

Eisenzeitliche Siedlungskeramik der Przeworsk-Kultur

Ceramika osadowa kultury przeworskiej z młodszego okresu przedrzymskiego

Michael Meyer
Piotr Łuczkiwicz
Björn Rauchfuß
(eds.)

edition | topoi

DIE PRZEWORSK-KULTUR prägt in ihrem polnischen Kerngebiet und mit ihrem Ausstrahlen in benachbarte Regionen die jüngere vorrömische Eisenzeit (Ende 3.–1. Jhd. v. Chr.) im östlichen Mitteleuropa. Bislang wird sie fast ausschließlich anhand ihrer Grabfunde definiert und bewertet. Die vorliegenden Beiträge, die auf einen Workshop des Exzellenzclusters Topoi zurückgehen, nehmen erstmals die Siedlungskeramik der Przeworsk-Kultur ausführlich in den Blick. Die intensiven Diskussionen prägen die Beiträge des hier vorgelegten Bandes.

OBLICZE KULTUROWE MŁODSZEGO okresu przedrzymskiego w całej wschodniej części Europy Środkowej, od końca III w. p.n.e. po koniec I w. p.n.e., było w dużej mierze kształtowane przez kulturę przeworską. Dotychczas była ona definiowana głównie na podstawie materiałów sepulkralnych. Zgromadzone tu artykuły, powstałe na bazie referatów wygłoszonych podczas konferencji zorganizowanej w Berlinie przez Exzellenzcluster Topoi, koncentrują się natomiast na ceramice pochodzącej z osad. W dużej mierze odzwierciedlają też intensywne dyskusje toczone w czasie obrad.

Eisenzeitliche Siedlungskeramik der Przeworsk-Kultur

Ceramika osadowa kultury
przeworskiej z młodszego okresu
przedrzymskiego

HERAUSGEGEBEN VON

Michael Meyer
Piotr Łuczkiwicz
Björn Rauchfuß

Bibliographische Information der Deutschen Nationalbibliothek
Die Deutsche Nationalbibliothek verzeichnet diese Publikation
in der Deutschen Nationalbibliographie; detaillierte
bibliographische Daten sind im Internet über <http://dnb.d-nb.de>
abrufbar.

© 2017 Edition Topoi / Exzellenzcluster Topoi der Freien
Universität Berlin und der Humboldt-Universität zu Berlin
Abbildung Umschlag: Mit Mäander verzierte Randscherbe aus
Leimbach, Lkr. Nordhausen. Foto: Jessica N. Meyer.

Typographisches Konzept und Einbandgestaltung: Stephan
Fiedler

Printed and distributed by
PRO BUSINESS digital printing Deutschland GmbH, Berlin

ISBN 978-3-9818369-1-2
URN urn:nbn:de:kobv:188-fudocseries00000000799-1

First published 2017
The text of this publication is licensed under Creative Commons
BY-NC 3.0 DE. The legal code is available under
<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/3.0/de/>. For the
terms of use of the illustrations, please see the reference lists.

www.edition-topoi.org

INHALT

MICHAEL MEYER, PIOTR ŁUCZKIEWICZ, BJÖRN RAUCHFUß

Einleitung – ‚Eisenzeitliche Siedlungskeramik der Przeworsk-Kultur‘:

Internationaler Workshop, 24.–27.10.2013, Berlin — 9

Wstęp – ‚Ceramika osadowa kultury przeworskiej w młodszym okresie przedrzymskim‘: międzynarodowa konferencja, 24.–27.10.2013, Berlin — 9

BJÖRN RAUCHFUß

Die Siedlungskeramik der Przeworsk-Kultur von Leimbach, Lkr.

Nordhausen — 15

Ceramika osadowa kultury przeworskiej z Leimbach, powiat

Nordhausen — 15

MATHIAS SEIDEL

Zum archäologischen Kontext ausgewählter siedlungskeramischer

Zeugnisse der Przeworsk-Kultur aus Gorsleben, Kyffhäuserkreis

(Thüringen) — 33

Kontekst archeologiczny ceramiki kultury przeworskiej z osady w

Gorsleben, pow. Kyffhäuser (Turyngia) — 33

THOMAS GRASSELT

Przeworsk-Einflüsse in Fundkomplexen der Latènezeit zwischen Ilm und

Saale — 57

Wpływy kultury przeworskiej w materiałach z okresu lateńskiego pomiędzy

rzekami Ilm i Soławą — 57

ROBERT KNECHTEL

Keramik im Stil der Przeworsk-Kultur von der Funkenburg bei

Westgreußen — 81

Ceramika w stylu kultury przeworskiej z Funkenburga koło Westgreußen — 81

KLAUS FRANK

Frühe Germanen am Rhein — 99

Wcześni Germanie nad Renem — 99

RALF KELLER

Spuren der Przeworsk-Kultur im Taubertal — 123

Ślady kultury przeworskiej w dolinie rzeki Tauber — 123

JES MARTENS

Settlement Pottery of the Kraghede Group — 153

Ceramika osadowa grupy Kraghede — 153

MICHAŁ GRYGIEL

Die Besiedlung der Tyniec-Gruppe in Zagórzycze, Landkreis Kazimierza Wielka — 199

Osadnictwo ludności grupy tynieckiej w Zagórzycach, pow. Kazimierza Wielka — 199

MILENA TESKA, ANDRZEJ MICHAŁOWSKI

Die Siedlungskeramik der Przeworsk-Kultur aus der jüngeren vorrömischen Eisenzeit in Großpolen — 233

Ceramika osadowa kultury przeworskiej z młodszego okresu przedrzymskiego w Wielkopolsce — 233

DANIEL ŻYCHLIŃSKI, MILENA TESKA

Die Keramik der Przeworsk-Kultur aus der jüngeren vorrömischen Eisenzeit in der Provinz Wielkopolska (Großpolen) im Kontext der großflächigen Rettungsgrabungen — 253

Ceramika kultury przeworskiej z młodszego okresu przedrzymskiego w Wielkopolsce w aspekcie szerokopłaszczyznowych ratowniczych badań archeologicznych — 253

ARTUR BŁAŻEJEWSKI

Keramik aus der Siedlung der Przeworsk-Kultur aus der jüngeren vorrömischen Eisenzeit in Brodno (Niederschlesien). Einleitende Bemerkungen — 281

Ceramika z osady kultury przeworskiej z młodszego okresu przedrzymskiego w Brodnie na Dolnym Śląsku. Uwagi wstępne — 281

MARCIN BOHR

Bemerkungen über die Keramik der Przeworsk-Kultur aus der jüngeren vorrömischen Eisenzeit von Wrocław-Widawa, Fdst. 17 — 297

Uwagi na temat ceramiki kultury przeworskiej z młodszego okresu przedrzymskiego, odkrytej na stanowisku Wrocław-Widawa 17 — 297

PIOTR ŁUCZKIEWICZ

Keramik der Przeworsk-Kultur in Ostpolen: Referenzpunkt Sobieszyn, Kr. Ryki, Wojw. Lublin — 315

Ceramika kultury przeworskiej we wschodniej Polsce: przykład osady w Sobieszynie, pow. Ryki, woj. lubelskie — 315

RADOSŁAW PROCHOWICZ

Siedlungen der Przeworsk-Kultur in Tomasz und Magnuszew Duży im nördlichen Masowien – einleitende Charakteristik — 339

Osady kultury przeworskiej w Tomaszach i Magnuszewie Dużym na północnym Mazowszu – wstępna charakterystyka — 339

ANNA STROBIN

Keramik aus der Siedlung der Oksywie- und Wielbark-Kultur in Lipianki,
Kr. Kwidzyn, Woiwodschaft Pommern — 363

Ceramika z osady kultury oksywskiej i wielbarskiej w Lipiankach, pow.
Kwidzyn, woj. pomorskie — 363

BARTEOMIEJ ROGALSKI

Die Siedlungskeramik der Oksywie-Kultur in Westpommern — 391

Ceramika osadowa kultury oksywskiej na Pomorzu Zachodnim — 391

VASILE IARMULSCHI, OCTAVIAN MUNTEANU

Hand-made Ceramics from the Lucașeuca II Settlement, 2nd–1st cal. B. C.
Orhei District, Moldova — 413

Ręcznie lepiona ceramika z osady Lukaševka II, II–I w. p.n.e. (region
Orgiejów, Mołdawia) — 413

Michael Meyer, Piotr Łuczkiwicz, Björn Rauchfuß

Einleitung – ‚Eisenzeitliche Siedlungskeramik der Przeworsk-Kultur‘: Internationaler Workshop, 24.–27.10.2013, Berlin

Wstęp – ‚Ceramika osadowa kultury przeworskiej w młodszym okresie przedrzymskim‘: międzynarodowa konferencja, 24.–27.10.2013, Berlin

Die jüngere vorrömische Eisenzeit Mitteleuropas ist im Süden geprägt durch die Latène-Kultur mit ihrer weiträumigen Vernetzung und den sich im Verlauf des 2. Jahrhunderts v. Chr. entwickelnden Siedlungszentren, den Oppida. Nördlich davon erstrecken sich in einem weiten Gebiet vom Karpatenbogen bis an die Nordseeküste, vom Mittelgebirgsrand bis nach Skandinavien, brandbestattende Gruppen, deren kulturelle Gliederung – unterschiedlichen Forschungstraditionen folgend – durchaus heterogen ist. Im polnischen Raum lassen sich die Großräume der Okywie- und Przeworsk-Kultur recht gut abgrenzen, im norddeutschen Raum ist die Einheitlichkeit der von Gustav Schwantes definierten Jastorf-Kultur nicht unumstritten. In Skandinavien, aber auch in den Niederlanden und Nordwestdeutschland verzichtet man auf eine eingängige Kulturbenennung.

Deutlich wird eine ganz unterschiedliche Skalierung der Räume, die der jeweiligen archäologischen Gliederung zugrunde liegt. Im Jastorf-Raum hat sich ein Konzept von ‚Regionalgruppen‘ weitgehend durchgesetzt, das anhand der in groben Zügen zur Deckung zu bringenden Verbreitung bestimmter Tracht- und Keramikformen die Grundlage der Einteilung bildet. ‚Jastorf‘ als übergreifende Einheit kann dann als relativ lose Verbindung von regionalen Gruppierungen verstanden werden. Ganz anders ist die Situation im Bereich der Okywie- und der Przeworsk-Kultur, in denen kaum Ansätze einer regionalen Gliederung sichtbar gemacht und diskutiert werden.

Gleichzeitig ist die Przeworsk-Kultur wie kaum eine zweite jüngereisenzeitliche Kultur geprägt durch das Auftreten ihrer Elemente auch in weit entfernten Gebie-

Środkowa Europa w młodszym okresie przedrzymskim, przede wszystkim jej południowa część, była poddana bardzo silnym oddziaływaniom kultury lateńskiej, która w II w. p.n.e. przybrała oblicze tzw. ‚cywilizacji oppidów‘. Tereny na północ od centrów kulturowych, obejmujące szeroką strefę od łuku Karpat po wybrzeże Morza Północnego i od skraju Średniogórza Niemieckiego po Skandynawię, zajmowały różnorodne grupy ludności, których wspólnym mianownikiem było stosowanie ciałopalnego obrządku pogrzebowego. Kwestia ich definiowania i klasyfikacji kulturowej jest pochodną zróżnicowanych tradycji badawczych w poszczególnych krajach. Na ziemiach Polski w miarę wyraźnie rysują się dwie wielkie strefy osadnicze, zajmowane przez kulturę przeworską i oksywską. Teren północnych Niemiec zasiedlony był przez zdefiniowaną przez Gustava Schwantesa kulturę jastorfską, jej spójność wewnętrzna jest jednak dyskusyjna. W Skandynawii (a także w Holandii i w północno-zachodnich Niemczech) unika się z kolei systematyzowania w ramach kultur archeologicznych.

Zupełnie inaczej traktowana jest też kwestia umiejscowienia w przestrzeni badanych i definiowanych społeczności. Na obszarze kultury jastorfskiej szerokie zastosowanie znajduje koncepcja ‚grup regionalnych‘, których głównym wyznacznikiem jest obszar występowania określonych typów ozdób i form ceramiki. ‚Kulturę jastorfską‘ jako określenie nadrzędne należałoby w tym przypadku rozumieć jako dość luźny związek regionalnych jednostek. Całkiem inaczej sytuacja wygląda w obrębie kultury oksywskiej i przeworskiej, gdzie kwestia podziału regionalnego tylko z rzadka pojawia się jako przedmiot dyskusji.

ten. Lange Zeit wurde in der Forschung die Kraghede-Gruppe Nordjütlands unmittelbar mit der Przeworsk-Kultur in Verbindung gebracht, deutlicher ist ein Ausgreifen in den ost-, mittel- und westdeutschen Raum und nach Böhmen zu sehen. Auch bei der Genese der Poienęsti-Lukaševka-Kultur zwischen Dnjestr und Pruth spielt die Przeworsk-Kultur eine Rolle. Mit guten Gründen sind diese Prozesse zum Teil mit Migrationen von Gruppen aus dem Bereich der Przeworsk-Kultur in bestimmte Regionen erklärt worden, wobei der Befund in der nordthüringischen Goldenen Aue am klarsten ist.

Die kulturellen Verhältnisse des nord- und ostmitteleuropäischen Raumes können also in ganz unterschiedlicher räumlicher Auflösung gelesen werden. Der gesamte Raum ist in der Zeit vom 3.–1. Jahrhundert v. Chr. gekennzeichnet durch Brandbestattung und durch zunehmend einheitlicher werdende Trachtelemente. Im Verlauf des 3. Jahrhundert v. Chr., umfangreicher dann im 2. Jahrhundert v. Chr., setzt sich eine Keramik mit facettierten Rändern durch. Sie steht am Anfang der polnischen Kulturgruppen, ist definierend für den jüngeren Abschnitt der Jastorf-Kultur Norddeutschlands und ist in Südsandinavien ebenso verbreitet wie im Bereich der Poienęsti-Lukaševka-Kultur an Dnjestr und Bug.

Ohne dass je die Idee aufgekommen wäre, hier von einer einheitlichen Kultur zu sprechen, zeigt sich dieser weite Raum durch solche zentralen Elemente miteinander verbunden. Auch wenn der Forschungsstand zum Siedlungswesen konkretere Aussagen noch nicht ermöglicht, kann zusätzlich zumindest das gegenüber dem Süden klare Fehlen von Zentren und stadtartigen Anlagen angeführt werden, das ja für deutlich abweichende soziale und ökonomische Strukturen steht. Unterhalb dieser Ebene greifen die großen archäologischen Kulturen, die in unterschiedlicher Art und Weise weiter untergliedert werden. Parallel dazu werden anhand von Migrationen individuelle und Gruppenprozesse sichtbar, die das Bild deutlich komplexer machen.

Die bestehenden Gliederungen in ihren unterschiedlichen Skalen zu überprüfen, die regionalen Bezugsgrößen genauer herauszuarbeiten und zu interpretieren ist eine der zentralen Aufgaben der Forschung zur jüngeren vorrömischen Eisenzeit. Der vorliegende Band will einen kleinen Beitrag dazu leisten. Er ist getragen von der Überzeugung, dass nach wie vor Grundlagen-

Równocześnie kultura przeworska, jak żadna inna kultura młodszej epoki żelaza, cechuje się występowaniem jej elementów na terenach bardzo odległych od strefy macierzystej. Nader długo funkcjonowało w nauce przekonanie o bezpośrednich związkach północno-jutlandzkiej grupy Kraghede z kulturą przeworską. Jeszcze wyraźniej rysuje się obecność kultury przeworskiej na obszarze wschodniej, środkowej oraz zachodniej części Niemiec, jak również na terenie Czech. Kultura przeworska ma także istotny udział w genezie powstałej między Dniestrem i Prutem kultury Poienęsti-Lukaševka. Najbardziej trafnym wyjaśnieniem tych procesów są migracje grup ludności przeworskiej, co znakomicie egzemplifikuje obraz kulturowy północnej Turynгии (*Goldene Aue*).

Sytuację kulturową w środowiej i północnej Europie można więc rozpatrywać na różnych poziomach przestrzennych. Cały ten obszar w okresie od III do I w. p.n.e. charakteryzował się ciepłym obrządkiem pogrzebowym oraz postępującą unifikacją części stroju i ozdób. W III w. p.n.e., a szczególnie w wieku następnym, zaczęła występować ceramika o facetowanych krawędziach. Znamionowała ona początek tworzenia się polskich grup kulturowych, jest cechą charakterystyczną młodszego odcinka kultury jastorfskiej w Niemczech północnych, występuje także zarówno na południu Skandynawii jak i na terenach kultury Poienęsti-Lukaševka.

Sugestia o jednolitej kulturze archeologicznej obejmującej cały ten wielki obszar byłaby z całą pewnością przesadą, obecności wspólnych elementów nie da się jednak zakwestionować.

Choć stan badań nad osadnictwem jest daleki od zadowalającego, to już teraz można skonstatować – w odróżnieniu od strefy południowej – ewidentny brak centrów i założeń o charakterze protomiejskim, co wyraźnie demonstrowa odmienność struktur społecznych i ekonomicznych. Występujące tu rozległe kultury archeologiczne można dzielić na mniejsze jednostki, równoległe do tego widoczne są procesy migracyjne o różnej skali (indywidualne i grupowe). Wszystko to sprawia, że obraz kulturowy nabiera jeszcze bardziej złożonego charakteru.

Jednym z głównych zadań badawczych w odniesieniu do młodszego okresu przedrzymskiego musi być wielopoziomowa weryfikacja dotychczasowych podziałów kulturowych oraz zwrócenie baczniejszej uwagi na rysujące się regionalizmy. Publikacja niniejszego tomu

forschung am Material notwendig ist, um die Basis für Interpretationen zu liefern.

Thema des Bandes ist die Siedlungskeramik der Przeworsk-Kultur, wobei die Beiträge zum Teil weit über die Przeworsk-Kultur hinausgreifen, um den größeren Zusammenhang sichtbar werden zu lassen. Anlass für die Tagung bot die Ausgrabung einer Siedlung der Przeworsk-Kultur in Nordhausen-Leimbach, Lkr. Nordhausen (Beitrag Rauchfuß), also weit außerhalb des primären Verbreitungsgebietes der Przeworsk-Kultur. Bei der Bearbeitung der Siedlungskeramik fiel uns zweierlei auf: Zum einen ist der Publikationsstand zur Siedlungskeramik der Przeworsk-Kultur nicht sehr gut und es entsteht der Eindruck, dass häufig kein repräsentativer Querschnitt der vorliegenden Keramikspektren abgebildet wird. Gerade gröbere Keramik ist häufig unterrepräsentiert. Zum anderen sind bislang keine Aussagen darüber möglich, ob es regionale Besonderheiten in der Siedlungskeramik gibt. Steht das Leimbacher Material mit seinen Eigenheiten einem großräumig einheitlichen Material gegenüber oder fügt es sich in regional spezifische Spektren ein?

Wir waren deshalb sehr froh, als sich viele polnische Kollegen bereit erklärten, nach Berlin zu kommen und die Keramik ihrer Forschungsregionen vorzustellen. Gleichzeitig wollten wir die Gelegenheit nutzen, Material aus anderen Regionen – hauptsächlich Deutschland, aber auch Dänemark, Böhmen und dem Gebiet zwischen Dnjestr und Pruth – vorzustellen und zu diskutieren. Dies trägt der Beobachtung Rechnung, dass es häufig gar nicht so einfach ist, eine eindeutige kulturelle Zuweisung vorzunehmen. Hier greift die überregionale Skala – das weiträumig Verbindende – das auf seine Einheitlichkeit hin untersucht werden sollte.

Die große Besonderheit der Tagung bestand darin, dass viele Kollegen ihr Material in Auswahl mitgebracht hatten, so dass es möglich wurde, in zwei Räumen einen Gang durch die Keramikwelten der jüngeren vorrömischen Eisenzeit vom Rhein bis zum Bug, von der Nordsee bis zum Schwarzen Meer zu unternehmen – ein beeindruckendes und erhellendes Erlebnis. Wir sind allen Kolleginnen und Kollegen ausgesprochen dankbar, die dies ermöglicht haben.

Keramik ist nur ein – kleiner – Ausschnitt der materiellen Kultur, ganz abgesehen von den Bereichen des Lebens, die keinen oder nur mittelbaren materiellen Ausdruck finden. Es versteht sich daher von selber, dass

może stanowić skromny wkład w realizację tych celów. Towarzyszy nam przekonanie, że tworzenie interpretacji musi być oparte na fundamencie gruntownej analizy materiałów źródłowych.

Tematem tomu jest ceramika osadowa kultury przeworskiej, artykuły w nim opublikowane niekiedy wykraczają jednak poza ten temat, chcąc ukazać go w szerszym kontekście. Bodźcem do zorganizowania konferencji były badania wykopaliskowe prowadzone na osadzie kultury przeworskiej w Nordhausen-Leimbach, pow. Nordhausen (artykuł B. Rauchfuß'a), znacznie oddalonej od macierzystych terenów kultury przeworskiej. W trakcie analizy ceramiki osadowej naszą uwagę zwróciły następujące kwestie: widoczny jest niedostateczny stan publikacji dotyczących ceramiki osadowej kultury przeworskiej, przede wszystkim w aspekcie warstwy ilustracyjnej, często nie przedstawiającej w pełni reprezentatywnej próbki materiałów. Ceramika grubościenna jest przeważnie tylko z rzadka przedstawiana na ilustracjach. Na podstawie dotychczas publikowanych materiałów nie można ponadto wysnuwać żadnych wniosków odnośnie potencjalnej lokalnej specyfiki. Nie jest możliwe na przykład stwierdzenie, czy spektrum ceramik z Leimbach odzwierciedla materiał zunifikowany kulturowo, czy może pasuje bardziej do jednego, określonego regionu.

Bardzo miłym zaskoczeniem dla organizatorów był fakt, że tak wielu polskich kolegów wyraziło gotowość przybycia do Berlina, aby przedstawić ceramikę z badań, prowadzonych w różnych strefach kultury przeworskiej. Wykorzystując okazję chcieliśmy pokazać także materiały z innych regionów, głównie z Niemiec, lecz również z Danii, Czech i obszarów między Dniestrem i Prutem, celem porównania i dyskusji. Potwierdziło się przy tym przypuszczenie, że jednoznaczna atrybucja kulturowa częstokroć nie jest rzeczą prostą. W skali ponadregionalnej pojawia się wiele cech wspólnych, wskazujących na znaczny stopień zunifikowania.

Cechą szczególną naszej konferencji było to, że wielu kolegów przywiozło z sobą wybór ceramiki z własnych badań, mieliśmy zatem możliwość dyskusji nad oryginalnym materiałem. Cała ceramika została wystawiona w dwóch salach, zapewniając przegląd form od Renu aż po Bug i od Morza Północnego po Morze Czarne. Zwiedzanie tej ekspozycji było źródłem wielu wrażeń i inspiracji. Jesteśmy głęboko wdzięczni wszystkim uczestnikom za to, że nam to umożliwili.

die bei der Tagung sichtbar gewordenen Tendenzen zunächst auf deutlich breiterer Basis überprüft werden müssen, bevor hier eine Interpretation greifen kann. Auf die Ebene der Keramik bezogen können wir jedoch einige zentrale Ergebnisse der Tagung benennen, denen jetzt in breiterem Zusammenhang nachgegangen werden kann.

1) Beeindruckend bei der Sichtung der während der Tagung vorliegenden Keramik war die regionenübergreifende Einheitlichkeit mancher facetierter Keramikformen, die scherzhaft in dem Begriff einer ‚Facettierten Internationalen‘ mündete. Diese weiträumige, nahezu zeitgleich auftretende Einheitlichkeit ist bislang noch nicht schlüssig erklärt.

2) Das Material außerhalb des ‚Primärgebietes‘ der Przeworsk-Kultur zeigt neben klaren Anklängen auch vielfältige Abweichungen im Detail. Hier müssen verschiedene Modelle überprüft werden, wobei neben Migrationen und Ansiedlung in kulturellen Inseln auch Adaptionen von Keramikformen mit den damit einhergehenden Weiterentwicklungen wahrscheinlich sind. Zu überprüfen ist hier, wann eine Loslösung von der Formentwicklung der Przeworsk-Kultur stattfand und in welchen eigenständigen chronologischen Bahnen dies verlief. Sehr plausibel ist etwa ein klarer Einfluss regional vorhandener Przeworsk-Formen auf die Entwicklung des Großromstedter Keramikinventars Mittel- und Ostdeutschlands.

3) Es ist bemerkenswert, wie klar manche Unterschiede in den vorgestellten Keramikspektren der Przeworsk-Kultur etwa aus Großpolen und Schlesien sind, wie viele am Bug vertretene Formen keine Parallelen in anderen Regionen der Przeworsk-Kultur haben. Diese Beobachtung bezieht sich weniger auf die facetierte Feinkeramik als vielmehr auf gröbere Gebrauchskeramik. Hier wird das Potential sichtbar, eine regionale Binnendifferenzierung der Przeworsk-Kultur vorzunehmen. Offensichtlich spielt hier die jeweils unterschiedliche kulturelle Folie eine Rolle, auf der sich die regionale Herausbildung der Przeworsk-Kultur vollzog. So ist im großpolnischen Material (vgl. Beiträge Michałowski, Zychliński) ein starker Einfluss der Jastorf-Kultur zu fassen, der in Schlesien und Klempolen keine Rolle spielt.

Gerade diese Diversität der vorgestellten Keramik öffnet das Feld für weiterführende Forschungen. Bereits Teresa Dąbrowska hatte in ihrer großen Arbeit zu den frühen Phasen der Przeworsk-Kultur darauf hinge-

Ceramika stanowi tylko mały wycinek kultury materialnej, abstrahując już od tych sfer życia, które jedynie w sposób pośredni wyrażają się w materialnej postaci. Jest więc zrozumiałe samo przez się, że pewne prawidłowości, które zaczęły się rysować w trakcie tej konferencji, wymagać będą weryfikacji na podstawie zdecydowanie szerszej bazy źródłowej. Omawiany na konferencji materiał ceramiczny stał się jednakże podstawą do kilku generalnych sformułowań, które można streścić w następujących punktach:

1) Oględziny prezentowanej podczas konferencji ceramiki wyraźnie uwidaczniają ponadregionalność licznych facetowanych form ceramiki, co w efekcie zostało żartobliwie zdefiniowane mianem ‚facetowanej międzynarodówki‘. To daleko idące ujednoczenie, występujące praktycznie równocześnie i to na wielkim obszarze, nie znalazło jak dotąd przekonującego wyjaśnienia.

2) Materiał odkryty poza ‚terenem macierzystym‘ oprócz wyraźnych nawiązań wykazuje także pewne różnice w detalach. Należałoby tutaj zastanowić się nad różnymi modelami interpretacyjnymi, zakładającymi, oprócz migracji i wyspowego osadnictwa także adaptację form ceramicznych i ich lokalną ewolucję. Konieczna jest odpowiedź na pytanie, w jakim momencie nastąpiło odejście od form kultury przeworskiej i jaka była chronologia tego procesu. Bardzo prawdopodobny jest na przykład wpływ regionalnych form kultury przeworskiej na rozwój ceramiki grupy Großromstedt w Niemczech środkowych i wschodnich.

3) Ogląd zaprezentowanych materiałów pokazuje znamienne różnice w spektrach ceramiki kultury przeworskiej, na przykład tej z Wielkopolski i ze Śląska. Wiele form ze wschodnich skrajów Polski nie znajduje analogii w innych regionach kultury przeworskiej. Spostrzeżenie to odnosi się zasadniczo nie do facetowanej ceramiki cienkościennej, lecz do ceramiki grubościennej. Potencjalnie może to stanowić punkt wyjścia dla podjęcia studiów nad zróżnicowaniem lokalnym w obrębie kultury przeworskiej. Istotną rolę odgrywało tu najpewniej zróżnicowane tło kulturowe, towarzyszące procesowi powstawania kultury przeworskiej w różnych regionach. W materiałach z Wielkopolski (por. art. A. Michałowskiego, D. Żychlińskiego) można stwierdzić silny wpływ kultury jastorfskiej, nie odgrywającej na Śląsku bądź w Małopolsce żadnej roli.

Właśnie owa różnorodność przedstawionej ceramiki otwiera pole do dalszych badań. Już Teresa Dąbrowska

wiesen, dass die Keramik vor allem aus dem mittleren Odergebiet und am oberen Bug einen sehr eigenständigen Charakter hat.¹ Tomasz Gralak wies auf regionale Unterschiede in der Tracht hin.² Unlängst stellte Piotr Łuczkiwicz die Abgrenzung der Okywie-Kultur von der Przeworsk-Kultur als eigenständige Kultur zur Diskussion und öffnete damit die Frage nach der chorologischen Gliederung der Przeworsk-Kultur und ihrer Abgrenzung zu den umgebenden Gruppen neu.³ Es ist das zentrale Ergebnis der Tagung, das Potential der Siedlungskeramik für solche chorologischen Studien gezeigt zu haben.

Die Tagung wurde ermöglicht und finanziert durch den Berliner Exzellenzcluster 264 Topoi, wofür unser herzlicher Dank gilt. Eingebunden ist die Tagung in ein Forschungsprojekt des Clusters zur Besiedlung der Przeworsk-Kultur im Südhavzvorland, in dem der Raumbezug der Siedlungen untersucht wurde.⁴ Topoi steht für die Untersuchung des Zusammenhangs von Raum und Wissen im Altertum. Beide Kategorien spielen hier eine herausragende Rolle. Wie verbreitet sich das Wissen um neue Keramikformen im Raum, wodurch wird materielle Kultur räumlich begrenzt? Lassen sich raumbezogene Identitäten fassen? Die Tagung leistet hier einen Grundlagen-Beitrag, in dem durch die Zusammenschau und die gemeinsamen Diskussionen erstmals Material vorgelegt und Zusammenhänge sichtbar gemacht wurden.

Die deutsch-polnischen Übersetzungen erstellte Wieńczysław Niemirowski, die englisch-polnischen Adam Głaz. Ihnen gilt unser Dank ebenso wie Patricia Kretschmer und dem gesamten Redaktionsteam von Edition Topoi für die redaktionellen Arbeiten und das Zustandekommen dieses Bandes.

ska wkszała w swej wielkiej pracy o wczesnych fazach kultury przeworskiej na silną odrębność ceramiki znad środkowej Odry i górnego Bugu.¹ Tomasz Gralak wskazał na regionalne różnicowanie stroju.² Niedawno Piotr Łuczkiwicz podniósł kwestię oddzielenia od siebie kultur przeworskiej i oksywskiej i traktowania tej ostatniej jako samodzielnej kultury archeologicznej, co kazałoby na nowo rozpatrywać problem zróżnicowania lokalnego kultury przeworskiej.³ Główną zasługą konferencji było właśnie wykazanie ogromnego potencjału, jaki niosą ze sobą badania nad ceramiką dla studiów nad potencjalnym zróżnicowaniem lokalnym w obrębie dużych jednostek kulturowych.

Organizacja konferencji była możliwa dzięki finansowemu wsparciu Exzellenzcluster 264 Topoi Berlin, za co wyrażamy tu naszą wdzięczność. Stanowiła ona równocześnie jeden z elementów realizowanego przez Topoi projektu naukowego, dotyczącego badań nad osadami kultury przeworskiej w na południowych przedpolach gór Harzu, przede wszystkim w aspekcie rozprzestrzeniania się nowych umiejętności i prądów technologicznych i stylistycznych (w tym konkretnym przypadku form ceramiki).⁴ Jak dokładnie przebiegał ten proces, jakie czynniki go stymulowały, a jakie ograniczały? Czy można w tej strefie mówić o lokalnej specyfice? Żywe dyskusje, jakie towarzyszyły wszystkim wystąpieniom, oraz zapewniona w czasie konferencji możliwość oglądania oryginalnych materiałów, przywiezionych przez wszystkich uczestników, znacząco poszerzyły naszą dotychczasową wiedzę i ukazały wiele nowych aspektów dyskutowanej problematyki.

Tłumaczenia niemiecko-polskie wykonał Wieńczysław Niemirowski, angielsko-polskie Adam Głaz. Obydwu składamy w tym miejscu serdeczne podziękowania. Wyrazy wdzięczności za prace redakcyjne oraz stworzenie prezentowanego tomu należą się także Patricii Kretschmer oraz całemu zespołowi redakcyjnemu Topoi.

1 Dąbrowska 1988, 152–156, 196–200, 325.

2 Gralak 2007, 232.

3 Łuczkiwicz (im Druck).

4 Meyer 2013; Bebermeier u. a. 2009.

1 Dąbrowska 1988, 152–156, 196–200, 325.

2 Gralak 2007, 232.

3 Łuczkiwicz (wydruk.)

4 Meyer 2013; Bebermeier i in. 2009.

Bibliographie

Bibliografia

Bebermeier u. a. 2009

Wiebke Bebermeier, Philipp Hoelzmann, Michael Meyer, Stefan Schimpf, Brigitta Schütt und Martin Wetzel. „Die Siedlungsgeschichte des Südharzvorlandes – Die Forschergruppe ‚Central Places‘ ermöglicht im Rahmen des Exzellenzclusters Topoi Einblicke in die Vergangenheit“. *FUndiert* 01/2009 (2009), 32–39.

Dąbrowska 1988

Teresa Dąbrowska. *Wczesne fazy kultury Przeworskiej. Chronologia – zasięg – powiązani*. Warszawa: Państwowe Wydawn. Naukowe, 1988.

Gralak 2007

Tomasz Gralak. „Communication Routes and Territorial Development of the Pomeranian and Przeworsk Cultures“. In *Long Distance Trade in the Bronze Age and Early Iron Age. Conference Materials Wrocław, 19–20th April 2005*. Hrsg. von Justyna Baron und Irena Lasak. *Studia Archeologiczne 40 = Acta Universitatis Wratislaviensis*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2007, 315–328.

MICHAEL MEYER

Dr. phil. (Marburg 1990), Habilitation (HU Berlin 2005), ist Professor für Prähistorische Archäologie an der Freien Universität Berlin und seit 2011 Sprecher des Exzellenzclusters 264 Topoi. Seine Arbeitsschwerpunkte sind die Archäologie der Jahrhunderte um Christi Geburt, Siedlungs- und Wirtschaftsarchäologie.

PIOTR ŁUCZKIEWICZ

Dr. phil., Leiter des Instituts für Archäologie der Maria Curie-Skłodowska Universität in Lublin und Privatdozent am Institut für Prähistorische Archäologie der Freien Universität Berlin. Promotion 2004 an der Universität Kraków, Habilitation 2014 an der Freien Universität Berlin. Arbeitsschwerpunkte sind die jüngere vorrömische Eisenzeit in Mittel- und Südeuropa, sowie interkulturelle Beziehungen zwischen Kelten, Germanen und balkanischen Völkern.

BJÖRN RAUCHFUß

M. A., Wissenschaftlicher Mitarbeiter am Institut für Prähistorische Archäologie der Freien Universität Berlin. Magister Artium 2002 an der Humboldt-Universität zu Berlin. Promotionsprojekt: *Die vorrömische Eisenzeit in Vorpommern*. Wissenschaftliches Fachgebiet: vorrömische Eisenzeit, Jastorf-Kultur, Przeworsk-Kultur, Landschaftsarchäologie, archäologische Migrationsforschung.

Łuczkiwicz (im Druck)

Piotr Łuczkiwicz. „Fragen zur Oksywie-Kultur, also über die Katze von Cheshire, die langsam verschwindet, bis nichts anderes mehr als ein Grinsen übrigbleibt“. In *Culture Concepts and Designed Cultures. Systematic Registration of Archaeological finds of the Iron Age from Central and Northern Europe. Potential and limits*. *Puszczykowo*, 06.–09.05.2015. Hrsg. von Jan Schuster und Andrzej Michałowski. Kolloquien zur Vor- und Frühgeschichte. Poznań und Frankfurt a. M.: Habelt-Verlag. Im Druck.

Meyer 2013

Michael Meyer. „Einheimische und Migranten. Siedlungssysteme im eisenzeitlichen Südharzvorland“. In *Parallele Raumkonzepte*. Hrsg. von Svend Hansen und Michael Meyer. *Topoi: Berlin Studies of the Ancient World*. Berlin und Boston: De Gruyter, 2013, 281–292.

Prof. Dr. Michael Meyer
Institut für Prähistorische Archäologie
Freie Universität Berlin
Fabeckstraße 23–25
14195 Berlin, Deutschland
E-Mail: michael.meyer@fu-berlin.de

PD Dr Piotr Łuczkiwicz
Instytut Archeologii
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej
Plac M. Curie-Skłodowskiej 4
20-031 Lublin, Polen
E-Mail: piotr_luczkiwicz@hotmail.com

Björn Rauchfuß
Institut für Prähistorische Archäologie
Freie Universität Berlin
Fabeckstraße 23–25
14195 Berlin, Deutschland
E-Mail: bjoern.rauchfuss@fu-berlin.de

Björn Rauchfuß

Die Siedlungskeramik der Przeworsk-Kultur von Leimbach, Lkr. Nordhausen

Ceramika osadowa kultury przeworskiej z Leimbach, powiat Nordhausen

Zusammenfassung

Von 2010 bis 2014 erfolgte die großflächige Ausgrabung einer spätlatènezeitlichen Siedlung der Przeworsk-Kultur bei Leimbach, Lkr. Nordhausen, am Nordrand der nordthüringischen Goldenen Aue. Es handelt sich um eine von mehreren Fundstellen im Landkreis Nordhausen, auf denen Keramik im Stil der spätlatènezeitlichen Przeworsk-Kultur den größten Fundanteil stellt und die sich unmittelbar mit gleichzeitigen Siedlungen des Kerngebietes der Przeworsk-Kultur vergleichen lassen. Gleichzeitig wird damit der Nachweis einer Migration von Siedlern der Przeworsk-Kultur während der jüngeren vorrömischen Eisenzeit in das nordthüringische Südharzvorland erbracht.

Keywords: Migration; Mitteldeutschland; Przeworsk-Kultur; Spätlatènezeit; Südharzvorland.

Podsumowanie

W latach 2010–2014 prowadzono szerokopłaszczyznowe wykopaliska na późnolateńskiej osadzie kultury przeworskiej koło Leimbach, powiat Nordhausen, na północnym obrzeżu krainy zwanej *Goldene Aue*. Osada ta jest jednym z szeregu stanowisk w powiecie Nordhausen, na których wśród znalezisk dominuje ceramika w stylu kultury przeworskiej. Nie wykazuje ona praktycznie żadnych różnic w porównaniu z ceramiką znaną z macierzystych terenów kultury przeworskiej. Pozyskany materiał wskazuje jednoznacznie na migrację ludności kultury przeworskiej na turyńskie podgórze południowego Harzu w początkach okresu późnolateńskiego.

Keywords: Migracja; Niemcy środkowe; kultura przeworska; późny okres lateński; podgórze południowego Harzu.

In den Sommermonaten der Jahre 2010 bis 2014 erfolgte im Rahmen des Projektes „Ausgrabung einer Siedlung der Przeworsk-Kultur im Südharzvorland“ am Institut für Prähistorische Archäologie der Freien Universität Berlin die nahezu vollständige Ausgrabung einer spätlatènezeitlichen Siedlung der Przeworsk-Kultur bei Leimbach, Lkr. Nordhausen, am Nordrand der nordthüringischen Goldenen Aue.¹ Im Zentrum des durch die Deutsche Forschungsgemeinschaft geförderten Projektes, das nach Abschluss der Ausgrabungen inzwischen in seiner Auswertungsphase angelangt ist, steht die Überprüfung der These einer Migration von Siedlern der Przeworsk-Kultur im 2.–1. Jahrhundert v. Chr. in den mitteldeutschen Raum, im Besonderen in das thüringische Südharzvorland. Ein weiteres Ziel ist die Entwicklung eines Modells zu Adaptions- und Akkulturationsprozessen in den Siedlungen der vermuteten Einwanderer sowie der ortsansässigen Bevölkerung.

Die Siedlung bei Leimbach ist eine von mehreren Fundstellen im Landkreis Nordhausen, auf denen Keramik im Stil der spätlatènezeitlichen Przeworsk-Kultur den größten Fundanteil stellt und die – das keramische Material betreffend – sich unmittelbar mit gleichzeitigen Siedlungen des Primärgebietes der Przeworsk-Kultur vergleichen lassen. Regelmäßig aufgereiht finden sich am Nordrand der Goldenen Aue vier bekannte Siedlungen – eine fünfte ist im Bereich des heutigen Ortskernes von Leimbach oder seiner unmittelbaren Umgebung zu rekonstruieren, die mit einem Abstand von 1,2–1,8 km zueinander eine weitgehend identische Position in westlicher Hanglage benachbart zu in südlicher Richtung fließenden Bächen einnehmen (Abb. 1).² Augenscheinlich nimmt diese Kette von Siedlungen Bezug auf ein schmales, oberflächlich ausstreichendes Band von Eisenkonkretionen in Form von Toneisensteingeoden, die sich hervorragend als Rohstoff für die Eisenverhüttung eignen.³ Es handelt sich um Fundplätze, die seit den 1980er Jahren durch zahlreiche Begehungen des Nordhäusers Kurt Lützkendorf entdeckt wurden.⁴

Das Areal der Siedlung bei Leimbach, Fdst. 5/16, liegt nordwestlich der „Untergrasmühle“, wenige Kilometer östlich der Kreisstadt Nordhausen, auf einem nach Südosten geneigten Hang, der unmittelbar in die

W latach 2010–2014 w ramach finansowanego przez Niemiecką Wspólnotę Badawczą (DFG) projektu „Wykopaliska na osadzie kultury przeworskiej na podgórzu południowego Harzu”, realizowanego przez Instytut Archeologii Prehistorycznej Wolnego Uniwersytetu w Berlinie, została niemal całkowicie przebadana późnolateńska osada kultury przeworskiej koło miejscowości Leimbach, powiat Nordhausen, na północnym obrzeżu krainy zwanej *Goldene Aue*.¹ Głównym zamierzeniem badawczym projektu, który – po zakończeniu wykopalisk – dotarł już do fazy podsumowań, była weryfikacja tezy o migracji grup ludności kultury przeworskiej w II i I wieku przed Chr. na obszar środkowych Niemiec, w szczególności na turyńskie podgórze południowego Harzu. Dalszym celem było wypracowanie modelu procesów adaptacji i akulturacji na osadach potencjalnych przybyszów oraz ludności autochtonicznej.

Osada koło Leimbach jest jednym z szeregu stanowisk w powiecie Nordhausen, na których wśród znalezisk dominuje ceramika w stylu kultury przeworskiej. Co istotne, materiał ten nie wykazuje praktycznie żadnych różnic w porównaniu z ceramiką znaną z macierzystych terenów kultury przeworskiej. Cztery takie osady usytuowane są w odstępach 1,2–1,8 km w regularnym szeregu na północnym skraju omawianej strefy, na zachodnich stokach dolin płynących na południe strumieni. Piąta osada leżała mniej więcej w centrum dzisiejszego Leimbach (ryc. 1).² Liniowe usytuowanie stanowisk ma zapewne związek z lokalnym występowaniem rud żelaza i żelazistych ilów, będących doskonałym surowcem hutniczym, które wychodzą na powierzchnię wąskim pasmem.³ Wszystkie te stanowiska zostały odkryte w latach osiemdziesiątych dzięki licznym badaniom powierzchniowym, jakie realizował Kurt Lützkendorf z Nordhausen.⁴

Obszar zlokalizowanej koło Leimbach osady, stan. 5/16, znajduje się na północny zachód od dawnego wodnego młyna „Untergrasmühle”, kilka kilometrów na wschód od powiatowego miasta Nordhausen, na nachylonym ku południowemu wschodowi stoku, który łagodnie przechodzi w dolinę graniczącego od wschodu strumienia Krumbach, spiętrzonego w tym miejscu w obejmujący powierzchnię 2 ha zbiornik wodny

1 Meyer und Rauchfuß 2014.

2 Meyer 2013, 290.

3 Meyer 2013, 290–291 Abb. 15.

4 Seidel 2006, 20–22.

1 Meyer i Rauchfuß 2014.

2 Meyer 2013, 290.

3 Meyer 2013, 290–291 ryc. 15.

4 Seidel 2006, 20–22.

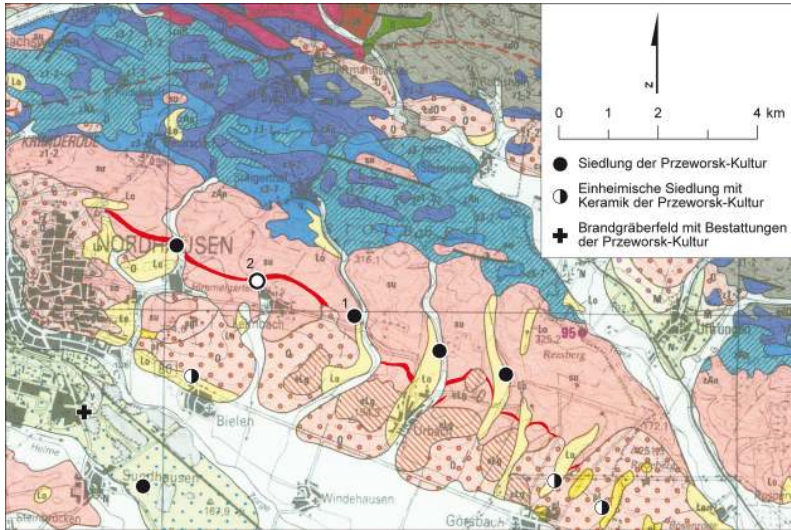

Abb. 1 Siedlungen der Przeworsk-Kultur am Nordrand der Goldenen Aue in der Spätlatènezeit. 1: Fundstelle Leimbach, 2: zu rekonstruierende Siedlung der Przeworsk-Kultur. Vorkommen von Toneisenstein (rot).

Ryc. 1 Osady kultury przeworskiej na północnym obrzeżu krainy *Goldene Aue* w późnym okresie lateńskim. 1: stanowisko Leimbach, 2: rekonstruowana osada kultury przeworskiej. Kolor czerwony: Występowanie ilów żelazistych.

östlich angrenzende Niederung des Krummbaches übergeht, der in diesem Bereich durch einen Damm zu einem 2 ha großen Wasserspeicher aufgestaut ist (Abb. 2). Im Süden begrenzt der Senfzengraben das Areal und überprägt ein durch geophysikalische Untersuchungen und Grabungen nachgewiesenes ehemaliges Bachbett. Die landwirtschaftlich genutzte Fläche liegt auf einer absoluten Höhe von 198 bis 206 m über NN.

Der Fundplatz wird durch mehrere große, flache, in östlicher Richtung verlaufende Rinnen in zwei erhöht liegende, kuppenartige Flächen gegliedert. In enger Kooperation von Archäologie, Geophysik und Geochemie erfolgte Untersuchungen konnten zeigen, dass diese Rinnen bereits im anstehenden Buntsandstein angelegt und vom Boden ausgehend mit periglazialen lössartigem Sediment, einem darüber liegenden Kolluvium aus Siedlungsmaterial sowie weiteren kolluvialen Sedimenten verfüllt sind, die während der unterschiedlichen Besiedlungsphasen des Fundplatzes und den vergangenen 2000 Jahren Teile des originären Bodenprofils in niedrigere Lagen transportierten und dort ablagerten. Zur Zeit der Besiedlung durch die Siedler der Przeworsk-Kultur unterschied sich das Gelände folglich deutlich vom heutigen Bild: Das Relief war markanter und die periglazialen Rinnen steiler.

Der Fundplatz Leimbach ist durch Oberflächenfunde seit 1972 bekannt. Scherben mit Merkmalen der Przeworsk-Kultur wurden regelmäßig seit 1983 bei Begehungen durch Herrn Lützkendorf nach dem Pflügen aufgelesen. Im Sommer 1986 wurden zwischenzeitlich durch ihn und Hans-Jürgen Gröhnke, ebenfalls Nord-

(ryc. 2). Południową granicę tego położonego 198 do 206 m.n.p.m., obecnie użytkowanego rolniczo terenu stanowi rów *Senfzengraben*, leżący (co potwierdzają badania geofizyczne i wykopaliska) w korycie niegdyś płynącego tu strumienia.

Biegnące ku wschodowi, duże, płaskie rynny dzielą stanowisko na dwie lekko wyniesione strefy. Badania archeologiczne, geofizyczne i geochemiczne wykazały, że rynny te utworzyły się w występującym na powierzchni barwnym piaskowcu, kolejno wypełniając się następnie peryglacialnym lessowatym osadem oraz położonym na nim koluwium z materiału osadniczego, a następnie innymi osadami koluwalnymi, które w toku minionych 2000 lat i różnych faz osadniczych odłożyły się w niższych partiach terenu. W czasach, gdy przebywali tu osadnicy kultury przeworskiej, teren różnił się więc wyraźnie od swej dzisiejszej formy: jego rzeźba była wyrazistsza, a peryglacialne rynny bardziej strome.

Dzięki znaleziskom powierzchniowym stanowisko w Leimbach znane jest już od roku 1972. Fragmenty ceramiki o cechach kultury przeworskiej pan Lützkendorf odkrywał regularnie od roku 1983, w trakcie prospekcji terenowych prowadzonych po orce. Latem roku 1986 on i (również pochodzący z Nordhausen) Hans-Jürgen Gröhnke podczas usypywania zapory spiętrzającej strumień Krummbach w ścianach wykopu sporządzonego w celu pozyskania gliny odkryli pierwsze obiekty z terenu osady. Z trzech odsłoniętych jam osadniczych wydobyli oni oprócz licznego materiału ceramicznego o cechach kultury przeworskiej także kilka żelaznych fragmentów, piramidalny obciążnik do krosien, kości zwie-

Abb. 2 Leimbach, Lkr. Nordhausen. Lage und Gesamtplan der untersuchten Flächen.

Ryc. 2 Leimbach, pow. Nordhausen. Położenie i plan zbiorczy stanowiska.

hausen, im Zuge der Dammaufschüttung zur Stauung des Krummbaches in den Wänden einer zur Lehmentnahme angelegten Baugrube auf dem Siedlungsgelände erste Befunde dokumentiert. Aus drei angeschnittenen Siedlungsgruben bargen die beiden neben umfangreichem Keramikmaterial mit Merkmalen der Przeworsk-Kultur auch einige Eisenfragmente, ein pyramidenförmiges Webgewicht, Tierknochen sowie gebrannten Lehm mit Flechtwerkabdrücken. Das aussagekräftige Scherbenmaterial der Notbergung und der Begehungen wurde dankenswerterweise durch Mathias Seidel veröffentlicht.⁵

Die Ausgrabungen der Jahre 2010–2014 erbrachten auf einer Fläche von rund 15 000 m² mehr als 230 Befunde, die von kleinen Gruben bis zu größeren Grubenkomplexen reichen (Abb. 3–5). In den meisten Fällen handelt es sich um mit Siedlungsmaterial verfüllte Gruben, deren ursprüngliche Funktion mehrheitlich bislang unklar bleibt. Die erfolgten Arbeiten zeigten zudem, dass der Fundplatz neben der erwarteten spätlatènezeitlichen Besiedlung der Przeworsk-Kultur auch wenige Reste zweier neolithischer Nutzungsphasen sowie umfangreiche Hinterlassenschaften einer eisenzeitlichen Besiedlung der Späthallstatt- bis Mittellatènezeit

rzęce oraz fragmenty polepy z odciskami plecionki. Ten bardzo interesujący materiał ceramiczny został opublikowany przez Mathiasa Seidela.⁵

Wykopaliska z lat 2010–2014, realizowane na powierzchni około 15 000 m², doprowadziły do odkrycia ponad 230 obiektów, od małych jam aż po duże ich zespoły (ryc. 3–5). W większości przypadków są to obiekty o niesprecyzowanej pierwotnej funkcji, wypełnione materiałem osadowym. Przeprowadzone prace wykazały nie tylko ślady osadnictwa kultury przeworskiej w okresie późnolateńskim, co nie było zaskoczeniem, lecz doprowadziły również do odkrycia szczątkowych śladów osadnictwa z epoki neolitu (dwie fazy) oraz licznych reliktyw osadnictwa z epoki żelaza (od późnego okresu halsztackiego po środkowy okres lateński). W północnej części badanej strefy wystąpiło ponadto cmentarzysko z kilkoma pochówkami z późnego okresu halsztackiego i wczesnego okresu lateńskiego, jednak bardzo zniszczone poprzez następujące później osadnictwo późnolateńskie.⁶

Stan zachowania obiektów jest ogólnie dobry, na stanowisku stwierdza się jednak negatywne skutki oddziaływania erozji. Uwagę zwraca gorsze zachowanie

⁵ Seidel 2006, 71–74; Taf. 80–105, 4.

⁵ Seidel 2006, 71–74, tabl. 80–105, 4.

⁶ Antropologiczno-archeologiczne opracowanie pochówków występujących na osadach realizuje w ramach pracy magisterskiej Elisabeth Pohl z Instytutu Archeologii Prehistorycznej Wolnego Uniwersytetu w Berlinie.

Abb. 3 Leimbach, Lkr. Nordhausen. Spätlatènezeitliche Grubenkomplexe.

Ryc. 3 Leimbach. Późnolateńskie kompleksy jam.

aufweist. Im Norden der Ausgrabungsfläche wurde zudem ein Friedhofsbereich mit mehreren Siedlungsbestattungen der Späthallstatt- bis Mittelatènezeit erfasst, die durch die darauffolgende spätlatènezeitliche Besiedlung allerdings meist stark gestört waren.⁶

Der Erhaltungszustand der Befunde ist generell gut, zeigt aber, dass der Fundplatz insgesamt durch Erosion in Mitleidenschaft gezogen wurde. Auffällig ist die erkennbar schlechtere Erhaltung der neolithischen sowie der späthallstatt- bis mittelatènezeitlichen Befunde, die zeigt, dass ein Teil der Erosionsvorgänge bereits vor der Besiedlung durch die Przeworsk-Kultur ablief. Die Befunde der Przeworsk-Kultur hingegen waren deutlich im Boden auszumachen und wiesen in der Regel eine dunklere Verfärbung auf, während die Befunde der älteren Besiedlungsphasen meist ausgebleicht und ihre Grenzen häufig unscharf waren.

objektów neolitycznych oraz późnohalsztackich i środkowolateńskich, świadczące o tym, że procesy erozyjne po części nastąpiły jeszcze przed nastaniem osadnictwa kultury przeworskiej. Obiekty kultury przeworskiej wyraźnie wyróżniały się w ziemi i wykazywały z reguły ciemniejsze zabarwienie, natomiast obiekty ze starszych faz osadniczych miały przeważnie rozmyte kontury i były słabo czytelne.

Tylko sporadycznie można stwierdzić, jakie pierwotne funkcje pełniły obiekty z fazy osadniczej związanej z kulturą przeworską. Pozyskany materiał wskazuje, że nieliczne zachowane dołki postępowe, obiekty techniczne oraz liczne jamy zasobowe, mające formę ściętego stożka, trzeba datować na fazy późnohalsztacką i wczesnolateńską. Spośród prawie 60 obiektów późnolateńskich pod względem funkcjonalnym można określić tylko dwa: w obydwu przypadkach były to półziemianki.

Materiał zabytkowy zebrany w trakcie wykopalisk obejmuje przede wszystkim fragmenty ceramiki (ogółem ponad 30 000 sztuk o łącznej wadze ponad 700 kg), do czego dochodzi obszerne spektrum kości zwierzęcych

⁶ Die anthropologisch-archäologische Bearbeitung der Siedlungsbestattungen erfolgt im Rahmen einer Masterarbeit durch Elisabeth Pohl am Institut für Prähistorische Archäologie der Freien Universität Berlin.

Abb. 4 Leimbach, Lkr. Nordhausen. Spätlatènezeitliche Siedlungsgrube 81, Planum 3–4.

Ryc. 4 Leimbach. Późnolateńska jama 81. Poziom 3–4.

Abb. 5 Leimbach, Lkr. Nordhausen. Spätlatènezeitliche Siedlungsgrube 81, Profil.

Ryc. 5 Leimbach. Późnolateńska jama 81. Profil.

Den Befunden der Besiedlungsphase durch die Przeworsk-Kultur lassen sich nur in seltenen Fällen ursprüngliche Funktionen zuweisen. Die wenigen erhaltenen Pfostengruben, technischen Anlagen sowie zahlreiche kegelstumpfförmige Vorratsgruben gehören nach Aussage des Fundmaterials in die späthallstatt- bis mittellatènezeitliche Nutzungsphase. Demgegenüber können von nicht ganz 60 spätlatènezeitlichen Befunden bislang gerade mal zwei Grubenhäuser funktionell angesprochen werden.

Das im Verlauf der Ausgrabungen geborgene archäologische Fundmaterial umfasst in erster Linie keramische Reste, ein umfangreiches Spektrum von Tier- und Menschenknochen, gebrannten Lehm sowie eine Reihe von Stein-, Knochen- und Metallartefakten.⁷ Das Scherbenmaterial aller Besiedlungsphasen umfasst insgesamt mehr als 30 000 Scherben mit einem Gesamtgewicht von mehr als 700 kg. Die Auswertung des archäologischen Fundmaterials ist noch nicht abgeschlossen, daher können im Rahmen dieses Beitrages nur vorläufige Ergebnisse vorgestellt werden.

Die spätlatènezeitliche Keramik der Przeworsk-Kultur lässt sich anhand ihrer charakteristischen Randgestaltung, den X-Henkeln und spezifischen Verzierungen sehr gut vom übrigen Leimbacher Keramikmaterial unterscheiden. Festzustellen ist zudem, dass das Fundmaterial der jüngeren vorrömischen Eisenzeit in einem besseren Erhaltungszustand ist. Nach aktuellem Auswertungsstand stammen ungefähr 70 Prozent

i ludzkich, polepa oraz szereg zabytków kamiennych, kościanych i metalowych.⁷ Analiza tego zbioru nie jest jeszcze zakończona, w ramach niniejszego artykułu można więc przedstawić jedynie wstępne wyniki.

Ceramikę kultury przeworskiej można bardzo łatwo odróżnić od pozostałego materiału z Leimbach dzięki charakterystycznemu ukształtowaniu krawędzi wylewów, iksowatym uchom oraz specyficznemu zdobieniu. Jest ona też dużo lepiej zachowana. Spośród całego spektrum zabytków około 70 procent (n=19 292) fragmentów pochodzi z 58 obiektów kultury przeworskiej. Szczególnie dużo materiałów zalegało w kilku stwierdzonych na stanowisku zespołach trzech i więcej nakładających się na siebie jam. Trzy największe zespoły dostarczyły 37 procent (n=7113) fragmentów ceramiki z wszystkich „przeworskich” obiektów.

Spektrum ceramiki z późnolateńskiej fazy osadniczej w Leimbach składa się przeważnie z naczyń lepionych ręcznie, naczynia wyprodukowane na szybkoobrotowym kole stanowią niespełna jeden procent materiału. Te ostatnie, datowane na schyłek okresu środkowolateńskiego i okres późnolateński, zdobione ornamentem wałków i linii rytych, w większości pochodzą ze środkowych Niemiec (tabl. 1, 2).

Lepiona ręcznie ceramika cienkościenna z Leimbach wykazuje zwykle cechy znane z głównego obszaru kultury przeworskiej: facetowane krawędzie, ciemną/czernioną i wyświecaną powierzchnię, iksowate ucha oraz delikatne ornamenty kreskowe. Krawędzie naczyń

⁷ Das Tierknochenmaterial wird im Rahmen eines Promotionsvorhabens von Franka Höppner am Institut für Prähistorische Archäologie der Freien Universität Berlin ausgewertet (*Die Tierknochenfunde der Przeworsk-Kultur. Eine vergleichende Untersuchung von Faunenmaterialien aus dem Kern- und sekundären Verbreitungsgebiet*).

⁷ Zwierzęcy materiał kostny analizuje w ramach pracy doktorskiej Franka Höppner z Instytutu Archeologii Prehistorycznej Wolnego Uniwersytetu w Berlinie (*Die Tierknochenfunde der Przeworsk-Kultur. Eine vergleichende Untersuchung von Faunenmaterialien aus dem Kern- und sekundären Verbreitungsgebiet*).

(n=19 292) des Scherbenmaterials aus 58 Befunden mit Keramikmerkmalen der Przeworsk-Kultur. Besonders die mehrfach im Siedlungsbereich auftretenden Grubenkomplexe aus drei oder mehr sich überlagernden Gruben bargen einen Großteil des Fundbestandes. Die drei größten Grubenkomplexe enthielten zusammen 37 % (n=7113) der Scherben aus „Przeworsk-Befunden“.

Das Keramikspektrum der spätlatènezeitlichen Besiedlungsphase von Leimbach besteht überwiegend aus handgefertigter Ware, während auf der schnell rotierenden Töpferscheibe hergestellte Tonware mit weniger als einem Prozent im Keramikmaterial vertreten ist. Bei diesem handelt es sich mehrheitlich um mitteldeutsche Drehscheibenware der ausgehenden Mittel- und der Spätlatènezeit mit Wulst- und Rillenzier (Taf. 1, 2).

Die handgefertigte Feinkeramik von Leimbach weist üblicherweise die für das Primärgebiet der Przeworsk-Kultur bekannten Merkmale auf: Facettierte Ränder, eine dunkle bis schwarze polierte Oberfläche, so genannte X-Henkel und feine Strichverzierungen.

Die Gefäßränder sind unterschiedlich stark verdickt und nach außen umgelegt, meist mehrfach innen und außen facettiert oder abgestrichen, häufig auch horizontal facettiert. Daneben treten aber auch lediglich profilierte oder abgerundete Randformen auf. Insgesamt stellt sich das Spektrum an Randformen sehr heterogen dar, wenn auch in unterschiedlichem Umfang facettierte Ränder den größten Teil ausmachen.

In der Feinware überwiegen die Tassen und tassenähnlichen Gefäße (Taf. 1, 4, 5), Schüsseln (Taf. 1, 2, 3, 4, 5) und Terrinen (Taf. 1).⁸ So genannte Krausen sind hingegen nur vereinzelt vertreten (Taf. 3). Die Abgrenzung zwischen einzelnen Gefäßtypen gelingt nicht immer eindeutig, beispielsweise bestehen augenscheinlich fließende Übergänge zwischen den Tassen und Terrinen.

Die Verzierungen der Leimbacher Przeworsk-Keramik umfassen feine, qualitativ unterschiedlich ausgeführte Strich- und Stichverzierungen im Schulter-, seltener im Bauchbereich. Darunter finden sich in Bändern angeordnete verschiedene, meist strichgefüllte Mäander motive (Taf. 3), Briefkuvert- und Sanduhrmuster, aber auch gefüllte hängende oder liegende Drei-

se in unterschiedlichem Grad gebogen und gewölbt, insbesondere nach außen, teilweise mehrfach facettiert oder abgestrichen. Neben den facettierten Rändern sind auch abgerundete, profilierte oder abgestrichene Ränder zu beobachten. Die Verzierung des Gefäßmaterials ist sehr vielfältig, wobei die häufigsten Formen die Strich- und Stichverzierungen sind. Die Verzierung des Gefäßmaterials ist sehr vielfältig, wobei die häufigsten Formen die Strich- und Stichverzierungen sind.

Wśród ceramiki cienkościennej przeważają kubki i naczynia do nich zbliżone (tabl. 1, 4, 5), następnie misy (tabl. 1, 2, 3, 4, 5) i wazy (tabl. 1).⁸ Sporadycznie reprezentowane są natomiast naczynia zasobowe, tzw. „Krausengefäße” (tabl. 3). Nie zawsze możliwe jest jednoznaczne rozróżnienie poszczególnych typów naczyń, płynna jest np. różnica pomiędzy kubkami i wazami.

Zdobienie ceramiki przeworskiej z Leimbach to głównie delikatne ornamenty kreskowe i kłute, umieszczone przeważnie w górnych partiach naczyń, rzadziej na brzuścu. Występują przede wszystkim ornamenty wstęgowe, jak również różnorakie, przeważnie wypełnione kreskami motywy meandrowe (tabl. 2, 3), wzory kopertowate i klepsydrowate, oraz wypełnione wiszące lub leżące trójkąty. Zdarzają się też równoległe linie kreskowe i wzory szczypane (tabl. 5). Naczynia zdobione (głównie kubki i – z rzadka – formy wazowate) pojawiają się jednak tylko w niewielkiej ilości.

Ucha występują na kubkach i dzbanach, w paru przypadkach także na misach. Oprócz klasycznych uch iksowatych (tabl. 1) występują również ucha taśmowate (tabl. 1, 2, 3, 4) oraz (w kilku przypadkach) umieszczone horyzontalnie, typowe dla fazy A₂ według T. Dąbrowskiej (ryc. 6).⁹

Znacznie częściej niż naczynia cienkościenne występuje grubościenna ceramika osadowa. Nie zawsze wykazuje ona klasyczne cechy stylu przeworskiego, tak jak w przypadku ceramiki cienkościennej. Przeważają garnki wazowate oraz szerokie lub wąskie naczynia o zaokrąglonym brzuścu (tabl. 1, 4, 5).¹⁰ Dzbany posiadają jedno lub dwa ucha, które jednak nie zawsze mają formę iksowatą (tabl. 3). W materiale z Leimbach znajdowała się również rzadko występująca w kulturze przeworskiej pokrywka (ryc. 7).¹¹ Szczególnie naczynia grubościenna

8 Zur besseren Vergleichbarkeit mit weiteren Keramikkomplexen der spätlatènezeitlichen Przeworsk-Kultur orientieren sich die Formenbezeichnungen zur Gefäßkeramik an der Klassifikation von Teresa Dąbrowska (Dąbrowska 1973, 499–506; Dąbrowska 1997, 101–104).

8 Celem łatwiejszego porównywania z materiałami z innych stanowisk kultury przeworskiej stosowane tu określenia form ceramiki bazują na klasyfikacji T. Dąbrowskiej (Dąbrowska 1973, 499–506; Dąbrowska 1997, 101–104).

9 Dąbrowska 1997, 103; por. jednak Dąbrowska 1988, 22 tabl. 1. 12.

10 Dąbrowska 1997, 103.

11 Dąbrowska 1993.

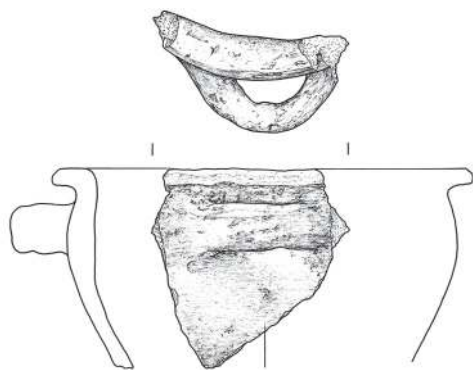

Abb. 6 Leimbach, Lkr. Nordhausen. Spätlatènezeitliches Gefäß mit horizontalem Henkel aus Grubenkomplex 53. Maßstab 1:3.

Ryc. 6 Leimbach. Ceramika z zespołu jam 53. Skala 1:3.

ecke oder parallele Strichlinien und Fingerkniffmuster (Taf. 5). Verzierte Gefäße sind im keramischen Siedlungsmaterial von Leimbach deutlich unterrepräsentiert. Verzierungsträger sind hier vor allem Tassen- und einige wenige Terrinenformen.

Handhaben finden sich an Tassen und Krügen, in einigen Fällen auch an Schüsseln. Neben dem klassischen X-Henkel (Taf. 1) treten auch bandförmige Henkel (Taf. 1, 2, 3, 4) und in einigen wenigen Fällen horizontale Henkel auf, wie sie für die Stufe A₂ nach Teresa Dąbrowska typisch sind (Abb. 6).⁹

In größerer Menge als die Feinware ist allerdings die grobe Siedlungsware vertreten. Diese weist keineswegs immer die klassischen Merkmale des Przeworsk-Stils auf, wie er sich anhand der Feinware darstellt. Es überwiegen vor allem Terrinen sowie breite oder schlanke Gefäße mit gerundetem Bauch (Taf. 1, 4, 5).¹⁰ Krüge verfügen über einen oder mehrere, nicht immer X-förmige Henkel (Taf. 2, 3). Im Leimbacher Siedlungsmaterial ist auch einer der seltenen Stöpseldeckel der Przeworsk-Kultur enthalten (Abb. 7).¹¹ Gerade die in großen Mengen im Leimbacher Keramikspektrum vertretene grobe Siedlungsware birgt erhebliches Potential für neue Erkenntnisse zur Siedlungskeramik im sekundären aber auch primären Verbreitungsgebiet der Przeworsk-Kultur, aus denen bislang kaum publiziertes Material vorliegt. Hier wird die noch ausstehende Auswertung des Keramikmaterials von Leimbach wichtige neue Ergebnisse liefern.

⁹ Dąbrowska 1997, 103; vgl. dagegen Dąbrowska 1988, 22 Taf. 1. 12.

¹⁰ Dąbrowska 1997, 103.

¹¹ Dąbrowska 1993.

Abb. 7 Leimbach, Lkr. Nordhausen. Spätlatènezeitlicher Stöpseldeckel aus Grubenkomplex 53. Maßstab 1:3.

Ryc. 7 Leimbach. Ceramika z zespołu jam 53. Skala 1:3.

ne, tak licznie reprezentowane, kryją w sobie znaczący potencjał, umożliwiając pogłębienie wiedzy o ceramice osadowej zarówno w pierwotnej jak i wtórnej strefie rozprzestrzenienia kultury przeworskiej. Analiza materiału z Leimbach przyniesie z pewnością interesujące rezultaty.

Rozprzestrzenienie ceramiki w stylu kultury przeworskiej na stanowisku wyraźnie wskazuje na to, że w trakcie badań zasadniczo udało się uchwycić w całości obszar osady z okresu późnolateńskiego. Granicę osady na wschodzie stanowiło obniżenie terenu nad strumieniem Krummbach, granicą południową był rów *Senfzengraben*, poza którym nie stwierdzono żadnych znalezisk. Granice przeworskiej osady z dużym prawdopodobieństwem osiągnięto także na zachodzie i na północy (ryc. 2).

Materiał ceramiczny wskazuje jednoznacznie, że osada funkcjonowała w fazach A₁–A₂ młodszego okresu przedrzymskiego, być może także w fazie przejściowej A₂/A₃ wg T. Dąbrowskiej. Podobny obraz tworzą nieliczne zabytki metalowe i szklane, które można dokładnie datować: tzw. środkowoniemiecka fibula z nakładkami z koralu (typ Brücken), brązowa zapinka Beltz J oraz paciorek szklany z ornamentem oczek spiralnych (z niebieskiego szkła z żółtym ornamentem) typu III.2 wg Zepezauer (ryc. 9–8). Należałoby je odnieść do faz Lt C₁–D₁.¹²

Zasadniczy brak wśród ceramiki form z fazy A₃ wg Dąbrowskiej wskazuje, że koniec osadnictwa przeworskiego w Leimbach nastąpił już w pierwszej połowie I wieku przed Chr. Jedyną wskazówką na to, że osada istniała jeszcze w fazie Lt D₂ i później, byłaby ewentualnie żelazna zapinka podkowiasta (tzw. Omega-fibel) z wywi-

¹² Meyer i Rauchfuß 2014, 207 ryc. 11; Möllers 2009, 69; Zepezauer 1993, 68; Zepezauer 1997, 58 ryc. 2.

Abb. 8 Leimbach, Lkr. Nordhausen. Spiralaugenperle.

Ryc. 8 Leimbach. Paciorek szklany.

Die Verteilung der Keramik im Stil der Przeworsk-Kultur zeigt deutlich, dass im Verlauf der Grabungen die Grenzen des spätlatènezeitlichen Fundplatzes weitgehend erfasst wurden. Demnach begrenzt im Osten die Niederung zum Krumbach die Siedlungsfläche, im Süden reichen die Funde nicht über den Senfzengraben hinaus. Mit hoher Wahrscheinlichkeit sind auch im Westen und Norden die Grenzen der Przeworsk-Siedlung erreicht worden (Abb. 2).

Nach Aussage des keramischen Fundmaterials bestand die Siedlung während der Stufen A₁–A₂, möglicherweise auch noch während der Übergangsstufe A₂/A₃ nach Dąbrowska. Die wenigen aussagekräftigen Metall- und Glasobjekte, darunter eine mitteldeutsche Korallenfibula vom Typ Brücken, eine bronzene Fibula der Variante Beltz J sowie eine mittel- und spätlatènezeitliche Spiralaugenperle vom Typ III.2 nach Maria Zepezauer aus blauem Glas mit gelber Verzierung unterstützen diese zeitliche Einordnung in die Stufen Lt C1–D1 (Abb. 9–8).¹²

Da keramische Formen der Stufe A₃ nach Dąbrowska im Keramikspektrum weitestgehend fehlen, ist mit einem Ende der Przeworsk-Besiedlung auf dem Areal noch in der ersten Hälfte des 1. Jahrhunderts v. Chr. zu rechnen. Hinweise auf einen Fortbestand in der Stufe Lt D2 und darüber hinaus, liegen lediglich mit einer eisernen Omega- oder offenen Ringfibula mit nach außen umgeschlagenen oder aufgerollten Enden (Abb. 10) vor, die in Nord- und Süddeutschland allerdings sowohl

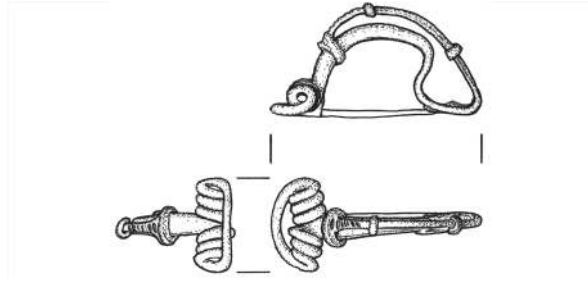

Abb. 9 Leimbach, Lkr. Nordhausen. Fibula Beltz Var. J aus Siedlungsgrube 81. Maßstab 2:3.

Ryc. 9 Leimbach. Fibula z jamy 81. Skala 2:3.

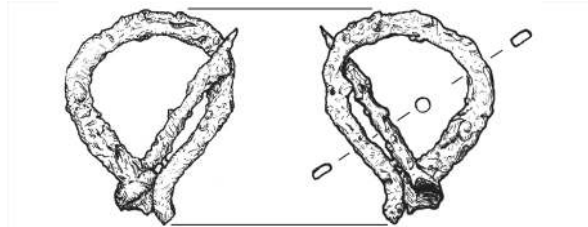

Abb. 10 Leimbach, Lkr. Nordhausen: eiserne Ringfibula. Maßstab 2:3.

Ryc. 10 Leimbach: żelazna zapinka podkowiasta. Skala 2:3.

nietych na zewnątrz końcami (ryc. 10). W północnych i południowych Niemczech fibule takie występują jednakże zarówno w materiałach z młodszego okresu przedrzymskiego jak i w tych z okresu rzymskiego.¹³ Nie odkryto żadnych przesłanek sugerujących gwałtowny koniec osady. Można więc przyjąć, że została ona porzucona lub przeniesiona w inne miejsce.

Wykopaliska na osadzie koło Leimbach były pierwszymi szerokopłaszczyznowymi badaniami na osadach kultury przeworskiej poza jej obszarem macierzystym. Udało się bez żadnych wątpliwości dowieść migracji ludności kultury przeworskiej na turyńskie podgórze południowego Harzu w początkach okresu późnolateńskiego. Trwająca aktualnie analiza i opracowanie statystyczne materiałów mają szczególne znaczenie dla pogłębienia wiedzy o ceramice osadowej kultury przeworskiej na jej pierwotnym i wtórnym obszarze występowania.

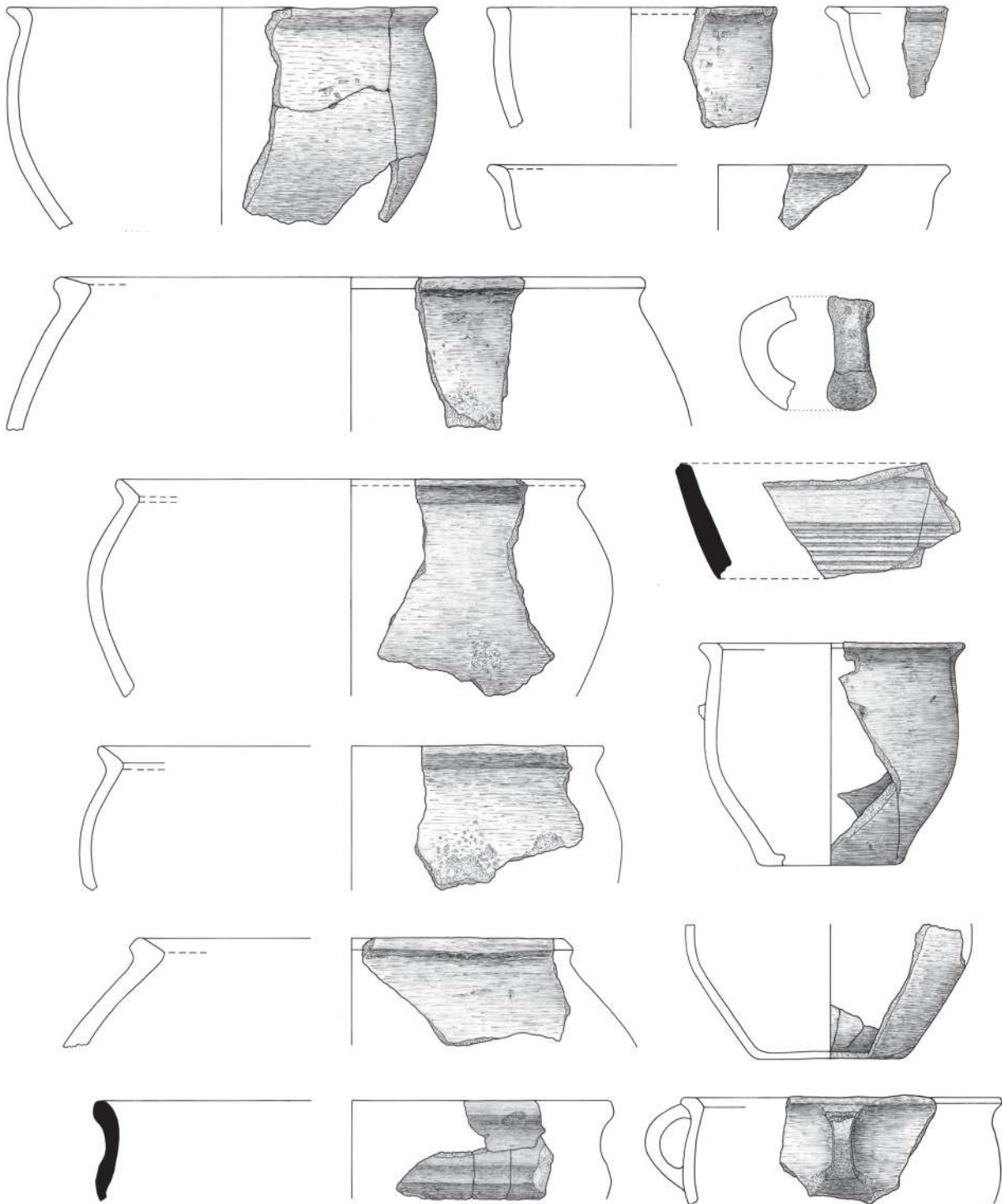
12 Meyer und Rauchfuß 2014, 207 Abb. 11; Möllers 2009, 69; Zepezauer 1993, 68; Zepezauer 1997, 58 Abb. 2.

13 Gebhard 1991, 37; Schuster 2006, 49.

in Fundkomplexen der jüngeren vorrömischen Eisen- als auch der Römischen Kaiserzeit auftreten.¹³ Hinweise auf ein gewaltsames Ende der Siedlung fanden sich nicht, daher wird von einer Aufgabe oder Verlagerung auszugehen sein.

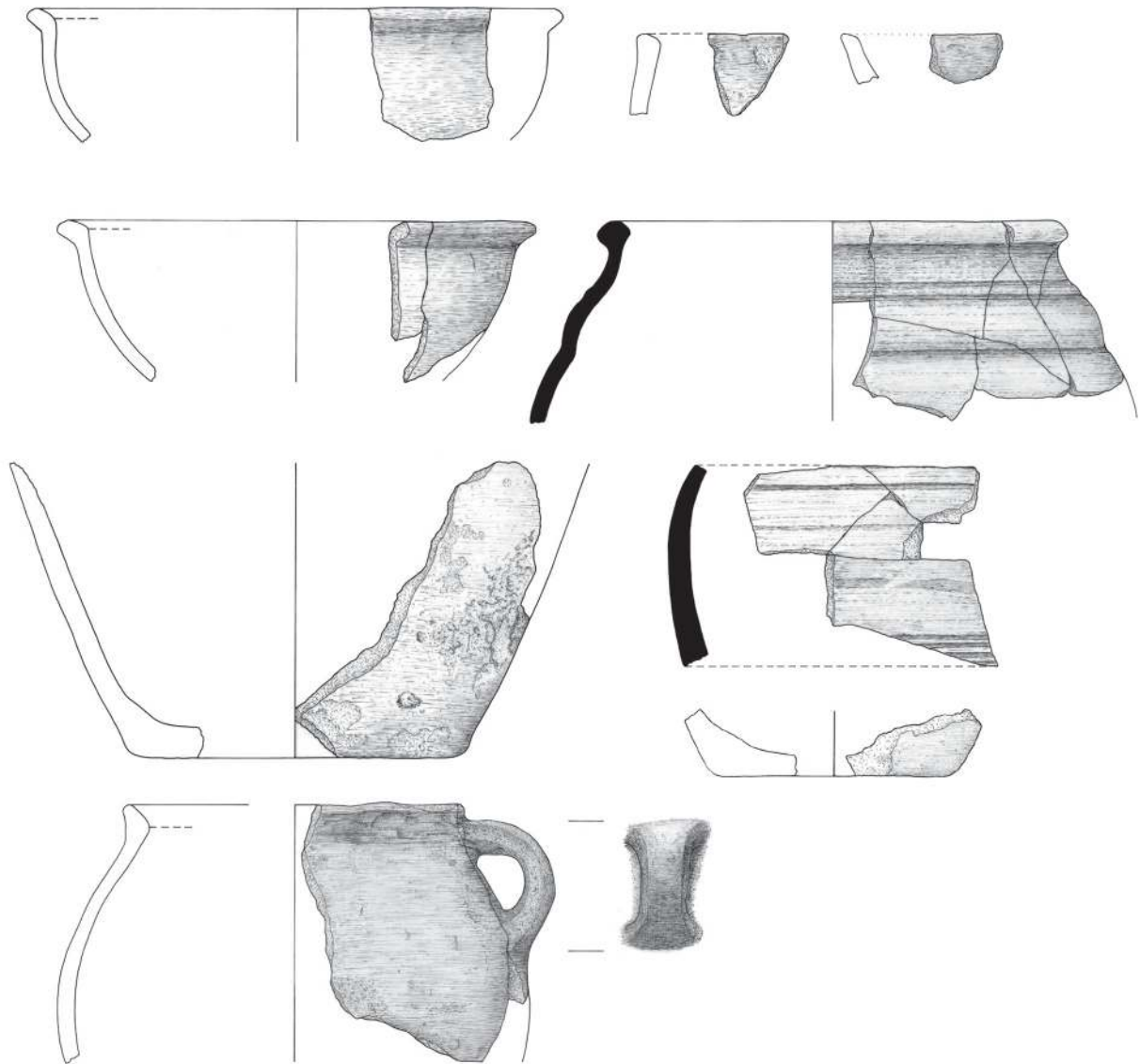
Die Ausgrabung des Siedlungsplatzes bei Leimbach erlaubte erstmals die großflächige Untersuchung einer Siedlung der Przeworsk-Kultur außerhalb ihres Kerngebietes. Gleichzeitig konnte damit der Nachweis einer spätlatènezeitlichen Migration von Siedlern der Przeworsk-Kultur in das nordthüringische Südharzvorland erbracht werden. Die aktuell laufende Auswertung des archäologischen Fundmaterials wird nicht zuletzt für die im vorliegenden Beitrag im Mittelpunkt des Interesses stehende Siedlungskeramik der Przeworsk-Kultur von besonderer Bedeutung sein. Ihre umfassende statistische Auswertung wird unsere Kenntnisse zur Przeworsk-Keramik im Kern- und sekundären Verbreitungsgebiet erheblich erweitern.

¹³ Gebhard 1991, 37; Schuster 2006, 49.

Taf. 1 Leimbach, Lkr. Nordhausen. Spätlatènezeitliche Keramik aus Siedlungsgrube 60. Maßstab 1:3.

Tabl. 1 Leimbach, pow. Nordhausen. Późnolateńska ceramika z jamy 60. Skala 1:3.

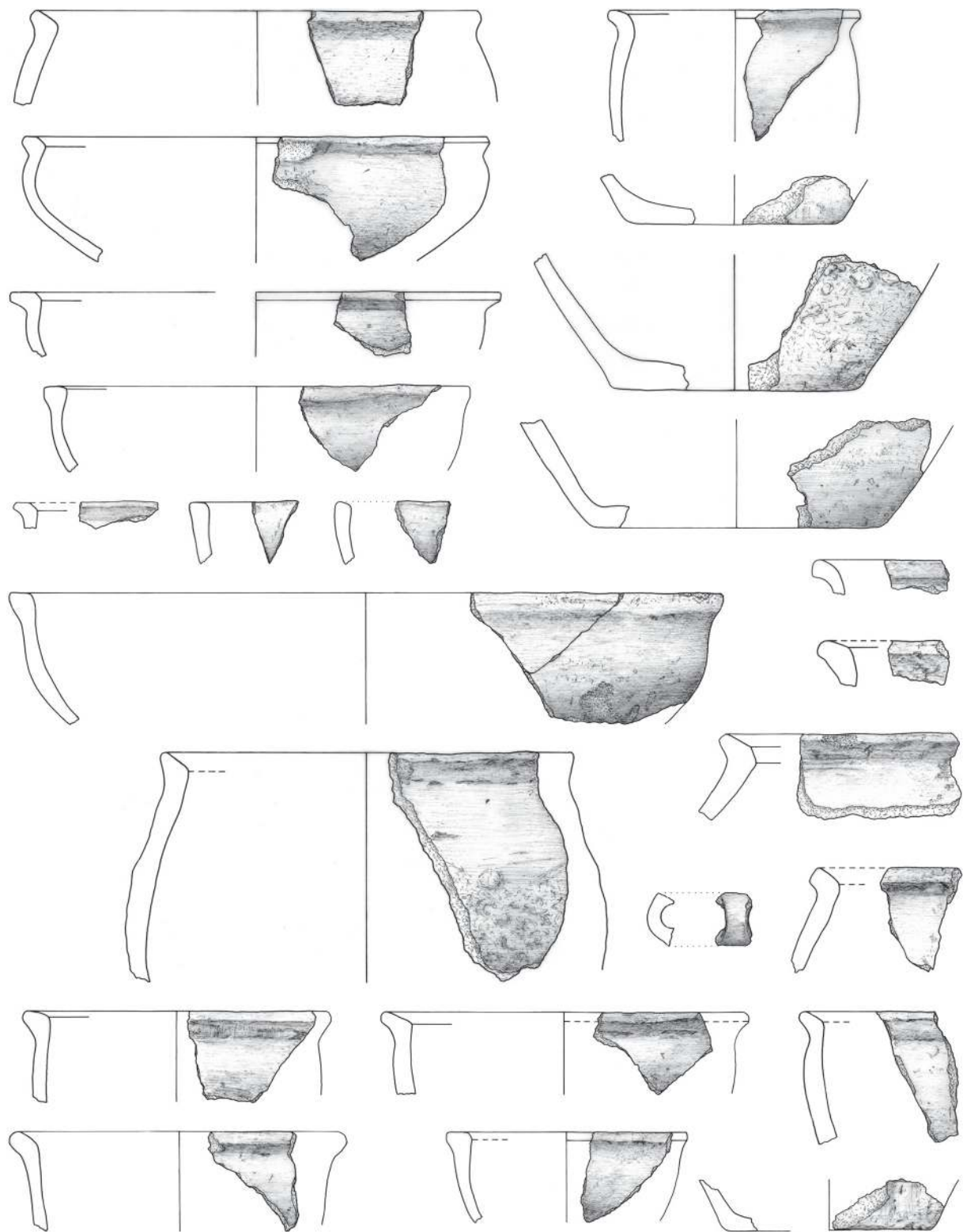
Taf. 2 Leimbach, Lkr. Nordhausen. Spätlatènezeitliche Keramik aus Siedlungsgrube 60. Maßstab 1:3.

Tabl. 2 Leimbach, pow. Nordhausen. Późnolateńska ceramika z jamy 60. Skala 1:3.

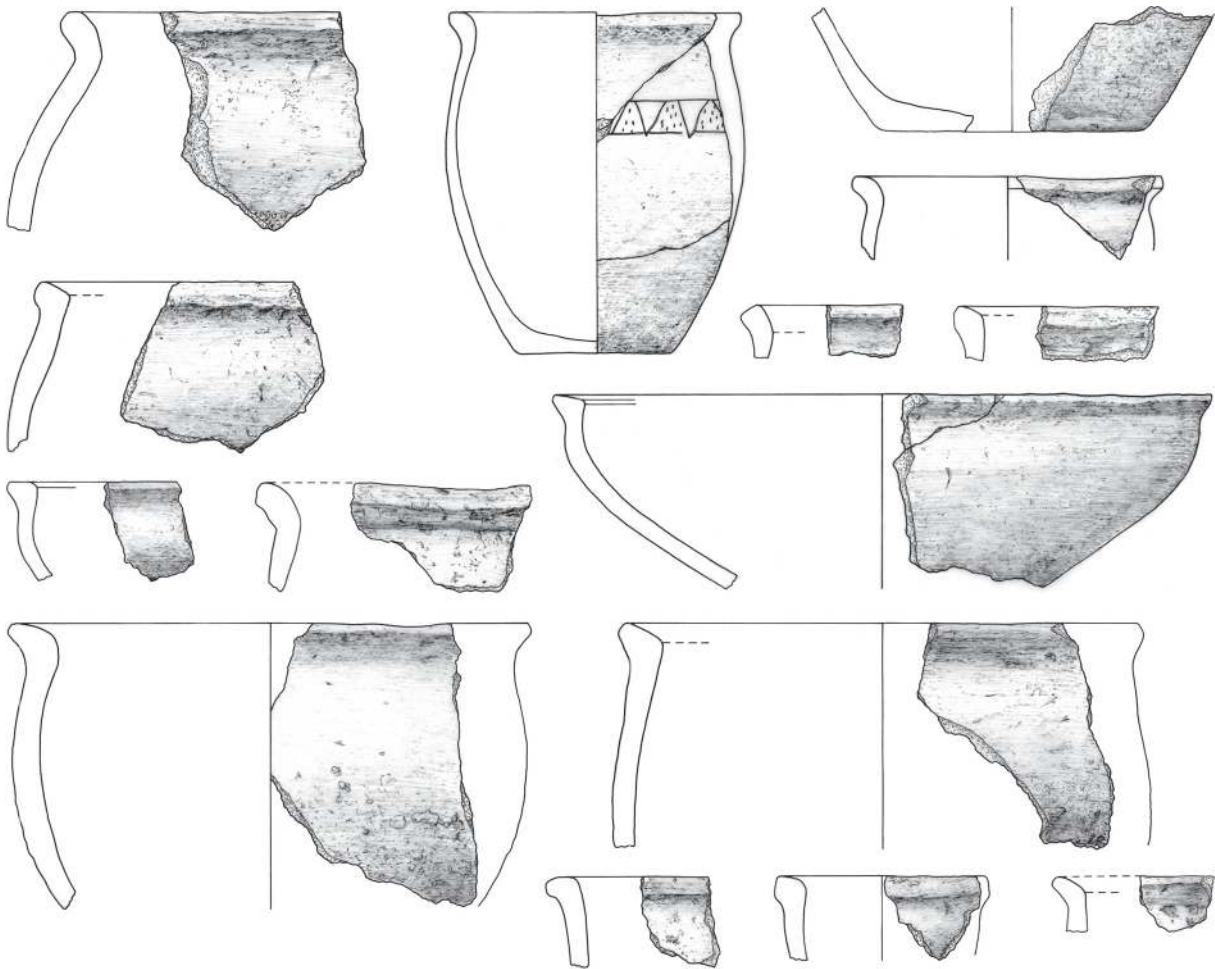
Taf. 3 Leimbach, Lkr. Nordhausen. Spätlatènezeitliche Keramik aus Siedlungsgrube 81. Maßstab 1:3.

Tabl. 3 Leimbach, pow. Nordhausen. Późnolateńska ceramika z jamy 81. Skala 1:3.

Taf. 4 Leimbach, Lkr. Nordhausen. Spätlatènezeitliche Keramik aus Siedlungsgrube 81. Maßstab 1:3.

Tabl. 4 Leimbach, pow. Nordhausen. Późnolateńska ceramika z jamy 81. Skala 1:3.

Taf. 5 Leimbach, Lkr. Nordhausen. Spätlatènezeitliche Keramik aus Siedlungsgrube 81. Maßstab 1:3.

Tabl. 5 Leimbach, pow. Nordhausen. Późnolateńska ceramika z jamy 81. Skala 1:3.

Bibliographie

Bibliografia

Dąbrowska 1973

Teresa Dąbrowska. „Cmentarzysko kultury przeworskiej w Karczewcu, pow. Węgrów. (A Cemetery of the Przeworsk Culture at Karczewiec Węgrów District)“. *Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne* 2 (1973), 383–531.

Dąbrowska 1988

Teresa Dąbrowska. *Wczesne fazy kultury przeworskiej. Chronologia – zasięg – powiązania*. Warszawa: Państwowe Wydawn. Naukowe, 1988.

Dąbrowska 1993

Teresa Dąbrowska. „Uwagi o genezie pokryw w kręgu przeworsko-oksywskim w młodszym okresie przedrzymskim“. In *Miscellanea archaeologica Thaddaeo Malinowski dedicata*. Hrsg. von F. Rożnowski. Słupsk und Poznań: Sorus, 1993, 109–117.

Dąbrowska 1997

Teresa Dąbrowska. *Kamieńczyk. Ein Gräberfeld der Przeworsk-Kultur in Ostmasowien*. Monumenta Archaeologica Barbarica 3. Kraków: Wydawnictwo, 1997.

Gebhard 1991

Rupert Gebhard. *Die Fibeln aus dem Oppidum von Manching*. Die Ausgrabungen in Manching 14. Stuttgart: Franz Steiner, 1991.

Meyer 2013

Michael Meyer. „Einheimische und Migranten. Siedlungssysteme im eisenzeitlichen Südharzvorland“. In *Parallele Raumkonzepte*. Hrsg. von S. Hansen und M. Meyer. Topoi: Berlin Studies of the Ancient World 16. Berlin und Boston: De Gruyter, 2013, 281–292.

Meyer und Rauchfuß 2014

Michael Meyer und Björn Rauchfuß. „Leimbach, Lkr. Nordhausen: Ausgrabung einer Siedlung der Przeworsk-Kultur im Südharzvorland“. In *Vom Nil bis an die Elbe. Forschungen aus fünf Jahrzehnten am Institut für Prähistorische Archäologie der Freien Universität Berlin*. Hrsg. von W. Schier und M. Meyer. Internationale Archäologie – Studia honoraria 36. Rahden/Westf.: Marie Leidorf, 2014, 197–210.

Möllers 2009

Sebastian Möllers. *Die Schnippenburg bei Ostercappeln, Landkreis Osnabrück, in ihren regionalen und chronologischen Bezügen*. Internationale Archäologie 13. Rahden/Westf.: Marie Leidorf, 2009.

Schuster 2006

Jörn Schuster. *Die Buntmetallfunde der Grabung Feddersen Wierde. Chronologie – Chorologie – Technologie*. Feddersen Wierde 6/Probleme der Küstenforschung im südlichen Nordseegebiet 30. Oldenburg: Isensee, 2006.

Seidel 2006

Mathias Seidel. *Das Südharzvorland von der vorrömischen Eisenzeit bis zur Völkerwanderungszeit. Zur Besiedlungsgeschichte einer Altsiedellandschaft im nördlichen Thüringen*. Weimarer Monographien zur Ur- und Frühgeschichte 41/ Schriftenreihe der Friedrich-Christian-Lesser-Stiftung 18. Weimar und Langenweißbach: Beier & Beran, 2006.

Zepezauer 1993

Maria Anna Zepezauer. *Mittel- und spätlatènezeitliche Perlen. Glasperlen der vorrömischen Eisenzeit*. Marburg: Hitzeroth, 1993.

Zepezauer 1997

Maria Anna Zepezauer. „Chronologische und trachtgeschichtliche Aspekte spätkeltischer Glasperlen“. In *Perlen. Archäologie, Techniken, Analysen. Akten des Internationalen Perlensymposiums in Mannheim vom 11. bis 14. November 1994*. Hrsg. von U. von Freeden und A. Wieczorek. Kolloquien zur Vor- und Frühgeschichte. Bonn: Habelt, 1997, 55–61.

Abbildungsnachweis

Spis Rycin

1 Nach Meyer 2013, 291 Abb. 15. Kartengrundlage Geologische Karte Harz 1:100 000 (Halle 1998). 2 B. Rauchfuß. 3 Foto B. Rauchfuß. 4 Foto A. Melzer. 5 Foto A. Melzer.

6 Zeichnung S. Wadt. 7 Zeichnung K. Zimmer. 8 Foto J. Meyer. 9 Zeichnung S. Wadt. 10 Zeichnung K. Zimmer.

Tafelnachweis
Spis Tablic

1–5 S. Wadt.

BJÖRN RAUCHFUß

M. A., Wissenschaftlicher Mitarbeiter am Institut für Prähistorische Archäologie der Freien Universität Berlin. Magister Artium 2002 an der Humboldt-Universität zu Berlin. Promotionsprojekt: *Die vorrömische Eisenzeit in Vorpommern*. Wissenschaftliches Fachgebiet: vorrömische Eisenzeit, Jastorf-Kultur, Przeworsk-Kultur, Landschaftsarchäologie, archäologische Migrationsforschung.

Björn Rauchfuß M. A.
Institut für Prähistorische Archäologie
Freie Universität Berlin
Fabeckstraße 23–25
14195 Berlin, Deutschland
E-Mail: bjoern.rauchfuss@fu-berlin.de

Mathias Seidel

Zum archäologischen Kontext ausgewählter siedlungskeramischer Zeugnisse der Przeworsk-Kultur aus Gorsleben, Kyffhäuserkreis (Thüringen)

Kontekst archeologiczny ceramiki kultury przeworskiej z osady w Gorsleben, pow. Kyffhäuser (Turyngia)

Zusammenfassung

2004 bis 2005 wurde in Gorsleben (Kyffhäuserkreis) in Nordthüringen ein eisenzeitlicher Siedlungsplatz (Lt B2–D2) untersucht. Seit dem fortgeschrittenen 2. Jh. dominieren im Sachgut keramische Zeugnisse der Przeworsk-, nach der Mitte des 1. Jhs. der Großromstedter Kultur. Umfang und Vielfalt des Fundgutes legen eine zeitlich gestaffelte Zuwanderung früh-, ost- und elbgermanischer Bevölkerungsteile nahe, doch zeigen Trachtbestandteile oder ein Keramikbrennofen, dass die Bevölkerung des keltisch-germanischen Kontaktgebietes Anteil an der Siedlungsgemeinschaft hatte oder diese kulturell beeinflusste. Die Siedlung verdeutlicht beispielhaft für den thüringischen Raum die Dynamik und Komplexität kultureller und demographischer Prozesse in einem Kontaktgebiet zwischen den nördlich und südlich benachbarten kulturellen Großgruppen vom 3.–1. Jh. v. Chr.

Keywords: Thüringen; Jastorf-Kultur; Przeworsk-Kultur; Akkulturationsprozesse; Deponierungen.

Podsumowanie

W latach 2004–2005 w Gorsleben (pow. Kyffhäuser) w północnej Turyngii przebadano osadę z okresu przedrzymskiego (Lt B2–D2). W materiałach datowanych od ostatnich dziesięcioleci II wieku dominują zabytki kultury przeworskiej, a od drugiej połowy I wieku grupy Großromstedt. Liczebność i różnorodność materiałów zabytkowych sugeruje następujące po sobie imigracje ludności wczesnogermańskiej, wschodnio-germańskiej i nadłabskiej. Zachowane części stroju i ozdoby, jak również piece do wypału ceramiki wskazują natomiast na udział lokalnego substratu ludnościowego z celto-germańskiej strefy kontaktowej; liczne obiekty mają związek z czynnościami kultowo-rytualnymi. Osada wzorcowo unaocznia dynamikę i kompleksowość przebiegających w Turyngii, w strefie stykowej wielkich kultur z północy i południa, procesów kulturowych i demograficznych w okresie od III do I wieku p.n.e.

Keywords: Turyngia; kultura jastorfska; kultura przeworska; procesy akulturacyjne; depozyty.

Im nordthüringischen Südharzvorland gelang seit den 80er Jahren des 20. Jahrhunderts durch Prospektionen und Rettungsgrabungen,¹ in den letzten Jahren auch durch Forschungsgrabungen² der Nachweis eines Zuzuges ostgermanischer Bevölkerungsgruppen und deren durch die Einheimischen beförderte (oder geduldet) Ansiedlung am Rande der Altsiedellandschaft der Goldenen Aue.³ Indizien sind ein Überwiegen der der Fremdgruppe zugewiesenen Keramik in einer Reihe von Siedlungen sowie das Auftreten einzelner kulturtypischer Brandgrubengräber in der Region.⁴ Das Modell einer (oder wiederholter) Migration(en) aus den primären Verbreitungsgebieten der Przeworsk-Kultur östlich der Oder und einer inselartigen Aufsiedlung ausgewählter Kleinlandschaften innerhalb des sekundären Verbreitungsgebietes zwischen dem Mittelbe-Saale-Gebiet und der Untermainebene durch die Neuankömmlinge bietet beim derzeitigen Forschungsstand das größte Erklärungspotenzial für den in Rede stehenden Vorgang. Dieser hatte seit der Erstvorlage des Grabfundes von Muschenheim, Lkr. Gießen, in Oberhessen durch K. Schumacher stets das besondere Interesse der Forschung gefunden.⁵ Bisherige, nach den Quantitäten siedlungskeramischer Zeugnisse der Przeworsk-Kultur westlich der Elbe erstellte, undifferenzierte Verbreitungskarten hatten Vorstellungen einer nahezu flächenhaften Aufsiedlung Mitteldeutschlands bis zum Nordrand des Thüringer Waldes durch die Neuankömmlinge befördert oder unausgesprochen vorausgesetzt.⁶ Erst großflächige Ausgrabungen sowie Prospektionen auf Oberflächenfundplätzen in Nord- und Ostthüringen, die zahlreiche gut dokumentierte, materialreiche siedlungskeramische Komplexe erbrachten, deren interdisziplinäre Bearbei-

Na turyńskim podgórzu południowego Harzu, dzięki prowadzonym od połowy lat osiemdziesiątych XX wieku prospekcjom i badaniom ratowniczym¹ (w ostatnich latach także stacjonarnym badaniom wykopaliskowym),² udało się uzyskać dowody napływu wschodniogermańskich grup ludności i ich (wspieranego lub tolerowanego przez ludność miejscową) osadnictwa na obrzeżu starego terenu osadniczego *Goldene Aue*.³ Wskazuje na to przewaga obcej kulturowo ceramiki na lokalnych osadach oraz obecność w regionie pojedynczych jamowych grobów ciałałalnych, również obcych lokalnemu obrządkowi pogrzebowemu.⁴ Przy obecnym stanie badań najbardziej prawdopodobnym wydaje się model migracji (jednorazowej lub kilku następujących po sobie fal) z macierzystych terenów kultury przeworskiej na wschód od Odry i wyspowego zasiedlenia wybranych, niewielkich enklaw pomiędzy Soławą i środkową Łabą oraz równiną dolnego Menu. Problem ten cieszy się niesłabnącym zainteresowaniem nauki od chwili opublikowania materiałów z grobu z Muschenheim, pow. Gießen, w Górnej Hesji.⁵ Dotychczasowe przedstawienia kartograficzne występowania ceramiki osadowej kultury przeworskiej na zachód od Łaby nie uwzględniały jednak zróżnicowania ilościowego materiałów na poszczególnych stanowiskach, prezentując obraz niemal regularnego zasiedlenia środkowych Niemiec (aż po północny skraj Lasu Turyńskiego) przez nowych przybyszy.⁶ Dopiero prospekcje powierzchniowe oraz przede wszystkim interdyscyplinarne badania szerokokształczynowe w Turynii północnej i wschodniej⁷, których efektem było pozyskanie bardzo licznej serii ceramiki osadowej, dały możliwość nowego, dużo bardziej zróżnicowanego spojrzenia na środkowonie-

1 Seidel 2006, 19 Abb. 8.

2 Ullrich u. a. 2011; Steffens 2012; Meyer und Rauchfuß 2014.

3 Seidel 2006, 20–22; B. Rauchfuß in diesem Band. – Aus dem östlich anschließenden, sachsen-anhaltinischen Teil der Goldenen Aue sind ebenfalls Siedlungen bekannt, zu deren Fundbestand Keramik der Przeworsk-Kultur zählt, hierzu in einem übergreifenden Zusammenhang Bockius und Łuczkiwicz 2004, 197, Liste 15 Nr. 9–10, 21 und 126.

4 Dušek 1987, Abb. 8; Meyer 2008, 162.

5 Schumacher 1920; Seidel 2006, 20–22; Meyer 2008, 189; Meyer 2012/2013, 62; In diesem Sinne bereits Hachmann 1956/1957, 64–65. – Allgemein zu Ursachen und Verlauf von Migrationen Burmeister 1998. Skeptisch gegenüber einer Einwanderung äußerte sich B. Schmidt: „Vielleicht sollte man sich überhaupt fragen, ob es sich bei letzteren (Rand- und Henkelstücke der Oder-Warthe-Gruppe) nicht um eine Stilbildung allgemeiner Art handelt, die mit Bevölkerungsbewegungen nichts zu tun hat“ (Schmidt 1982, 146–147).

6 Peschel 1978, 44–71; Seidel 1999, 206 Abb. 2; Bockius und Łuczkiwicz 2004, 100 Karte 34.

1 Seidel 2006, 19 ryc. 8.

2 Ullrich i in. 2011; Steffens 2012; Meyer i Rauchfuß 2014.

3 Seidel 2006, 20–22; B. Rauchfuß w tym tomie. – Materiały przeworskie występują również w sąsiadującej od wschodu Saksonii-Anhalcie: szczegółowo na ten temat Bockius/Łuczkiwicz 2004, 197 lista 15 nr 9–10, 21, 126.

4 Dušek 1987, ryc. 8; Meyer 2008, 162.

5 Schumacher 1920; Seidel 2006, 20–22; Meyer 2008, 189; Meyer 2012/2013, 62. – W podobnym tonie pisał już Hachmann 1956/1957, 64–65. – Ogólnie o przyczynach i przebiegu migracji Burmeister 1998. Sceptycznie wyraził się o imigracji B. Schmidt: „Być może należałoby postawić sobie w ogóle pytanie, czy w przypadku tych ostatnich (krawędzie i ucha ceramiki grupy odrzańsko-warciańskiej) nie chodzi o ogólny trend stylistyczny, nie związany z migracjami ludności” (Schmidt 1982, 146–147).

6 Peschel 1978, 44–71; Seidel 1999, 206 ryc. 2; Bockius i Łuczkiwicz 2004, 100 mapa 34.

7 Piszka o tym Th. Grasselt, R. Knechtel i B. Rauchfuß w tym tomie.

tung verschiedenenorts im Gange ist,⁷ lassen Forderungen nach einer Differenzierung der Fundplätze mit Nachweisen ostgermanischer Keramik in Mitteldeutschland und einer schärferen Konturierung des oben skizzierten historischen Bildes umsetzbar erscheinen.⁸

Daneben liegt die in Przeworskmanier gefertigte Keramik in geringeren Anteilen aus zeitgleichen, teils in Sichtweite befindlichen, einheimischen Siedlungen inmitten der Goldenen Aue vor.⁹ Ob mit einem Beginn der Migration nach Thüringen bereits um die Mitte des 2. Jahrhunderts (Stufe Lt C2 nach süddeutscher Chronologie) zu rechnen ist, lässt sich anhand des zumeist keramischen Fundgutes von den neugegründeten Siedlungsplätzen und in Anbetracht von Schwierigkeiten bei dessen feinchronologischer Gliederung bisher nicht abschließend beurteilen.¹⁰ Die wenigen metallenen Kleinfunde¹¹ und einzelne Belege von Importkeramik (Graphitton- u. Drehscheibenkeramik keltischer sowie einheimisch-mitteldeutscher Produktion) aus den neugegründeten Siedlungen¹² sichern deren Bestehen im späteren 2. und der 1. Hälfte des 1. Jahrhunderts v. Chr. (Stufe Lt D1). Keine der ostgermanischen Siedlungen im Südharzvorland findet nach derzeitigem Forschungsstand eine Fortsetzung in der zweiten Hälfte des 1. Jahrhunderts (Stufe Lt D2).

In der 35 km südöstlich der Goldenen Aue gelegenen Fundlandschaft um die Porta Thuringica ergibt sich demgegenüber ein anderes Bild. Eine Ansiedlung ost-

mieckie stanowiska z ceramiką wschodniogermańską, dzięki czemu naszkicowany powyżej obraz nabierze zapewne ostrzejszych konturów.⁸

Niewielkie ilości ceramiki o stylistyce kultury przeworskiej odkryto również na pochodzących z tego samego okresu, znajdujących się po części w zasięgu wzroku osadach lokalnej ludności w centralnej części *Goldene Aue*.⁹ Bazując w głównej mierze na materiale ceramicznym z nowo założonych osad, w obliczu oczywistych trudności w dokładnym datowaniu tej kategorii źródeł, trudno jest definitywnie stwierdzić, czy początek migracji do Turyngii nastąpił już około połowy II wieku p.n.e. (w fazie Lt C2).¹⁰ Nieliczne zabytki metalowe¹¹ i pojedyncze egzemplarze ceramiki importowanej (grafitowanej i toczonej pochodzenia celtyckiego oraz lokalnego, środkowoniemieckiego) z nowo założonych osad¹² wskazują na ich funkcjonowanie w późnym II i w pierwszej połowie I wieku p.n.e. (faza Lt D1). Obecny stan badań nie potwierdza kontynuacji zasiedlenia w drugiej połowie I wieku p.n.e. (faza Lt D2) na żadnej z wschodniogermańskich osad na podgórzu południowego Harzu.

Na położonym 35 kilometrów na południowy wschód od *Goldene Aue* terenie wokół *Porta Thuringica* rysuje się zupełnie inny obraz. Nowoprzybyli osadnicy wschodniogermańscy pojawili się tam na funkcjonującej już od kilku pokoleń osadzie ludności z celto-germańskiej strefy kontaktowej (ryc. 1). Badania ratunkowe turyńskiego Urzędu Ochrony Zabytków, prowadzone w latach 2004–2005 na części osady w Gorsleben,

7 Vgl. die Beiträge von Th. Grasselt, R. Knechtel und B. Rauchfuß in diesem Band.

8 Meyer 2008, 179–184 und 187–188.

9 Seidel 2006. – Dass das skizzierte Bild einer ausschließlichen Ansiedlung von Angehörigen der Przeworsk-Kultur am Rand der Altsiedellandschaft möglicherweise zu undifferenziert ist, unterstreicht ein Blick auf einen Siedlungsplatz bei Nordhausen-Sundhausen inmitten der Goldenen Aue. Aus dem anlässlich einer Rettungsgrabung teiluntersuchten Areal stammen einzelne Grubenbefunde, in denen die Keramik der Fremdgruppe ebenfalls deutlich überwiegt (Seidel 2006, Taf. 143–149). Aufgrund der anlassbedingt ausschnitthaften Untersuchung ist nicht zu entscheiden, ob es sich in Sundhausen um eine einheimische Siedlung mit einer auffallend starken ostgermanischen Komponente oder eine weitere Neugründung durch Angehörige der Przeworsk-Kultur, in diesem Fall inmitten des Altsiedellandes, handelt. – Angefügt sei die Beobachtung, dass auch die beiden einzigen Brandgrubengräber der Przeworsk-Kultur im Landkreis Nordhausen in der Goldenen Aue zutage kamen, wohingegen ein Nachweis entsprechender Bestattungsorte im Umfeld der Siedlungsneugründungen aussteht.

10 In diesem Sinne bereits Müller 1983, 65.

11 Zur Spärlichkeit metallener Kleinfunde auch in Siedlungen im primären Verbreitungsgebiet der Przeworsk-Kultur östlich von Oder und Neiße Skowron 2002, 27; Michałowski 2010, 171.

12 Seidel 2006.

8 Meyer 2008, 179–184 i 187–188.

9 Seidel 2006. – Już pobieżna analiza materiałów z osady w Nordhausen-Sundhausen, w centrum *Goldene Aue* przekonuje, że naszkicowany obraz osiedlenia się wyłącznie ludności przeworskiej na skraju starego terytorium osadniczego jest być może zbyt uogólnieniem. Badania ratunkowe doprowadziły tam do odkrycia pojedynczych jam, w których również wyraźnie przeważa ceramika obca (Seidel 2006, tabl. 143–149). Jako że badania objąć mogły jedynie niewielki fragment obszaru osady, trudno rozstrzygnąć, czy w przypadku Sundhausen mamy do czynienia z osadą lokalną z zaskakująco wysokim udziałem materiałów wschodniogermańskich, czy też z nową osadą, założoną przez ludność kultury przeworskiej, w tym przypadku pośrodku starego terytorium osadniczego. – Można tu dodać spostrzeżenie, że na terenie *Goldene Aue* odkryto obydwa znane dotychczas w powiecie Nordhausen jamowe groby ciałopalne. Pochówków tego typu nie udało się natomiast stwierdzić w otoczeniu nowo założonych osad.

10 W tym duchu Müller 1983, 65.

11 Również rzadko zabytki metalowe występują na osadach w macierzystej strefie kultury przeworskiej, na wschód od Odry i Nysy: Skowron 2002, 27; Michałowski 2010, 171.

12 Seidel 2006.

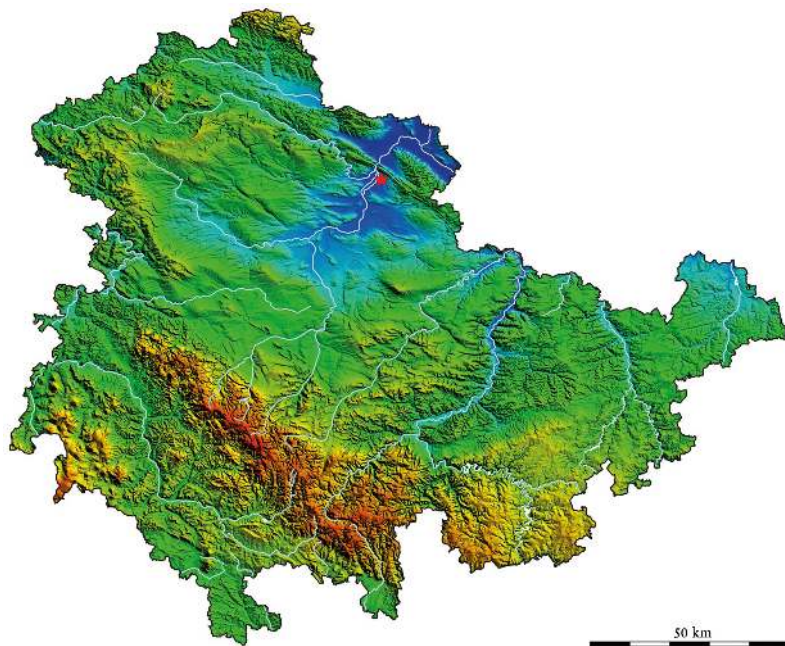

Abb. 1 Lage von Gorsleben in Thüringen.

Ryc. 1 Położenie osady w Gorsleben.

germanischer Bevölkerungsteile erfolgte dort innerhalb einer seit Generationen prosperierenden Siedlung der einheimischen Bevölkerung des keltisch-germanischen Kontaktgebietes (Abb. 1). Die zwischen 2004 und 2005 im Zuge einer Rettungsgrabung durch die thüringische Bodendenkmalpflege in einem repräsentativen Ausschnitt erfasste Siedlung von Gorsleben, Kyffhäuserkreis, bietet zusammen mit einzelnen archäologisch gut untersuchten Siedlungsneugründungen im thüringischen Südharzvorland¹³ die Möglichkeit, Fragen nach möglichen Unterschieden im regionalen Besiedlungsgang sowie der durch die Zuwanderer angestoßenen kulturellen Entwicklung im nordöstlichen Thüringen während der späten Latènezeit auf einer ausreichend breiten Materialgrundlage interdisziplinär nachzugehen.¹⁴

In Gorsleben kam es wohl noch in der zweiten Hälfte des 4. Jahrhunderts v. Chr., spätestens in den Jahren um 300, auf einem sanft nach Südwesten geneigten Hang zwischen zwei Geländerücken sowie auf den nördlichen der beiden ausgreifend zur Gründung einer Siedlung.¹⁵ Diese befand sich in verkehrstopographisch

pow. Kyffhäuser, wraz ze znanymi już, nowo założonymi osadami na turyńskim podgórzu południowego Harzu¹³ dają znakomitą i opartą na szerokiej bazie źródłowej możliwość interdyscyplinarnej odpowiedzi na kwestie ewentualnych różnic w przebiegu procesów osadniczych oraz stymulowania lokalnych procesów kulturowych przez nowoprzybyłą ludność w omawianej strefie w okresie późnolateńskim.¹⁴

Osada w Gorsleben, położona na zniżającym się ku południowemu zachodowi łagodnym skłonie pomiędzy dwoma grzbietami, została założona prawdopodobnie już w drugiej połowie IV wieku p.n.e., a najpóźniej około roku 300.¹⁵ Topograficznie leżała ona przy ponadregionalnym szlaku, łączącym strefę Kotliny Turyńskiej z terenami nad Soławą i środkową Łabą. W aspekcie regionalnym, pokonanie pasm wzgórz Schmücke i Hainleite, zamykających Kotlinę Turyńską od północnego wschodu, umożliwiały z kolei blisko położone, alternatywne szlaki na północny zachód względnie północny wschód od osady, przebiegające przez przełom Unstruty koło Sachsenburga (*Porta Thuringica*) oraz przez obniżenie terenu na południe od Harras. Leżąca od południa przy

13 Beitrag R. Rauchfuß in diesem Band.

14 Seidel 2010. – Allgemein zum vor- und frühgeschichtlichen Besiedlungsablauf um die *Porta Thuringica* Mania 1966.

15 Ältere Spuren menschlicher Aktivitäten in Form eines Doppelgrabens eines jungneolithischen Erdwerkes sowie eines offenbar randlich erfassten, endneolithischen oder frühbronzezeitlichen Bestattungsplatzes können an dieser Stelle unberücksichtigt bleiben.

13 B. Rauchfuß w tym tomie.

14 Seidel 2010. – Ogólnie o rozwoju osadnictwa na terenach wokół *Porta Thuringica* w okresie prehistorycznym i wczesnohistorycznym: Mania 1966.

15 Pominięto tu ślady osadnictwa eneolitycznego oraz najpewniej tylko częściowo uchwyconego cmentarzyska ze schyłkowego neolitu lub wczesnej epoki brązu.

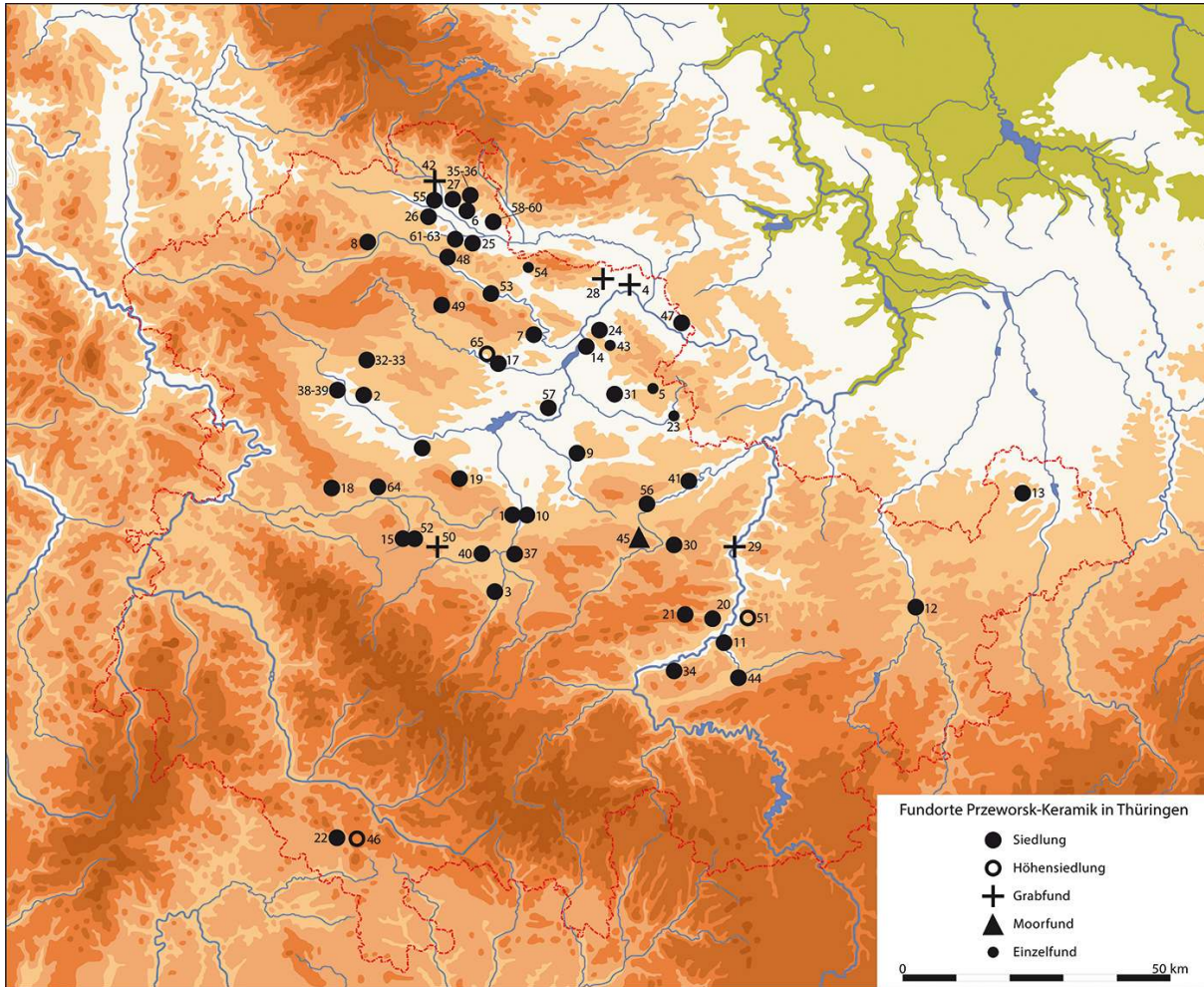

Abb. 2 Verbreitung zumeist keramischer Zeugnisse der Przeworsk-Kultur in Thüringen.

Ryc. 2 Zasięg rozprzestrzenienia materiałów (głównie ceramiki) kultury przeworskiej w Turynгии.

herausgehobener Lage an einem Zwangspunkt überregionaler Wegetrassen vom Mittelbe-Saale-Gebiet in das Thüringer Becken. Kleinräumig und alternativ boten sich nordwestlich oder nordöstlich des Siedlungsplatzes der Unstrutdurchbruch bei Sachsenburg (Porta Thuringica) oder ein markanter Geländeeinschnitt südlich von Harras für eine Durch- bzw. Überquerung der Höhenzüge von Schmücke und Hainleite an, die das Thüringer Becken im Nordosten abschließen. Das Siedlungsareal, da unmittelbar südlich der Porta Thuringica gelegen, ist naturräumlich bereits Teil des Thüringer Beckens.

Ein großräumiger Blick auf die verkehrsgeographischen und hydrographischen Verhältnisse sowie die Verbreitung von zumeist keramischen Zeugnissen der Przeworsk-Kultur im südlichen Mitteldeutschland

Porta Thuringica osada geograficznie jest już częścią Kotliny Turynskiej.

Analiza warunków środowiskowych (komunikacyjnych i hydrograficznych) oraz rozprzestrzenienia materiałów (przede wszystkim ceramiki) kultury przeworskiej w południowej części środkowych Niemiec (ryc. 2) unaocznia znaczenie dolin rzeki Soławy, Unstruty i Ilm jako szlaków migracji ludności tej kultury ku północno-wschodniej Turynгии. Następowwała ona przez tereny środkowej Łaby w górę Soławy aż po ujście Unstruty i wzdłuż jej biegu do *Porta Thuringica* lub dalej w górę Soławy, a następnie w kierunku południowo-zachodnim w górę rzeki Ilm. Inną możliwością było dalsze podążanie wzdłuż krętej i na pewnych odcinkach głęboko wciętej doliny Soławy. Duże znaczenie dla wschodniogermańskiej enklawy osadniczej na podgórzu południowego

(Abb. 2) unterstreicht die Bedeutung der Flusstäler von Saale, Unstrut und Ilm als Leitlinien für die Ausbreitung von Angehörigen dieser Kulturgruppe nach Nordostthüringen. Eine Zuwanderung erfolgte über das Mittelbegebiet saaleaufwärts bis zur Einmündung der Unstrut sowie dieser folgend bis zur Porta Thuringica einerseits oder weiter saaleaufwärts und schließlich in südwestlicher Richtung dem Verlauf der Ilm folgend andererseits. Eine dritte Möglichkeit bestand darin, entlang ihres stärker gewundenen, teils tiefer eingeschnittenen Tales der Saale weiter flussaufwärts zu folgen. Für die ostgermanische Siedlungsinsel im Südharzvorland kommt noch ein durch den Verlauf der Salza bis Eisleben und ab Sangerhausen das Helmetal bzw. den Leinebach aufwärts vorgegebener Ost-West orientierter Landkorridor in Frage.

Über weite Strecken zeitgleich mit der Siedlung in Gorsleben bestand unmittelbar nördlich der Schmücke bei Heldrungen, Kyffhäuserkreis, ein weiterer jünger-eisenzeitlicher Siedlungsplatz, zu dessen Fundbestand ebenfalls Keramik der Przeworsk-Kultur zählt, darunter das Bruchstück eines Topfes oder einer Tasse mit abgesetztem, dreifach facettiertem Rand, auf dessen Schulter sich verschiedene eingeritzte Muster befinden, u. a. neben mit parallelen Strichen gefüllten Rechtecken auch ein Briefkuvertmuster, bei dem die beiden seitlichen, gleichschenkligen Dreiecke mit feinen Punkteinstichen gefüllt sind, während die beiden anderen Dreiecke ungefüllt bleiben (Abb. 3).¹⁶ Die im Gegensatz zu Gorsleben nicht sehr zahlreiche Fremdkeramik aus Heldrungen wird als Resultat eines Austausches landwirtschaftlicher Produkte zwischen den beiden nur wenige Kilometer voneinander entfernten Siedlungsagglomerationen aufgefasst. Die Keramik wäre dann am ehesten als Emballage eines uns unbekanntes Inhaltes anzusprechen. Ob sich einzelne Angehörige der Przeworsk-Kultur auch in Heldrungen ständig aufhielten, bleibt offen.

In Gorsleben wurde die rund dreihundertjährige, d. h. über mehr als zehn Generationen andauernde Anwesenheit des eisenzeitlichen Menschen – der Platz bestand ohne Unterbrechung bis kurz vor die Zeitenwende – neben der verkehrsgünstigen Lage durch die Nähe zu einer Quelle, die Bodengüte im Siedlungsumfeld sowie das Auftreten von verhüttbarem Rot- und

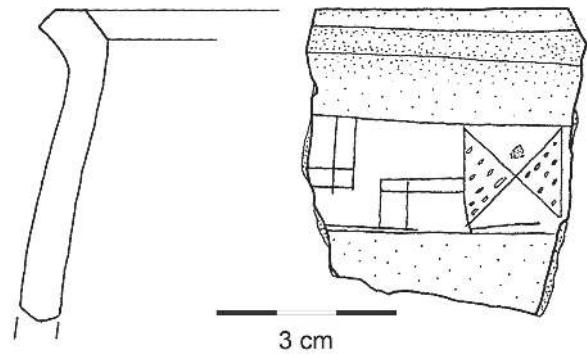

Abb. 3 Verzierte Przeworsk-Keramik aus Heldrungen, Kyffhäuserkreis.

Ryc. 3 Zdobiona ceramika przeworska z Heldrungen, pow. Kyffhäuser.

Harzu miał też korytarz lądowy przebiegający od wschodu na zachód, wyznaczony linią prowadzącą wzdłuż biegu Salza do Eisleben i od Sangerhausen dolinami rzek Helme i Leinebach.

Równocześnie z osadą w Gorsleben funkcjonowała osada położona na północ od Schmücke koło Heldrungen (pow. Kyffhäuser), gdzie również występowała ceramika kultury przeworskiej. Był to m.in. ułamek garnka lub kubka z wyodrębnionym, trzykrotnie facetowanym wylewem, zdobiony na brzuścu rytym ornamentem, składającym się m.in. z wypełnionych równoległymi kreskami trójkątów oraz wzoru kopertowego, którego boczne, równoramienne trójkąty wypełnione są delikatnymi punktowymi nakłuciami, a trójkąt górny i dolny pozostają puste (ryc. 3).¹⁶ W przeciwieństwie do Gorsleben, ceramika obca w Heldrungen pojawia się tylko sporadycznie, co wskazywałoby, że była ona efektem wymiany produktów rolnych pomiędzy tymi obydwiema osadami, oddalonymi od siebie zaledwie o kilka kilometrów. Stała, fizyczna obecność obcej ludności w Heldrungen pozostaje więc kwestią otwartą.

Nieprzerwane funkcjonowanie osady w Gorsleben przez prawie 300 lat (a więc przez ponad 10 generacji), prawie do przełomu er, było uwarunkowane dogodnym położeniem komunikacyjnym, bliskością źródła wody, dobrą jakością gleb oraz dostępnością surowców hutniczych: hematytu i limonitu w występujących na powierzchni formacjach skalnych. Materiały z osady, obejmujące kilkadziesiąt tysięcy zabytków, opracowywane są obecnie w ramach interdyscyplinarnego projek-

¹⁶ Kurze Erwähnung bei Wechler 2006, 130, ohne dass dort Keramik abgebildet wird.

¹⁶ Krótka wzmianka w Wechler 2006, 130, bez ilustracji ceramiki.

Brauneisenstein (Hämatit) im anstehenden Keuper begünstigt. Das mehrere zehntausend Objekte umfassende Fundgut aus der Siedlung wird derzeit in einem interdisziplinär angelegten Forschungsprojekt ausgewertet¹⁷ und ist gekennzeichnet durch ein breites Spektrum spezialisierter handwerklicher Tätigkeiten unter Einschluss von Knochen- und möglicherweise auch Bernsteinverarbeitung, Keramik, Textil-, Buntmetall-, Eisen- und wohl auch Kalkherstellung sowie überregionale Kontakte und weitreichende Austauschbeziehungen zur Jastorf-Kultur Nord- und zur Latène-Kultur Süddeutschlands sowie Böhmens. Der Fundplatz nahm in der Siedlungshierarchie der Latènezeit Nordthüringens sicherlich einen herausgehobenen Platz ein.¹⁸ Zum eisenzeitlichen Befundbestand gehören verschiedenartige Pfostengebäude, Grubenhäuser, (Wand-) Gräbchen, Vier-, Sechs- und Neunpfostenbauten, Öfen, Wasserentnahmestellen – die Anlage von Tiefbrunnen war aufgrund der vermutlich schon antik stark und verlässlich schüttenden Quelle nicht notwendig –, eine großflächige Tonentnahmegrube und mehr als 50 im Profil zumeist ausgeprägt sanduhr- bzw. kegelstumpfförmige Vorratsgruben sowie ein am Ort singulärer, ca. 2,7 m tiefer, zylindrischer bzw. konischer Schacht. Ob sich im Zuge der Auswertung chronologische oder kulturspezifische Unterschiede bei der Anlage und der Nutzung der Silograben sowie der Vier- und Sechspfostenpeicher aufzeigen lassen, bleibt abzuwarten. Offensichtlich wurden in Gorsleben beide Strategien bei der Einlagerung und Sicherung der lebensnotwendigen Getreidevorräte nebeneinander angewandt.

In der Gründungsphase der Siedlung in der Stufe Lt B lassen sich im Fundgut wirtschaftliche und persönliche Beziehungen zur Jastorf-Kultur fassen, an deren südlicher Peripherie die Siedlung lag. Seit dem späten 2. Jahrhundert v. Chr. (Lt D1) dominieren nach Aussage zahlreicher Befundverfüllungen keramische Zeugnisse der Przeworsk-Kultur, um und nach der Mitte des

tu naukowego.¹⁷ Przedmiotem analiz jest wytwórczość ceramiczna, tekstylna, obróbka żelaza i metali nieżelaznych, kości, bursztynu, jak również kontakty ponadregionalne, przede wszystkim z kulturą jastorfską w Niemczech północnych oraz kulturą lateńską w Niemczech południowych i Czechach. Omawiana osada z pewnością była w okresie lateńskim jedną z ważniejszych w północnej Turynгии.¹⁸ Wśród obiektów z epoki żelaza występowały różnorodne budowle słupowe (cztero-, sześć- i dziewięciosłupowe), budowle zagłębione (ziemiarki i półziemiarki), rowki fundamentowe, piece, ujęcia wody (z racji warunków hydrogeologicznych i obecności silnie bijącego źródła budowa studni nie była konieczna), wielkopowierzchniowe wyrobisko gliny, ponad 50 jam zasobowych, przeważnie o profilu klepsydrowatym lub stożkowatym, oraz pojedynczy, głęboki na 2,7 m, cylindryczny (lekko stożkowaty) szyb. Dopiero w toku przeprowadzanych analiz będzie można stwierdzić istnienie ewentualnych kulturowych lub chronologicznych różnic w konstrukcji i przeznaczeniu jam zasobowych oraz cztero- i sześćsłupowych budowli spichrzowych. Z całą pewnością w Gorsleben były stosowane obydwie formy składowania zapasów żywności.

Materiały z fazy Lt B, momentu założenia leżącej na południowej peryferii kultury jastorfskiej osady, potwierdzają istnienie gospodarczych i personalnych więzi z tą kulturą. Od późnego II wieku p.n.e. (faza Lt D1) w wypełniakach obiektów dominuje natomiast ceramika kultury przeworskiej, a około połowy i w drugiej połowie ostatniego wieku p.n.e (faza Lt D2a) materiały grupy Großromstedt. Rodzaj, ilość i jakość pozyskanej bazy źródłowej sugerują wyraźnie, że położona w północnej Turynгии enklawa osadnicza w okolicach *Porta Thuringica* była celem imigracji grup ludności wczesnogermańskiej. Nie można tu jednak pominąć procesów rozwojowych ludności autochtonicznej, otwartej na wschodniogermańskich przybyszów. W późnej fazie okresu późnolateńskiego znalazła się ona pod znaczącym wpływem kultury Germanów nadłabskich (grupy Großromstedt),

17 Die Aufnahme der ostgermanischen Keramik aus Gorsleben ist Bestandteil eines von Prof. Dr. Michael Meyer initiierten und von der Deutschen Forschungsgemeinschaft geförderten Projektes *Migration im 2./1. Jahrhundert v. Chr. – Siedlungen der polnischen Przeworsk-Kultur im Südbarvarland*. Die Zeichnungen der ostgermanischen Keramik fertigten Saskia Büchner und Karin Vogel an, denen zusammen mit Björn Rauchfuß für die Koordinierung der Keramikaufnahme an dieser Stelle herzlich gedankt sei.

18 Mathias Seidel, *Gorsleben – eine polykulturelle Siedlung der vorrömischen Eisenzeit in Nordthüringen*. Weimarer Monografien zur Ur- und Frühgeschichte (in Vorbereitung).

17 Ceramika z Gorsleben opracowywana jest w ramach zainicjowanego przez prof. dr. Michaela Meyera i wspieranego przez DFG projektu „Migration w II/I wieku przed Chr. – osady polskiej kultury przeworskiej na podgórzu południowego Harzu”. Materiał ilustracyjny wykonały Saskia Büchner i Karin Vogel, którym wraz z Björnem Rauchfußem dziękuję w tym miejscu za koordynację prac dokumentacyjnych.

18 Mathias Seidel, *Gorsleben – eine polykulturelle Siedlung der vorrömischen Eisenzeit in Nordthüringen*. Weimarer Monografien zur Ur- und Frühgeschichte (w przygotowaniu).

letzten vorchristlichen Jahrhunderts solche der Großromstedter Kultur (Lt D2a). Art und Umfang sowie die Qualität des Fundgutes und der angetroffenen Befunde legen eine über einzelne Personen deutlich hinausgehende Zuwanderung frühgermanischer Bevölkerungsgruppen in die nordthüringische Siedlungsinsel um die Porta Thuringica nahe. Daneben sollte die Bedeutung einer autochthonen Entwicklung einer gegenüber ostgermanischen Zuwanderern offenen, im Verlauf der fortgeschrittenen Spätlatènezeit kulturell stärker elbgermanisch geprägten einheimischen Bevölkerung in den Blick genommen werden, die schließlich in die Großromstedter Kultur nordthüringischer Prägung einmündete und der Siedlung zu einer ‚späten Blüte‘ in den Jahrzehnten nach der Mitte des letzten vorchristlichen Jahrhunderts verhalf. Doch steht letztere nicht im Fokus dieser kurzen Skizze. Verschiedene Trachtbestandteile der späten Mittel- und beginnenden Spätlatènezeit (eiserne Kugelfibeln, Fibeln der Variante Beltz J, bronzener Ring einer mitteldeutschen Gürtelkette) oder ein vertikaler Zweikammerkeramikbrennofen zeigen, dass Träger der Kultur des keltisch-germanischen Kontaktgebietes einen fortdauernden und kulturell wie technologisch prägenden Anteil an der Siedlungsgemeinschaft hatten. Das Fehlen spätaugusteischer Gewandhaften und von dreigliedrigen Gefäßprofilen, die als frühe Vertreter der Form I nach R. von Uslar angesprochen werden könnten, sowie die Seltenheit von mehrzeiligen Rollrädchenabrollungen auf feinkeramischen Situlen oder Terrinen in Gorsleben, die kennzeichnend für die Jahre um und nach der Zeitenwende sind und aus Nordthüringen von Siedlungs- und Bestattungsplätzen in einiger Zahl vorliegen,¹⁹ legen m. E. den Schluss nahe, dass die Siedlung im Verlauf der letzten beiden Jahrzehnte des 1. Jahrhunderts v. Chr. aufgegeben wurde.²⁰ Eindeutiges Sachgut der nachfolgenden rhein-weser-germanischen Kultur fehlt ebenfalls.

In Gorsleben konnten ca. 900 Befunde dokumentiert werden, darunter 154 Siedlungsgruben verschiedenster Form und Funktion, die im Verlauf der vorrömischen Eisenzeit zum Zweck der Bevorratung von

a następnie przejęła ją w całości, czego odbiciem jest ‚późny rozkwit‘ w ostatnich dziesięcioleciach p.n.e., co jednak wykracza poza ramy tego krótkiego szkicu.

Różne części stroju i ozdoby z późnej fazy środkowego i z początków późnego okresu lateńskiego (żelazne zapinki kulkowe, zapinki Beltz J, brązowe kółko od pasa łańcuchowego typu środkowoniemieckiego), jak również pionowy dwukomorowy piec do wypalania naczyń wskazują, że stały wpływ na wspólnotę osadniczą w Gorsleben wywierała kultura i technologia ludności z celto-germańskiej strefy kontaktowej. Brak późnoaugustiańskich fibul oraz naczyń o trójczłonowym profilu, które można by określić jako wczesne formy typu I wg R. von Uslara, jak również rzadkość występowania zdobienia kółkiem zębatym na cienkościennych situlach i wazach, charakterystycznych dla czasów około przełomu er i występujących niekiedy na osadach i w grobach w północnej Turynii,¹⁹ przemawia za tym, że osada w Gorsleben została opuszczona w ostatnim dwudziestolecu I wieku p.n.e.²⁰ Brak jest też jakichkolwiek śladów następnej chronologicznie kultury reńsko-weserskiej.

W Gorsleben zadokumentowano ok. 900 obiektów, w tym 154 jamy osadnicze o różnej formie i funkcji. Były one przeznaczone do przechowywania artykułów spożywczych, zwłaszcza zboża (przede wszystkim jęczmienia)²¹ oraz zapasów materiałów i surowców (gлина, piasek, ruda i in.), a wtórnie były wykorzystywane jako jamy odpadkowe lub zamieniane w miejsca składowania różnych depozytów. Analiza materiałów wskazuje, że 55 (36 %) jam należy przypisać do kultury przeworskiej, 43 (28 %) do lokalnej kultury, a 22 (14 %) do grupy Großromstedt. Z racji tego, że w pozostałych 34 (22 %) jamach osadniczych stwierdzono jedynie obecność niewielkiej liczby drobnej, fragmentarycznej i atypowej ceramiki, można je tylko ogólnie datować na młodszy okres przedrzymski. Przy powyższym rozróżnieniu zakłada się, że określone kulturowo zapelniska jam nie powstawały beładnie i przypadkowo, lecz wskutek celowego gromadzenia stłuczonych lub bezużytecznych

19 Z. B. Pinkert 1998; Grasselt 2007, 169–170.

20 Dass für deren Fehlen allein quellenkritische Ursachen verantwortlich sein könnten, ist angesichts der im Materialverbrauch deutlich heraufgesetzten Produktion der zumeist massiven augusteischen Fibeln (Almgren 2, 19, 22, Aucissa- oder Langton-Down Fibeln) sowie der mehrfachen Detektorprospektion des Fundplatzes, die zu deren Auffindung hätte führen müssen, wenig wahrscheinlich.

19 Np. Pinkert 1998; Grasselt 2007, 169–170.

20 Jest mało prawdopodobne, aby powyższe braki były jedynie skutkiem stanu badań. Przemawia za tym dodatkowo fakt, że przeprowadzane na stanowisku w Gorsleben prospekcje powierzchniowe z użyciem detektora metali nie doprowadziły np. do odkrycia popularnych w czasach Oktawiana Augusta zapinek typów A.2, 19, 22, Aucissa lub Langton-Down. 21 Por. art. Kroll i Wolf, w: Mathias Seidel, *Gorsleben – eine polykulturelle Siedlung der vorrömischen Eisenzeit in Nordthüringen*. Weimarer Monografien zur Ur- und Frühgeschichte w przygotowaniu).

Nahrungsmitteln, insbesondere Getreide – vorwiegend Gerste²¹ – oder zur Material- und Rohstoffentnahme (Ton, Sand, Erz u. a.) angelegt und nach einer unterschiedlich langen und vielfältigen primären Nutzung sekundär mit Siedlungsabfällen verfüllt oder in abgestuften Verfüllungsstadien zur Einbringung verschiedenartiger Deponierungen genutzt wurden. Davon ließen sich nach einer kursorischen Durchsicht der Grubenverfüllungen 55 (36 %) der Przeworsk-Kultur, 43 (28 %) der Kultur des keltisch-germanischen Kontaktgebietes und 22 (14 %) dem Großromstedter Horizont zuweisen. Die übrigen 34 (22 %) Siedlungsgruben sind aufgrund spärlicher und kleinteilig fragmentierter oder untypischer Keramik nur allgemein in den Zeitraum der jüngeren vorrömischen Eisenzeit zu datieren. Der Unterscheidung liegt die Prämisse zugrunde, dass die kulturell bestimmten Grubeninhalte in ihrer spezifischen Zusammensetzung nicht regellos und zufällig, sondern als Folge einer absichtsvollen Einbringung zerbrochener oder unbrauchbar gewordenen Hausgeschirrs und anderer Siedlungsabfälle in je eigenen, einem Haushalt oder einer Siedlungseinheit zuzuordnenden Befunden zustande gekommen sind. Im Sinne einer noch zu verifizierenden Arbeitshypothese wurde daher zunächst von einer bewussten ‚Mülltrennung‘ durch die unterschiedlichen kulturellen Gruppen in der Siedlung ausgegangen, die sich im archäologischen Befund niedergeschlagen hat. Auffällig ist in diesem Zusammenhang, dass rund zwei Dutzend der mehr als fünfzig sanduhr- bzw. kegelstumpfförmigen Silograben über die keramische Verfüllung mit der einheimischen Kultur des keltisch-germanischen Kontaktgebietes verbunden sind. Immerhin noch dreizehn in ihren Ausmaßen bzw. ihrem Volumen zumeist deutlich kleinere Kegelstumpfgruben erbrachten Keramik der Przeworsk-Kultur und fünf solche der Großromstedter Kultur.²² Die mehrfache Anlage von zumeist kleiner dimensionierten Kegelstumpfgruben durch Angehörige der Przeworsk-Kultur wird beim gegenwärtigen Bearbeitungsstand als Adaption der ostgermanischen Neusiedler an die vorgefundenen lokalen Gegebenheiten bei der Einlagerung von Getreidevorräten interpretiert.

naczyń i innych odpadków osadniczych z danego gospodarstwa domowego lub danej części osady w przewidzianym do tego obiekcie. W ramach roboczej, wymagającej jeszcze weryfikacji hipotezy jako punkt wyjścia przyjęto świadomą ‚segregację śmieci‘ przez zamieszkujących osadę przedstawicieli różnych kultur, która znalazła swe odbicie w wynikach badań archeologicznych. Zwraca przy tym uwagę, że około dwa tuziny spośród ponad pięćdziesięciu w profilu klepsydrówatych lub stożkowatych jam zasobowych wykazuje materiały typowe dla strefy kontaktowej celto-germańskiej. Trzydzieści jam, przeważnie o wyraźnie mniejszych rozmiarach i mających profil ściętego stożka, zawierało ceramikę kultury przeworskiej, natomiast pięć jam ceramikę grupy Großromstedt.²² Obecność szeregu charakteryzujących się przeważnie mniejszymi rozmiarami jam mających profil ściętego stożka, zawierających ceramikę kultury przeworskiej, na obecnym etapie badań można interpretować jako wyraz przystosowania się wschodniogermańskich osadników przy składowaniu zapasów zboża do lokalnej tradycji.

Inny obraz wyłania się przy analizie ziemianek. Wśród stwierdzonych w Gorsleben osiemnastu zagłębiowych, wykazujących mniej więcej płaskie dno, przeważnie zorientowanych w przybliżeniu wzdłuż osi wschód-zachód obiektów, czternaście (78 %) przypisać można do horyzontu Großromstedt, a trzy (17 %) do kultury przeworskiej. Jedna z ziemianek powstała w późnej fazie wczesnego okresu lateńskiego, czyli w okresie zakładania osady (II poł. IV w. p.n.e.). Wynika stąd, że pozostałością po ludności przeworskiej są w Gorsleben zasadniczo jamy, pojedyncze ziemianki o konstrukcji „bezlupowej”; rowek fundamentowy (będący być może częścią parterowego budynku), szyb, (ewentualnie) wielkopowierzchniowe wyrobisko gliny oraz pojedyncze depozyty ceramiki. Reliktami horyzontu Großromstedt są przeważnie ziemianki, jamy (mniej liczne niż te pozostawione przez ludność przeworską), ponadto (inaczej niż w przypadku ludności przeworskiej) obiekty techniczne (piece) oraz paleniska. Fakt, iż przy obecnym stanie badań nie udało się stwierdzić powiązań żadnego z odkrytych w Gorsleben obiektów technicznych (zwłaszcza pieców o różnorodnej funkcji) z kulturą przeworską, relatywizowana jest przez okoliczność, że z

21 Siehe den Beitrag von Kroll und Wolf in: Mathias Seidel, *Gorsleben – eine polykulturelle Siedlung der vorrömischen Eisenzeit im nördlichen Thüringen*. Weimarer Monografien zur Ur- und Frühgeschichte (in Vorbereitung).

22 Mathias Seidel, *Gorsleben – eine polykulturelle Siedlung der vorrömischen Eisenzeit im nördlichen Thüringen*. Weimarer Monografien zur Ur- und Frühgeschichte (in Vorbereitung).

22 Mathias Seidel, *Gorsleben – eine polykulturelle Siedlung der vorrömischen Eisenzeit im nördlichen Thüringen*. Weimarer Monografien zur Ur- und Frühgeschichte (w przygotowaniu).

Ein anderes Bild ergibt sich bei den Anteilen der Grubenhäuser. Von den achtzehn eingetieften, zumeist mit geringeren Abweichungen Ost-West-orientierten Objekten mit weitgehend ebener Sohle in Gorsleben gehören vierzehn (78 %) dem Großromstedter Horizont und drei (17 %) der Przeworsk-Kultur an. Ein Grubenhäuser der späten Frühlatènezeit markiert die Gründungsphase der Siedlung in der 2. Hälfte des 4. Jahrhunderts v. Chr. Daraus ergibt sich, dass Angehörige der Przeworsk-Kultur in Gorsleben überwiegend Gruben, einzelne, pfeifenlose Grubenhäuser und je ein (Wand-)Gräbchen als möglichen Bestandteil eines ebenerdigen Wohngebäudes, einen Schacht und möglicherweise eine großflächige Tonentnahmegrube sowie vereinzelte Keramikdeponierungen hinterließen und diejenigen des Großromstedter Horizontes überwiegend Grubenhäuser und in einem geringeren Maße als Angehörige der Przeworsk-Kultur Gruben angelegt haben, weiterhin, im Unterschied zu Angehörigen der Przeworsk-Kultur, technische Befunde (Öfen) und Herdstellen errichteten. Relativiert wird der Befund, dass sich beim derzeitigen Auswertungsstand keine der in Gorsleben zahlreichen technischen Einrichtungen, insbesondere Öfen unterschiedlicher Funktion, mit der Przeworsk-Kultur verbinden ließen, durch die Tatsache, dass aus zwei Siedlungsgruben dieser Kulturgruppe Ofenversturz²³ oder das mögliche Bruchstück einer Tondüse stammen, die bei der Buntmetallverarbeitung eingesetzt worden sein könnte.²⁴ Ob die mögliche Verarbeitung von Bernstein in der Siedlung mit der Przeworsk-Kultur in Verbindung steht, bleibt hypothetisch.²⁵

Die keramischen Zeugnisse der verschiedenen Kulturgruppen aus der Siedlung verteilen sich in unterschiedlichem Maße auf die einzelnen Befundkategorien (Tab. 1). Keramik der Przeworsk-Kultur stammt zumeist aus Gruben, drei als pfeifenlose Grubenhäuser angesprochenen Objekten sowie je einem in der Siedlung singulären Schacht, Graben und einer Tonentnahmegrube sowie Deponierungen. Solche des Großromstedter Horizontes wurde ganz überwiegend aus Grubenhäusern und nur zu einem deutlich geringen Teil aus Gruben sowie vereinzelten Gefäßdeponierungen, Öfen

zwei jam osadniczych tej grupy kulturowej pochodzą resztki pieca²³ oraz (prawdopodobnie) ułamek glinianej dyszy pieca, być może związanej z obróbką metali kolorowych.²⁴ Pozostaje kwestią hipotetyczną, czy ewentualna obróbka bursztynu w osadzie powiązana była z ludnością kultury przeworskiej.²⁵

Ceramika różnych grup kulturowych z osady występuje w różnych typach obiektów (ryc. 3). Materiały kultury przeworskiej pochodzą przeważnie z jam, ponadto z trzech bezsłupowych ziemianek, z nieokreślonego (jedynego na osadzie) szybu, z rowu, z wyrobiska gliny oraz z depozytów. Ceramika horyzontu Großromstedt występowała natomiast najczęściej w ziemiankach, oraz – rzadziej – w jamach, pojedynczych depozytach, piecach i kamiennych kręgach (paleniskach). W odróżnieniu od takich osad jak Kleinschwabhausen,²⁶ niektóre obiekty w Gorsleben miały homogeniczny, wyłącznie przeworski charakter kulturowy (szyb, wyrobisko gliny, rowek fundamentowy). Materiał ceramiczny pozyskany z dołków postłupowych w Gorsleben jest zróżnicowany kulturowo i generalnie mocno fragmentaryczny, a jego analiza jest jeszcze w toku. Dopiero po jej zakończeniu możliwe będzie określenie, które ze zrekonstruowanych naziemnych spichlerzy słupowych i budynków jedno- i wielonawowych dadzą się przyporządkować do poszczególnych grup kulturowych.

Część zbioru ceramiki z Gorsleben z faz Lt C2 i D1 stanowią wyroby toczone proveniencji celtyckiej (ceramika grafitowa, stemplowana i gładka) lub środkowoniemieckiej. Te ostatnie (przeważnie są to naczynia garnkowe lub faszowate) charakteryzują się obecnością w dolnej części naczynia żłobków powstałych podczas toczenia oraz wałeczkowatym profilowaniem brzuśców. Ceramika obydwu grup przeważnie pozwala się bezproblemowo rozróżnić gołym okiem, głównie z racji słabej techniki wypału w przypadku naczyń środkowoniemieckich – ich przełamy wykazują przeważnie strukturę wielowarstwową. Na terenach pomiędzy rzeką Werra oraz frankońską i turyńską Soławą odkryto liczne piece służące do wypału tych naczyń.²⁷ Udział ceramiki obydwu grup wynosi w Gorsleben niespełna 2 % i

23 Befund 806.

24 Befund 653.

25 Mathias Seidel, *Gorsleben – eine polykulturelle Siedlung der vorrömischen Eisenzeit im nördlichen Thüringen*. Weimarer Monografien zur Ur- und Frühgeschichte (in Vorbereitung).

23 Obiekt 806.

24 Obiekt 653.

25 Mathias Seidel, *Gorsleben – eine polykulturelle Siedlung der vorrömischen Eisenzeit im nördlichen Thüringen*. Weimarer Monografien zur Ur- und Frühgeschichte (w przygotowaniu).

26 Th. Grasselt w tym tomie.

27 Dübner 2007, 6; Seidel 2010, 117 ryc. 9.

oder Steinsetzungen, die überwiegend als Fundamente von Herdplatten interpretiert werden, geborgen. Im Unterschied zu Siedlungen wie Kleinschwabhausen²⁶ sind in Gorsleben auch einzelne Befundkategorien exklusiv mit der Przeworsk-Kultur verbunden (Schacht, Tonentnahmegrube, Wandgräbchen). Der Umfang des keramischen Fundgutes der verschiedenen in Gorsleben vertretenen Kulturgruppen aus Pfostengruben ist allgemein sehr gering, so dass die nicht abgeschlossene Auswertung abzuwarten bleibt. Erst danach ist einzuschätzen, ob und welche der rekonstruierten ein- und mehrschiffigen Gebäude und Pfostenspeicher sich einer der Gruppen zuweisen lassen.

Zum keramischen Bestand des Siedlungsplatzes in den Stufen Lt C1, C2 und D1 gehören Belege von Drehscheibenkeramik sowohl keltischer (Graphitton, gestempelte oder glatte Drehscheibenkeramik) als auch mitteldeutscher Provenienz. Letztere ist gekennzeichnet durch eine flächige Drehrillenzzone oder einzelne Drehrillenbänder auf den Gefäßunterteilen sowie durch Wülste profilierte Schulterpartien der zumeist topf- oder flaschenförmigen Gefäße. Nicht zuletzt aufgrund der nicht in allen Fällen ausreichend beherrschten Brennführung bei der Produktion der mitteldeutschen Gefäße – der Scherben weist im Bruch zumeist einen mehrschichtigen Aufbau auf – lassen sich die Keramiken beider Gruppen bereits makroskopisch zumeist problemlos unterscheiden. Entsprechende Brennöfen liegen aus dem Raum zwischen Werra, fränkischer sowie thüringischer Saale mehrfach vor.²⁷ Der Anteil beider Warenarten liegt in Gorsleben unter 2 % und umfasst nahezu ausschließlich Schalen, Schüsseln und Töpfe. Indizien dafür, dass in einem vertikalen Zweikammerbrennofen, der im südlichen Teil der Untersuchungsfläche ausgegraben werden konnte, Keramik der Przeworsk-Kultur gebrannt wurde, fehlen. Es wird davon ausgegangen, dass dieser vorrangig zur Produktion von Drehscheibenkeramik mitteldeutscher Art diente, die im keramischen Bestand der Siedlung belegt ist.²⁸

Seit jeher werden für den archäologischen Nachweis einer Ausbreitung von Trägern der Przeworsk-Kultur aus dem primären Verbreitungsgebiet von Schle-

bejmuje niemal wyłącznie czary, misy i garnki. Brak jest wskazówek na to, że wyeksplorowany w południowej części badanego terenu pionowy dwukomorowy piec służył do wypału ceramiki kultury przeworskiej. Najpewniej służył on do produkcji ceramiki toczonej w typie środkowoniemieckim.²⁸

Dla potwierdzenia rozprzestrzenienia się ludności kultury przeworskiej z macierzystych siedzib na Śląsku, w Małopolsce i Wielkopolsce na tereny Średniogórza Niemieckiego tradycyjnie sięga się po charakterystyczne formy ceramiki osadowej.²⁹ Należą do nich misy w kształcie wycinka kuli, kubki z iksowatymi uchami, jednoucha naczynia z cylindryczną częścią szyjną i wychyloną, pogrubioną i facetowaną krawędzią, naczynia zasobowe (tzw. „Krausengefäße”) oraz dwuoucha garnki z przeważnie pogrubioną i parokrotnie podciętą (profilowaną) krawędzią. Te ostatnie posiadają zwięzające się ku środkowi ucha sięgające krawędzi wylewu lub zamocowane tuż poniżej krawędzi wylewu. Wśród ceramiki przeworskiej z Gorsleben wyraźnie przeważają kubki, garnki i misy. Naczynia zasobowe (tzw. „Krausengefäße”) są w strefie wtórnego rozprzestrzenienia rzadkością, odkryte pojedyncze egzemplarze wykazują jednak jednoznacznie przeworską proveniencję. Ceramika grubościenna przeważnie jest niezdobiona. Nieliczne stwierdzone wątki ornamentacyjne składają się z pionowych, szerokich, leżących w dużych odstępach żłobków lub (w sporadycznych przypadkach) z wykonanych przeważnie niestarannie ornamentów grzebykowych. Te pierwsze ułożone być mogą w luźno rozmieszczone wiązki lub tworzyć strefy – przestrzenie pomiędzy nimi pozostają puste (np. obiekt 705). Tylko wyjątkowo występują naczynia sitowate. Zarówno formy jednodzielne jak i naczynia o wieloczłonowym profilu są niekiedy lekko obmazywane w dolnej części roztworem glinki (np. obiekt 697). Jako przykłady można tu przedstawić materiały z kilku obiektów.

Jednym z nich jest głęboki na ok. 2,7 m, cylindryczny, zwięzający się lekko ku dołowi szyb, który w górnej części uszkodzony został wskutek budowy ziemianki około przełomu er. Podczas eksploracji stwierdzono, że na głębokości 2,0–2,1 m liczyć się należy z wystąpieniem wód gruntowych. Przy zachodniej ścia-

26 Beitrag Th. Grasselt in diesem Band.

27 Dübner 2007, 6; Seidel 2010, 117 Abb. 9.

28 Mathias Seidel, *Gorsleben – eine polykulturelle Siedlung der vorrömischen Eisenzeit im nördlichen Thüringen*. Weimarer Monografien zur Ur- und Frühgeschichte (in Vorbereitung).

28 Mathias Seidel, *Gorsleben – eine polykulturelle Siedlung der vorrömischen Eisenzeit im nördlichen Thüringen*. Weimarer Monografien zur Ur- und Frühgeschichte (w przygotowaniu).

29 Schumacher 1920; Peschel 1978, 57 ryc. 3.

	Gruben- haus	Grube	Schacht	Ofen/ Techni- scher Befund	Wasser- entnahme- stelle/ Brunnen	Tonent- nahme- grube	Graben	Tier- depo- nierung	Keramik- depo- nierung	Stein- setzung/ Herdstel- le	Schädel- depo- nierung	Körper- grab
Einheimische Kultur	1	43	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-
Przeworsk- Kultur	3	55	1	-	-	1	1	-	2	-	-	-
Großromstedter Horizont	14	22	-	4	-	-	-	1	-	-	1	1
Vorrömische Eisenzeit	-	34	-	3	2	-	-	4	1	-	-	-
Vorgeschichte allgemein	-	-	-	1	1	-	2	3	-	-	-	2
Gesamt	18	154	1	10	3	1	3	8	7	33	1	3

Tab. 1 Befundtypen und deren Anzahl in Korrelation zur Kulturzugehörigkeit.

Tab. 1 Typy obiektów i ich liczba w korelacji z przynależnością kulturową.

sien über Klein- und Großpolen bis hinein in den Raum der deutschen Mittelgebirge kennzeichnende siedlungskeramische Formen herangezogen.²⁹ Dies sind kalottenförmige Schüsseln, X-Henkel-Tassen, Einhenkelgefäße mit zylindrischem Halsteil und ausgelegtem, verdickt-facettiertem Rand, die sog. Krausen, sowie Zweihenkel-töpfe mit zumeist verdicktem und mehrfach abgestrichenem Rand. Letztere weisen randständige oder leicht unterrandständige, zur Mitte stärker einziehende Henkel auf. Bei der Keramik der Przeworsk-Kultur aus Gorsleben überwiegen Tassen, Töpfe und Schüsseln deutlich. Krausen begegnen – wie allgemein im sekundären Ausbreitungsgebiet – selten, sind aber mit einzelnen, eindeutigen Nachweisen vertreten. Die Grobkeramik ist zumeist unverziert. Die wenigen Verzierungen beschränken sich auf senkrechte, breite, unterschiedlich weitständige Riefen sowie wenige Belege von zumeist nicht sehr sorgfältig ausgeführtem Kammstrich. Erstere können zu unterschiedlich weitständigen Bündeln oder in Zonen angeordnet sein, die Zwischenräume sind ungefüllt (z. B. Befund 705). Nur ausnahmsweise begegnen Siebgefäße. Sowohl die ein- als auch mehrgliedrigen Gefäßformen weisen bisweilen im unteren Gefäßabschnitt eine intentionell angebrachte, leichte

nie szychu zadokumentowano część drewnianej belki, co można uznać za pozostałości odeskowania w dolnej części obiektu. W wypełniku znajdowały się również liczne, duże fragmenty kości zwierzęcych z wyraźnymi śladami ognia.³⁰ Ceramika w wypełniku to zarówno formy cienkościennie jak i grubościennie. Prawdopodobnie w całości dostał się tu wysoki na niespełna 30 cm dwuuchy garnek z lekko pogrubioną od wewnątrz (ale nie facetowaną) krawędzią, który da się w całości zrekonstruować (tabl. 2. 3). Naczynie to było najpewniej niezdobione. W szybie znajdował się ponadto garnek z krótką, niepogrubioną, lejkowato wychyloną krawędzią (tabl. 3. 3), garnki z niemal horyzontalnie wychyloną (tabl. 4. 2) lub ukośną, zwężającą się krawędzią (tabl. 3. 2; 3. 4), kubki w kształcie wycinka kuli z wyraźnie wychyloną i wyodrębnioną, lekko pogrubioną i podciętą krawędzią (tabl. 3. 1), baniaste kubki z wychyloną, pogrubioną i podciętą krawędzią (tabl. 4. 3), garnki z krótką, wychyloną, pogrubioną oraz trzy- lub czterokrotnie podciętą (profilowaną) krawędzią (tabl. 4. 5), misy o profilu esowatym z zaokrągloną, pogrubioną od wewnątrz krawędzią (tabl. 3. 10), proste czarki z daszkowatą lub w zaokrągloną, niepogrubioną (tabl. 3. 6) oraz z podciętą

²⁹ Schumacher 1920; Peschel 1978, 57 Abb. 3.

³⁰ Becker i Höppner w: Mathias Seidel, *Gorsleben – eine polykulturelle Siedlung der vorrömischen Eisenzeit im nördlichen Thüringen*. Weimarer Monografien zur Ur- und Frühgeschichte (w przygotowaniu).

Schlickung auf (z. B. Befund 697). Für die Materialvorlage wurden ausgewählte Befundverfüllungen herangezogen. Dazu zählt ein ca. 2,7 m tiefer, zylindrischer, nach unten leicht einziehender Schacht, der im oberen Teil durch die Anlage eines übergangszeitlichen Grubenhauses gestört war. Bei der Freilegung wurde erkannt, dass ab einer Tiefe von 2,0 bis 2,1 m mit dem Eintritt von Schichtwasser zu rechnen ist. Am westlichen Rand der Schachtwand konnte der Teil eines Holzbalkens dokumentiert werden, ein schwacher Hinweis auf eine ursprüngliche Verschalung des Befundes im unteren Abschnitt. Zur Verfüllung gehören zahlreiche, auch großteilige Tierknochen mit deutlichen Brandspuren.³⁰ Das nach Fein- und Grobkeramik unterscheidbare Gefäßspektrum des Befundes umfasst einen im Profilverlauf vollständig rekonstruierbaren und vermutlich in toto in die Verfüllung geratenen Zweihenkeltopf von nahezu 30 cm Höhe mit innen leicht verdicktem, jedoch nicht facettiertem Rand (Taf. 2. 3). Das Gefäß ist, soweit die erhaltenen Bruchstücke eine Beurteilung erlauben, unverziert. Zum weiteren Bestand zählen ein Topf mit kurzem, unverdicktem, trichterförmig ausgestelltem Rand (Taf. 3. 3), Terrinen mit nahezu horizontal ausbiegendem (Taf. 4. 2) oder schrägem, sich jeweils verjüngendem Rand (Taf. 3. 2; 3. 4), kalottenförmige Schüsseln mit deutlich ausgelegtem und vom Gefäßkörper abgesetztem, leicht verdicktem und abgestrichenem Rand (Taf. 3. 1), gebauchte Terrinen mit ausbiegendem, verdicktem und abgestrichenem Rand (Taf. 4. 3), Terrinen mit kurzem, ausbiegendem, verdicktem und drei- bis vierfach abgestrichenem Rand (Taf. 4. 5), S-Profil-Schüsseln mit gerundetem, innen verdicktem Rand (Taf. 3. 10), einfache Schalen mit dachförmig oder einfach gerundetem, unverdicktem (Taf. 3. 6) sowie außen abgestrichenem Rand (Taf. 3. 8) und ein tonnen- oder kumpfförmiges Gefäß mit innen leicht verdicktem, einfach facettiertem Rand (Taf. 5. 1). Dazu treten ein Gefäß mit zylindrischem, von der Gefäßwandung durch eine umlaufende Riefe abgesetztem, unverdicktem Rand (Taf. 2. 1) sowie ein einzelnes Siebgefäß unbekannter Form (Taf. 5. 4), deren Wandungsscherben keine sichere Gefäßrekonstruktion erlaubt. Im Bestand der Bodenscherben sind ausschließlich Exemplare vertreten, bei denen dieser nicht erkennbar abgesetzt ist

od zewnątrz krawędzią (tabl. 3. 8) i wreszcie baniaste naczynie z lekko pogrubionym od wewnątrz, facetowanym brzegiem (tabl. 5. 1). Do tego dochodzi naczynie z cylindryczną, wyodrębnioną dookołnym żłobkiem, niepogrubioną krawędzią (tabl. 2. 1) oraz fragmenty pojedynczego naczynia sitowatego (tabl. 5. 4). Licznie zachowały się fragmenty den (tabl. 5. 6–9; 5. 11), w jednym przypadku dno jest lekko wklęsłe (tabl. 5. 5). Wśród wątków zdobniczych występowały pionowe ornamenty grzebykowe (tabl. 5. 2) oraz pojedyncze pionowe żłobki (tabl. 5. 3). Na jednym z ułamków dna odnotowano horyzontalny żłobek wieńczący ku dołowi ich luźną wiązkę (tabl. 5. 10). W obiektach kultury przeworskiej w Gorsleben ceramika toczona ograniczała się do pojedynczych fragmentów. Taki sam marginalny udział odnotowano w wypełniskach jam na osadzie Kleinkayna, powiat Merseburg-Querfurt, na terenach środkowej Solawy.³¹

Z kulturą przeworską powiązać można także inny pojedynczy obiekt w Gorsleben. Na dnie wykopanej w wielkim wyrobisku gliny małej, nieckowatej jamy odkryto odwrócony dnem do góry kubek z iksowatym uchem (tabl. 1. 1). Powierzchnia tego cienkościennego, czarniawego naczynia jest starannie wygładzona. Brzusiec zdobiony jest rytym ornamentem meandrowym, wypełnionym z rzadka delikatnymi nakłuciami. Osada w Gorsleben dostarcza ponadto wskazówek odnośnie zjawisk akulturacji w sferze produkcji oraz zdobienia ceramiki. Brzusiec jednego z kubków kultury przeworskiej, o facetowanym wylewie, nieco nieforemny i masywny, zaopatrzonego w iksowate ucho zamocowane tuż poniżej krawędzi wylewu, zdobiony jest poniżej horyzontalnego żłobka przebiegającego w miejscu największej wydatości trzema niestarannie wydrapanymi falistymi wstęgami (tabl. 1. 2). Na macierzystym terenie kultury przeworskiej obecność tego typu zdobienia należy do wyjątków,³² natomiast na ceramice ze zlatenizowanej strefy Średniogórza Niemieckiego oraz na obszarze kultury lateńskiej na południu Niemiec nie są

30 Beitrag Becker und Höppner in: Mathias Seidel, *Gorsleben – eine polykulturelle Siedlung der vorrömischen Eisenzeit im nördlichen Thüringen*. Weimarer Monografien zur Ur- und Frühgeschichte (in Vorbereitung).

31 Müller 1983, 65.

32 Rodzińska-Nowak 2012, 208 tabl. 32. Użyte jako urna naczynie z cmentarzyska Rytro, pow. Nowy Sącz, na brzuscu posiada trzy wydrapanie, poziome, nieregularne, dookołne linie faliste.

(Taf. 5. 6–9; 5. 11). In einem Fall ist die Bodenplatte leicht eingewölbt (Taf. 5. 5), ohne dass von einem regelrechten Omphalos die Rede sein könnte. An Verzierungen begegnen senkrechter Kammstrich (Taf. 5. 2) sowie einzelne senkrechte Riefen (Taf. 5. 3), im Fall einer Bodenscherbe wird ein Band von weitständigen Riefen von einer Horizontalriefe nach unten abgeschlossen, wobei die senkrechten Riefen darüber hinausreichen (Taf. 5. 10). Der Anteil von Drehscheibenkeramik in den der Przeworsk-Kultur zugewiesenen Befunden in Gorsleben ist gering. Nachweise beschränken sich auf einzelne Scherben. Diese Beobachtung wurde bereits anhand von Grubenverfüllungen in der Siedlung von Kleinkayna, Kreis Merseburg-Querfurt, im Mittelsaalegebiet gemacht.³¹

Neben dem beschriebenen Schacht lässt sich auch ein weiterer in Gorsleben singulärer Befund mit der Przeworsk-Kultur verbinden. Auf der Sohle einer vom Grund der großen Tonentnahmegrube eingegrabenen kleinen, muldenförmigen Grube fand sich eine auf der Mündung deponierte X-Henkel-Tasse (Taf. 1. 1). Die Oberfläche des feinkeramischen, schwärzlichen Gefäßes ist sorgfältig geglättet. Auf der Schulter befindet sich ein eingeritztes, einreihiges Mäanderband. Dieses ist spärlich mit feinen Einstichen gefüllt. Aus Gorsleben liegt darüber hinaus ein möglicher Beleg für Akkulturationserscheinungen im Bereich der Keramikproduktion bzw. -verzierung vor. Auf der Schulter einer weiteren, nach den Proportionen etwas plumperen und gedrungeneren Tasse der Przeworsk-Kultur mit leicht unterrandständigem X-Henkel und kurzem, deutlich abgesetztem, dreifach facettiertem Rand befinden sich unter einer auf Höhe des größten Gefäßdurchmessers verlaufenden horizontalen Riefe drei unsorgfältig eingerissene, leicht auf- oder absteigende, jeweils einzügige Wellenbänder (Taf. 1. 2), die als Verzierungselemente im primären Verbreitungsgebiet der Przeworsk-Kultur nur ausnahmsweise belegt sind,³² auf eisenzeitlicher Keramik im von der Latène-Kultur beeinflussten Mittelgebirgsraum oder

niczym rzadkim.³³ Od lokalnej, przeważnie czernionej, dobrze wygładzonej ceramiki cienkościennej kubek ten odróżnia się m.in. czerwono- i szarawymi śladami po wypale.

Dotychczasowe wyniki prac nad materiałami kultury przeworskiej w Turynii, które muszą być jednak poparte dalszymi badaniami terenowymi i gabinetowymi, sugerują funkcjonowanie czterech typów rozwoju regionalnego osadnictwa, które na płaszczyźnie mikroregionalnej mogły czasami zająć się chronologicznie.

Typ 1: Na południowym podgórzu Harzu, a poza Turynią także w dolinie Wetterau w Hesji,³⁴ funkcjonowały osady, które w świetle badań archeologicznych ludność przeworska założyła na surowym korzeniu, przeważnie na peryferiach istniejących enklaw osadniczych.

Typ 2: Osadnictwo wschodniogermańskich imigrantów nastąpiło na terenie funkcjonującej już od kilku generacji osady lokalnej ludności w północno-wschodniej Turynii. Osada funkcjonowała dłużej niż czas trwania kultury przeworskiej na jej wtórnym terenie rozprzestrzenienia i była kontynuowana w fazie Lt D2. Doskonałą ilustracją może być tu osada w Gorsleben.³⁵ Wspólne dla obydwu wspomnianych typów jest założenie, że ludność lokalna akceptowała osadnictwo imigrantów w mikroregionie (typ 1) lub na osadzie (typ 2), a przynajmniej nie przeciwstawiała się mu (lub nie mogła się przeciwstawić) w sposób aktywny.

Typ 3: Są to osady, gdzie materiały kultury przeworskiej są nieliczne, a ich udział w ogólnej masie lepiennej ręcznie ceramiki z młodszego okresu przedrzymskiego na danej osadzie bądź w pojedynczych obiektach wynosi przeważnie znacznie poniżej 5 %. Jako przykład można tu przytoczyć Kleinschwabhausen,³⁶ Pößneck³⁷ oraz (najprawdopodobniej) zdecydowaną większość turyńskich osad (ryc. 2) ujętych na mapie rozprzestrzenienia kultury przeworskiej.

Typ 4: Lokalne osady fazy Lt D1 w zasiedlonych przez ludność przeworską regionach Turynii, w któ-

31 Müller 1983, 65.

32 Rodzińska-Nowak 2012, 208 Taf. 32. Das als Urne verwendete Gefäß vom Gräberfeld Rytro, pow. Nowy Sącz, zeigt auf der Schulter drei unregelmäßig eingerissene, horizontal umlaufende Wellenlinien.

33 Por. np. Mania 1966, tabl. XXV,6 (Heldringen); Jahn 1931, 73 ryc. 64; Schulz 1928, 60 ryc. 24 (Großromstedt); Danielisová 2010, P4 tab. 13. 1–3 (Ceske Lhotice); Rybová i Drda 1994, 91 ryc. 28,5 (Hradisko); Hüser 2010, 103 ryc. 2, 1 (Bad Nauheim); Rieckhoff 1993, 238 ryc. 208 po prawej (Uttenhofen).

34 Seidel 1999.

35 Osada w Westgreußen, pow. Kyffhäuser, jest opracowywana w ramach dysertacji, realizowanej na Freie Universität w Berlinie przez Robert Knechtel'a. Tymczasowe wyniki badań przedstawia on w niniejszym tomie.

36 Th. Grasselt w tym tomie.

37 T. Montag w referacie wygłoszonym na konferencji.

in der Keltiké jedoch vielfach begegnen.³³ Nicht zuletzt durch den rötlich-gräulichen Brand unterscheidet sich die Tasse von der zumeist schwärzlichen, gut geglätteten Feinkeramik der Przeworsk-Kultur am Ort.

In einer vorläufigen, durch weitere Geländeuntersuchungen und Aufarbeitungen weiter abzusichernden Zusammenschau lassen sich in Bezug auf materielle Zeugnisse der Przeworsk-Kultur aus Thüringen vier Verlaufstypen einer regionalen Siedlungsentwicklung erkennen, die kleinregional auch gleichzeitig nebeneinander existiert haben.

Verlaufstyp 1: Für das Südharzvorland, außerhalb Thüringens auch für die hessische Wetterau,³⁴ sind Siedlungen zu benennen, die sich archäologisch als Neugründungen ‚auf der grünen Wiese‘ durch Angehörige der Przeworsk-Kultur zumeist am Rand der jeweiligen Altsiedellandschaft zu erkennen geben.

Verlaufstyp 2: Eine Ansiedlung der ostgermanischen Neankömmlinge vollzog sich im Bereich einer seit mehreren Generationen prosperierenden Siedlung der einheimischen Bevölkerung Nordostthüringens. Die Siedlung überdauerte die Zeit, in der sich die Przeworsk-Kultur im sekundären Ausbreitungsgebiet nachweisen lässt und setzte sich in Lt D2 fort. Zur Illustration dieses Typs bietet sich beim derzeitigen Forschungs- und Publikationsstand insbesondere die Siedlung von Gorsleben an.³⁵ Beiden Verlaufstypen ist die Voraussetzung gemein, dass die einheimische Bevölkerung ihr Einverständnis zur Aufnahme der Neusiedler in der Kleinregion (Typ 1) oder in der Siedlung selbst gab (Typ 2), sich dieser Ansiedlung jedenfalls nicht aktiv widersetzte (oder widersetzen konnte).

Verlaufstyp 3: Zur Beschreibung dienen Siedlungen, zu deren Fundbestand einzelne oder kleinere Kollektionen von Scherben der Przeworsk-Kultur zählen, ohne dass diese einen größeren Umfang besitzen, der durchgängig sowohl innerhalb einzelner Befunde als

rych w świetle dotychczasowych badań nie stwierdzono obecnej ceramiki bądź w których jej obecność z braku charakterystycznych skorup nie daje się jednoznacznie potwierdzić.

Zdefiniowanie i opis całego spektrum ceramiki kultury przeworskiej (najpierw na badanym terenie osadniczym, a następnie na całym terenie wtórnego osadnictwa tej kultury) pod względem typologii i techniki produkcji, co jest jednym z celów projektu, doprowadzi zapewne do częściowych przesunięć w kategoryzacji poszczególnych osad.

33 Ohne Anspruch auf Vollständigkeit z. B. Mania 1966, Taf. XXV,6 (Heldungen, Kyffhäuserkreis); Jahn 1931, 73 Abb. 64; Schulz 1928, 60 Abb. 24 (Großromstedt, Kreis Weimarer-Land); Danielisová 2010, P4 Tab. 13. 1–3 (Ceske Lhotice); Rybová und Drda 1994, 91 Fig. 28.5 (Hradischt bei Stradonitz); Hüser 2010, 103 Abb. 2. 1 (Bad Nauheim, Wetteraukreis); Rieckhoff 1993, 238 Abb. 208 rechts (Uttenhofen, Lkr. Pfaffenhofen a. d. Ilm).

34 Seidel 1999.

35 Zur diesbezüglichen Beurteilung der Siedlung von Westgreußen, Kyffhäuserkreis, bleibt die derzeit laufende Bearbeitung durch Robert Knechtel im Rahmen einer Dissertation an der Freien Universität Berlin abzuwarten, vorläufig R. Knechtel in diesem Band.

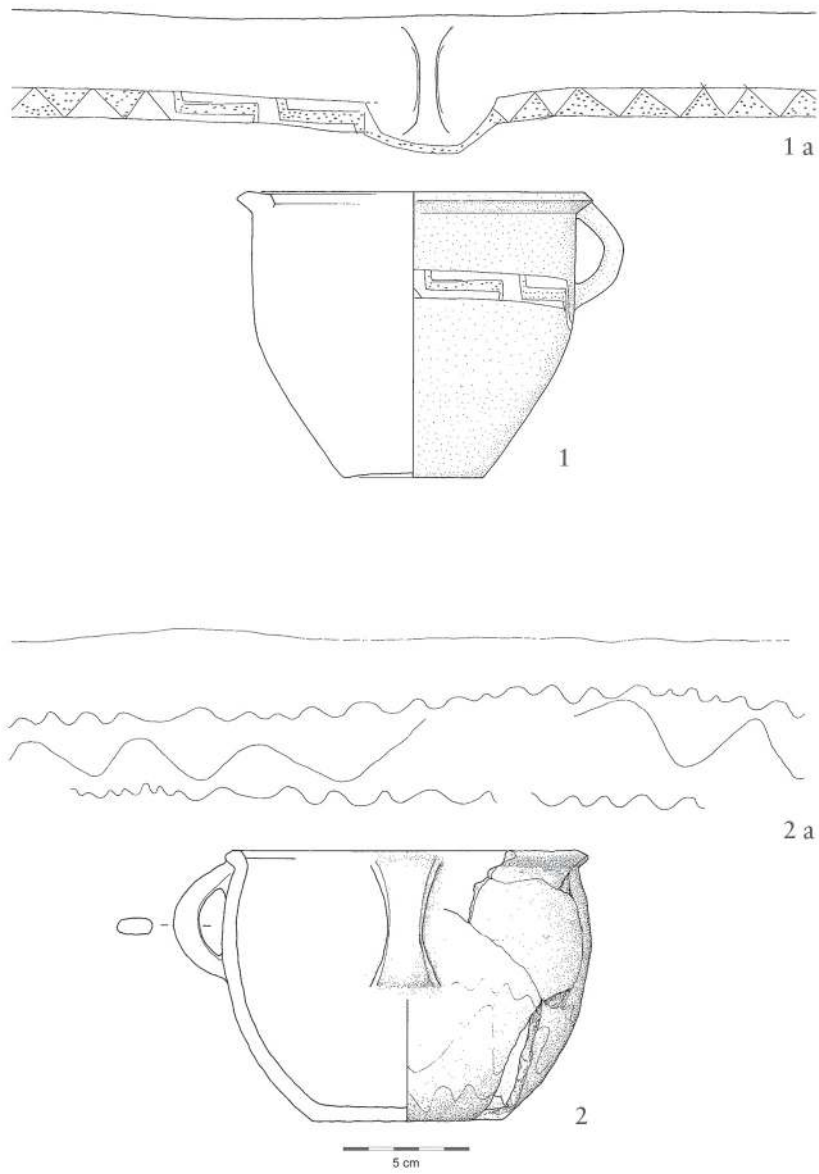
auch bei Berücksichtigung des gesamten siedlungskeramischen Bestandes zumeist deutlich unter 5 % aller freihandgeformten jüngerlatènezeitlichen Keramik in der jeweiligen Siedlung liegt. Als Beispiel sei auf Kleinschwabhausen³⁶ oder Pößneck³⁷ verwiesen. Überhaupt scheint ein Großteil der für die Verbreitungskarte (Abb. 2) herangezogenen Siedlungen in Thüringen diesem Typ anzugehören.

Verlaufstyp 4: Einheimische Siedlungen der Stufen Lt C2 und D1 in den von Angehörigen der Przeworsk-Kultur besiedelten Regionen Thüringens, in denen Keramik der Fremdgruppe beim derzeitigen Forschungsstand fehlt oder aufgrund des Vorliegens uncharakteristischer Scherbenkollektionen nicht eindeutig ausgesondert werden konnte.

Die Definition und Beschreibung des gesamten Keramikspektrums der Przeworsk-Kultur, zunächst im untersuchten Siedlungsausschnitt, schließlich aber im gesamten sekundären Verbreitungsgebiet nach Typologie und Herstellungstechnik, die eines der Ziele des Projektes ist, wird hier mutmaßlich noch zu einzelnen Verschiebungen bei der Kategorisierung der Siedlungen führen.

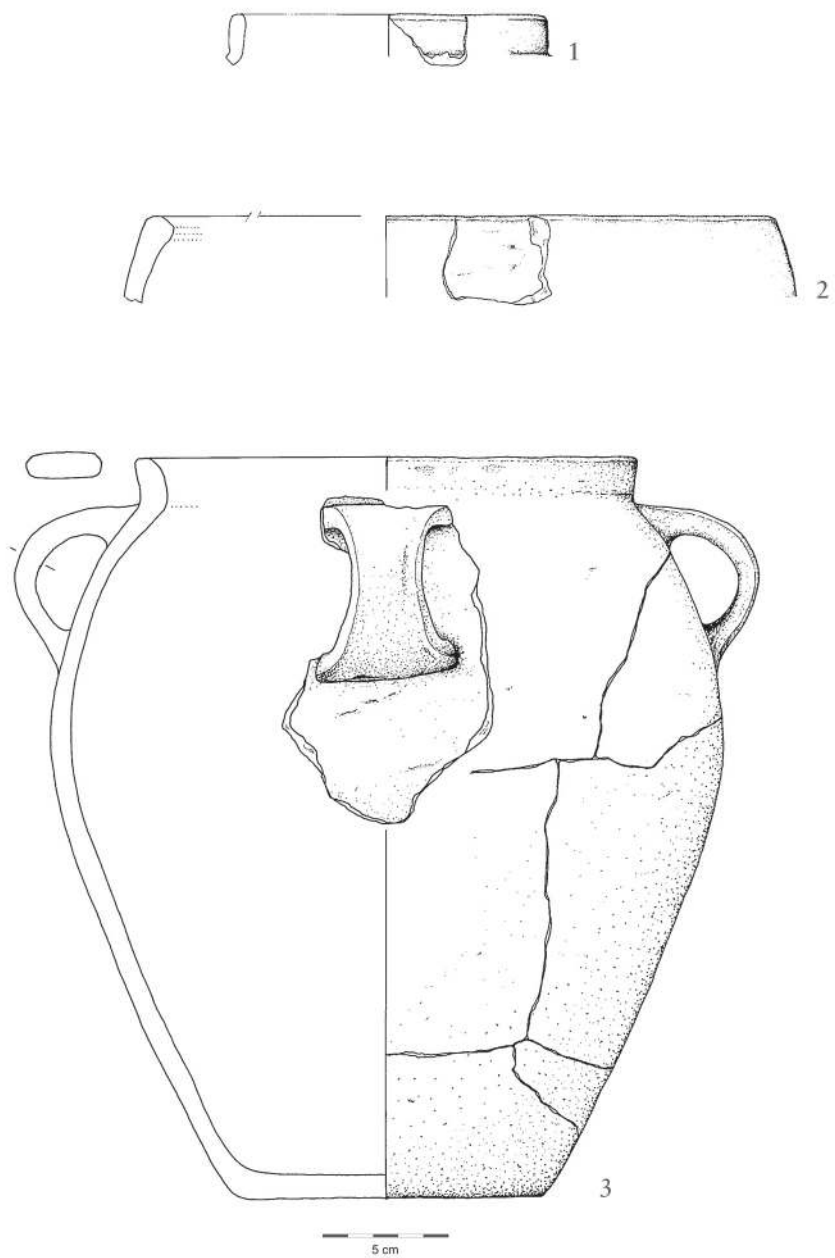
³⁶ Beitrag Th. Grasselt in diesem Band.

³⁷ Vortrag T. Montag auf der Tagung in Berlin am 25.10.2013.

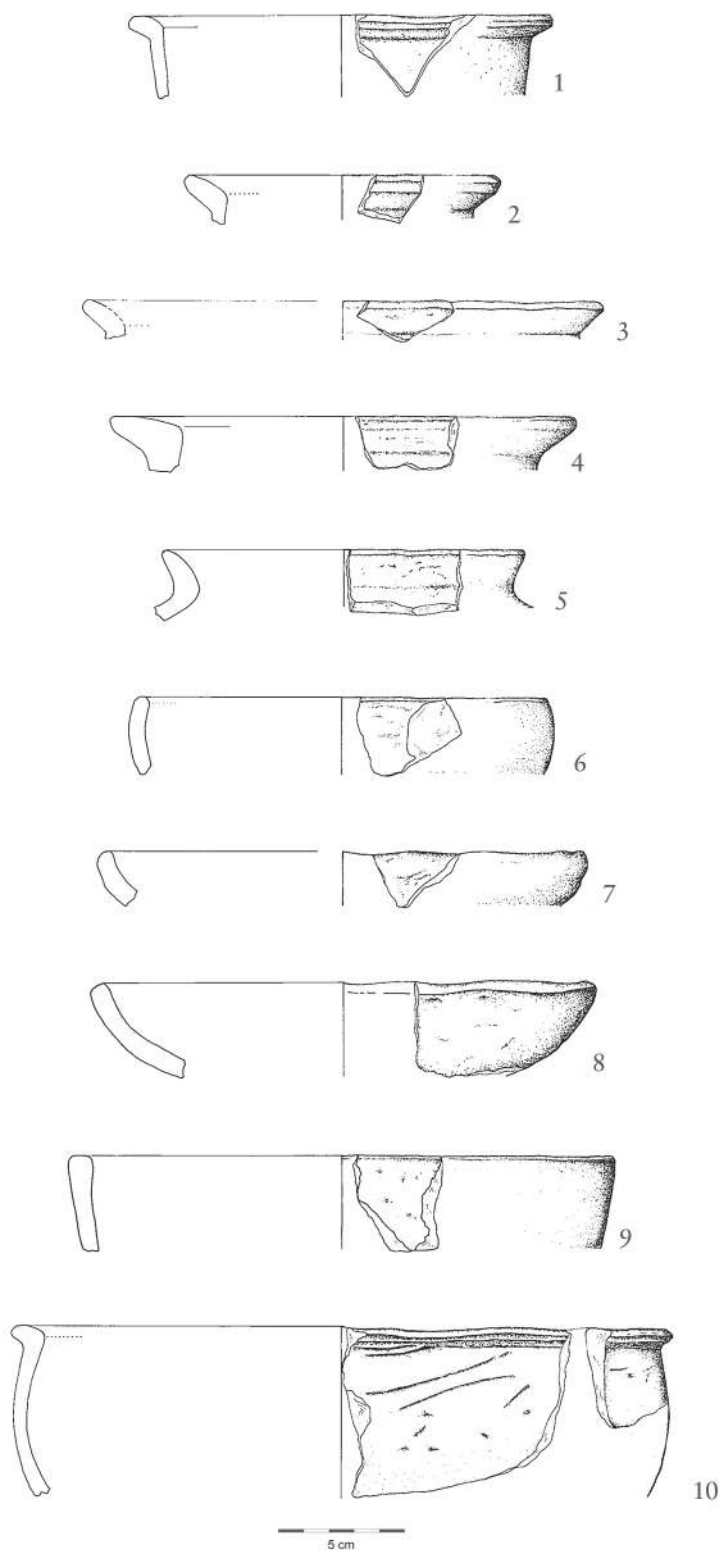
Taf. 1 Gorsleben, Kyffhäuserkreis. Befunde 287 (1-1a) und 368 A (2-2a).

Tabl. 1 Gorsleben, powiat Kyffhäuser. Obiekty 287 (1-1a) i 368 A (2-2a).

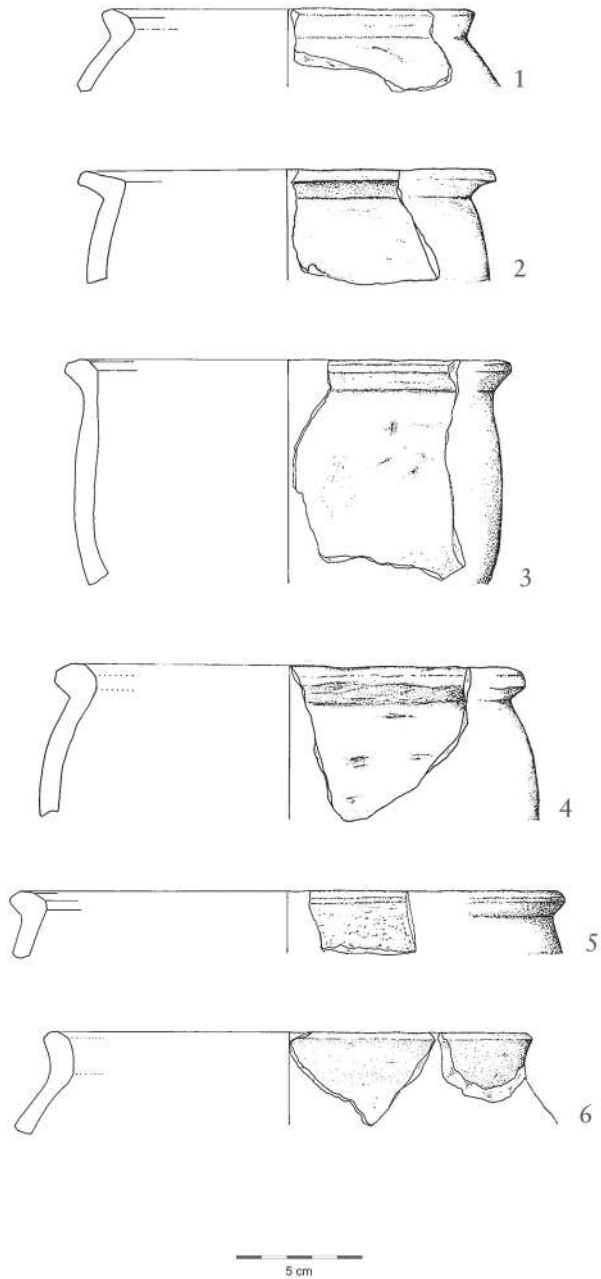
Taf. 2 Gorsleben, Kyffhäuserkreis. Befund 317.

Tabl. 2 Gorsleben, powiat Kyffhäuser. Obiekt 317.

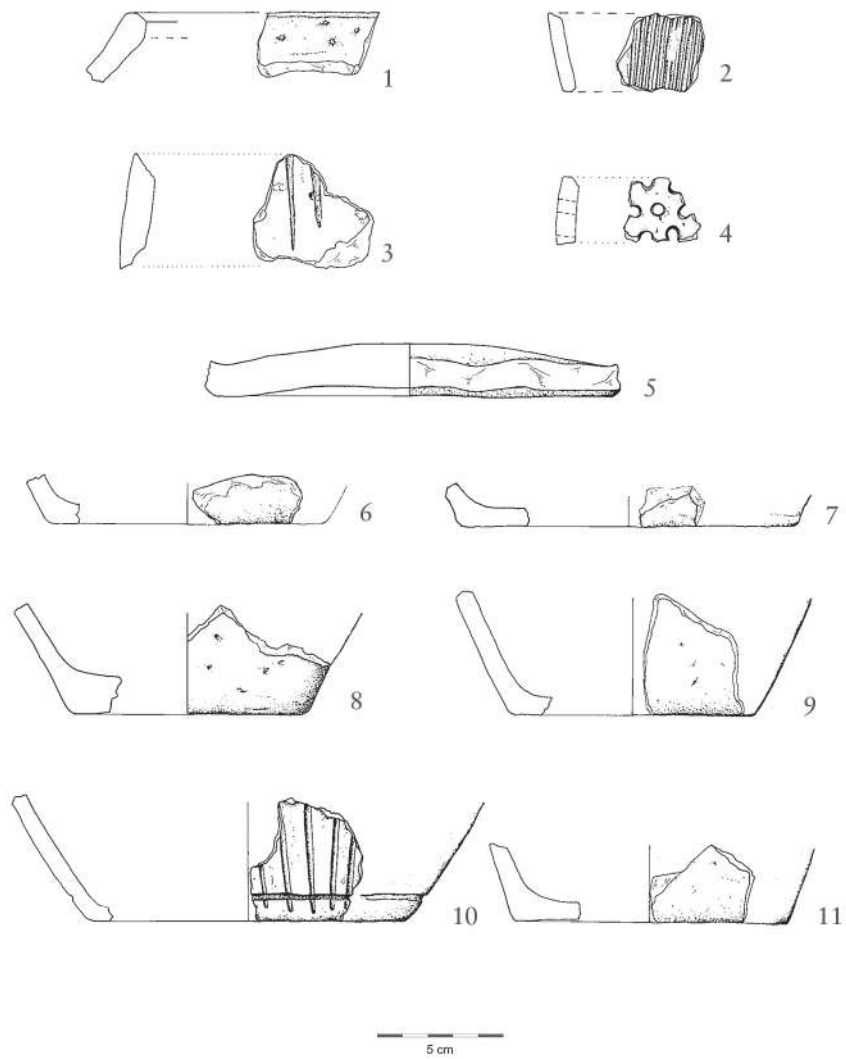
Taf. 3 Gorsleben, Kyffhäuserkreis. Befund 317.

Tabl. 3 Gorsleben, powiat Kyffhäuser. Obiekt 317.

Taf. 4 Gorsleben, Kyffhäuserkreis. Befund 317.

Tabl. 4 Gorsleben, powiat Kyffhäuser. Obiekt 317.

Taf. 5 Gorsleben, Kyffhäuserkreis. Befund 317.

Tabl. 5 Gorsleben, powiat Kyffhäuser. Obiekt 317.

Bibliographie

Bibliografia

Bockius und Łuczkiwicz 2004

Ronald Bockius und Piotr Łuczkiwicz. *Kelten und Germanen im 2.–1. Jahrhundert vor Christus. Archäologische Bausteine zu einer historischen Frage*. Römisch-Germanisches Zentralmuseum Monographien 58. Mainz: Verlag des Römisch-Germanischen Zentralmuseums, 2004.

Burmeister 1998

Stefan Burmeister. „Ursachen und Verlauf von Migrationen – Anregungen für die Untersuchung prähistorischer Wanderungen“. In *Internationales Sachsensymposium ‚Die Wanderung der Angeln nach England‘ im Archäologischen Landesmuseum der Christian-Albrechts-Universität, Schloß Gottorf, Schleswig*, 3. bis 5. September 1995. Hrsg. von H.-J. Häßler und U. L. Hansen. Studien zur Sachsenforschung 11. Oldenburg: Isensee-Verlag, 1998, 19–41.

Danielisová 2010

Alžběta Danielisová. *Oppidum České Lhotice a jeho sídelní zázemí. The Oppidum of České Lhotice and its Hinterland*. Archeologické studijní materiály 17. Prag: ČSAV-Verlag, 2010.

Dübner 2007

Daniel Dübner. *Die latènezeitliche Siedlung von Röcken, Lkr. Weissenfels*. Magisterarbeit. Halle, 2007.

Dušek 1987

Sigrid Dušek. „Gräberfeld der älteren Kaiserzeit von Nordhausen“. *Alt-Thüringen* 22/23 (1987), 197–249.

Grasselt 2007

Thomas Grasselt. „Archäologische Ausgrabungen auf zwei neuentdeckten Fundplätzen der augusteischen Übergangsperiode in Thüringen. Ein Vorbericht“. *Ethnographisch-Archäologische Zeitschrift* 48 (2007), 163–185.

Hachmann 1956/1957

Rolf Hachmann. „Ostgermanische Funde der Spätlatènezeit in Mittel- und Westdeutschland. Ein Beitrag zum Problem des Nachweises von Bevölkerungsbewegungen aufgrund des urgeschichtlichen Grundstoffs“. *Archaeologia geographica* 5/6 (1956/1957), 55–68.

Hüser 2010

Kirsten Hüser. „Zur Keramikentwicklung in Bad Nauheim“. *Berichte der Kommission für Archäologische Landesforschung in Hessen* 10, 2008/2009 (2010), 101–110.

Jahn 1931

Martin Jahn. *Die Kelten in Schlesien*. Quellenschriften zur ostdeutschen Vor- und Frühgeschichte 1. Breslau: Kabitzsch, 1931.

Mania 1966

Dietrich Mania. „Die Porta Thuringica – Besiedlungsablauf und Bedeutung in ur- und frühgeschichtlicher Zeit“. *Wissenschaftliche Zeitschrift der Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg. Gesellschafts- und sprachwissenschaftliche Reihe* 15 (1966), 75–175.

Meyer 2008

Michael Meyer. *Mardorf 23, Kr. Marburg-Biedenkopf. Archäologische Studien zur Besiedlung des Mittelgebirgsraumes in den Jahrhunderten um Christi Geburt. Mit Beiträgen von N. Benecke, S. Biegert, M. Daszkiewicz u. a.* Berliner Archäologische Forschungen 5, 2. Rahden/Westf.: Marie Leidorf, 2008.

Meyer 2012/2013

Michael Meyer. „Frühe ‚Germanen‘ in Hessen“. *Berichte der Kommission für Archäologische Landesforschung in Hessen* 12 (2012/2013), 57–78.

Meyer und Rauchfuß 2014

Michael Meyer und Björn Rauchfuß. „Leimbach, Lkr. Nordhausen: Ausgrabung einer Siedlung der Przeworsk-Kultur im Südhartzvorland“. In *Vom Nil bis an die Elbe. Forschungen aus fünf Jahrzehnten am Institut für Prähistorische Archäologie der Freien Universität Berlin*. Hrsg. von W. Schier und M. Meyer. Internationale Archäologie – Studia honoraria 36. Rahden/Westf.: Marie Leidorf, 2014, 197–210.

Michałowski 2010

Andrzej Michałowski. „Die Siedlungen der Jastorf-Kultur in Großpolen“. In *Haus – Gehöft – Weiler – Dorf. Siedlungen der vorrömischen Eisenzeit im nördlichen Mitteleuropa*. Hrsg. von M. Meyer. Berliner Archäologische Forschungen 8. Rahden/Westf.: Marie Leidorf, 2010, 169–198.

Müller 1983

Rosemarie Müller. „Eine spätlatènezeitliche Siedlung von Kleinkayna, Gem. Großkayna, Kr. Merseburg“. *Jahresschrift für mitteldeutsche Vorgeschichte* 66 (1983), 51–68.

Peschel 1978

Karl Peschel. *Anfänge germanischer Besiedlung im Mittelgebirgsraum. Sueben – Hermunduren – Markomannen*. Arbeits- u. Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege Beiheft 12. 1978.

Pinkert 1998

Maik Pinkert. „Die Funde aus dem elbgermanischen Gräberfeld von Bebra, Gemarkung Sondershausen, Kyffhäuserkreis“. *Alt-Thüringen* 32 (1998), 186–254.

Rieckhoff 1993

Sabine Rieckhoff. „Frühe Germanen in Südbayern“. In *Das keltsche Jahrtausend*. Hrsg. von H. Dannheimer und R. Gebhard. Ausstellungskataloge der Prähistorischen Staatssammlung München 23. Mainz: Philipp von Zabern, 1993, 237–242.

Rodzińska-Nowak 2012

Judyta Rodzińska-Nowak. *Gospodarka żywnościowa ludności kultury przeworskiej*. Opera Archeologiae Iagellonicae 2. Kraków: Towarzystwo Wydawnicze Historia Iagellonica, 2012.

Rybová und Drda 1994

Alena Rybová und Petr Drda. *Hradiste by Stradonice. Rebirth of a Celtic Oppidum*. Praha: Institute of Archaeology, Czech Academy of Sciences, 1994.

Schmidt 1982

Berthold Schmidt. „Stand und Aufgaben der Frühgeschichtsforschung im Mittelelbe-Saale-Gebiet“. *Jahresschrift für mitteldeutsche Vorgeschichte* 65 (1982), 145–172.

Schulz 1928

Walther Schulz. „Die Bevölkerung Thüringens im letzten Jahrhundert v. Chr. auf Grund der Bodenfunde. Ein Beitrag zur Methode in der Vorgeschichtsforschung“. *Jahresschrift für die Vorgeschichte der sächsisch-thüringischen Länder XVI* (1928), 1–128.

Schumacher 1920

Karl Schumacher. „Germanisches Spätlatènegrab von Muschenheim“. *Germania* 4 (1920), 75–77.

Seidel 1999

Mathias Seidel. „Siedlungsfunde der Przeworsk-Kultur aus Hanau-Mittelbuchen, Main-Kinzig-Kreis (Hessen). Ein Beitrag zu den spätlatènezeitlichen Kultur- und Bevölkerungsverhältnissen in der Wetterau“. *Alt-Thüringen* 33 (1999), 181–230.

Seidel 2006

Mathias Seidel. *Das Südharzvorland von der vorrömischen Eisenzeit bis zur Völkerwanderungszeit. Zur Besiedlungsgeschichte einer Altsiedellandschaft im nördlichen Thüringen*. Weimarer Monographien zur Ur- und Frühgeschichte 41. Weimar/Langenweißbach: Beier & Beran, 2006.

Seidel 2010

Mathias Seidel. „Gorsleben – ein polykultureller Siedlungsplatz der Vorrömischen Eisenzeit in Nordthüringen. Ein Vorbericht“. In *Haus – Gehöft – Weiler – Dorf. Siedlungen der Vorrömischen Eisenzeit im nördlichen Mitteleuropa. Internationale Tagung Berlin 20.–22.3.2009*. Hrsg. von M. Meyer. Berliner Archäologische Forschungen 8. Rahden/Westf.: Marie Leidorf, 2010, 111–119.

Skowron 2002

Justyn Skowron. „Ausgrabungen auf einer Siedlung der Przeworsk-Kultur in Antoniew, Masowien“. *Ethnographisch-Archäologische Zeitschrift* 43 (2002), 23–45.

Steffens 2012

Evelyn Steffens. „Nordhausen-Himmelgarten: Ein Fundplatz der vorrömischen Eisenzeit im Südharzvorland“. Masterthesis 2012. Berlin, 2012.

Ullrich u. a. 2011

Burkart Ullrich, Georg Kaufmann, Rudolf Knies, Henning Zöllner, Meyer Michael und Lilli Keller. „Geophysical Prospection in the Southern Harz Mountains, Germany. Settlement History and Landscape Archaeology along the Interface of the Latène and Przeworsk Cultures“. *Archaeological Prospection* 18/2 (2011), 95–104.

Wechler 2006

Klaus-Peter Wechler. „Archäologische Ausgrabungen auf der Trasse der BAB A 71 bei Heldringen, Kyffhäuserkreis. Funde der Jungsteinzeit bis Römischen Kaiserzeit am Helderbach“. *Veröffentlichungen des Regionalmuseums Bad Frankenhausen: Beiträge zur Kyffhäuserlandschaft* 20 (2006), 122–131.

Abbildungs- und Tabellennachweis**Spic Rycin i Tabel**

ABB. | RYC.: 1–2 Th. Spazier (Thüringisches Landesamt für Denkmalpflege und Archäologie, Weimar) nach Vorlage von M. Seidel. 3 R. Oschwald (Thüringisches Landesamt für Denk-

malpflege und Archäologie, Weimar). **TAB. | TAB.:** 1 M. Seidel.

Tafelnachweis**Spis Tablic**

1 1: R. Oschwald, Thüringisches Landesamt für Denkmalpflege und Archäologie, Weimar; 2: K. Vogel, Freie Universität Berlin. 2–5 S. Büchner, Freie Universität Berlin.

MATHIAS SEIDEL

Dr. phil., Gebietsreferent Südthüringen Thüringisches Landesamt für Denkmalpflege und Archäologie sowie Leiter Steinsburgmuseum Römhild. Studium der Vor- und Frühgeschichte, Geschichte und Skandinavistik Philipps-Universität Marburg und Westfälische-Wilhelms-Universität Münster. Wissenschaftliches Fachgebiet: Vorrömische Eisenzeit/Latènezeit und Römische Kaiserzeit, Kelten und Germanen im Mittelgebirgsraum, Siedlungsarchäologie.

Dr. Mathias Seidel
Landesamt für Denkmalpflege und Archäologie
Außenstelle Steinsburgmuseum
Waldhaussiedlung 8
98630 Römhild, Deutschland
E-Mail: mathias.seidel@tlda.thueringen.de

Thomas Grasselt

Przeworsk-Einflüsse in Fundkomplexen der Latènezeit zwischen Ilm und Saale

Wpływy kultury przeworskiej w materiałach z okresu lateńskiego pomiędzy rzekami Ilm i Soławą

Zusammenfassung

Als Stichprobe wurde Siedlungskeramik von Oberflächenfundplätzen und einer neuen Ausgrabung von Kleinschwabhausen, Weimarer Land, im Raum zwischen Ilm und Saale verglichen. Die nach ihrer Randfacettierung bestimmten Scherben gehören unterschiedlichen Warengruppen an, die sich technisch nach ihrer Machart und auch formenkundlich voneinander unterscheiden. Eine Feinkeramische Gruppe (Scherben von dünnwandigen Töpfen mit sehr exakter Ausführung der Randgestaltung) folgt den Originalen wie sie vielleicht nicht nur aus der Przeworsk-Kultur sondern allgemein aus dem – geographisch – ostgermanischen Raum bekannt sind. Archäologisch gut erkennbar, gab es in D1 im östlichen Thüringer Becken entlang der Saale eine Intensität kultureller Verbindung, auch im Bestattungsritus, die sicher auch auf die Mobilität, auf die Migration von Menschen zurückgeführt werden kann.

Keywords: Jüngere Latènezeit; Thüringen; Ilm Saale Gebiet; Kleinschwabhausen; ostgermanische Einflüsse; Siedlungskeramik; Przeworsk-Keramik.

Podsumowanie

W niniejszym tekście porównano próbę referencyjną ceramiki z badań na osadzie w Kleinschwabhausen oraz materiały powierzchniowe ze stanowisk w rejonie Weimaru, pomiędzy rzekami Ilm i Soława. Fragmenty o facetowanych krawędziach należą do różnych grup ceramiki, różniących się od siebie technologią (sposobem wykonania) oraz morfologicznie. Grupa ceramiki cienkościennej (fragmenty wyświecanych garnków o starannie profilowanych krawędziach) nawiązuje do form znanych z kultury przeworskiej, występujących jednak w całej strefie wschodniogermańskiej. Materiały archeologiczne – również te sepulkralne – wskazują jednoznacznie, że w fazie LTD1 we wschodniej części Kotliny Turyńskiej, wzdłuż rzeki Soławy, dochodziło do intensywnych procesów wymiany kulturowej, dla których podstawą była mobilność grup ludzkich.

Keywords: Późny okres lateński; Turyngia; tereny rzek Ilm i Soławy; Kleinschwabhausen; wpływy wschodniogermańskie; ceramika osadowa; kultura przeworska.

I Einleitung

Zur Untersuchung wurde mit Blick auf das Projekt und die zur Diskussion gestellten Überlegungen zur Siedlungsgrabung Leimbach, Lkr. Nordhausen, eine kleine Teillandschaft Thüringens zwischen Ilm und Saale gewählt, die, sieht man den Kern thüringischer Latène-Kultur im Thüringer Becken zwischen den Flusstälern von Gera, Apfelstädt und Unstrut, eine östliche Randlege zum Zentrum einnimmt.

Das Ilm-Saale-Flussgebiet gehört zum Einzugsgebiet der Elbe. Die Saale bildet darin eine Nord-Süd Achse, die zwischen Mittelelbe und östlichem Thüringen verbindet und somit auch geeignet ist, die Richtung für Besiedlungsvorgänge zu weisen. Die Ilm mündet von Südwesten aus dem mittleren Thüringer Wald kommend, die Ostflanke der Finne durchbrechend, bei Großheringen in die Saale. Entlang der Ilm, von Bad Sulza weiter flussaufwärts durch die Weimarer Mulde hindurch, öffnet sich das zentrale Thüringer Becken. Die Täler von Ilm und Saale markieren, wird mit Bevölkerungsbewegungen von Norden und Nordosten gerechnet, Verkehrs- und Siedlungskorridore nach Ost- und Mittelthüringen.

Die Siedlungsbedingungen zwischen Ilm und Saale sind um ihr Mündungsgebiet und südlich davon als gut zu bezeichnen. Bei Höhen zwischen 200 bis 350 m wird der Untergrund überwiegend vom Muschelkalk gebildet, dessen tiefgründige Böden noch gute Erträge liefern. Besonders eignen sich die im nördlichen Teil der Ilm Saale Platte vorhandenen Löß- und Lößlehmflächen für einen ertragreichen Ackerbau. Die Quellen im Muschelkalk speisen seichte Fließgewässer, die zum Ilm- und zum Saaletal entwässern. Erdfälle verteilen sich über die Muschelkalkfläche südlich und südöstlich von Weimar.

Nach Süden, die Saale und Ilm aufwärts, ab der Linie Dienstädt (Ilm) – Kahla (Saale) steigt das Gelände zum Thüringer Wald an. Die Bodenbildungen des Muschelkalks werden steinig und flachgründig, auch wird es trockener. Der im Siedlungsraum anstehende Buntsandstein bietet mit seinen sandigen Böden nur mäßige bis ungünstige Siedlungsbedingungen und wird während der vorrömischen Eisenzeit gemieden. In den Flusstälern der Saale und auch der Ilm wurden die vor Hochwasser schützenden Niederterrassen sowie Flussübergänge in der vorrömischen Eisenzeit und in der

I Wstęp

W nawiązaniu do prowadzonego projektu badawczego na osadzie w Leimbach, pow. Nordhausen, i pierwszych jego efektów jako przedmiot analizy został wybrany mały obszar Turyngii pomiędzy rzekami Ilm i Soławą, będący wschodnią rubieżą rozprzestrzenienia kultury lateńskiej w Kotlinie Turyńskiej, pomiędzy dolinami rzek Gera, Apfelstädt i Unstruta.

Rzeki Ilm i Soława stanowią dopływy Łaby. Soława tworzy przy tym północno-południową oś łączącą środkową Łabę z wschodnią Turyngią, potencjalnie nadającą kierunek ruchom osadniczym. Ilm płynie przez środek Lasu Turyńskiego, przedziera się przez wschodnią flankę górskiego pasma Finne i wpada do Soławy od południowego-zachodu koło Großheringen. Podążając od Bad Sulza w górę rzeki Ilm, po pokonaniu niecki Weimarer Mulde, dociera się do centralnej części Kotliny Turyńskiej. Mówiąc o ruchach migracyjnych od północy i północnego wschodu można stwierdzić, że doliny rzek Ilm i Soławy wyznaczają korytarze komunikacyjne i osadnicze, prowadzące do wschodniej i środkowej Turyngii.

Warunki osadnictwa na obszarze pomiędzy rzekami Ilm i Soławą można określić u ujścia tych rzek i na terenie dalej na południe jako dobre. Wysokość terenu wynosi tu od 200 do 350 m, podłoże zbudowane jest przeważnie z wapienia muszlowego, na którym spoczywa gruba warstwa gleby, dająca dobre plony. Do uprawy nadają się przede wszystkim ziemie lessowe i lessowogliniaste północnej części płaskowyżu *Ilm-Saale-Platte*, leżącego na południowo-wschodniej krawędzi Kotliny Turyńskiej. Wypływające z wapienia muszlowego źródła zasilają płytkie ciekły wodne, spływające do dolin rzeki Ilm i Soławy. Na południe i południowy wschód od Weimaru w gruncie z wapienia muszlowego utworzyły się zapadliska.

W górę rzek Soławy i Ilm, w kierunku południowym, mniej więcej od linii Dienstädt (Ilm) i Kahla (Soława), teren wznosi się ku Lasowi Turyńskiemu. Ziemia staje się tu kamienista i sucha, a warstwa gleby cieńsza. Piaszczyste gleby oraz obecność dużej ilości skał (pstręgo piaskowca) stwarzały niekorzystne warunki osadnicze, wskutek czego teren ten był w okresie przedrzymskim unikany. Zarówno w tej epoce jak i w okresie rzymskim jako miejsca osadnicze w dolinach rzek Soławy i Ilm wyszukiwano zabezpieczone przed powodzią terasy niskie

Kaiserzeit aufgesucht. Die Karte (Abb. 1) lässt den sich aus den günstigeren Standortbedingungen ergebenden Besiedlungsschwerpunkt im Norden erkennen.¹

Die Frage nach den ostgermanischen Einflüssen in Mittel- und Westdeutschland während der Spätlatènezeit wurde von Rolf Hachmann 1956/1957 unter Einbeziehung früherer Arbeiten systematisch untersucht und archäologisch-kulturell definiert. Die Bezeichnung ‚Ostgermanisch‘ wurde im geographischen Sinn verwendet: Im Mittelpunkt standen Grabfunde östlich von Oder und Neiße.

Mit der Darstellung der Anfänge germanischer Besiedlung im Mittelgebirgsraum durch Karl Peschel 1978 wird die ostgermanische Oder-Warthe-Keramik, eine keramiktypologisch von ortsüblichen Tonwaren deutlich unterscheidbare Warengruppe, neu aufgenommen kartiert und in den historischen Kontext von Bevölkerungsbewegungen des 1. Jh. v. u. Z. gestellt. In die Kartierung² gehen neu auch die zahlreichen Keramikfunde der Oder-Warthe-Gruppe aus Siedlungen der gesamten Mittelgebirgszone ein. Rosemarie Müller nahm aus Anlass der Würdigung von Peschels Forschungsleistung letztmalig eine Ergänzung der Fundliste vor.³ Bedingt durch den Fortgang der Feldforschungen, insbesondere durch die zahlreichen Siedlungsgrabungen im mitteleuropäischen Raum, sind weitere Verdichtungen des Kartenbildes zwingend zu erwarten. Nachbesserungsbedürftig ist angesichts der unterschiedlichen Keramikmengen von vielen Plätzen die bisher nur allgemein qualitative Erfassung der Fundplätze mit Przeworsk-Formen. Das dadurch entstehende Verbreitungsbild behält seit Hachmann seine Gültigkeit, bietet aber im vorliegenden Maßstab wegen und trotz der großen Dichte keine Möglichkeiten zu einem auch räumlich differenzierten qualitativen Vergleich der Oder-Warthe- bzw. Przeworsk-Keramik führenden Siedlungskomplexe. Gräber treten dabei insgesamt zurück, bleiben aber nach ihren archäologischen Inhalten als geschlossene Funde und Quellen zum Ritus sehr signifikant für die Fragestellung. Siedlungen mit ihren Aussagen zum wirtschaftlichen Alltag kann – gute Ausgrabungen mit entsprechendem Materialaufkommen vorausgesetzt – eine differenziertere Sicht auf die Einflüsse von östlich der

Ordnungspunkte ermöglichende Überquerung durch den Fluss. Die Karte (Abb. 1) zeigt, dass bessere Lebensbedingungen zu einer Siedlung nach Norden führten.¹

Die Frage nach den ostgermanischen Einflüssen in Mittel- und Westdeutschland während der Spätlatènezeit wurde von Rolf Hachmann 1956/1957 unter Einbeziehung früherer Arbeiten systematisch untersucht und archäologisch-kulturell definiert. Die Bezeichnung ‚Ostgermanisch‘ wurde im geographischen Sinn verwendet: Im Mittelpunkt standen Grabfunde östlich von Oder und Neiße.

Während der Anfänge germanischer Besiedlung im Mittelgebirgsraum durch Karl Peschel 1978 wird die ostgermanische Oder-Warthe-Keramik, eine keramiktypologisch von ortsüblichen Tonwaren deutlich unterscheidbare Warengruppe, neu aufgenommen kartiert und in den historischen Kontext von Bevölkerungsbewegungen des 1. Jh. v. u. Z. gestellt. In die Kartierung² gehen neu auch die zahlreichen Keramikfunde der Oder-Warthe-Gruppe aus Siedlungen der gesamten Mittelgebirgszone ein. Rosemarie Müller nahm aus Anlass der Würdigung von Peschels Forschungsleistung letztmalig eine Ergänzung der Fundliste vor.³ Bedingt durch den Fortgang der Feldforschungen, insbesondere durch die zahlreichen Siedlungsgrabungen im mitteleuropäischen Raum, sind weitere Verdichtungen des Kartenbildes zwingend zu erwarten. Nachbesserungsbedürftig ist angesichts der unterschiedlichen Keramikmengen von vielen Plätzen die bisher nur allgemein qualitative Erfassung der Fundplätze mit Przeworsk-Formen. Das dadurch entstehende Verbreitungsbild behält seit Hachmann seine Gültigkeit, bietet aber im vorliegenden Maßstab wegen und trotz der großen Dichte keine Möglichkeiten zu einem auch räumlich differenzierten qualitativen Vergleich der Oder-Warthe- bzw. Przeworsk-Keramik führenden Siedlungskomplexe. Gräber treten dabei insgesamt zurück, bleiben aber nach ihren archäologischen Inhalten als geschlossene Funde und Quellen zum Ritus sehr signifikant für die Fragestellung. Siedlungen mit ihren Aussagen zum wirtschaftlichen Alltag kann – gute Ausgrabungen mit entsprechendem Materialaufkommen vorausgesetzt – eine differenziertere Sicht auf die Einflüsse von östlich der

1 Siehe Fundstellenverzeichnis auf Seite 69–72.

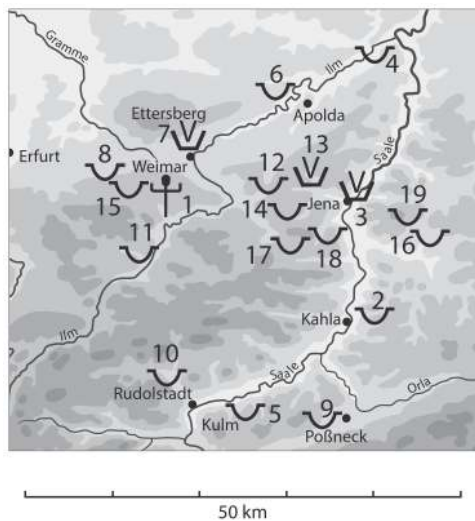
2 Peschel 1978, Karte mit Fundstellenverzeichnis; Peschel 1989, Karte Abb. 5, 52.

3 Müller 1999, 150.

1 Siehe Fundstellenverzeichnis auf Seite 69–72.

2 Peschel 1978, Karte mit Fundstellenverzeichnis; Peschel 1989, Karte Abb. 5, 52.

3 Müller 1999, 150.

Siedlung
 Brandgräber
 Opferplatz

- 1 Possendorf
- 2 Seitenroda
- 3 Jena
- 4 Bad Sulza
- 5 Kolkwitz
- 6 Niederroßla
- 7 Tiefurt
- 8 Mönchenholzhausen
- 9 Pößneck
- 10 Remda
- 11 Dienstedt
- 12 Kleinschwabhausen
- 13 Großromstedt
- 14 Göttern
- 15 Nauendorf
- 16 Nausnitz
- 17 Milda
- 18 Geunitz
- 19 Löberschütz

Abb. 1 Fundkomplexe mit Keramik nach Przeworsk-Art auf der Ilm-Saale-Platte.

Ryc. 1 Stanowiska z ceramiką typu przeworskiego na płaskowyżu Ilm-Saale-Platte.

Oder und aus dem Mittelbe- sowie südlichen Havelgebiet abgewonnen werden. In Summe steht am Ende erneut eine Prüfung der ethnisch-stammlichen Interpretationsmöglichkeiten, auch gelenkt von den historischen Überlieferungen.⁴ Es erscheint hilfreich, auf kleinere, geographisch abgrenzbare Siedlungsräume zurückzugreifen. Mit der hier vorgenommenen Fokussierung auf die Ilm-Saale-Platte wird eine Teillandschaft am südöstliche Rand der thüringischen Latènebesiedlung zur Fallstudie (Abb. 1). Es bietet sich an, den Vergleich zum thüringischen Latènezentrum zwischen den Flussläufen der Gera, Apfelstädt und Unstrut sowie zum thüringischen Norden zwischen Unstrut und Harz zu versuchen.

Eine kurze Besprechung der Fundplätze soll mit Possendorf beginnen. Nach der lückenhaften Überlieferung der Fundumstände der beim Torfstechen 1859 im Tobrizteich – einem ehemals seebildenden Erdfall – angetroffenen Funde haben wir eine Kultstätte vor uns. Im zutreffenden Vergleich mit Oberdorla wurde Possendorf wegen des herausragenden Fundes eines Pfahlgötzen, der allerdings nicht überliefert, sondern von Friedrich Klopffleisch nachträglich rekonstruiert wurde, in die Römische Kaiserzeit datiert. Anhand des zum Inventar gehörenden, lange benutzten und mehrfach reparierten Bronzekessels mit dreieckiger Henkelattasche war auch eine völkerwanderungszeitliche Einordnung vertreten worden. Auch ein latènezeitlicher Ansatz war

nowna interpretacja stosunków etnicznych i plemiennych na badanym obszarze, wykorzystująca także przekazy źródeł pisanych.⁴ W centrum badań winny stać mniejsze, ściśle geograficznie wydzielone przestrzenie osadnicze, przede wszystkim płaskowyż *Ilm-Saale-Platte* na południowo-wschodniej krawędzi turyńskiego osadnictwa w okresie lateńskim (ryc. 1). Dałoby to możliwość poczynienia porównań pomiędzy lateńskim centrum Turyngii, leżącym pomiędzy rzekami Gera, Apfelstädt i Unstruta, i turyńską północą, pomiędzy rzeką Unstruta i górami Harz.

Krótkie omówienie stanowisk należałoby rozpocząć od Possendorf. Sądząc z fragmentarycznego opisu okoliczności znaleziska, do którego doszło w roku 1859 przy kopaniu torfu w powstałym w zapadlisku jeziorze Tobrizteich, byłoby to najpewniej miejsce kultu. *Per analogiam* do znanego stanowiska w Oberdorla, ze względu na rzadkie znalezisko figurki kultowej (niestety nie zachowała się, rekonstrukcję wykonał Friedrich Klopffleisch), Possendorf było datowane na okres rzymski. Obecność wśród inwentarza długo używanego i częstokroć reperowanego kotła z brązu o trójkątnych ataszach dawała z kolei asumpt do datowania na okres wędrówek ludów. Początkowo w dyskusji odnośnie chronologii rozważano również okres lateński, co jednak odrzucił Hachmann.⁵

4 Beispielsweise Hachmann 1956/1957, Peschel 1978, 56–66; Müller 1999, 147–148; Meyer 2012/2013, 62–63.

4 Np. Hachmann 1956/1957, Peschel 1978, 56–66; Müller 1999, 147–148; Meyer 2012/2013, 62–63.

5 Hachmann 1956/1957, 58.

früh in der Diskussion, ist jedoch von Hachmann abgelehnt worden.⁵ Dem widersprach Peschel,⁶ der das letztlich einzig gut datierbare Material, ein überliefertes Exemplar von ehemals 7 Gefäßen, die zur anthropomorphen Pfahlgottheit und zum Bronzekessel im Halbkreis angeordnet beobachtet worden waren, nach Latène D stellte.

Die Rekonstruktion des nie dokumentierten Befundes bleibt unsicher. Das Gefäß (Taf. 1. 2) ist real. Bei dem Stück handelt es sich um eine eiförmige, dickwandige Form mit ausbiegender, abgerundeter Randlippe und einer Innenfacettierung sowie zwei jeweils im Ansatz verbreiterten, unter dem Rand eingezapften Henkeln. Der Zweihenkeltopf ist eine typische Hochform aus dem Spektrum der im Mittelgebirgsraum verbreiteten Grobkeramik, die Przeworsk-Vorbildern folgt und auch noch im Siedlungsmaterial des Großromstedter Horizonts vorkommt.⁷

Das Besondere für den Possendorfer Komplex ist, dass die nach ostgermanischen Vorbildern gefertigte Keramik, im Zusammenhang mit einer Kultstätte auch eine Quelle zum rituellen Leben der Bevölkerung wird. Der Befund erfordert es, die Verbindung kultischer Praktiken mit der Przeworsk-Kultur zu prüfen.⁸ Eine solche Sicht würde, wie auch für die Kultstätten der Latènebis Kaiserzeit in Oberdorla postuliert,⁹ auf einen überregional verbreiteten Fruchtbarkeitskult mit Bezügen zur Erde und zum Wasser hinweisen. Vergleichbare Fundanordnungen sind nördlich und nordöstlich, von Polen bis nach Skandinavien zu finden.¹⁰ In den latènebis frühkaiserzeitlichen Komplexen des nordwestthüringischen Oberdorla – Befunde von Heiligtümern einer einheimischen Bevölkerung – sind, anders als in den umliegenden Siedlungen, keine eindeutigen Przeworsk-Funde geltend zu machen. Lediglich ein Henkelgefäß mit kantigem Rand aus dem Heiligtum La 14 und eine rädchenverzierte Tasse aus dem Heiligtum FR 3 kämen in Frage.¹¹ Die individuellen Befunde der Oberdorlaer Kultstätten und deren mögliche Deutungen sind den Beobachtungen in Possendorf nach dem ihnen inne

Negativnie odniósł się do tego Peschel,⁶ który zachowany układ 7 naczyń, tworzących niegdyś półkole wokół figurki antropomorficznego bożka na palu oraz brązowego kotła, jedyne znalezisko dające się dobrze umiejscowić chronologicznie, datował na fazę D okresu lateńskiego.

Rekonstrukcja tego obiektu, ze względu na brak dokumentacji polowej, jest wysoce niepewna. Jedynym zachowanym zabytkiem jest jajowate naczynie grubościennie o wychylonej, zaokrąglonej i facetowanej od wewnątrz krawędzi (tabl. 1. 2) oraz z dwoma rozszerzonymi u nasady, zamocowanymi poniżej krawędzi uchami. Wysokie garnki dwuuche należą do typowego spektrum form ceramiki grubościennej w środkowych Niemczech (na Średniogórzu Niemieckim), naśladującej wzorce przeworskie i pojawiającej się jeszcze w materiałach osadowych w horyzoncie Großromstedt.⁷

Osobliwością kompleksu z Possendorf jako miejsca kultu jest to, że odkryta tutaj, wykonana według wzorców wschodniogermańskich ceramika staje się również źródłem wiedzy o obrzędach rytualnych lokalnej ludności. Charakter obiektu czyni wskazanym zbadanie jego powiązań z praktykami kultowymi kultury przeworskiej.⁸ Można by przez to uzyskać wskazówki na istnienie ponadregionalnego kultu płodności z odniesieniami do ziemi i wody, tak jak było to sugerowane w przypadku stanowiska w Oberdorla.⁹ Obecność porównywalnych znalezisk stwierdzono na obszarach położonych na północy i północnym wschodzie, od Polski po Skandynawię.¹⁰ W kompleksie z okresu lateńskiego i z wczesnego okresu wpływów rzymskich z Oberdorla, w północno-zachodniej części Turyngii, gdzie również zidentyfikowano miejsca kultu lokalnej ludności, w przeciwieństwie do otaczających osad nie stwierdzono obecności znalezisk o jednoznacznie przeworskiej proveniencji. W rachubę mogłoby wchodzić jedynie uchate naczynie o profilowanej krawędzi z sanktuarium La 14 oraz ozdobiony kółkiem zębatym kubek z sanktuarium FR 3.¹¹ Potencjalna interpretacja poszczególnych obiektów z miejsc kultu w Oberdorla i ich znaczenia ideowego będzie przypuszczalnie zbieżna ze spostrzeżeniami odno-

5 Hachmann 1956/1957, 58.

6 Peschel 1978, 182.

7 Peschel 1989, 52; Peschel 2003, 317.

8 Eine solche ostgermanische Verbindung Possendorfs sieht bereits Schulz 1939, 163.

9 Behm-Blancke 2002/2003, 48–49.

10 Makiewicz 1988; Makiewicz 1989 Gefäßopfer; Peschel 2003, 315.

11 Behm-Blancke 2002/2003, Taf. 29 und 48.

6 Peschel 1978, 182.

7 Peschel 1989, 52; Peschel 2003, 317.

8 Już wcześniej powiązania takie zauważył Schulz 1939, 163.

9 Behm-Blancke 2002/2003, 48–49.

10 Makiewicz 1988; Makiewicz 1989; Peschel 2003, 315.

11 Behm-Blancke 2002/2003, tabl. 29, 48.

wohnenden Gedankengut wahrscheinlich sehr ähnlich, in der Keramik aber nicht übereinstimmend.

Alle zwischen Ilm und Saale liegenden Gräberfelder der jüngeren vorrömischen Eisenzeit und beginnenden Kaiserzeit zeigen nach Ritus und/oder Beigabenauswahl Przeworsk-Einflüsse. Einen zentralen Platz nimmt das Gräberfeld von Großromstedt ein. Mit seinen 579 älterkaiserzeitlichen Brandgräbern setzt es in Latène D2a (Eggers A) ein und reicht bis B1, in frühtiberische Zeit.¹² Innerhalb der Belegungsabfolge früh anzusetzende Urnengräber mit Waffenbeigaben wie Grab 1908 E 23 zeigen noch einen östlichen Einfluss, mit dem auch das Aufkommen der Waffengrabsitte insgesamt verbunden wird.¹³ Es steht in Frage, ob in großromstedtzeitlichen Grabkomplexen elbgermanischen Charakters, auch solchen ohne Waffen, eine in die frühe Kaiserzeit fortwirkende Verbindung zwischen Mitteldeutschland und dem Verbreitungsgebieten von Oksywie- und Przeworsk-Kultur festgestellt werden kann, oder ob deren Einfluss im Mittelgebirgsraum auf die Stufen Latène C2/D1 (A1–2) beschränkt bleibt.

In diesem Zeithorizont gelangten die schlecht dokumentierten Gräber von Weimar-Tiefurt in die Erde. Sie sind typisch für die thüringische Kontaktzone. Als östliche Komponente könnte der Hinweis auf den Ritus der Brandschüttung mit mehreren Gefäßresten in Grab 5 gelten. Der Fund einer Lanzenspitze lässt mindestens ein zerstörtes Waffengrab erwarten. Sonst überwiegen in Tiefurt gedrehte Schulterwulstgefäße als Urnen.¹⁴ Das Brandgräberfeld von Jena Lerchenfeld erbrachte Przeworsk-Keramik ohne gesicherte Befundzusammenhänge. Die Funde sind mit denen aus Tiefurt z. T. vergleichbar. Mit einer verbogenen Lanzenspitze liegt ebenfalls ein Hinweis auf ein frühes Waffengrab vor. Brandschüttungsgräber mit Inventaren ostgermanischer Provenienz, die noch nach Latène C2 (A1) datiert werden können, erbrachte das saaleabwärts gelegene Gräberfeld I von Naumburg, Linsenberg/Koppentalstraße, mit einem Krausengefäß aus Grab 2 und einem massiven Plattengürtelhaken aus Grab 1.¹⁵

Źnie Possendorf, zgodnoŹ ta nie dotyczy jednak samej ceramiki.

Obrządek pogrzebowy, wybór oraz schemat wyposażenia grobowego wskazują na silne wpływy przeworskie na wszystkich cmentarzyskach z młodszego okresu przedrzymskiego i z początku okresu rzymskiego położonych pomiędzy rzekami Ilm i Soławą. Centralne miejsce zajmuje tu cmentarzysko w Großromstedt z jego 579 grobami ciałopalnymi. Cmentarzysko zaczęło funkcjonować w fazie Lt D2a (Eggers A), natomiast najmłodsze groby pochodzą z fazy B1.¹² Juź wcześniej pojawiać się na nim zaczęły groby popielnicowe zawierające militaria (np. grób 1908 E 23), świadczące o wpływach ze wschodu, z którymi generalnie wiąże się zwyczaj wkładania broni do grobów.¹³ Powstaje pytanie, czy w wykazujących cechy kultury Germanów nadłabskich kompleksach grobowych z horyzontu Großromstedt (także tych bez broni) da się stwierdzić jeszcze w początkach okresu rzymskiego obecność powiązań pomiędzy terenami Niemiec środkowych i strefą kultury przeworskiej i oksywiekiej, czy też wpływ tych kultur na Średniogórze Niemieckie ograniczał się jedynie do początków późnego okresu lateńskiego, a więc do faz Lt C2/D1 (A1–2).

Z tym horyzontem czasowym trzeba wiązać typowe dla turyńskiej strefy kontaktowej (źle jednak z dokumentowane) groby z weimarskiej dzielnicy Tiefurt. Wpływy ze wschodu sygnalizuje zawierający szczątki stosu i liczne fragmenty naczyń grób 5. Znaleźisko grotu włóczni sugerowałoby obecność zniszczonego grobu z bronią. Jako popielnice występują jednak w Tiefurt naczynia toczone.¹⁴ Na cmentarzysku ciałopalnym Jena Lerchenfeld odkryto ceramikę przeworską bez określonego kontekstu. Znaleźiska te są po części porównywalne z materiałami z Tiefurt. Odkrycie zgiętego grotu włóczni jest wskazówką, że mógł on pochodzić z grobu z bronią. Groby ciałopalne obsypane szczątkami stosu z inwentarzami o wschodniogermańskiej proveniencji, datowane najpewniej na fazę Lt C2 (A1), odkryto na położonym dalej w dół Soławy cmentarzysku I w Naumburgu (Linsenberg/Koppentalstraße): grób 2 zawierał naczynie z kryżą, grób 1 masywną kłamrę do pasa (tzw. Plattengürtelhaken).¹⁵

12 Peschel 2005.

13 Peschel 1978, 67–71.

14 S. Barthel 1966, 266.

15 Spehr 1968, Naumburg Gräberfeld I, Gräber 1 und 2, Abb. 2, 237.

12 Peschel 2005.

13 Peschel 1978, 67–71.

14 S. Barthel 1966, 266.

15 Spehr 1968, Naumburg cmentarzysko I, groby 1 i 2, ryc. 2, 237.

2 Neue Ausgrabungen in Kleinschwabhausen

Mit der Untersuchung von 2 ha Fläche am südlichen Ortsrand von Kleinschwabhausen in den Jahren 2012 und 2013 wurde erstmals ein aussagekräftiger Siedlungsausschnitt zur vorrömischen Eisenzeit auf der Ilm-Saale-Platte ausgegraben. Die Ansiedlung ist zu großen Teilen erfasst und scheint auch über die gesamte Latènezeit bestanden zu haben.¹⁶ Ebenerdige Hausgrundrisse, eingetieft Häuser, Vorratsgruben und technische Anlagen lieferten ein umfangreiches Keramikmaterial, das zwischen die Stufen Latène A und D datiert. Seine Auswertung wird für die Formenkunde des östlichen Thüringen im Vergleich mit den Fundmaterialien der näher liegenden Siedlungen von Pößneck, Remda¹⁷ sowie Schönburg im Burgenlandkreis,¹⁸ einige Bedeutung besitzen.

Hier interessiert ein Keramikkomplex der jüngeren Latènezeit aus dem Befund 585 (Taf. 2, Taf. 3, Taf. 4). Es handelt sich dabei um eine im Planum unregelmäßige, ca. 4,0 × 4,5 m große, dunkel-graubraune Verfärbung, die durch die gegenseitige Überschneidung mehrerer Gruben verschiedener Funktion im anstehenden Löss entstanden ist (Abb. 2).¹⁹

Die Grubenfüllung 585 erbrachte neben dem ortsüblichen Keramikabfall einen Anteil Randscherben, die nach Machart und der charakteristischen Randausformung als Przeworsk-Keramik angesprochen werden können. Die Scherben gehören zur Masse der handgemachten Ware, die einen Anteil von etwa 80 % ausmacht. Das Formenspektrum der handgemachten Gefäßkeramik reicht von einfachen Schüsseln mit einbiegendem Rand über steilwandige Kumpfe bis zu Hochformen in Gestalt von Tonnen und eiförmigen Töpfen. Es gibt kaum Verzierungen (Taf. 2).

Unerwartet hoch ist der Anteil an Drehscheibenware, der etwa 20 % im Keramikabfall der Grube ausmacht. Die auf der schnell rotierenden Scheibe gefertigte Keramik wirkt technisch sehr einheitlich. Ein komplettes

2 Nowe wykopaliska w Kleinschwabhausen

Poprzez przebadanie w latach 2012 i 2013 2 ha powierzchni na południowym obrzeżu miejscowości Kleinschwabhausen po raz pierwszy na płaskowyżu *Ilm-Saale-Platte* udało się odsłonić duży fragment osady funkcjonującej przypuszczalnie przez cały okres lateński.¹⁶ Odkryte zarysy domów naziemnych, relikty półziemianek, jam zasobowych i obiektów o charakterze technicznym dostarczyły licznego materiału ceramicznego, datowanego na okres lateński, od fazy A po fazę D. Jego analiza będzie bardzo istotna dla pogłębienia wiedzy o formach ceramiki we wschodniej Turynгии, w szczególności po dokonaniu porównań z materiałami z położonych niedaleko osad w Pößneck, Remda¹⁷ oraz Schönburg.¹⁸

Interesująco przedstawia się jest kompleks ceramiczny z datowanego na późny okres lateński obiektu 585 (tabl. 2, tabl. 3, tabl. 4). Jest to duże, ciemnoszarobrazowe przebarwienie o nieregularnej powierzchni (ok. 4,0 × 4,5 m) w występującym w tym miejscu lessie, powstałe w wyniku przecięcia się kilku jam o różnej funkcji (ryc. 2).¹⁹ Wypełnisko zawierało, oprócz fragmentów form lokalnych, również charakterystycznie ukształtowane wylewy naczyń kultury przeworskiej. 80 % materiałów to ceramika lepiąca ręcznie. Spektrum form obejmuje proste misy z zachyloną do wewnątrz krawędzią, naczynia o prostych ściankach oraz formy wysokie – garnki beczułkowate i jajowate. Zdobienie praktycznie nie występuje (tabl. 2).

Zaskakująco wysoki jest udział ceramiki toczonej, sięgający około 20 %. Wykonana na szybkoobrotowym kole, sprawia wrażenie technicznie bardzo jednolitej. Tego typu naczynia, z wałkiem w górnej części brzuśca i ozdobnym, powstałym podczas toczenia żłobkiem na części dolnej są formą szeroko rozpowszechnioną w środkowych Niemczech w fazie D1 (ryc. 3). Używane były także jako popielnice na cmentarzyskach (np. Weimar Tiefurt czy Jena Lerchenfeld). Fragmenty kilku takich naczyń odkryto także w Niederroßla.

16 Die örtliche Ausgrabungsleitung hatte Chr. Tannhäuser M. A. inne, er verfasste den Ausgrabungsbericht 2013 für die OA des Thüringisches Landesamt für Denkmalpflege und Archäologie, Weimar, Vorgang 11/113.

17 H.-J. Barthel 1965; Montag 1999.

18 Müller 1987.

19 Es geht nur um die Keramikfüllung, eine Funktionsklärung des Befundes bleibt der Gesamtbearbeitung der Siedlung vorbehalten.

16 Pracami w terenie kierował mgr Chr. Tannhäuser, jest on także autorem sprawozdania z badań dla Krajowego Urzędu Ochrony Zabytków i Archeologii w Weimarze.

17 H.-J. Barthel 1965; Montag 1999.

18 Müller 1987.

19 Chodzi jedynie o wypełnienie ceramiki, natomiast wyjaśnienie funkcji, jaką pełnił obiekt, pozostaje zadaniem całościowego opracowania osady.

Drehscheibengefäß mit Schulterwulst und einer Drehrillenverzierung auf dem Unterteil ist weit verbreitete Leitform des Mittelgebirgsraumes für die Stufe Latène D1 (Abb. 3). Gedrehte Schulterwulstgefäße sind auch als Leichenbrandbehälter auf den Brandgräberfeldern in die Erde gelangt und kommen z. B. in Weimar Tiefurt und Jena Lerchenfeld vor. Auch zur Töpferei von Niederroßla gehören Bruchstücke von mehreren gedrehten Schulterwulstgefäßen.

Zwei Randscherben mit Facettierung von einem Gefäß aus Befund 585 fallen wegen ihrer feinkeramischen Machart besonders auf (Taf. 3. 5). Der kantige Rand knickt rechtwinklig nach außen. Die Wand ist mit 3 mm Stärke gleichmäßig dünn ausgeformt. Im Bruch sind die Scherben spröde und sandig, nicht allzu hart gebrannt. Eine gleichmäßige, dunkelgrau bis schwarz glänzende Engobe innen und außen verleiht dem Gefäß optische Eleganz. Der Behälter wirkt äußerlich wie auf der Scheibe gedreht.²⁰ Vielleicht gab es an dem Topf mit einem Mündungsdurchmesser von 15,5 cm und einer Höhe von ca. 16 bis 20 cm auch einen X-Henkel, dann wäre es eine Tasse.

Das Stück Feinkeramik aus Grube 585 ist mit mancher Grabkeramik aus Brandgruben und Brandschüttungsgräbern vergleichbar, wobei sie dort auch nicht dominiert und die markante Art der Randausformung selten ist. In der Okywie-Kultur sind solche Töpfe oder Tassen in Stufe A_{1/2} verbreitet.²¹ Die gleiche Datierung erfahren die Formen innerhalb der Przeworsk-Kultur.²² Soweit Fibeln dabei gefunden wurden, sind es die Varianten Kostrzewski F, K und G.

Einige Randscherben fallen zweifelsfrei unter die Kategorie ‚Przeworsk‘ sind aber in ihrer technischen Qualität z. B. wegen der verwendeten, etwas gröberen Töpfertone, der dickeren Wandstärken und fleckigeren Brandfarben der Überzüge sowie einer weniger exakten Ausformung der Ränder gemessen an dem eben beschriebenen Gefäß zweite Wahl, jedenfalls weniger perfekt gefertigt worden. Die vorliegenden Gefäßreste

Abb. 2 Kleinschwabhausen Befund 585 im Planum.

Ryc. 2 Kleinschwabhausen. Plan płaski ob. 585.

Szczególną uwagę zwracają dwa cienkościennie, facettowane wylewy z obiektu 585 (tabl. 3. 5). Profilowana krawędź odchylona jest pod kątem prostym na zewnątrz. Ścianka ma równomiernie na całej powierzchni 3 mm grubości. Naczynie musiało być niezbyt starannie wypalone, fragmenty są w przełamach kruche i piaskowe. Równomierne, przechodzące z ciemnej szarości w czerń wyświecenie, widoczne i na powierzchni zewnętrznej i wewnętrznej, nadaje naczyniu optyczną elegancję. Wygląda ono, jak gdyby było toczone na kole.²⁰ Jeśli pierwotnie było zaopatrzone w iksowate ucho, to przy rekonstruowanej wielkości (średnica wylewu: 15,5 cm, wysokość: 16–20 cm) należałoby je określić jako kubek.

Cienkościenny fragment z jamy 585 znajduje liczne odpowiedniki wśród ceramiki z grobów ciepłopalnych, jamowych i grobów obsypanych szczątkami stosu, choć nie jest ona tam dominująca i tylko z rzadka krawędzie są tak wyraźnie ukształtowane, jak opisano powyżej. W kulturze okywijskiej takie garnki lub kubki rozpowszechnione są w fazie A_{1/2}.²¹ Podobnie datuje się takie formy w kulturze przeworskiej,²² gdzie towarzyszą im zapinki wariantów F, K i G wg Kostrzewskiego.

Niektóre fragmenty wylewów należałoby bez wątpliwości określić jako przeworskie, jednak grubsze ścianki, zastosowana, dosyć gruboziarnista domieszka, powstała po wypale barwne plamy na powierzchni oraz

20 Wegen dieses immer wieder entstehenden technischen Eindrucks wurde nochmals eine Töpferin mit Berufspraxis in experimenteller Archäologie und an der Drehscheibe konsultiert: Es bleibt dabei, nach der Symmetrie des Gefäßrandes und der Materialstruktur im Bruch ist die Keramik zweifelsfrei handgemacht.

21 Bokiniec 2005, z. B. Gräber 39, 301, 305, 423; Strobin 2011, 16: Form c4, z. B. Pruszcz Gdanski 7, Grab 31 und Pruszcz Gdanski 10, Grab 10 (Taf. LVI).

22 Dąbrowska 1988c, Taf. I und III; Dąbrowska 1988a: Piotrków Kujawski Grab 2 (Abb. 4 h); Godłowski 1992, Abb. 1. 8 und 11.

20 Wrażenie było tak silne, że zwrócono się o konsultację do garncarki obeznanej z archeologią eksperymentalną i pracą na kole garncarskim. Wg jej opinii, sądząc po symetrii brzegu naczynia i strukturze materiału na przełomie, naczynie to było bez wątpienia wykonane ręcznie.

21 Bokiniec 2005, np. groby 39, 301, 305, 423; Strobin 2011, 16: forma c4, np. Pruszcz Gdański 7, grób 31 i Pruszcz Gdański 10, grób 10 (tabl. LVI).

22 Dąbrowska 1988c, tabl. I, III; Dąbrowska 1988a: Piotrków Kujawski grób 2 (ryc. 4 h); Godłowski 1992, ryc. 1. 8, 11.

stammen von Schüsseln (Taf. 3. 7, 9, 11, 19) oder Töpfen (Taf. 3. 8, 10, 12–17), die Mündungen sind immer der größte Durchmesser der Form, die Wandungen ziehen vom Rand zum Standboden ein.

Etwa die Hälfte der hier vorgelegten Gefäßränder nach Przeworsk-Art stammt von Grobkeramik. Die Mündungsdurchmesser liegen unter dem größten Gefäßdurchmesser. Oft sind die Ränder einfach nur verdickt und mit sehr weichen ungleichmäßigen Innenfacetten versehen. Diese sind durch einen schrägen Abstrich mit einem Spatel erzeugt oder sind vielleicht nur mit dem Finger nachgezogen worden und wirken so eher nachlässig gefertigt (Taf. 3. 12, 16, 19).

Zur groben Irdenware gehören die eiförmigen Hochformen (Taf. 1). Bei den Gefäßen liegt der Mündungsdurchmesser unter dem größten Durchmesser. Die Gefäßwand zieht eine Schulterpartie bildend im oberen Drittel zum Rand hin ein. Eine Randscherbe dieser Form aus Grube 585 besaß einen bandförmigen Henkel. Damit wird sehr wahrscheinlich ein ca. 23–25 cm hohes Zweihenkelgefäß mit einem Mündungsdurchmesser von 22 cm rekonstruierbar, das mit dem oben genannten von Possendorf vergleichbar ist (Taf. 1. 1). Alle Fragmente der eiförmigen Töpfe sind unverziert und haben eine raue, fleckige Oberfläche von graubrauner Farbe.

Sowohl in der Grab- als auch in der Siedlungskeramik der Okywie- und der Przeworsk-Kultur kommen sehr ähnliche eiförmige Töpfe mit zwei annähernd randständigen Henkeln vor. Der Rand ist steil oder etwas schräg ausgerichtet, biegt aber nicht deutlich aus. Sie werden im Formenspektrum des Gräberfeldes von Podwiesiek im Kulmer Land zu den Töpfen Typ A_{3/4} gezählt.²³ In der jüngsten Arbeit zur Okywie-Keramik gehören die eiförmigen Töpfe mit Henkeln zur Gruppe I.B der Stufen A_{1/2} und werden mit Jastorf-Formen in Brandenburg und Mecklenburg verbunden.²⁴ Das Formenspektrum der Przeworsk-Kultur kennt den eiförmigen Zweihenkeltopf sowohl aus der Siedlungskeramik als auch aus fibeldatierten Gräbern.²⁵

Auch in den polnischen Verbreitungsgebieten haben die Töpfe, die für Grobkeramik typische, weniger kantige Randprofilierung. Im Mittelgebirgsraum ist der

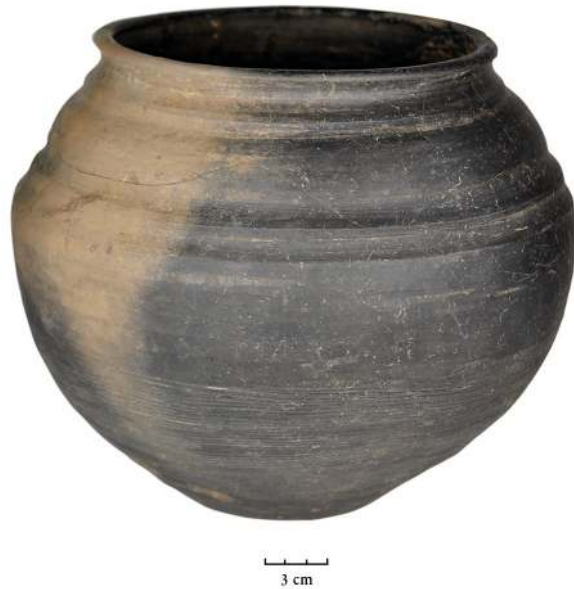

Abb. 3 Drehscheibentopf mit Schulterwulst.

Ryc. 3 Kleinschwabhausen. Naczynie toczzone.

niezbyt staranne wykonanie krawędzi sprawiają, że w stosunku do wyżej opisanego naczynia technicznie kwalifikują się one jako drugi gatunek – są dużo mniej starannie wykonane. Odkryte fragmenty to części mis (tabl. 3. 7, 9, 11, 19) lub garnków (tabl. 3. 8, 10, 12–17), największą średnicę obserwuje się zawsze przy wylewie, a ścianki zwężają się ku dołowi.

Mniej więcej połowa przedstawionych tu fragmentów naczyń typu przeworskiego reprezentuje ceramikę grubościenną. Średnica wylewów jest zawsze mniejsza do największej wydętości. Krawędzie często są jedynie pogrubione i wykazują mało wyraziste, nieregularne, ukośne facetowanie po stronie wewnętrznej, wykonane szpachlą lub nawet palcem, co sprawia wrażenie niestaranności (tabl. 3. 12, 16, 19).

Do ceramiki grubościennej należą wysokie formy jajowate (tabl. 1). Również i tu średnica wylewów jest zawsze mniejsza do największej wydętości. Jeden z fragmentów z jamy 585 posiadał taśmowate ucho. Pozwala to rekonstruować naczynie jako formę dwuuchą o wysokości 23–25 cm i średnicy wylewu około 22 cm, porównywalną z opisywanym wcześniej naczyniem z Possendorf (tabl. 1. 1). Żaden z fragmentów garnków jajowatych nie jest zdobiony, mają one szorstką, plamistą powierzchnię o kolorze szarobrązowym.

Zarówno w ceramice grobowej jak i osadowej kultury okywiejskiej i przeworskiej występują bardzo podobne,

23 Bokinić 2005, 109–110.

24 Strobin 2011, 241 und 244, Taf. 4. 1 und 5. 3.

25 Dąbrowska 1988a, Abb. 4 g, p.

eiförmige Topf mit und ohne Henkel, auch ohne facettierten Rand, immer Bestandteil des Hausrats.

Die technische Ausführung der grobkeramischen Scherben mit facettiertem oder angedeutet facettiertem Rand aus Komplex 585 unterscheidet sich nur wenig von der übrigen handgemachten Keramik aus der Siedlung Kleinschwabhausen. Die häufige Verwendung von Muschelkalk als Magerungsmittel lässt eine örtliche Fertigung erwarten. Gelegentliche Schlicküberzüge unterhalb der Gefäßschulter sind auf grober und dickwandiger Siedlungsware, auch solcher mit facettierten Rändern, üblich.

Eine Unterscheidung von dem auch im Mittelgebirgsraum vertretenen elbgermanischen Keramikmaterial der Stufe D2 (Eggers A) nach den Randprofilen allein ist in manchen Fällen durchaus schwierig. Bei Wandscherben mit den dunklen schwarzgrauen Überzügen ist es schon gar nicht sicher, ob ostgermanisch und D1 oder elbgermanisch und D2. Es scheint zwingend, mit einem Einfluss ostgermanisch geprägter Formen und Techniken auf die örtliche Siedlungskeramik zu rechnen. Das Ergebnis muss sich dann in der Siedlungskeramik der Übergangszeit feststellen lassen.²⁶

Der Quellenwert der auf der Ilm-Saale-Platte zu vergleichenden Keramik wird dadurch gemindert, dass von allen Plätzen lediglich Oberflächenfunde vorliegen oder die Scherben von nur wenig angeschnittenen Siedlungen stammen. Für sie kann wegen der sehr fragmentarischen Überlieferung des Fundmaterials zusammengefasst werden, dass ostgermanische Einflüsse nur an den Randscherben festgemacht werden und Verzierungselemente fehlen. Technische Kriterien an aufgesammelten, einzelnen Wandscherben bleiben, für sich genommen, ein vages Kriterium.

Der Stichprobe von Kleinschwabhausen sollte die Situation in den Siedlungen gut treffen. Entscheidend bleibt immer der gesamte Keramikkomplex einer Grubenfüllung in seiner Zusammensetzung. In Latène D1 sind auf der schnell rotierenden Scheibe gedrehte Töp-

jajowate garnki z dwoma uchami przytwierdzonymi w okolicy krawędzi. Brzeg naczynia jest pionowy lub nieco ukośny, niezbyt mocno wychylony. W klasyfikacji materiałów z cementarzyska w Podwiesku na Ziemi Chełmińskiej garnki te określono jako typ A3/4,²³ w najnowszej pracy o ceramice oksywskiej jajowate garnki z uchami należą do grupy I.B, która datowana jest na fazy A1/2 i łączona z formami jastorfskimi z Brandenburgii i Meklemburgii.²⁴ W kulturze przeworskiej jajowate garnki dwuuche pojawiają się zarówno w ceramice osadowej jak i w datowanych na podstawie zapinek grobach.²⁵

Także na terenach występowania w Polsce garnki te mają typowe dla ceramiki grubościennej, niestarannie profilowane krawędzie. W środkowych Niemczech jajowate garnki z uchami lub bez uch, niekoniecznie z facetowaną krawędzią, jest stałym elementem wyposażenia gospodarstwa domowego.

Pod względem technologicznym grubościenne fragmenty z facetowaną lub pogrubioną i lekko profilowaną krawędzią z obiektu 585 różnią się tylko nieznacznie od pozostałej, wykonanej ręcznie ceramiki z osady Kleinschwabhausen. Częste stosowanie wapnia muszlowego jako środka schudzającego masę garncarską wskazuje na produkcję lokalną. Występujące niekiedy chropowacenie dolnej części brzuśca jest zjawiskiem typowym dla grubościennej ceramiki kuchennej (także tej z facetowanymi krawędziami).

Odróżnienie ceramiki „wschodniogermańskiej” od materiałów typowych dla Germanów nadłabskich w fazie Lt D2 (Eggers A), również obecnych w środkowych Niemczech, jest na podstawie samych tylko wylewów bardzo trudne. Natomiast w przypadku fragmentów brzuśców naczyń o ciemnej, czarno-szarej powierzchni w ogóle nie jest pewne, czy są to formy właściwe osadnictwu Germanów wschodnich (z fazy Lt D1) czy też Germanów nadłabskich (z fazy Lt D2). Z całą pewnością miejscowa ceramika ulegała wpływom ze wschodu. Efekt tych oddziaływań widoczny jest w ceramice osadowej z okresu przejściowego.²⁶

23 Bokiniec 2005, 109–110.

24 Strobin 2011, 241, 244, tabl. 4. 1 i 5. 3.

25 Dąbrowska 1988a, ryc. 4 g, p.

26 Aby wyjaśnić proces transformacji form, konieczne jest porównanie materiałów osadowego z tych stanowisk, które wykazują kontynuację osadnictwa od schyłku okresu laterńskiego po wczesny okres rzymski. Wyniki należałoby skonfrontować z pracą Meyer 2012/2013, 63–65. Już na pierwszy rzut oka zauważalna jest odmienność Turynii, m. in. również dlatego, że „Großromstedt” z punktu widzenia archeologii osadniczej jest zarówno kontynuacją jak i migracją.

26 Zur Klärung formenkundlicher Transformationen ist der Vergleich von umfangreichen Siedlungskeramiken jener Plätze erforderlich, die eine Besiedlungskontinuität von Latène D1 in die frühe Kaiserzeit aufweisen, das Ergebnis wäre nach Meyer 2012/2013, 63–65 zu prüfen. Auf den ersten Blick weicht Thüringen ab, u. a. auch weil „Großromstedt” siedlungsarchäologisch Kontinuität und Migration ist.

fe mit Schulterwulst, Schüsseln mit S-Profil und Schüsseln mit einbiegendem Rand, verziert mit Drehrillen und auch Glättverzierungen, ortsüblich. Im handgefertigten Formenspektrum dominieren Schüsseln und flache Töpfe mit einbiegendem Rand, ei- und tonnenförmige Hochformen mit verdickten Rändern. Die Gefäßreste mit ostgermanischen Merkmalen sind auffallend, auch regelmäßig vorhanden aber in der Masse abzählbar. Dem Kleinschwabhäuser Material vergleichbare Ergebnisse vermittelt die Untersuchung von Schönburg an der Mittelsaale. Von dort ist z. B. der Keramikkomplex der Fundstelle 1 nach Zeitstellung und Inhalt dem Komplex 585 sehr ähnlich. Eine Krause ist die ‚fremde‘ Przeworsk-Leitform der Stufe A₂. Die flüchtiger gefertigten Randformen sowie das Fehlen von Verzierungen sind charakteristisch.²⁷ Die Siedlung Schönburg provoziert die Frage nach eventuell zunehmenden Anteilen von Keramik in Przeworsk-Art saaleabwärts, Richtung Elbemündung.²⁸ Schönburg bietet mit der Keramik aus Grube 18 auch mindestens einen Komplex, der eine noch mittellatènezeitliche Einordnung facettierter Keramik gestattet.²⁹

Die im Kartenausschnitt (Abb. 1) ilmaufwärts und nach Westen verbreiteten Siedlungen der jüngeren Latènezeit (C/D1) sind nicht systematisch untersucht. Es gibt von diesen Plätzen nur einzelne Keramikfragmente nach ostgermanischen Vorbildern und von manchen Oberflächenfundplätzen liegt noch kein Fund der hier besprochenen Art vor.

3 Schluss

Sicher kann die Neueröffnung von Siedlungen durch Bevölkerungsgruppen der Przeworsk-Kultur erwogen werden. Wenn das geschah, so ist das für die dem Mittelbe-Saale- und Havelgebiet am nächsten liegenden thüringischen Siedlungslandschaften des nördlichen Thüringer Beckens mit der Porta Thuringica und des südlichen Harzvorlandes am wahrscheinlichsten. Es stellt sich ohnehin die Frage nach den ‚Grenzen‘ der mitteldeutschen Latène-Kultur in nordöstlicher Richtung. Ein Siedlungs-

Wartosec poznaawcȳ materiałȳ ceramicznych z pła-skowyȳ *Ilm-Saale-Platte* dla wszelkich badań porȳwnaw-czych umniejsza fakt, iȳ sȳ to głȳwnie znalezi-ska po-wierzchniowe wzglȳdnie materiały z osad przebadanych tylko w bardzo niewielkim stopniu. Taki stan bazy ųrȳ-dłowej zezwala jedynie na ogȳlne stwierdzenia, ųe na wpływy wschodniogermańskie wskazują tylko fragmen-ty wylewȳw oraz brak zdobienia ceramiki. Bardzo utrud-nione sȳ natomiast wszelkie analizy techniczne.

Prȳba losowa ceramiki z Kleinschwabhausen po-winna być reprezentatywnȳ dla materiałȳw z osad. Decy-dujące znaczenie ma zawsze całȳsciowy skłȳd komplek-su ceramiki z wypełniska danego obiektu. Formami lo-kalnym sȳ w fazie Lt D1 toczone garnki z wałeczkami na brzuųcu, misy o esowatym profilu oraz egzemplarze z zachylonȳ do wewnȳtrz krawȳdȳ, zdobione powsta-łymi podczas toczenia ųłobkami lub wygłȳdane. Wųród ceramiki lepionej rȳcznie dominujȳ misy i płytkie garnki z zachylonȳ do wnȳtrza krawȳdȳ, jajowate i bania-ste formy wysokie z pogrubionymi krawȳdziami. Uwa-gȳ zwracajȳ fragmenty naczyń o cechach wschodnioger-mańskich. Wystȳpujȳ one w zauwaȳalnej liczbie. Takie samo spektrum materiałȳw wystȳpiłȳ w Schönburg nad ųrodkowȳ Soławȳ. Tamtejszy kompleks ceramiczny ze stanowiska 1 pod wzglȳdem datowania i treųci bardzo podobny jest np. do kompleksu 585. Naczynia z kryȳ sȳ tu formȳ obcȳ, typowȳ jednak dla kultury przeworskiej w fazie A₂. Charakterystyczne sȳ teȳ niestarannie wyko-nane krawȳdzie i brak zdobienia.²⁷ W kontekųcie osa-dy Schönburg pojawia siȳ pytanie o ewentualny wzrost udziałȳ procentowego ceramiki o przeworskim charak-terze w kierunku dolnego biegu rzeki Soławy, ku jej ujųciu do Łaby.²⁸ W kaȳdym bȳdȳ razie facetowanȳ cerami-kȳ z kompleksu z jamy 18 w Schönburg moȳna datować jeszcze na ųrodkowy okres lateński.²⁹

Uchwycone na analizowanym obszarze (ryc. 1), roz-ciȳgajȳce siȳ w gȳrȳ rzeki Ilm i w kierunku zachodnim osady z młodsze-go okresu lateńskiego (C/D1) nie by-ły dotȳd obiektem systematycznych badań. Pochodȳ z nich jedynie pojedyncze fragmenty ceramiki powielajȳcej wzorce wschodniogermańskie, a wųród znalezi-sk powierzchniowych nie stwierdzono dotȳd ųadnego, ktȳry odpowiadałȳby rodzajowi omawianej tu ceramiki.

27 Müller 1987, 105–107, Taf. 4–5.

28 Zum Vergleich dazu Liste Peschel 1989, 55; Kurzkatalog Müller 1985, 136 und Tafeln.

29 Müller 1987, Taf. 10, 11, noch mittellatènezeitliche Grȳber sind von Naumburg bekannt gemacht worden Spehr 1968.

27 Müller 1987, 105–107, tabl. 4–5.

28 Por. listȳ Peschel 1989, 55; Krȳtki katalog Müller 1985, 136 i tablice.

29 Müller 1987, tabl. 10, 11; Spehr 1968.

raum wie die Ilm-Saale-Platte war verschiedenen Einflüssen ausgesetzt. Das Saaletal öffnet und erleichtert den Zugang von und nach Norden. Es war auch eine Leitlinie, über die Einflüsse aus der Oksywie- und Przeworsk-Kultur, getragen von mobilen Personen und Gruppen, auf die Kontaktzone des Mittelgebirgsraumes wirkten. Die Siedlungslandschaften an der Mittel- und das südliche Havelgebiet waren Vermittler. Über Fläming und Niederlausitz wird die Oder und das Verbreitungsgebiet der Gubener Gruppe erreicht.³⁰

Im Untersuchungsraum sind in Summe entlang der Saale deutlich stärkere Przeworsk-Einflüsse erkennbar als in den Siedlungen entlang der Ilm. Keiner der bekannten Plätze mit ostgermanischen Verbindungen im Arbeitsgebiet gibt sich als Neugründung einer fremden Bevölkerung zu erkennen. Eher ist seit dem Ende von Latène C2 (A₁) mit einem Einsickern von kleinen Gruppen und sicher auch Einzelpersonen saaleaufwärts zu rechnen. Dabei werden manche Gefäße auch mitgebracht worden sein. Diese Migrationsvorgänge erreichen in D1 (A₂) entlang der Saale ihren Höhepunkt. Nur für einige Jahrzehnte ist der Prozess gut fassbar. Die Fremden waren in einem seit der Jungbronzezeit kontinuierlich und dicht besiedelten Raum, das zeigen auch die Bestattungssitten, willkommen. Das sollte auch als Voraussetzung dafür gelten, dass eine kulturelle Einflussnahme vor Ort und manche Adaptionen überhaupt stattfinden konnten. Ein vorerst oberflächlicher, quantitativer Vergleich des Materialaufkommens legt die Vermutung nahe, dass mögliche Migrationsvorgänge nach Süden und nach Westen über die untere und mittlere Ilm in die Flussgebiete von Gera und Apfelstädt deutlich geringer ausfielen, vielleicht auch so gar nicht stattgefunden haben. Auch wurde der thüringische Südwesten nicht erreicht. Daraus könnte vorerst gefolgert werden, dass das zentrale und westliche Thüringer Becken die Przeworsk-Einflüsse nicht über die Werra nach Hessen vermittelten. Es bleibt der Korridor nördlich der Unstrut bis zum Harz und nach Osten weiter bis zur mittleren Elbe. Es wäre im Vergleich auch von Interesse, Kontinuität und Qualität dieser großräumlichen kulturellen Verbindung nach Osten und Nordosten auch für den nachfolgenden Abschnitt der frühen Kaiserzeit, bei sich verändernden keramischen ‚Erkennungsmerkmalen‘, in den Focus der Forschung zu rücken.

3 Zakończenie

Z pewnością należałoby rozważyć, czy przybyłe grupy ludności kultury przeworskiej nie zakładały nowych osad. Jeśli tak, to nastąpiło to najprawdopodobniej na położonych najbliższym obszarze środkowej Łaby i Soławy oraz Haweli terenach na północy Kotliny Turyńskiej i na południowym przedgórzu Harzu. Pojawia się zatem pytanie o ‚granice‘ środkowoniemieckiej kultury lateńskiej w kierunku północno-wschodnim. Przestrzeń osadnicza, taka jak płaskowyż *Ilm-Saale-Platte*, poddawana była różnym wpływom. Dolina Soławy otwiera i ułatwia dostęp z północy i na północ. Był to korytarz, przez który wpływy kultury oksywskiej i przeworskiej, przenoszone poprzez migracje pojedynczych osób i niewielkich grup ludzkich, mogły oddziaływać na strefę kontaktową Średniogórza Niemieckiego. Rolę pomostu odgrywały tereny osadnicze nad środkową Łabą i na południe od Haweli. Poprzez pasmo wzgórz Fläming i Dolne Łużyce dociera się do Odry i terenów rozprzestrzenienia grupy gubińskiej.³⁰

Na analizowanym obszarze wpływy przeworskie są wyraźnie silniejsze w strefie wzdłuż Soławy niż na osadach nad rzeką Ilm. Nie stwierdzono przy tym, aby jakakolwiek znana tutaj osada, mająca wschodniogermańskie powiązania, była założona przez obcą ludność. Przyjąć należy raczej, że od końca fazy Lt C2 (A₁) następowało przenikanie małych grup i pojedynczych osób na tereny w górę Soławy. Wraz z nimi na ten teren dotarła obca ceramika. Owe migracje wzdłuż Soławy osiągnęły swoją kulminację w fazie Lt D1 (A₂). Proces ten jest dobrze czytelny jednak tylko w odniesieniu do kilku dziesięcioleci. Także pochówki świadczą o tym, że obcy przybysze byli na opisywanym obszarze, gęsto i nieprzerwanie zasiedlonym od młodszej epoki brązu, zawsze mile widziani. Ową otwartość można uznać generalnie za warunek tego, że możliwe były wpływy i adaptacja obcych kultur. Już pobieżne porównanie statystyczne występowania materiałów ceramicznych pozwala przypuszczać, że wyraźnie mniej intensywne były migracje na południe i na zachód wzdłuż dolnego i środkowego biegu rzeki Ilm ku dorzeczu rzek Gera i Apfelstädt. Niewykluczone jest też, że migracji takich w ogóle nie było. Nie osiągnęły one w każdym bądź razie południowego zachodu Turynгии. Można z tego wnosić, że centralna i zachodnia

30 Müller 1985, 117; Seyer 1982, 72; Strobin 2011, 244; Dąbrowska 1988b, 204.

30 Müller 1985, 117; Seyer 1982, 72; Strobin 2011, 244; Dąbrowska 1988b, 204.

Fundstellenverzeichnis zur Karte Abb. 1.

1 Possendorf, Weimarer Land (358 m ü. NN) Tobritz-Teich (Erdfall), südlich von Weimar westlich über dem Ilmtal, Kultstätte, die mit einem nachträglich rekonstruierten Pfahlgötzen, Resten eines stark benutzten Bronzekessels sowie einem von ehemals 7 Tongefäßen – einem 2-Henkeltopf der Przeworskultur – alles kam beim Torfstechen 1859 zu Tage. Mit der rekonstruierten Anordnung der Fundstücke zueinander wird ein Vergleich mit den Naturheiligtümern der Latène- und frühen Kaiserzeit von Oberdorla möglich.

Lit.: Behm-Blancke 2002/2003, 83–84; Götze, Höfer und Zschiesche 1909, 276–277; Peschel 1989; Peschel 2003.

2 Kahla/Seitenroda, Saale-Holzland-Kreis (370 m ü. NN) Dohlenstein Höhensiedlung, Einzelscherbe.

Lit.: Peschel 1956, 68 (Abb. 315); Peschel 1989, 55.

3 Jena-Stadt (230 m ü. NN) Brandgräber vom Lerchenfeld, das Fundmaterial der Latènestufen D1 und 2a wurde 1874 und 1926 geborgen ohne dass Befundzusammenhänge überliefert sind, die Przeworskeinflüsse sind Weimar Tiefurt vergleichbar und auch exakt zeitgleich nach D1 zu stellen.

Lit.: Neumann 1934, 457.

4 Bad Sulza, Weimarer Land (170 m ü. NN) Siedlung der Latène- und frühen Kaiserzeit auf dem Kirchplatz, unter der Keramik aus einer Siedlungsgrube wird ein kleiner henkelloser Topf mit kräftig facettiertem Rand abgebildet, auch eine Datierung nach D2 wird erwogen.

Lit.: Peschel 2000, 12.

5 Kolkwitz, Saale-Orla-Kreis (200 m ü. NN) Siedlung im Saaletal.

Lit.: Peschel 1989, 55.

6 Niederroßla, Weimarer Land (225 m ü. NN) Siedlung, Siedlungsareal der Latènezeit mit Befund eines Töpferofens vom Südhang des Deputatberges, von dort zwei Randscherben nach Przeworsk-Art zwischen viel D1 Drehscheibenware aus den Grabungen von 1938.

Lit.: Schirmer 1941, OA Weimar, Landesamt für Denkmalpflege und Archäologie Thüringen.

7 Weimar-Tiefurt (225 m ü. NN) Brandgräberfeld auf dem Tiefurter Berg, einer kleinen Erhebung über dem westlichen Ilmufer, Funde 1930/37 aus den Kleingärten Axthelm und Lungwitz geborgen, 22 Gräber stark zerstört Latène C2/D1, darunter 1 Körpergrab LTC, Brandschüttungen unsicher, ostgermanischer

Anteil Kotliny Turyńskiej nie uczestniczyły w transferze wpływów przeworskich za rzekę Werra, do Hesji. Pozostaje zatem korytarz przebiegający na północ od Unstruty do Harzu i dalej na wschód do środkowej Łaby. Interesujące byłoby z pewnością, oparte na dystynktywnym materiale ceramicznym, porównanie sytuacji z późnego okresu lateńskiego z dalekosiężnymi kontaktami kulturowymi ze wschodem i północnym wschodem w okresie rzymskim, co musiałoby być jednak oparte na dystynktywnym materiale ceramicznym.

Wykaz stanowisk uwzględnionych na mapie ryc. 1.

1. Possendorf, powiat Weimarer Land (358 m n.p.m.) Jezioro Tobritzteich (zapadlisko), na południe od Weimaru i na zachód od doliny rzeki Ilm; miejsce wotywnie, gdzie znaleziono m. in. kultową figurkę drewnianą, fragmenty kotła z brązu oraz jedno z pierwotnie zdeponowanych siedmiu glinianych naczyń: dwuuchy garnek kultury przeworskiej. Rekonstrukcja ułożenia przedmiotów względem siebie wskazuje na związki z poświęconym siłom przyrody stanowiskiem kultowym w Oberdorla, datowanym na okres lateński i wczesny okres rzymski.

Lit.: Behm-Blancke 2002/2003, 83–84; Götze, Höfer i Zschiesche 1909, 276–277; Peschel 1989; Peschel 2003.

2. Kahla/Seitenroda, powiat Saale-Holzland (370 m n.p.m.) Osada wyżynna; jeden fragm. ceramiki.

Lit.: Peschel 1956, 68 (ryc. 315); Peschel 1989, 55.

3. Jena (230 m n.p.m.) Stan. Lerchenfeld, mat. z grobów ciepłopalnych z faz LTD1–2a znalezione w latach 1874 i 1926; widoczne wpływy kultury przeworskiej, podobnie jak na stan. Weimar-Tiefurt, datowanym na fazę LTD1.

Lit.: Neumann 1934, 457.

4. Bad Sulza, powiat Weimarer Land (170 m n.p.m.) Osada z okresu lateńskiego i wczesnego okresu wpływów rzymskich na placu przed kościołem; wśród ceramiki pochodzącej z jamy osadowej był wyrysowany fragm. małego bezuchego garnka z wielokrotnie facetowaną krawędzią; dat. najpewniej na fazę LTD2.

Lit.: Peschel 2000, 12.

5. Kolkwitz, powiat Saale-Orla (200 m n.p.m.) Osada w dolinie Soławy.

Lit.: Peschel 1989, 55.

Einfluss in den Inventaren, Keramik der Przeworsk-Kultur ist nicht überliefert, ist aber vergleichbar Jena-Lerchenfeld aus den Aufzeichnungen zu erschließen.

Lit.: S. Barthel 1966, 263–279.

8 Mönchenholzhausen, Weimarer Land (263 m ü. NN) Siedlung, bei Notbergungen durch ehrenamtliche Bodendenkmalpfleger in der heutigen Ortslage entlang eines Bachlaufes bei Baumaßnahmen aufgesammelte Keramik der Latène-Stufen C und D1.

Lit.: Grasselt 1987, 214–215.

9 Pößneck, Saale-Orla-Kreis (230 m ü. NN) im Gewerbegebiet Pößneck-Ost, Ausgrabung einer Siedlungsfläche mit Befunden der jüngeren Latènezeit von 1998 bis 2000 durch T. Montag, das Keramikmaterial enthält einen kleinen aber auffälligen Anteil Przeworsk-Keramik.

10 Remda, Saalfeld-Rudolstadt (310 m ü. NN) Siedlung, die von G. Behm-Blancke, K. D. Jäger und S. und H. Barthel zwischen 1952 und 1959 in einem kleinen Ausschnitt ausgegraben wurde. Die Funde setzen in Latène C ein, sie stammen aus Kulturschichtresten, Aufsammlungen durch ehrenamtliche Bodendenkmalpfleger und aus zwei eingetieften Häusern, davon 1/1959 im Grundriss vollständig erhalten, bei ca. 8% Drehscheibenware und zwei Graphitonscherben nur schwacher Przeworsk-Einfluss.

Lit.: H.-J. Barthel 1965, Abb. 3, 6.3; Montag 1999, 252–253, 255.

11 Dienststedt, Ilm-Kreis (330 m ü. NN) am westlichen Ortsrand auf der Niederterasse der Ilm Siedlung der Latène- bis Kaiserzeit auf dem Gelände der Agrar-genossenschaft, durch H. Dreißig wurden bei Erdbewegungen 1994 oberflächlich große Mengen an Siedlungskeramik geborgen, darunter eine Fibel Kostrzewski Var. G (Beltz Var. J), unter der handgemachten Keramik auch zwei facettierte Ränder, keine Drehscheibenware.

OA Weimar, Landesamt für Denkmalpflege und Archäologie Thüringen.

12 Kleinschwabhausen, Weimarer Land (320 m ü. NN) Siedlung, erste Funde durch G. Eichhorn 1880, systematische Untersuchung von ca. 2 ha Fläche einer Siedlung in Hanglage am südlichen Ortsrand 2012/13 Leitung Chr. Tannhäuser, Grundrisse ebenerdiger Pfostenbauten, technischen Anlagen und Gruben mit umfangreichen Keramikkomplexen, darunter in jüngerlatènezeitlichen Grubenfüllungen Anteile von Przeworsk-Keramik, hier wurde zum Vergleich der fundreiche Gru-

6. Niederroßla, powiat Weimarer Land (225 m n.p.m.) Osada; w piecu garncarskim m. in. dwa fragmenty wylewów w typie przeworskim, odkryte w roku 1938 wraz z dużą liczbą ceramiki toczonej z fazy LTD1.

Lit.: Schirmer 1941; archiwum Krajowego Urzędu Ochrony Zabytków i Archeologii w Weimarze.

7. Weimar-Tiefurt (225 m n.p.m.) Cmentarzysko ciałopalne nad zachodnim brzegiem rzeki Ilm; mat. z badań 1930/37: 22 mocno zniszczone groby z faz LTC2/D1, w tym jeden grób szkieletowy z fazy LTC; resztki stosów w grobach nie są poświadczane w sposób pewny, widoczne wpływy wschodniogermańskie w inwentarzach grobowych; brak ceramiki przeworskiej, mat. ceramiczny porównywalny z Jena-Lerchenfeld.

Lit.: S. Barthel 1966, 263–279.

8. Mönchenholzhausen, powiat Weimarer Land (263 m n.p.m.) Osada, ceramika z fazy LTC- D1 zebrana przez amatorów podczas prac budowlanych prowadzonych na zabudowanym dzisiaj terenie wzdłuż biegu strumienia.

Lit.: Grasselt 1987, 214–215.

9. Pößneck, powiat Saale-Orla (230 m n.p.m.) Na terenie przemysłowym Pößneck-Ost; osada z obiektami z późnego okresu lateńskiego, badana w latach 1998–2000 przez T. Montag'a; w mat. ceramicznym widoczne silne wpływy przeworskie.

10. Remda, Saalfeld-Rudolstadt (310 m n.p.m.) Osada, przebadana częściowo w latach 1952–1959; mat. z fazy LTC znaleziono na powierzchni, w warstwie kulturowej oraz w dwóch półziemiankach, z których ob. 1/1959 był całkowicie zachowany; 8% materiału stanowiła ceramika toczona, odkryto dwie skorupy grafitowe; wpływy kultury przeworskiej dość nieliczne.

Lit.: H.-J. Barthel 1965, ryc. 3, 6.3; Montag 1999, 252–253; 255.

11. Dienststedt, powiat Ilm (330 m n.p.m.) Na zachodnich obrzeżach, na terasie niskiej rzeki Ilm; osada z okresu lateńskiego i okresu wpływów rzymskich na terenie spółdzielni rolniczej; znaleziska powierzchniowe w trakcie prac ziemnych w 1994 r.: duża ilość ceramiki ręcznie lepionej, w tym dwa fragm. facetowane; fibula Br (Kostrzewski G / Beltz J); brak ceramiki toczonej.

Lit.: niepubl., archiwum Krajowego Urzędu Ochrony Zabytków i Archeologii w Weimarze.

12. Kleinschwabhausen, powiat Weimarer Land (320 m n.p.m.) Osada; pierwszych znalezisk dokonał G. Eichhorn w roku 1880; w latach 2012/13 podjęto syste-

benkomplex 585–588 ausgewählt.

OA Weimar, Landesamt für Denkmalpflege und Archäologie Thüringen: VG 11/118.

13 Großromstedt, Weimarer Land (340 m ü. NN) ‚Schanze‘ Brandgräberfeld der augusteischen Übergangsperiode, Latène D2: Grab 1908 E 23 früheste Belegungsphase (Zeitgruppe 1) mit noch ostgermanisch geprägter Schildbuckelform.

Lit.: Peschel 1978, 69–70; Peschel 2005.

14 Göttern, Weimarer Land (290 m ü. NN) Siedlung, am südöstlichen Ortsrand an der Magdel gelegen, vom Neubaugebiet erfasst und sich teilweise mit der Wüstung Gauga überschneidend. Die nur eingeschränkt mögliche Rettungsgrabung durch F. Jelitzi 1992 erbrachte viel Keramik, darunter einzelne facettierte Ränder von Przeworsk-Formen.

Lit.: Vollmer 2001, 7; OA Weimar, Landesamt für Denkmalpflege und Archäologie Thüringen.

15 Naundorf, Weimarer Land (310 m ü. NN) Siedlung, Oberflächenfundplatz der Latène- bis Kaiserzeit südöstlich des Ortes am Tonndorfbach, u. a. von Th. Schiffer und K. D. Tischler seit 1983 systematisch betreut: neben Drehscheibenware und Graphitton auch einzelne Scherben mit facettiertem Rand.

OA Weimar, Landesamt für Denkmalpflege und Archäologie Thüringen.

16 Nausnitz, Saale-Holzland-Kreis (220 m ü. NN) Siedlung nordwestlich vom Ort auf einem Plateau über dem Gleisbach, 2 km entfernt im Nordwesten befindet sich der Alte Gleisberg mit seiner latènezeitlichen Höhenbesiedlung. Eine Latènesiedlung ist durch große Mengen aufgesammler Keramik nachgewiesen. Neben 4% Drehscheibenware und Rohgraphit zur Nachahmung von Graphittonkeramik gibt es einen Anteil Przeworsk Keramik. Nach Latène D1 werden auch Eisenschlacken und 8 kg Kupferschlacke datiert.

Lit.: Böhme 1997, 98–100.

17 Milda, Saale-Holzland-Kreis (400 m ü. NN) Siedlung am nördlichen Ortsrand in Hanglage zum Leutra-Bach, die seit 1988 von M. Böhme aufgesammelte Keramik spricht für eine Datierung des Platzes zwischen Latène C1 und D2a. Neben einem Anteil Przeworsk Keramik gibt es Drehscheibenkeramik und ortsübliche handgemachte Ware. Etwa 5 kg Kupferschlacke gelten als Beleg für die Metallverarbeitung am Ort.

Lit.: Böhme 1997, 100–104.

matyczne wykopaliska na obszarze ok. 2 ha; odkryto m. in. zarysy naziemnych budowli słupowych, liczne jamy i obiekty o charakterze technicznym; duża ilość ceramiki, w tym materiały kultury przeworskiej.

Lit.: niepubl., archiwum Krajowego Urzędu Ochrony Zabytków i Archeologii w Weimarze: VG 11/118.

13. Großromstedt, powiat Weimarer Land (340 m n.p.m.) Stan. ‚Szaniec‘ – cmentarzysko ciałopalne ze schyłku okresu lateńskiego i początków okresu rzymskiego; grób 1908 E 23 z najwcześniejszej fazy cmentarzyska (horyzont 1) z umbem w typie wschodniogermańskim.

Lit.: Peschel 1978, 69–70; Peschel 2005.

14. Göttern, powiat Weimarer Land (290 m n.p.m.) Osada zniszczona przez nowożytną zabudowę, badana ratowniczo w 1992 r.; duża ilość ceramiki, w tym pojedyncze facetowane krawędzie naczyń kultury przeworskiej.

Lit.: Vollmer 2001, 7; archiwum Krajowego Urzędu Ochrony Zabytków i Archeologii w Weimarze.

15. Naundorf, powiat Weimarer Land (310 m n.p.m.) Na południowy wschód od miejscowości, nad rzeką Tonndorfbach – liczne materiały powierzchniowe z osady, datowane od okresu lateńskiego po okres rzymski; oprócz ceramiki toczonej i grafitowej także pojedyncze fragmenty o facetowanych wylewach.

Lit.: niepubl., archiwum Krajowego Urzędu Ochrony Zabytków i Archeologii w Weimarze.

16. Nausnitz, powiat Saale-Holzland (220 m n.p.m.) Osada dat. na okres lateński, położona na północny zachód od miejscowości, na płaskowyżu nad rzeką Gleisbach; w materiale znajdowała się ceramika toczona (4%) i surowy grafit służący do naśladownictwa ceramiki grafitowej, a także ceramika przeworska; z fazą LTD1 można też wiązać znaleziska żuźla żelaznego i 8 kg szlaki brązowej.

Lit.: Böhme 1997, 98–100.

17. Milda, powiat Saale-Holzland (400 m n.p.m.) Osada na północnym obrzeżu miejscowości, na zboczu prowadzącym do strumienia Leutra, dat. na fazy LTC1 – D2a; znaleziska luźne z powierzchni; ceramika przeworska, ceramika toczona oraz lokalna ceramika wykonana ręcznie; odkryte 5 kg szlaki miedzianej wskazuje na lokalną produkcję metalurgiczną.

Lit.: Böhme 1997, 100–104.

18. Geunitz, powiat Saale-Holzland (270 m n.p.m.) Osada na północnych obrzeżach miejscowości na zero-

18 Geunitz, Saale-Holzland-Kreis (270 m ü. NN) Siedlung am nördlichen Ortsrand auf einem erodierten Schwemmkegel über dem Rinnebach, seit 1988 ist der Platz bekannt und von M. Böhme wurde Keramik mehrerer Siedlungsphasen geborgen. Unter der latènezeitlichen Ware befindet sich mindestens ein Stück Przeworsk-Keramik einer bauchigen Hochform.

Lit.: Böhme 1997, 104–106.

19 Graitschen/Löberschütz, Saale-Holzland-Kreis (350 m ü. NN) Höhengründung ‚Alter Gleisberg‘ der Bronze- sowie der Hallstatt- und Latènezeit: Unter den jüngerlatènezeitlichen Altfunden ostgermanische Keramik. Neue Ausgrabungen werden im Rahmen eines geoarchäologischen Praktikums seit 2004 vom Bereichs Ur- und Frühgeschichte der FSU Jena durchgeführt.

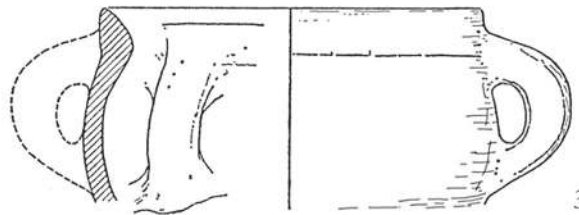
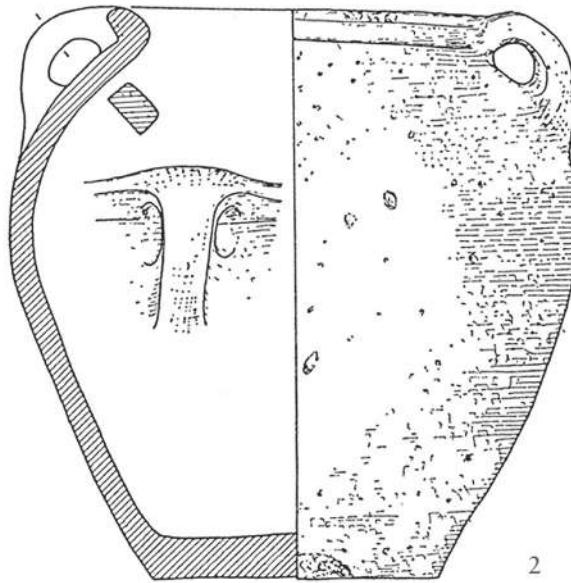
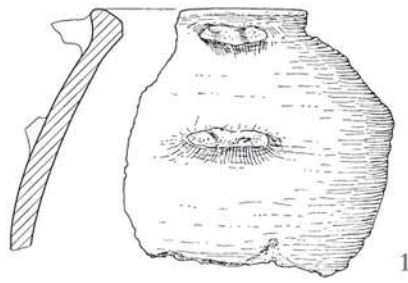
Lit.: Simon 1962, 210.

dowanym stożku napływowym nad rzeczką Rinnebach; znaleziska luźne z powierzchni; wśród lateńskiej ceramiki znajduje się przynajmniej jedno naczynie kultury przeworskiej – wysoka forma baniasta.

Lit.: Böhme 1997, 104–106.

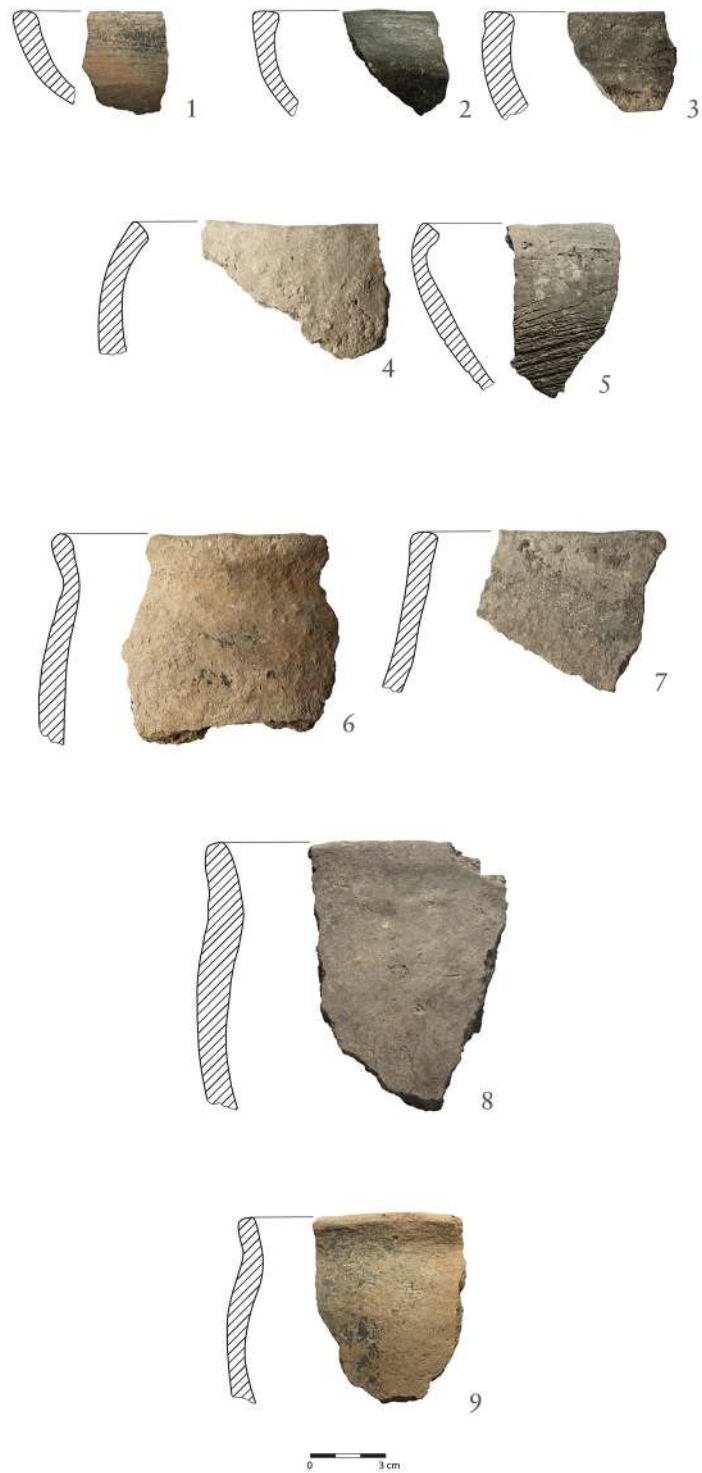
19. Graitschen/Löberschütz, powiat Saale-Holzland (350 m n.p.m.) Stan. ‚Alter Gleisberg‘ – osada wyżynna z okresu brązu oraz okresu halsztackiego i lateńskiego; wśród mat. z późnego okresu lateńskiego znajduje się ceramika w typie wschodniogermańskim; od 2004 badania stacjonarne Inst. Prahistorii i Historii Starożytnej Uniwersytetu Friedricha Schillera w Jenie.

Lit.: Simon 1962, 210.

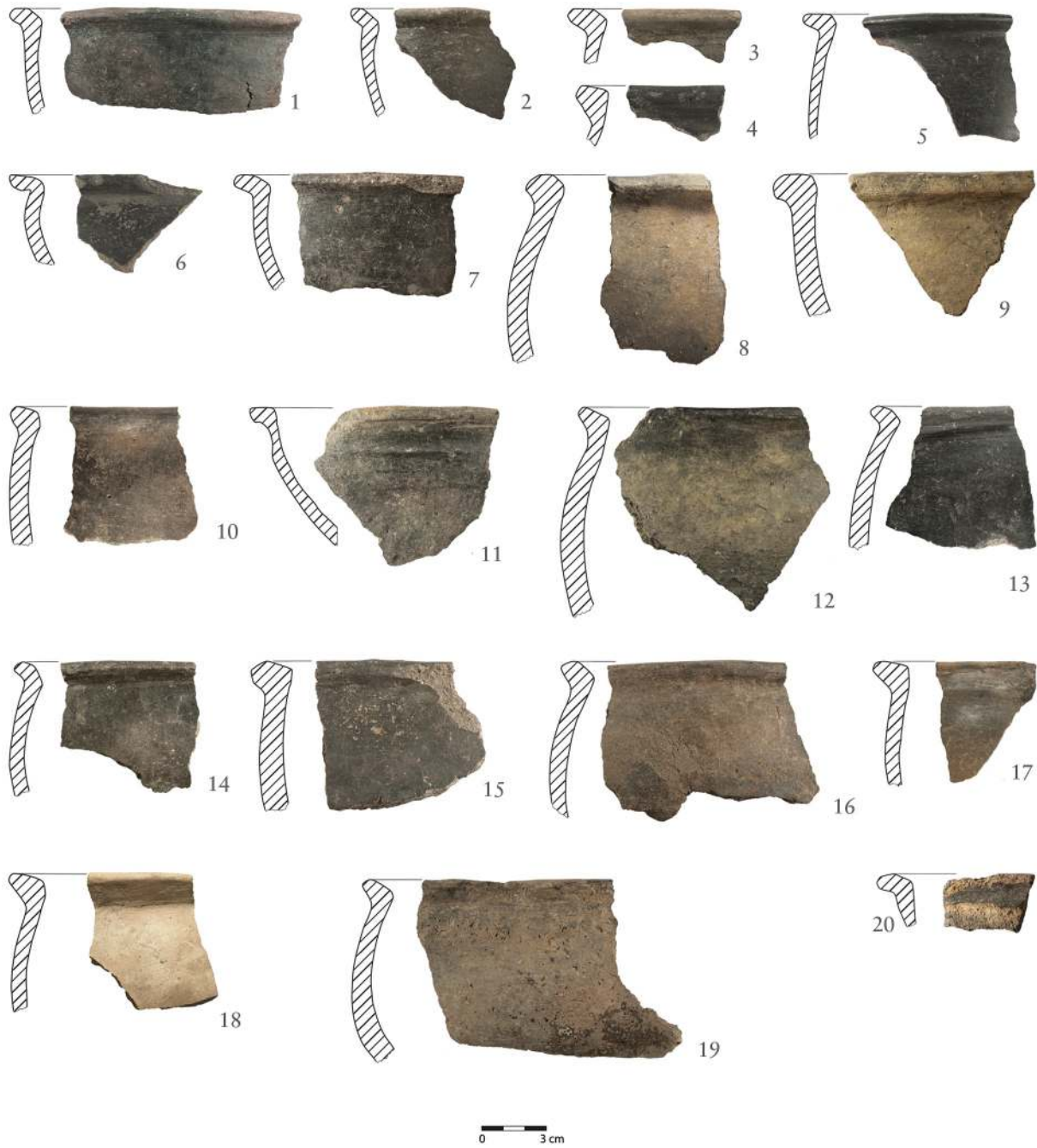
Taf. 1 Zweiseheltöpfe von Kleinschwabhausen, Possendorf und Remda.

Tabl. 1 Garnki dwuuche z Kleinschwabhausen, Possendorf i Remda.

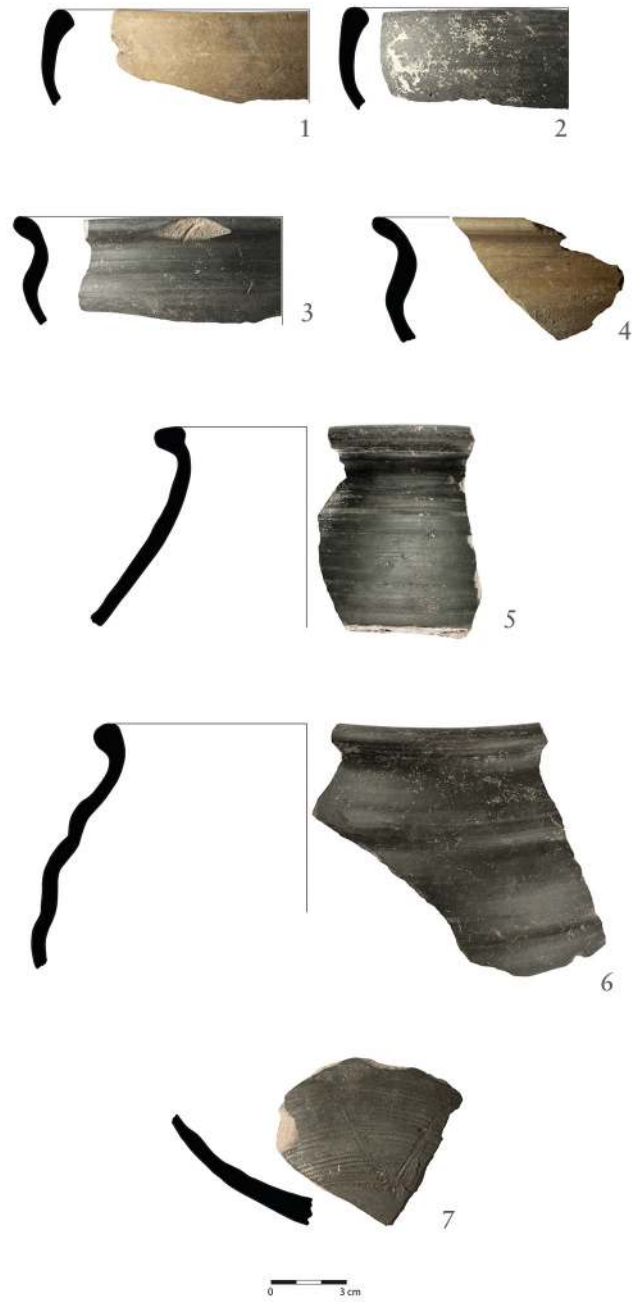
Taf. 2 Auswahl handgefertigter Formen aus der Grubenfüllung 585.

Tabl. 2 Wybór ceramiki ręcznie lepionej z ob. 585.

Taf. 3 Keramik nach Przeworsk Art aus der Grubenfüllung 585.

Tabl. 3 Ceramika typu przeworskiego z ob. 585.

Taf. 4 Auswahl Drehscheibenkeramik aus der Grubenfüllung 585.

Tabl. 4 Wybór ceramiki toczonej z ob. 585.

Bibliographie

Bibliografia

H.-J. Barthel 1965

Hans-Joachim Barthel. „Eine Siedlung der Spätlatènezeit und römischen Kaiserzeit bei Remda, Kr. Rudolstadt“. *Alt-Thüringen* 7 (1965), 250–265.

S. Barthel 1966

Sonja Barthel. „Latènezeitliche Gräber aus dem Kreise Weimar“. *Alt-Thüringen* 8 (1966), 259–280.

Behm-Blancke 2002/2003

Günter Behm-Blancke. *Heiligtümer der Germanen und ihrer Vorgänger in Thüringen. Die Kultstätte Oberdorla. Forschungen zum alteuropäischen Religions- und Kultwesens*. Bd. 38. Weimarer Monographien zur Ur- und Frühgeschichte. Stuttgart: Theiss, 2002/2003.

Böhme 1997

Manfred Böhme. „Kupferverhüttung auf latènezeitlichen Siedlungen Ostthüringens“. *Alt-Thüringen* 31 (1997), 85–188.

Bokiniec 2005

Ewa Bokiniec. *Podwiesk Fundstelle 2. Ein Gräberfeld der Oksywie-Kultur im Kulmer Land 11*. Monumenta archaeologica barbarica. Warszawa und Toruń: Eigenverlag Fundacja Przyjaciół Inst. Arch. Uniw. Warszawskiego, 2005.

Dąbrowska 1988a

Teresa Dąbrowska. „Bemerkungen zur Entstehung der Przeworsk-Kultur“. *Prähistorische Zeitschrift* 63 (1988), 53–80.

Dąbrowska 1988b

Teresa Dąbrowska. „Frühe Einflüsse der Przeworsk-Kultur auf die Jastorfkultur“. *Zeitschrift für Archäologie* 23 (1988), 191–210.

Dąbrowska 1988c

Teresa Dąbrowska. *Wczesne fazy kultury przeworskiej. Chronologia – zasięg – powiązania*. Warszawa: Państwowe Wydawn. Naukowe, 1988.

Godłowski 1992

Kazimierz Godłowski. „Die Przeworsk-Kultur“. In *Beiträge zum Verständnis der Germania des Tacitus Teil II. Bericht über die Kolloquien der Kommission für die Altertumskunde Nord- und Mitteleuropas im Jahre 1986 und 1987*. Hrsg. von G. Neumann und H. Seemann. Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen. Philologisch-Historische Klasse 3. Folge. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1992, 9–90.

Götze, Höfer und Zschiesche 1909

Alfred Götze, Paul Höfer und Paul Zschiesche. *Die vor- und frühgeschichtlichen Altertümer Thüringens*. Würzburg: Kabitzsch, 1909.

Grasselt 1987

Thomas Grasselt. „Latènezeitliche Funde von Mönchenholzhäusern, Kr. Erfurt“. *Ausgrabungen und Funde* 32 (1987), 213–219.

Hachmann 1956/1957

Rolf Hachmann. „Ostgermanische Funde der Spätlatènezeit in Mittel- und Westdeutschland. Ein Beitrag zum Problem des Nachweises von Bevölkerungsbewegungen aufgrund des urgeschichtlichen Grundstoffs“. *Archaeologia geographica* 5/6 (1956/1957), 55–68.

Makiewicz 1988

Tadeusz Makiewicz. „Opfer und Opferplätze in der vorrömischen und römischen Eisenzeit in Polen“. *Prähistorische Zeitschrift* 63 (1988), 81–112.

Makiewicz 1989

Tadeusz Makiewicz. „Tieropfer und Opferplätze der vorrömischen und römischen Eisenzeit in Polen“. In *Religion und Kult in ur- und frühgeschichtlicher Zeit, XIII. Tagung der Fachgruppe Ur- und Frühgeschichte vom 4. bis 6. November 1985 in Halle (Saale)*. Hrsg. von F. Schlette und D. Kaufmann. Berlin: Akademie Verlag, 1989, 261–272.

Meyer 2012/2013

Michael Meyer. „Frühe ‚Germanen‘ in Hessen“. *Berichte der Kommission für Archäologische Landesforschung in Hessen* 12 (2012/2013), 57–78.

Montag 1999

Torsten Montag. „Die Keramik des spätlatènezeitlichen Fundplatzes Remda, Lkr. Saalfeld-Rudolstadt“. *Alt-Thüringen* 33 (1999), 239–273.

Müller 1985

Rosemarie Müller. *Die Grabfunde der Jastorf- und Latènezeit an unterer Saale und Mittelbe*. Veröffentlichungen des Landesmuseums für Vorgeschichte Halle. Berlin: Deutscher Verlag der Wissenschaften, 1985.

Müller 1987

Rosemarie Müller. *Latènezeitliche Siedlungen im Saale-Elbe-Gebiet: 1. Schönburg, Kreis Naumburg: eine mehrperiodige Siedlung an der Mittelsaale*. Universität Halle-Wittenberg; Wissenschaftliche Beiträge. Halle/Saale: Universität Halle-Wittenberg, 1987.

Müller 1999

Rosemarie Müller. „Archäologische Zeugnisse im Przeworskstil aus Aken an der Elbe“. *Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege* 41 (1999), 145–150.

Neumann 1934

Gotthard Neumann. „Germanische Bodenfunde aus dem Saaletal bei Jena“. *Der Thüringer Erzieher* 2 (1934), 456–464.

Peschel 1956

Karl Peschel. „Die vor- und frühgeschichtliche Besiedlung des Dohlensteines bei Kahla-Löbschütz, Lkr. Jena“. Unveröffentlichte Diplomarbeit. Jena, 1956.

Peschel 1978

Karl Peschel. *Anfänge germanischer Besiedlung im Mittelgebirgsraum. Sueben – Hermunduren – Markomannen*. Arbeits- u. Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege Beiheft 12. Berlin: Deutscher Verlag der Wissenschaften, 1978.

Peschel 1989

Karl Peschel. „Der Kultfund von Possendorf“. *Jahresschrift für mitteldeutsche Vorgeschichte* 72 (1989), 43–60.

Peschel 2000

Karl Peschel. „Keramik aus Siedlungen der jüngeren vorrömischen Eisenzeit und frühen römischen Kaiserzeit in Nordthüringen“. In *Beiträge zur germanischen Keramik zwischen Donau und Teutoburger Wald. Kolloquium zur germanischen Keramik des 1.–5. Jahrhunderts, 17.–18. April 1998 Frankfurt a. M.* Hrsg. von S. Biegert. Kolloquien zur Vor- und Frühgeschichte. Bonn: Habelt, 2000, 1–16.

Peschel 2003

Karl Peschel. „Possendorf“. In *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*. Bd. 23. Hrsg. von R. Müller, H. Beck und J. Hoops. Berlin u. a.: De Gruyter, 2003, 313–320.

Peschel 2005

Karl Peschel. „Großbromstedt: Bemerkungen zu Belegungsbeginn – Zeitmarken – Wiederbelegung“. *Alt-Thüringen* 38 (2005), 213–230.

Schirmer 1941

Erwin Schirmer. „Ein germanischer Töpferofen in der Flur Niederroßla, Lkr. Weimar“. *Spatenforscher* 6 Folge 3/4 (1941), 22–32.

Abbildungsnachweis**Spis Rycin**

1 Zeichnung Heike Künzel, Thüringisches Landesamt für Denkmalpflege und Archäologie, Weimar. 2 Foto Christian Tannhäuser, Thüringisches Landesamt für Denkmalpflege und

Schulz 1939

Walther Schulz. *Vor- und Frühgeschichte Mitteldeutschlands*. Halle an der Saale: Marhold, 1939.

Seyer 1982

Heinz Seyer. *Siedlung und archäologische Kultur der Germanen im Havel-Spree-Gebiet in den Jahrhunderten vor Beginn u. Z.* Berlin: Akademie-Verlag, 1982.

Simon 1962

Klaus Simon. „Die vor und frühgeschichtliche Besiedlung des Alten Gleisberges bei Bürgel, Kr. Eisenberg“. Unpublizierte Diplomarbeit, Jena. 1962.

Spehr 1968

Erika Spehr. „Zwei Gräberfelder der jüngeren Latène- und frühesten Römischen Kaiserzeit von Naumburg (Saale)“. *Jahresschrift für mitteldeutsche Vorgeschichte* 52 (1968), 233–290.

Strobin 2011

Anna Strobin. *Ceramika naczygniowa kultury oksywskiej*. Gdańskie Studia Archeologiczne. Seria Monografie. Gdansk: Inst. Archeologii Uniwersytetu Gdańskiego, 2011.

Vollmer 2001

Antje Vollmer. „Eine Siedlung der jüngeren vorrömischen Eisenzeit von Göttern, Kr. Weimarer Land, nach den Rettungsgrabungen 1992“. Ungedruckte Semesterarbeit, Jena (OA Weimar, Landesamt für Denkmalpflege und Archäologie Thüringen). 2001.

Archäologie, Weimar. 3 Foto Hauke Arnold, Thüringisches Landesamt für Denkmalpflege und Archäologie, Weimar.

Tafelnachweis**Spis Tablic**

1 Umgezeichnet von Heike Künzel, Thüringisches Landesamt für Denkmalpflege und Archäologie, Weimar. 2 Heike Künzel, Thüringisches Landesamt für Denkmalpflege und Archäologie, Weimar, nach Peschel 1989, 48 Abb. 3. 5. 3 Heike

Künzel, Thüringisches Landesamt für Denkmalpflege und Archäologie, Weimar, nach Montag 1999. 4 Heike Künzel, Thüringisches Landesamt für Denkmalpflege und Archäologie, Weimar.

THOMAS GRASSELT

Dr., geb. 1958, Fachbereichsleiter Archäologische Denkmalpflege am Landesamt für Denkmalpflege und Archäologie in Thüringen, Dienststelle Weimar. Diplom Ur- und Frühgeschichte 1985 Humboldt-Universität Berlin, Dissertation 1991 Friedrich-Schiller-Universität Jena. Wissenschaftliches Fachgebiet: vorrömische Eisenzeit und frühe Kaiserzeit im Mittelgebirgsraum.

Dr. Thomas Grasselt
Humboldtstraße 11
99423 Weimar, Deutschland
E-Mail: thomas.grasselt@tlda.thueringen.de

Robert Knechtel

Keramik im Stil der Przeworsk-Kultur von der Funkenburg bei Westgreußen

Ceramika w stylu kultury przeworskiej z Funkenburga koło Westgreußen

Zusammenfassung

Die jüngereisenzeitliche Höhensiedlung ‚Funkenburg‘ bei Westgreußen ist von 1974 bis 1980 vollständig ausgegraben worden und erbrachte reichhaltiges Fundmaterial sowie in diesem Ausmaß bisher selten dokumentierte Baubefunde. Vorläufig sind drei Siedlungsphasen von der Mittellatènezeit bis zur beginnenden Römischen Kaiserzeit zu unterscheiden, die durch drei charakteristische Grubenbeispiele im vorliegenden Beitrag vorgestellt werden. In der mittleren Siedlungsphase traten massive Einflüsse der Przeworsk-Kultur auf. Im Fokus des laufenden Projektes stehen zudem die Beziehungen zu den nahe gelegenen, offenen Plätzen Gorsleben und Großfahner im nördlichen Thüringer Becken. Westgreußen liefert somit einen wichtigen Baustein zur Erschließung des jüngereisenzeitlichen Siedlungsgefüges im nördlichen Mittelgebirgsraum.

Keywords: Höhensiedlung; Nordthüringen; Spätlatènezeit; Latène-Kultur; Großromstedter Horizont.

Der vorliegende Beitrag stellt einen Arbeitsstand meines im Sommer 2013 begonnen Promotionsprojektes über die Funkenburg dar. Herrn Prof. Dr. M. Meyer (Berlin) sowie Herrn B. Rauchfuß M. A. (Berlin) sei herzlich für die Möglichkeit zur Publikation gedankt. Des Weiteren gilt mein Dank der Studienstiftung des deutschen Volkes sowie dem Thüringischen Landesamt für Denkmalpflege und Archäologie (Weimar), insbesondere Herrn Dr. Th. Grasselt, für die vielfältige Unterstützung bei diesem Projekt.

Podsumowanie

Założona w młodszym okresie przedrzymskim osada wyżynna ‚Funkenburg‘ koło Westgreußen została w latach 1974–1980 w całości przebadana wykopaliskowo. Prace te dostarczyły licznych znalezisk i doprowadziły do odkrycia wielu obiektów osadowych, datowanych w obrębie trzech faz, od okresu środkowolateńskiego po początek okresu wpływów rzymskich, omówionych na przykładzie trzech wybranych jam. W fazie środkowej widoczne są tu silne wpływy kultury przeworskiej. Realizowany projekt analizuje również kontakty z pobliskimi, otwartymi osadami Gorsleben oraz Großfahner na północy Kotliny Turyńskiej. Westgreußen stanowi ważny element badań nad osadami z młodszego okresu przedrzymskiego na północnych terenach Średniogórza Niemieckiego.

Keywords: Osada wyżynna; północna Turynia; późny okres lateński; kultura lateńska; horyzont Großromstedt.

Niniejszy artykuł przedstawia aktualny stan zaawansowania mojej dysertacji doktorskiej odnośnie stanowiska w Funkenburg, rozpoczętej w lecie 2013 r. W tym miejscu chciałbym serdecznie podziękować prof. dr M. Meyer'owi oraz mgr B. Rauchfuß'owi za możliwość publikacji tego tekstu. Wyrazy wdzięczności za wielorakie wsparcie projektu należą się także fundacji Studienstiftung des deutschen Volkes jak również Urzędowi Ochrony zabytków w Turynii (Weimar) i przede wszystkim dr Th. Grasselt'owi.

Die am Nordrand des Thüringer Beckens gelegene Funkenburg bei Westgreußen, Kyffhäuserkreis, gehört zu den wenigen jüngerlatènezeitlichen Höhensiedlungen im Mittelgebirgsraum, auf denen intensive Einflüsse der Przeworsk-Kultur zu verzeichnen sind.¹ Sie hebt sich deutlich aufgrund ihrer exponierten Lage sowie ihrer Befestigungsanlagen von den jeweils nur etwa 20 km entfernten, offenen Flachsiedlungen Gorsleben, Kyffhäuserkreis,² und Großfahner, Lkr. Gothaer Land,³ ab und weist zudem keinen unmittelbaren Bezug zu fruchtbaren Löß- und Lehmböden auf.⁴ Die Funkenburg befindet sich auf einem nordwest-südöstlich ziehenden Sporn (etwa 185 m über NN) und dominiert die sich nach Osten hin öffnende Talniederung der unteren Helbe, einem Nebenfluss der Unstrut. Auf drei Seiten fällt das Gelände ca. 10 m steil zur Niederung ab und bot den prähistorischen Siedlern natürlichen Schutz, nach Nordwesten hin wurden zwei gestaffelte Abschnittswälle mit vorgelagerten Gräben angelegt (Abb. 1).⁵ Im Verlauf der von Günter Behm-Blancke veranlassten systematischen Ausgrabungen 1974–1980 konnte nahezu die gesamte Siedlungsfläche von ca. 2,5 ha erfasst und untersucht werden.⁶ Da für die meisten derartigen Siedlungen noch immer weitestgehend unklar ist, ob es sich um dauerhaft besiedelte Befestigungen, Fluchtburgen oder fortifizierte Kultorte handelte, versprechen die zahlreichen dokumentierten Baubefunde in Westgreußen – Grubenhäuser, ebenerdige Pfostenkonstruktionen sowie Befestigungsanlagen – in diesem Umfang bislang unbekannte Aufschlüsse zu Aussehen und Struktur und letztlich auch zu den Funktionen der Höhensiedlung.⁷

Nach bisheriger Materialdurchsicht bestand die Ansiedlung von der Stufe Lt B2/C1 bis zum Beginn der Stufe Eggers B1. Dieser chronologische Rahmen basiert im Wesentlichen auf dem keramischen Fundmaterial, da nur wenige Kleinfunde zur Verfügung stehen. Zu

Położona na północnym obrzeżu Kotliny Turyńskiej osada wyżynna Funkenburg koło Westgreußen, powiat Kyffhäuser, należy w strefie Średniogórza Niemieckiego do niewielu tego typu obiektów z późnego okresu lateńskiego, gdzie odnotowuje się intensywne wpływy kultury przeworskiej.¹ Ze względu na wyeksponowaną lokalizację oraz obecność założeń obronnych odróżnia się ona wyraźnie od oddalonych ok. 20 km, otwartych osad nizinnych Gorsleben, pow. Kyffhäuser,² i Großfahner, pow. Gothaer Land.³ Nie wykazuje ponadto żadnych bezpośrednich odniesień do żyznych ziem lessowych i gliniastych.⁴ Funkenburg leży na górskim cyplu biegnącym z północnego zachodu ku południowemu wschodowi (ok. 185 m n. p. m.) i dominuje nad otwierającą się ku wschodowi doliną dolnego biegu rzeki Helbe, dopływu Unstruty. Z trzech stron teren stromo zniża się ok. 10 m ku dolinie, co dla prahistorycznych mieszkańców stanowiło naturalną ochronę, w kierunku północno-zachodnim zbudowano natomiast jeden za drugim dwa odcinkowe wały, przed którymi jako przeszkodę wykopano rowy (ryc. 1).⁵ Podjęte dzięki staraniom Güntera Behm-Blancke systematyczne wykopaliska z lat 1974–1980 objęły niemal całą, wynoszącą 2,5 ha powierzchnię osady.⁶ W przypadku tego typu osad w dużej mierze panowała jak dotąd niewiedza co do tego, czy były to trwale zamieszkałe obiekty obronne, grody służące jako schronienie dla okolicznej ludności w przypadku zagrożeń (refugia) czy też ufortyfikowane miejsca kultu. Odkryte i zadokumentowane w Westgreußen liczne obiekty osadowe (ziemiarki, naziemne budowle słupowe oraz fortyfikacyjne) dostarczają nowych, obszernych informacji o wyglądzie, strukturze oraz funkcjach, jakie owa wyżynna osada niegdyś spełniała.⁷

Na podstawie analizy pozyskanego materiału można wnosić, że osada funkcjonowała od fazy Lt B2/C1 aż po początek okresu rzymskiego (faza B1). Ramy chronologiczne bazują zasadniczo na odkrytym materiale cera-

1 Vgl. Meyer 2008, 179–180 mit Abb. 139.

2 Seidel 2010 sowie Beitrag von M. Seidel in diesem Band.

3 Barthel 1984.

4 Meyer 2008, 183–184.

5 Der jüngerlatènezeitlichen Siedlung gingen eine mittelneolithische sowie eine früh- und spätbronzezeitliche Nutzungsphase voran, die jüngsten Befunde bilden sechs merowingerzeitliche Bestattungen. Die Grabenstrukturen können beim derzeitigen Arbeitsstand noch nicht eindeutig datiert werden.

6 Behm-Blancke 1979a; Behm-Blancke 1979b; Barthel 1989; Barthel 1994; Grasselt 1999; 190.

7 Brandt 1999; Brandt 2007; Schulze-Forster 2007; Meyer 2008, 291–292, 299; Möllers 2009.

1 Por. Meyer 2008, 179–180 z ryc. 139.

2 Seidel 2010 oraz artykuł M. Seidela w tym tomie.

3 Barthel 1984.

4 Meyer 2008, 183–184.

5 Osada zamieszkała była także przed młodszym okresem lateńskim – w neolicie środkowym oraz we wczesnej i późnej epoce brązu; ostatnim odkryciem jest sześć pochówków z okresu merowińskiego. Obecne zaawansowanie prac nie pozwala jednoznacznie datować struktur rowów.

6 Behm-Blancke 1979a; Behm-Blancke 1979b; Barthel 1989; Barthel 1994; Grasselt 1999; 190.

7 Brandt 1999; Brandt 2007; Schulze-Forster 2007; Meyer 2008, 291–292, 299; Möllers 2009.

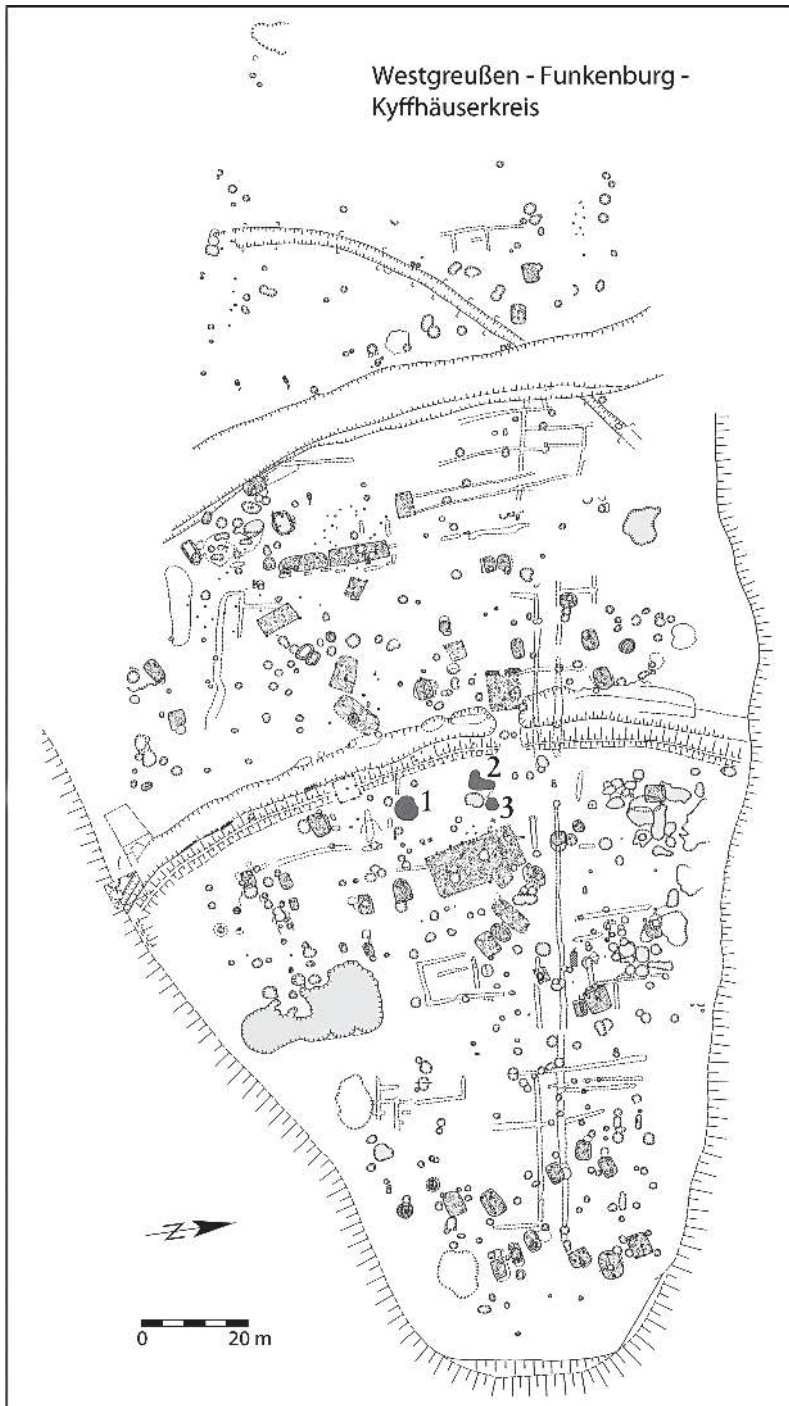

Abb. 1 Gesamtbefundplan der Funkenburg bei Westgreußen, Kyffhäuserkreis. Dunkelgrau: 1 – Befund 22/74, 2 – Befund 2/74, 3 – Befund 20/74.

Ryc. 1 Funkenburg. Plan zbiorczy osady. Kolor ciemnoszary: 1 – obiekt 22/74, 2 – obiekt 2/74, 3 – obiekt 20/74.

Letzteren zählen drei Fibelfunde: Eine bronzene Gewandspange vom Typ Beltz Variante J⁸ sowie jeweils eine bronzene und eine eiserne Ausführung der geschweiften Fibel Kostrzewski Variante M. In die Spätlatènezeit gehört zudem das Fragment eines blauen Glasarmrings.⁹ Es lassen sich nach derzeitigem Stand der Untersuchungen drei Horizonte auf der Basis der Gefäßkeramik unterscheiden, die im Folgenden am Beispiel einschlägiger Grubeninventare vorgestellt werden sollen. Den Ausgangspunkt bildet hierbei der Befund 22/74, in dem repräsentativ für den mittleren Horizont auf der Funkenburg zahlreiche Gefäße im Stil der Przeworsk-Kultur dokumentiert worden sind. Es handelt sich um ein nordwest-südöstlich ausgerichtetes, im Planum ovals Grubenhaus mit Firstträgerkonstruktion und Ausmaßen von 5,10 × 4,55 m. In der Mitte des Hauses wurde eine trapezförmige Kellergrube nachgewiesen, in der sich eine Bauchbestattung ohne Beigaben befand.¹⁰ Auf der Basis der verschiedenen Randstücke lässt sich für die latènezeitliche Keramik des Befundes eine Mindestgefäßanzahl von 77 ermitteln, 10 davon mit Hilfe einer schnell drehenden Töpferscheibe gefertigt.¹¹

Unter der Drehscheibenware dominiert die für den Mittelbe-Saale-Raum übliche dunkelgraue bis schwarze Keramik mit farblich geschichtetem Bruch und stellenweise leicht abplatzender Oberfläche, vereinzelt kommen jedoch auch gleichmäßig oxidierend und klingend hart gebrannte Scherben vor, die möglicherweise Importe aus dem laténisierten Raum um Gotha und Arnstadt oder sogar dem Gebiet der Oppidazivilisation selbst darstellen (Taf. 1. 7).¹² Neben einfachen unverzierten Schalen (Taf. 1. 10) kommen im Befund 22/74 vor allem Schulterknick- und S-Profil-Schüsseln (Taf. 1. 3, 5) sowie Töpfe und Flaschen mit wulstprofilierten Oberteilen vor (Taf. 1. 1–2). Die Ränder der gedrehten Gefäße sind entweder kolben- oder wulstförmig verdickt, die zumeist konvexen Oberteile durch horizontale, von innen heraus getriebene Wülste gegliedert (Taf. 1. 6–7). Auf den

micznym, inne znaleziska są bowiem rzadkością. Należałoby tu jednak wspomnieć brązową fibulę typu Beltz J⁸ oraz dwie zapinki typu M wg Kostrzewskiego (brązowa i żelazna). Z późnego okresu lateńskiego pochodzi też fragment niebieskiej, szklanej bransolety.⁹ Na bazie ceramiki można wyróżnić trzy horyzonty chronologiczne, które zostaną opisane na podstawie wybranych, dystynktywnych inwentarzy z jam osadowych. Jako reprezentatywny dla środkowego horyzontu na osadzie Funkenburg wybrano obiekt 22/74, w którym zadokumentowane zostały liczne naczynia w stylu kultury przeworskiej.

Jest to zorientowana wzdłuż osi północny zachód-południowy wschód, owalna w zarysie stropu ziemianka o konstrukcji słupowo-wspornikowej, o wymiarach 5,10 × 4,55 m. Pośrodku obiektu odkryto trapezowatą jamę piwniczną z pochówkiem w pozycji na brzuchu (bez darów grobowych).¹⁰ Analiza znalezionych wylewów wskazuje, że w obiekcie znajdowało się pierwotnie przynajmniej 77 naczyń z okresu lateńskiego, z których 10 wykonano na szybkoobrotowym kole.¹¹

Wśród ceramiki toczonej dominują typowe dla obszaru Soławy i środkowej Łaby naczynia o barwie od ciemnoszarej po czarną, miejscami z lekko odpryskującą powierzchnią, oraz o różnokolorowym, warstwowym przełamie. Stwierdzono jednakże również obecność pojedynczych naczyń o oksydowanej powierzchni, bardzo twardo wypalonych, będących najpewniej importami ze zlatenizowanych obszarów w rejonie Gotha i Arnstadt, lub nawet ze strefy oppidów (tabl. 1. 7).¹² Oprócz prostych, nieozdobionych waz (tabl. 1. 10) w obiekcie 22/74 znajdowały się przede wszystkim misy z wyodrębnioną szyją i egzemplarze esowate (tabl. 1. 3, 5) oraz garnki i naczynia faszowate z wałkiem plastycznym w górnej części (tabl. 1. 1–2). Krawędzie toczonych naczyń są pogrubione kolbowato lub wałeczkowato, górne (przeważnie wypukłe) części są segmentowane poziomymi, wypchniętymi od wewnątrz wałkami (tabl. 1. 6–7). Na

8 Grasselt 1994, 93 Nr. 2; Bockius und Łuczkiwicz 2004, 149 Nr. 186.

9 Lappe 1979, Kat.-Nr. 5 mit Taf. IV, 5; Seidel 2005, Kat.-Nr. 449.

10 Grasselt 2007, 169–170.

11 Der Gewichtsanteil der Drehscheibenware beträgt allerdings nur rund 8%. In geringem Ausmaß gelangten auch einige neolithische und bronzezeitliche Altstücke in die Verfüllung des Befundes 22/74 (Abb. 3. 6).

12 Zur grauen, im mitteldeutschen Raum produzierten Drehscheibenkeramik vor allem: Otto und Grünert 1958; Voigt 1963, 388–391; Peschel 1988, 177–179. – Ähnliche Beobachtungen zur ‚fremden‘ Scheibenware: Grasselt 1994, 72–73; Tannhäuser 2011, 47.

8 Grasselt 1994, 93 nr 2; Bockius i Łuczkiwicz 2004, 149 nr 186.

9 Lappe 1979, kat. nr 5 z tabl. IV: 5; Seidel 2005, kat. nr 449.

10 Grasselt 2007, 169–170.

11 Udział wagowy ceramiki toczoney wynosi około 8%. W wypełnisku obiektu 22/74 znalazło się też kilka sztuk ceramiki neolitycznej i z okresu brązu (ryc. 3. 6).

12 O szarej ceramice toczoney, produkowanej na obszarze środkowych Niemiec, piszą przede wszystkim: Otto i Grünert 1958; Voigt 1963, 388–391; Peschel 1988, 177–179. – Podobne spostrzeżenia odnośnie ‚obcej‘ ceramiki toczoney: Grasselt 1994, 72–73; Tannhäuser 2011, 47.

Unterteilen begegnen regelhaft breite Bänder von Horizontalrillen (Taf. 1. 9). Die zahlreichen Fragmente von gewölbten Schulterbereichen sowie die mit Horizontalrillen versehenen bauchigen Unterteile könnten durchaus den von Karl Peschel herausgestellten, für den Raum nördlich des Thüringer Waldes charakteristischen, bauchigen Töpfen¹³ zugewiesen werden, könnten allerdings auch von eiförmigen Töpfen oder Flaschen stammen.¹⁴ Die gewölbten, wulstprofilierten Gefäßoberteile treten während der Stufe Lt C erstmals auf und verdrängen allmählich die flachen, gestreckten Exemplare. Im Material aus Grubenhaus 22/74 überwiegen konvexe Oberteile, was in Kombination mit den breiten Horizontalrillenbändern für eine Zuweisung der Drehscheibengefäße nach Lt C(2)/D1 spricht.¹⁵

Das per Hand aufgebaute keramische Inventar aus dem Grubenhaus 22/74 zeichnet sich zum größten Teil durch kurze, teilweise kantig verdickte, ausbiegende Ränder aus. Diese weisen häufig Innenfacetten auf, seltener mehrere solcher scharfen Grate (Taf. 2. 10), aber auch lediglich abgestrichene Randformen treten auf (Taf. 1. 17–18). Etwa ein Viertel der handgemachten Gefäße stellen feinkeramische schüssel- bis terrinenförmige Exemplare mit derartigen Rändern (Taf. 1. 11, 13–14, 16–18; 2, 4). Im Fall einer Tasse mit ausbiegendem Rand hat sich leider nur der untere Ansatz des Henkels erhalten (Taf. 1. 12). Des Weiteren kommen verschiedene grobkeramische, überwiegend eiförmige Töpfe vor.¹⁶ Allerdings stehen von diesen nur stark fragmentierte Profile zur Verfügung, sodass häufig nur gröbere Machart und über die Mündungsweite hinausragende Wandungsansätze als Indizien für die Hochformen genügen müssen. Der größte Durchmesser der Gefäße liegt in jedem Fall im Schulterbereich. Neben den Töpfen mit ausgestellttem, in der Regel kantig verdicktem und facettiertem Rand (Taf. 2. 9–11; 3. 2) begegnen auch Beispiele mit kurzer

częściach dolnych często występują szerokie pasma poziomych rowków (tabl. 1. 9). Liczne fragmenty brzuśców oraz ozdobione poziomymi rowkami baniaste części dolne można uznać za przynależne do wyróżnionych przez Karla Peschela, charakterystycznych dla terenów na północ od Lasu Turyńskiego baniastych garnków,¹³ choć nie można też wykluczyć, że pierwotnie stanowiły one części garnków jajowatych lub faszowatych.¹⁴ Wypukłe i ozdobione wałkami górne części naczyń po raz pierwszy pojawiają się w fazie Lt C i powoli wypierają płaskie, wydłużone egzemplarze. W materiale z ziemianki 22/74 przeważają wypukłe górne części, co w połączeniu z szerokimi pasmami poziomych rowków przemawia za tym, by ceramikę toczoną datować na okres Lt C(2)/D1.¹⁵

Inwentarz ceramiczny lepiony ręcznie z omawianego obiektu charakteryzuje się w dużej mierze krótkimi, niekiedy pogrubionymi i facetowanymi, wychylnymi krawędziami. Często są one facetowane od wewnątrz, rzadziej spotyka się kilkukrotne ostre profilowanie (tabl. 2. 10) lub jedynie podcięte krawędzie (tabl. 1. 17–18). Cienkościenne formy misowate lub wazowate o takich krawędziach stanowią około jedną czwartą naczyń ręcznie lepionych (tabl. 1. 11, 13–14, 16–18; 2, 4). W przypadku kubka z wychyloną krawędzią zachowała się niestety jedynie dolna nasada ucha (tabl. 1. 12). Znaleziono ponadto różne, przeważnie jajowate garnki grubej roboty¹⁶. Są to jednak głównie drobne fragmenty brzuśców, toteż wskazówką na to, że chodzi tu o formy wysokie, jest często jedynie duża grubość ścianek i średnica brzuśców, większa od średnicy wylewu. Największą średnicę naczyń mają w strefie załomu brzuśca. Oprócz garnków z wychyloną, z reguły kanciasto pogrubioną i facetowaną krawędzią (tabl. 2. 9–11; 3. 2) występują także egzemplarze z krótkim, wychylnym (tabl. 3. 6) bądź

13 Peschel 1988, 177–179 mit Abb. 6.

14 Aufgrund der starken Fragmentierung stellen diese Zuordnungsschwierigkeiten typische Probleme bei Drehscheibenware aus Siedlungskontexten dar (z. B. Grasselt 1994, 69–70; Tannhäuser 2011, 49).

15 Auffällig ist allerdings das Fehlen von Einglättverzierungen, die während der Stufe Lt D1 im nördlichen Mittelgebirgsraum typisch war (Otto und Grünert 1958, 396–397; Voigt 1963, 389–390; R. Müller 1985, 121–122; Peschel 1988, 179; Grasselt 1994, 71; Peschel 2000, 4–12 mit Abb. 4–7). Entsprechend verzierte Drehscheibenware findet sich in anderen Befunden auf der Funkenburg, z. B. in Grube 43/74 vergesellschaftet mit dem oben erwähnten blauen Glasarmring (vgl. Anm. 9).

16 Zu den eiförmigen Töpfen als Leitform der jüngeren Latènezeit im Mittelgebirgsraum: Peschel 1962, 56–57; Barthel 1984, 97; Grasselt 1994, 65.

13 Peschel 1988, 177–179 z ryc. 6.

14 Silne rozdrobnienie materiału powoduje typowe problemy z atrybucją poszczególnych fragmentów do określonych grup typologicznych (np. Grasselt 1994, 69–70; Tannhäuser 2011, 49).

15 Uwagę zwraca jednakże brak zdobienia za pomocą wygładzanych pasm, które w fazie Lt D1 były zjawiskiem typowym dla północnego Średniogórza Niemieckiego (Otto i Grünert 1958, 396–397; Voigt 1963, 389–390; R. Müller 1985, 121–122; Peschel 1988, 179; Grasselt 1994, 71; Peschel 2000, 4–12 z ryc. 4–7). Tak zdobione naczynia toczono odkryto w innych obiektach osady Funkenburg, np. w jamie 43/74, gdzie współwystępują z wymienioną powyżej niebieską, szklaną bransoletą (por. przyp. 9).

16 O jajowatych garnkach jako typowych formach młodszego okresu laterńskiego na Średniogórzu Niemieckim piszą: Peschel 1962, 56–57; Barthel 1984, 97; Grasselt 1994, 65.

aufbiegender Mündung (Taf. 3. 6) oder schräg ausgestelltem Rand (Taf. 3. 4). Vereinzelt tauchen auch S-Profile im Formenspektrum auf (Taf. 3. 5). Regelhaft lässt sich feststellen, dass die Oberteile bis zur Schulter geglättet wurden, während die Unterteile zumindest aufgeraut, in den meisten Fällen sogar schlickgeraut wurden.

Etwa ein Viertel der handgemachten Behältnisse bilden eingliedrige Gefäße. Die geraden oder einbiegenden Randabschlüsse dieser Schalen und Kumpfe bzw. Tonnen sind überwiegend einfach gestaltet, abgerundet oder abgeplattet. Abgesehen von einigen feinkeramische Schalen (Taf. 3. 1) handelt es sich überwiegend um grobe Haushaltware, die größtenteils bis unterhalb der Mündung Schlickrauung trägt (Taf. 4. 2). Vornehmlich als Aufrauung der Oberfläche, weniger als Verzierung, ist in diesem Kontext wohl auch die flächige Bedeckung mit Ritzlinien auf Abb. 4. 3 einzuordnen. Eine kleine, eingliedrige Tasse mit unterrändständigem Henkel (Taf. 2. 8) hebt sich vom übrigen Inventar ab, da sich zumindest an den Schalen und Tonnen sonst keinerlei Applikationen finden.

Zwei weitere Gefäße aus dem Grubenhaus verdienen darüber hinaus eine gesonderte Betrachtung. Eine vollständig erhaltene, nur 7,6 cm hohe Miniaturflasche mit betonter Schulterpartie, abgesetztem Hals und ausbiegendem Rand mit einfacher Innenfacette stellt eine Singularität dar (Taf. 1. 15). Des Weiteren fällt ein Gefäß mit Strichverzierung auf: Von horizontalen umlaufenden Rillen eingefasst, sind mindestens zwei Zierbänder festzustellen, in denen gegeneinander gestellte Sparren angebracht worden sind (Taf. 1. 1). Das Gefäß scheint keinen scharfen Umbruch besessen zu haben, sondern lief offenbar in ein bauchiges Unterteil und somit in der Gesamtbetrachtung terrinenförmig aus. Sparrenverzierungen sind aus der ausgehenden jüngeren vorrömischen Eisenzeit vor allem aus dem unteren Elbegebiet bekannt¹⁷ und treten im thüringischen Raum beispielsweise an als elbgermanisch charakterisierten kugelbauchigen Gefäßen auf.¹⁸ Dies deutet darauf hin, dass die Verfüllung des Grubenhauses erst während der fortgeschrittenen Stufe Lt D1 erfolgte und indiziert zudem Verbindungen in den Bereich der Jastorf-Kultur.

Das Einsetzen der Besiedlung auf der Funkenburg lässt sich beim gegenwärtigen Stand der Untersuchungen aufgrund des Vorkommens stempelverzierter Dreh-

ukośnie ustawionym wylewem (tabl. 3. 4). Nielicznie pojawiają się też profile esowate (tabl. 3. 5). Duża ilość naczyń wykazuje wygładzanie w górnej części, aż po załom brzuśca, natomiast w dolnej części chropowacenie bądź obmazywanie.

Okolo jednej czwartej naczyń lepionych ręcznie stanowią egzemplarze o jednodzielnym profilu. Krawędzie tych naczyń – mis i waz półkolistych względnie naczyń beczułkowatych – są proste lub zachylone do wnętrza, a wylewy są zaokrąglone lub spłaszczone. Abstrahując od kilku cienkościennych mis (tabl. 3. 1) jest to głównie używana w gospodarstwie domowym ceramika grubościenna, w większości obmazywana poniżej wylewu (tabl. 4. 2). W tym kontekście intencją występujących czasami (tabl. 5. 3) pól z rytymi liniami było zapewne nie samo zdobienie naczyń, lecz raczej ich schropowacenie. Spośród inwentarza wyróżnia się poprzez obecność ucha poniżej wylewu mały, jednodzielny kubek (tabl. 2. 8). Pozostałe naczynia nie są zaopatrzone w żadne aplikacje.

Na szczególną wzmiankę zasługują ponadto dwa naczynia z opisywanego obiektu. Rzadkim odkryciem jest całkowicie zachowane, mierzące 7,6 cm miniaturowe naczynie faszowate z wyodrębnionym barkiem i szyjką oraz wychyloną krawędzią z pojedynczym facetowaniem od wewnątrz (tabl. 1. 15). Uwagę zwraca także naczynie zdobione ornamentem kreskowym: zachowane przynajmniej dwa pionowe pasma tworzone przez usytuowane w pozycji naprzeciw siebie krokiewki ujęte są pomiędzy poziomymi liniami rytymi (tabl. 4. 1). Naczynie nie było, jak się wydaje, ostro profilowane, lecz w dolnej części przechodziło w formę baniastą, co całości nadawało kształt zbliżony do terriny. Ornamenty złożone z krokievek znane są w schyłkowej fazie młodszego okresu przedrzymskiego przede wszystkim z terenów dolnej Łaby,¹⁷ w Turyngii pojawiają się np. na typowych dla osadnictwa Germanów Nadłabskich naczyniach o kulistym brzuścu.¹⁸ Jest to wskazówką na to, że datowanie ziemianki należałoby wiązać z zaawansowaną fazą Lt D1. W tym kontekście należy się też dopatrywać związków z obszarem kręgu jastorfskiego.

Obecny stan badań pozwala na podstawie obecności zdobionych stempelkami naczyń toczonych z horyzontu tzw. ceramiki z Braubach datować początki osady z Funkenburga na schyłek wczesnego okresu lateńskiego lub

¹⁷ Eger 1999, 36–37.

¹⁸ Voigt 1961, 243.

¹⁷ Eger 1999, 36–37.

¹⁸ Voigt 1961, 243.

scheibenware aus dem Horizont der sog. Braubacher Ware in die ausgehende Frühlatène- bzw. ältere Mittelatènezeit datieren.¹⁹ Exemplarisch für die Frühphase der Siedlung kann das Material der Grube 20/74 herangezogen werden.²⁰ Im Vergleich mit dem Inventar des Grubenhauses 22/74 fällt hierbei insbesondere das Fehlen ausbiegender und facetierter Ränder auf, vielmehr dominieren eingliedrige Schalen, Kumpfe und Tonnen sowie Töpfe mit aufschwingendem Randbereich (Taf. 4. 4–5, 7–9). Für die chronologische Einordnung in die Mittelatènezeit bleibt angesichts dieser langlebigen Formen erneut die Drehscheibenware ausschlaggebend, in diesem Fall in Gestalt einer Schulterknickschüssel mit Sichelrand und wulstprofilierem, konkavem Oberteil, aber ohne Horizontalrillenzier (Taf. 4. 6). In der Grube 20/74 fällt des Weiteren eine Wandscherbe mit halbboğenförmiger Wulst auf (Taf. 4. 3), der sich eine mittlerweile durchaus beträchtliche Anzahl von Vergleichsstücken aus jüngerlatènezeitlichen Siedlungsplätzen in Thüringen an die Seite stellen lässt.²¹ Möglicherweise handelt es sich hierbei um keramische Importe aus dem Bereich der Jastorf-Kultur.²²

Wie der Beginn der Funkenburg lässt sich auch ihr Ende bisher lediglich unzureichend eingrenzen. Der aktuelle Stand der Aufarbeitung erlaubt es an dieser Stelle noch nicht, das Material eines ungestörten, geschlossenen Befundes für den Großromstedter Horizont heranzuziehen, daher können die nachfolgenden Bemerkungen lediglich grobe Tendenzen skizzieren. Die im Planum amorphe Grube 2/74 überschnitt eine ältere Grube, aus der eine Anpassung an eine Scherbe aus dem oben besprochenen Grubenhaus 22/74 vorliegt. Vereinzelt kann deshalb durchaus älteres Material in die Verfüllung der 2/74 gelangt sein, das Gros ihres Inventars ist jedoch eindeutig der Stufe Lt D2 zuzuweisen. Als erstes Indiz hierfür kann das Fehlen von Drehscheibenware in der Grube 2/74 gelten.²³ Es überwiegen bauchige Töpfe und Terrinen mit kurz ausbiegendem, verdicktem Rand,

starszy okres środkowolaterński.¹⁹ Świadectwem z wczesnej fazy osadnictwa jest np. materiał z jamy 20/74.²⁰ W porównaniu z inwentarzem ziemianki 22/74 uwagę zwraca tu przede wszystkim brak wychylonych i facetowanych krawędzi – dominują natomiast pojedyncze misy, formy półkoliste i naczynia beczułkowate oraz garnki z wyciągniętym ku górze wylewem (tabl. 4. 4–5, 7–9). Formy te mają długą chronologię, o datowaniu na okres środkowolaterński przesądza ceramika toczona – w tym przypadku jest to ostro profilowana misa z profilowaną, zaopatrzoną w wałek, wklęsłą górną partią, pozbawioną jednakowoż ozdobnych, poziomych żłobków (tabl. 4. 6). W jamie 20/74 uwagę zwraca ponadto fragment brzuśca z łukowatym wałeczkiem (tabl. 4. 3). Liczne odpowiedniki notuje się na turyńskich osadach z późnego okresu lateńskiego.²¹ Być może są to importy z kręgu jastorfskiego.²²

Podobne trudności jak w przypadku ustalenia czasu założenia osady Funkenburg sprawia również określenie momentu jej opuszczenia. Obecny stan badań nie pozwala jeszcze na oparcie się na materiałach z konkretnego, nienaruszonego obiektu z horyzontu Großromstedt, toteż poniższe uwagi mają jedynie charakter szkicowy. Jeden z fragmentów ceramiki z ziemianki 22/74 wykleja się z fragmentem pochodzącym z jamy przeciętej młodszym od niej obiektem (jamą) 2/74. Niewykluczone więc, że do wypełniska jamy 2/74 dostały się nie-liczne starsze materiały, zasadnicza część znajdującej się tu ceramiki pochodzi jednak jednoznacznie z fazy Lt D2. Wskazuje na to przede wszystkim fakt, że w jamie 2/74 brak jest ceramiki toczonej,²³ a przeważają baniaste garnki i naczynia wazowate z krótką, wychyloną, pogrubioną krawędzią, niekiedy facetowaną od wewnątrz (tabl. 5. 2, 6, 11). Jako formę przejściową względem naczyń jednodzielnych, występujących w niemal niezmiennym kształcie także w najmłodszym horyzoncie, zakwalifikować można misę (tabl. 5. 10) z krótkim, „wyciągniętym”

19 Zur stempelverzierten Drehscheibenware in Mitteldeutschland, vgl. R. Müller und D. W. Müller 1977.

20 Mindestgefäßanzahl Grube 20/74: 14, inkl. einem gedrehten Gefäß.

21 Wipperdorf (Seidel 2003, 37–38 mit Abb. 10), Neudietendorf (Tannhäuser 2011, 45–46 Taf. 18. 3), Gorsleben (Seidel 2010, 112).

22 Seidel 2003, 37–38.; Tannhäuser 2011, 45–46; Seidel 2010, 112. – Die Datierungsbandbreite reicht im thüringischen Raum allerdings von Lt B2/C1 (Grab III aus Jena-Kunitz: Peschel 1992, 137 mit Abb. 8. 7) bis Lt D2 (z. B. in einem Grubenhaus des Großromstedter Horizonts aus Schönstedt, Unstrut-Hainich-Kreis: Teuscher 2014–2015, Taf. 3, 12).

23 Mindestgefäßanzahl Grube 2/74: 32.

19 Odnosnie zdobionej stempelkami ceramiki toczonej w środkowych Niemczech por. R. Müller i D. W. Müller 1977.

20 W jamie 20/74 wystąpiło przynajmniej 14 naczyń, włącznie z jednym egzemplarzem toczonym na kole.

21 Wipperdorf (Seidel 2003, 37–38 z ryc. 10), Neudietendorf (Tannhäuser 2011, 45–46 tabl. 18: 3), Gorsleben (Seidel 2010, 112).

22 Seidel 2003, 37–38; Tannhäuser 2011, 45–46; Seidel 2010, 112. – Spektrum datowania waha się na terenie Turynгии od Lt B2/C1 (grób III z Jena-Kunitz: Peschel 1992, 137 z ryc. 8. 7) po Lt D2 (np. w jednej z ziemianek horyzontu Großromstedt z Schönstedt: Teuscher 2014–2015, tabl. 3, 12).

23 W jamie 2/74 znajdowały się przynajmniej 32 naczynia.

der auf der Innenseite abgestrichen oder facettiert sein kann (Taf. 5. 2, 6, 11). Als Übergangsform zu den eingliedrigten Gefäßen, die auch im jüngsten Horizont in nahezu unveränderter Gestalt auftreten, kann die Schale Abb. 6. 10 mit kurzer, ‚auszipfelnder‘ Randlippe eingestuft werden. Eine charakteristische Keramikform für die augusteische Epoche im Saale-Unstrut-Raum sowie in Mainfranken verkörpern Terrinen mit zweifach abgesetztem Halsfeld (Taf. 5. 1, 3).²⁴ Deutlich häufiger als in den älteren Siedlungsphasen treten im Großromstedter Horizont flächige Strichverzierungen in Form von Kammstrich, breiten vertikalen Riefen oder sich kreuzenden Ritzlinien auf und scheinen teilweise die Aufrauung oder Schlickrauung der Gefäßunterteile ersetzt zu haben (Taf. 5. 7–8). Im Gegensatz dazu beschränken sich Sparren- (Taf. 5. 5) und Rollrädchenverzierung (Taf. 5. 9) auf die handgemachte Feinkeramik. Die frühe Rädchenverzierung zeigt an, dass die Besiedlung auf der Funkenburg bis in die augusteische Epoche hinein Bestand hatte.²⁵

Die vorgestellten Grubeninventare können nur einen ersten Einblick in das keramische Fundspektrum Westgreußens bieten, jedoch lassen sich die unterschiedlichen Prägungen der drei Haupthorizonte herausarbeiten. Die Funkenburg weist während der Stufen Lt C und D1 noch zahlreiche Bindungen zum Raum der Oppidazivilisation bzw. deren Peripherie im südlichen Thüringer Becken auf. Als Beispiel für einen Technologietransfer aus dem Süden ist die schnell drehende Töpferscheibe zu nennen, echte Importstücke stellen hingegen der bereits erwähnte Glasarmring, das Fragment eines Sapropelittrings²⁶ sowie – wenn auch äußerst selten in Westgreußen vorkommende – bemalte Drehscheibenware und Graphittonkeramik dar. Vereinzelt lassen sich jedoch bereits in der Frühphase auch Kontakte in den Nordosten fassen (Taf. 4. 3). Die Verbindung in den Latène-Raum reißen während des mittleren Horizonts (etwa Lt C2/D1) in Westgreußen nicht ab, zugleich lassen sich aber starke Einflüsse der Przeworsk-Kultur fas-

wylewem. Charakterystyczną formą ceramiki z okresu augustiańskiego w dorzeczu Soławy i Unstruty oraz w Dolnej Frankonii są terriny o profilowanej (z wielokrotnionej) części szyjnej (tabl. 5. 1, 3).²⁴ W horyzoncie Großromstedt znacznie częściej niż w starszych fazach osadniczych występuje ryte zdobienie w postaci ornamentu grzebykowego, szerokich pionowych żłobków bądź też przecinających się linii, zdające się częściowo zastępować chropowacenie lub obmazywanie dolnych części naczyń (tabl. 5. 7–8). Ornamenty krokwiowe (tabl. 5. 5) i ornamenty zębatego kółka (tabl. 5. 9) charakterystyczne są natomiast jedynie dla lepionej ręcznie ceramiki cienkościennej. Wczesne pojawienie się ornamentu zębatego kółka jest wskazaniem na to, że osadnictwo w osadzie Funkenburg kontynuowane było aż po czasy Oktawiana Augusta.²⁵

Przedstawione tu inwentarze dają jedynie wstępny obraz ceramicznego spektrum znalezisk z osady, stanowią jednakże wystarczającą podstawę dla wydzielenia trzech głównych horyzontów chronologicznych. W fazach Lt C i Lt D1 osada Funkenburg wykazuje jeszcze silne związki ze strefą oppidów oraz jej peryferiami w południowej części Kotliny Turyńskiej. Przykładem transferu technologii z południa jest szybkoobrotowe koło garncarskie, niezaprzeczalnymi importami materialnymi są natomiast wymieniona szklana bransoleta, fragment bransolety sapropelitowej²⁶ oraz (występująca w Westgreußen nader rzadko) malowana ceramika toczona i ceramika grafitowa. Już we wczesnej fazie stwierdzić też można istnienie sporadycznych kontaktów z północnym wschodem (tabl. 4. 3). Kontakty ze strefą kultury lateńskiej utrzymały się w Westgreußen także później. Równocześnie, mniej więcej w horyzoncie Lt C2/D1 pojawiają się silne wpływy kultury przeworskiej. Zarówno wspomniane fragmenty bransolet jak i ceramika toczona współwystępują z naczyniami w stylu kultury przeworskiej.²⁷ Analogiczne zjawisko można zaobserwować na pobliskiej osadzie w Großfahner.²⁸ Wobec powyższe-

24 Peschel 1978, 75; Meyer 2008, 208 mit Abb. 161.

25 Eger 1999, 35–36; Seidel 2006, 24–25.

26 Grasselt und Volkmann 1991.

24 Peschel 1978, 75; Meyer 2008, 208 z ryc. 161.

25 Eger 1999, 35–36; Seidel 2006, 24–25.

26 Grasselt i Volkmann 1991.

27 O współwystępowaniu ceramiki toczonej na kole i ceramiki przeworskiej piszą: R. Müller 1999, 149–150; Meyer 2008, 184.

28 Materiałem porównawczym do środkowolateńskiej jamy 20/74 z osady Funkenburg są przede wszystkim znaleziska z obiektu 38 w Großfahner (Barthel 1984, 107 z ryc. 10. 30–44, 11. 1–12; Peschel 2000, 3–4 z ryc. 2). Z jamą 22/74 porównać można natomiast owalną ziemiankę 36 z Großfahner, przemawia za tym zarówno odkryty tam materiał jak i sytuacja stratygraficzna (Barthel 1984, 107 z ryc. 8, 9, 10. 1–29).

sen. Sowohl die erwähnten Ringbruchstücke als auch die Drehscheibenware finden sich in Vergesellschaftung mit Keramikgefäßen im Stil der Przeworsk-Kultur.²⁷ Parallelen für diese Entwicklung finden sich u. a. im nahe gelegenen Großfahner.²⁸ Angesichts dessen stellt sich die Frage, ob Träger der Przeworsk-Kultur vor Ort fassbar werden oder ob es sich bei der beschriebenen Fundsituation in Westgreußen lediglich um das Produkt von Austauschbeziehungen handelt. Aufschluss hierzu ist vor allem mit Hilfe archäokeramologischer Analysen hinsichtlich der Tonaufbereitung und Magerung zu erwarten. Eine erste kleine Stichprobe Westgreußener Keramik ergab, dass lediglich ein Exemplar mit für die Przeworsk-Kultur typischer Mäanderverzierung als möglicher Import gelten kann, die übrigen Gefäße scheinen lokal hergestellt worden zu sein.²⁹ Wie für Gorsleben, anders jedoch als für Großfahner und Leimbach, ist letztlich für die Funkenburg eine fortdauernde Besiedlung von der Stufe Lt D1 zum elbgermanisch geprägten Großromstedter Horizont zu konstatieren.³⁰

go pojawia się pytanie, czy przedstawiciele kultury przeworskiej obecni byli na miejscu, czy też znaleziska w Westgreußen świadczą jedynie o funkcjonowaniu kontaktów handlowych. Odpowiedzi dla tej kwestii należałoby szukać w analizach fizyko-chemicznych ceramiki, przede wszystkim w odniesieniu do przygotowania i schudzenia masy ceramicznej. Pierwsze analizy, przeprowadzone dla niewielkiej próbki materiałów wskazują na lokalną proweniencję – tylko jeden egzemplarz, zdobiony zresztą typowym dla kultury przeworskiej ornamentem meandrowym, można by było uznać za import.²⁹ Podobnie jak w przypadku Gorsleben (a w odróżnieniu od Großfahner czy Leimbach) można skonstatować, że osada Funkenburg zasiedlona była nieprzerwanie od fazy Lt D1 aż po horyzont Großromstedt.³⁰

27 Zur Vergesellschaftung von Scheibenware und Przeworsk-Keramik: R. Müller 1999, 149–150; Meyer 2008, 184.

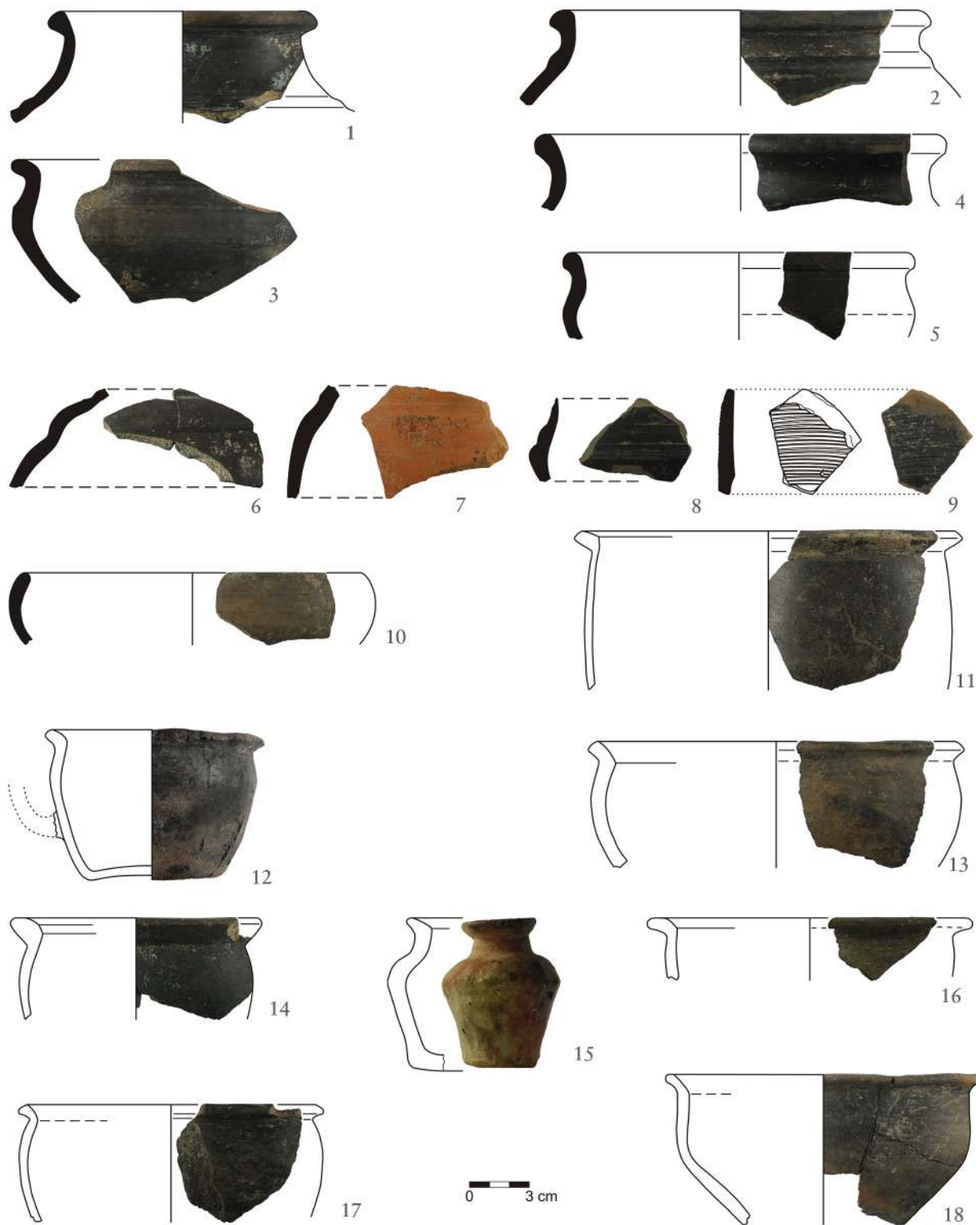
28 Vergleichsmaterial für die mittellatènezeitliche Grube 20/74 von der Funkenburg bietet v. a. Befund 38 aus Großfahner (Barthel 1984, 107 mit Abb. 10. 30–44 und 11. 1–12; Peschel 2000, 3–4 mit Abb. 2). Für die Westgreußener 22/74 ist sowohl hinsichtlich des Fundmaterials als auch der Befundsituation das gleichfalls ovale Grubenhaus 36 aus Großfahner heranzuziehen (Barthel 1984, 107 mit Abb. 8, 9, 10. 1–29).

29 Daszkiewicz und Meyer 2008, 332–333. – Weitere Proben sind zurzeit in Bearbeitung.

30 Zur Stufe Lt D2 im nordthüringischen Raum: Peschel 2000, 8–14.

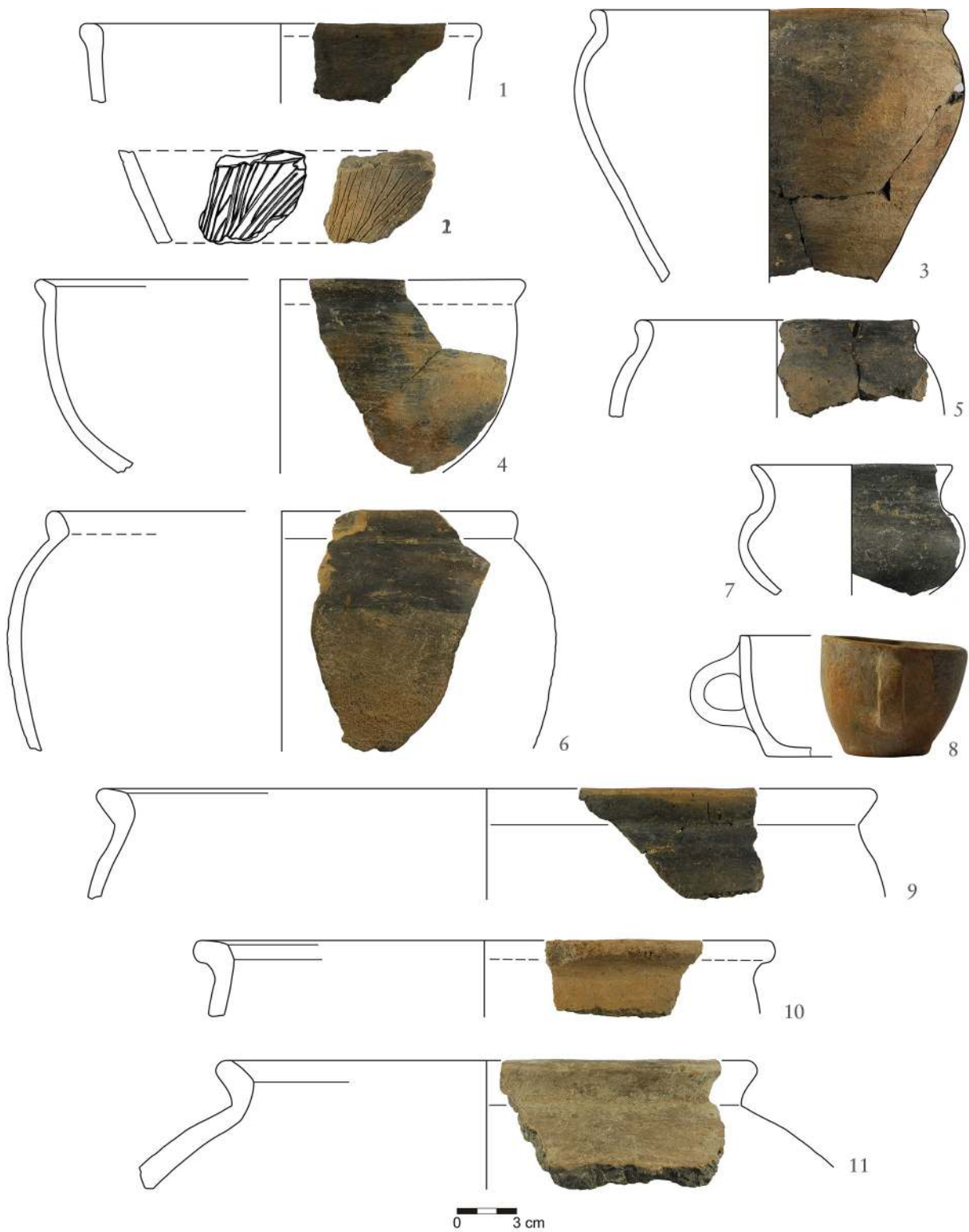
29 Daszkiewicz i Meyer 2008, 332–333. – Dalsze badania są jeszcze w toku.

30 Faza Lt D2 w północnej Turynii: Peschel 2000, 8–14.

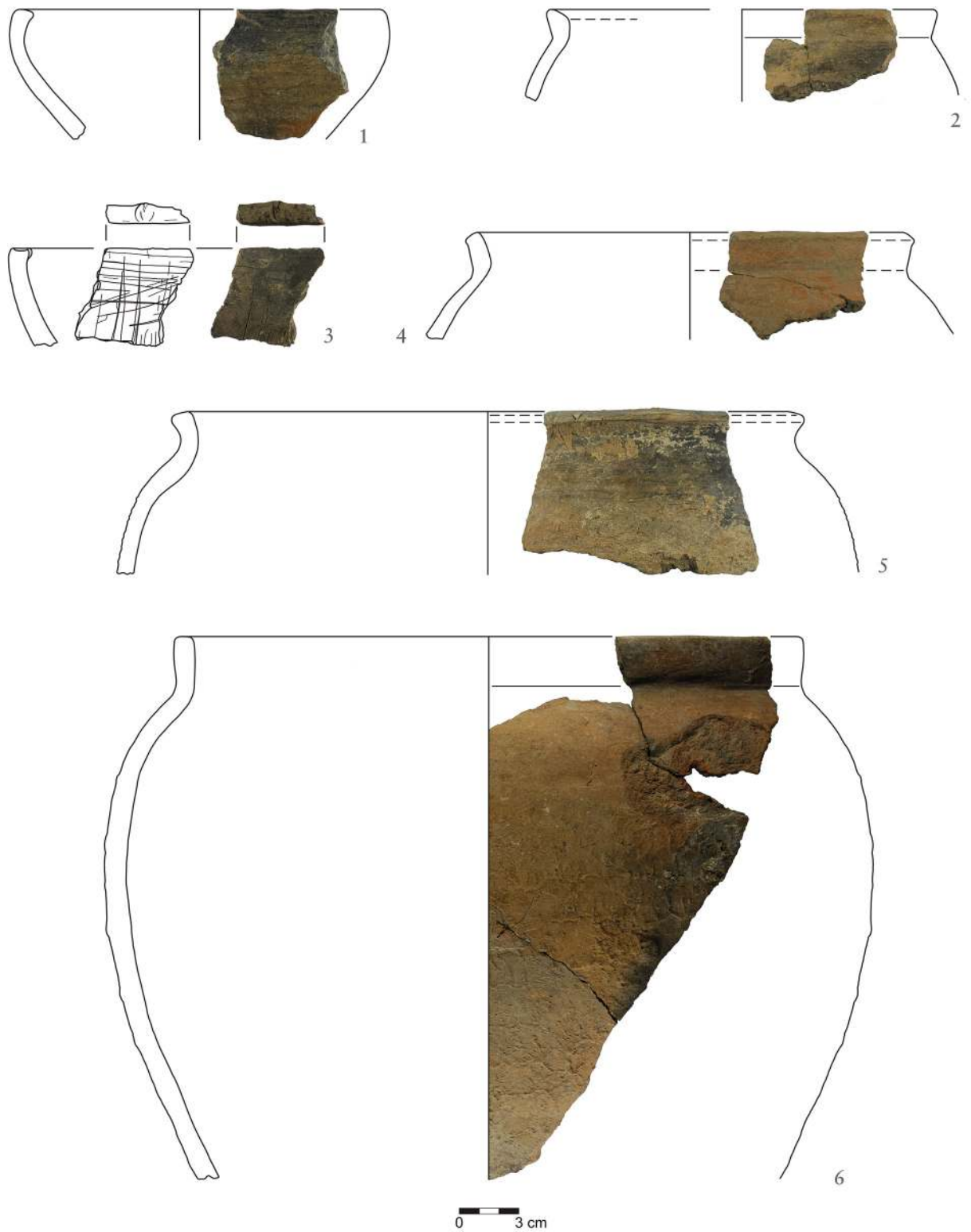
Taf. 1 Westgreußen – Funkenburg, Kyffhäuserkreis. Keramikauswahl Grubenhaus 22/74 (Inv. TLDA 603/74, 637–641/74). Maßstab 1:3.

Tabl. 1 Westgreußen – Funkenburg, powiat Kyffhäuser. Wybór ceramiki. Ziemiańska 22/74. Skala 1:3.

Taf. 2 Westgreußen – Funkenburg, Kyffhäuserkreis. Keramikauswahl Grubenhaus 22/74 (Inv. TLDA 603/74, 637–641/74). Maßstab 1:3.

Tabl. 2 Westgreußen – Funkenburg, powiat Kyffhäuser. Wybór ceramiki. Ziemiańska 22/74. Skala 1:3.

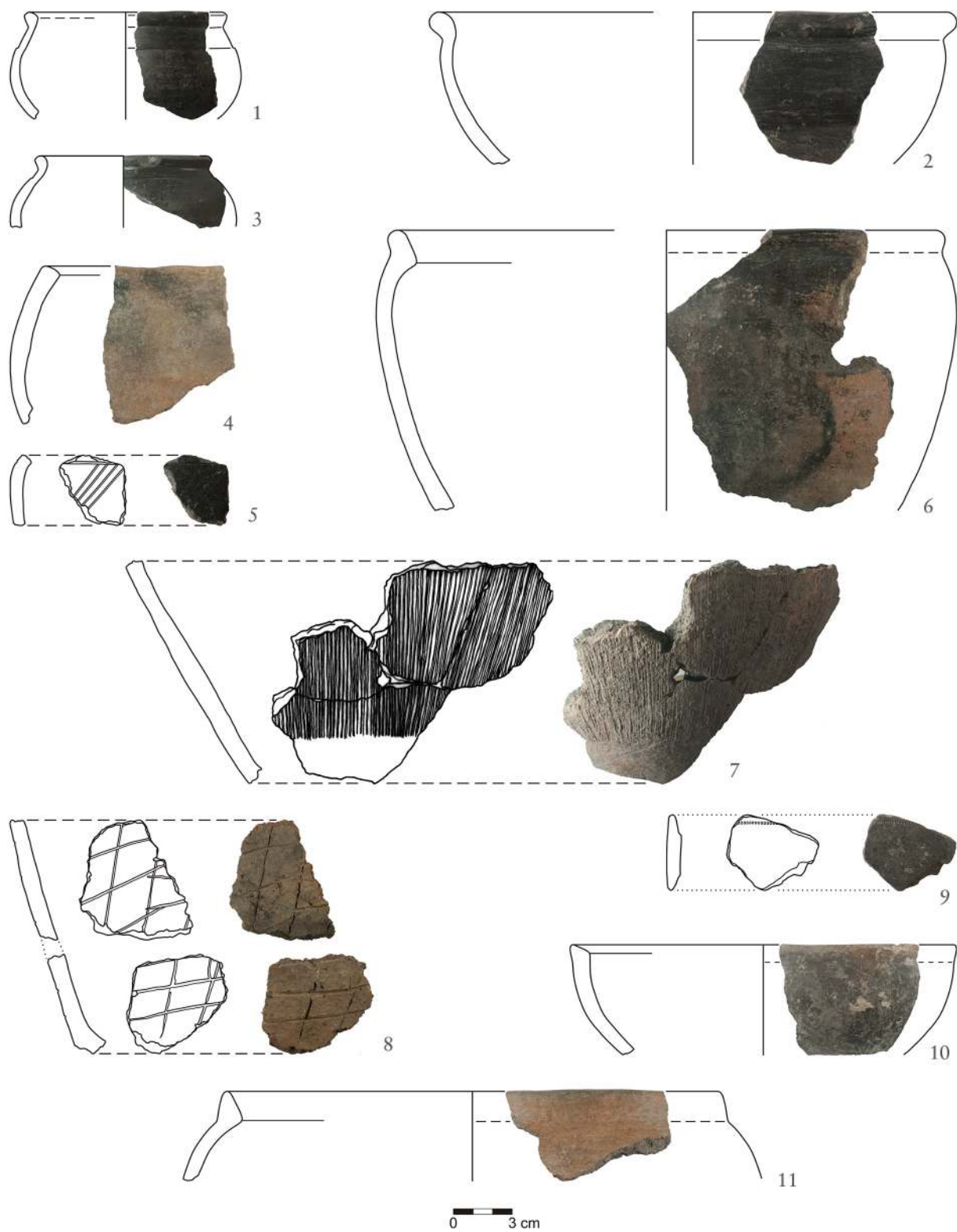
Taf. 3 Westgreußen – Funkenburg, Kyffhäuserkreis. Keramikauswahl Grubenhaus 22/74 (Inv. TLDA 603/74, 637–641/74). Maßstab 1:3.

Tabl. 3 Westgreußen – Funkenburg, powiat Kyffhäuser. Wybór ceramiki. Ziemiańska 22/74. Skala 1:3.

Taf. 4 Westgreußen – Funkenburg, Kyffhäuserkreis. 1–2 Keramikauswahl Grubenhaus 22/74 (Inv. TLDA 603/74, 637/74); 3–9 Keramikauswahl Grube 20/74 (Inv. TLDA 629–631/74). Maßstab 1:3.

Tabl. 4 Westgreußen – Funkenburg, powiat Kyffhäuser. Wybór ceramiki. 1–2: ob. 22/74; 3–9: ob. 20/74. Skala 1:3.

Taf. 5 Westgreußen – Funkenburg, Kyffhäuserkreis. Keramikauswahl Grube 2/74 (Inv. TLDA 608–610/74). Nr. 9 Maßstab 1:2, übrige 1:3.

Tabl. 5 Westgreußen – Funkenburg, powiat Kyffhäuser. Wybór ceramiki. Jama 2/74. Nr. 9 skala 1:2, pozostałe 1:3.

Bibliographie

Bibliografia

Barthel 1984

Sonja Barthel. „Latènesiedlung von Großfahner, Kr. Erfurt“. *Alt-Thüringen* 20 (1984), 81–139.

Barthel 1989

Sonja Barthel. „s. v. Westgreußen“. In *Archäologie in der Deutschen Demokratischen Republik. Denkmale und Funde 2. Fundorte und Funde*. Hrsg. von J. Herrmann. Leipzig: Urania-Verlag, 1989, 504–505.

Barthel 1994

Sonja Barthel. „Rekonstruktion einer germanischen Burganlage in Westgreußen, Lkr. Sondershausen“. *Ausgrabungen und Funde* 39 (1994), 238–246.

Behm-Blancke 1979a

Günter Behm-Blancke. „Keltische und germanische ‚Herrensitze‘ in Thüringen“. *Wissenschaftliche Zeitschrift der Friedrich-Schiller-Universität Jena. Gesellschafts- und sprachwissenschaftliche Reihe* 28 (1979), 325–348.

Behm-Blancke 1979b

Günter Behm-Blancke. „Museum für Ur- und Frühgeschichte Thüringens Weimar“. In *Archäologische Denkmale und Funde. 25 Jahre Bodendenkmalpflege in der DDR*. Hrsg. von W. Coblentz. Berlin: Deutscher Verlag der Wissenschaften, 1979, 193–542.

Bockius und Łuczkiwicz 2004

Ronald Bockius und Piotr Łuczkiwicz. *Kelten und Germanen im 2.–1. Jahrhundert vor Christus. Archäologische Bausteine zu einer historischen Frage*. Römisch-Germanisches Zentralmuseum Monographien 58. Mainz: Verlag des Römisch-Germanischen Zentralmuseums, 2004.

Brandt 1999

Jochen Brandt. „Mittelgebirgsburgen der vorrömischen Eisenzeit als ethnischer und sozialer Indikator“. In *Festschrift für Ole Harck*. Hrsg. von M. Müller-Wille und C. von Carnap-Bornheim. Offa. Neumünster: Wachholz, 1999, 259–293.

Brandt 2007

Jochen Brandt. „Landmarken im politischen Raum: Höhenbefestigungen als ethnische oder soziopolitische Konstrukte“. In *Keltische Einflüsse im nördlichen Mitteleuropa während der mittleren und jüngeren vorrömischen Eisenzeit: Akten des Internationalen Kolloquiums in Osnabrück vom 29. März bis 1. April 2006*. Hrsg. von S. Möllers, W. Schlüter und S. Sievers. Kolloquien zur Vor- und Frühgeschichte. Bonn: Habelt, 2007, 73–85.

Daszkiewicz und Meyer 2008

Małgorzata Daszkiewicz und Michael Meyer. „Archäokeramologische Studien an latènezeitlicher, übergangszeitlicher und kaiserzeitlicher Keramik“. In *Mardorf 23, Kr. Marburg-Biedenkopf. Archäologische Studien zur Besiedlung des Mittelgebirgsraumes in den Jahrhunderten um Christi Geburt*. Mit Beiträgen von N. Benecke, S. Biegert, M. Daszkiewicz u. a. Hrsg. von M. Meyer und W. Schier. Berliner Archäologische Forschungen. Rahden/Westf.: Marie Leidorf, 2008, 311–351.

Eger 1999

Christoph Eger. *Die jüngere vorrömische Eisen- und römische Kaiserzeit im Lubetal (Lüneburger Heide)*. Internationale Archäologie. Rahden/Westf.: Marie Leidorf, 1999.

Grasselt 1994

Thomas Grasselt. *Die Siedlungsfunde der vorrömischen Eisenzeit von der Widerstatt bei Jüchsen in Südthüringen*. Weimarer Monographien zur Ur- und Frühgeschichte 31. Stuttgart: Theiss, 1994.

Grasselt 1999

Thomas Grasselt. „Hallstatt- und Latènezeit“. In *Ur- und Frühgeschichte Thüringens. Ergebnisse archäologischer Forschung in Text und Bild*. Hrsg. von S. Dušek. Stuttgart: Theiss, 1999, 95–115.

Grasselt 2007

Thomas Grasselt. „Die Kontaktzone des thüringischen Mittelgebirgsraumes im Spiegel neuer Ausgrabungen auf den Höhensiedlungen der jüngeren vorrömischen Eisenzeit“. In *Keltische Einflüsse im nördlichen Mitteleuropa während der mittleren und jüngeren vorrömischen Eisenzeit. Internationales Kolloquium in Osnabrück 29.3. bis 1.4.2006*. Hrsg. von S. Möllers, W. Schlüter und S. Sievers. Kolloquien zur Vor- und Frühgeschichte. Bonn: Habelt, 2007, 167–184.

Grasselt und Volkmann 1991

Thomas Grasselt und Norbert Volkmann. „Latènezeitlicher Ringschmuck aus Thüringen“. *Alt-Thüringen* 26 (1991), 179–196.

Lappe 1979

Ursula Lappe. „Keltische Glasarmringe und Ringperlen aus Thüringen“. *Alt-Thüringen* 16 (1979), 84–111.

Meyer 2008

Michael Meyer. *Mardorf 23, Kr. Marburg-Biedenkopf. Archäologische Studien zur Besiedlung des Mittelgebirgsraumes in den Jahrhunderten um Christi Geburt*. Berliner Archäologische Forschungen. Rahden/Westf.: Marie Leidorf, 2008.

Möllers 2009

Sebastian Möllers. *Die Schnippenburg bei Ostercappeln, Landkreis Osnabrück, in ihren regionalen und chronologischen Bezügen*. Internationale Archäologie. Rahden/Westf.: Marie Leidorf, 2009.

R. Müller 1985

Rosemarie Müller. *Die Grabfunde der Jastorf- und Latènezeit an unterer Saale und Mittelelbe*. Veröffentlichungen des Landesmuseums für Vorgeschichte Halle. Berlin: Deutscher Verlag der Wissenschaften, 1985.

R. Müller 1999

Rosemarie Müller. „Archäologische Zeugnisse im Przeworskstil aus Aken an der Elbe“. *Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege* 41 (1999), 145–150.

R. Müller und D. W. Müller 1977

Rosemarie Müller und Detlef W. Müller. „Stempelverzierte Keramik aus einem Randgebiet der Keltiké“. *Alt-Thüringen* 14 (1977), 194–243.

Otto und Grünert 1958

Karl-Heinz Otto und Heinz Grünert. „Das Verhalten der Germanen zur Scheibentöpferei in der vorrömischen Eisenzeit“. *Jahresschrift für mitteldeutsche Vorgeschichte* 41/42 (1958), 389–408.

Peschel 1962

Karl Peschel. *Die vorgeschichtliche Keramik der Gleichberge bei Römhild in Thüringen*. Veröffentlichungen des Vorgeschichtlichen Museums der Friedrich-Schiller-Universität Jena 1. Weimar: Böhlau, 1962.

Peschel 1978

Karl Peschel. „Anfänge germanischer Besiedlung im Mittelgebirgsraum. Sueben – Hermunduren – Markomannen“. *Arbeits- u. Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege Beiheft* 12 (1978), 1–199.

Peschel 1988

Karl Peschel. „Kelten und Germanen während der jüngeren vorrömischen Eisenzeit (2.–1. Jh. v. u. Z.)“. In *Frühe Völker in Mitteleuropa. XII. Tagung der Fachgruppe Ur- und Frühgeschichte 1983 in Meiningen*. Hrsg. von F. Horst und F. Schlette. Berlin: Akademie Verlag, 1988, 167–200.

Peschel 1992

Karl Peschel. „Zum Beginn der mittleren Latènezeit an der Thüringischen Saale. Neufunde von Beutnitz, Kr. Jena“. In *Beiträge zur keltisch-germanischen Besiedlung im Mittelgebirgsraum. Internationales Kolloquium 1990 in Weimar*. Hrsg. von S. Dušek. Weimarer Monographien zur Ur- und Frühgeschichte. Stuttgart: Theiss, 1992, 129–139.

Peschel 2000

Karl Peschel. „Keramik aus Siedlungen der jüngeren vorrömischen Eisenzeit und frühen römischen Kaiserzeit in Nordthüringen“. In *Beiträge zur germanischen Keramik zwischen Donau und Teutoburger Wald. Kolloquium zur germanischen Keramik des 1.–5. Jahrhunderts, 17.–18. April 1998 Frankfurt a. M.* Hrsg. von S. Biegert. Kolloquien zur Vor- und Frühgeschichte 4. Bonn: Habelt, 2000, 1–16.

Schulze-Forster 2007

Jens Schulze-Forster. „Die Burgen der Mittelgebirgszone. Eisenzeitliche Fluchtburgen, befestigte Siedlungen, Zentralorte oder Kultplätze“. In *Rätsel Schnippenburg. Sagenhafte Funde der Keltenzeit. Beiträge von J. Brandt, A. Friedrichs, S. Möllers, H. Polenz, W. Schlüter, J. Schulze-Forster*. Hrsg. von S. Möllers und B. Zehm. Kulturregion Osnabrück 27 = Schriften zur Archäologie des Osnabrücker Landes. Bonn: Habelt, 2007, 109–143.

Seidel 2003

Mathias Seidel. „Ausgrabungen auf einem Siedlungsplatz der Bronze- und Eisenzeit im Südharzvorland“. *Alt-Thüringen* 36 (2003), 21–60.

Seidel 2005

Mathias Seidel. „Keltische Glasarmringe zwischen Thüringen und dem Niederrhein“. *Germania* 83/1 (2005), 1–43.

Seidel 2006

Mathias Seidel. *Das Südharzvorland von der vorrömischen Eisenzeit bis zur Völkerwanderungszeit. Zur Besiedlungsgeschichte einer Altisiedellandschaft im nördlichen Thüringen*. Weimarer Monographien zur Ur- und Frühgeschichte 41 = Schriftenreihe der Friedrich-Christian-Lesser-Stiftung. Weimar/Langenweißbach: Beier & Beran, 2006.

Seidel 2010

Mathias Seidel. „Gorsleben – ein polykultureller Siedlungsplatz der Vorrömischen Eisenzeit in Nordthüringen. Ein Vorbericht“. In *Haus – Gehöft – Weiler – Dorf. Siedlungen der Vorrömischen Eisenzeit im nördlichen Mitteleuropa. Internationale Tagung Berlin 20.–22.3.2009*. Hrsg. von M. Meyer. Berliner Archäologische Forschungen. Rahden/Westf.: Marie Leidorf, 2010, 111–119.

Tannhäuser 2011

Christian Tannhäuser. „Der latènezeitliche Siedlungsplatz ‚Hinter dem Flurzaun‘ bei Neudietendorf, Lkr. Gotha“. *Alt-Thüringen* 41, 2008/2009 (2011), 37–160.

Teuscher 2014–2015

Ronny Teuscher. „Ein Grubenhaus des Großromstedter Horizontes bei Schönstedt, Unstrut-Hainich Kreis“. *Neue Ausgrabungen und Funde in Thüringen* 8 (2014–2015), 51–65.

Voigt 1961

Theodor Voigt. „Kugelbauchige Gefäßformen im elbgermanischen Kulturbereich“. *Jahresschrift für mitteldeutsche Vorgeschichte* 45 (1961), 235–246.

Voigt 1963

Theodor Voigt. „Bemerkungen zu latènezeitlicher Problematik im Elb-Saale-Gebiet und in Mitteleuropa“. *Alt-Thüringen* 6.6 (1963), 383–402.

Abbildungsnachweis

Spis Rycin

1 Plan: Thüringisches Landesamt für Denkmalpflege und Archäologie, Weimar.

Tafelnachweis

Spis Tablic

1–5 R. Knechtel.

ROBERT KNECHTEL

M. A., geb. 1985, seit 2013 Promotionsstipendiat der Studienstiftung des deutschen Volkes, Promotionsprojekt: *Die Funkenburg bei Westgreußen*. 2006–2012 Studium der Vor- und Frühgeschichte, Vorderasiatischen und Biblischen Archäologie sowie Alten Geschichte und Buchwissenschaft an der Johannes Gutenberg-Universität Mainz und der Freien Universität Berlin.

Robert Knechtel
Wagnergasse 13a
99423 Weimar, Deutschland
E-Mail: robertkn85@web.de

Klaus Frank

Frühe Germanen am Rhein

Wczesni Germanie nad Renem

Zusammenfassung

Im Verlauf des 1. Jahrhunderts v. Chr. lassen sich entlang des Rheins und seiner östlichen Zuflüsse innerhalb alteingesessener Gruppen verstärkt ‚fremde‘ Einflüsse beobachten. Neben Keramikgefäßen, die meist mit einheimischer Ware vergesellschaftet sind, finden sich auch Trachtbestandteile und typische Grabformen, die auf den Zuzug ostgermanischer Gruppen zurückzuführen sind. Spuren der Zuwanderer finden sich überwiegend entlang überregional wichtiger Verkehrsräume; den ostgermanischen ‚Pionieren‘ folgten meist über Generationen weitere germanische Gruppen aus der Germania Magna in den Westen.

Keywords: Rheinland; Späte Eisenzeit; Ostgermanen; Verkehrsräume; Kontaktzone.

Podsumowanie

W I w. p.n.e. wzdłuż Renu i jego wschodnich dopływów można zaobserwować rosnące ‚obce‘ wpływy wśród lokalnych grup ludności. Oprócz naczyń ceramicznych, współwystępujących jednak przeważnie z ceramiką rodzimą, na napływ grup wschodniogermańskich wskazywałyby także obce ozdoby i części stroju oraz typowe dla tego środowiska formy pochówków. Obce pozostałości obserwuje się zazwyczaj wzdłuż tradycyjnych osi komunikacyjnych. Po pierwszej fali wschodniogermańskich ‚pionierów‘ na zachód napływały w ciągu kolejnych generacji dalsze grupy przybyszów z germańskiego interioru.

Keywords: Nadrenia; późna epoka żelaza; wschodni Germanie; przestrzeń komunikacyjna; strefa kontaktowa.

I Leverkusen-Rheindorf

Im September 1945 wurde auf der Niederterrasse in unmittelbarer Nähe des Flüsschens Wupper der Inhalt einer Siedlungsgrube geborgen, die beim Anlegen einer Rübenmiete zufällig angeschnitten worden war. Der Fundort liegt 400 m südlich des bekannten, großen germanischen Gräberfelds von Leverkusen-Rheindorf und etwa 2 km östlich des Rheins. Die rundliche Grube mit etwa 1,80 m Durchmesser und einer Tiefe bis 70 cm, war mit grauer, teilweise schwarzgrauer Kulturerde angefüllt, in welcher die Scherben verstreut lagen, zumeist horizontal, einige schräg oder senkrecht, manchmal lagen sie dreifach übereinander. Auch größere Teile von Gefäßen lagen dort, waren aber durch den Druck von oben in mehrere Teile zerbrochen. Viel Holzkohle fand sich in großen Stücken, besonders in der Mitte aber auch sonst überall verstreut.

Über die Einordnung der Funde schreibt der Ausgräber Springensguth, der lange Jahre beim damaligen Museum für Vor- und Frühgeschichte in Köln Ausgrabungen durchgeführt hatte, in seinem Fundbericht: „Die Zeitstellung ist für mich nicht leicht, denn im Kölner Museum für Vorgeschichte waren solche Siedlungsscherben nicht vorhanden.“

Rafael von Uslar legte eine Auswahl der Keramikfragmente im Jahr 1950 vor und charakterisierte die Formen folgendermaßen:

Die flaschenförmigen und steilwandigen Gefäße erscheinen typologisch älter und weisen zum Mittelrhein; typologisch jünger, mit Verbindung zum unteren Niederrhein und nach Nordwestdeutschland dürften die Gefäße mit kurzem, verdickten, teilweise kantig abgestrichenem Rand sein. [...] Bei der Spärlichkeit des Fundmaterials der letzten Jahrhunderte v. Chr. am Niederrhein ist dieser Zuwachs außerordentlich erfreulich; eine genaue Zeitbestimmung ist freilich noch nicht möglich.¹

Die vorsichtige Einordnung von Uslars verwundert etwas, da acht der mindestens 40 Gefäße aus der Grube eindeutig ost- bzw. elbgermanische Formen aufweisen. Neben den charakteristischen verdickten und teilweise kantig abgestrichenen Rändern (Taf. 1. 1–6; 3. 1) besit-

¹ Petrikovits und Uslar 1950, 173.

I Leverkusen-Rheindorf

We wrześniu roku 1945 około 400 m na południe od znanego germańskiego cmentarzyska Leverkusen-Rheindorf i około 2 km na wschód od Renu, na samym brzegu rzeki Wupper wydobyto zawartość jamy osadniczej, przypadkowo odkrytej podczas budowy kopca na buraki. Wg. sprawozdania p. Springensguth'a, archeologa prowadzącego przez długie lata wykopaliska dla Muzeum Prahistycznego w Kolonii, okrągła jama o średnicy ok. 1,80 m i głębokości do 70 cm wypełniona była szarą, a po części czarno-szarą warstwą kulturową, zawierającą rozproszone skorupy, leżące poziomo, niekiedy skośnie lub pionowo, a niekiedy tworzące potrójną warstwę. Leżały tam też większe części naczyń, nacisk od góry sprawił jednak, że popękały na kilka części. Jama zawierała dużo węgla drzewnego w dużych kawałkach, przede wszystkim w środkowej części.

Odnosnie chronologii pozyskanych zabytków pisał on: „datowanie nie jest dla mnie rzeczą prostą, gdyż kolońskie muzeum takich skorup jeszcze nie miało.”

Rafael von Uslar w roku 1950 zaprezentował wybór fragmentów ceramiki, charakteryzując je następująco:

Butelkowate naczynia o prostych ściankach jawią się typologicznie jako starsze i kojarzone są ze środkowym Renem; jako typologicznie młodsze i powiązane z dolnym Renem i północno-zachodnimi Niemcami należałoby uznać naczynia z krótką, pogrubioną, po części kanciasto ściętą krawędzią. Z uwagi na rzadkość znalezisk z ostatnich dziesięcioleci przed narodzeniem Chr. nad dolnym Renem odkrycie uznać należy za rzecz niezwykle pozytywną; dokładne datowanie jest oczywiście na razie niemożliwe.¹

Ostrożność, jaką demonstruje von Uslar w kwestii datowania, musi nieco dziwić, gdyż osiem z przynajmniej 40 naczyń z jamy to klasyczne formy właściwe osadnictwu wschodnich lub nadłabskich Germanów. Naczynia te, obok charakterystycznie pogrubionych i (niekiedy) kanciasto ściętych krawędzi (tabl. 1. 1–6; 3. 1), posiadają starannie wygładzoną i (po części) sprawiającą wręcz wrażenie lakierowanej powierzchnię, zabarwioną na żółto, brązowo lub czarno. Już przez to zasadniczo odróżnia-

¹ Petrikovits i Uslar 1950, 173.

zen diese Gefäße auch sorgfältig geglättete und teilweise wie lackiert wirkende gelbbraun- bis schwarz gefärbte Oberflächen und unterscheiden sich schon allein dadurch grundsätzlich von der einheimischen späteisenzeitlichen Ware des Niederrheingebiets. Trotz der einheimischen Machart ist sicherlich auch das Gefäß mit betonter Halsbildung auf germanische Vorbilder zurückzuführen (Taf. 1. 9). Der Ton der germanischen Gefäße ist durchgängig mit feinem Schamotte und etwas Quarzsand gemagert.

Allerdings sind innerhalb der Siedlungskeramik aus Leverkusen nicht ausschließlich germanische Formen vertreten; der überwiegende Teil der Keramikgefäße aus der Siedlungsgrube kann nur allgemein in die keltisch geprägte jüngereisenzeitliche Ware der Mittelgebirgszone eingeordnet werden. Neben einer bauchigen Flasche mit kurzem ausbiegendem Rand (Taf. 1. 7) sind an ‚einheimischen‘ Gefäßen ausschließlich ungegliederte einfache Schalen oder Schüsseln mit einbiegendem Rand vertreten (Taf. 1. 8, 10; 2. 1–2; 3. 2; 4. 1–5; 5. 1–16). Die Randgestaltung ist sehr variabel; einfach eingebogene (etwa Taf. 4. 3–5) treten neben leicht verdickten (Taf. 4. 1–2; 5. 1–4), hakenförmig nach innen- (Taf. 5. 5–8) oder spitz ausgezogenen (Taf. 5. 9, 11–13) Rändern auf. In drei Fällen ist der Rand scharf nach innen umgelegt und der horizontale Bereich oben mit tiefen Fingertupfengruben oder wellenförmig verziert (Taf. 1. 10; 2. 1–2). Fingertupfen treten daneben nur noch an zwei weiteren Scherben auf dem Rand (Taf. 5. 15–16) und in einem Fall auf der Schulter eines Gefäßes auf (Taf. 1. 8). Nur eine einzige Scherbe mit Bodenansatz trägt ein Muster aus sich wirr kreuzenden Kammstrichen (Taf. 5. 17). Gefäße mit identischer Verzierung sind vor allem im Mittelgebirgsraum belegt,² während Kammstrichverzierung am Rhein eher selten belegt ist. So erbrachte der Platz mit dem umfangreichsten jüngerlatènezeitlichen Keramikbestand in der Region – Köln-Porz-Lind – keine einzige Scherbe mit Kammstrichdekor.³

Die Formen dieser einfachen Ware besitzen lediglich allgemeine Entsprechungen im jüngereisenzeitlichen Spektrum im Gebiet des Niederrheins, gleichmäßig keulenförmig verdickte Ränder sind in der Grube unterrepräsentiert. Unterschiedlich ist jedenfalls die Machart der Keramik; anders als die in der Region in

ja sie od form lokalnych w strefie dolnego Renu, datowanych na późną epokę żelaza. Wykazujące lokalne cechy naczynie z wyodrębnioną szyją jest z pewnością odbiciem germańskich wzorców (tabl. 1. 9). Głina naczyń germańskich schudzana jest z reguły drobnym szamotem z dodatkiem piasku kwarcowego.

W ceramice osadowej z Leverkusen reprezentowane są jednak nie tylko formy germańskie. Większość naczyń z omawianej jamy tylko w sposób ogólny może być przyporządkowana do poddanej wpływom celtyckim ceramiki z młodszej epoki żelaza ze strefy środkowych Niemiec. „Miejscowe” formy reprezentuje baniaste naczynie faszowate z krótką, wywiniętą krawędzią (tabl. 1. 7) oraz jednodzielne naczynia wazowate i misy z zachyloną do wnętrza krawędzią (tabl. 1. 8, 10; 2. 1–2; 3. 2; 4. 1–5; 5. 1–16). Ukształtowanie krawędzi jest bardzo różne; występują krawędzie proste i nachylone do wnętrza (np. tabl. 4. 3–5), lekko pogrubione (tabl. 4. 1–2; 5. 1–4), haczykowato zachylone do wnętrza (tabl. 5. 5–8) lub wyciągnięte (tabl. 5. 9, 11–13). W trzech przypadkach pogrubiona krawędź jest profilowana od środka i zdobiona od góry dołkami palcowymi albo ornamentem wężykowatym (tabl. 1. 10; 2. 1–2). Dołki palcowe wystąpiły ponadto tylko na dwóch innych wylewach (tabl. 5. 15–16) oraz w jednym przypadku na górnej części jednego z naczyń (tabl. 1. 8). Tylko jeden fragment przydenny zdobiony jest ornamentem krzyżujących się chaotycznie wzorów grzebykowych (tabl. 5. 17). Naczynia z identycznymi ornamentami występują przede wszystkim na obszarze środkowych Niemiec,² nad Renem ornament grzebykowy jest natomiast rzadkością. Na stanowisku, gdzie w regionie odkryto największy zbiór ceramiki z młodszej epoki żelaza – Köln-Porz-Lind – nie stwierdzono obecności ani jednej tak ozdobionej skorupy.³

Dla tego typu zwykłej ceramiki użytkowej można wskazać jedynie dość ogólne odpowiedniki wśród form reprezentowanych w strefie dolnego Renu pod koniec epoki żelaza. Różny jest też sposób wykonania: w odróżnieniu od typowej dla regionu i licznie występującej ceramiki o charakterystycznej, piaskowo-szorstkiej powierzchni, fragmenty z Rheindorf wykazują z reguły powierzchnie niestarannie wygładzone lub obmazywane, przy dotknięciu sprawiające wrażenie „ziemiście”

2 Etwa Siegen-Trupbach: Behagel 1949, Taf. 32; ein Foto bei Beck 1938, Taf. 2.

3 Joachim 2002.

2 Np. Siegen-Trupbach: Behagel 1949, tabl. 32; zdjęcie opublikował Beck 1938, tabl. 2.

3 Joachim 2002.

großer Zahl überlieferten Gefäßscherben der Spätphase der vorrömischen Eisenzeit, die gewöhnlich eine sehr charakteristische sandig-raue Oberfläche besitzen, weisen die Keramikfragmente aus Rheindorf meist flüchtig geglättete oder auch schlickgeraute, sich ‚erdig‘-glatt anfühlende Oberflächen auf. Die Farben sind sehr einheitlich und reichen von lederbraun bis rötlich-ockerfarben.

Eine Bodenscherbe mit betontem Standring ist wohl als Import aus dem keltischen Süden in das Rheinland gelangt; das rötlich-graue Gefäß mit ‚samtiger‘ Oberfläche wurde als einziges aus dem Befund auf der Drehscheibe hergestellt (Taf. 5. 21).

Trotz der geringen Zahl fügen sich die germanischen Objekte problemlos in das Spektrum des erstmals von R. Hachmann 1957 beschriebenen sekundären westlichen Ausbreitungsraums einer vom Oder-Warthe-Raum ausgehenden Kulturströmung ab dem späten 2. Jahrhundert v. Chr. ein. Die charakteristischen verdickten und mehrfach facettierten Ränder (Taf. 1. 1–2) aus der Grube in Leverkusen-Rheindorf können als ‚Leitformen‘ der Keramik im Kerngebiet der Przeworsk-Kultur gelten, als Vergleichsbeispiele sollen hier nur die Keramikgefäße der frühen Belegungsphasen der Gräberfelder von Kamieńczyk in Masowien⁴ oder Ciecierzyn⁵ genannt werden.

Zu den Gefäßformen aus Rheindorf lassen sich jedoch auch aus geographisch näher gelegenen Fundstellen am westlichen Rand ihrer Verbreitung Entsprechungen anführen: Zu den Gefäßen (Taf. 1. 3–6; 3. 1) finden sich exakte Parallelen in dem reichhaltigen Keramik-Spektrum eines Grubenhauses in Hanau-Mittelbuchen in der Wetterau;⁶ entsprechendes Material ist auch in dem Grubenhaus Bef. 201 von Mardorf⁷ enthalten. Das Fundmaterial aus Hanau-Mittelbuchen wird von M. Seidel „in das zweite Viertel des 1. Jh. v. Chr.“ eingeordnet,⁸ auch Mardorf kann in diesen Zeithorizont datiert werden. Dass in Rheindorf kein einziger X-Henkel (wie in Hanau Mittelbuchen zahlreich angetroffen) überliefert ist, sollte nicht überbewertet werden: Ganze acht germanische Gefäße aus Rheindorf stehen über 70 Beispielen aus Mittelbuchen gegenüber; auffällig ist allerdings, dass auch in Mardorf (Grubenhaus 201) kein X-Henkel angetroffen wurde. Zu dem zwar gut geglätteten, aber nicht

gladkich. Kolor jest bardzo jednorodny, od skórzasto-brązowego po czerwono-ochrowy.

W przypadku fragmentu pierścieniowatego dna chodzi prawdopodobnie o import z celtyckiego południa; czerwono-szare naczynie z ‚aksamitną‘ powierzchnią jest jedynym w obiekcie, jakie wykonane zostało na kole garncarskim (tabl. 5. 21).

Pomimo ich skąpej liczby obiekty germańskie dają się bez problemu połączyć z opisanym po raz pierwszy w roku 1957 przez R. Hachmanna zjawiskiem rozprzestrzeniania się na zachód prądu kulturowego, jaki pod koniec II wieku p.n.e. wyszedł z dorzecza Odry i Warty. Charakterystyczne pogrubione i wielokrotnie facetowane krawędzie (tabl. 1. 1–2) z jamy w Leverkusen-Rheindorf uznać można za „formę przewodnią” ceramiki w strefie macierzystej kultury przeworskiej. Jako przykład można tu przywołać naczynia z wczesnych faz funkcjonowania cmentarzysk w Kamieńczyku na Mazowszu⁴ czy w Ciecierzynie na Śląsku.⁵

Analogie do form naczyń z Rheindorf odkryte zostały także na bliżej położonych stanowiskach, w enklawach kultury przeworskiej na terenie Niemiec. Dokładne odpowiedniki (tabl. 1. 3–6; 3. 1) znaleźć można w bogatym spektrum ceramiki z ziemianki w Hanau-Mittelbuchen w Wetterau;⁶ takie same formy zawierała także jama ob. 201 w Mardorf.⁷ Materiały z Hanau-Mittelbuchen⁸ M. Seidel datuje na „drugie ćwierćwiecze I w. przed Chr.”; można to odnieść także do znalezisk z Mardorf. Nie należy przykładać zbyt dużej wagi do faktu, że w Rheindorf nie znaleziono żadnego iksowatego ucha, które z kolei w Hanau Mittelbuchen wystąpiły całkiem licznie. Inwentarz z Mittelbuchen obejmował 70 naczyń, natomiast w Rheindorf odkryto jedynie 8 germańskich form. Znamienne jest natomiast, że także w Mardorf (ziemianka 201) nie natrafiono na żadne ucha iksowate. Formalny odpowiednik dobrze wyglądzonego, lecz – w przeciwieństwie do cienkościennej ceramiki germańskiej – nie połyskującego i nie posiadającej wyodrębnionej części szyjnej (podobnie jak w przypadku wschodniogermańskich ‚naczyń z krzyżą’) naczynia, odkryty został w okolicach Ratzbony, na południowym skraju rozprzestrzenienia form wschodnioger-

4 Dąbrowska 1997.

5 Martyniak, Pastwiński i Pazda 1997.

6 Vgl. Seidel 1999, Abb. 13–18; 21–22.

7 Meyer 2008, Taf. 21–28.

8 Seidel 1999, 182.

4 Dąbrowska 1997.

5 Martyniak, Pastwiński i Pazda 1997.

6 Por. Seidel 1999, ryc. 13–18; 21–22.

7 Meyer 2008, tabl. 21–28.

8 Seidel 1999, 182.

wie die übrige germanische Feinkeramik glänzend polierten Gefäß mit betonem Hals (ähnlich den ostgermanischen ‚Krausengefäßen‘) wurde eine formal entsprechende Parallele an der südlichen Peripherie ostgermanischer Ausbreitung bei Regensburg entdeckt,⁹ ein weitmündiges Gefäß mit identischer Randgestaltung fand sich auch in einem Befund mit ostgermanischer Keramik in Königshofen an der Tauber Flur ‚Reißwag‘ (unpubliziert).¹⁰

Das – wenn auch bescheidene – Keramik-Ensemble entspricht vollständig dem Material vergleichbarer Fundkomplexe an der südlichen und westlichen Peripherie des Verbreitungsraums von Keramik im Stil der Oder-Warthe-Gruppe. Insgesamt fügt sich das Inventar aus der Siedlungsgrube von Leverkusen-Rheindorf sehr gut in die Kontaktzone des nördlichen Mittelgebirgsraums ein; neben dem dominierenden bodenständigen ‚einheimischen‘ Element – das sich einer präziseren Einordnung jedoch entzieht – und keltischem Import treten nun auch erstmals am Rhein germanische Formen auf, die sich mit dem sekundären Ausbreitungsraum der Przeworsk-Kultur verbinden lassen. Als Zeitpunkt der Verfüllung der Grube kommen am ehesten die Jahre um die Mitte des 1. Jahrhunderts v. Chr. in Frage.

Zu vermuten ist, dass sich noch weitere Beispiele an ‚fremder‘ Keramik im Siedlungsmaterial des Rheinlandes finden ließe; unter den mehr als 500 vorgelegten Keramikscherben der Fundstelle Köln-Porz-Lind ist etwa ein Randstück abgebildet, das kantig nach außen umgelegt ist und nach der Formgebung als germanisch anzusprechen ist.¹¹ Nur am Rande sei bemerkt, dass die Siedlungsstelle Porz-Lind noch in der 2. Hälfte des 1. Jahrhunderts n. Chr. – also nach Caesars Feldzug gegen die Eburonen – bewohnt war; die dendrochronologische Untersuchung eines Holzklopfers ergab ein frühestmögliches Datum um 47 ± 5 v. Chr., für die Bearbeiter ist jedoch „eine Datierung um 27 ± 5 wahrscheinlich“.¹² Die jüngsten Scherben, zwei Fragmente römischer Importstücke, datieren in augusteische Zeit.¹³ Porz-Lind gehört so einer ganzen Reihe jüngerer Eisenzeitlicher Plätze des Rheinlands an, die erst lange nach der Ankunft der Rö-

mańskich.⁹ Szerokootworowe naczynie z identycznym ukształtowaniem krawędzi odkryto także w obiekcie z wschodniogermańską ceramiką w Königshofen nad rzeką Tauber (stanowisko ‚Reißwag‘, nieopublikowane).¹⁰

Zespół z Leverkusen-Rheindorf, mimo stosunkowo małej liczby naczyń, w pełni odpowiada materiałom z porównywalnych inwentarzy na południowych i zachodnich peryferiach obszaru rozprzestrzenienia ceramiki w stylu grupy odrzańsko-warciańskiej. Ogólnie rzecz biorąc inwentarz analizowanej jamy osadniczej bardzo dobrze oddaje charakter strefy kontaktowej w Hesji i Nadrenii. Oprócz dominującej ‚rodzimej‘ ceramiki (wymykającej się jednak precyzyjnej klasyfikacji) oraz importów celtyckich po raz pierwszy nad Renem pojawiają się formy germańskie, które można powiązać z enklawami kultury przeworskiej z terenu Niemiec. Datowanie obiektu należałoby określić na okres ok. połowy I w. p.n.e.

Jest wielce prawdopodobnym, że w materiałach osadowych z Nadrenii znajdują się kolejne przykłady ‚obcej‘ ceramiki. Wśród ponad 500 ułamków ceramiki ze stanowiska Köln-Porz-Lind wystąpił pogrubiony, wychylony na zewnątrz i profilowany wylew, którego forma wskazywałaby na germańskie pochodzenie.¹¹ Na marginesie można tu wspomnieć, że osada Porz-Lind zamieszkała była jeszcze w drugiej połowie I w. p.n.e. (a więc po wyprawie Cezara przeciw Eburonom). Badania dendrochronologiczne drewnianego młotka wykazały jako najwcześniejszą możliwą datę rok 47 ± 5 p.n.e., choć autorzy opracowania za najbardziej prawdopodobną datę uznają rok 27 ± 5 p.n.e.¹² Najmłodsze znaleziska, dwa fragmenty importowanej, rzymskiej ceramiki, należałoby datować na czasy Oktawiana Augusta.¹³ Porz-Lind należy więc do tych licznych stanowisk w Nadrenii, które opuszczone zostały w I wieku n.e., długi czas po przybyciu Rzymian nad Ren.

2 Niederkassel

Jednoznacznych dowodów na obecność Germanów nad Renem w okresie pomiędzy wojną Cezara przeciw Ebu-

9 Rieckhoff 1983, Abb. 9. 11.

10 Abgebildet im Beitrag Ralf Keller, FO. Königshofen ‚Reißwag‘ Nr. 1.

11 Joachim 2002, Taf. 22. 4; gute Vergleichstücke aus Hessen abgebildet bei Meyer 2008, Taf. 24. 40–45.

12 Schmidt und Gruhle 2002, 202.

13 Joachim 2002, Taf. 22. 11; 23,7.

9 Rieckhoff 1983, ryc. 9. 11.

10 Przedstawione w artykule Ralfa Kellera w niniejszym tomie.

11 Joachim 2002, tabl. 22. 4; dobre analogie z Hesji prezentuje Meyer 2008, tabl. 24. 40–45.

12 Schmidt i Gruhle 2002, 202.

13 Joachim 2002, tabl. 22. 11; 23. 7.

mer am Rhein im Verlauf des 1. Jahrhunderts n. Chr. aufgegeben wurden.

2 Niederkassel

Einen eindeutigen Beleg für die Anwesenheit von Germanen am Rhein in den Jahrzehnten zwischen Caesars Krieg gegen die Eburonen und der dauerhaften Besetzung des Rheinlands durch die Römer ab dem 2. Jahrzehnt v. Chr. lieferte eine Siedlungsgrube, die im Jahr 2013 bei Niederkassel unweit des Rheins ausgegraben wurde. Auf einer Fläche von mehr als 6 ha Ausdehnung wurden hier in den letzten Jahren mehrere Hofstellen dokumentiert, die zeitlich von der frühen Latènezeit bis in die ältere römische Kaiserzeit reichen.¹⁴ In der Siedlungsgrube OV 2013/0001, St. 159 fand sich neben zerscherbter Siedlungskeramik auch eine vollständig erhaltene spätlatènezeitliche Schüsselfibel des Typs Nijmegen Variante C nach van Buchem 1941, die die Verfüllung der Grube in den Zeitraum zwischen der Mitte des 1. Jahrhunderts und ca. 20/15 v. Chr. eingrenzt (Taf. 6. 1). Der Fibeltyp ist am Niederrhein nördlich der Mittelgebirge im Raum zwischen Maas, Rhein und den Niederlanden westlich von Nijmegen verbreitet, im Gebiet der weiter südlich gelegenen keltischen Oppida scheint er zu fehlen.¹⁵ Die Verbreitung deckt sich zum Teil mit dem angenommenen Siedlungsgebiet der Eburonen vor ihrer Niederlage gegen die Römer unter Caesar.

Aus der überlieferten Keramik, die überwiegend die für die Region typischen Formen mit mehr oder weniger verdickten, einbiegenden Rändern und sandig-raue Oberflächen aufweist (Taf. 6. 4–7; 7. 1, 6–7), stechen zwei Gefäße heraus: Ein Gefäß besitzt einen in einem scharfen Knick nach außen umgelegten Rand, die Oberfläche ist gut geglättet und glänzend schwarz (Taf. 6. 3). Das Randstück eines zweiten, von der Machart ganz ähnlichen Gefäßes ist S-förmig geschwungen (Taf. 6. 2); beide Gefäße weisen keinerlei Verdickungen im Randbereich auf. Wie schon betont, erscheinen die ‚fremden‘ Scherben nicht nur aufgrund ihrer Formgebung, sondern auch durch ihre Machart im späteisenzeitlichen Spektrum der am Niederrhein üblichen Siedlungskeramik als Fremdkörper.

ronom i trwałym zajęciem Nadrenii przez Rzymian w drugim dziesięcioleciu p.n.e. dostarczyła zawartość jamy osadniczej, odkrytej w roku 2013 koło Niederkassel w pobliżu Renu. Na powierzchni ponad sześciu ha udokumentowano tu w ostatnich latach szereg domostw i struktur zagrodowych, datowanych od wczesnego okresu lateńskiego po późny okres wpływów rzymskich.¹⁴ W jamie osadniczej OV 2013/0001, St. 159 oprócz fragmentów ceramiki odkryto kompletnie zachowaną zapinkę miseczkowatą typu Nijmegen wariant C (wg klasyfikacji van Buchem 1941), co wskazywałoby na datowanie na okres od połowy I w. do ok. roku 20/15 p.n.e. (tabl. 6. 1). Ten typ zapinek rozpowszechniony jest na terenach pomiędzy Mozą, Renem i Holandią na zachód od Nijmegen. W rozciągającej się bardziej na południe strefie oppidów wydaje się być natomiast nieobecny.¹⁵ Rozprzestrzenienie to po części pokrywa się z domniemanym terenem zasiedlenia Eburonów przed ich klęską w walce z dowodzonymi przez Cezara Rzymianami.

Wśród zachowanej ceramiki, reprezentującej przeważnie typowe dla regionu formy (pogrubione, zachyłone krawędzie i piaskowo-szorstka powierzchnia; tabl. 6. 4–7; 7. 1, 6–7), szczególnie wyróżniają się dwa naczynia: jedno, o czernionej i wygładzonej powierzchni, posiada ostro wychylony, profilowany wylew (tabl. 6. 3). Brzeg drugiego, identycznie wykonanego naczynia (tabl. 6. 2) ma formę esowatą. Żadne z tych naczyń nie posiada pogrubionej krawędzi. Jak już to było podkreślane, obce fragmenty jawią się w lokalnej ceramice osadowej nad dolnym Renem jako takie nie tylko z racji formy i cech morfologicznych, lecz także sposobu wykonania.

Dokładnych analogii dla opisywanych fragmentów z Niederkassel (tabl. 6. 2–3) dostarczyły przede wszystkim znaleziska z jamy w Tauberbischofsheim nad rzeką Tauber, a więc z południowo-zachodniego skraju rozprzestrzenienia wczesnej ceramiki germańskiej. W 1970 r., podczas budowy drogi wydobyto tam materiały ceramiczne z młodszego okresu lateńskiego. Kompetentnym urzędowi zgłoszone one zostały jednak dopiero w roku 1989.¹⁶ W obiekcie znaleziono celtycką ceramikę toczoną (tabl. 8. 1–3; nr 1 z domieszką grafitu), celtyckie naczynia wykonane ręcznie (tabl. 8. 4–7; 9. 1, 6–7, 9), dwa starsze, przypuszczalnie halszackie fragmenty (tabl. 9. 2, 8) i trzy fragmenty górnych części naczyń

14 Kempken 2013/2014; Frank 2014.

15 Frank 2014, Abb. 3.

14 Kempken 2013/2014; Frank 2014.

15 Frank 2014, ryc. 3.

16 Wybór: Frank 2009, ryc. 2.

Zu der germanischen Keramik aus der Siedlungsgrube von Niederkassel Taf. 6. 2–3 lieferte vor allem eine Grube aus dem südwestlichen Randbereich der Verbreitung früher germanischer Ware exakte Parallelen: In Tauberbischofsheim an der Tauber war bereits 1970 beim Straßenbau Siedlungsmaterial der jüngeren Latènezeit geborgen worden, das erst 1989 den zuständigen Stellen gemeldet wurde.¹⁶ Die Keramik aus einer Grube setzte sich aus keltischer Drehscheibenware (Taf. 8. 1–3; Nr. 1 aus Graphitton), handaufgebauter keltischer Ware (Taf. 8. 4–7; 9. 1, 6–7, 9), zwei wahrscheinlich älteren hallstattzeitlichen Fragmenten (Taf. 9. 2, 8) und drei Randscherben der germanischen Oder-Warthe-Gruppe zusammen. Besonders das Randfragment mit dem X-Henkel lässt keinen Zweifel an der Zugehörigkeit dieser Keramik zur Przeworsk-Kultur in ihrem sekundären Ausbreitungsgebiet zu. Die Gefäßfragmente Taf. 9. 4–5, die zweifellos dem Gefäß mit dem X-Henkel zur Seite gestellt werden müssen, entsprechen nun vollkommen den ‚fremden‘ Scherben aus der Grube von Niederkassel am Niederrhein. Beiden Befunden ist zudem gemein, dass sich nur wenige typische germanische Gefäße neben einer weit überwiegender Anzahl einheimischer Fabrikate zusammen in einer Grube fanden.

Den weitmündigen Töpfen mit trichterförmig scharf ausbiegendem Rand wie Tauberbischofsheim (Taf. 9. 4) oder Niederkassel (Taf. 6. 3) kann ein weiteres Beispiel aus dem Oberrheingebiet zur Seite gestellt werden: In Mannheim-Straßenheimer Hof fand sich eine germanische Situla mit identischer Randbildung und randbündigem kleinem Henkel inmitten spätlatènezeitlicher Siedlungsware.¹⁷ Der Platz wurde wohl bereits um die Mitte des 1. Jahrhunderts verlassen, das Fibelspektrum umfasst neben Formen der Früh- und Mittellatènezeit als jüngste Vertreter auch vier Nauheimer Fibeln.¹⁸ Lediglich drei römische Scherben (unter über 300 abgebildeten latènezeitlichen Stücken) sind wohl mit einer späteren Nutzung des Areals zu erklären. Die in der Siedlung Straßenheimer Hof in einiger Zahl belegte spätlatènezeitliche Kammstrich-Grübchen-Keramik steht hier im Neckarmündungsgebiet vermittelnd zwischen dem Kernraum ihrer Verbreitung im Raum der Schwäbischen Alb bis zur Schweiz und vereinzelt

germanischer Gruppe odrzańsko-warciańskiej. Szczególnie fragment z iksowatym uchem nie pozostawia wątpliwości co do przynależności do kultury przeworskiej z jej strefy wtórnego rozprzestrzenienia. Fragmenty ceramiki przedstawione na tabl. 9. 4–5, które bez wątplienia można uznać za pokrewne naczyniu z iksowatym uchem, całkowicie odpowiadają ‚obcym‘ fragmentom z jamy w Niederkassel nad dolnym Renem. Wspólne dla obydwu obiektów jest również to, że występowało w nich tylko niewiele typowych naczyń germańskich, główną komponentę stanowiły natomiast formy lokalne.

Dla szerokootworowych garnków z lejkwatym, ostro wychylonym brzegiem, odkrytych w Tauberbischofsheim (tabl. 9. 4) czy Niederkassel (tabl. 6. 3) można wskazać kolejną analogię ze strefy górnego Renu. W Mannheim-Straßenheimer Hof wśród późnolateńskiej ceramiki osadowej odkryto germańską situlę z identycznie ukształtowanym brzegiem oraz zamocowanym do niego małym uchem.¹⁷ Miejsce to zostało prawdopodobnie opuszczone już około połowy I w. p.n.e., spektrum fibul obejmuje formy wczesno- i środkowolateńskie, także egzemplarze młodsze – cztery zapinki typu Nauheim.¹⁸ Nieliczne rzymskie fragmenty ceramiki (trzy sztuki spośród ponad trzystu przedstawionych na ilustracjach) należałoby łączyć z późniejszą fazą użytkowania stanowiska. Obecność w Straßenheimer Hof pewnej liczby późnolateńskiej ceramiki zdobionej ornamentem grzebykowym oraz dołkami odzwierciedla ponadregionalne kontakty i potwierdza, że teren wokół ujścia rzeki Neckar był strefą przejściową pomiędzy centralnym obszarem rozprzestrzenienia takiej ceramiki od Jury Szwabskiej aż po Szwajcarię i obszarem jej sporadycznego występowania w dolinie Wetterau na północ od Menu.¹⁹ Stanowisko w Mannheim-Straßenheimer Hof jest zapewne śladem pierwszego pojawienia się grup germańskich w regionie dolnego Neckaru. Wydaje się, że łączność z terenami nadłabskimi później nigdy już nie została zerwana. Po upływie wielu generacji te ciągle przybywające nowe grupy, zwane w rzymskich źródłach Suebi Nicrenses (Swebowie znad Neckaru), dały asumpt do pojawienia się określenia: (rzymska) C(ivitas) V(lpia) S(ueborum) N(icrensi-um).

16 Eine Auswahl abgebildet in Frank 2009, Abb. 2.

17 Lenz-Bernhard und Bernhard 1991, 314; ein anschauliches Foto jüngst in: Rieckhoff 2012, Abb. 606.

18 Gropengießer 1956, Taf. 166. 4–6, 8.

17 Lenz-Bernhard i Bernhard 1991, 314; obrazowa fotografia ostatnio w Rieckhoff 2012, ryc. 606.

18 Gropengießer 1956, tabl. 166. 4–6, 8.

19 Seidel 1999, 188–190, mapa ryc. 5.

Vorkommen in der Wetterau nördlich des Mains und illustriert so überregionale Verbindungen der Zeit.¹⁹ Mit dem Fundplatz Mannheim-Straßenheimer Hof fassen wir wohl den ersten Vorstoß germanischer Gruppen in die Region am unteren Neckar; die Verbindung in das Elbegebiet scheint darauf hin nicht mehr abgerissen zu sein. Generationen später werden die nach und nach zugewanderten Gruppen, die in den römischen Quellen Suebi Nicrenses – Neckarsueben – genannt werden, namensgebend für die (römische) C(ivitas) V(lpia) S(ueborum) N(icrensiu(m)).

Auch im Taubergebiet zeichnet sich ein über lange Zeiträume immer wieder begangener Verkehrsraum deutlich ab, hier kreuzten sich großräumige Verbindungslinien. Wie im Neckar-Mündungsgebiet folgten auch hier nach den Trägern der Przeworsk-Kultur in mehreren Wellen Einwanderer, die hier an der Tauber der Großromstedter Kultur und noch später der Rhein-Weser-germanischen Kultur angehörten. Kleinfunde aus weit entfernten Herkunftsgebieten zeigen überregionale Kontakte an; so belegt wieder ein Beispiel von Kammgrübchen-Keramik außerhalb ihres Kerngebiets aus der Siedlung von Lauda-Königshofen, „Höhlein“ (Taf. 10. 11)²⁰ Kontakte Richtung Süden. Unter den Glasarmringfragmenten von dem Platz (Taf. 10. 12–17) befindet sich mit dem Typ Haevernick Gruppe 3b mit heute verlorener aber deutlich abgedrückter Fadenaufgabe (Taf. 10. 12) ein Stück, das in seinem Hauptverbreitungsgebiet am Niederrhein und hier besonders in den südlichen Niederlanden vorkommt. In geringeren Konzentrationen war die Form zudem im Main-Mündungsgebiet mit der Wetterau und in Österreich nördlich der Donau verbreitet.²¹ Die Form ist dagegen im keltischen Kerngebiet Süddeutschlands kaum vertreten. Das Glasarmreiffragment aus Königshofen vereint Merkmale der vor allem am Niederrhein verbreiteten einfachen Reifen Haevernick Gruppe 3b, die üblicherweise eine Fadenaufgabe aufweisen und im Querschnitt meist rundlicher geformt sind, mit den auch in Süddeutschland belegten breiteren Formen der Reihen 38 und 39.²²

Die am weitesten in Richtung Süden vorgedrungenen Einflüsse aus den germanisch besiedelten Regionen

Także dorzecze rzeki Tauber należałoby określać mianem strefy komunikacyjnej, gdyż przebiegały tu szlaki tranzytowe. Podobnie jak w regionie dolnego Neckaru, po osadnictwie kultury przeworskiej przybywały tutaj nowe fale migrantów, reprezentujące grupę Großromstedt, a następnie germańską kulturę reńsko-weszerską. Pojedyncze znaleziska, znacznie oddalone od stref głównego ich występowania, znakomicie odzwierciedlają ponadregionalne kontakty. Odkryty na osadzie Lauda-Königshofen, ‚Höhlein‘ (tabl. 10. 11)²⁰ fragment ceramiki z ornamentem grzebykowo-dołkowym wskazuje na istnienie kontaktów z południem. Wśród licznych na tym stanowisku fragmentów bransolet szklanych (tabl. 10. 12–17) znajduje się egzemplarz nawiązujący do grupy 3b wg Haevernick, z wyraźnie odcisniętym śladem nitkowatych nakładek. Główny obszar rozprzestrzenienia takich form znajduje się nad dolnym Renem, przede wszystkim w południowych Niderlandach. Koncentracja znalezisk widoczna jest także u ujścia Menu (wraz z doliną Wetterau) oraz w Austrii na północ od Dunaju.²¹ Takie bransolety są natomiast niemal niespotykane w centrum kultury celtyckiej na południu Niemiec. Egzemplarz z Königshofen łączy w sobie cechy grupy 3b Haevernick (okrągławy przekrój i nitkowane nakładki) oraz występujących także w południowych Niemczech serii 38 i 39,²² odróżniających się przede wszystkim nieco szerszym kształtem.

Najdalej na południu wpływy ze zwartych enklaw osadnictwa germańskiego w środkowych Niemczech stwierdzone zostały na oppidum Alteburg-Rheinau.²³ W południowych Niemczech na południe od Jagst i Kocher tego typu ceramika jest już nieobecna.²⁴

Spektrum form z osady ‚Höhlein‘ obejmuje schyłkowo-latańską lokalną celtycką ceramikę toczoną (tabl. 10. 8, 10, 18 [nr 10 z gliny grafitowanej]), ręcznie lepione misy (np. tabl. 10. 19) i formy właściwe osadnictwu wschodnich lub nadłabskich Germanów (tabl. 10. 1–7, 9), przynajmniej częściowo zdradzające wpływy przeworskie. Brak jest typowych wyrobów grupy Großromstedt, choć kilka takich odkryto na sąsiadującej osadzie na tym samym polu.

19 Seidel 1999, 188–190, Karte Abb. 5.

20 Vgl. Kartierung von Seidel 1999, 204 Liste 2, Nr. 7.

21 Deiters 2008, Karte 2.

22 Gebhard 1989.

20 Por. Seidel 1999, 204 lista 2, nr 7.

21 Deiters 2008, mapa 2.

22 Gebhard 1989.

23 Rieckhoff 1995; Nick 2002, 183 z przypisem 63.

24 Por. Wieland 1996; tam także o komunikacji pomiędzy strefą górnego Renu i górnym biegiem rzeki Tauber 175–176.

nördlich der Mittelgebirge werden in dem Oppidum von Alteburg-Rheinau greifbar;²³ einschlägige Keramik scheint jedoch in Südwestdeutschland südlich von Jagst und Kocher zu fehlen.²⁴

Die Keramikfunde der Siedlung ‚Höhlein‘ setzen sich aus jüngerlatènezeitlicher einheimisch-keltischer Drehscheibenkeramik (Taf. 10. 8, 10, 18, davon 8, 10 aus Graphitton), freihandgeformten Schüsseln und Schalen (Bsp. Taf. 10. 19) und eindeutig ost- oder elbgermanischen Formen zusammen (Taf. 10. 1–7, 9), die wenigstens zum Teil Przeworsk-Einschlag aufweisen. Typische Stücke der Großromstedter Kultur, wie auf einer benachbarten Siedlung in derselben Flur in mehreren Stücken nachgewiesen, fehlen.

Letztlich lässt sich an der äußeren Peripherie ihres Auftretens – nicht zuletzt bedingt durch die geringe Zahl wirklich aussagekräftiger Funde – häufig nicht mit letzter Sicherheit entscheiden, ob Keramik der Oder-Warthe-Gruppe oder Keramik im Stil der Przeworsk-Kultur, die möglicherweise schon einem frühen Abschnitt der Großromstedter Kultur angehört oder allgemeiner auf elbgermanischen Gruppen zurückgeht, vorliegt.

Geht man zurück an den Niederrhein, zeigt sich auch hier, dass die Fundstellen früher germanischer Präsenz auf die verkehrsgeographische Situation zurückgeführt werden können. Das Gräberfeld und die Siedlung von Leverkusen-Rheindorf liegen direkt an einem alten Flussübergang, an dem ein von Grabhügelgruppen gesäumter Altweg, der sogenannte ‚Mauspfad‘, die Wupper querte. Bereits in der ältesten Gräbergruppe des Bestattungsortes finden sich Trachtbestandteile aus dem östlichen Mittelgebirgsraum und den nördlich anschließenden Gebieten – etwa bronzene und eiserne Gürtelhaken – neben Objekten, die Einflüsse aus dem keltischen Süden zeigen.²⁵ Etwas weiter südlich liegt mit Köln-Porz-Lind ein weiterer bedeutender späteisenzeitlicher Fundplatz unmittelbar am Mauspfad. Westlich von Porz-Lind profitierte die Siedlung von Niederkassel von einem nur wenig mehr als zwei km entfernten alten Rheinübergang. Außergewöhnliche Funde zeigen, dass die Kleinregion zwischen dem Rhein im Westen und der Wahner Heide im Osten spätestens seit

Mała liczba znalezisk, a przede wszystkim dużych serii ceramiki sprawia, że jednoznaczna interpretacja materiałów występujących w tej peryferycznej strefie jest bardzo utrudniona. Nie da się z całą pewnością określić, czy jest to ceramika ‚klasycznej‘ kultury przeworskiej z głównej (polskiej) strefy jej występowania, czy też ceramika w stylu kultury przeworskiej, przetworzona we wczesnej fazie grupy Großromstedt bądź (ogólniej rzecz ujmując) w środowisku Germanów nadłabskich.

Również nad dolnym Renem okazuje się, że stanowiska, na których widoczne są wczesne materiały germańskie, wykazują wyraźne uwarunkowania komunikacyjno-geograficzne. Cmentarzysko i osada Leverkusen-Rheindorf położone są bezpośrednio przy starej przeprawie przez rzekę, gdzie przebiegała otoczona grupami kurhanów stara, prowadząca przez rzekę Wupper droga (tzw. ‚Mauspfad‘). Już w najstarszych pochówkach na cmentarzysku odkryto części stroju i ozdoby ze wschodu, z obszaru środkowych i północnych Niemiec (np. brązowe i żelazne klamry hakowe do pasa), jak również świadectwa wpływów celtyckiego południa.²⁵ Również przy ‚Mauspfad‘, nieco dalej na południe, leży kolejne znaczące stanowisko z późnej epoki żelaza: Köln-Porz-Lind. Na zachód od Porz-Lind znajdowała się osada Niederkassel, profitująca dzięki bliskości (nieco ponad 2 km) starej przeprawy przez Ren. Bogactwo znalezisk wskazuje, że mikroregion położony między Renem od zachodu i równinnym terenem Wahner Heide od wschodu najpóźniej już we wczesnym okresie lateńskim był częścią ponadregionalnego systemu komunikacyjnego.²⁶ Przebiegał tędy szlak pomiędzy rejonem środkowego Renu i obszarami nad Wezerą. Jest prawdopodobne, że przebiegały tu również ważne połączenia pomiędzy rejonem środkowego Renu a oddaloną dalej na wschód środkową częścią Niemiec.

Obraz kulturowy dla omawianego regionu dolnego Renu jest bardzo nieostry. Odkryte w strefie nad środkowym Renem, sąsiadujące z kotliną Nuewied (Neuwieder Becken), późnolateńskie zapinki o trójkątnym kształku (Kostrzewski wariant K) oraz groby ciepłopalne obsypane szczątkami stosu, będące w późnoceltyckim lokalnym środowisku zjawiskiem całkowicie obcym, świadczą z całą pewnością o pojawieniu się impulsów ze wschodu.²⁷ Z kolejnych pochówków w tym

23 Rieckhoff 1995; Nick 2002, bes. 183 mit Anm. 63.

24 Vgl. Wieland 1996; dort auch zur verkehrsgeographischen Situation zwischen Hochrhein und oberer Tauber 175–176.

25 Uslar 1964; Frank 2007.

25 Uslar 1964; Frank 2007.

26 Np. Frank 2014, ryc. 1.

27 Bockius 1992, 154–158.

der Frühlatènezeit in ein überregionales Kommunikationssystem eingebunden war.²⁶ Die Region stand einmal vermittelnd zwischen dem Mittelrheingebiet und dem Weserraum; wichtige Verbindungswege scheinen jedoch auch zwischen dem Mittelrheingebiet, den östlich anschließenden Mittelgebirgen und Mitteldeutschland bestanden zu haben.

Sehr unscharf bleibt bisher unser Bild für den Raum zwischen den bisher behandelten Regionen an Ober- und südlichem Niederrhein. Im Mittelrheingebiet im Umkreis des Neuwieder Beckens treten mit geknickten Spätlatenefibeln Kostrzewski Var. K und Brandschüttungsgräbern, die im spätkeltischen Milieu der Region völlig fremd sind, Einflüsse auf, die sicherlich aus dem Osten kommen.²⁷ Aus weiteren Grabfunden in derselben Region stammen Stangenschildbuckel oder ‚fremde‘ Lanzenspitzen; weitere Gräber mit elbgermanischen Inventaren belegen die Anwesenheit von germanischen Siedlern bis in die frühe Römische Kaiserzeit.

Das Gebiet des unteren Niederrheins nördlich der Lippe schließlich hat die bisher umfangreichsten Fundkomplexe – Siedlungsbefunde und Gräber – aus der Zeit der ersten germanischen Vorstöße an den Rhein geliefert.²⁸ Vor allem in der Siedlungsgrube von Haldern-Heeren-Herken, die Reichmann seiner „Fremdgruppe I“ zuweist, erkennt man noch deutliche ostgermanische Einflüsse, die schlaglichtartig besonders an einer Sonderform deutlich werden: Das ungewöhnliche Gefäß mit umlaufendem plastischem Wulst unterhalb des leicht ausbiegenden Halses²⁹ besitzt eine praktisch identische Parallele in Grab 330 des Gräberfelds von Kamieńczyk in Masowien.³⁰ Viele weitere Gefäße aus dieser Grube (Bsp. Taf. 5. 9, 11, 14, 22; Taf. 6. 4, 10, 16; Taf. 7. 1, 3–7, 21, 25) besitzen genaue Entsprechungen im Typenspektrum der Oder-Warthe-Gruppe. Identische Formen finden sich schließlich auch in der Siedlungsgrube von Leverkusen-Rheindorf wieder.³¹ Allerdings liegen in Haldern-Heeren-Herken neben ostgermanischen und einheimischen Formen auch jüngere elbgermanische Gefäße und einige wenige frühkaiserzeitlich-römische Funde vor, die eine Datierung der Grubenverfüllung in

samem regionie pochodzą umbra z kolcem oraz ‚obce‘ groty włóczni. Dalsze groby o wyposażeniu typowym dla Germanów nadłabskich poświadczają obecność germańskich osadników aż po wczesny okres wpływów rzymskich.

Rejon dolnego Renu na północ od rzeki Lippe dostarczył jak dotąd najliczniejszych znalezisk (obiekty osadowe i groby) związanych z najwcześniejszym horyzontem pojawienia się Germanów nad Renem.²⁸ Należałoby tu wspomnieć przede wszystkim jamę na osadzie w Haldern-Heeren-Herken, którą Reichmann zakwalifikował do swojej „Fremdgruppe I”: świadectwem obcych wpływów jest niespotykane naczynie z dookólnym walcem plastycznym poniżej lekko wygiętej szyjki²⁹, które posiada doskonały odpowiednik w grobie 330 z cmentarzyska w Kamieńczyku na Mazowszu.³⁰ Wiele innych naczyń z tej jamy (np. tabl. 5. 9, 11, 14, 22; 6. 4, 10, 16; 7. 1, 3–7, 21, 25) ma dokładne analogie w spektrum typów grupy odrzańsko-warciańskiej. Identyczne formy można wreszcie znaleźć w jamie osadniczej z Leverkusen-Rheindorf.³¹ W Haldern-Heeren-Herken oprócz wschodniogermańskich i lokalnych form wystąpiły jednak także młodsze nadłabskie naczynia oraz nieliczna ceramika z wczesnego okresu wpływów rzymskich, co czyni prawdopodobnym datowanie na ostatnią tercję I w. p.n.e.

Również kilka odkrytych w regionie grobów ciała-palnych poświadczają związki pomiędzy dolnym Renem i wschodnim Barbaricum: w Rees-Haldern w kilku grobach odkryto wschodniogermańskie elementy stroju, np. duże, żelazne taśmowate klamry hakowe do pasa.³²

Funkcjonowały także kontakty w kierunku zachodnim i południowym, o czym świadczy górna część amfory typu Dressel 1A w fosie umocnionej osady z Rees-Haldern.³³ Znalezisko to datowane jest na pierwszą połowę I w. p.n.e. i należy tym samym do najstarszych rzymskich znalezisk nad dolnym Renem. Budowę warowni bezpośrednio nad Renem z pewnością uznać można za sygnał, że sytuacja stała się w tamtym czasie niepewna, co skłoniło ludność do zakładania punktów warownych, mogących ją chronić.

26 Bsp. Frank 2014, Abb. 1.

27 Bockius 1992, 154–158.

28 Zusammenfassend: Reichmann 1979.

29 Reichmann 1979, Taf. 4. 5.

30 Dąbrowska 1997, Taf. 150. 4.

31 Zu dem Gefäß Abb. 1. 6 etwa Reichmann 1979, Taf. 5. 16.

28 Podsumowanie: Reichmann 1979.

29 Reichmann 1979, tabl. 4. 5.

30 Dąbrowska 1997, tabl. 150. 4.

31 Odnosnie naczynia ryc. 1. 6 por. np. Reichmann 1979, tabl. 5. 16.

32 Reichmann 1979, 195 z przyp. 26.

33 Schletter 2011, ryc. 2, 8.

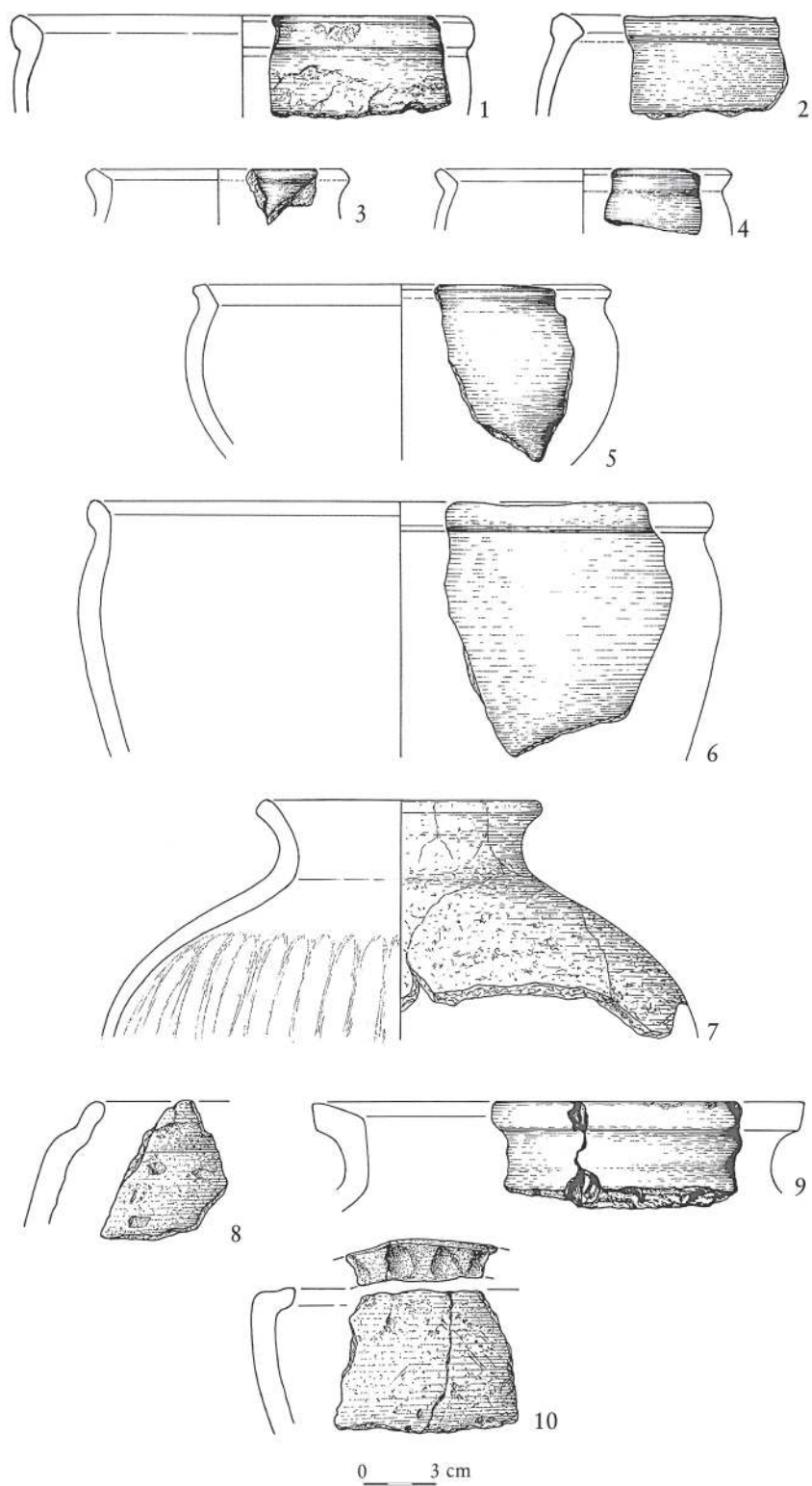
das letzte Drittel des 1. Jahrhunderts v. Chr. wahrscheinlich machen.

Nicht zuletzt untermauern einige Brandgräber aus der Region wahrscheinliche Verbindungen zwischen dem Niederrhein und dem östlichen Barbaricum: In Rees-Haldern fanden sich in mehreren Gräbern ostgermanische Trachtbestandteile, etwa große bandförmige Eisengürtelhaken.³²

Dass jedoch auch nach Westen und Richtung Süden Kontakte bestanden, belegt der Fund eines Oberteils einer römischen Amphore des Typs Dressel 1A im Graben einer befestigten Siedlung aus Rees-Haldern.³³ Der Fund datiert noch in die erste Hälfte des 1. Jahrhunderts v. Chr. und gehört somit zu den ältesten römischen Funden im Gebiet des Niederrheins. Die Anlage einer Befestigung direkt am Rhein ist sicherlich als ein Hinweis zu werten, dass die Verhältnisse in dieser Zeit wohl unsicherer wurden und die Bewohner versuchten, sich bestmöglich zu schützen.

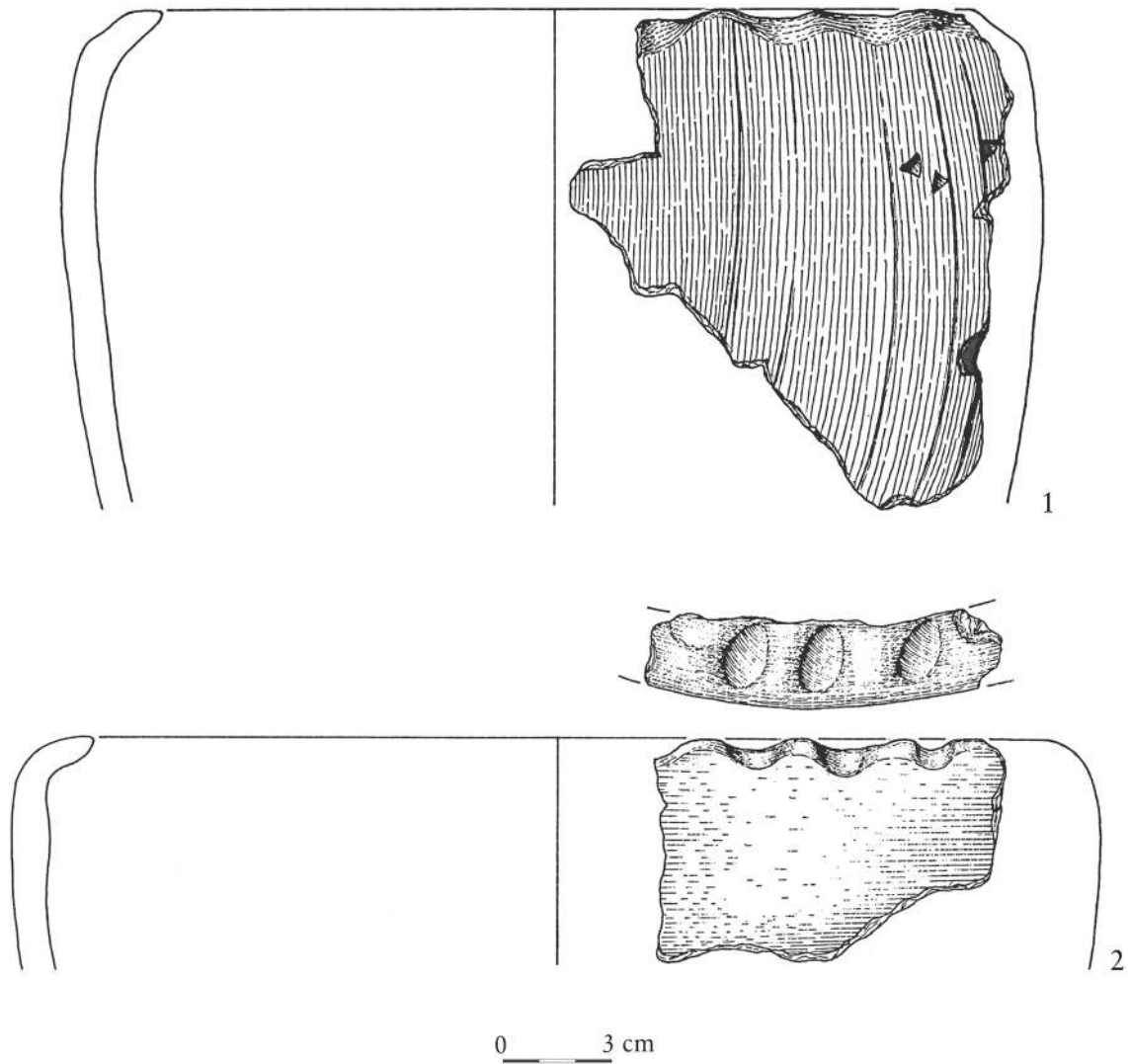
32 Reichmann 1979, 195 Anm. 26.

33 Schletter 2011, Abb. 2. 8.

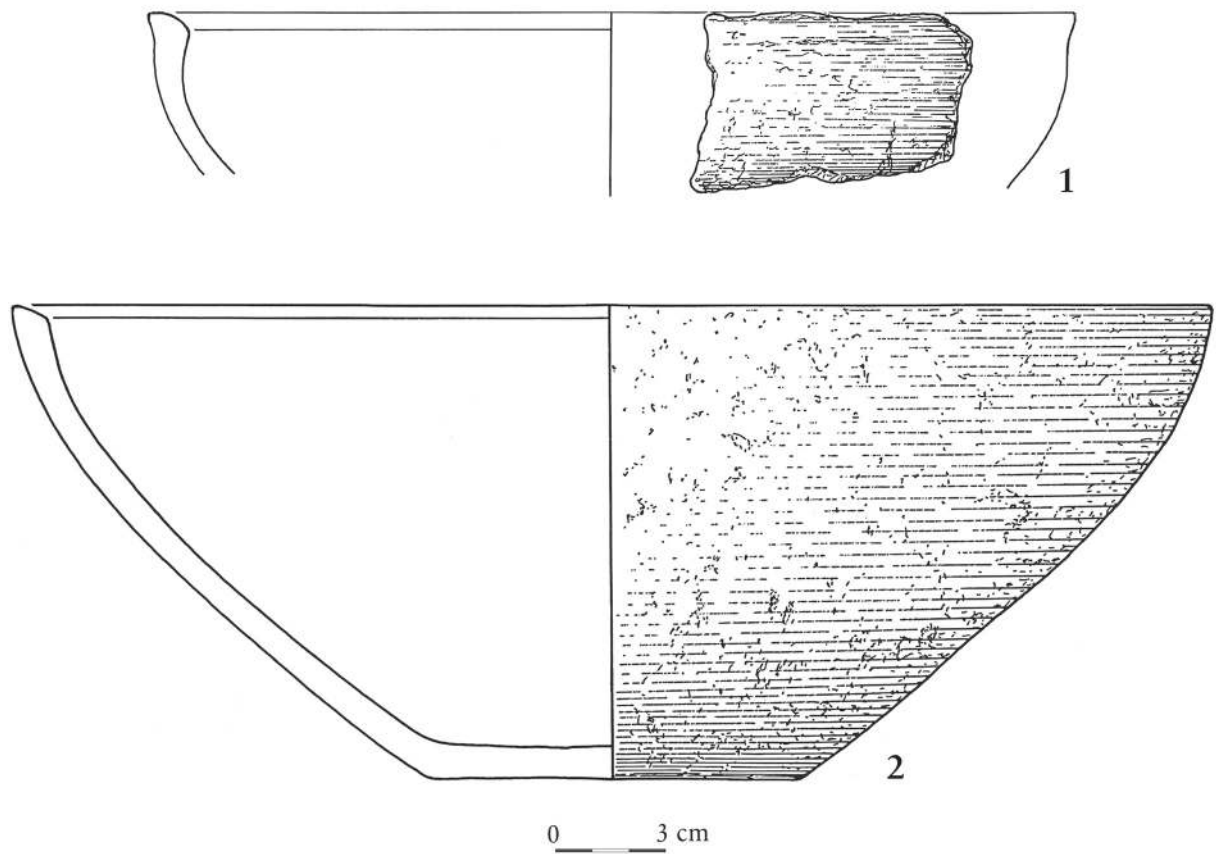
Taf. 1 Leverkusen-Rheindorf. Germanische (1-6, 9) und ‚einheimische‘ (8, 10) bzw. ‚keltische‘ (7) Keramik aus einer Grube. Maßstab 1:3.

Tabl. 1 Leverkusen-Rheindorf. Ceramika germańska (1-6, 9) oraz ‚miejscowa‘ (8, 10) i ‚celtycka‘ (7) z jamy. Skala 1:3.

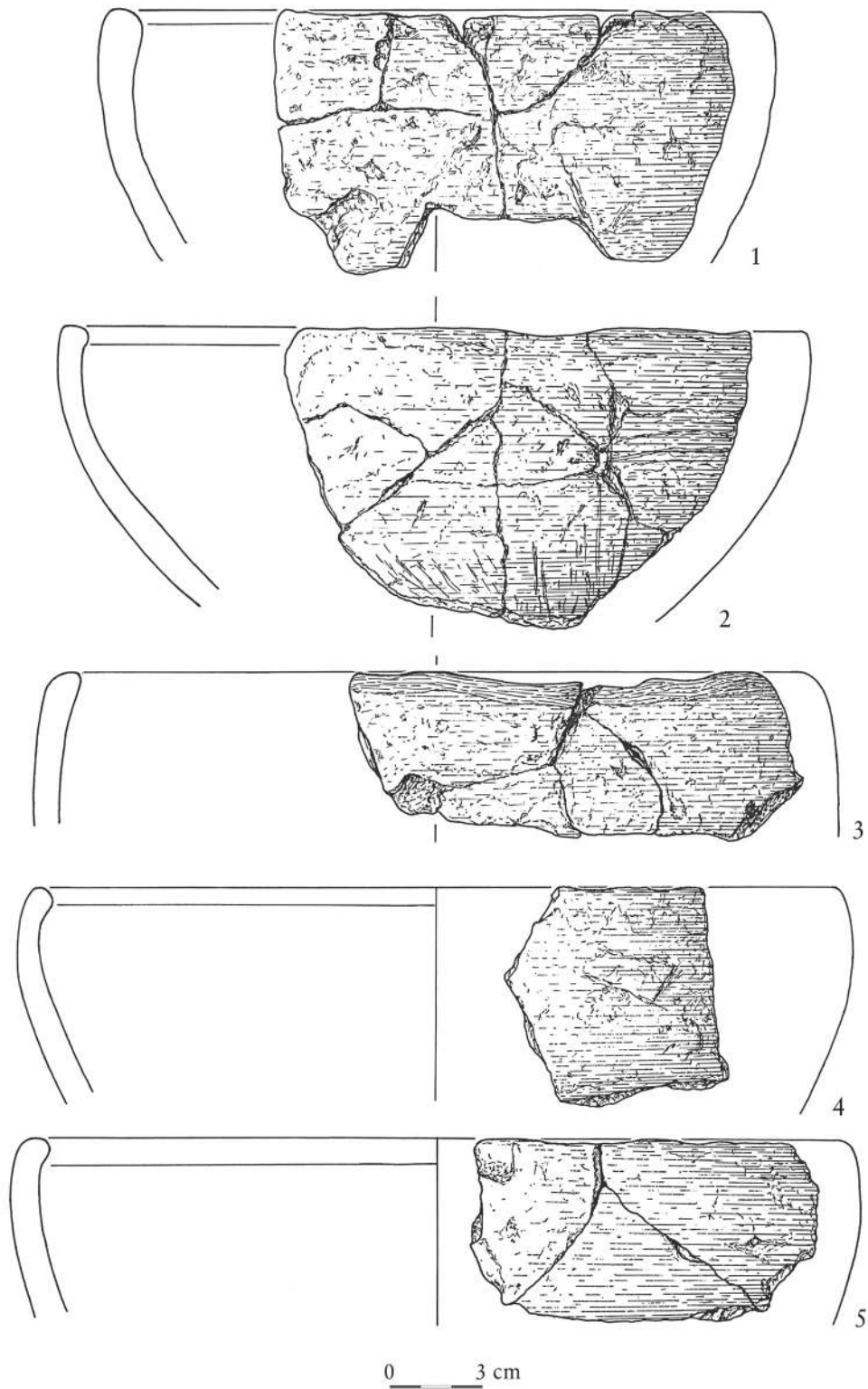
Taf. 2 Leverkusen-Rheindorf, 'Einheimische' späteisenzeitliche Keramik aus einer Grube. Maßstab 1:3.

Tabl. 2 Leverkusen-Rheindorf. Ceramika 'miejscowa' z późnej epoki żelaza z jamy. Skala 1:3.

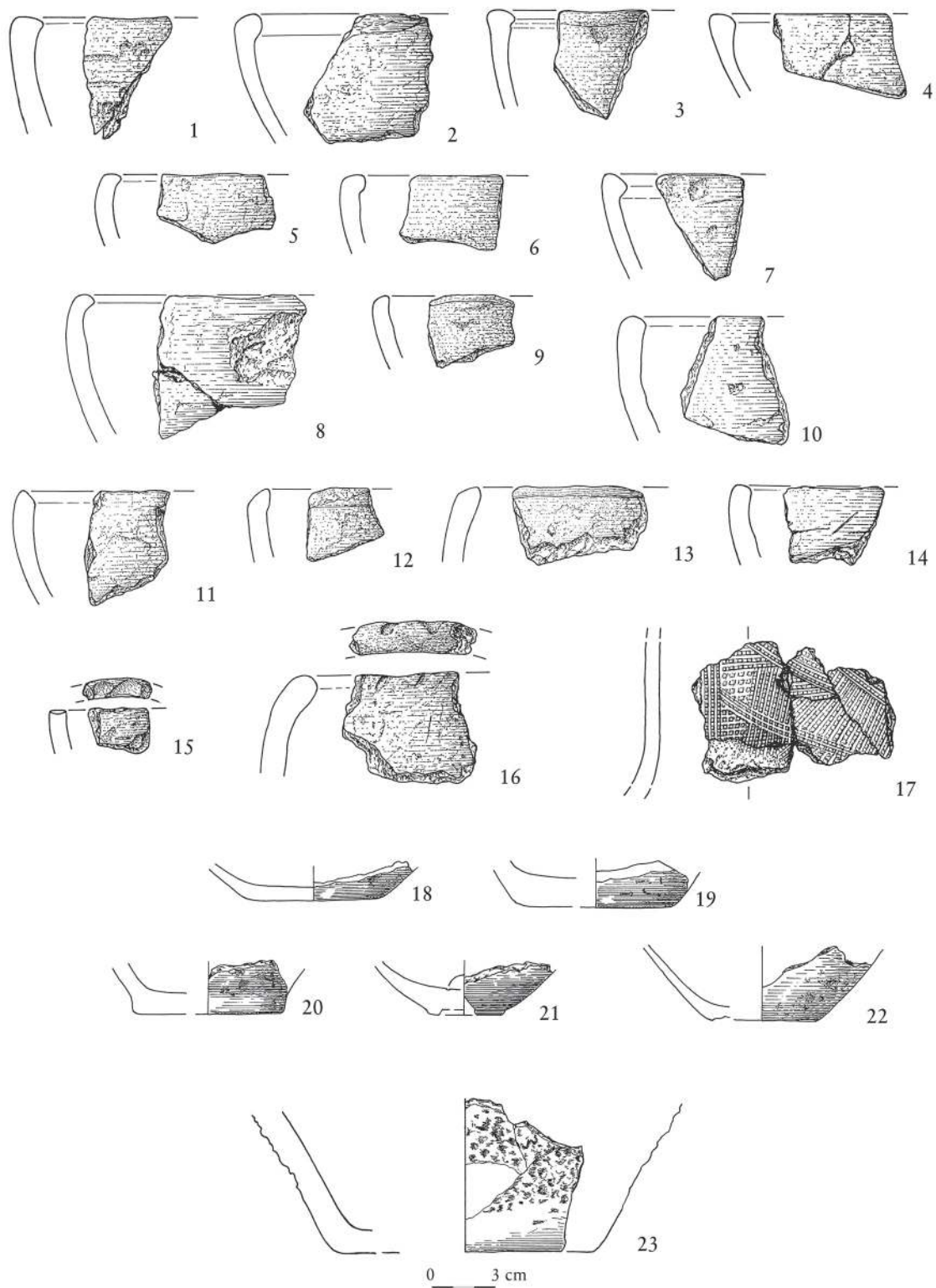
Taf. 3 Leverkusens-Rheindorf. ‚Einheimische‘ späteisenzeitliche (2) und germanische (1) Keramik aus einer Grube. Maßstab 1:3.

Tabl. 3 Leverkusens-Rheindorf. Ceramika ‚miejscowa‘ z późnej epoki żelaza (2) oraz germańska (1) z jamy. Skala 1:3.

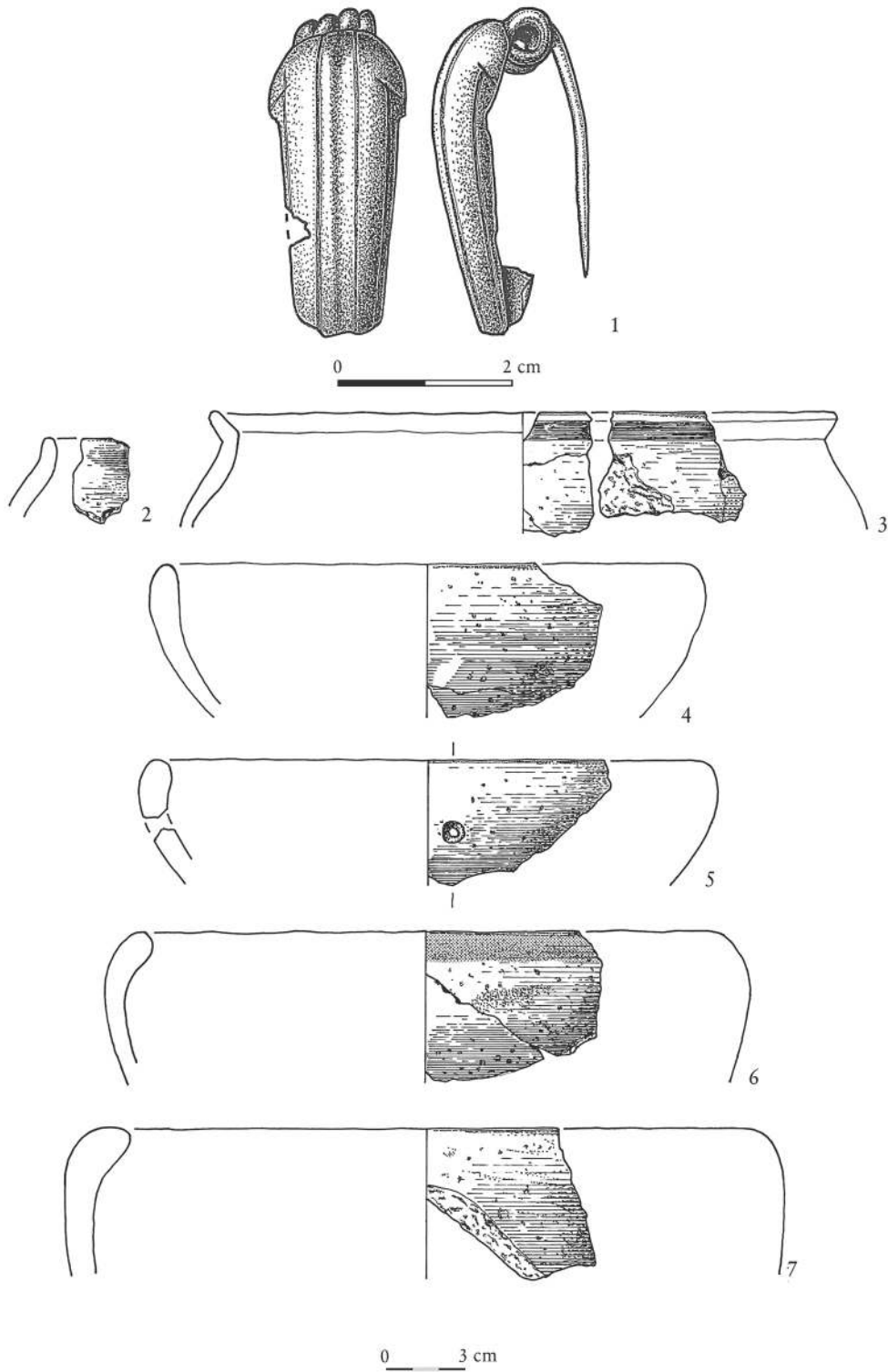
Taf. 4 Leverkusen-Rheindorf. ‚Einheimische‘ späteisenzeitliche Keramik aus einer Grube. Im Randbereich von (4) Spuren von Pichung. Maßstab 1:3.

Tabl. 4 Leverkusen-Rheindorf. Ceramika ‚miejscowa‘ z późnej epoki żelaza z jamy. Skala 1:3.

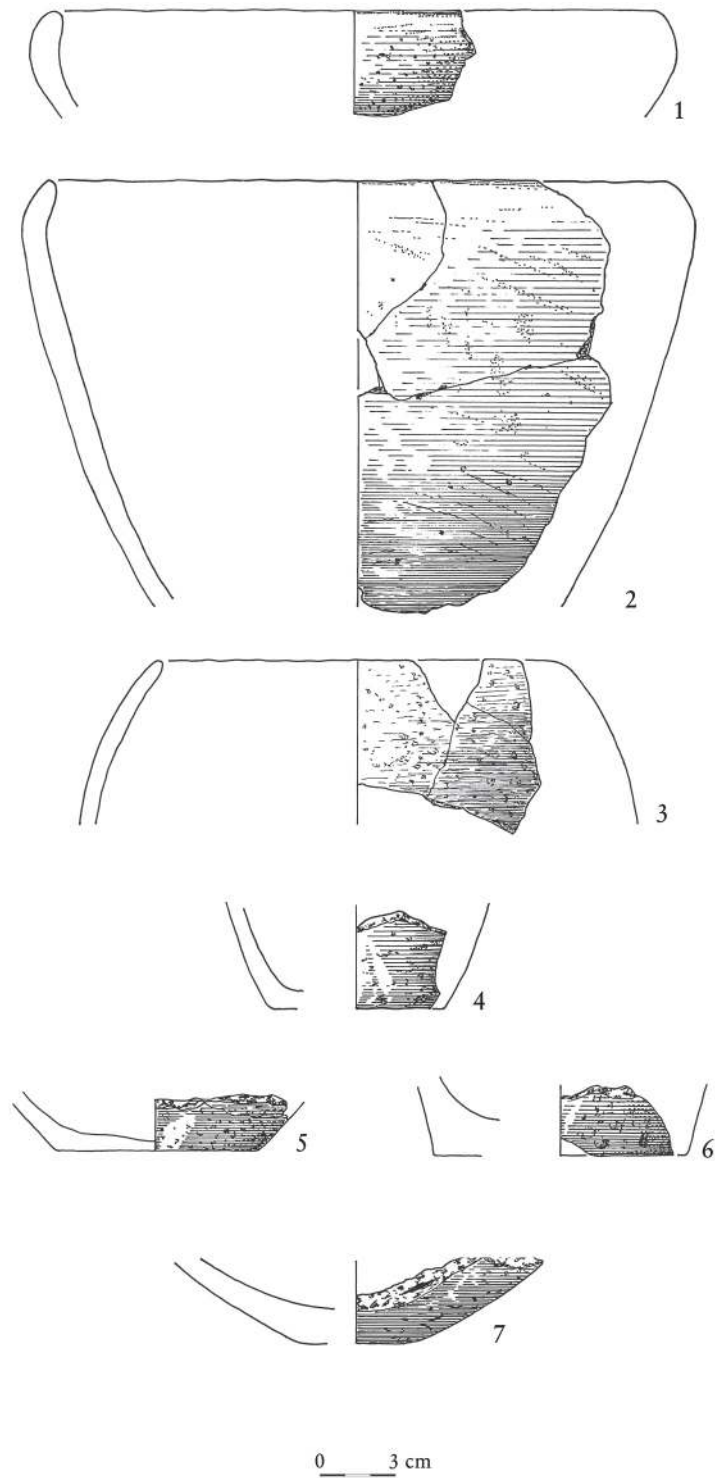
Taf. 5 Leverkusens-Rheindorf. ‚Einheimische‘ späteisenzeitliche Keramik aus einer Grube. Bodenscherbe (21): Drehscheibenware. Maßstab 1:3.

Tabl. 5 Leverkusens-Rheindorf. Ceramika ‚miejscowa‘ z późnej epoki żelaza z jamy oraz ceramika toczona. Skala 1:3.

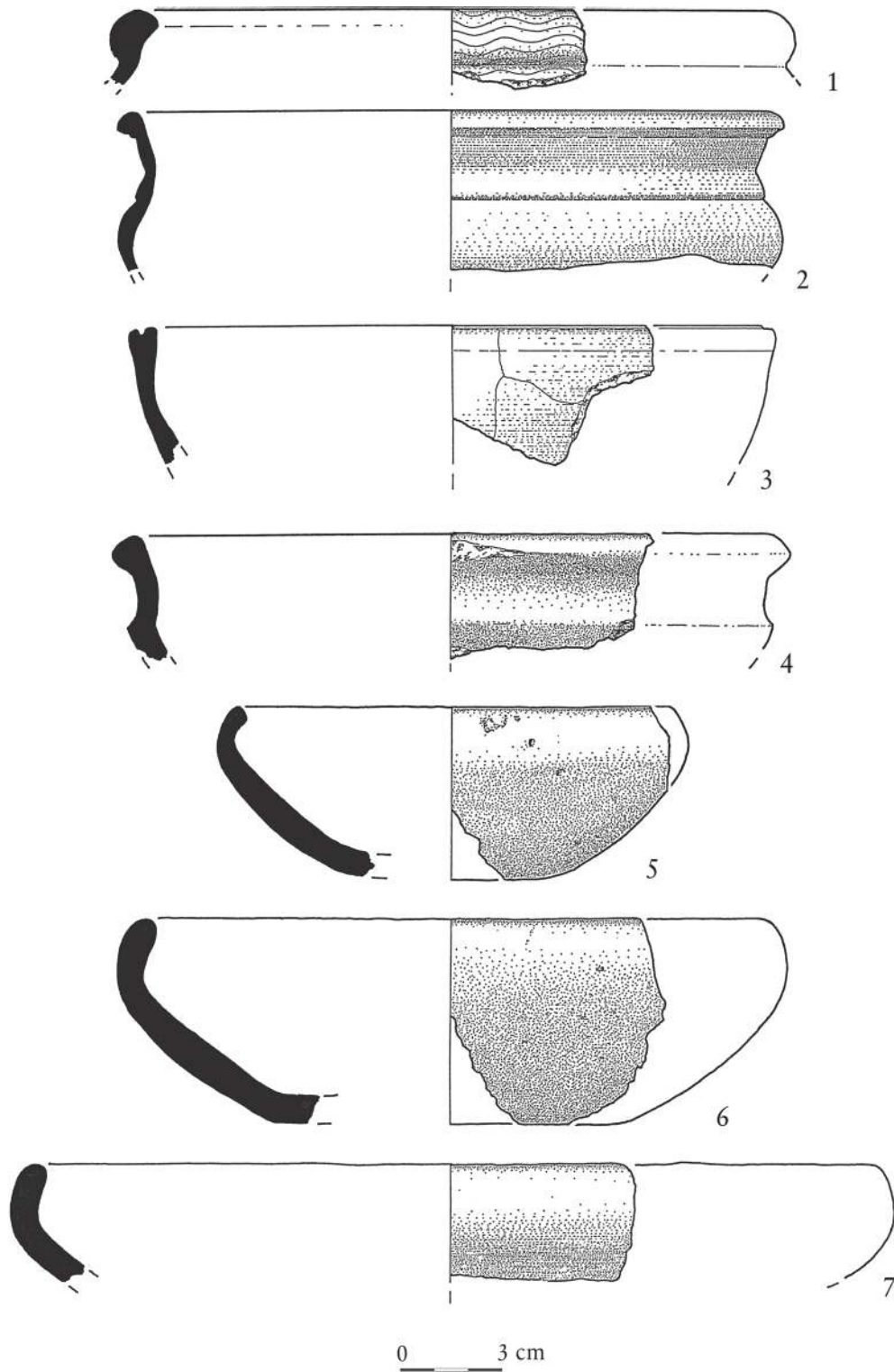
Taf. 6 Niederkassel, Rhein-Sieg-Kreis. Schüsselfibel aus Bronze (1), germanische (2-3) und späteisenzeitliche einheimische Keramik aus einer Grube. 1: Maßstab ca. 1:1; 2-7: Maßstab 1:3.

Tabl. 6 Niederkassel. Fibula misczkowata z brązu (1), ceramika germańska (2-3) i ceramika miejscowa z późnej epoki żelaza z jamy. 1: skala ok. 1:1; 2-7: skala 1:3.

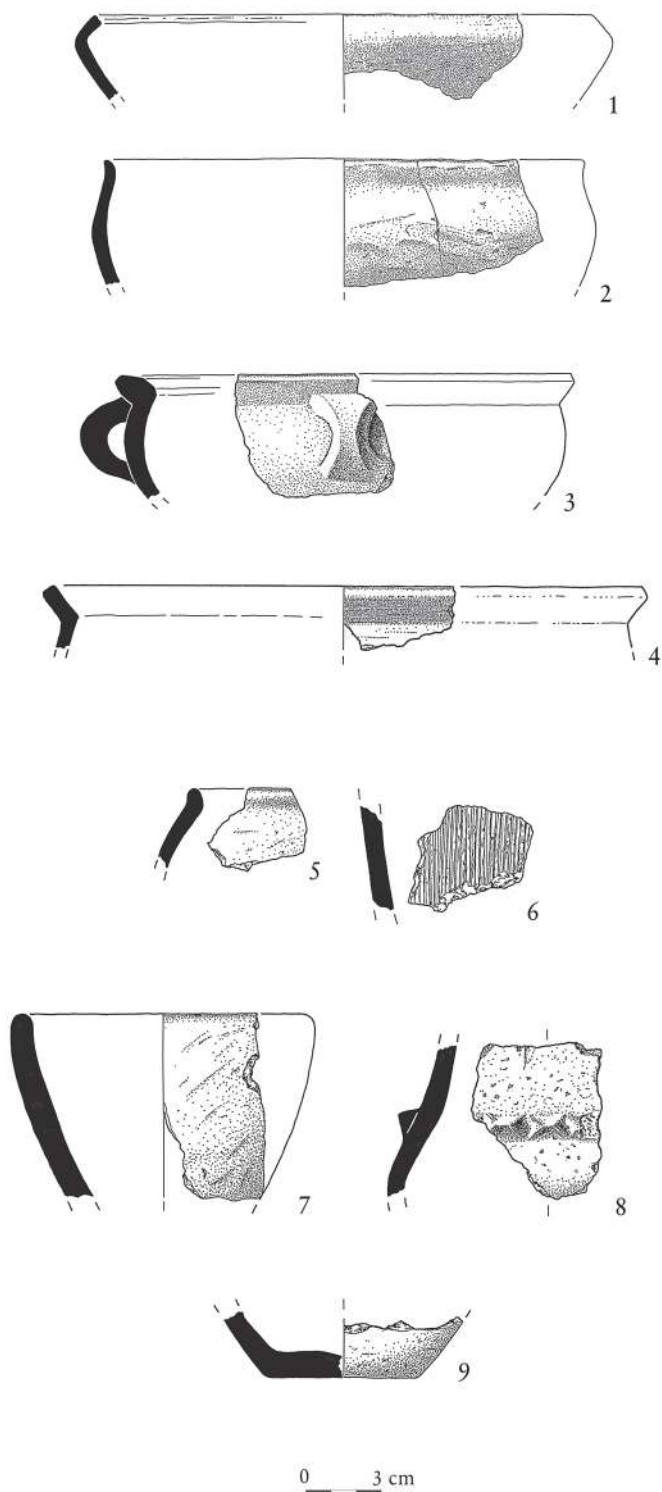
Taf. 7 Niederkassel, Rhein-Sieg-Kreis. Späteisenzeitliche einheimische Keramik aus einer Grube. Maßstab 1:3.

Tabl. 7 Niederkassel. Ceramika miejscowa z późnej epoki żelaza z jamy. Skala 1:3.

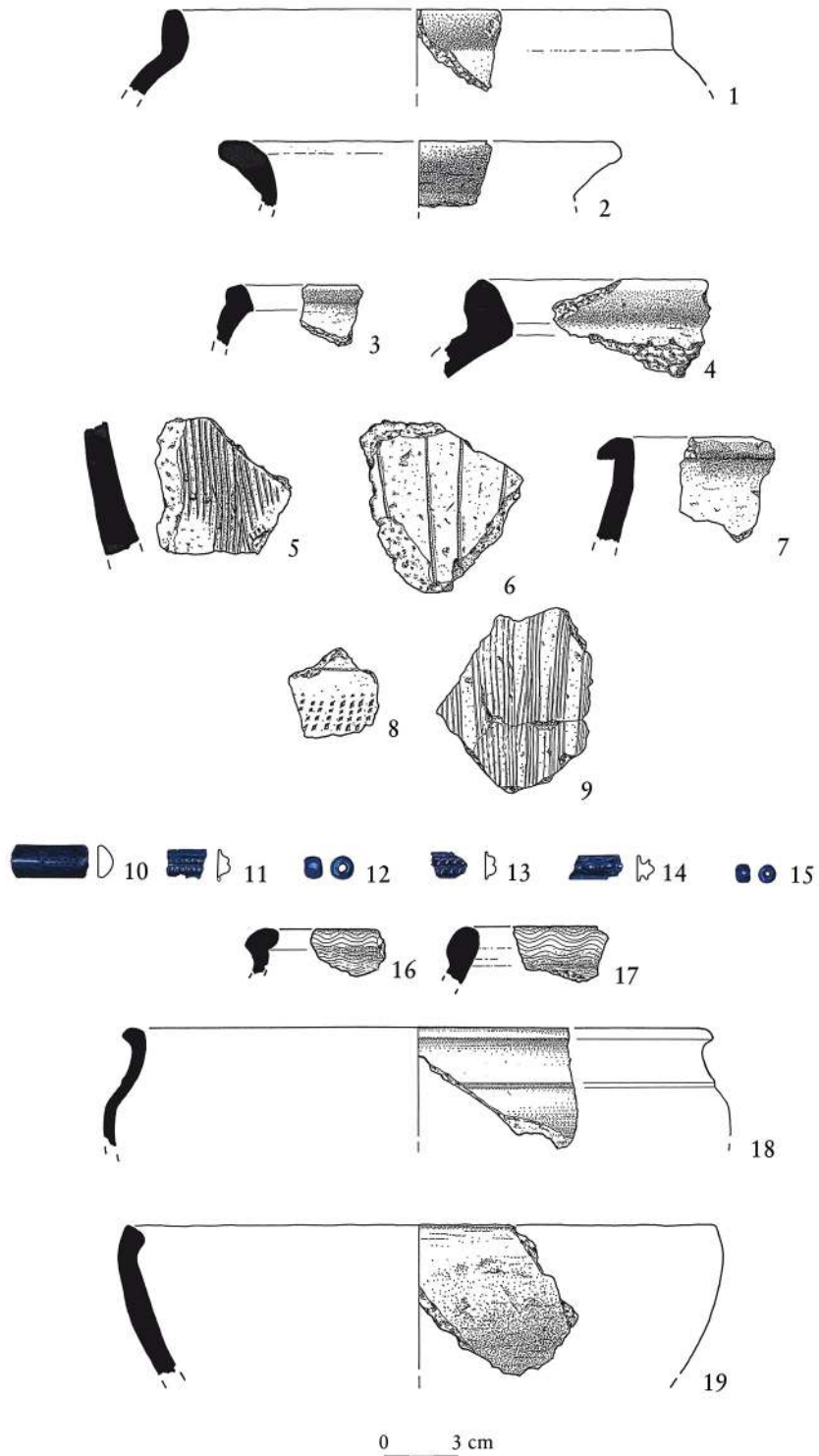
Taf. 8 Tauberbischofsheim, Main-Tauber-Kreis. Spätkeltische Keramik aus einer Grube. (1-3) Drehscheibenkeramik, davon (1) aus Graphitton. Maßstab 1:3.

Tabl. 8 Tauberbischofsheim. Ceramika późnoceltycka z jamy. (1-3) Ceramika toczona, w tym (1) z gliny grafitowej. Skala 1:3.

Taf. 9 Tauberbischofsheim, Main-Tauber-Kreis. Spätkeltische (1, 6–7, 9) und germanische (3–5) Keramik aus einer Grube; (2 und 8) wahrscheinlich hallstattzeitlich. Maßstab 1:3.

Tabl. 9 Tauberbischofsheim, powiat Main-Tauber. Ceramika późnoceltycka (1, 6–7, 9) i germańska (3–5) z jamy; (2 i 8) prawdopodobnie okres halz-tacki. Skala 1:3.

Taf. 10 Lauda-Königshofen, Main-Tauber-Kreis, Flur „Höhlein“: Spätkeltische (8, 10–19) und germanische (1–7, 9) Funde aus einer Siedlung. 10–15 Glas, 16–19 Drehscheibenkeramik, davon 16–17 aus Graphitton. Maßstab 1:3.

Tabl. 10 Lauda-Königshofen, powiat Main-Tauber, stan. „Höhlein“: Znaleźiska późnoceltyckie (8, 10–19) i germańskie (1–7, 9) z osady. 10–15: szkło; 16–19: ceramika toczona na kole (16–17 z gliny grafitowej). Skala 1:3.

Bibliographie

Bibliografia

Beck 1938

Hans Beck. „Siedlungs- und Verhüttungsplätze der Spätlatènezeit bei Trupbach, Kreis Siegen (Bericht über die Grabung 1937)“. *Siegerland* 2 (1938), 26–32.

Behagel 1949

Heinz Behagel. *Die Eisenzeit im Raume des Rechtsrheinischen Schiefergebirges*. Wiesbaden: Weidenbach, 1949.

Bockius 1992

Ronald Bockius. *Untersuchungen zur jüngeren Latène- und älteren römischen Kaiserzeit im Mittelrheingebiet*. Diss. Mainz: Johannes Gutenberg-Universität Mainz, 1992.

Dąbrowska 1997

Teresa Dąbrowska. *Kamieńczyk. Ein Gräberfeld der Przeworsk-Kultur in Ostmasowien*. Monumenta Archaeologica Barbarica. Kraków: Wydawnictwo, 1997.

Deiters 2008

Stephan Deiters. „Haevernick Gruppe 3b – Überlegungen zu einem Glasarmingtyp der ausgehenden Eisenzeit“. In *Durch die Zeiten...: Festschrift für Albrecht Jochenhövel zum 65. Geburtstag*. Hrsg. von F. Verse, B. Knoche, J. Graefe, M. Hohlbein, K. Schierhold, C. Siemann, M. Uckelmann und G. Woltermann. Internationale Archäologie: Studia honoraria 28. Rahden/Westf.: Leidorf, 2008, 315–337.

Frank 2007

Klaus Frank. „Frühe Germanen am Rhein. Der Fundplatz Leverkusen-Rheindorf“. In *Krieg und Frieden. Kelten – Römer – Germanen*. Ausstellung im Rheinischen Landesmuseum Bonn 21.6.2007–6.1.2008. Hrsg. von G. Uelsberg. Bonn und Darmstadt: Primus, 2007, 349–353.

Frank 2009

Klaus Frank. „Frühe Germanen im Taubergebiet“. In *Mitteleuropa zur Zeit Marbods. Tagung Roztoky u Křivoklátu 4.–8.12.2006*. 19. Internationales Symposium Grundprobleme der frühgeschichtlichen Entwicklung im mittleren Donaauraum. Hrsg. von V. Salač und J. Bemmann. Praha und Bonn: Archeologický Ústav Akad. věd České Rep., 2009, 453–472.

Frank 2014

Klaus Frank. „Kelten und Germanen am Rhein. 15 Jahre archäologische Forschungen in Niederkassel“. *Archäologie im Rheinland* 2013 (2014), 106–109.

Gebhard 1989

Rupert Gebhard. *Der Glasschmuck aus dem Oppidum von Manching*. Die Ausgrabungen in Manching 11. Wiesbaden und Stuttgart: Franz Steiner, 1989.

Gropengießer 1956

Erich Gropengießer. *Die Spätlatènezeit im unteren Neckarland und die Suebi Nicretes*. Diss. Heidelberg, 1956.

Joachim 2002

Hans-Eckart Joachim. *Porz-Lind. Ein mittel- bis spätlatènezeitlicher Siedlungsplatz im ‚Linder Bruch‘ (Stadt Köln)*. Rheinische Ausgrabungen 47. Mainz: Philipp von Zabern, 2002.

Kempken 2013/2014

Franz Kempken. „Siedlungsbefunde der späten Eisenzeit und frühen römischen Kaiserzeit in Niederkassel“. *Archäologie im Rheinland* (2013/2014), 102–106.

Lenz-Bernhard und Bernhard 1991

Gertrud Lenz-Bernhard und Helmut Bernhard. „Das Ober- rheingebiet zwischen Caesars Gallischem Krieg und der flavischen Okkupation (58 v.–73 n. Chr.). Eine siedlungsgeschichtliche Studie“. *Mitteilungen des Historischen Vereins der Pfalz* 89 (1991), 5–347.

Martyniak, Pastwiński und Pazda 1997

Gertruda Martyniak, Roman Pastwiński und Stanisław Pazda. *Cmentarzysko kultury przeworskiej w Ciecierzynie, gmina Byczyna, woj. opolskie*. Wrocław: Eigenverlag Katedra Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego, 1997.

Meyer 2008

Michael Meyer. *Mardorf 23, Kr. Marburg-Biedenkopf. Archäologische Studien zur Besiedlung des Mittelgebirgsraumes in den Jahrhunderten um Christi Geburt*. Mit Beiträgen von N. Benecke, S. Biegert, M. Daszkiewicz u. a. Berliner Archäologische Forschungen 5. Rahden/Westf.: Marie Leidorf, 2008.

Nick 2002

Michael Nick. „Rechtsrheinische Einflüsse auf die Keltenprägungen im Gebiet der heutigen Schweiz am Beispiel der sogenannten ‚Büschelquinare‘“. In *Circulation monétaire régionale et supra-régionale = Regionaler und überregionaler Geldumlauf: Actes du troisième colloque international du Groupe suisse pour l'étude des trouvailles monétaires* (Berne, 3–4 mars 2000). Hrsg. von H. R. Derschka, I. Liggì und G. G. Perret. Études de numismatique et d'histoire Monétaire 4. Lausanne: Editions du Zèbre, 2002, 167–200.

Petrikovits und Uslar 1950

Harald von Petrikovits und Rafael von Uslar. „Die vorgeschichtlichen Funde um den Neuenburger Hof (Rheinwupperkreis)“. *Bonner Jahrbücher* 150 (1950), 167–191.

Reichmann 1979

Christoph Reichmann. *Zur Besiedlungsgeschichte des Lippemündungsgebietes während der jüngeren vorrömischen Eisenzeit und ältesten römischen Kaiserzeit. Ein Beitrag zur archäologischen Interpretation schriftlicher Überlieferung*. Wesel: Dambeck, 1979.

Rieckhoff 1983

Sabine Rieckhoff. „Spätkeltsche und frühgermanische Funde aus Regensburg“. *Bayerische Vorgeschichtsblätter* 48 (1983), 63–128.

Rieckhoff 1995

Sabine Rieckhoff. *Süddeutschland im Spannungsfeld von Kelten, Germanen und Römern*. Trierer Zeitschrift für Geschichte und Kunst des Trierer Landes und seiner Nachbargebiete / Beiheft 19. Trier: Eigenverlag des Rheinischen Landesmuseums, 1995.

Rieckhoff 2012

Sabine Rieckhoff. „Zusammenprall der Kulturen? Kelten, Römer, Germanen“. In *Die Welt der Kelten: Zentren der Macht – Kostbarkeiten der Kunst*. Begleitband zur Großen Landesausstellung Baden-Württemberg 15. September 2012 bis 17. Februar 2013. Hrsg. von R. Röber. Ostfildern: Thorbecke, 2012, 434–442.

Schletter 2011

Hans-Peter Schletter. „Eine befestigte Siedlung des 1. Jahrhunderts v. Chr. in Rees-Haldern“. *Archäologie im Rheinland* 2010 (2011), 87–89.

Schmidt und Gruhle 2002

Berthold Schmidt und Wolfgang Gruhle. „Dendrochronologische Untersuchungen zur Latènesiedlung von Köln-Porz, ‚Linder Bruch‘“. In *Porz-Lind. Ein mittel- bis spätlatènezeitlicher Siedlungsplatz im ‚Linder Bruch‘ (Stadt Köln)*. Hrsg. von H.-E. Joachim. Rheinische Ausgrabungen 47. Mainz: Philipp von Zabern, 2002, 197–207.

Seidel 1999

Mathias Seidel. „Siedlungsfunde der Przeworsk-Kultur aus Hanau-Mittelbuchen, Main-Kinzig-Kreis (Hessen). Ein Beitrag zu den spätlatènezeitlichen Kultur- und Bevölkerungsverhältnissen in der Wetterau“. *Alt-Thüringen* 33 (1999), 181–230.

Uslar 1964

Rafael von Uslar. „Spätlatènezeitliche Gräber in Leverkusen-Rheindorf“. *Germania* 42 (1964), 36–54.

Wieland 1996

Günther Wieland. *Die Spätlatènezeit in Württemberg. Forschungen zur jüngeren Latènekultur zwischen Schwarzwald und Nördlinger Ries*. Forschungen und Berichte zur Vor- und Frühgeschichte in Baden-Württemberg 63. Stuttgart: Theiss, 1996.

Tafelnachweis**Spis Tablic**

1–4 Zeichnungen LVR-Landesmuseum Bonn, Wischhusen und LVR-Amt für Bodendenkmalpflege im Rheinland, K. Frank.
5–9 K. Frank.

KLAUS FRANK

M.A., geb. 1959, Archäologe in der Abteilung Prospektion des LVR-Amt für Bodendenkmalpflege im Rheinland in Bonn. 1984 Abschluss eines Erststudiums als Dipl. Graph.-Des. in Würzburg, 1994 Abschluss des Zweitstudiums im Fach Vor- und Frühgeschichte in Tübingen (MA). Wissenschaftliches Fachgebiet: Jüngere vorrömische Eisenzeit, Römische Kaiserzeit im Barbaricum, Römisch-germanische Beziehungen im Grenzraum.

Klaus Frank
LVR-Amt für Bodendenkmalpflege im Rheinland
Endenicher Str. 133
53115 Bonn, Deutschland
E-Mail: Klaus.frank@lvr.de

Ralf Keller

Spuren der Przeworsk-Kultur im Taubertal

Ślady kultury przeworskiej w dolinie rzeki Tauber

Zusammenfassung

Der Aufsatz untersucht mögliche Keramikfunde der Przeworsk-Kultur im nordöstlichen Baden-Württemberg. Vor allem im Taubertal zwischen Bad Mergentheim und Tauberbischofsheim sind einige einzelne Gefäßfragmente durch K. Frank in diesen Zusammenhang gestellt worden. Die Vergesellschaftung mit anderen Spätlatènebefunden ist wichtig, um Keramik der Przeworsk-Kultur von ihren Nachklängen in der Großromstedter Kultur unterscheiden zu können. Spuren der Przeworsk-Kultur sind im nordöstlichen Baden-Württemberg zwar selten und teils unsicher, bei größeren Fundkomplexen aus archäologischen Grabungen ist jedoch durchaus mit klarer bestimmbarer weiteren Funden zu rechnen.

Keywords: Siedlungskeramik; Spätlatènezeit; Przeworsk-Kultur; Großromstedter Gruppe; Baden-Württemberg; Tauberbischofsheim; Lauda-Königshofen; Schwäbisch Hall.

Podsumowanie

Artykuł opisuje znaleziska ceramiczne w północno-wschodniej Badenii-Wirtembergii (w dolinie rzeki Tauber, pomiędzy Bad Mergentheim i Tauberbischofsheim), wykazujące cechy kultury przeworskiej. Okazało się przy tym, że formy typowe dla kultury przeworskiej często pojawiają się w zespołach horyzontu Großromstedt i trudno jest jednoznacznie stwierdzić, czy są one świadectwami wpływów przeworskich, czy też jedynie wskazówką na przejmowanie elementów tej kultury w warsztacie ceramicznym horyzontu Großromstedt. Ślady kultury przeworskiej są więc w północno-wschodniej Badenii-Wirtembergii rzadkie i po części niejednoznaczne. Większe serie materiałów pochodzących z regularnych badań powinny umożliwić bardziej jednoznaczną klasyfikację kulturową.

Keywords: Ceramika osadowa; późny okres lateński; kultura przeworska; grupa Großromstedt; Badenia-Wirtembergia.

1 Einleitung

Der Nordosten Baden-Württembergs gehört fast durch die ganze Eisenzeit hindurch der süddeutschen Hallstatt-beziehungsweise der nachfolgenden Latène-Kultur an. Erst ab dem Ende der Latènezeit werden nordmittel-europäische Einflüsse maßgeblich. Im Jahr 1924 wurden erstmals rhein-weser-germanische Scherbenfunde der mittleren Römischen Kaiserzeit im Taubertal entdeckt.¹ Es dauerte aber noch weitere Jahrzehnte, bis bei Siedlungsgrabungen 1959/60 nachgewiesen wurde, dass bereits in der Spätlatènezeit eine elbgermanische Besiedlung der Großromstedter Gruppe die einheimische Latène-Kultur abgelöst hatte.² In der Folge wurde durch Begehungen ehrenamtlicher Mitarbeiter, seltener auch durch Rettungsgrabungen, die Anzahl der Fundstellen wie auch das Fundmaterial wesentlich vermehrt. Sowohl die Großromstedter Gruppe wie auch die rhein-weser-germanische Fundgruppe der mittleren Kaiserzeit sind in Baden-Württemberg fast ausschließlich auf die von Boden und Klima begünstigte Siedlungskammer des mittleren Taubertals zwischen Bad Mergentheim und Tauberbischofsheim (Main-Tauber-Kreis, BW) beschränkt. Das Taubertal bildet somit einen südwestlichen Ausläufer des Verbreitungsgebiets der beiden Kulturgruppen im angrenzenden bayerischen Mainfranken.

Bei der systematischen Auswertung des bis Anfang der 1990er Jahre zusammengekommenen Materials der Spätlatène-Kultur und Großromstedter Gruppe konnte Klaus Frank 1994 erstmals vier Fundstellen herausarbeiten, die Siedlungskeramik mit Merkmalen der Przeworsk-Kultur ergeben haben (Abb. 1). Auch dabei handelte es sich um Lesefunde und eine Notbergung.³

Die Spätlatènezeit im zentralen und westlichen Teil von Baden-Württemberg ist durch Günther Wieland aufgearbeitet.⁴ Für den nördlichen Rand, der außerhalb von Wielands Arbeitsgebiet geblieben war, liegt eine Kartierung von Klaus Frank vor, der für das mittlere Taubertal das jüngerlatènezeitliche und Großromsted-

1 Wahle 1927.

2 Dauber 1962, 183.

3 Frank 1994, 58–66.

4 Wieland 1996. Wegen der schwierigen zeitlichen Abgrenzung ist in der Arbeit auch Material der Mittellatènezeit mitbehandelt. Wieland 1996, 13.

1 Wstęp

Północny wschód Badenii-Wirtembergii niemal przez całą epokę żelaza należał do południowoniemieckiej kultury halsztackiej, a później do następującej po niej kultury lateńskiej. Dopiero od końca okresu lateńskiego zaczynają się zaznaczać wpływy ze strefy środkowej i północnej Europy. Pierwsze znaleziska reńsko-wezerskiej ceramiki ze środkowego okresu wpływów rzymskich w dolinie rzeki Tauber pochodzą z roku 1924.¹ Dopiero jednak badania z lat 1959/60 dowiodły, że osadnictwo Germanów nadłabskich (grupa Großromstedt) już w późnym okresie lateńskim zastąpiło lokalną kulturę lateńską.² Prowadzone głównie przez amatorów badania powierzchniowe oraz (znacznie jednak rzadsze) badania ratownicze doprowadziły w międzyczasie do znacznego przyrostu bazy źródłowej: zarówno ilości stanowisk jak i materiałów. Tak osadnictwo grupy Großromstedt jak i materiały reńsko-wezerskie ze środkowego okresu wpływów rzymskich ograniczają się w Badenii-Wirtembergii niemal wyłącznie do środkowej części doliny rzeki Tauber, pomiędzy Bad Mergentheim i Tauberbischofsheim (powiat Main-Tauber), a więc obszaru charakteryzującego się żyzną ziemią i korzystnym klimatem. Dolina ta tworzy więc południowo-zachodnią odnogę obszaru występowania obydwu grup kulturowych w sąsiadującym, bawarskim regionie Mainfranken.

Dzięki systematycznej analizie materiałów kultury późnolateńskiej oraz grupy Großromstedt, zebranych do lat dziewięćdziesiątych XX w., Klaus Frank mógł w roku 1994 jako pierwszy stwierdzić obecność czterech stanowisk archeologicznych, gdzie odkryta ceramika wykazywała cechy kultury przeworskiej (ryc. 1). Poza jednym przypadkiem, gdzie materiały pozyskano w trakcie badań ratowniczych, cała reszta to znaleziska luźne.³

Późny okres lateński w centralnej i zachodniej części Badenii-Wirtembergii analizie poddał Günther Wieland.⁴ Północny kraniec tego obszaru, nie ujęty w pracy Wielanda, skartował Klaus Frank. Badając środkowy odcinek doliny rzeki Tauber uwzględnił on materiały z młodszego okresu lateńskiego oraz grupy Großrom-

1 Wahle 1927.

2 Dauber 1962, 183.

3 Frank 1994, 58–66.

4 Wieland 1996, 13. Ze względu na liczne problemy z precyzyjnym datowaniem, w pracy uwzględniono także materiał ze środkowego okresu lateńskiego.

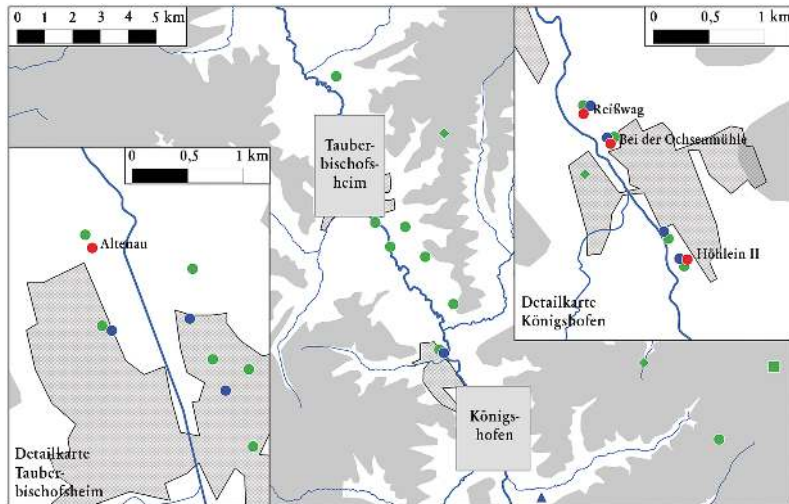

Abb. 1 Fundstellen der Mittel- und Spätlatènekultur (grün), Großmstedter Gruppe (blau) und der Przeworsk-Kultur (rot) im mittleren Taubertal. Kreis: Siedlung, Dreieck: Grabfunde, Quadrat: Viereckschanze, Raute: Einzelfund (nach Frank 2009, mit Ergänzungen).

Ryc. 1 Stanowiska środkowej i późnej kultury lateńskiej (kolor zielony), grupy Großmstedt (kolor niebieski) i kultury przeworskiej (kolor czerwony) w środkowej części doliny rzeki Tauber. Koło: osada, trójkąt: znaleziska grobowe, kwadrat: 'Viereckschanze', romb: znalezisko pojedyncze (wg. Frank 2009, z uzupełnieniami).

ter Fundmaterial bearbeitet hat.⁵ Wie in den benachbarten Teilen Süddeutschlands ist die jüngste Phase der Latène-Kultur (Lt D2) bisher nur selten belegbar, sodass für diese Landschaften eine Abwanderung der keltischen Bevölkerung und zumindest eine Ausdünnung der Besiedlung angenommen wird.

2 Mögliche Przeworsk-Fundstellen im Taubertal

2.1 Tauberbischofsheim „Altenau“

Bei Bauarbeiten nördlich von Tauberbischofsheim wurden 1970 zahlreiche Siedlungsbefunde der jüngeren Latènezeit entdeckt. Während der größte Teil des dabei geborgenen Materials bereits 1982 durch Michael Hoppe vorgelegt wurde,⁶ gelangte das Fundmaterial einer Grube erst 1989 ans zuständige Landesdenkmalamt. Klaus Frank konnte in dem Komplex zwei Scherben als Przeworsk-Keramik identifizieren,⁷ mit denen diese Kultur erstmals überhaupt im Taubertal nachgewiesen werden konnte. Vor allem eine Henkeltasse hebt sich gleich anhand von drei Merkmalen aus den Beifunden der jüngeren Latène-Kultur hervor: der Gefäßform einer Schale mit scharf ausgebogenem Rand, der Form des Randes selbst, der verdickt und facettiert ist, und

stedt.⁵ Materialy z najmłodszej fazy kultury lateńskiej (Lt D2) są tu zjawiskiem rzadkim, co odnieść można także do sąsiadujących terenów południowych Niemiec. Można więc założyć, że na terenach tych nastąpił (przynajmniej częściowy) exodus ludności celtyckiej.

2 Potencjalne stanowiska kultury przeworskiej w dolinie rzeki Tauber

2.1 Tauberbischofsheim „Altenau“

Podczas prac budowlanych na północ od Tauberbischofsheim w roku 1970 odkryto szereg obiektów osadowych z młodszego okresu lateńskiego. Większość pozyskanych zabytków w roku 1982 opublikował Michael Hoppe,⁶ materiał odkryty w jednej z jam dotarł do Krajowego Urzędu Ochrony Zabytków dopiero w roku 1989. Dwa fragmenty ceramiki K. Frank zidentyfikował jako przynależne do kultury przeworskiej.⁷ Było to pierwsze odkrycie potwierdzające obecność tej kultury w dolinie rzeki Tauber. Od pozostałych zabytków, reprezentujących młodszą kulturę lateńską, bardzo wyraźnie odróżnia się uchaty kubek z wyraźnie wyodrębnionym, charakterystycznym (pogrubionym i facetowanym) brzegiem oraz iksowatym uchem, zamocowanym poniżej krawędzi naczynia (tabl. 1. 3). Sam autor opracowania wskazał na doskonałą analogię z heskiej grupy przeworskiej z Hanau-

5 Frank 1994. Zu der bisher unveröffentlichten Arbeit liegt inzwischen eine Zusammenfassung der Ergebnisse vor, die auch die Kartierung und Fundstellenliste der Jüngeren Latènezeit und des Großmstedter Horizonts bietet: Frank 2009.

6 Hoppe 1982.

7 Frank 1994, 43 Nr. 20, 21; Taf. 20. 3–4.

5 Frank 1994. Praca ta jest jak dotąd nieopublikowana, istnieje jednak streszczenie jej wyników, zawierające skartowaną listę stanowisk z młodszego okresu lateńskiego i grupy Großmstedt: Frank 2009.

6 Hoppe 1982.

7 Frank 1994, 43 nr 20–21, tabl. 20. 3–4.

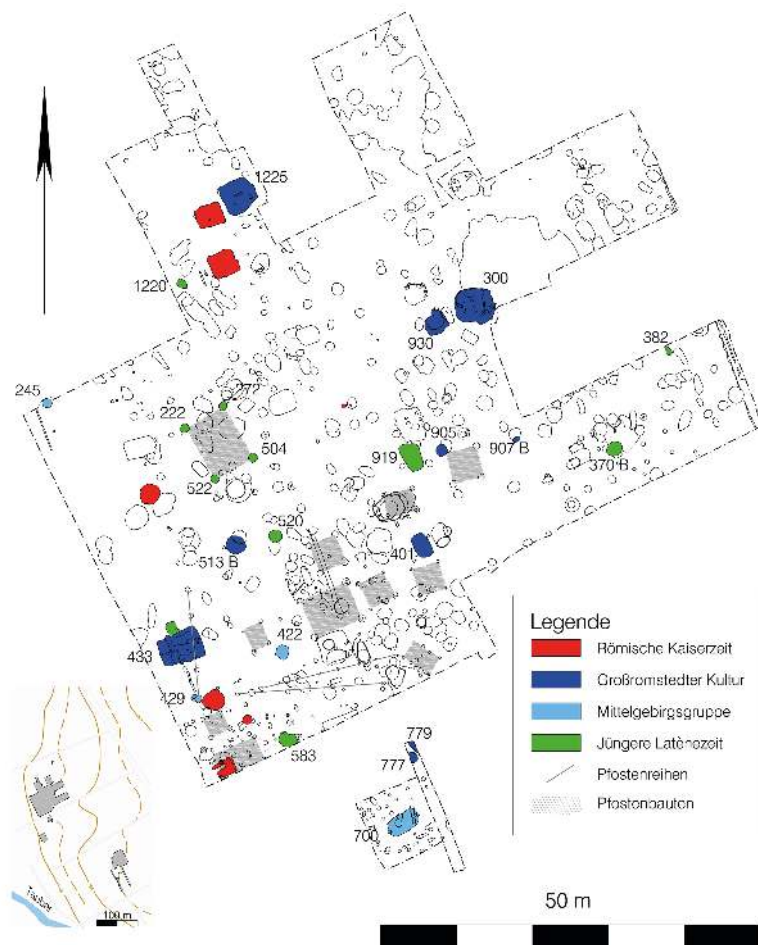

Abb. 2 Königshofen „Reiðswag“: Nördliches Grabungsareal der archäologischen Ausgrabungen. Farblich hervorgehoben sind nur die Befunde der jüngeren Latènezeit bis Römischen Kaiserzeit.

Ryc. 2 Königshofen „Reiðswag“: Północna część badanej strefy. Wyróżnione kolorem są jedynie obiekty od młodszego okresu lateńskiego po okres wpływów rzymskich.

schließlich dem X-förmig gestalteten Henkel, der leicht unterständig im Randknick angebracht ist (Taf. 1. 3). Auf ein Vergleichsbeispiel der hessischen Przeworsk-Gruppe aus Hanau-Mittelbuchen, das durch späte Nauheimer Fibeln um die Mitte des 1. Jh. v. Chr. datiert werden kann, hat bereits Frank hingewiesen.⁸ Ebenfalls ungewöhnlich im jüngerlatènezeitlichen Kontext ist ein weiterer scharf ausgebogener Rand (Taf. 1. 4). Er ist als eine unverdickte, trichterförmige Variante der typischen verdickte, facettierte Randformen der Przeworsk-Kultur anzusehen, die vornehmlich an Henkeltopfen vorkommt.⁹

Die übrigen Funde aus der Tauberbischofsheimer Siedlungsgrube, wie etwa eine kammstrichverzierte Wandscherbe, dürften der Latène-Kultur angehören

Mittelbuchen, którą na podstawie towarzyszących późnych fibul typu Nauheim można datować na połowę I w. p.n.e.⁸

Jako element obcy wśród zabytków z młodszego okresu lateńskiego należałoby również określić kolejne naczynie z mocno wyodrębnionym brzegiem (tabl. 1. 4). Dostrzec w nim można niepogrubiony wariant typowych – pogrubionych i facetowanych – form krawędzi naczyń kultury przeworskiej, znany przede wszystkim z uchanych garnków.⁹ Pozostałe znaleziska z omawianej jamy osadowej w Tauberbischofsheim (np. fragm. naczynia zdobiony ornamentem grzebykowym) reprezentują zapewne młodszą fazę kultury lateńskiej.¹⁰

8 Frank 2009, 454; Seidel 1999, 214 Abb. 13. 3–4; 183 (Hanau-Mittelbuchen).

9 Dąbrowska 1988, 22 Tabl. I. 9, 12 (Schale und Henkeltopf). Pescheck 1939, 107 Abb. 97 („Trichtertopf“).

8 Frank 2009, 454; Seidel 1999, 214 ryc. 13. 3–4; 183 (Hanau-Mittelbuchen).

9 Dąbrowska 1988, 22 tabl. I. 9, 12 (czara i uchaty garnek). Pescheck 1939, 107 ryc. 97 („garnek lejkaty“).

10 Frank 1994, 62–63.

und lassen sich nur allgemein in die jüngere Latènezeit datieren.¹⁰

2.2 Lauda-Königshofen „Höhlein“

Weitere Fundstellen liegen 10 km tauberaufwärts im Umkreis von Königshofen (Stadt Lauda-Königshofen). Die Siedlungsplätze befinden sich sämtlich rechts der Tauber, wo genügend breite Niederterrassen zur Verfügung stehen. Auf der anderen, schmaleren Talseite mündet bei Königshofen die Umpfer, deren Tal sicherlich schon in der Vorgeschichte einen Verkehrsweg nach Südwesten vorgegeben hat, in die Tauber.

Von der Siedlung „Höhlein II“ südlich von Königshofen liegen Funde der Großromstedter Gruppe und der jüngeren Latène-Kultur vor. Unter diesen hebt Frank einen nahezu waagrecht ausgeknickten Rand hervor (Taf. 2. 1), den er der Przeworsk-Kultur zuweist.¹¹ Diese Extremform eines verdickt facettierten Randes ist beispielsweise in der hessischen Przeworsk-Fundstelle Hanau-Mittelbuchen nur annäherungsweise zu finden.¹² Eine starke Ausknickung der Gefäßränder fällt jedoch im Gräberfeld von Przyborów (Pow. Wołów) in Schlesien auf, wo sich auch gleich mehrere Beispiele für derart rechtwinklig ausgeknickte Außenprofile finden.¹³

2.3 Lauda-Königshofen „Bei der Ochsenmühle“

Nördlich von Königshofen liegt die Flur „Bei der Ochsenmühle“, von der zwei scharf ausbiegende und facettiert abgestrichene Ränder aus Lesefunden bekannt sind (Taf. 2. 2–3). Vom selben Fundplatz liegen auch in diesem Fall Großromstedter Funde vor, unter denen vor allem eine scharfkantige Situla mit einzeiliger Rädchenverzierung hervorzuheben ist.¹⁴ Ein blaues Bruchstück eines fünfrippigen Glasarmrings der Reihe 22 nach Gebhard legt zudem eine Besiedlung der mittleren oder späten Latène-Kultur nahe.¹⁵

2.2 Lauda-Königshofen „Höhlein“

Kolejne stanowiska leżą 10 km w górę rzeki Tauber, w okolicach Königshofen (Lauda-Königshofen). Wszystkie osady znajdują się na szerokiej terasie na prawym brzegu rzeki Tauber. Koło Königshofen, po drugiej, węższej stronie doliny znajduje się ujście rzeki Umpfer, której dolina w czasach prehistorycznych z pewnością stanowiła drogę na południowy zachód. Materiały grupy Großromstedt oraz młodszej fazy kultury lateńskiej wystąpiły na położonej na południe od Königshofen osadzie „Höhlein II”. Szczególną uwagę zwraca naczynie z niemal poziomo wywiniętym brzegiem (tabl. 2. 1), które K. Frank określa jako przeworskie.¹¹ Takie ukształtowanie facetowanego brzegu znajduje tylko dość odległe odpowiedniki w ceramice z osady kultury przeworskiej w Hanau-Mittelbuchen w Hesji.¹² Dobrze analogie można natomiast wskazać w materiałach z cmentarzyska w Przyborowie (pow. wołowski) na Śląsku.¹³

2.3 Lauda-Königshofen „Bei der Ochsenmühle“

Na północ od Königshofen położone jest stanowisko „Bei der Ochsenmühle”, z którego pochodzą (jako znaleźiska luźne) dwa ostro profilowane, facetowane wylewy (tabl. 2. 2–3). Znalezione tu także ceramikę grupy Großromstedt, w tym m. in. fragment ostro profilowanej situli, zdobionej jednopasmowym ornamentem wykonanym kółkiem zębatym.¹⁴ Fragment niebieskiej bransolety szklanej z pięcioma żeberkami (seria 22 wg Gebhard'a) sugerowałby występowanie tu osadnictwa ze środkowego lub późnego okresu lateńskiego.¹⁵

2.4 Lauda-Königshofen „Reißwag“

Już w latach osiemdziesiątych w miejscu oddalonym 400 metrów od stanowiska „Bei der Ochsenmühle”, w północnej części sąsiadującej działki określanej nazwą „Reißwag”, odnotowano znaleźiska przypadkowe, które Klaus Frank warunkowo zakwalifikował do kultury przeworskiej. Był to przede wszystkim dwuuchy garnek

10 Frank 1994, 62–63.

11 Frank 1994, 24 Nr. 5 Taf. 10 A 5.

12 Seidel 1999, 217 Abb. 16. 5.

13 Pescheck 1939, 99 Abb. 89, 5–6, 8. Der Ort hieß ehemals Przybor und ist bei Pescheck unter dem von 1937–1945 amtlichen Namen Waldheim aufgeführt.

14 Frank 1994, 27 Nr. 2, 4; Taf. 11. 2, 4. Nr. 4 ist auch abgebildet auf der Typentafel Frank 1994, 61 Abb. 15 oben Mitte.

15 Frank 1994, 27 Nr. 1; Taf. 11. 1.

11 Frank 1994, 24 nr 5 tabl. 10A: 5.

12 Seidel 1999, 217 rys. 16. 5.

13 Pescheck 1939, 99 rys. 89, 5–6, 8. Miejscowość niegdyś nazywała się Przybor; Pescheck używa nazwy Waldheim, która urzędowo obowiązywała w latach 1937–1945.

14 Frank 1994, 27 nr 2, 4; tabl. 11. 2, 4. Fragment nr 4 przedstawiony jest także na tabl. 15 na str. 61.

15 Frank 1994, 27 nr 1; tabl. 11. 1.

2.4 Lauda-Königshofen „Reißwag“

Nur etwa 400 m von der Fundstelle „Bei der Ochsenmühle“ entfernt wurden bereits in den 1980er Jahren im nördlichen Teil der angrenzenden Flur „Reißwag“ Lesefunde gemacht, die Klaus Frank als mögliche Przeworsk-Artefakte angesprochen hat. Es handelt sich dabei vor allem um einen Zweihenkeltopf (Taf. 2. 9).¹⁶ Daneben führt er einen facettierten Rand, eine offene steilwandige Schale mit außen verdicktem Rand, sowie einen Henkelansatz an, der möglicherweise zu einem X-Henkel zu rekonstruieren ist (Taf. 2. 4, 7, 8).¹⁷

Von 2004 bis 2008 führte das Landesamt für Denkmalpflege Baden-Württemberg Grabungen in der Siedlung im „Reißwag“ durch, um die Kenntnisse über die frühe germanische Besiedlung in der Region zu vertiefen. Dadurch ergibt sich die Möglichkeit, die Lesefunde anhand von Gruben- und Grubenhauskomplexen einzuordnen.

3 Archäologische Untersuchungen im „Reißwag“

Die Siedlung im „Reißwag“ liegt auf einer lössbedeckten Niederterrasse der Tauber, nur 150 m vom Fluss entfernt. Bei den Sondagen und Flächengrabungen wurden insgesamt 6742 m² aufgedeckt, in denen sich äußerst dicht Siedlungsbefunde verschiedenster vorgeschichtlicher Epochen drängten (Abb. 2).¹⁸

3.1 Zeitliche Entwicklung und Struktur

Nach Siedlungsspuren des Alt- und Mittelneolithikums sind auf der Flur Lesefunde der Urnenfelderzeit bekannt, die sich in den untersuchten Flächen jedoch nur in einzelnen Gruben und verlagerten Keramikfunden in jüngeren Befunden niedergeschlagen hat. Eine vermutlich kontinuierliche Besiedlung des Platzes beginnt im Bereich der untersuchten Flächen am Ende der Hallstattzeit. Sehr dicht sind die Befunde der frühen Latènezeit, die noch zumindest den Beginn der Mittellatènezeit

(tabl. 2. 9),¹⁶ facetowany wylew, szerokootworowa miska z pionowymi ściankami i krawędzią pogrubioną na zewnątrz oraz nasada (iksowatego?) ucha (tabl. 2. 4, 7, 8).¹⁷

W latach 2004–2008 Krajowy Urząd Ochrony Zabytków Badenii-Wirtembergii przeprowadził tam badania wykopaliskowe, których celem było pogłębienie stanu wiedzy o wczesnym germańskim osadnictwie w regionie.

3 Badania archeologiczne w „Reißwag“

Osada w „Reißwag“ leży na pokrytej lessem terasie niskiej, w odległości 150 m od rzeki Tauber. Badaniami sondazowymi i powierzchniowymi została objęta powierzchnia 6742 m², na której stwierdzono obecność licznych obiektów osadniczych z różnych epok prehistorycznych (ryc. 2).¹⁸

3.1 Chronologia i struktura osadnictwa

Na badanym areale odkryto ślady osadnicze ze starszego i środkowego neolitu, ponadto nieliczne znaleziska z okresu pól popielnicowych, występujące jednakże tylko w pojedynczych jamach i (na złożu wtórnym) w obiektach młodszych. Osadnictwo ciągłe na badanym terenie rozpoczęło się prawdopodobnie pod koniec okresu halsztackiego i przetrwało z pewnością do początku środkowego okresu lateńskiego, na co wskazuje duża liczba obiektów z tej fazy, oraz m. in. liczne fragmenty szklanych bransolet z fazy Lt C, zarówno z jej odcinka C1a jak i C2.

Nie udało się jednoznacznie udowodnić ciągłości aż po późny okres lateński. Znaleziska późnolateńskie, pochodzące głównie z pozostałości rozległej warstwy kulturowej, wykazują odniesienia do kultury późnolateńskiej południowych Niemiec, przede wszystkim w postaci naczyń grafitowych zdobionych ornamentem grzebykowym (tabl. 3. 1–3) oraz analogicznie zdobionej ceramiki cienkościennej (tabl. 3. 4).

16 Frank 1994, 33 Nr. 16; Taf. 14. 16; 61 Abb. 15 unten rechts.

17 Die letztgenannten Stücke sind erst in den 1990er Jahren gefunden worden und in Franks Arbeit von 1994 noch nicht aufgeführt. Für den Hinweis auf die bislang unpublizierten Funde und die Erlaubnis, die Fundzeichnungen zu publizieren, danke ich Klaus Frank.

18 Keller 2015.

16 Frank 1994, 33 nr 16; tabl. 14. 16; 61 ryc. 15 na dole po prawej.

17 Ostatnie wymienione tu znaleziska odkryte zostały dopiero w latach dziewięćdziesiątych, nie zostały one uwzględnione w pracy Franka z roku 1994. Klausowi Frankowi wyrażam moją wdzięczność za udostępnienie informacji odnośnie nieopublikowanych dotąd znalezisk i pozwolenie na publikację ich rysunków.

18 Keller 2015.

erreichen. Eine durchgehende Belegung bis in die Spätlatènezeit lässt sich nicht eindeutig beweisen. Jedoch liegen mit Glasarmringfragmenten aus Lesefunden und dem Grabungsmaterial Belegstücke aus allen Teilphasen der Stufe Lt C von C1a bis C2 vor. Spätlatènefund, die vor allem aus dem Rest einer flächigen Kulturschicht stammen, zeigen mit kammstrichverzierten Graphitontöpfen (Taf. 3. 1–3) und Feinkammstrichkeramik (Taf. 3. 4) Bezüge zur Spätlatène-Kultur Süddeutschlands.

3.2 In der Spätlatènezeit: Einflüsse des Mittelgebirgsraums

Spätlatèneformen kommen jedoch in einigen Befunden auch noch zusammen mit elbgermanischer Keramik des Großromstedter Horizonts vor. Dabei häufen sich Merkmale der späten Latène-Kultur des Mittelgebirgsraumes, die in Süddeutschland zumindest ungewöhnlich sind, wie etwa ungegliederte grobkeramische Gefäße mit getupftem, eingebogenem Rand (Taf. 4. 1, 7), Drehscheibenware mit Horizontalrillenbändern (Taf. 5. 2) sowie offene, ausbiegende Schalen mit verdicktem Rand (Taf. 4. 8; Taf. 9).

Die Spannweite zwischen ‚latènisch‘ und großromstedtisch geprägten Fundkomplexen soll an vier Beispielen gezeigt werden. Dabei muss es sich nicht um eine zeitliche Reihung handeln. Es sind zunächst lediglich unterschiedliche Mengenanteile und Gewichungen von Merkmalen unterschiedlicher kultureller Zuordnung.

3.3 Grubenhaus 700

Das Fundmaterial aus Bef. 700, einem Grubenhaus mit Firstpfosten in der Mitte der Giebelseiten, ist noch ganz von der Latène-Kultur geprägt. So finden sich hier neben einbiegenden Schüsseln und Scherbenwirteln auch Scherben von Drehscheibenware (Taf. 4. 2). Auffällig ist bei den Hochformen die Dominanz von einbiegenden Tonnen (z. B. Taf. 4. 1). In mehreren Bruchstücken ist auch die charakteristische Salzsiedekeramik belegt (z. B. Taf. 4. 4), die seit der Mittellatènezeit im Umkreis salz-

3.2 W okresie późnolateńskim: wpływy z obszaru środkowych Niemiec

Formy późnolateńskie pojawiają się w niektórych obiektach wraz z ceramiką horyzontu Großromstedt. Można przy tym zaobserwować liczne cechy kultury późnolateńskiej z obszaru środkowych Niemiec¹⁹, nietypowe dla południowych Niemiec, jak np. jednoczęściowe, grubościennie naczynia o zachylonej krawędzi, zdobione dołkami palcowymi (tabl. 4. 1, 7), ceramika toczona na kole, zdobiona poziomymi wstęgami żłobkowanymi (tabl. 5. 2) oraz szerokootworowe misy z wychyloną, pogrubioną krawędzią (tabl. 4. 8; tabl. 9).

Różnice dzielące zespoły o cechach „lateńskich” i te o cechach grupy Großromstedt można zobrazować na czterech przykładach. Nie są one uszeregowane chronologicznie.

3.3 Ziemianka 700

Materiał z obiektu 700, ziemianki z umiejscowionymi pośrodku ściany szczytowej słupami wspierającymi kalenicę, wykazuje klasyczne cechy kultury lateńskiej. Oprócz mis z zachylonymi do wewnątrz krawędziami oraz przeszłików wykonanych ze skorup naczyń odkryto tutaj także fragmenty ceramiki toczonej na kole (tabl. 4. 2). W grupie form wysokich uwagę zwraca dominacja naczyń beczułkowatych z zachyloną do wewnątrz krawędzią (np. tabl. 4. 1). Występują tu także fragmenty ceramiki solowerskiej (np. tabl. 4. 4), w typie rozpozszechnionym od środkowego okresu lateńskiego w sąsiedztwie słonych źródeł w dolinach rzek Neckar i Tauber.²⁰

Dołki palcowe na krawędzi jednego z naczyń (tabl. 4. 1) odzwierciedlają wpływy z północy. W materiałach z młodszego okresu lateńskiego z południowych Niemiec, od doliny rzeki Neckar po przedpole Alp, zdobienie krawędzi grubościennych naczyń form wysokich dołkami palcowymi bądź nacięciami praktycznie nie występuje. Tego typu zdobienie, popularne w okresie halsztackim,

19 Przyp. tłum.: W niemieckim oryginale został tu użyty termin „Mittelgebirgsraum” dla którego ciężko byłoby stworzyć dokładny polski odpowiednik. Występujące w tekście określenia „Mittelgebirge” i „Mittelgebirgsraum” pokrywają się geograficznie ze środkową częścią Niemiec, od Turynii po Hesję, zostały więc one - dla ułatwienia śledzenia tekstu - przetłumaczone jako „środkowe Niemcy”, przy czym tłumacz zdaje sobie sprawę z pewnej umowności tego określenia.

20 Hees 1999, 170–171 ryc. 167.

haltiger Quellen im Neckar- und Taubergebiet verbreitet ist.¹⁹ Allerdings zeigen Randtupfen auf einer Tonne (Taf. 4. 1) bereits nördliche Einflüsse an.

Die Tupfung oder Kerbung des Randes von grobkeramischen Hochformen findet sich im jüngerlatènezeitlichen Material des Neckarraums, der Alb und des Alpenvorlandes so gut wie nicht mehr. In der Hallstattzeit auf Topfrändern noch sehr beliebt, tritt diese Verzierung in der Frühlatènezeit deutlich zurück.²⁰ In Komplexen vom Beginn der Mittellatènezeit ist Randtupfung an der Fundstelle nicht mehr nachzuweisen. Sie scheint erst in der Spätlatènezeit wieder an Bedeutung zu gewinnen, und zwar an den nun häufig werdenden einbiegenden Tonnen.²¹ Möglicherweise sind dabei Einflüsse aus dem Mittelgebirgsraum im Spiel, wo diese Zierweise in der gesamten Latènezeit durchgehend belegbar ist.²²

Zwei Randscherben (Taf. 4. 5, 6) fallen mit ihrem außen scharf abgesetzten Rand aus dem Rahmen des Latène-Materials und könnten bereits auf Großromstedter Formen hinweisen.

3.4 Grubenbefund 422

In der Grube 422 werden trotz der kleineren Gesamtmenge des Fundmaterials die Mittelgebirgsbezüge deutlicher. Auch hier ist Drehscheibenware vorhanden (Taf. 4. 10) und treten die Töpfe gegenüber den einbiegenden Tonnen zurück, wieder sind Randtupfen angebracht. Äußerst ungewöhnlich für die einheimische Latène-Kultur ist nun die Schale mit ausbiegendem, verdicktem Rand und Kammstrichverzierung (Taf. 4. 8). Nur zwei kleine Scherben lassen sich mit ziemlicher Sicherheit als Schulter und Unterteil einer Großromstedter Situla ansprechen, womit der Befund sich bereits in die Stufe Lt D2 datieren lässt.

3.5 Grube Bef. 245

In einer kleinen, im Profil kegelstumpfförmigen Grube lag die Randscherbe einer grobkeramischen offenen Schale mit verdicktem Rand (Taf. 3. 5), die sich formal der gerade erwähnten Schale aus Bef. 422 anschließen

staje się znacznie rzadsze we wczesnym okresie lateńskim²¹, a w fazie środkowolateńskiej zanika zupełnie. Powrót do tego ornamentu nastąpił – jak się wydaje – dopiero w późnym okresie lateńskim, na często wówczas występujących naczyniach beczułkowatych z zachylonymi do wewnątrz krawędziami.²² Być może dały tu o sobie znać wpływy z obszaru środkowych Niemiec, gdzie takie zdobienie pojawia się przez cały okres lateński.²³

Dwa fragmenty górnych partii naczyń (tabl. 4. 5, 6) z silnie wyodrębnioną krawędzią różnią się od materiałów lateńskich i mogłyby wskazywać na ceramikę grupy Großromstedt.

3.4 Obiekt jamowy 422

W jamie 422, mimo iż dostarczyła ona znacznie mniejszej liczby zabytków, wpływy ceramiki środkowoniemieckiej są znacznie wyraźniejsze. Także tutaj można stwierdzić obecność ceramiki toczonej na kole (tabl. 4. 10), grubościennie garnki ustępują liczebnie formom beczułkowatym z zachylonymi do wewnątrz krawędziami, pojawiają się także dołki palcowe na krawędziach naczyń. Formą obcą na tle lokalnych znalezisk jest niewątpliwie miska z wychyloną, pogrubioną krawędzią, zdobiona ornamentem grzebykowym (Taf. 4. 8). Dwa małe fragmenty ceramiki z dużą pewnością dają się zidentyfikować jako brzusiec i dolna część situli typowej dla grupy Großromstedt, dzięki czemu obiekt można pewnie datować na fazę Lt D2.

3.5 Jama ob. 245

W niewielkiej jamie o stożkowatym profilu znaleziono fragment wylewu grubościennej, szerokootworowej misy z pogrubioną krawędzią (tabl. 3. 5), zbliżonej do wspomnianego wcześniej naczynia z ob. 422. Natomiast z kulturą lateńską można by ewentualnie łączyć zrekonstruowany na podstawie zachowanego fragmentu (ob. 245) garnek z wychyloną i pogrubioną krawędzią.

Interpretacja obiektu jest utrudniona przez fakt, iż znajdują się w nim (na złożu wtórnym) również starsze materiały. Rodzaj gliny oraz sposób wykonania lejkowa-

19 Hees 1999, 170–171 Abb. 167.

20 Klein 2004, 128 mit Tab. 7; Vgl. auch Wieland 1996, 153–153.

21 Schußmann 2008, 220–221; 193 Abb. 56, T14; Pescheck und Uenze 1992, 32; Tappert 2006, 260–261.

22 Barthel 1984, 96; dazu 99 Abb. 7. 7–9; 100 Abb. 8. 4 (mit Przeworsk-Keramik); 108 Abb. 11. 13; 110 Abb. 12. 25.

21 Klein 2004, 128, tab. 7; Por. także Wieland 1996, 153–154.

22 Schußmann 2008, 220–221; 193 ryc. 56: T14; Pescheck i Uenze 1992, 32; Tappert 2006, 260–261.

23 Barthel 1984, 96; 99 ryc. 7. 7–9; 100 ryc. 8. 4 (z ceramiką przeworską); 108 ryc. 11. 13; 110 ryc. 12. 25.

lässt, und wie diese aus dem hallstatt- und latènezeitlichen Formenspektrum des Fundplatzes heraussticht. Der Latène-Kultur könnte man allenfalls eine Rekonstruktion der Scherbe aus Bef. 245 zu einem Topf mit ausgebogenem und verdicktem Rand zuweisen, die sich aber aufgrund der Biegung der Randebene verbietet.

Die Beurteilung des Befundes wird dadurch erschwert, dass er offenbar umgelagerte, ältere Scherben enthält. Ein Trichterrand ist aufgrund von Ton und Machart eindeutig urnenfelderzeitlich und chronologisch an eine geriefte Wandscherbe anzuschließen. Eine weitere Scherbe mit Ritzlinien und begleitender Kornstichverzierung muss aus einer alt- oder mittelneolithischen Siedlungsphase stammen. Wandscherben mit gekreuzter Strichverzierung (z. B. Taf. 3. 6) sprechen jedoch ebenso wie das umgekehrt trichterförmige Profil der Grube für eine Datierung des Befundes in die jüngere Latènezeit. Hinweise auf Großromstedter Siedlungskeramik fehlen in dem allerdings sehr kleinen Fundkomplex vollständig.

3.6 Grubenhäuser 433

In Bef. 433 ist schließlich Fundmaterial der Großromstedter Gruppe dominierend. Typisch für das keramische Inventar der Großromstedter Grubenhäuser sind Ränder, die außen von der Gefäßwandung durch einen Knick abgesetzt sind und deren Außenkontur gerade verläuft (senkrecht oder kragenartig ausgestellt). Oft sind sie innen verdickt (Taf. 5. 4; Taf. 6. 8–10). Vor allem diese Randform weist manchmal Facettierung auf. In Königshofen ist sie auf Befunde beschränkt, die weitere Merkmale der Großromstedter Gruppe und damit einer späten Zeitstellung innerhalb der Latènezeit ergeben haben, wie etwa Rädchenverzierung (Taf. 7. 4).

Die Latène-Kultur ist in dem Grubenhäuser mit Scherben von Drehscheibenware (Taf. 5. 1–3), einem Glasringperlenfragment und einbiegenden Tonnen vertreten. Allerdings lässt sich nicht immer ausschließen, dass auch älteres Material der Stufe Lt D1 aus benachbarten Befunden oder der Kulturschicht hier hineingeraten ist. Ein Horizontalrillenband auf den Scherben eines Drehscheibengefäßes (Taf. 5. 2) belegt jedoch erneut die Mittelgebirgseinflüsse am Fundplatz, da diese Zierweise

tego fragmentu wylewu wskazują jednoznacznie na jego datowanie na okres pól popielnicowych. Chronologicznie koresponduje on ze żłobkowanym fragmentem brzuśca. Inny fragment, zdobiony liniami rytymi i nakłuwany ornamentem punktowym, pochodzi z okresu funkcjonowania osady w starszym bądź środkowym neolicie. Fragmenty brzuśców, zdobione skrzyżowanymi motywami kreskowymi (np. tabl. 3. 6), podobnie jak odwrotnie lejkowaty profil jamy, przemawiają jednakże za datowaniem obiektu na młodszy okres lateński. W omawianym tu kompleksie nie odkryto natomiast żadnych materiałów mogących być łączonymi z grupą Großromstedt.

3.6 Ziemiańska 433

Obiekt 433 jest pierwszym, w którym dominuje ceramika grupy Großromstedt. Typowym elementem dla jej ceramiki osadowej są brzegi, które po zewnętrznej stronie wyodrębnione są od ścianki naczynia poprzez załamanie i których profil zewnętrzny ukształtowany jest prosto (jest pionowy lub kołnierzowato wysunięty). Wylewy są często od wewnątrz pogrubione (tabl. 5. 4; tabl. 6. 8–10), niekiedy facetowane. W Königshofen pojawiają się one jedynie w obiektach, w których występują też inne cechy grupy Großromstedt (np. ornamenty wykonane kółkiem zębatym), co przemawia za ich późniejszym, schyłkowolateńskim datowaniem (tabl. 7. 4).

Kultura lateńska reprezentowana jest we wzmiankowanej ziemiańce przez fragmenty ceramiki toczonej (tabl. 5. 1–3), fragment szklanego paciorka pierścieniowego oraz fragmenty naczyń beczułkowatych z zachylonymi do wewnątrz krawędziami. Nie można jednak wykluczyć, że z sąsiednich obiektów bądź z warstwy kulturowej dotarł tutaj także materiał starszy (z fazy Lt D1). Zdobienie jednego fragmentu naczynia toczonego ornamentem horyzontalnej (tabl. 5. 2), żłobkowanej wstęgi wskazuje jednak ponownie na wpływy z terenu środkowych Niemiec. Taka ornamentyka ogranicza się bowiem wyłącznie do tego obszaru.²⁴

Niejasnym jest, czy chodzi przy tym o kulturę reorientację strefy wzdłuż rzeki Men (od leżących na południowym-zachodzie Niemiec obszarów południowobawarskich po Mittelgebirge), czy też są to ślady ruchów migracyjnych.²⁵ Jasnym jest, że materiały grupy

24 Rosenstock 1979, ryc. 14; 256–262 lista IV; Peschel 1962, 81.

25 Steidl 2000, 102.

regional ganz eng auf die späte Latène-Kultur Mitteldeutschlands beschränkt ist.²³

Ob es sich dabei um eine kulturelle Umorientierung des Mainingebiets weg vom südwestdeutsch-südbayerischen Raum hin zum Mittelgebirgsraum oder um den Niederschlag von Migrationen handelt,²⁴ ist zunächst unklar. Ganz eindeutig ist jedoch, dass mit der Großromstedter Gruppe unvermittelt ein neuer Typus von Siedlungskeramik an der Fundstelle erscheint und teilweise auch zusammen mit Latène-Formen in den Boden gelangt. Eine Vermischung mit sekundär verlagertem Material einer vorausgehenden Spätlatène-Siedlung wäre denkbar, ist in der Menge und Stetigkeit jedoch unwahrscheinlich. Mangels genauer datierbarer Kleinfunde lässt sich das Auftreten der Großromstedter Gruppe im „Reißwag“ zeitlich nicht genau eingrenzen. Sie fällt ausweislich der feinen Rollrädchenverzierung jedenfalls in die 2. Hälfte des 1. Jahrhunderts v. Chr.²⁵ Halsbildungen an grobkeramischen Terrinen sind noch nicht vorhanden, so dass die Laufzeit der Siedlung die Stufe Eggers B und damit das 1. nachchristliche Jahrhundert nicht mehr erreicht haben dürfte.²⁶

4 Anklänge an die Przeworsk-Kultur

Innerhalb des soeben abgesteckten Zeitrahmens sollen nun im Fundmaterial der Siedlung von Königshofen „Reißwag“ Merkmale herausgearbeitet werden, die die bereits vermuteten Przeworsk-Einflüsse bestätigen könnten.

4.1 Facettierte Ränder

Facettierte Ränder finden sich vor allem an schwarz polierter Feinkeramik der Großromstedter Gruppe. Seltenere sind auch Ränder von grobkeramischen Terrinen facettiert (Taf. 7. 1–7). In fast allen Fällen handelt es sich um Randformen, die auch sonst an Großromstedter Keramik gut belegt und teilweise geradezu typisch sind. Die Ausformung von Facetten stellt daher am Fundplatz nur eine Variante üblicher Großromstedter Randgestaltung dar. Die Mengenanteile sind gering und liegen

Großromstedt pojavily się na stanowisku w sposób nagły jako nowy typ ceramiki osadowej, a do ziemi dostały się po części wraz z formami lateńskimi. Ani skala zjawiska ani jego regularność nie przemawiają jednak za tym, by doszło do przemieszania z materiałem z wcześniejszej osady późnolateńskiej.

W obliczu braku precyzyjnych datowników (ozdób i części stroju) określenie dokładnych ram chronologicznych występowania na opisywanym stanowisku materiałów grupy Großromstedt jest bardzo utrudnione. Charakterystyczny ornament zębatego kółka przemawia w każdym bądź razie za datowaniem na drugą połowę I wieku p. n. e.²⁶ Jako że na grubościennych wazach nie da się jeszcze stwierdzić obecności wyodrębnionych szybk można przyjąć, że osada przestała funkcjonować przed fazą Eggers B, a więc przed początkami pierwszego wieku n.e.²⁷

4 Wpływy kultury przeworskiej

4.1 Facetowane krawędzie

Tego typu krawędzie występują przede wszystkim na cienkościennych, czernionej i polerowanej ceramice grupy Großromstedt. Znacznie rzadsze są natomiast facetowane wylewy grubościennych waz (tabl. 7. 1–7). W niemal wszystkich przypadkach na stanowisku chodzi o formy krawędzi typowe dla materiałów w stylu Großromstedt. Ich udział ilościowy jest jednak niewielki i w obydwu ziemiankach łączonych z tą grupą ludności (300 i 433), oscyluje wokół 6 %. W przypadku jedynego facetowanego fragmentu, jaki znaleziono w lateńskiej ziemiance 700, można stwierdzić, że już jego forma jest nietypowa dla kultury lateńskiej²⁸ i koresponduje raczej ze spektrum form grupy Großromstedt. Podobnie jak w przypadku zawierającej materiały grupy Großromstedt małej ziemianki 930 nie można jednak na tej skąpej podstawie wysuwać szerszych wniosków (tabl. 1).

Facetowane wylewy są więc w Königshofen zjawiskiem sporadycznym. Cecha ta w ceramice Germanów

23 Rosenstock 1979, Abb. 14; 256–262 Liste IV; Peschel 1962, 81.

24 Steidl 2000, 102.

25 Rosenstock 1979, 201; Peschel 2005, 214; Motyková 1976, 166; Pescheck 1978, 68.

26 Pescheck 1978, 58; Frank 2009, 456.

26 Rosenstock 1979, 201; Peschel 2005, 214; Motyková 1976, 166; Pescheck 1978, 68.

27 Pescheck 1978, 58; Frank 2009, 456.

28 Pominięto tu znalezione zapewne na złożu wtórnym dwa facetowane fragmenty naczyń lejkowatych, datowane na okres pół popielnicowych.

in den beiden Großromstedter Grubenhäusern 300 und 433 bei 6 %. Das einzige facettierte Stück in dem Latène-Grubenhäuser 700 ist schon in der Form untypisch für die Latène-Kultur²⁷ und würde sich eher dem Großromstedter Formenspektrum anschließen lassen. Wie in dem kleinen großromstedtischen Grubenhäuser 930 ist der prozentuale Anteil angesichts der kleinen Gesamtmenge jedoch nicht aussagekräftig (Tab. 1).

Facettierte Ränder sind in Königshofen somit nur sporadisch zu finden. In der Kaiserzeit reduziert sich ihre Verwendung in der elbgermanischen Keramik noch weiter.²⁸

4.2 Zweihenkeltopfe

Alle Gefäßreste von Zweihenkeltopfen in den Grabungsfunden vom „Reißwag“ stammen aus Grubenhäusern der Großromstedter Gruppe. Zudem fällt auf, dass fast alle ein sehr ähnliches Profil aufweisen. Ein eiförmiger, teilweise auch gestauchter Körper wird dabei von einem kragen- bis trichterartig ausgestellten, nicht verdickten Rand abgeschlossen (Taf. 8). Diese Randform ist unter der Grobkeramik des „Reißwag“ charakteristisch für Zweihenkeltopfe, da der Rand von Terrinen gewöhnlich verdickt ist.

Zweihenkeltopfe sind bereits eine Leitform der Przeworsk-Kultur, ob in Niederschlesien oder im mitteldeutschen Raum.²⁹ Eine Scherbe aus Hanau-Mittelbuchen dürfte ebenfalls zu einem Zweihenkeltopf, vielleicht auch einer Henkelschale zu rekonstruieren sein.³⁰ Dieser Topftyp ist aber auch in mainfränkischen und böhmischen Großromstedt-Fundstellen eine geläufige Form³¹ und stellt somit in Königshofen keine Fremdform in den Großromstedter Fundkomplexen dar. In Böhmen werden Zweihenkeltopfe noch im ganzen 1. Jahrhundert n. Chr. hergestellt.³²

nađlaskich z okresu wpływów rzymskich występuje jednak już tylko śladowo.²⁹

4.2 Garnki dwuuche

Wszystkie fragmenty garnków dwuuchych wśród znalezisk z „Reißwag“ pochodzą z ziemianek grupy Großromstedt. Zwraca ponadto uwagę, że niemal wszystkie one wykazują bardzo podobny profil. Jajowaty brzuciec przechodzi w kołnierzowato lub lejkowato wysuniętą, niepogrubioną krawędź (tabl. 8). W ceramice grubościenniej ze stanowiska „Reißwag“ taka forma krawędzi charakterystyczna jest dla garnków dwuuchych, krawędzie waz są bowiem zwykle pogrubione.

Garnki dwuuche są typową formą kultury przeworskiej, zarówno na Dolnym Śląsku jak i w środkowych Niemczech,³⁰ jako garnek dwuuszny należałoby rekonstruować fragment ceramiki z Hanau-Mittelbuchen.³¹ Ten typ garnka jest powszechną formą także na stanowiskach grupy Großromstedt w regionie Mainfranken i w Czechach³², a zatem w obiektach tej grupy w Königshofen nie może być traktowany jako forma obca. W Czechach garnki dwuuche wytwarzane były jeszcze przez cały I wiek n. e.³³

4.3 Ucha i powiązane z nimi naczynia

Wyraźną różnicę pomiędzy spektrum form grupy Großromstedt a miejscową kulturą lateńską stanowi ukształtowanie i sposób wykonania uch. Połączone z brzegiem naczynia mają zazwyczaj kształt mniej więcej taśmowaty. Dolny koniec przechodzi w występ, który mocuje ucho w ścianie naczynia. W pozyskanym materiale zasadniczo nie stwierdzono typowych form iksowatych, większość uch zachowuje na całej długości taką samą szerokość; tylko w dwóch przypadkach na końcach stwierdzono wyraźne rozszerzenie. Jedyne fragment ucha z ziemianki 300 (tabl. 7. 9), łączonej z grupą Großromstedt, można by było z dużą dozą prawdopodobieństwa określić jako iksowate. Obustronne rozszerzenie tuż u nasady wykazuje natomiast ucho z obiektu 401. Stanowi

27 Zwei facettierte Trichterrandscherben der Urnenfelderzeit, die offensichtlich umgelagert sind, wurden aus der Betrachtung ausgeschlossen.

28 Meyer 2009, 446.

29 Tackenberg 1925, 77. Peschel bildet einen hohen Zweihenkeltopf als Leitform auf seiner Verbreitungskarte der „Oder-Warthe-Gruppe im Mittelgebirgsraum“ ab: Peschel 1978, 57 Abb. 3.

30 Seidel 1996, 244 Abb. 2. 1.

31 Pescheck 1978, 60; Motyková-Šneidrová 1965, 157.

32 Motyková-Šneidrová 1965, 155.

29 Meyer 2009, 446.

30 Tackenberg 1925, 77. Na swojej mapie rozprzestrzenienia „grupy odrzańsko-warciańskiej w środkowych Niemczech“ (Peschel 1978, 57 ryc. 3) umieszcza wysokie garnki dwuuche jako formy charakterystyczne.

31 Seidel 1996, 244 ryc. 2. 1.

32 Pescheck 1978, 60; Motyková-Šneidrová 1965, 157.

33 Motyková-Šneidrová 1965, 155.

Befund	700		300		433		930	
	Anzahl	%	Anzahl	%	Anzahl	%	Anzahl	%
Randstücke gesamt	66	100	152	100	167	100	17	100
facetiierte Ränder	1	1,5	9	5,9	10	6,0	2	11,8

Tab. 1 Anteil facetiierten Ränder in Befunden der Jüngerer Latène-Kultur (Bef. 700) und der Großromstedter Gruppe.

Tab. 1 Königshofen: Udział facetowanych wylewów w obiektach młodszej fazy kultury lateńskiej (ob. 700) i grupy Großromstedt.

4.3 Henkel und zugehörige Gefäßformen

Ein deutlicher Unterschied zur einheimischen Latène-Kultur ist im Großromstedter Formenspektrum die Herstellung von Henkeln. Die noch mit der Gefäßwandung verbundenen Henkel vom „Reißwag“ stammen meist von Zweihenkeltopfen. Die immer randständigen Henkel sind im Querschnitt leicht bis deutlich bandförmig. Sie sind zumindest an ihrem unteren Ende zu einem Zapfen ausgeformt, mit dem sie in der Gefäßwandung verankert wurden. Regelrechte X-Henkel sind jedoch kaum darunter. Die meisten weisen eine gleichbleibende Breite auf. Nur zwei Henkel sind zu den Enden hin deutlich verbreitert. Am ehesten kann ein Henkelbruchstück aus dem Großromstedter Grubenhaus 300 als X-Henkel bezeichnet werden (Taf. 7. 9). Nur an den Ansatzstellen verbreitert ist dagegen der Henkel aus Bef. 401. Er ist eindeutig an einer offenen Schale angebracht, die somit die einzige Henkelschale im Material vom „Reißwag“ darstellt (Taf. 7. 8).

4.4 Offene Schalen mit ausgebogenem Rand

Grobkeramische ausbiegende Schalen sind in der jüngeren Latène-Kultur Süddeutschlands völlig unüblich. Ausgebogene Breitformen dieser Zeit gehören im Latènebereich fast ausschließlich der Drehscheibenware an. Noch ungewöhnlicher sind weit offene Schalen mit ausgebogenem und verdicktem Rand, deren größte Breite im Bereich der Mündung liegt. Im „Reißwag“ treten sie jedoch regelmäßig in Großromstedter Fundzusammenhängen auf (Taf. 9). In einen solchen Zusammenhang ist denn auch die Schale aus Bef. 422 mit den Situlenscherben zu stellen (Taf. 4. 8, 12, 13). Die Schale in Bef. 245

ono część szerokootworowej uchatej misy, jedynej, jaka wstąpiła w materiale z „Reißwag“ (tabl. 7. 8).

4.4 Szerokootworowe misy z wygiętą na zewnątrz krawędzią

Tego typu grubościennie naczynia stanowią w materiałach młodszej kultury lateńskiej w południowych Niemczech element na wskroś nietypowy. Wśród szerokich form kultury lateńskiej wygięte krawędzie wykazuje jedynie ceramika toczona na kole. Jeszcze bardziej nietypowe są szerokootworowe misy z wygiętą i pogrubioną krawędzią, których punkt maksymalnej wydętości umieszczony jest wysoko, w pobliżu wylewu. Na omawianym stanowisku pojawiają się one jednak w całym dużej liczbie wśród materiałów grupy Großromstedt (tabl. 9). Przykładem może być tu skorupa z obiektu 422, w którym znaleziono także fragmenty typowych situl (tabl. 4. 8, 12, 13), a wyjątkiem od tej reguły naczynie z obiektu 245 (tabl. 3. 5). Także sposób wykonania tego naczynia (szara glina z gruboziarnistą mineralną domieszką schudającą) nie pozwala na automatyczne zaliczenie go do ceramiki grupy Großromstedt, w której trudno jest też znaleźć analogie do kolbowato pogrubionej krawędzi. Krawędzie takie stwierdza się natomiast w polskiej kulturze przeworskiej już w środkowolateńskiej fazie A₁.³⁴ Również w południowej Hesji takie krawędzie nie znajdują analogii w lokalnej lateńskiej ceramice osadowej, co nakazywałoby wiązanie ich z kulturą przeworską.³⁵

34 Dąbrowska 1973, tabl. LII–LIII; Dąbrowska 1988, 22 tabl. I. 9.

35 Seidel 1999, 243 z ryc. 1. 7; 2. 5; Seidel 1999, 219 ryc. 18. 5–10. (Peschel 1978, 56, 57 ryc. 3 po lewej na górze) określa te formy jako „misy z wywiniętym brzegiem”.

(Taf. 3, 5) ist dagegen nicht mit Großromstedter Keramik vergesellschaftet. Auch von der Machart her (grauer, etwas grober, mineralisch gemagerter Ton) lässt sich dieses Stück nicht ohne weiteres der Großromstedter Keramik anschließen. Auch fehlen genaue Entsprechungen zu dem kolbenförmig verdickten Rand. Hier wären Anknüpfungspunkte möglich, die sich in der polnischen Przeworsk-Kultur bereits in der mittellatènezeitlichen Phase A₁ nach Dąbrowska finden,³³ aber auch in Ausbreitungsgebieten wie Südhessen, wo die Form ebenfalls aus dem Rahmen der einheimischen Latène-Siedlungsware fällt und mit der Przeworsk-Kultur verbunden werden kann.³⁴

4.5 Przeworsk-Kultur im „Reißwag“?

Für die Siedlung im „Reißwag“ muss man in Anbetracht dieser Ergebnisse den Schluss ziehen, dass in den untersuchten Flächen keine eigenständige Siedlungsphase der Przeworsk-Kultur nachweisbar ist. Charakteristische Przeworsk-Merkmale an der Siedlungskeramik treten fast ausschließlich in Befunden auf, die auch schon Großromstedter Tonware des Situlenhorizonts enthalten. Selbst dort sind sie an Keramik zu finden, die von Form und Machart her an die übrigen Großromstedter Stücke angeschlossen werden kann. Es ergibt sich damit eher das Bild, dass wir es hier in der Masse nicht mit eigenständigen keramischen Erzeugnissen der Przeworsk-Kultur zu tun haben, sondern lediglich mit Elementen von Przeworsker Töpfertechniken und Formausprägungen, die in die Großromstedter Keramikproduktion übernommen worden sind und damit deren Formenspektrum erweitert haben. Diese Übernahme kann freilich bereits in Mitteldeutschland erfolgt sein. Dies wird auch durch die Datierung der Großromstedter Siedlung im Reißwag in die zweite Hälfte des 1. Jahrhunderts v. Chr. wahrscheinlich gemacht, die nach der Westausbreitung der Przeworsk-Kultur liegt.

Lediglich die ausbiegende Schale mit verdicktem Rand aus Bef. 245 scheint einer Form anzugehören, die von den Großromstedter Töpfern nicht weitergeführt wurde. Hier besteht die Möglichkeit, dass der Befund der Spätlatènezeit vor Einsetzen der Großromstedter Be-

4.5 Kultura przeworska w „Reißwag“?

Reasumując powyższe rozważania odnośnie osady na stan. „Reißwag“ można wysunąć wniosek, że na badanym areale nie stwierdzono istnienia odrębnej fazy osadniczej kultury przeworskiej. Cechy charakterystyczne tej kultury wykazuje niemal wyłącznie ceramika osadowa z tych obiektów, które zawierają ceramikę horyzontu grupy Großromstedt. Występują one jednak na naczyniach, których forma i sposób wykonania w pełni odpowiada warsztatowi grupy Großromstedt. Można więc przypuszczać, że nie chodzi tutaj o wyroby ceramiczne kultury przeworskiej, a jedynie o elementy przeworskiej tradycji morfologicznej i technologicznej, przejęte i zaadaptowane przez grupę Großromstedt. Najpewniej przejście to nastąpiło już w środkowych Niemczech. Jest to prawdopodobne także w kontekście datowania osady grupy Großromstedt w Reißwag na drugą połowę I w. p.n.e., a więc już po okresie ekspansji kultury przeworskiej w kierunku zachodnim.

Jedynie misa z wychyloną, pogrubioną krawędzią z ob. 245 wydaje się być formą, która nie była już reprezentowana w spektrum form grupy Großromstedt. Być może obiekt ten należałoby datować na horyzont jeszcze przed pojawieniem się osadnictwa grupy Großromstedt, a fragment misy byłby wtedy przykładem wpływu kultury przeworskiej.

5 Schwäbisch Hall

Na koniec rozważań należałoby jeszcze wspomnieć pewne stanowisko archeologiczne leżące poza doliną rzeki Tauber, ściśle związane jednak z poruszaną tu tematyką. Pochodząca z epoki żelaza osada warzelników soli w Schwäbisch Hall leży 50 km na południe od Königshofen. Do jej odkrycia doszło w roku 1939, podczas prac budowlanych na starówce. Bezpośrednio po odkryciu częściowo zbadał ją Emil Kost, materiały zostały też bardzo szybko opublikowane.³⁶ Helmut Bernhard i Gertrud Lenz-Bernhard w swej pracy wskazali na kilka znalezisk ich zdaniem nietypowych dla kultury lateńskiej, mających natomiast konotacje w kulturze „Germanów nadłabskich”.³⁷ Współwystępujący wraz z nimi na stanowiskach 3 i 3a materiał zawierał malowaną ceramikę

33 Dąbrowska 1988, 22 Taf. I. 9; Dąbrowska 1973, Taf. LII–LIII.

34 Seidel 1999, 219 Abb. 18. 5–10; Seidel 1996, 243 mit Abb. 1. 7; 2. 5. Bei Peschel 1978, 56 als „Schüsseln mit ausgelegtem Rand“ bezeichnet. Siehe auch die Typentafel Peschel 1978, 57 Abb. 3 links oben.

36 Kost 1939/1940, 39–111.

37 Lenz-Bernhard i Bernhard 1991, 327–332.

siedlung angehört und zumindest das Schalenfragment einen Niederschlag der Przeworsk-Kultur darstellt.

5 Schwäbisch Hall

Schließlich soll noch auf eine Fundstelle außerhalb des Taubertals aufmerksam gemacht werden, die in diesem Zusammenhang ebenfalls Interesse verdient. Die eisenzeitliche Salzsiedersiedlung von Schwäbisch Hall liegt 50 km südlich von Königshofen. Sie wurde 1939 bei Bauarbeiten in der Altstadt angeschnitten und konnte durch Emil Kost teilweise untersucht und zeitnah publiziert werden.³⁵ Helmut Bernhard und Gertrud Lenz-Bernhard haben auf einige Fundstücke hingewiesen, die im Latène-Kontext ungewöhnlich sind und von ihnen als „elbgermanisch“ angesprochen werden.³⁶ Das in den Fundstellen 3 und 3a vergesellschaftete Latène-Material enthält bemalte Drehscheibenware. Diese lässt nach Bernhard/Lenz-Bernhard „auch nach ihrer Form keine andere Datierung als in die Stufe Latène D1 zu“.³⁷ Während die Schüsseln oder Situlen (Taf. 10. 5–9) sich durchaus in das Formenspektrum der Großromstedter Gruppe einfügen, hat Frank für einen Topf mit abgesetzter Halszone (Taf. 10. 1) auf gute Vergleiche aus der Przeworsk-Kultur Niederschlesiens hingewiesen.³⁸ Dagegen ist ein solcher abgesetzter Hals im „Reißwag“ nur einmal in dem umfangreichen Großromstedter Material zu finden, jedoch an einem feinkeramischen Gefäß. Derartige Halsbildungen entwickeln sich erst in der Stufe Eggers B1 wieder regelmäßig an elbgermanischer Gebrauchskeramik. Für die genannten Haller Fundstellen ist somit eine größere Zeitspanne denkbar, die sich von D1 (bemalte Drehscheibenware, Przeworsk-Topf) bis in die Jahrzehnte vor Christus (Großromstedt-Keramik) zieht. Eine Beschränkung der Fundstellendatierung auf

toczoną, którą (również ze względu na cechy morfologiczne) należy jednoznacznie datować na fazę Lt D1.³⁸ Podczas gdy misy i situle (tabl. 10. 5–9) reprezentują niewątpliwie spektrum form grupy Großromstedt, wskazany przez Klauza Franka garnek z wyodrębnioną szyją (tabl. 10. 1) posiada dobre analogie w naczyniach kultury przeworskiej z Dolnego Śląska.³⁹ W ten sposób wyodrębniona szyja wystąpiła wśród licznych materiałów horyzontu Großromstedt w „Reißwag” tylko jeden raz, i to na naczyniu cienkościennym. Takie ukształtowanie partii szyjnej jako zjawisko regularne pojawiło się ponownie dopiero w fazie B1 w ceramice Germanów nadląbskich. Odnośnie datowania analizowanych stanowisk w Schwäbisch Hall w grę mógłby więc wchodzić dość długi okres od fazy Lt D1 (malowana ceramika toczona, naczynie przeworskie) aż po ostatnie dziesięciolecie około przełomu er (ceramika grupy Großromstedt). Ceramika osadowa⁴⁰ jest moim zdaniem zbyt wątpliwą podstawą do tego, aby tylko w oparciu o nią próbować zawęzić datowanie stanowisk wyłącznie do fazy Lt D1.

6 Podsumowanie

Ponieważ badania wykopaliskowe osady w „Reißwag” wykazały obecność przeworskich form i cech w kontekście ceramiki grupy Großromstedt, jest możliwym, że także znaleziska przypadkowe ceramiki przeworskiej z sąsiednich osad pochodziły z obiektów tej grupy kulturowej. Powstaje jednak pytanie odnośnie obecności „czystej” kultury przeworskiej. Jedynie ob. 245 w „Reißwag”, nie wykazujący żadnej domieszki ceramiki grupy Großromstedt, można by łączyć ze starszą fazą osadnictwa i datować na młodszy okres lateński. W tym kontekście misa z wychyloną pogrubioną krawędzią z tego obiektu mogłaby zostać uznana za efekt obcych wpływów. Mała ilość materiałów w tym zespole oraz obecność na złożu

35 Kost 1939/1940, 39–111.

36 Lenz-Bernhard und Bernhard 1991, 327–332.

37 Lenz-Bernhard und Bernhard 1991, 329. Bei einer Durchsicht des Fundmaterials von 1939 im Keckenburgmuseum Schwäbisch Hall am 22.10.2013 waren die germanischen Fundstücke nicht aufzufinden. Nur der Topf steht in einer Vitrine der Dauerausstellung. Für die freundliche Unterstützung danke ich dem Museumsleiter, Herrn Dr. Panter, recht herzlich.

38 Frank 1994, 58; Tackenberg 1925, Taf. 5. 5, 11. Ein weiteres Vergleichsstück stammt aus Scheßlitz in Mainfranken: Pescheck 1978, Taf. 143. 9.

38 Lenz-Bernhard i Bernhard 1991, 329. Podczas oglądu materiałów z badań w Schwäbisch Hall z 1939 r. w muzeum Keckenburg w dniu 22.10.2013 nie stwierdzono występowania znalezisk germańskich. Taka interpretacja mogłaby dotyczyć tylko jednego naczynia prezentowanego na wystawie stałej. Za udzielone wsparcie serdecznie dziękuję kierownikowi muzeum, panu dr. Panterowi.

39 Frank 1994, 58; Tackenberg 1925 tabl. 5. 5, 11. Można tu też wymienić naczynie z msc. Scheßlitz (Mainfranken): Pescheck 1978 tabl. 143. 9.

40 Zapewne ze względu na współwystępowanie form typowych dla osadnictwa Germanów nadląbskich (Lt D2) oraz form lateńskich (Lt D1) Bernhard i Lenz-Bernhard proponują szersze ramy chronologiczne: „najpóźniej do połowy 1 wieku p. Chr.?” Lenz-Bernhard i Bernhard 1991, 329.

die Stufe D1 lässt sich nur anhand von Siedlungskeramik³⁹ meines Erachtens nicht ausreichend absichern.

6 Zusammenfassung

Da in der Siedlungsgrabung im „Reißwag“ das Vorkommen von Przeworsk-Formen und -merkmalen im Großromstedter Kontext nachgewiesen werden konnte, ist es für die Lesefunde aus dieser und den benachbarten Siedlungen denkbar, dass sie ebenfalls aus Großromstedt-Befunden stammen. Dies ist umso wahrscheinlicher, als an diesen Fundplätzen neben der jüngeren Latènezeit auch die Großromstedter Kultur nachgewiesen ist. Ob es sich dabei um Niederschlag von Siedlungskeramik der Przeworsk-Kultur selbst handelt, steht also in Frage. Nur Bef. 245 im „Reißwag“, der keine Anzeichen für Großromstedtkeramik aufweist, könnte noch in eine ältere, jüngerlatènezeitliche Siedlungsphase gehören, wodurch die ausbiegende Schale mit verdicktem Rand als Fremdeinfluss zu werten wäre. Der geringe Umfang des Fundkomplexes und seine Durchmischung mit eindeutig noch älteren Scherben macht aber auch hier eine Beurteilung schwierig.

Anders ist die Situation bei der Siedlungsgrube von Tauberbischofsheim „Altenau“. Zwar begegnet die Grundform der Tasse (Taf. 1. 3) auch in Großromstedter Befunden des „Reißwag“, der deutliche X-Henkel bei dem Tauberbischofsheimer Exemplar macht daraus jedoch unzweifelhaft eine typische Tasse der Przeworsk-Kultur, der man das Gefäß mit Trichterrand (Taf. 1. 4) leicht zur Seite stellen kann.

Da diese Stücke mit Keramik der Latène-Kultur vergesellschaftet sind und Anzeichen für Großromstedt-Einflüsse völlig fehlen, erscheint hier ein Przeworsk-Einfluss der Stufe Lt D1 eher wahrscheinlich.

Diese Beispiele zeigen die Bedeutung von Fundvergesellschaftungen. Denn die Kulturentwicklung in der Siedlung im „Reißwag“ und im angrenzenden bayrischen Mainfranken verdeutlicht die Lage in einem kulturellen Grenzraum, der im Laufe der Zeit verschiedenen Einflüssen bis hin zu größeren Bevölkerungsverchiebungen unterworfen war. Die archäologische

wtörnym ewidentnie starszych zabytków sprawia, iż wy-suwanie jednoznacznych wniosków także w tym przy-padku nie jest rzeczą prostą.

Inaczej wygląda sytuacja w przypadku jamy osadni-czej w Tauberbischofsheim „Altenau“. Sama forma kub-ka (tabl. 1. 3) obecna jest co prawda również w obiektach grupy Großromstedt na stan. „Reißwag“, jednakże wyraź-nie iksowate ucho widoczne na egzemplarzu z Tauberbi-schofsheim nakazywałyoby uznać to naczynie (podobnie jak naczynie z lejkowatą krawędzią (tabl. 1. 4)) za cera-mikę typową dla kultury przeworskiej.

Ze względu na współwystępowanie tych materiałów z ceramiką kultury lateńskiej, przy równoczesnym braku jakichkolwiek form, które można by było łączyć z gru-pą Großromstedt, istnieje spore prawdopodobieństwo, iż widoczne są tu wpływy kultury przeworskiej z fazy Lt D1.

Powyższe przykłady ukazują znaczenie współwstę-powania znalezisk. Sytuacja na osadzie w „Reißwag“ i w sąsiadującym bawarskim regionie Mainfranken unaocz-nia zjawiska typowe dla kulturowego pogranicza, pod-legającego w swej historii różnym wpływom i doświad-czającego znaczących przesunień ludnościowych. Dato-wanie w archeologii, podobnie jak mapowanie rozprze-strzenia typów zabytków, częstokroć jest zbyt ma-ło precyzyjne, aby w oparciu o stosunkowo niewielką liczbę znalezisk (zwłaszcza niepozornej ceramiki grubo-sciennej) czasowo zróżnicować lub choćby uporządko-wać następujące po sobie w różnych interwałach czaso-wych migracje, bądź też w sposób niepodważalny po-twierdzić lub wykluczyć jednoczesność występowania określonych zjawisk. Materiał zabytkowy daje jednak niejaki wskazówki odnośnie kontekstu kulturowego, a równocześnie porządkuje w pewien sposób chronologię zjawisk.

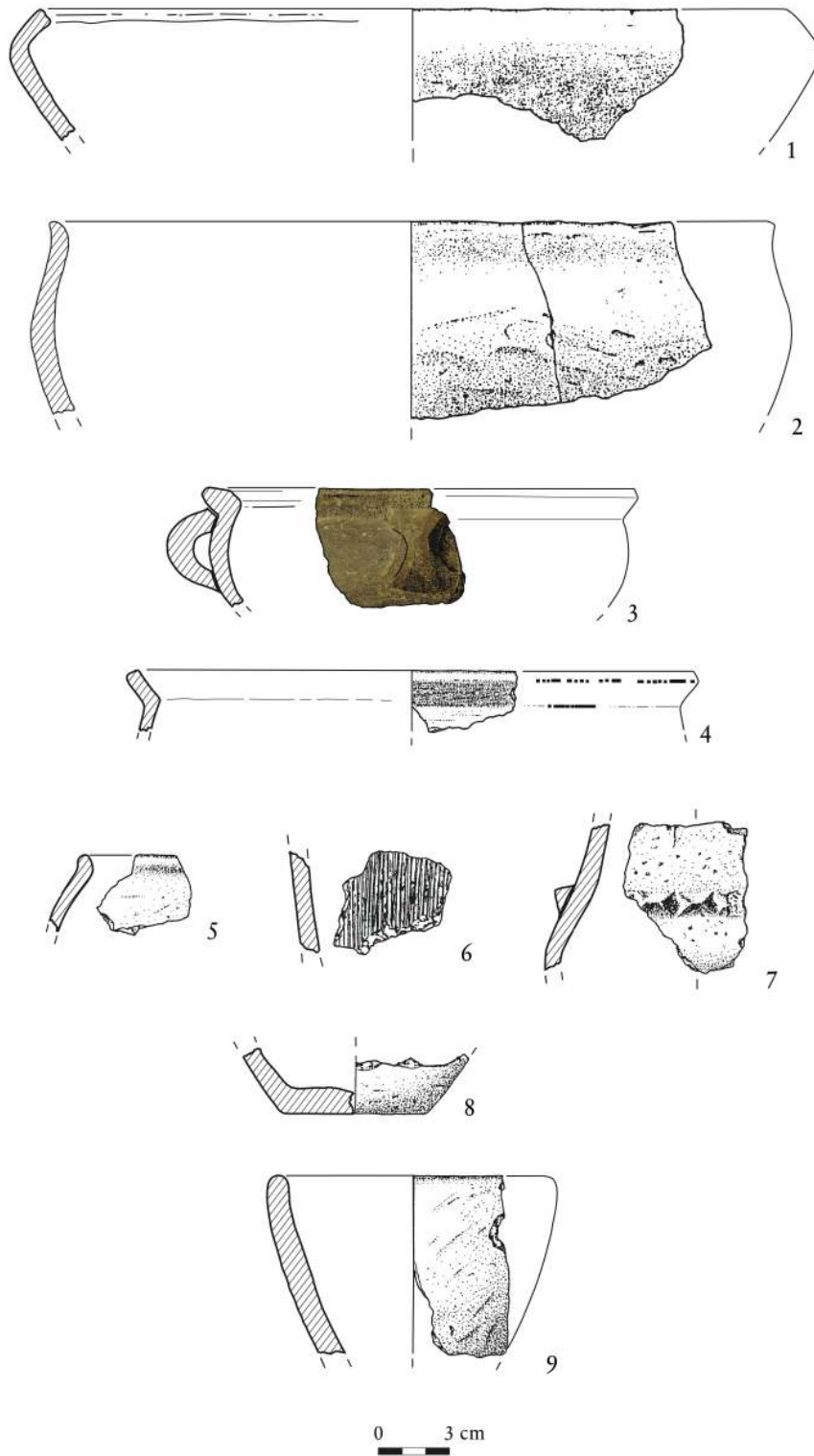
Wydaje się, że w kontekście młodszego okresu lateń-skiego znaleziska o cechach kultury przeworskiej nale-żałoby klasyfikować raczej jako obce wpływy, natomiast elementy przeworskie w obiektach grupy Großromstedt są efektem ich wcześniejszego przejścia do repertuaru form ceramicznych. Być może byłoby jednak możliwym wydzielenie form, które nie zostały przejęte przez grupę Großromstedt, będąc tym samym wskazówką na samo-dzielne występowanie kultury przeworskiej. Takim przy-kładem mogą być iksowate ucha. Ich ‚sukcesorem‘ w da-towanych na 2 połowę I w. p.n.e. zespołach grupy Gro-ßromstedt w Reißwag są ucha, nie wykazujące niemal

39 Bernhard und Lenz-Bernhard denken wohl wegen der Überschneidung von elbgermanischen (Lt D2) und Latèneformen (Lt D1) an eine Datierung „spätestens zur Mitte des 1. Jahrhunderts v. Chr.“; Lenz-Bernhard und Bernhard 1991, 329.

Chronologie ist in vielen Fällen genau wie die Chorologie nicht fein genug, um mit wenigen, zumal grobkeramischen Funden eng aufeinanderfolgende Migrationen zeitlich zu differenzieren oder auch nur zu ordnen, beziehungsweise Gleichzeitigkeiten sicher zu bestätigen oder auszuschließen. Beifunde lassen jedoch unter Umständen das weitere kulturelle Umfeld erkennen und geben damit auch auf die Zeitstellung Hinweise.

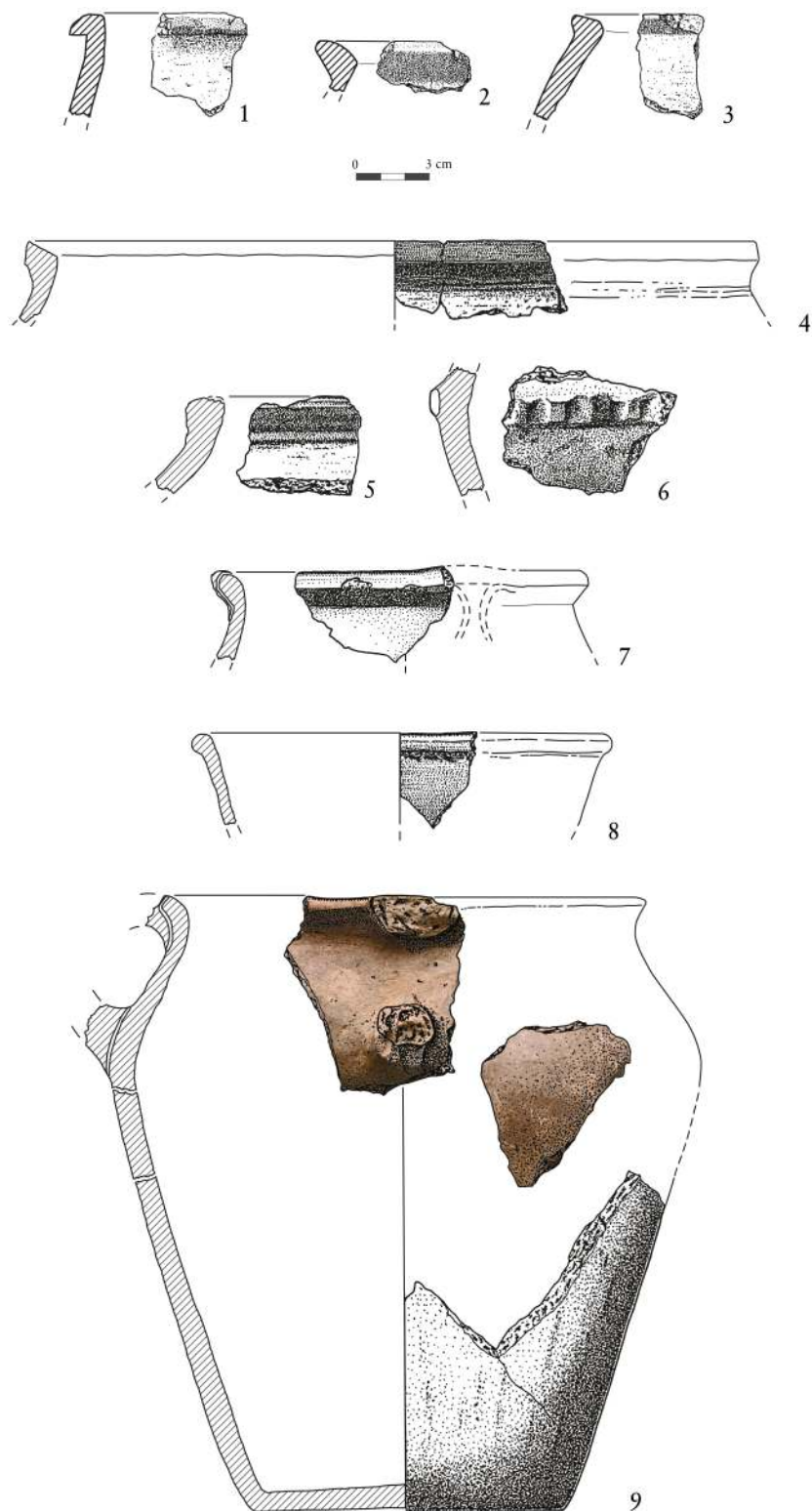
Es scheint jedenfalls so, dass man Funde mit Przeworsk-Merkmalen in jüngerlatènezeitlichem Kontext eher als Fremdeinfluss einstufen muss, während Przeworsk-Elemente in Großromstedter Befunden bereits in das Formenspektrum der Großromstedter Töpferei aufgenommen sind. Möglicherweise lassen sich jedoch Formen herausarbeiten, die von der Großromstedter Gruppe nicht rezipiert wurden und daher als deutlichere Przeworsk-Anzeiger gelten können. Ein Beispiel dafür sind die X-Henkel. Ihre ‚Nachfolger‘ in Großromstedter Fundkomplexen der 2. Hälfte des 1. Jahrhunderts im Reißweg sind kaum mehr X-förmig, teils sogar gleichbleibend breit. Für die sichere Einordnung von Lesefunden in einem kulturell sehr bewegten Gebiet wie dem Taubertal wären solche Merkmale unerlässlich.

cech iksowatości, z ledwie zaznaczonym przewężeniem. Szczególnie na obszarze o tak dynamicznej historii jak dolina rzeki Tauber dokładne rozpoznanie takich detali jest nieodzownym warunkiem dla dokonania precyzyjnych klasyfikacji kulturowych.

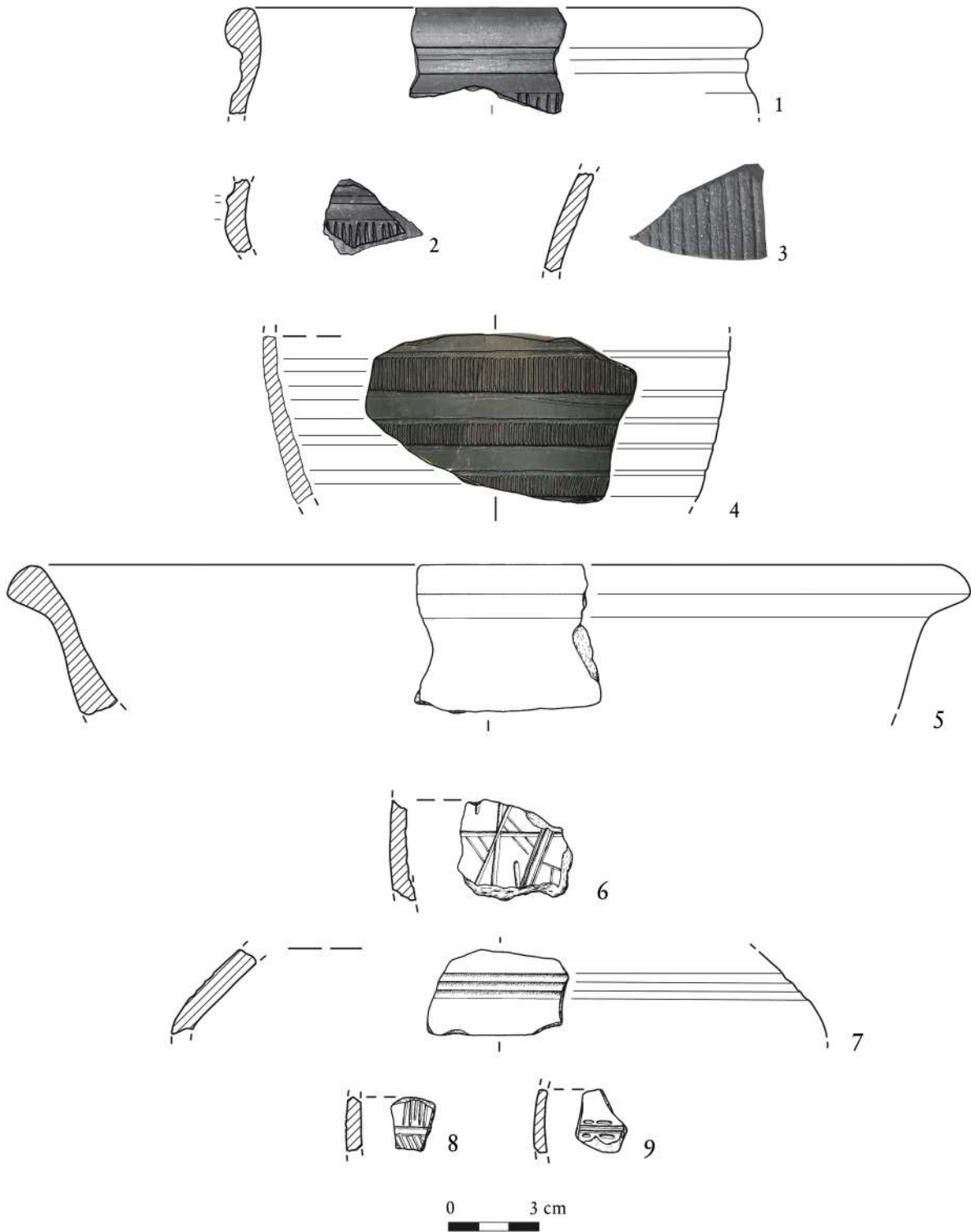
Taf. 1 Keramikauswahl aus einer Siedlungsgrube von Tauberbischofsheim „Altenau“.

Tabl. 1 Tauberbischofsheim „Altenau“. Wybór ceramiki z jamy osadniczej.

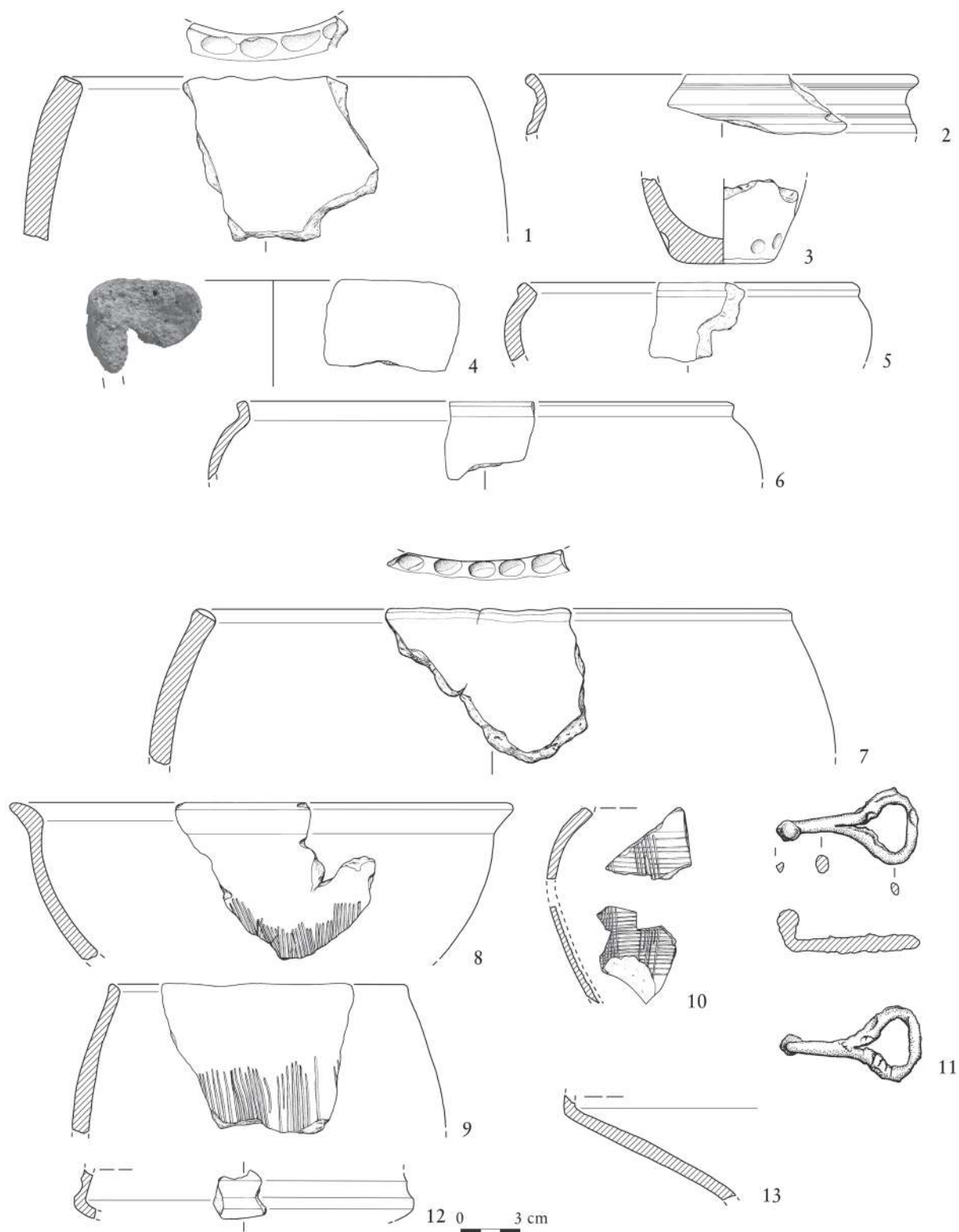
Taf. 2 Lauda-Königshofen: Möglicherweise Przeworsker Keramik aus Lesefunden von den Siedlungsstellen „Höhlein“ (1) und „Bei der Ochsenmühle“ (2–3). Königshofen „Reißwag“: Auswahl aus Lesefunden der vorgeschichtlichen Siedlung nördlich von Königshofen (4–9; Maßstab 1:3).

Tabl. 2 Lauda-Königshofen. Ceramika kultury przeworskiej (?). Znaleźiska luźne ze stanowisk „Höhlein“ (1) i „Bei der Ochsenmühle“ (2–3). Königshofen „Reißwag“? Ceramika – znaleźiska luźne (4–9; skala 1:3).

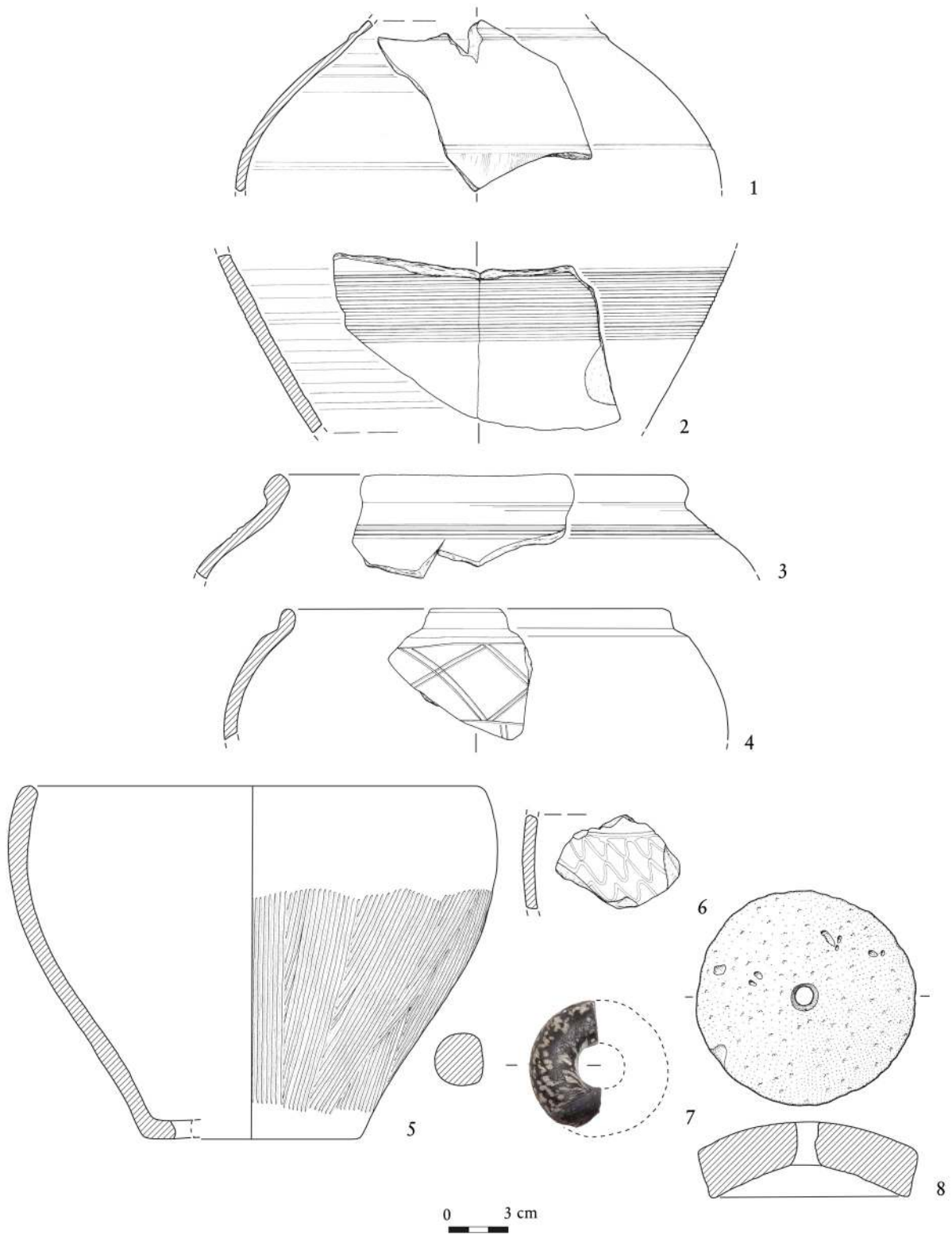
Taf. 3 Königshofen „Reißwag“: Graphittonkeramik und Feinkammstrichware der Latènekultur (1–4). Königshofen „Reißwag“: Keramik aus der Speichergube 245 (5–9).

Tabl. 3 Königshofen „Reißwag“: Ceramika grafitowa i cienkościenna zdobiona ornamentem grzebykowym (1–4). Königshofen „Reißwag“: Ceramika z jamy zasobowej 245 (5–9).

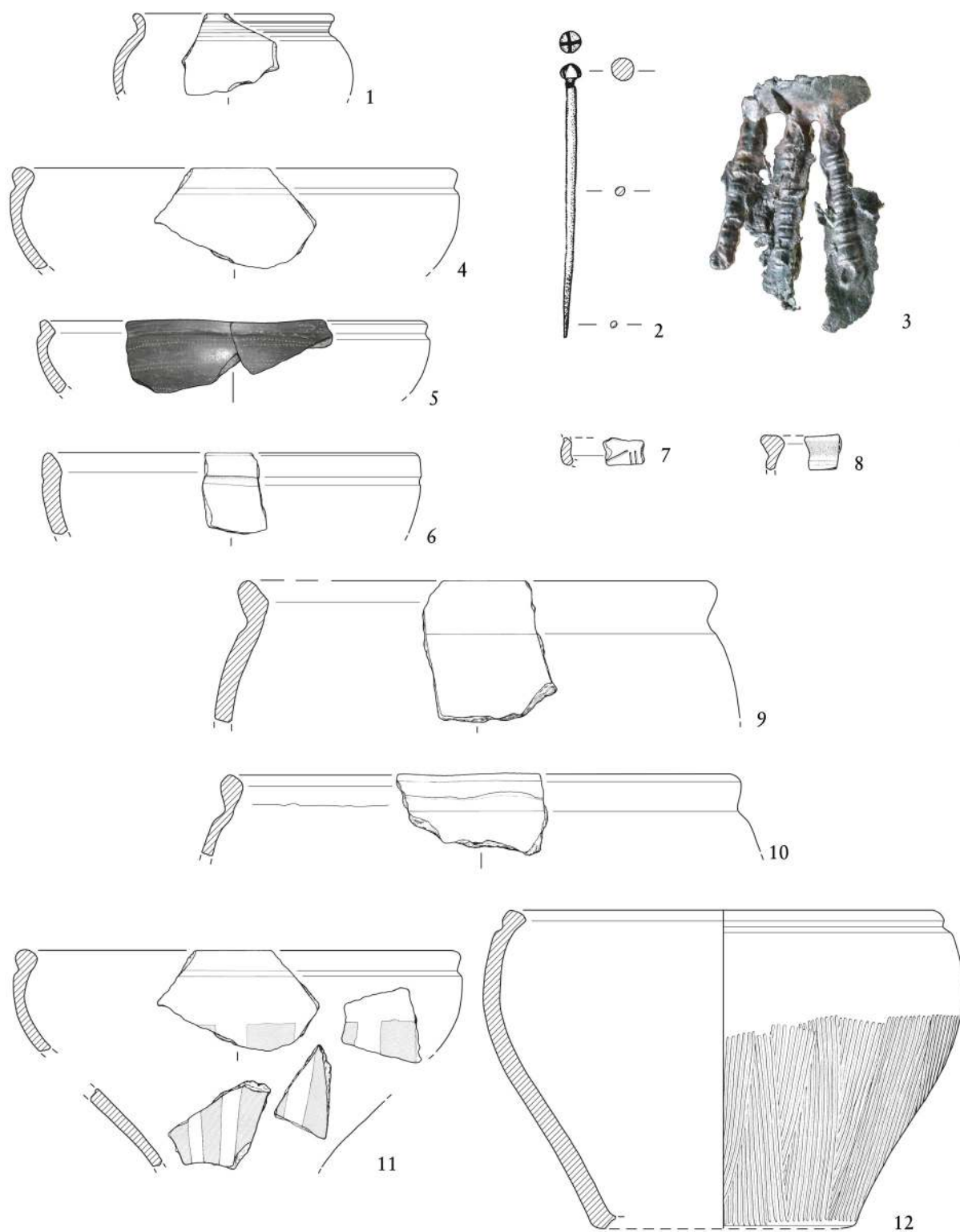
Taf. 4 Königshofen „Reißwag“: Keramikauswahl aus dem jüngerlatènezeitlichen Grubenhaus 700 (1–6). Königshofen „Reißwag“: Fundmaterial der Siedlungsgrube 422 (7–13).

Tabl. 4 Königshofen „Reißwag“: Wybór ceramiki z ziemianki 700 z wczesnego okresu laterńskiego (1–6). Königshofen „Reißwag“: Materiały z jamy osadniczej 422 (7–13).

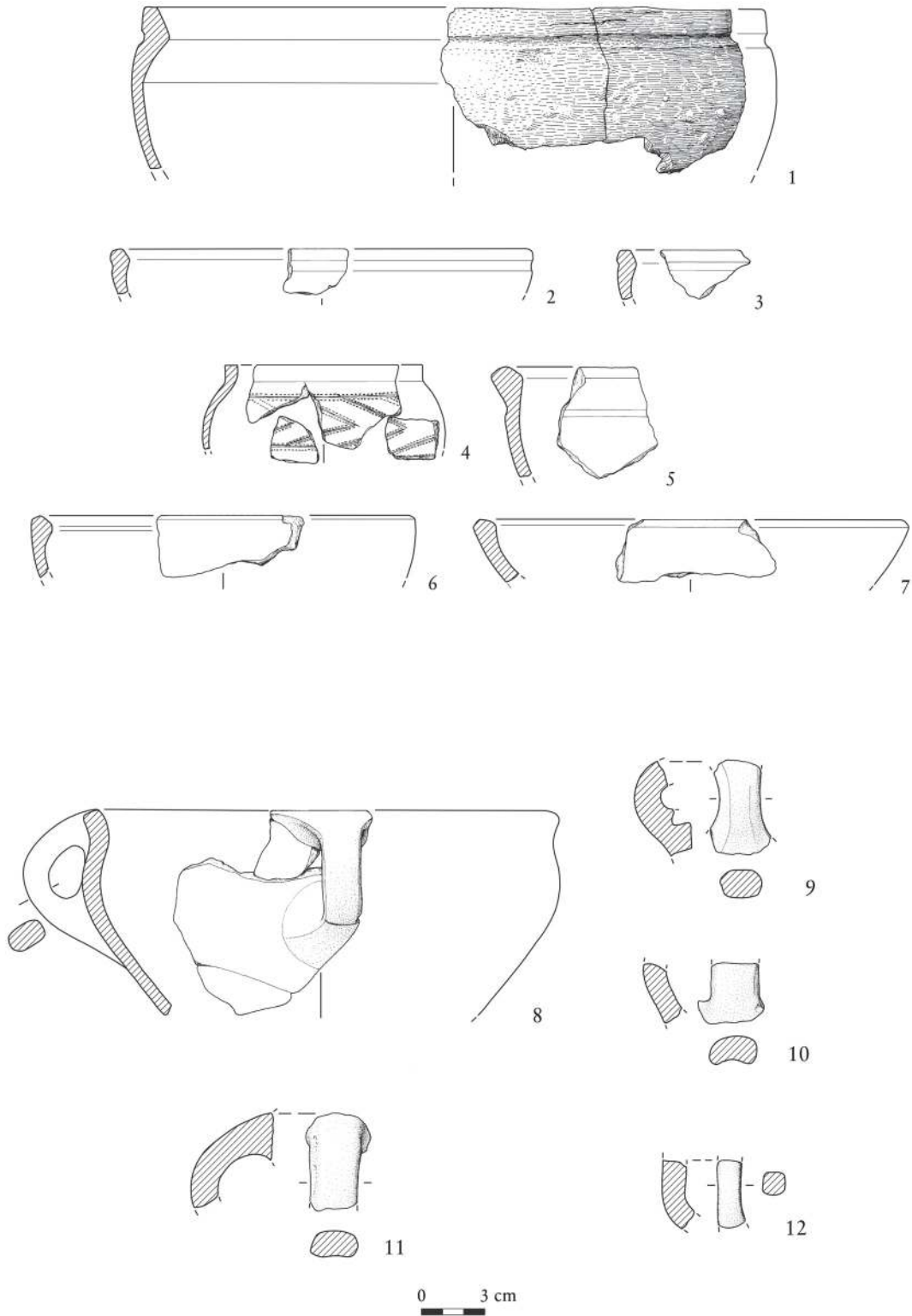
Taf. 5 Königshofen „Reißwag“: Auswahl von Funden aus dem Großromstedter Grubenhaus 433. 7 Maßstab 2:3, 8 Maßstab 1:20.

Tabl. 5 Königshofen „Reißwag“: Wybór znalezisk z ziemianki grupy Großromstedt 433. 7 skala 2:3, 8 skala 1:20.

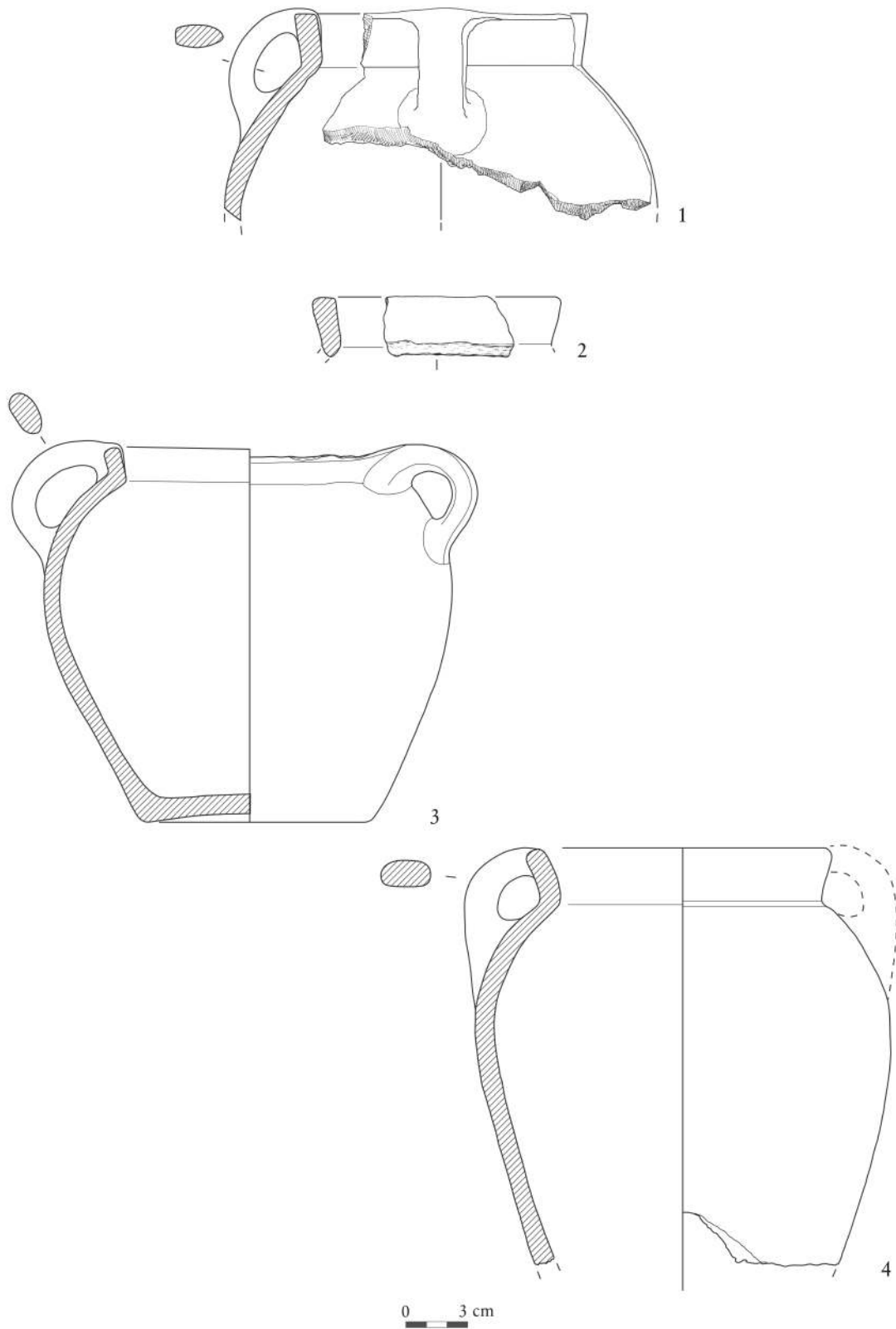
Taf. 6 Königshofen „Reißwag“: Auswahl von Funden aus dem Großromstedter Grubenhaus 433. 1, 4–11: Maßstab 1:3. 2–3: Maßstab 2:3.

Tabl. 6 Königshofen „Reißwag“: Wybór znalezisk z ziemianki 433. 1, 4–11: skala 1:3. 2–3: skala 2:3.

Taf. 7 Königshofen „Reißwag“: Beispiele facettierter Gefäßränder aus Großromstedter Grubenhäusern. 1, 4–5 Bef. 300, 2–3, 6–7 Bef. 433. – Gefäßhenkel. 8 Bef. 401; 9–11 Bef. 300; 12: Bef. 433.

Tabl. 7 Königshofen „Reißwag“: Ceramika z obiektów grupy Großromstedt. 1, 4–5: ob. 300; 2–3, 6–7: ob. 433. – Ceramika. 8: ob. 401; 9–11: ob. 300; 12: ob. 433.

Taf. 8 Königshofen „Reißwag“: Zweihenkeltöpfe aus dem Großromstedter Grubenhaus 300.

Tabl. 8 Königshofen „Reißwag“: Ceramika z ob. 300.

Sa11 Offene Schalen mit ausbiegendem oder außen verdicktem Rand

Sa11a

Sa11b

Sa11c

Sa11d

Sa12a Offene Schalen mit außen verdickter Randlippe

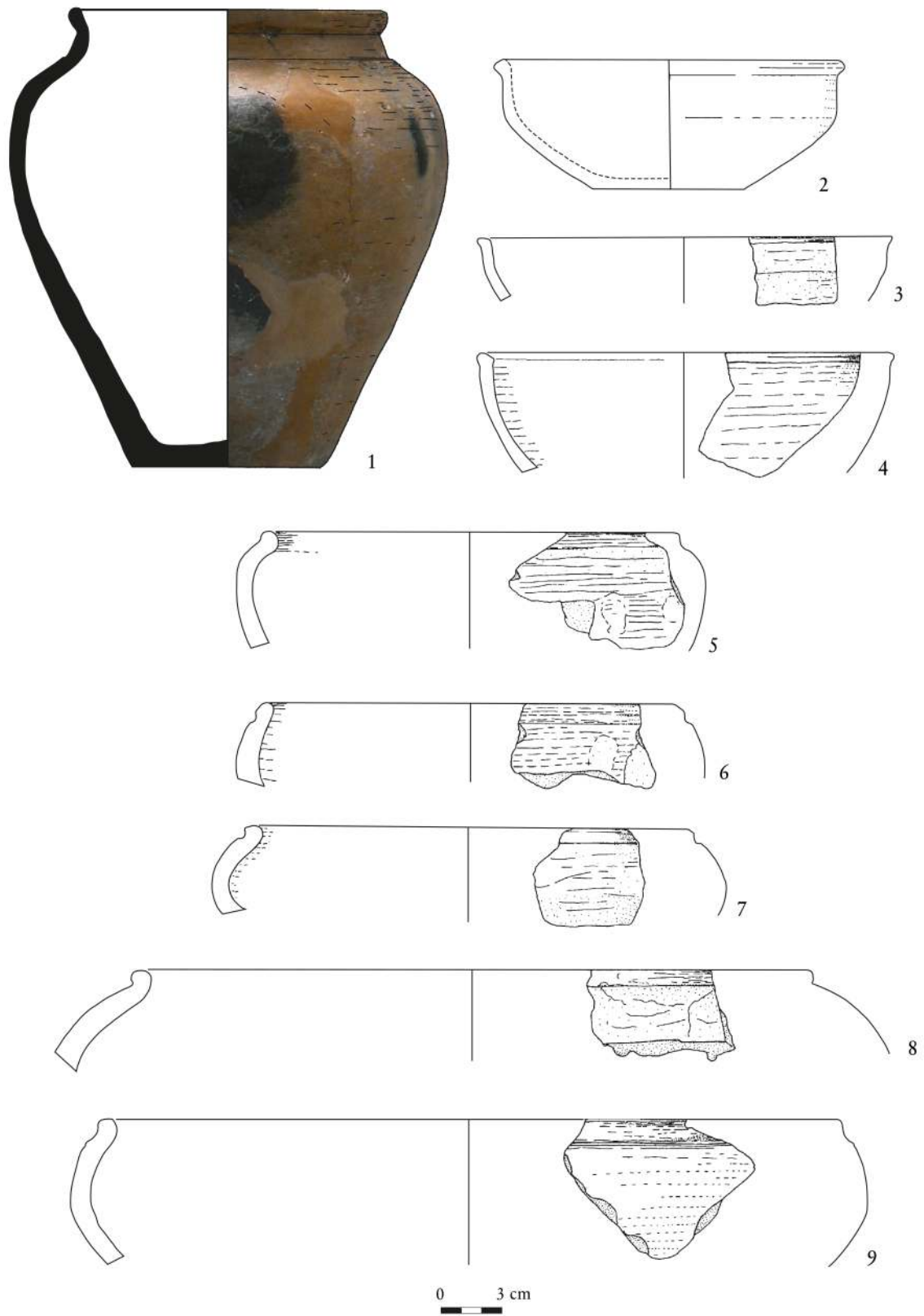
Sa12b Kleine offene Schalen mit außen verdickter Randlippe und steiler Wandung

0 8 cm

Taf. 9 Königshofen „Reißwag“: Typen von grobkeramischen Schalen mit ausgebogenem Rand aus der Siedlungsgrabung.

Tabl. 9 Königshofen „Reißwag“: Ceramika.

Taf. 10 Schwäbisch Hall „Hafenmarkt“: Frühgermanische Keramik aus der spätlatènezeitlichen Salzsiedersiedlung.

Tabl. 10 Schwäbisch Hall, „Hafenmarkt“: Ceramika.

Bibliographie

Bibliografia

Barthel 1984

Sonja Barthel. „Latènesiedlung von Großfahner, Kr. Erfurt“. *Alt-Thüringen* 20 (1984), 81–139.

Dąbrowska 1973

Teresa Dąbrowska. „Cmentarzisko kultury przeworskiej w Karczewcu, pow. Węgrów. (A Cemetery of the Przeworsk Culture at Karczewiec Węgrów District)“. *Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne* 2 (1973), 383–531.

Dąbrowska 1988

Teresa Dąbrowska. *Wczesne fazy kultury przeworskiej. Chronologia – zasięg – powiązania*. Warszawa: Państwowe Wydawn. Naukowe, 1988.

Dauber 1962

Albrecht Dauber. „Zur Besiedlungsgeschichte im Stadtgebiet von Tauberbischofsheim. Die Funde beim Bau der Milchzentrale 1959/60“. *Badische Fundberichte* 22 (1962), 183–201.

Frank 1994

Klaus Frank. *Die früheste germanische Besiedlung des Taubergebiets*. Magisterarb. Eberhard Karls Universität Tübingen, 1994.

Frank 2009

Klaus Frank. „Frühe Germanen im Taubergebiet“. In *Mitteleuropa zur Zeit Marbods. Tagung Roztoky u Křivoklátu 4.–8.12.2006. 19. Internationales Symposium Grundprobleme der frühgeschichtlichen Entwicklung im mittleren Donauraum*. Hrsg. von V. Salač und J. Bemann. Praha und Bonn: Archeologický Ústav Akad. věd České Rep., 2009, 453–472.

Hees 1999

Martin Hees. „Vorgeschichtliche Salzgewinnung. Auf den Spuren keltischer Salzsieder“. In *Schlitz – ein Schliemann im Unterland? 100 Jahre Archäologie im Heilbronner Raum*. Hrsg. von C. Jacob und H. Spatz. Museo 14. Heilbronn: Städtische Museen Heilbronn, 1999, 154–173.

Hoppe 1982

Michael Hoppe. „Neue Siedlungsfunde der Bronze- und Eisenzeit aus dem Taubergrund“. *Fundberichte aus Baden-Württemberg* 7 (1982), 73–207.

Keller 2015

Ralf Keller. *Die Siedlung der Eisenzeit und Römischen Kaiserzeit im ‚Reißwag‘ bei Lauda-Königshofen im Taubertal*. Materialhefte zur Archäologie in Baden-Württemberg 100. Darmstadt: Theiss, 2015.

Klein 2004

Friedrich Klein. *Siedlungsfunde der ausgehenden Spätbronze- und frühen Latènezeit in Württemberg*. Diss. Tübingen: Eberhard Karls Universität Tübingen, 2004.

Kost 1939/1940

Emil Kost. „Die Keltensiedlung über dem Haalquell im Kochertal in Schwäbisch Hall“. *Württembergisch-Franken N. F.* 20/21 (1939/1940), 39–111.

Lenz-Bernhard und Bernhard 1991

Gertrud Lenz-Bernhard und Helmut Bernhard. „Das Oberrheingebiet zwischen Caesars Gallischem Krieg und der flavischen Okkupation. Eine siedlungsgeschichtliche Studie“. *Mitteilungen des Historischen Vereins der Pfalz* 89 (1991), 5–347.

Meyer 2009

Michael Meyer. „Elbgermanen im Westen? Zu den Elementen des Großromstedter Horizonts zwischen Rhein und Werra“. In *Mitteleuropa zur Zeit Marbods. Tagung Roztoky u Křivoklátu 4.–8.12.2006. 19. Internationales Symposium Grundprobleme der frühgeschichtlichen Entwicklung im mittleren Donauraum*. Hrsg. von V. Salač und J. Bemann. Praha und Bonn: Archeologický Ústav Akad. věd České Rep., 2009, 445–451.

Motyková 1976

Karla Motyková. „Die ältere römische Kaiserzeit in Böhmen“. In *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt II*. Hrsg. von H. Temporini. Berlin und New York: De Gruyter, 1976, 143–199.

Motyková-Šneidrová 1965

Karla Motyková-Šneidrová. „Zur Chronologie der älteren römischen Kaiserzeit in Böhmen“. *Berliner Jahrbuch für Vor- und Frühgeschichte* 5 (1965), 103–174.

Pescheck 1939

Christian Pescheck. *Die frühwandalische Kultur in Mittelschlesien (100 vor bis 200 nach Christus)*. Quellenschriften zur ostdeutschen Vor- und Frühgeschichte. Leipzig: Kabitzsch, 1939.

Pescheck 1978

Christian Pescheck. *Die germanischen Bodenfunde der römischen Kaiserzeit in Mainfranken*. Münchner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte 27. München: C.H. Beck, 1978.

Pescheck und Uenze 1992

Christian Pescheck und Hans-Peter Uenze. *Die Kelten im Landkreis Schweinfurt*. Kataloge der Prähistorischen Staatssammlung 24. Kallmünz/Opf.: Laßleben, 1992.

Peschel 1962

Karl Peschel. *Die vorgeschichtliche Keramik der Gleichberge bei Römhild in Thüringen*. Veröffentlichungen des Vorgeschichtlichen Museums der Friedrich-Schiller Universität Jena 1. Weimar: Böhlau, 1962.

Peschel 1978

Karl Peschel. „Anfänge germanischer Besiedlung im Mittelgebirgsraum. Sueben – Hermunduren – Markomannen“. *Arbeits- u. Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege Beibehft* 12 (1978), 1–199.

Peschel 2005

Karl Peschel. „Großromstedt: Bemerkungen zu Belegungsbeginn – Zeitmarken – Wiederbelegung“. *Alt-Thüringen* 38 (2005), 213–230.

Rosenstock 1979

Dirk Rosenstock. „Die Siedlungsstellen in Geismar und die Besiedlung im oberen Leinetal seit der jüngeren vorrömischen Eisenzeit“. *Neue Ausgrabungen und Forschungen in Niedersachsen* 13 (1979), 157–311.

Schußmann 2008

Markus Schußmann. *Die Latènezeit im südlichen Mittelfranken 1 und 2*. Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie 161. Bonn: Habelt, 2008.

Seidel 1996

Mathias Seidel. „Frühe Germanen am unteren Main. Bemerkungen zu neuen Zeugnissen der Przeworsk-Kultur aus Oberhessen“. *Germania* 74/1 (1996), 238–247.

Seidel 1999

Mathias Seidel. „Siedlungsfunde der Przeworsk-Kultur aus Hanau-Mittelbuchen, Main-Kinzig-Kreis (Hessen). Ein Beitrag zu den spätlatènezeitlichen Kultur- und Bevölkerungsverhältnissen in der Wetterau“. *Alt-Thüringen* 33 (1999), 181–230.

Steidl 2000

Bernd Steidl. „Die Siedlungen von Gerolzhofen und Gaukönigshofen und die germanische Besiedlung am mittleren Main vom 1. Jahrhundert v. Chr. bis zum 4. Jahrhundert n. Chr.“. In *Kelten, Germanen, Römer im Mittelgebirgsraum zwischen Luxemburg und Thüringen. Akten des Internationalen Kolloquiums zum DFG-Schwerpunktprogramm ‚Romanisierung‘ in Trier vom 28. bis 30. September 1998*. Hrsg. von S. von Schnurbein und A. Haffner. Kolloquien zur Vor- und Frühgeschichte 5. Bonn: Habelt, 2000, 95–113.

Tackenberg 1925

Kurt Tackenberg. *Die Wandalen in Niederschlesien*. Vorgeschichtliche Forschungen 1,2. Berlin: De Gruyter, 1925.

Tappert 2006

Claudia Tappert. *Die Gefäßkeramik der latènezeitlichen Siedlung Straubing-Bajuwarenstraße*. Materialhefte zur Bayerischen Vorgeschichte/Reihe A, Fundinventare und Ausgrabungsbefunde 89. Kallmünz/Opf.: Laßleben, 2006.

Wahle 1927

Ernst Wahle. „Frühgermanisches aus dem Taubergrund“. *Badische Fundberichte* 1/7, 1925–1928 (1927), 213–216.

Wieland 1996

Günther Wieland. *Die Spätlatènezeit in Württemberg. Forschungen zur jüngeren Latènekultur zwischen Schwarzwald und Nördlinger Ries*. Forschungen und Berichte zur Vor- und Frühgeschichte in Baden-Württemberg 63. Stuttgart: Theiss, 1996.

Abbildungs- und Tabellennachweis**Spic Rycin i Tabel**

ABB. | RYC.: 1 R. Keller. 2 R. Keller/M. Vöhringer, Landesamt für Denkmalpflege im Regierungspräsidium Stuttgart.
TAB. | TAB.: 1 R. Keller.

Tafelnachweis**Spis Tablic**

1 Frank 2009, 457 Abb. 2. 2 K. Frank. 3 J. Englert. 4 1, 3–9; J. Englert, 2; Foto R. Keller. 5 1–6, 8; J. Englert, 7; R. Keller. 6 1–2, 4, 6–12; J. Englert; 3; Foto Y. Mühleis, Landesamt für Denkmalpflege im Regierungspräsidium Stuttgart; 5; Foto R. Keller. 7 1: Ch. von Elm; 2–12; J. Englert. 8 1:

Ch. von Elm; 2–4; J. Englert. 9 M. Vöhringer, Landesamt für Denkmalpflege im Regierungspräsidium Stuttgart. 10 1: Foto R. Keller; 2–9: Lenz-Bernhard und Bernhard 1991, 331–332, Abb. 168–169.

RALF KELLER

Grabungsleiter und Mitgeschäftsführer der Archäologiefirma fodilus GmbH, Tübingen. Studium in Tübingen und Kiel, Dissertation 2013 am Institut für Ur- und Frühgeschichte der Universität Tübingen über die eisenzeitliche bis kaiserzeitliche Siedlung von Lauda-Königshofen im Taubertal. Wissenschaftliche Fachgebiete: Latènezeit, frühe Germanen in Süddeutschland.

Dr. Ralf Keller
Bricciusstr. 11
72108 Wurmlingen, Deutschland
E-Mail: ralf.keller@fodilus.de

Jes Martens

Settlement Pottery of the Kraghede Group

Ceramika osadowa grupy Kraghede

Summary

The history of research of the Kraghede group and its alleged special cultural status is briefly sketched out. The extent and dating of this cultural group is outlined, followed by the chronological development of Pre-Roman Iron Age pottery in North Jutland and a presentation of major types of settlement pottery from the period. The pottery from the two burnt-down houses at *locus classicus* are presented and the type-sequence of pottery from the regions settlements and graves is compared. Finally, the relation between the pottery of North Jutland and other regions is discussed.

Keywords: Pre-Roman Iron Age; Borremose; Kraghede; Vandals; Przeworsk culture; Jastorf culture.

Thanks to my wife Vibeke Vandrup Martens, NIKU (Norwegian Institute for Cultural Heritage Research), for preparing the ceramic drawings for this paper from the originals by Henning Ørsnes or myself.

Podsumowanie

Artykuł skrótkowo przedstawia historię badań nad grupą Kraghede i przypisywaną jej szczególną rolę w obrazie kulturowym młodszego okresu przedrzymskiego; opisuje także zasięg i datowanie tej grupy. Następnie przedstawia się chronologiczny rozwój ceramiki z okresu przedrzymskiego, zwracając uwagę na główne typy ceramiki osadowej. W dalszej części omówiono cechy ceramiki z dwóch spalonych obiektów mieszkalnych z osady w Kraghede oraz porównano typy ceramiki osadowej i grobowej.

Keywords: Okres przedrzymski; Borremose; Kraghede; Wandalowic; kultura przeworska; kultura jastorfska.

Dziękuję mojej żonie Vibeke Vandrup Martens z NIKU (Norweskiego Instytutu Badań nad Dziedzictwem Kulturowym) za przygotowanie rysunków na podstawie oryginałów wykonanych przez Henninga Ørsnesa i innych autorów.

1 Background

From the very first mention of the Kraghede find it was considered special in its local context and it was the pottery that brought attention to the find. In 1905, a farmer struck a cremation grave as he was establishing a potato clamp on his field at Kraghede. Between rusty lumps of iron, burned bone and charcoal, hundreds of potsherds came to light. The find was reported to the local museum, Vendsyssel historiske museum in Hjørring, and its keeper, Lønborg Friis, sent his son Valdemar to carry out an investigation of the find spot. Parts of the grave, later known as grave A, were still *in situ*, while other material was found in the heaps of soil taken from the clamp, which was therefore carefully sieved. Back at the museum, Lønborg Friis realized that the find was something special due not at least to a clay cup with a depiction of a hunting scene.¹ He therefore went to the press to announce the find comparing the scene on the cup to scenes on the silver cauldron of Gundestrup found only fourteen years earlier.² This caught the eye of Sophus Müller at the National Museum in Copenhagen, who immediately wrote to obtain more details about the find.

From now on, the National Museum took over the investigation of the site and sent one of their best excavators of the time, Thomas Thomsen, to direct further research. In the years 1905–1907 Thomsen carefully unearthed nearly 1200 square metres of the site and uncovered not only 10 graves but also, and more importantly at the time, the first four prehistoric house sites ever to be recognized as such in Denmark.³ While the houses dated from the Late Pre-Roman Iron Age, one of the graves could be dated to the Early Roman Period and the rest to the Late Pre-Roman Iron Age.

In his initial analysis of the site, Sophus Müller proclaimed that with this find the vivid and innovative pottery style of the Early Roman Period of Vendsyssel got its local background. But that of course only moved the problem of origin back into the Pre-Roman Iron Age. Müller sought the origin of the style in classic pottery possibly mediated by the migrating Cimbri.⁴ Thus from the very start the pottery style of Kraghede was believed

1 Tło

Materiałom z Kraghede, ze względu na charakter występującej tam ceramki, natychmiast po ich wydobyciu przypisany został szczególny charakter. Początki historii sięgają roku 1905, kiedy pewien rolnik, chcąc postawić na swoim polu kopiec ziemniaków, natknął się na grób ciałopalny. Na światło dzienne wydobyto setki skorup, zardzewiałe kawałki żelaza, spalone kości i węgle. O znalezisku poinformowano lokalne muzeum w Hjørring, *Vendsyssel historiske museum*, a jego dyrektor i kustosz, Lønborg Friis, wysłał swojego syna Valdemara z wizją lokalną. Część grobowca znanego później jako grobowiec A, wciąż była *in situ*, podczas gdy pomiędzy zwalami ziemi pobranej z owego kopca ziemniaków, którą później starannie przesiano, odnaleziono różne zabytki archeologiczne. Lønborg Friis zorientował się, że znalezisko było czymś szczególnym, a jednym z powodów, bynajmniej nie najmniej ważnym, był gliniany pucharek z umieszczoną na nim sceną polowania.¹ Friis powiadomił prasę, porównując scenę na pucharku do wizerunków umieszczonych na srebrnym kotle z Gundestrup, znalezionym zaledwie czternaście lat wcześniej.² Przykuło to uwagę Sophusa Müllera z Muzeum Narodowego w Kopenhadze, który natychmiast wystosował prośbę o podanie większej liczby szczegółów na temat znaleziska.

Od tej pory Muzeum Narodowe przejęło badania wykopaliskowe, posyłając na miejsce jednego z najlepszych ówczesnych archeologów, Thomasa Thomsena. W latach 1905–1907 Thomsen starannie usunął ziemię z blisko 1200 metrów kwadratowych terenu i odkrył nie tylko dziesięć grobów, lecz także – co było ważniejsze w owym czasie – pozostałości czterech domów, uznanych po raz pierwszy za prehistoryczne obiekty mieszkalne na terenie Danii.³ O ile wszystkie domy i prawie wszystkie groby są datowane na późny okres przedrzymski, jeden z grobów uznano za pochodzący z okresu wczesnorzymskiego.

We wstępnej fazie analizy materiałów Sophus Müller orzekł, iż wraz z tym znaleziskiem żywy i oryginalny styl ceramiki z Vendsyssel z okresu wczesnorzymskiego zyskał lokalne tło. To jednak oczywiście tylko przesunęło problem jego pochodzenia z powrotem do okresu przedrzymskiego. Müller spekulował, iż być może piętno na

1 Müller 1933, figs. 59–60.

2 Lønborg Friis 1905.

3 For excavation plan see Martens 2001, fig. 32.

4 Müller 1912, 125–126.

1 Müller 1933, ryc. 59–60.

2 Lønborg Friis 1905.

3 Plany badań można znaleźć w mojej pracy: Martens 2001, ryc. 32.

to be a product of foreign influence. In 1930, a different opinion was presented by Bolko von Richthofen, who brought to attention the similarities between pottery from Vendsyssel and Silesia, claiming that the Silesian style was apparently derived from the one in Vendsyssel. This allegedly proved that the inhabitants of Silesia were migrants from North Jutland,⁵ an interpretation that was adhered to by several German scholars in the following years.⁶ On the Danish side, neither Müller, nor Johannes Brøndsted agreed with this interpretation but understood the similarities as the product of an influence in the opposite direction. Brøndsted even went so far as to suggest that it was due to Silesian migration to Vendsyssel⁷ and a similar line was followed by the Polish researcher Józef Kostrzewski.⁸

After WWII, Danish scholars tended to take a critical view on the question, gradually reducing the special status of the group. Ole Klindt-Jensen opposed the radical German derivation of one culture group from the other and pointed to inspiration from Celtic pottery as an indication of their possible common origin.⁹ In 1975, Jens-Henrik Bech opposed Klindt-Jensen, claiming that the pottery of North Jutland developed independently, only recognizing certain traits in the burial custom as due to foreign influence.¹⁰ However, he later admitted that certain traits in the pottery ornamentation may be due to Przeworsk influence.¹¹ Erik Jørgensen and Janni Lindeneg Nielsen maintained that we owe the weapon burial rite, as well as the weaponry of North Jutland, to Przeworsk influence,¹² whereas C. J. Becker rejected any special relation at all, a notion repeated later in other contexts.¹³ Since 1988, the author of the present paper has published a number of studies dealing with the problem, concluding that the most probable Przeworsk influence on the Kraghede group is the early introduction of copious broken pottery, weaponry, a great variety of tools, and animal bones as grave furnishing, while rejecting that the pottery style supports the notion of a closer

stylu ceramiki klasycznej odcisnęła kultura migrujących Cymbrów – stąd od początku ceramikę z Kraghede uznawano za obcy wytwór.⁴ Zgoła odmienny pogląd wysunął w roku 1930 Bolko von Richthofen, który zwrócił uwagę na podobieństwa między ceramiką z Vendsyssel i ze Śląska, twierdząc, iż ta druga jest wtórna wobec pierwszej, co miało oznaczać, że mieszkańcy Śląska przybyli tam z Jutlandii Północnej.⁵ W kolejnych latach pogląd ten podtrzymywało wielu niemieckich uczonych.⁶ W Danii tego poglądu nie podzielał ani Müller, ani Johannes Brøndsted, którzy te podobieństwa uznawali za wynik oddziaływań idących w przeciwnym kierunku. Brøndsted sugerował nawet, że spowodowała to migracja ludności ze Śląska do Vendsyssel.⁷ Podobnego zdania był polski badacz Józef Kostrzewski.⁸

Po II wojnie światowej duńscy uczeni odnosili się do problemu raczej krytycznie, stopniowo osłabiając tezę o szczególnym charakterze badanej grupy kulturowej. Na przykład Ole Klindt-Jensen sprzeciwiał się radykalnemu rozwiązaniu proponowanemu przez autorów niemieckich, jakoby jedna grupa wywodziła się z drugiej, sugerując ich wspólne pochodzenie na podstawie inspiracji, jakie obydwie czerpały z ceramiki celtyckiej.⁹ W roku 1975 Jens-Henrik Bech wysunął argument przeciwny, twierdząc, iż ceramika z Jutlandii Północnej rozwinęła się niezależnie, a obcego wpływu doszukiwał się tylko w niektórych zwyczajach pogrzebowych.¹⁰ Potem jednak Bech przyznał, iż pewne cechy ozdób na naczyniach to wpływ kultury przeworskiej.¹¹ Erik Jørgensen i Janni Lindeneg Nielsen uznali, iż kultura przeworska wywarła wpływ na obrządek pogrzebowy obejmujący wkładanie broni do grobów i ogólnie na broń używaną w Jutlandii Północnej. C. J. Becker odrzucił natomiast jakikolwiek wpływ tego typu¹², co powtórzył później w nieco innych kontekstach.¹³ Od roku 1988 opublikowałem wiele prac na ten temat, konkludując, iż najbardziej prawdopodobny wpływ kultury przeworskiej na grupę Kraghede to wczesne wyposażenie grobów w duże ilości potłuczonej

5 Richthofen 1930.

6 Petersen 1932; Jahn 1937; Jahn 1940; see history of research in Martens 1994a; Martens 2001.

7 Müller 1933, 37–42; Brøndsted 1940, 99–100.

8 Kostrzewski 1965, 54–55.

9 Klindt-Jensen 1949, 7.

10 Bech 1975, 84.

11 Bech 1980, 74–75.

12 Jørgensen 1968, 80; Nielsen 1975, 95.

13 Becker 1980, 64; Becker 1990; Becker 1992.

4 Müller 1912, 125–126.

5 Richthofen 1930.

6 Petersen 1932; Jahn 1937; Jahn 1940; historię tych badań omawia Martens 1994a; Martens 2001.

7 Müller 1933, 37–42; Brøndsted 1940, 99–100.

8 Kostrzewski 1965, 54–55.

9 Klindt-Jensen 1949, 7.

10 Bech 1975, 84.

11 Bech 1980, 74–75.

12 Becker 1980, 64; Becker 1990; Becker 1992.

13 Jørgensen 1968, 80; Nielsen 1975, 95.

genetic relation between the two cultures.¹⁴ Some individual clay vessels may, however, constitute evidence of a direct Mediterranean influence.¹⁵

2 The extent of the local group

The term *Kraghede culture* was first coined by Brøndsted in 1940, later to be followed by Carl-Axel Moberg, who rephrased it as *the Kraghede group*, with reference to the Late Pre-Roman Iron Age of Vendsyssel.¹⁶ In his study of the cultural groups of the Early Pre-Roman Iron Age, C. J. Becker singled out three major groups in Jutland, based on dress fittings and sacrificial depositions: southern (A), central (B+C), and northern (D).¹⁷ He later stated that Vendsyssel even in the Late Pre-Roman Iron Age was part of a larger culture group (group D), which also included Himmerland, Thy, Mors, Salling, and Ommersyssel.¹⁸ In 1998, the present author published a regional study which to some extent confirmed the observations of Becker, although it meant that the western landscapes of Thy, Mors and Salling had to be excluded from the group, while on the other hand there were reasons to include Ommersyssel and Djursland in it (Fig. 1).¹⁹

Though most visible during the Early Pre-Roman Iron Age, this cultural province may be identified during the Late Pre-Roman Iron Age, when it is marked by local types of dress fittings, tools, burial customs, and pottery style.²⁰ Martens also demonstrated that there were considerable differences within the group, the part to the south of the Limfjord being related to the Central Jutland culture group.²¹ As a result, one may claim that the most radical expression of the cultural group can be found in Vendsyssel, a fact that is also reflected in the adoption of the inhumation burial rite at the turn of the millennium, when it almost replaced the cremation burial rite of Vendsyssel, while the adoption of the new rite was more gradual elsewhere.

ceramiki, broni, różnorodnych narzędzi i kości zwierzęcych, odrzucając jednocześnie pogląd, jakoby styl ceramik miał wskazywać na bliższe genetyczne pokrewieństwo obu kultur.¹⁴ Niektóre pojedyncze naczynia gliniane mogą jednak nosić ślady bezpośrednich wpływów śródziemnomorskich.¹⁵

2 Zasięg grupy lokalnej

Termin *kultura Kraghede* ukuł Brøndsted w 1940, a Carl-Axel Moberg zmienił go na *grupę Kraghede*, datując znaleziska z Vendsyssel na okres przedrzymski.¹⁶ Po analizie grup kulturowych wczesnej epoki żelaza, C. J. Becker wyróżnił na podstawie ozdób i części stroju oraz obrządku pogrzebowego trzy takie główne grupy na terenie Jutlandii: południową (A), środkową (B+C) i północną (D).¹⁷ Później stwierdził, iż nawet w późnej epoce żelaza kultura z Vendsyssel była częścią większej grupy kulturowej (grupy D), obejmującej także Himmerland, Thy, Mors, Salling i Ommersyssel.¹⁸ W roku 1998 opublikowałem pracę¹⁹, która do pewnego stopnia potwierdziła obserwacje Beckera, jednak z zastrzeżeniem, iż zachodnie tereny Thy, Mors i Salling trzeba wyłączyć z tej grupy, a z pewnych powodów włączyć do niej Ommersyssel i Djursland (ryc. 1).

Chociaż prowincja kulturowa, o której mówimy, jest najbardziej widoczna we wczesnym okresie przedrzymskim, można na podstawie lokalnych ozdób i części stroju, narzędzi, zwyczajów pogrzebowych i stylu ceramiki datować ją na późną epokę żelaza.²⁰ Moje studium wykazało także znaczne zróżnicowanie wewnątrz grupy – jej część na południe od Limfjord uznałem za spokrewnioną z grupą kulturową Jutlandii Środkowej.²¹ Można zatem twierdzić, że omawiana tu grupa kulturowa znajduje najbardziej znaczący wyraz w Vendsyssel, co widać także w przyjęciu obrządku pogrzebowego na przełomie er, kiedy w Vendsyssel niemal wyparł on kremację i był stopniowo wprowadzany na innych terenach.

14 Martens 1994b; Martens 1998, 176–177; Martens 2002; Kaul and Martens 1995, 141–144.

15 Kaul and Martens 1995, 146–150, figs. 32–33.

16 Brøndsted 1940; Moberg 1941, 121.

17 Becker 1956; Becker 1961.

18 Becker 1961; Becker 1980.

19 Martens 1998.

20 Martens 1998, 159–160, fig. 4; Martens 2014.

21 Martens 2014, 255–262.

14 Martens 1994b; Martens 1998, 176–177; Martens 2002; Kaul i Martens 1995, 141–144.

15 Kaul i Martens 1995, 146–150, ryc. 32–33.

16 Brøndsted 1940; Moberg 1941, 121.

17 Becker 1956; Becker 1961.

18 Becker 1961; Becker 1980.

19 Martens 1998.

20 Martens 1998, 159–160, ryc. 4; Martens 2014.

21 Martens 2014, 255–262.

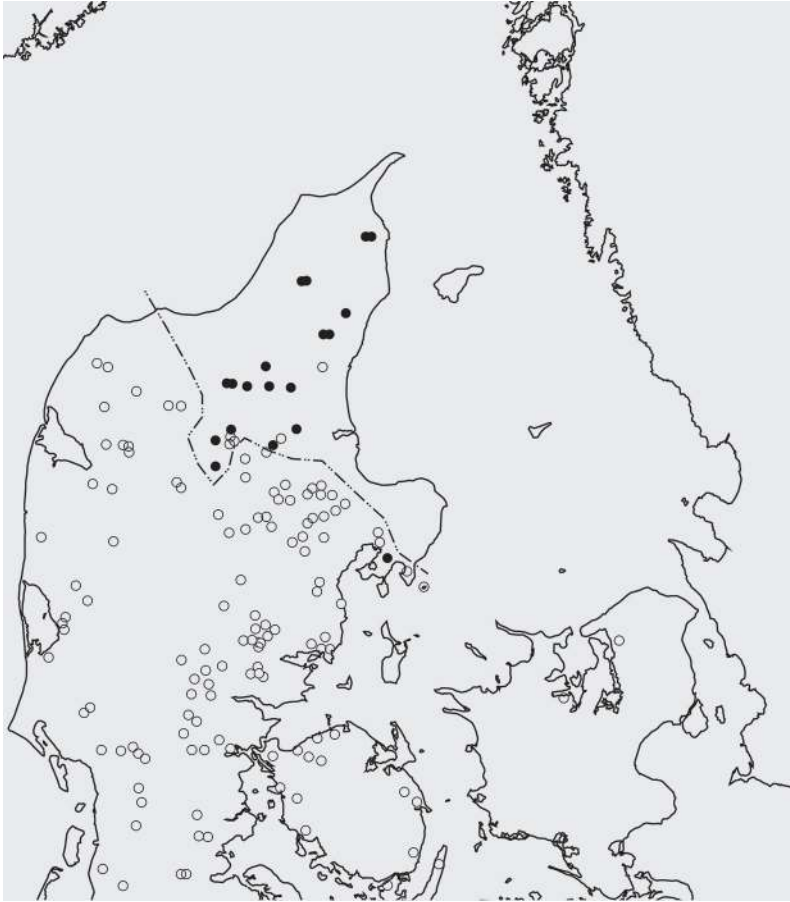

Fig. 1 The extent of the North Jutland group (the 'Kraghede group') based on emblematic features from the Early Pre-Roman Iron Age.

Ryc. 1 Zasięg grupy Kraghede na tle osadnictwa na Jutlandii w okresie przedrzymskim.

3 Settlement pottery of the North Jutland group

By far the largest single find of pottery in the region comes from the fortified settlement of Borremose. Since very little settlement material from other sites has been published, it is a suitable outset for the description of the pottery of the region. Borremose dates to phase IB-IIA, thus covering our period of interest.²²

Phase IB pottery is generally characterized by simple rims that are of the same thickness as the wall of the body of the pot or slightly widening towards the top (Fig. 2). The profile of the pot is tripartite, either with a marked, relatively tall neck or the neck may be unmarked though still detectable. Lugs are usually simple, flat, band-shaped with a flat, rectangular cross-section, or else U-shaped but equally thin. On one-lugged cups and vessels they usually connect the rim with the shoulder, in some cases they even set out from the top of the rim.

3 Ceramika osadowa grupy północnojutlandzkiej

Zdecydowanie najwięcej materiałów dostarczyły badania ufortyfikowanej osady w Borremose. Ponieważ materiały z innych stanowisk analizowano bardzo rzadko, Borremose stanowi dobry punkt wyjścia do opisu ceramiki całego regionu. Osadę tą datuje się na fazę IB-IIA, co mieści się w analizowanym tu przedziale chronologicznym.²²

Ceramikę fazy IB ogólnie charakteryzują proste brzegi o tej samej grubości, co ścianki naczynia lub brzegi lekko rozszerzające się ku górze (ryc. 2). Profil naczynia jest trójdzielny – szyjka jest albo wyraźna i dość długa, albo co najmniej rozpoznawalna. Ucha są zazwyczaj proste, płaskie, taśmowate, o płaskim, prostokątnym przekroju lub w kształcie litery U, lecz równie cienkie. W naczyniach z jednym uchem zazwyczaj łączą one brzeg z górną częścią brzuśca (barkiem), w niektórych przy-

22 Martens 1990; Martens 1994c; Martens 1996; Martens 1997.

22 Martens 1990; Martens 1994c; Martens 1996; Martens 1997.

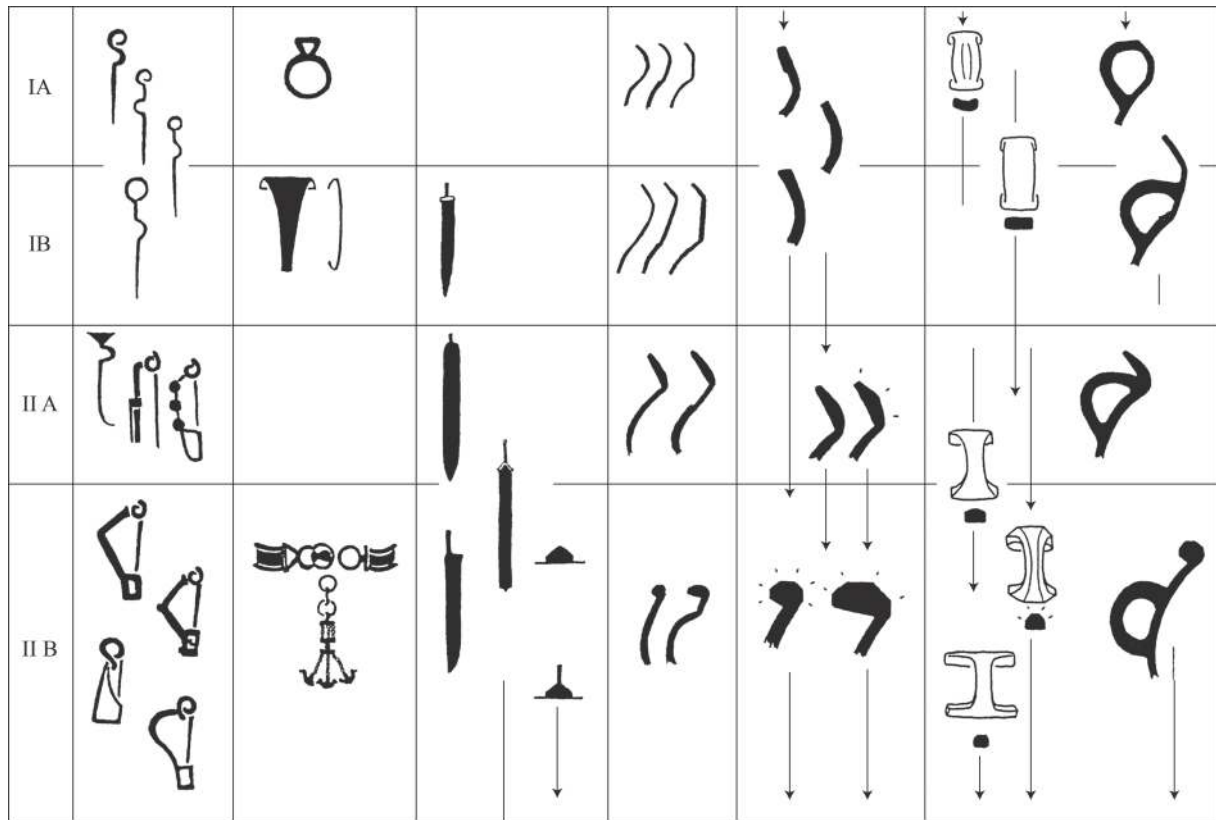

Fig. 2 Schematic presentation of Jutland's chronology.

Ryc. 2 Schematyczna chronologia materiałów z Jutlandii.

On two-lugged jars they usually set out from the neck. Lugs are riveted on the side of the vessel through holes in the vessel wall on both ends. The body of the vessel is curved with the widest point between the half and two thirds of the vessel's height. The profile of the lower body may be a simple C-shape but S-shapes also occur. Ornamentation is rare, but does occur. On finer ware there are usually finely incised geometric patterns arranged as a metope-like frieze on the shoulder of the vessel. On coarser ware, storage jars and the like, the rim top may be ornamented with finger imprints or cuts, and plastic bands with cuts or finger imprints may be applied to the neck. The body of the storage jars may also have an extra layer of clay slip applied to it, in order to give the vessel an uneven surface.

Phase IIA pottery is marked by the general, though incomplete change, from three-partite to two-partite forms (Fig. 2). Marked necks may still occur, although mainly on finer pottery. The rims may still be thin or widening towards the top, mainly on coarser ware, but now rims with a slight thickening on the inside occur.

padkach wyrastają nawet z górnej części krawędzi, a w naczyniach dwuosznych są one mocowane na wysokości szyjki. Ucha są nitowane na obu końcach do brzegu naczynia poprzez otwory w jego ścianie. Naczynia z kolei mają kształt owalny, a punkt ich największej wydętości wypada między połową i dwoma trzecimi wysokości. Profil dolnej części ma zazwyczaj prosty kształt litery C, choć zdarzają się okazy o profilu esowatym. Zdobienia występują rzadko; na cieńszych naczyniach są to zazwyczaj ryte wzory geometryczne, najczęściej ornament metopowy na górnej partii brzuśca. Na naczyniach o grubszych ściankach, przede wszystkim naczyniach zasobowych, wylew może być ozdobiony odciskami palców lub nacięciami – taki ornament pojawia się także często w postaci nalepianych plastycznych taśm na szyjce. Duże naczynia zasobowe były też często intencjonalnie chropowate przez obrzucanie powierzchni mokrą gliną przed wypaleniem.

Ceramikę fazy IIA charakteryzuje stopniowe przejście od form trójdzielnych do dwudzielnych (ryc. 2). W dalszym ciągu spotyka się wyraźnie zaznaczone szyjki,

These rims may even be faceted with one to three wide facets on the inside. Lugs may still be band-shaped with a rectangular cross-section, but now the lugs tend to become sturdier with a cross-section closer to square. X-shaped lugs occur, some of which may even be faceted. The lugs usually set out from the angle between the rim and the shoulder, linking both elements. They are attached to the vessel in the same way as before. The body of the vessel is curved; the widest point is usually in the upper third of the vessel and the lower part is often concave, giving the pottery a tall, strict, pyriform look. Ornamentation is still rare and pretty much follows the same rules as before, although the applied plastic strips tend to be placed at the transition from the neck to the upper part of the belly. The applied extra clay slip, which earlier was exclusive to coarser ware, may now be used ornamentally even on finer types of pottery. Although this is especially typical to grave pottery, it may even occur on settlement pottery. Instead of a surface-covering slip, very elaborate 'roughening' in the form of 'clay buttons' may be applied or the walls may simply be roughened with criss-cross carvings.

Phase IIB is marked by the loosening of the strict, tall pyriform look, the body of the vessels becoming more roundish (Fig. 2). Two-partite forms dominate, though tri-partite forms still occur, especially among the finer ware. The rims are in general shorter than before, and when thickened, they are often as thick as they are long. The rims may be faceted, often with several facets and even on the outside. Lugs are mostly x-shaped, often faceted, and tend to be placed on the shoulder of the vessels well below and with no contact with the rim. Lugs are still attached to the vessel by riveting. Ornamentation is becoming more common, especially on pottery from graves, but even on that from settlements. While the ornamentation was earlier confined to narrow friezes on the shoulder, these friezes now expand in width and may even transgress the widest point of the belly. The variation in motives is also widened and include broken meander-like patterns and arches. Ornamental strips still occur on storage jars, but they often tend to be placed on the outside of the rim or on the belly. Even cuts and impressions in the rim tops can still be found. Roughening of the surface is common, especially on coarser ware, but may also be used as ornament on finer ware, especially in graves. In many ways this style continues into the first century AD. It is there-

choć głównie w przypadku mniejszych form. Brzegi są nadal cienkie, rozszerzają się ku górze (głównie w naczyniach o grubszych ściankach), ale pojawiają się też brzegi lekko pogrubione od wewnątrz. Mogą one mieć jedną lub dwie fasety od wewnętrznej strony. Ucha mają nadal kształt taśmowaty, ale stają się mocniejsze, a ich przekrój bliższy jest kwadratowemu. Pojawiają się także ucha ikosowate, czasami nawet facetowane. Zazwyczaj wyrastają z kąta między szyjką a górną częścią brzuśca, łącząc oba elementy, a mocowane są do naczynia w taki sam sposób, jak we wcześniejszej fazie. Profil naczynia ma kształt owalny – jego najszerszy punkt wypada w górnej jednej trzeciej wysokości, a dolna część jest często wklęsła, co sprawia, że naczynie wygląda na wysokie i gruszkowate. Zdobienie naczyń jest w dalszym ciągu rzadkie i nie odbiega od poprzedniej fazy, chociaż na przejściu szyjki w górną część brzuśca zazwyczaj umieszczone są dodatkowe plastyczne wałki lub taśmy. Chropowacenie, wcześniej występujące tylko na naczyniach grubościennych, teraz pojawia się także na naczyniach cienkościennych. Oprócz glinki nakładanej na powierzchnię naczynia pojawiały się także bardzo wyszukane sposoby chropowacenia, polegające na stosowaniu 'glinianych guzków' lub przecinających się nacięć. Choć zazwyczaj chodzi tu o ceramikę grobową, takie zdobienie pojawiało się także w wypadku ceramiki osadowej.

Fazę IIB charakteryzuje stopniowe odchodzenie od wysokiego i gruszkowatego kształtu naczyń – teraz są one bardziej zaokrąglone (ryc. 2). Wciąż dominują formy dwudzielne, choć są i trójdzielne, szczególnie w przypadku delikatniejszej ceramiki. Brzegi są zazwyczaj niższe, a w przypadku brzegów pogrubionych, ich grubość jest taka sama, jak wysokość. Często są one wielokrotnie facetowane, zarówno od wewnątrz jak i na zewnątrz. Ucha mają zazwyczaj kształt litery X, często są facetowane i umieszczone na górnej części brzuśca, wyraźnie poniżej i bez kontaktu z szyjką. W dalszym ciągu łączy się je z naczyniem metodą nitowania. Coraz liczniej pojawia się zdobienie, zwłaszcza na ceramice grobowej, lecz także i osadowej. O ile wcześniej zdobienie występowało tylko w postaci wąskich pasm na górnej części brzuśca, pasma te są teraz szersze, czasem nawet przekraczając maksymalną wydętość brzuśca. Większy jest także wachlarz wątków zdobniczych, pojawiają się łamane wzory meandrowe i pasma łukowe. Na dużych naczyniach zasobowych wciąż mamy ozdobne taśmy plastyczne, ale często po zewnętrznej stronie szyjki lub brzuśca. Cały czas

fore difficult to distinguish between pottery from IIB and B1, while the latter may be described as a more radical version of the former.

The terminology used for the classification of the vessels is taken from an unpublished work on the Borremose pottery:²³

Type A: one-lugged cups, vessels, and jugs

Type B: two-lugged jars

Type C: large storage jars

Type D: large bucked-shaped vessels

Type E: smaller storage jars without lugs

Type F: finer jars without lugs

Type G: large jars with a cylindrical neck, often with one or more lugs

Type H: bowls and strainers

Type I: miniature vessels

Type K: lids and plates

Type L: shard disks, with or without centrally drilled hole

Type M: firedogs

Type A consists of cups, vessels and jugs with one lug (Pls. 1–3). The variation of size (5–30 cm tall) and shape is considerable and makes it possible to distinguish several subtypes. Here it will suffice to mention that generally the vessels are relatively open, i.e. the mouth is usually larger than the base, except on the jugs. The ratio of the diameter of the mouth to the height of the vessel is close to 1:1. On finer specimens from phase IIA the diameter of the mouth may exceed that of the foot by up to 3:1. The surface may be coarse, but many specimens have finely polished surfaces and may be shiny black. Some may be ornamented, and some may have a marked neck, even during the Late Pre-Roman Iron Age.

Type B consists of relatively tall (20–30 cm) two-lugged jars (Pls. 4–5). The height is usually larger than the maximum width of the body, which is wider than the diameter of the mouth. The vessels may have marked necks even during the later Pre-Roman Iron Age, although only on finer specimens. These are usually taller (25–40 cm) than ordinary two-lugged jars and their surface has been given a more elaborate treatment. On ordinary specimens the surface is usually coarse, some even with applied roughening, apparently as an ornament. Otherwise this type is usually not ornamented.

występuje zdobienie wylewów odciskami palców i ornamentem paznokciowym. Chropowacenie powierzchni jest wciąż powszechne, zwłaszcza na naczyniach grubościennych (zasobowych), ale teraz także na formach delikatniejszych, głównie w przypadku ceramiki grobowej. Styl ten pod wieloma względami kontynuowany jest w pierwszym wieku naszej ery, dlatego trudno odróżnić ceramikę fazy IIB i B1 okresu rzymskiego, choć tę z późniejszego okresu można uznać za bardziej radykalną wersję wcześniejszej.

Omawiane tu naczynia klasyfikuję posługując się terminologią zaproponowaną w mojej niepublikowanej pracy na temat ceramiki z Borremose:²³

Typ A: jednouszne pucharki, wazy i dzbany

Typ B: dzbany dwuuszne

Typ C: duże naczynia zasobowe

Typ D: duże naczynia cylindryczne

Typ E: mniejsze garnki bezuche

Typ F: delikatne garnki bezuche

Typ G: duże dzbany z cylindryczną szyjką, często z jednym lub większą liczbą uch

Typ H: misy i cedzaki/naczynia sitowate

Typ I: naczynia miniaturowe

Typ K: pokrywki i talerze

Typ L: krążki ceramiczne

Typ M: ruszty

Typ A obejmuje pucharki, wazy i dzbany z jednym uchem (tabl. 1–3). Znaczące różnice rozmiarów (5–30 cm wysokości) i różnorodność kształtów pozwala na rozróżnienie wielu podtypów. Dla naszych potrzeb wystarczy zaznaczyć, że wazy są względnie otwarte, tzn. średnica otworu jest zazwyczaj większa niż podstawa naczynia (w przeciwieństwie do dzbanów). Proporcja średnicy otworu do wysokości naczynia zazwyczaj wynosi 1:1. W delikatniejszych egzemplarzach z fazy IIA średnica otworu może być większa niż podstawy. Powierzchnia jest najczęściej chropowata, lecz wiele egzemplarzy ma powierzchnię dobrze wygładzoną, błyszczącą i czarną. Niektóre są zdobione, część ma wyraźnie zaznaczoną szyjkę, nawet te pochodzące z późnego okresu przedrzymskiego.

Typ B obejmuje względnie wysokie (20–30 cm) dzbany dwuuszne (tabl. 4–5). Ich wysokość jest zazwyczaj większa niż maksymalna wydatność brzuśca, która jest z kolei większa niż średnica otworu. Delikatniejsze

23 Martens 1990.

23 Martens 1990.

Type C consists of large storage jars (45 or more cm tall), the majority of which are relatively open: the base is considerably smaller than the mouth and the widest point of the belly (Pls. 6–8). The latter is usually also wider than the mouth. This trait tends to become more extreme during phase IIA, where the jars are nearly heart-shaped with a strongly concave lower part. The body is usually roughened with applied clay slip in order to make it easier to get a grip on the large lugless jars. On finer specimens the roughening may be very elaborate and ornamental (Pl. 8). The rim tops may often be ornamented with imprints or cuts, the neck or shoulder can also be decorated with a strip with similar plastic ornaments. Above the widest point of the belly the surface is usually coarse or polished.

Type D is a small group of relatively simple tall vessels (more than 30 cm; Pl. 9). The body is not as wide as the body of type C and the mouth is about the same diameter as the widest point of the belly, indicating a different use. The surface is usually coarse and may have additional roughening slip and ornamentation, as on type C.

Type E consists of relatively small (15–25 cm), simple and lugless jars (Pl. 10). The height exceeds the widest point, which is usually the widest point of the belly. The surface of these vessels is usually coarse without ornamentation.

Type F is a heterogeneous group of usually not very tall (15–25 cm) finer vessels without lugs (Pl. 11). What distinguishes the group from the former one is a well-polished surface and sometimes marked necks. Vessels in this group are usually without ornamentation.

Type G consists of large (40–50 cm tall) jars with marked narrow cylindrical or conical neck (Pl. 12). Quite often they are equipped with one or two handles connecting the neck with the shoulder. Usually the belly is much wider than the neck and the base. The surface is usually smooth, in some instances a roughening slip may have been applied, apparently for ornamental reasons. On some specimens there may be a smooth strip around the base of the neck. On a few late specimens (phase IIA) the neck may be ornamented with vertical grooves or diagonal incisions.

Type H, i. e. bowls, is a heterogeneous group consisting of several distinct subgroups (Pl. 13). The most numerous form is a wide, low, flat-based bowl (diameter 20–70 cm, height 7–17.5 cm), which may have a solid

okazy, nawet z późnego okresu przedrzymskiego, mogą mieć wyraźne szyjki. Są one zazwyczaj wyższe niż zwykle dwuoszne dzbany (25–40 cm), a ich powierzchnię staranniej dopracowano. Na zwykłych egzemplarzach powierzchnia jest zazwyczaj chropowata, czasami poddana wręcz dodatkowemu chropowaceni, przypuszczalnie w celach ozdobnych, najczęściej jednak naczynia tego typu nie są ozdabiane.

Typ C to duże naczynia zasobowe (45 cm wysokości lub wyższe), z których większość jest względnie otwarta, tzn. średnica podstawy jest znacznie mniejsza niż średnica otworu i miejsca największej wydętości (tabl. 6–8). Miejsce największej wydętości jest także z reguły szersze niż otwór. Cecha ta nabiera wyrazistości w fazie IIA, kiedy omawiane naczynia zaczynają przybierać kształt dwustożkowy, z bardzo wklęsłą dolną częścią. Powierzchnia naczyń jest zazwyczaj chropowata przez nałożenie glinki garncarskiej, by przy ich dużych rozmiarach i braku uchwytów łatwiej było się nimi posługiwać. W przypadku drobniejszych egzemplarzy chropowacenie może być bardzo wyszukane i ozdobne (tabl. 8). Wylewy też mogą być zdobione, w formie odcisków palcowych i dołków paznokciowych, oprócz tego na szyjce i w górnej części brzuśca pojawiają się nalepiane taśmy z takim ornamentem. Powyżej punktu największej wydętości brzusiec może być chropowaty lub wygładzony.

Typ D to mała grupa względnie prostych, wysokich naczyń (ponad 30 cm) (tabl. 9). Nie są one tak szerokie jak naczynia typu C, a otwór ma mniej więcej tę samą średnicę co punkt największej wydętości, co sugeruje inne ich wykorzystywanie. Powierzchnia jest zazwyczaj szorstka i może być dodatkowo chropowata. Zdobie nie nie odbiega od schematu występującego na naczyniach typu C.

Typ E stanowią względnie niskie (15–25 cm), proste garnki bezuche (tabl. 10). Ich wysokość jest większa od szerokości, a powierzchnia jest zazwyczaj szorstka i niezdobiona.

Typ F to heterogeniczna grupa zazwyczaj niezbyt wysokich (15–25 cm), delikatniejszych naczyń (garnków) bezuchych (tabl. 11). Od poprzedniej grupy odróżnia je dobrze wypolerowana powierzchnia i często występujące wyraźnie zaznaczone szyjki. Naczynia tego typu z reguły nie są zdobiane.

Typ G obejmuje wysokie dzbany (40–50 cm) z różnymi, wąskimi, cylindrycznymi lub stożkowatymi szyjkami (tabl. 12). Dostyc często posiadają one jedno lub

base or a large central hole in the base – the latter type being traditionally interpreted as a cheese strainer. These bowls usually have two or more vertical lugs on the sides. The surface is usually coarse, but specimens with roughening slip are also known. The bowls may even have additional strips with imprints. A second, less numerous subgroup consists of footed bowls. On these, the base is much narrower than the mouth, which is the widest part of the vessel (diameter 15–35 cm, height 5–10 cm). Even these bowls may have lugs but they appear to be of a more ornamental character. The surface is usually smooth and not ornamented. A third and very heterogeneous subgroup consists of smaller (7–10 cm tall) strainers. It appears that there is no specific shape reserved for this purpose, but fine strainers are usually made of small open bowls with a diameter close to the height. They may be equipped with a lug, apparently for ornamental reasons.

Type I is not very numerous. It consists of miniature vessels (2–4 cm tall and about the same diameter), usually very primitive straight-walled cups, or lugless bowls. The type seems to have no practical function: the vessels may have been produced either as toys or for ritual purposes.²⁴

Type K is another rare group of usually relatively flat disks. Some may have a central lug indicating that they served as lids, others are lugless, leaving the interpretation open. Some may be ornamented with imprints or furrows on the upper side.²⁵

Type L consists of potsherds truncated to nearly circular shape (diameter about 5–10 cm; Pl. 14. 5). Usually they are supplied with a centrally drilled hole, so that traditionally they are interpreted as spindle whorls. They may also have been used as game pieces.

Type M consists of firedogs, which in North Jutland come in three types: block-shaped, upright massive, and upright hollow ones (Pl. 14. 1, 2). The two latter types are typical of the Late Pre-Roman Iron Age, while the first one is typical of the early part of the period.

The so-called tableware is usually made up of vessels of types A and E, but even vessels ascribed to types G and H may fall under this group. The majority of the vessels in the other groups are mainly associated with storage (types B–G) or special functions (types H–M). Some of the vessels of type B may also have a hole drilled in

dwa ucha łączące szyjkę z górną częścią brzuśca. Brzusiec jest zazwyczaj o wiele szerszy niż szyjka i dno naczynia. Powierzchnia jest przeważnie gładka, a w niektórych przypadkach naczynia mogą być intencjonalnie chropowate, prawdopodobnie w celach dekoracyjnych. Inne egzemplarze wykazują gładki pas u podstawy szyjki. W przypadku niektórych późnych egzemplarzy (faza IIA), szyjka może być zdobiona pionowymi żłobieniami lub ukośnymi nacięciami.

Typ H, czyli misy, to heterogeniczna grupa składająca się z kilku wyraźnych podgrup (tabl. 13). Najliczniejszą formą jest szeroka, niska misa o płaskim dnie (średnica 20–70 cm, wysokość 7–17,5 cm), które może być jednolite lub z dużym, centralnie umiejscowionym otworem – ten drugi podtyp zazwyczaj uznaje się za cedzaki do sera. Misy te mają przeważnie jedno lub dwa ucha po bokach. Powierzchnia jest zazwyczaj szorstka, ale znane są przypadki dodatkowego intencjonalnego chropowacenia. Druga podgrupa, mniej liczna, obejmuje misy wyposażone w nóżki. Tutaj podstawa jest znacznie węższa niż średnica wylewu, który jest najszerszym punktem naczynia (średnica 15–35 cm, wysokość 5–10 cm). Nawet te misy mogą mieć rączki, ale raczej w celach dekoracyjnych. Powierzchnia jest zazwyczaj gładka, niezdobiona. Trzecią i bardzo heterogeniczną podgrupą są mniejsze cedzaki/naczynia sitowate (7–10 cm). Nie mają one wyraźnie zdefiniowanego kształtu – są to zazwyczaj małe, otwarte misy o średnicy bliskiej ich wysokości. Mogą posiadać ucha, prawdopodobnie w celach ozdobnych.

Typ I jest nieliczny. Obejmuje miniaturowe naczynia (2–4 cm wysokości, średnica mniej więcej taka sama). Zazwyczaj są to bardzo prymitywne kubeczki lub miseczki o prostych ściankach i bez uchwytów. Trudno znaleźć dla nich jakąś funkcję praktyczną, prawdopodobnie były to zabawki lub służyły celom rytualnym.²⁴

Typ K to kolejna rzadka grupa, złożona z przeważnie dosyć płaskich dysków („placków”). Niektóre z nich mogą mieć centralnie umieszczony uchwyt, co sugeruje, iż służyły jako pokrywki, natomiast inne go nie mają i ich zastosowanie pozostaje niejasne. Niektóre z nich u góry po zewnętrznej stronie były ozdabiane odciskami lub bruzdami.²⁵

Typ L to fragmenty ceramiki (średnica ok. 5–10 cm), którym poprzez obłupywanie brzegów nadano prawie okrągły kształt (tabl. 14. 5). Zazwyczaj mają centralnie

²⁴ Jacobsen and Lorentzen 1986.

²⁵ Martens 1988, fig. 11. 2 and 11. 11.

²⁴ Jacobsen i Lorentzen 1986.

²⁵ Martens 1988, ryc. 11. 2 i 11. 11.

the centre of the bottom (see Pl. 4. 1, 3), indicating that these particular specimens may also have functioned as strainers. Considering the amount of care, elaboration and skill invested in some specimens especially of type C, but even of type B, these specific vessels were no doubt also intended for representative purposes rather than just for storage.

4 The Pottery of the Kraghede Settlement

As demonstrated by Becker, the Kraghede settlement has two phases, the houses belonging to the later one. The early phase is represented by a number of waste pits,²⁶ with pottery characteristic of phase IA.²⁷ The early Pre-Roman material will not be taken into further consideration here.

The two completely excavated houses were burnt down and not cleared afterwards. Thanks to this and a good documentation of the excavation, it is possible with great certainty to establish what kind pottery was in the houses at the time of the fire. The problem that naturally arises is why these houses were never cleared after the fire. This leads to the question whether such sites really represent frozen pictures of living space in the Early Iron Age. After the abandonment, the site was turned into a burial ground – could the burning of the houses be part of an initiation ritual? This is quite possible and should be borne in mind when analyzing not only these but any burnt-down and uncleared household in Jutland from the Early Iron Age. In fact, it is striking that this type of object is almost exclusively found in Jutland, so it seems a product of culture as much as of hazard.²⁸ However, the uncleared burnt-down house sites represent a context, which is just as reliable as an undisturbed grave with all its grave goods – it is in this capacity that these sites will be analyzed here.

Another important aspect influencing the combination and style of the pottery is the function of the burnt-down house. There is good reason to expect different setups in storage buildings and houses with living quarters, but it is also possible that living quarters of houses with

wykonany otwór, dzięki czemu tradycyjnie uznaje się je za przęśliki. Mogły być też używane jako pionki do gry.

Typ M to ruszty, które w Jutlandii Północnej występują w trzech wariantach: o kształcie blokowym, pionowe masywne i pionowe puste (tabl. 14. 1, 2). Dwa ostatnie podtypy są charakterystyczne dla późnego okresu przedrzymskiego, podczas gdy pierwszy należy do wczesnej części tego okresu.

Tak zwana zastawa stołowa to zazwyczaj naczynia typu A i E, lecz czasami umieszcza się w tej kategorii nawet egzemplarze typu G i H. Większość naczyń z innych grup służyła głównie przechowywaniu czegoś (typy B–G) lub pełniła funkcje specjalne (H–M). Niektóre z naczyń typu B mogą mieć również wydrążony w dnie otwór, co sugeruje, iż mogły służyć jako cedzaki/naczynia sitowate (tabl. 4. 1, 3.). Biorąc pod uwagę wkład pracy i poziom umiejętności konieczny do wykonania niektórych egzemplarzy zwłaszcza typu C i B, naczynia te niewątpliwie pełniły też funkcje reprezentacyjne.

4 Ceramika z osady w Kraghede

Według Beckera chronologia osady w Kraghede obejmuje dwie fazy, a odkryte tam domostwa pochodzą z późniejszej z nich. Z fazy wcześniejszej pochodzi pewna liczba jam odpadkowych²⁶ oraz ceramika typowa dla fazy IA.²⁷ Wczesny materiał z okresu przedrzymskiego nie jest tu brany pod uwagę.

Dwa całkowicie przebadane obiekty mieszkalne w pewnym momencie spalono i opuszczono. Dzięki temu i dzięki dobrej dokumentacji z badań możliwe jest ustalenie z dużą dozą prawdopodobieństwa, jaka ceramika znajdowała się w tych domach w momencie pożaru. Powstaje oczywiste pytanie, czemu z owych domów niczego po pożarze nie zabrano, co z kolei prowadzi do pytania, czy faktycznie dają nam one obraz domostwa z II w. p.n.e. Po opuszczeniu tego miejsca przez ludzi zamieniono je na miejsce pochówku – czyżby spalenie domów było częścią rytuału inicjacyjnego? O tej prawdopodobnej hipotezie powinno się pamiętać przy badaniu wszelkich spalonych i nieposprzątaných obiektów mieszkalnych z wczesnej epoki żelaza znajdujących

²⁶ Becker 1980.

²⁷ Martens 1997, fig. 3.

²⁸ Christensen et al. 2007, figs. 21–22; Webley 2008, 73–74; Martens 2010, 188–189.

²⁶ Becker 1980.

²⁷ Martens 1997, ryc. 3.

differing economical basis would display differing pottery ensembles, not only due to greater or smaller wealth but also to differences in the activities performed in the houses. Thus, in these respects the handling of burnt-down houses as a source material does not differ much from the handling of graves. Since the material at hand is limited, we will contrast the material from five specific houses with that of an entire settlement, namely the fortified settlement at Borremose in Himmerland. This settlement is the largest single find of pottery from the Pre-Roman Iron Age in Denmark.

In house I the pottery was found mainly to the west of what may be the rest of a central fireplace – a typical place to find pottery in Iron Age houses in Jutland. However, some pottery was also found along the outside of the eastern and southern walls of the house, corroborating the remarks about the character of the find made above. The pottery in the west-end of the house was found in three concentrations. In the northwest corner were found shards of three bowls, two of which had a wide, flat base, the third being a footed bowl (Pl. 15). At the inside of the gable was found a large heap of pottery. In this find three two-lugged jars and four large storage jars were identified (Pls. 16–18). The third pottery concentration, which was found along the southern wall in the living quarters, encompassed two two-lugged jars, three large storage jars, and a large wide-bellied vessel with a tall cylindrical neck (Pls. 19–21). On the outside of the eastern gable were found two large storage jars and a large jar with a marked conical neck. On the outside of the south wall in the east end of the house was found a large wide-bellied jar with a tall cylindrical neck and a two-lugged jar. About a metre to the south of the southern entrance was found a strongly deformed storage vessel. To sum up: inside the house were found five two-lugged jars (type B), seven large storage jars (type C), one large jar with a cylindrical neck (type G), and three bowls (type H), 16 vessels in all. Remarkably absent is an example of a one-lugged cup or jar (type A), which is normally present in living quarters and where food is served or kept. On the other hand, storage jars are present in an unusually high number, which actually seems to suggest that house I was no ordinary living quarters. Of the six vessels on the outside of the walls, one may be classified as type B, three as type C, and two as type G, reflecting the combination inside.

się na Jutlandii.²⁸ Znaleźiska spalonych i niewysprzątaných domostw stanowią kontekst również wiarygodny, co wyposażony i niezniszczony grób – i tak je tu traktujemy. Innym ważnym aspektem wpływającym na styl i formy ceramiki jest funkcja owych spalonych domostw. Można by się spodziewać innego wyposażenia budynku służącego jako magazyn, a innego w przypadku domu mieszkalnego, ale jest też możliwe, że mieszkalne pomieszczenia domów o różnym statusie ekonomicznym zawierają inne zestawy naczyń ceramicznych nie tylko z powodu różnic majątkowych, lecz odmiennych funkcji. Zatem jako podstawa materiałowa spalone domy traktowane są właściwie tak, jak miejsca pochówku. Ponieważ jednak materiał jest ograniczony, przeszkody te pominiemy, kontrastując materiał z konkretnych domów z materiałem pochodzącym z całej osady obronnej w Borremose na półwyspie Himmerland, skąd pochodzi największa w Danii seria ceramiki z okresu przedrzymskiego.

W domostwie I ceramikę znaleziono głównie po zachodniej stronie tego, co mogło być centralnie umieszczonym paleniskiem – to typowe miejsce w jutlandzkich domach z epoki żelaza, w którym znajdowano ceramikę. Jednak pewna część materiałów znajdowała się na zewnątrz wschodniej i południowej ściany domu, co potwierdza uwagi na temat charakteru znaleziska poczynione wyżej. Ceramika w zachodniej części skupiona była w trzech miejscach. W północno-zachodnim rogu domu znaleziono fragmenty trzech mis, z których dwie miały szeroką, płaską podstawę, a trzecia była zaopatrzona w pierścieniową nóżkę (tabl. 15). Sporą ilość ceramiki znaleziono pod szczytem dachu – udało się zidentyfikować trzy dwuuszne dzbany i cztery duże naczynia zasobowe (tabl. 16–18). Trzecie skupisko ceramiki, zlokalizowane wzdłuż południowej ściany w części mieszkalnej, składa się z dwóch dwuusznych dzbanów, trzech dużych naczyń zasobowych i dużego naczynia faszowatego z wydętym brzuścem i długą, cylindryczną szyjką (tabl. 19–21). Po zewnętrznej stronie wschodniej ściany szczytowej znaleziono dwa duże naczynia zasobowe i jedno duże naczynie z wyraźną stożkową szyjką. Na zewnątrz południowej ściany po wschodniej stronie domu znaleziono duże naczynie z mocno wydętym brzuścem i cylindryczną szyjką oraz dwuuszny dzban. Około metra na południe od południowego wejścia do

28 Christensen i in. 2007, ryc. 21–22; Webley 2008, 73–74; Martens 2010, 188–189.

In house II the fireplace was placed centrally in the east end of the house. However, pottery was found on the floor throughout the length of the house. Between the fireplace and the eastern gable were found (Pls. 22–23): a one-lugged cup, a one-lugged vessel, two smaller storage jars, and fragments of three large storage jars. West of the entrance to the house were found: two cups (Pl. 24), a two-lugged jar (Pl. 25), two bowls with a wide flat base (Pl. 26), two footed bowls (Pl. 24), and a large storage jar (Pl. 26). In sum, the house contained four one-lugged cups/vessels (type A), one two-lugged jar (type B), four large storage jars (type C), two smaller storage jars (type E), and four bowls (type H), 15 vessels in all. The distribution of the vessels seems to indicate that the living quarters extended along the full length of the house.

At the fortified settlement in Borremose several houses were burnt down, three of which were not cleared afterwards.²⁹ The pottery in house XXIII, the best equipped of the houses, consisted of 11 one-lugged cups and vessels (type A), five two-lugged jars (type B), one large and one smaller storage jar, four finer jars (type F), and two bowls (type H), 24 vessels in all. In house VIII were found seven one-lugged cups or vessels (type A), one two-lugged jar (type B), one smaller storage jar (type E), one strainer (type H), and two clay disks (type K), i. e. 12 items in all, while in house XVI were found one cup (type A), one two-lugged jar (type B), one large storage jar (type C), three finer vessels (type A), two bowls (type H) and one firedog (type M), nine items in all. Thus the three uncleared Borremose house sites clearly show an emphasis on 'table ware' which is in accordance with what was found in Kraghede house II.

In order to check the relations between the different types it may be worth counting the total number of identifiable vessels at Borremose (Fig. 3). Type A is represented by 134 specimens, type B: 77, type C: 50, type D: 13, type E: 32, type F: 40, type G: 29, type H: 53, type I: three, type K: six, type L: 10, type M: 22. This statistic is probably closer to the 'real' relation between pot types in an average household than any of the single house sites is. However, it still confirms the suspicion that house I at Kraghede was no ordinary living quarter.

domu znaleziono mocno zdeformowane naczynie zasobowe. Podsumowując: wewnątrz domu znaleziono pięć dzbanów dwuosznych (typu B), siedem dużych naczyń zasobowych (typu C), jeden duży dzban z cylindryczną szyjką (typ G) oraz trzy misy (typ H) – łącznie szesnaście naczyń. Znaczący jest brak jednusznych kubków/pucharków oraz dzbanów (typu A), które zwykle znajdowano w częściach mieszkalnych, gdzie przechowywano lub podawano jedzenie. Z drugiej strony liczba naczyń zasobowych jest nadzwyczaj duża, co sugeruje, iż dom I nie pełnił tylko funkcji mieszkalnej. Z sześciu naczyń znalezionych na zewnątrz, jedno można uznać za okaz typu B, trzy przypisać do typu C i dwa do typu G, co odpowiada typom naczyń znalezionych wewnątrz.

W domu II palenisko umieszczone było centralnie we wschodniej części budynku, jednak ceramikę znaleziono na podłodze wzdłuż całej długości domu. Między paleniskiem a wschodnim szczytem znaleziono (tabl. 22–23) jeden jednuszny pucharek, jedno jednuszne naczynie innego typu, dwa mniejsze naczynia zasobowe i fragmenty trzech dużych naczyń zasobowych. Na zachód od wejścia znaleziono dwa pucharki (tabl. 24), dzban dwuoszny (tabl. 25), dwie misy z szerokim, płaskim dnem (tabl. 26), dwie wazy (tabl. 24) i jedno duże naczynie zasobowe (tabl. 26). W sumie w domu były cztery jednuszne kubki/wazy (typ A), jeden dzban (typ B), cztery duże naczynia zasobowe (typ C), dwa mniejsze naczynia zasobowe (typ E) i cztery misy (typ H) – łącznie piętnaście naczyń. Rozkład naczyń zdaje się wskazywać, iż pomieszczenia mieszkalne zajmowały całą długość domu.

Na osadzie w Borremose odkryto wiele spalonych domostw, z których trzy po spaleniu były pozostawione własnemu losowi.²⁹ Ceramika w domu XXIII, najlepiej wyposażonym, obejmuje jedenaście jednusznych kubków/pucharków i waz (typ A), pięć dzbanów dwuosznych (typ B), jedno duże i jedno mniejsze naczynie zasobowe, cztery delikatniejsze garnki bezuche (typ F) i dwie misy (typ H) – łącznie dwadzieścia cztery naczynia. W domu VIII znaleziono siedem jednusznych kubków/pucharków lub waz (typ A), jeden dzban dwuoszny (typ B), jeden mniejszy garnek bezuchy (typ E), jeden cedzak/naczynie sitowate (typ H) i dwa gliniane 'placki' (typ K), co daje łącznie dwanaście okazów. W domu XVI znaleziono jeden pucharek (typ A), jeden dzban dwuosz-

29 Martens 1988.

29 Martens 1988.

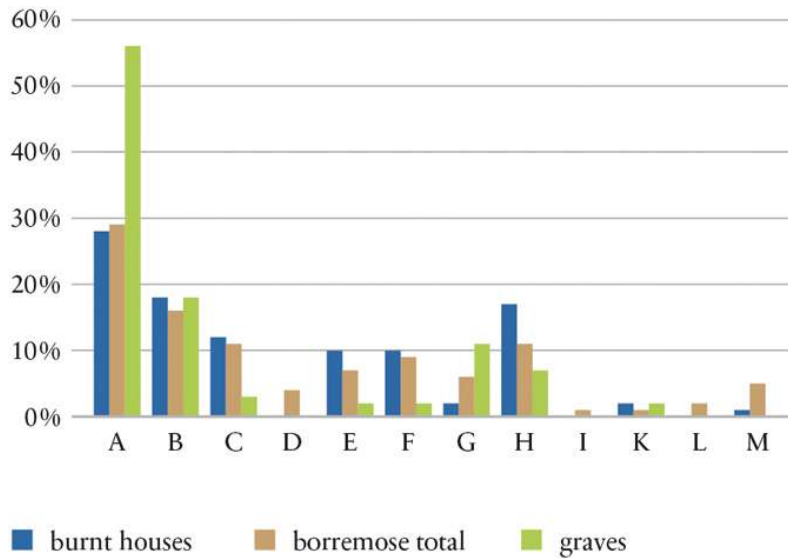

Fig. 3 Pottery types in five burnt-down house sites at Kraghede and Borremose compared to the total amount of identifiable vessels at Borremose and to the furnishing of 40 selected graves from Vendsyssel.

Ryc. 3 Statystyka występowania poszczególnych typów ceramiki z pięciu spalonych obiektów mieszkalnych w Kraghede i Borremose w porównaniu z ogólną liczbą zidentyfikowanych naczyń w Borremose i wyposażeniem 40 wybranych grobów z Vendsyssel.

A final aspect which may shed some light on the variety of types is a comparison with pottery-furnished graves from the region (Fig. 3). The total number of vessels in this analysis is 178. 100 of these are of type A, 32 of type B, five of type C, three of type E, three of type F, 20 of type G, 13 of type H, and two of type K. In comparison with the settlement pottery there is an overemphasis on certain types, such as A and G, while other types, such as B, C and H, are markedly underrepresented. If it had been included in the analysis, it would also demonstrate that type A vessels belong to larger versions of specific subtypes and are often used as urns in the cremation graves of the period. During the Late Pre-Roman Iron Age, the cremation graves of Vendsyssel may be furnished with quite large bodies of pottery. An interesting point is that this large body often has very distinct typological features that indicate it was made by the same potter and almost certainly for the very occasion of the burial. The emphasis on tableware is therefore not coincidental but rather reflects an idea of an afterlife in which such equipment is necessary. At the same time it explains why settlement pottery and burial pottery may differ typologically. As an apropos remark, the same can be said about the pottery deposited in wetlands during this period.

ny (typ B), jedno duże naczynie zasobowe (typ C), trzy delikatniejsze naczynia (typ A), dwie misy (typ H) i jeden ruszt (typ M), czyli łącznie dziewięć zabytków. Tak więc ceramika z trzech niewysprzątaných domów z Borremose czytelnie ciąży ku „zastawie stołowej”, co zgadza się z tym, co znaleziono w domu II w Kraghede.

Aby określić relację między różnymi typami ceramiki, warto policzyć, ile naczyń znalezionych w Borremose da się przypisać do poszczególnych typów (ryc. 3). Naczyń typu A mamy 134, typu B: 77, typu C: 50, typu D: 13, typu E: 32, typu F: 40, typu G: 29, typu H: 53, typu I: 3, typu K: 6, typu L: 10, typu M: 22. Liczby te zapewne lepiej odpowiadają faktycznym relacjom między rodzajami naczyń w przeciętnym domostwie, niż to, co da się określić z materiału pochodzącego z któregośkolwiek pojedynczego domu. Mimo to potwierdza się przypuszczenie, iż dom I w Kraghede nie był zwykłym budynkiem mieszkalnym.

Ostatnim zabiegiem, który może rzucić światło na zróżnicowanie typów ceramiki osadowej jest jej porównanie z ceramiką grobową z tego obszaru (ryc. 3). Całkowita liczba naczyń w tej drugiej grupie wynosi 178. Typ A to 100 naczyń, typ B: 32, typ C: 5, typ E: 3, typ F: 3, typ G: 20, typ H: 13, typ K: 2. W porównaniu z ceramiką osadową mamy tu więcej okazów niektórych typów (np. A i G), podczas gdy inne typy (B, C, H) mają zdecydowanie niską frekwencję. Gdyby to ująć w analizie, okazałoby się, że naczynia typu A należą do szerzej rozumianych wariantów konkretnych podtypów i często ich używano jako urn w grobach ciepłopalnych z tego

5 The relation between the pottery of North Jutland and other culture groups

As mentioned above, Sophus Müller (1912) originally suggested a classic influence on the pottery from Kraghede. Indeed, even today it may be hard to explain the shaping of certain individual vessels without looking for classic models. First and foremost, there is the two-lugged footed bowl from Kraghede house I (Pl. 15. 1) and an amphora-like vessel from Himmerland (Pl. 27).³⁰

The general pottery style of the Kraghede group in phases IB and IIA is, however, not far from what is known elsewhere in lowland North and Central Europe. Besides, the special style of the Kraghede group first flourished in the later part of the Late Pre-Roman Iron Age (phase IIB) – not considered in this paper since it falls after the so-called Jastorf migration across Poland and the Przeworsk expansion into Germany. However, as demonstrated elsewhere, the pottery style of phase IIB in Vendsyssel does not bear strong (if any) resemblance with the Przeworsk style.³¹ What it resembles to some extent, apart from the pottery of the consecutive period, is contemporaneous pottery in Holstein – but even this resemblance is only superficial.

Finally, it is important to note two Jastorf types that are absent in the pottery, not only of North Jutland but of all of Jutland: the Jastorf clay spoon and the spindle whorl.³² The spindle whorl in Jutland may have been made of disk-shaped potsherds with central holes described above (type L), but this seems unlikely since many of the items are not well-balanced. These Jastorf traits are present in the Polish Jastorf material, indicating that it is not to Jutland one has to turn in order to look for parallels with the Polish finds. Also, typical Jutland forms like the large cheese strainers (type H) have not surfaced (so far) in Poland, another hint in the same direction. The origins must be sought much closer (if at all outside Polish territory), in the less well-known Jastorf settlement material of Brandenburg, Mecklenburg or along the lower Elbe.

okresu. W późnym okresie przedrzymskim groby ciało-palne w Vendessel były często wyposażane w wiele naczyń. Co ciekawe, naczynia te często wykazują bardzo charakterystyczne cechy typologiczne, które wskazują na ich pochodzenie od tego samego wytwórcy oraz prawie na pewno na cel, w jakim zostały wykonane – ceremonię pogrzebową. Przesunięcie w kierunku zastawy stołowej nie jest zatem przypadkowe, lecz odzwierciedla wiarę w życie pozagrobowe, w którym naczynia te są niezbędne. Jednocześnie wyjaśnia, dlaczego ceramika osadowa i grobowa różnią się typologicznie. To samo można *nota bene* powiedzieć o ceramice deponowanej w tym okresie na stanowiskach bagiennych.

5 Relacja między ceramiką z Jutlandii północnej i innych grup kulturowych

Jak już wcześniej wspomniano, Sophus Müller (1912) sugerował wpływy klasyczne na ceramikę z Kraghede. Rzeczywiście, nawet dzisiaj trudno byłoby wyjaśnić kształt niektórych naczyń bez uznania owych wpływów. Kluczowym przykładem jest tu dwuoszna misa na nóżkach z domu I w Kraghede (tabl. 15. 1) oraz naczynie przypominające amforę z Himmerland (tabl. 27).³⁰

Jednak ogólny styl ceramiki z grupy Kraghede w fazach IB i IIA nie odbiega od tego, co znamy z terenów nizinnych w północnej i środkowej Europie. Poza tym szczególny styl grupy Kraghede najpierw rozwinął się w późniejszej fazie późnej epoki żelaza (faza IIB), której w niniejszym tekście nie omawiam, bowiem przypada ona na okres późniejszy niż tzw. migracja jastorfska na terenie Polski oraz ekspansja kultury przeworskiej na obszar dzisiejszych Niemiec. Jak jednak wykazuję w innej pracy,³¹ styl ceramiki fazy IIB z Vendyssel nie przypomina w sposób znaczący, a nawet w ogóle, stylu kultury przeworskiej. Przypomina – oprócz ceramiki z następującego po nim okresu – współczesną sobie ceramikę z Holsztynu, lecz nawet to podobieństwo jest powierzchowne.

Szczególne znaczenie mają tu dwie formy wyrobów ceramicznych kultury jastorfskiej, których nie znajdziemy nie tylko w Jutlandii Północnej, lecz w całej Jutlandii – są to gliniane łyżki³² i przęśliki. Jak wspomniano powyżej, możliwe, iż przęśliki w Jutlandii wykonywano

30 Kaul and Martens 1995, figs. 32–33.

31 Martens 1994b.

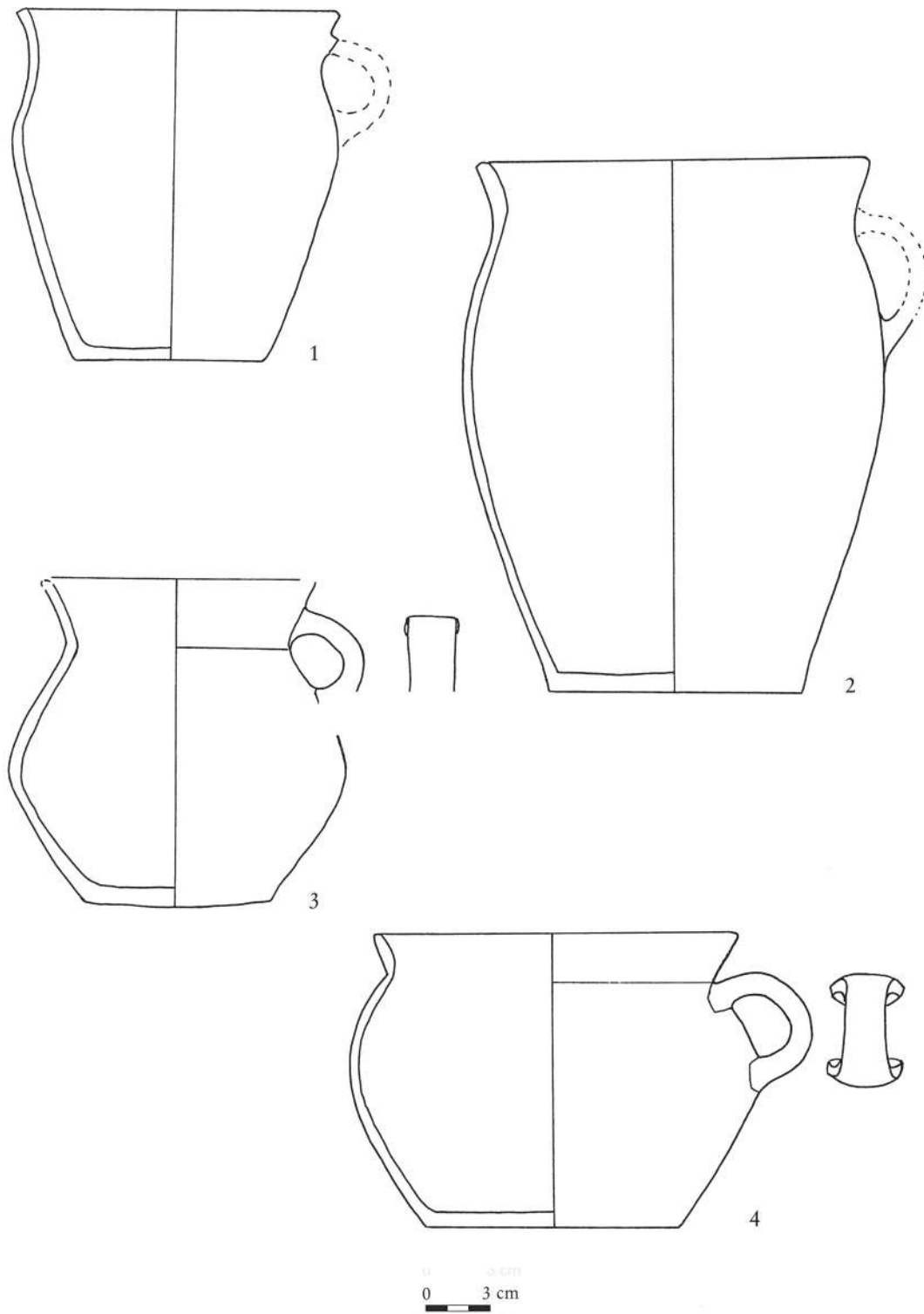
32 Michałowski 2004.

30 Kaul i Martens 1995, ryc. 32–33.

31 Martens 1994b.

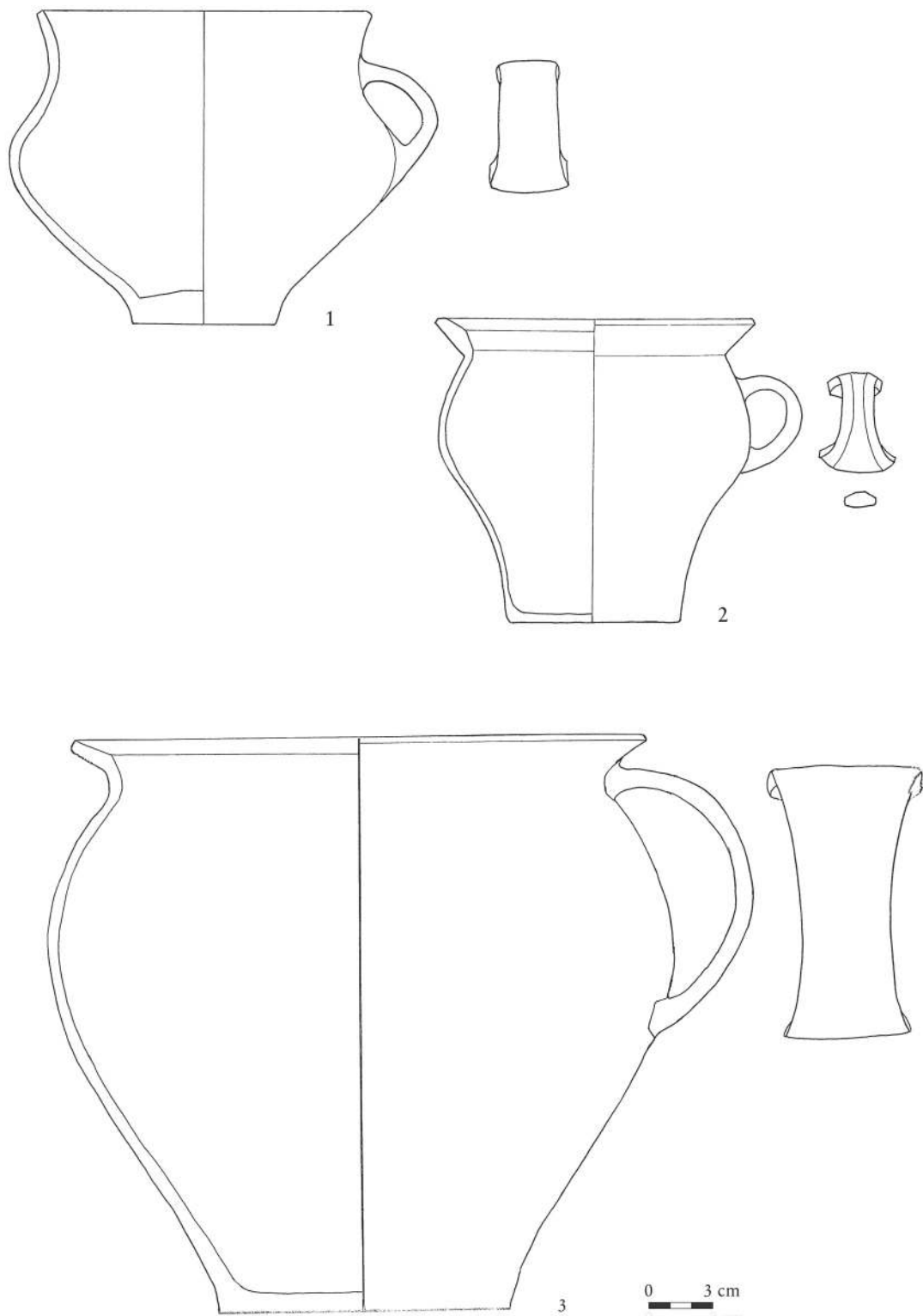
32 Michałowski 2004.

ze skorup ceramicznych, z centralnie wydrążonym otworem (typ L), jest to jednak mało prawdopodobne, ponieważ wiele egzemplarzy jest źle wyważonych. Wnioskuje my z tego, iż podobieństw do materiału pochodzącego z terenu Polski raczej nie należy szukać na Jutlandii. Co więcej, typowe formy jutlandzkie, takie jak duże cedzaki do sera (typ H) nie występują (tak daleko) na terytorium Polski, co prowadzi do podobnych wniosków. Pochodzenia ceramiki z terenu Polski należy doszukiwać się o wiele bliżej (jeśli w ogóle poza terytorium tego kraju), w mniej znanym osadowym materiale jastorfskim z Brandenburgii, Mecklenburgii lub wzdłuż dolnego biegu Elby.

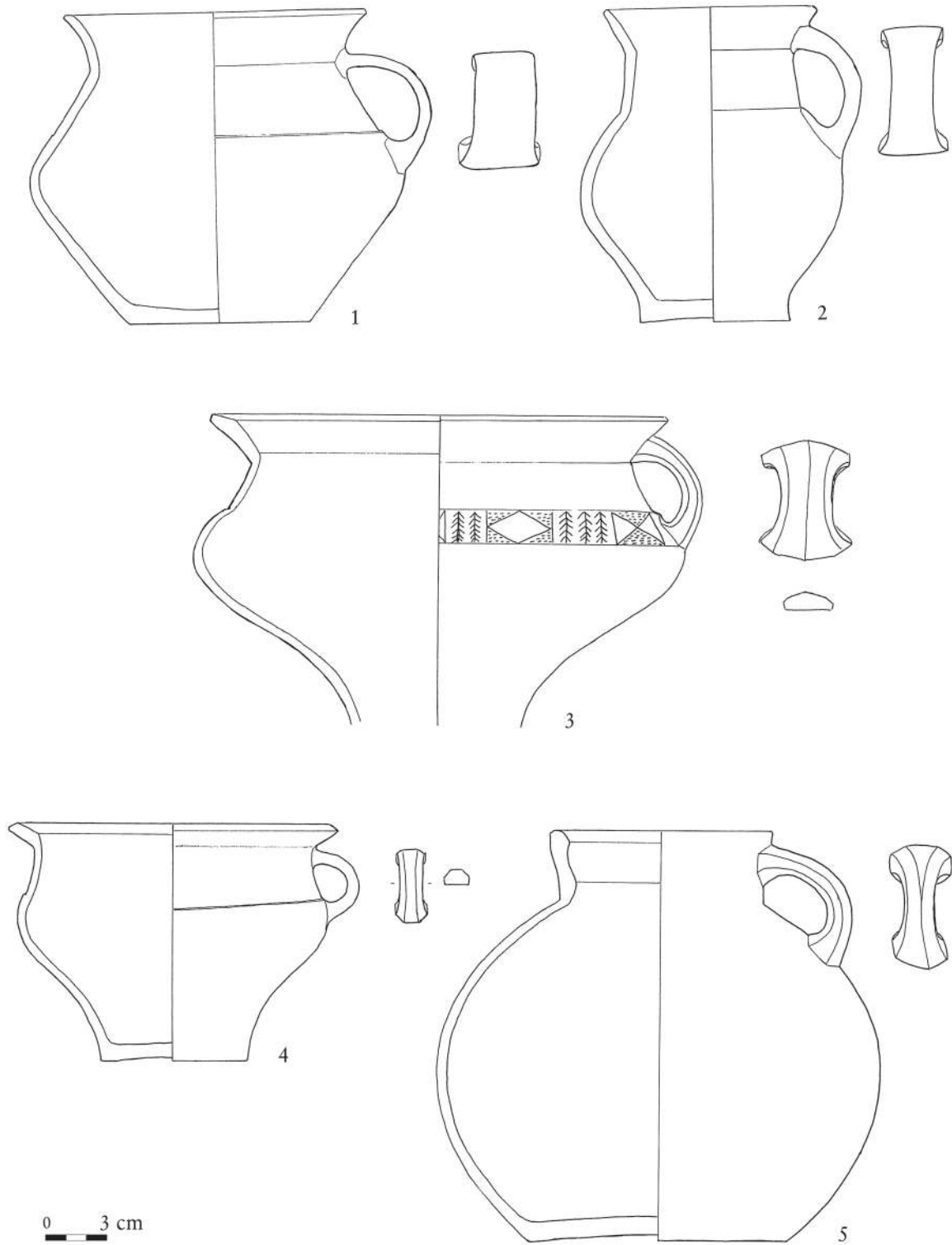
Pl. 1 Pottery of type A from Borremose, Himmerland. Simple vessels with one lug. 1 and 3: phase IB; 2 and 4: phase IIA. Scale 1:3.

Tabl. 1 Ceramika typu A z Borremose, Himmerland. Typowe naczynia jednouszne. 1 i 3 – faza IB; 2 i 4 – faza IIA. Skala 1:3.

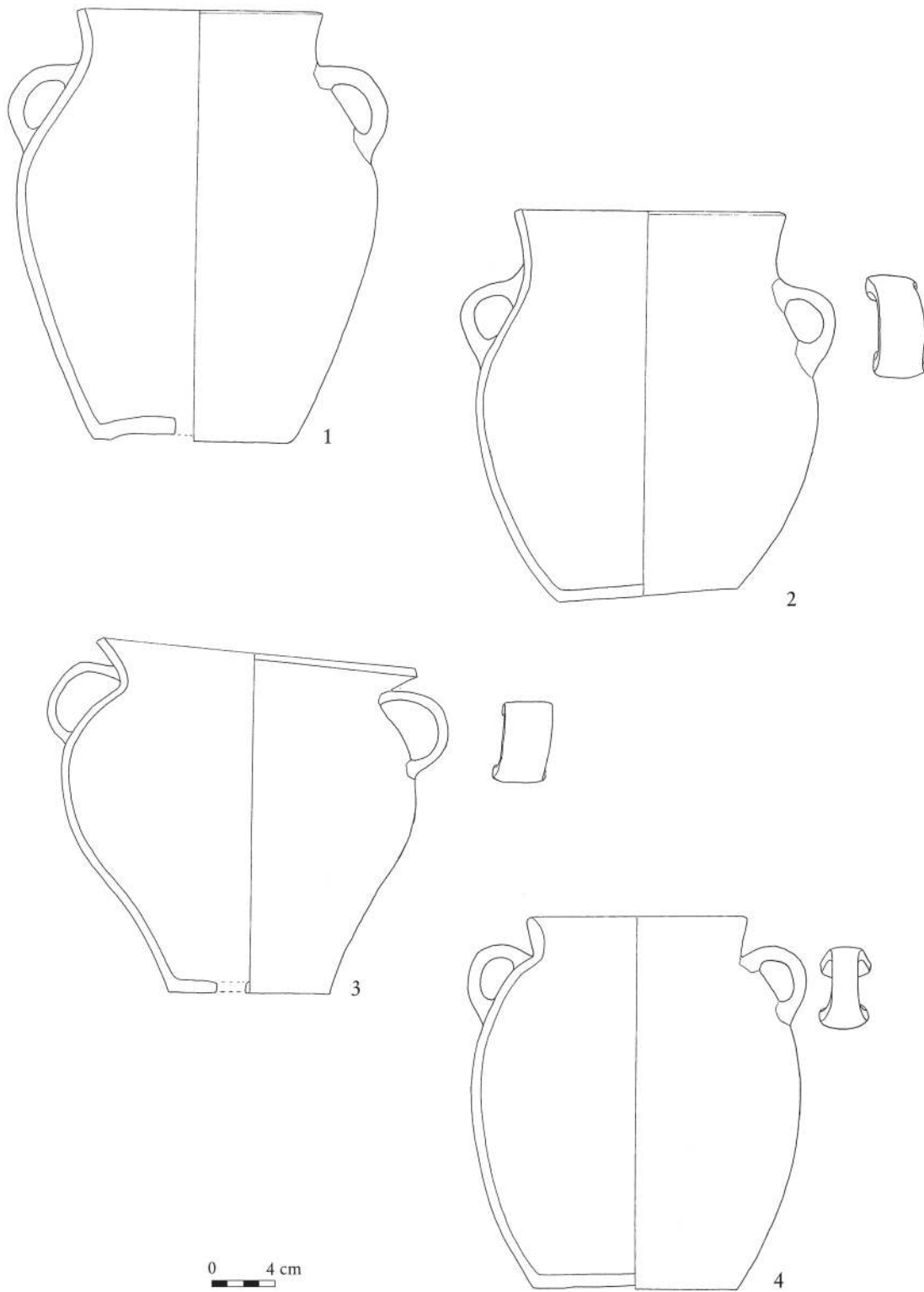
Pl. 2 Pottery of type A from Borremose, Himmerland. Finer vessels with one lug. 1: phase IB; 2 and 3: phase IIA. Scale 1:3.

Tabl. 2 Ceramika typu A z Borremose, Himmerland. Mniejsze naczynia jednuszne. 1 – faza IB; 2 i 3 – faza IIA. Skala 1:3.

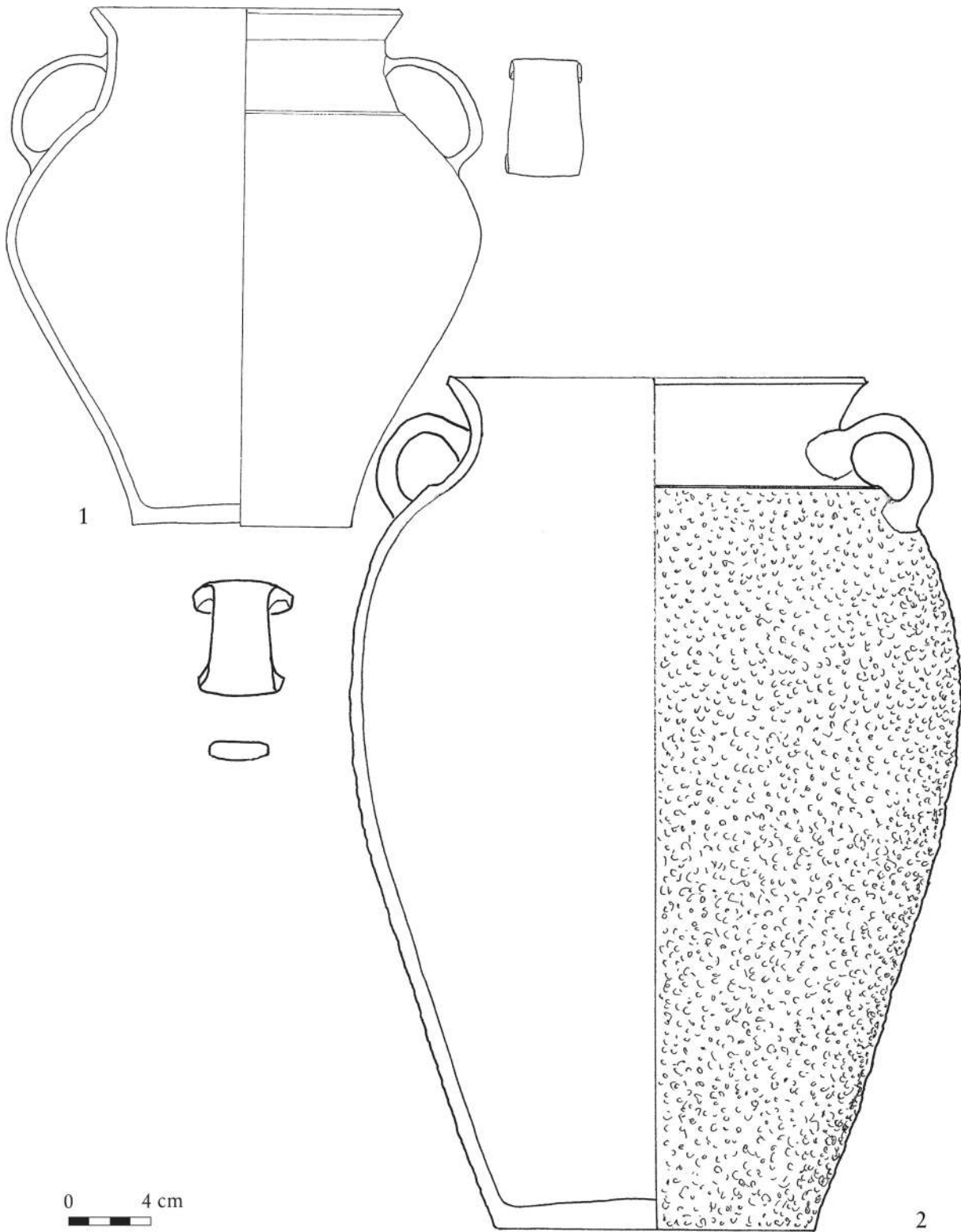
Pl. 3 Pottery of type A from Borremose, Himmerland. Fine vessels with marked neck and jugs with one lug. 1 and 2: phase IB; 3, 4 and 5: phase IIA. Scale 1:3.

Tabl. 3 Ceramika typu A z Borremose, Himmerland. Mniejsze naczynia z wyraźnie zaznaczoną szyjką i dzbany jednouszne. 1 i 2 – faza IB; 3, 4 i 5 – faza IIA. Skala 1:3.

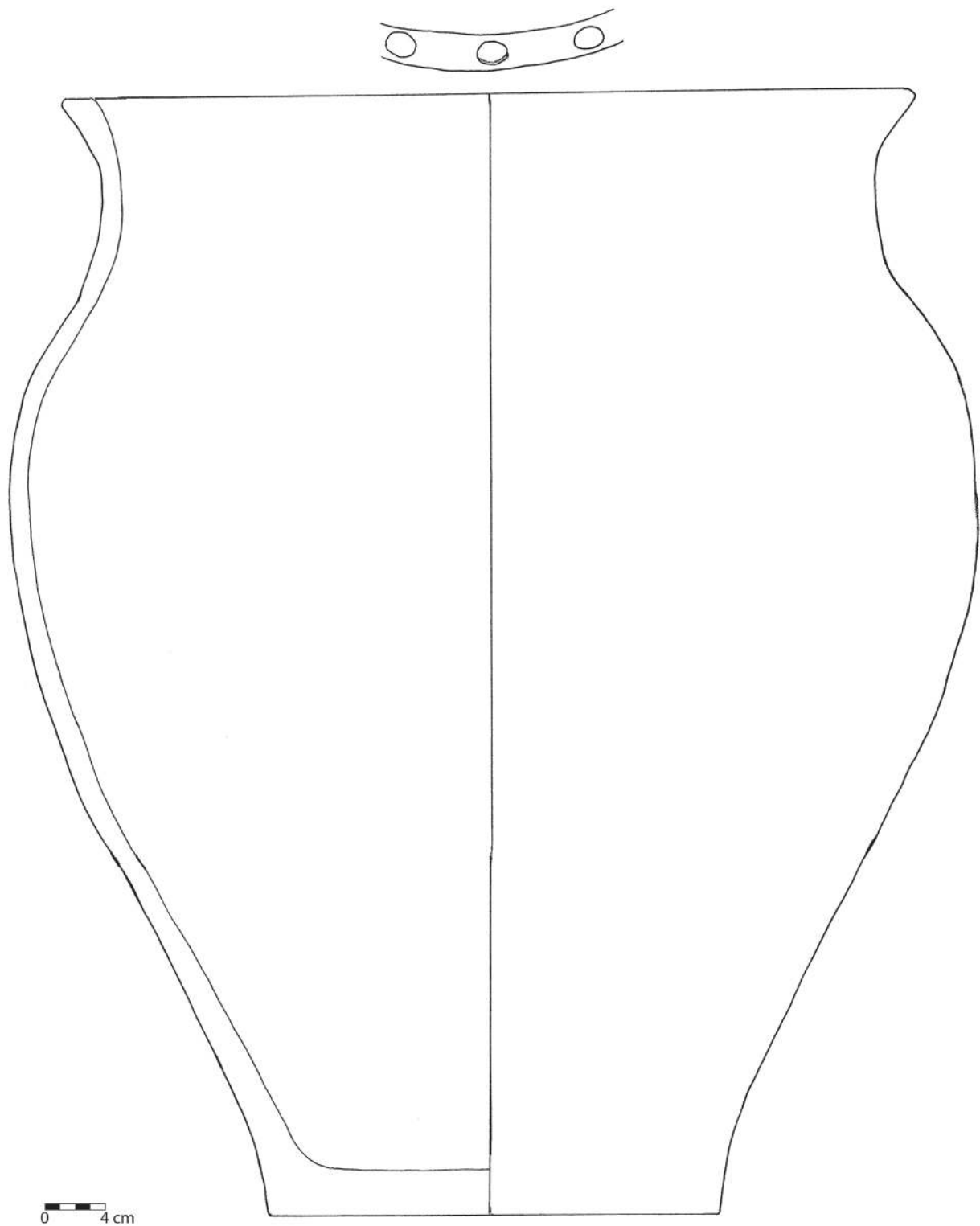
Pl. 4 Pottery of type B from Borremose, Himmerland. Vessels with two lugs. 1 and 2: phase IB; 3 and 4: phase IIA. Scale 1:4.

Tabl. 4 Ceramika typu B z Borremose, Himmerland. Naczynia dwuoszne. 1 i 2 – faza IB; 3 i 4 – faza IIA. Skala 1:4.

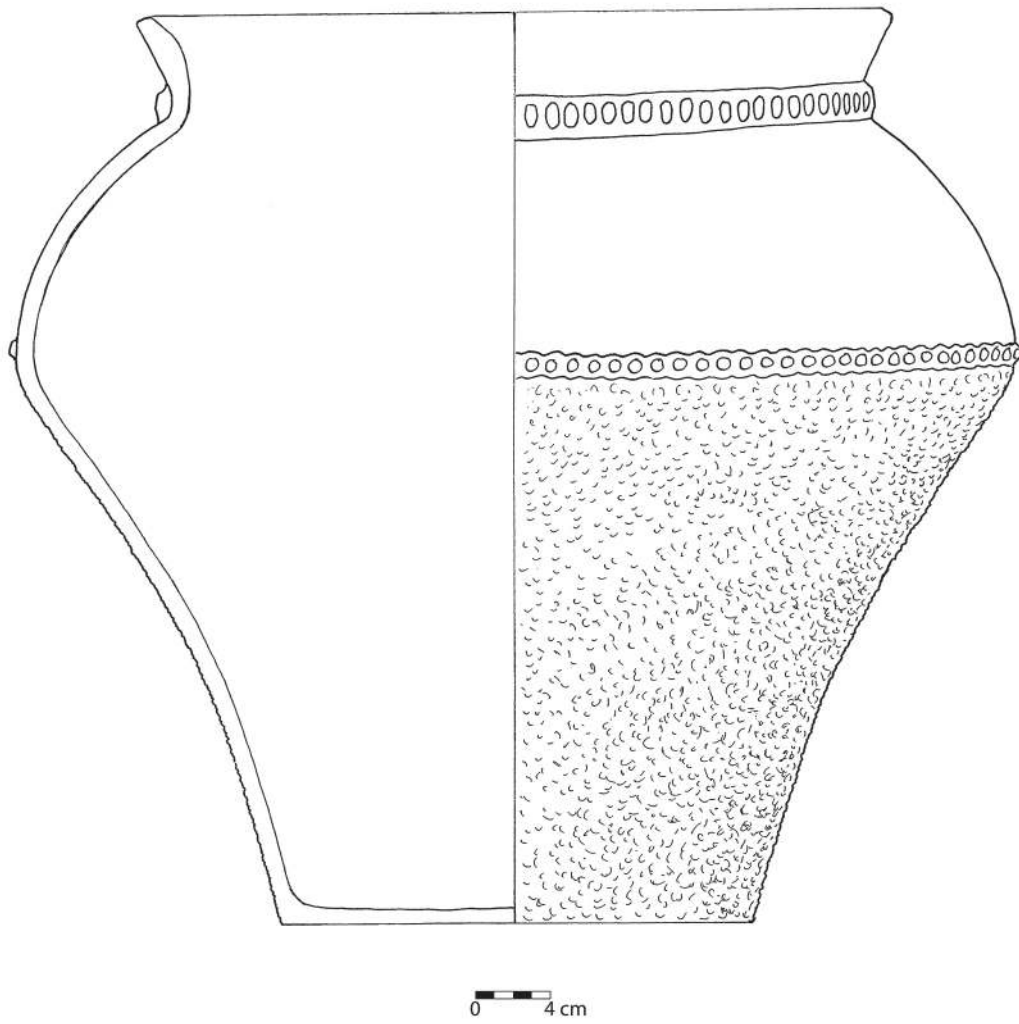
Pl. 5 Pottery of type B from Borremose, Himmerland. Vessels with two lugs and marked neck. 1: phase IB; 2: phase IIA. Scale 1:4.

Tabl. 5 Ceramika typu B z Borremose, Himmerland. Naczynia dwuuszne z wyraźną szyjką. 1 – faza IB; 2 – faza IIA. Skala 1:4.

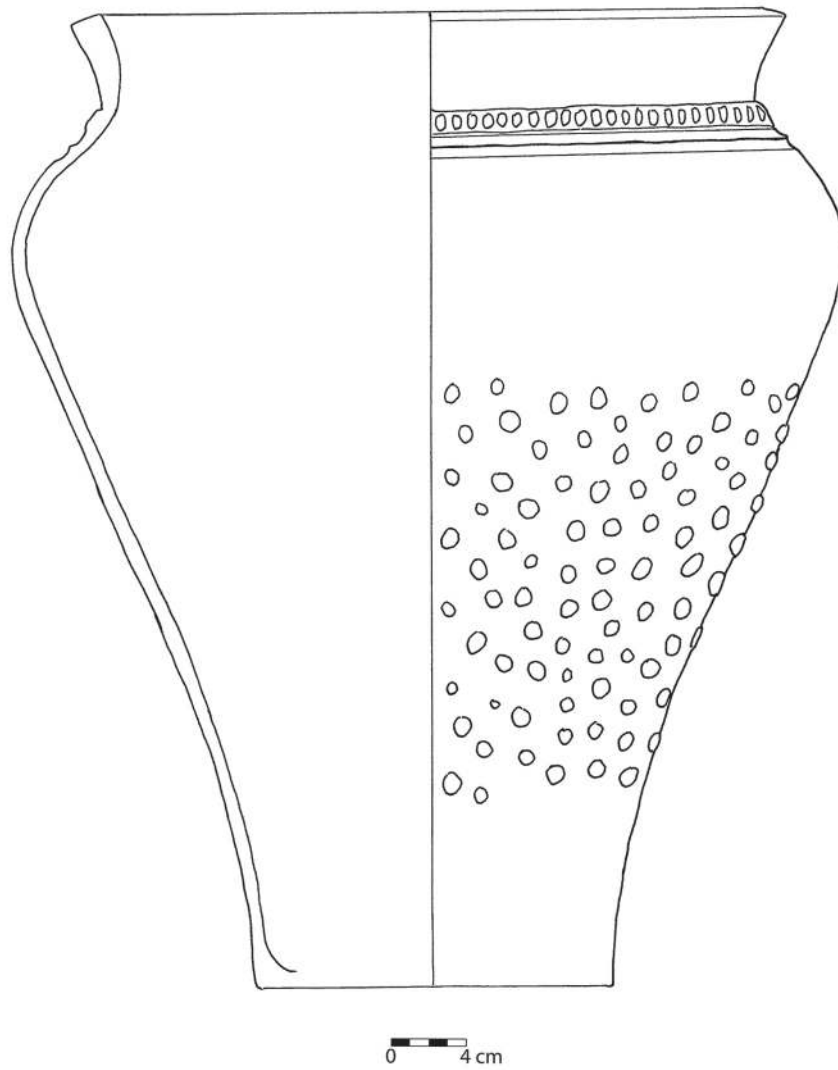
Pl. 6 Pottery of type C from Borremose, Himmerland. Large storage jar, phase IB. Scale 1:4.

Tabl. 6 Ceramika typu C z Borremose, Himmerland. Duże naczynie zasobowe, faza IB. Skala 1:4.

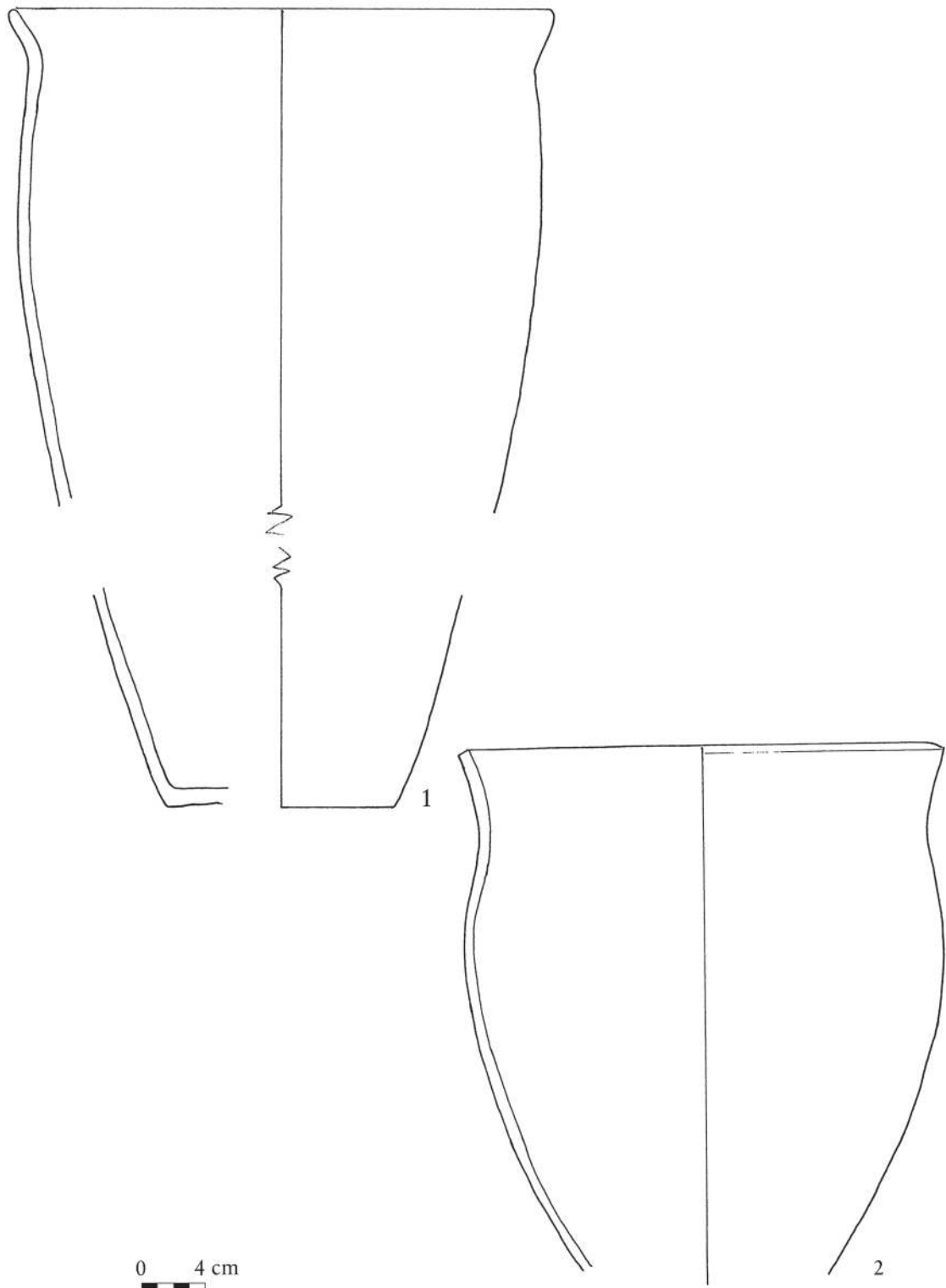
Pl. 7 Pottery of type C from Borremose, Himmerland. Large storage jar, phase IIA. Scale 1:4.

Tabl. 7 Ceramika typu C z Borremose, Himmerland. Duże naczynie zasobowe, faza IIA. Skala 1:4.

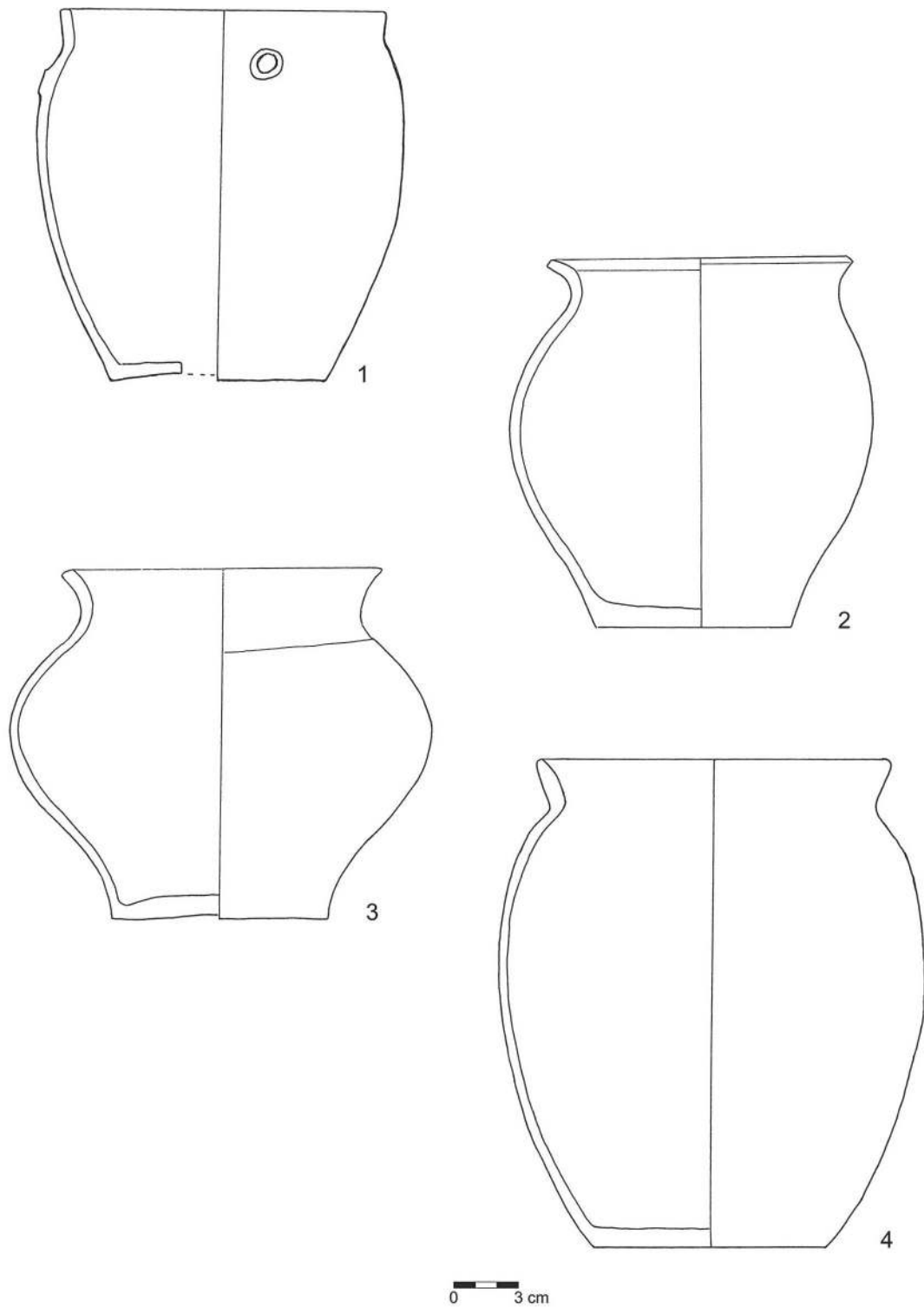
Pl. 8 Pottery of type C from Borremose, Himmerland. Large storage jar with elaborate roughening of the belly, phase IIA. Scale 1:4.

Tabl. 8 Ceramika typu C z Borremose, Himmerland. Duże naczynie zasobowe o chropowacym brzuścu, faza IIA. Skala 1:4.

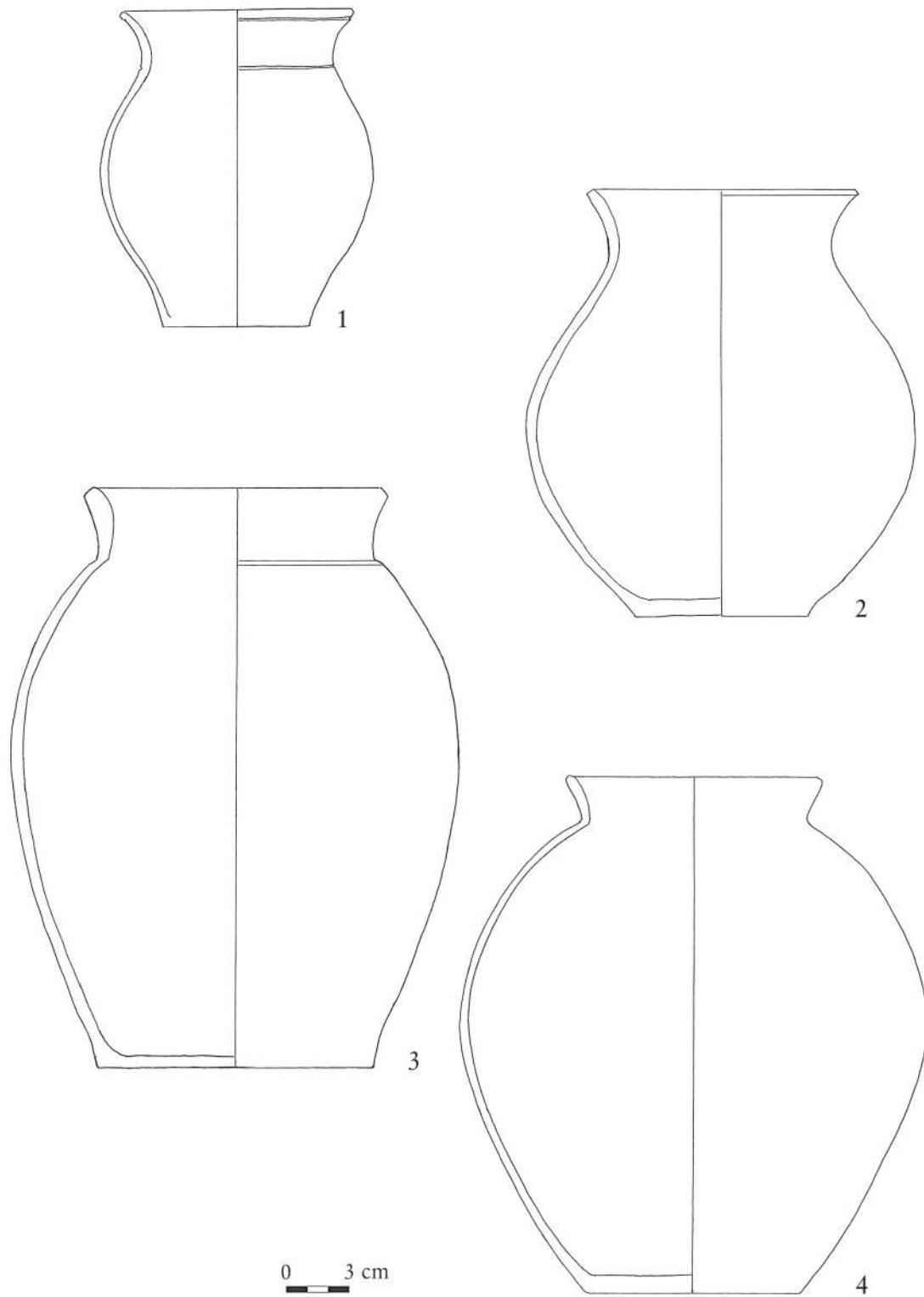
Pl. 9 Pottery of type D from Borremose, Himmerland. Bucket-shaped storage jars, phase IIA. Scale 1:4.

Tabl. 9 Ceramika typu D z Borremose, Himmerland. Cylindryczne naczynia zasobowe, faza IIA. Skala 1:4.

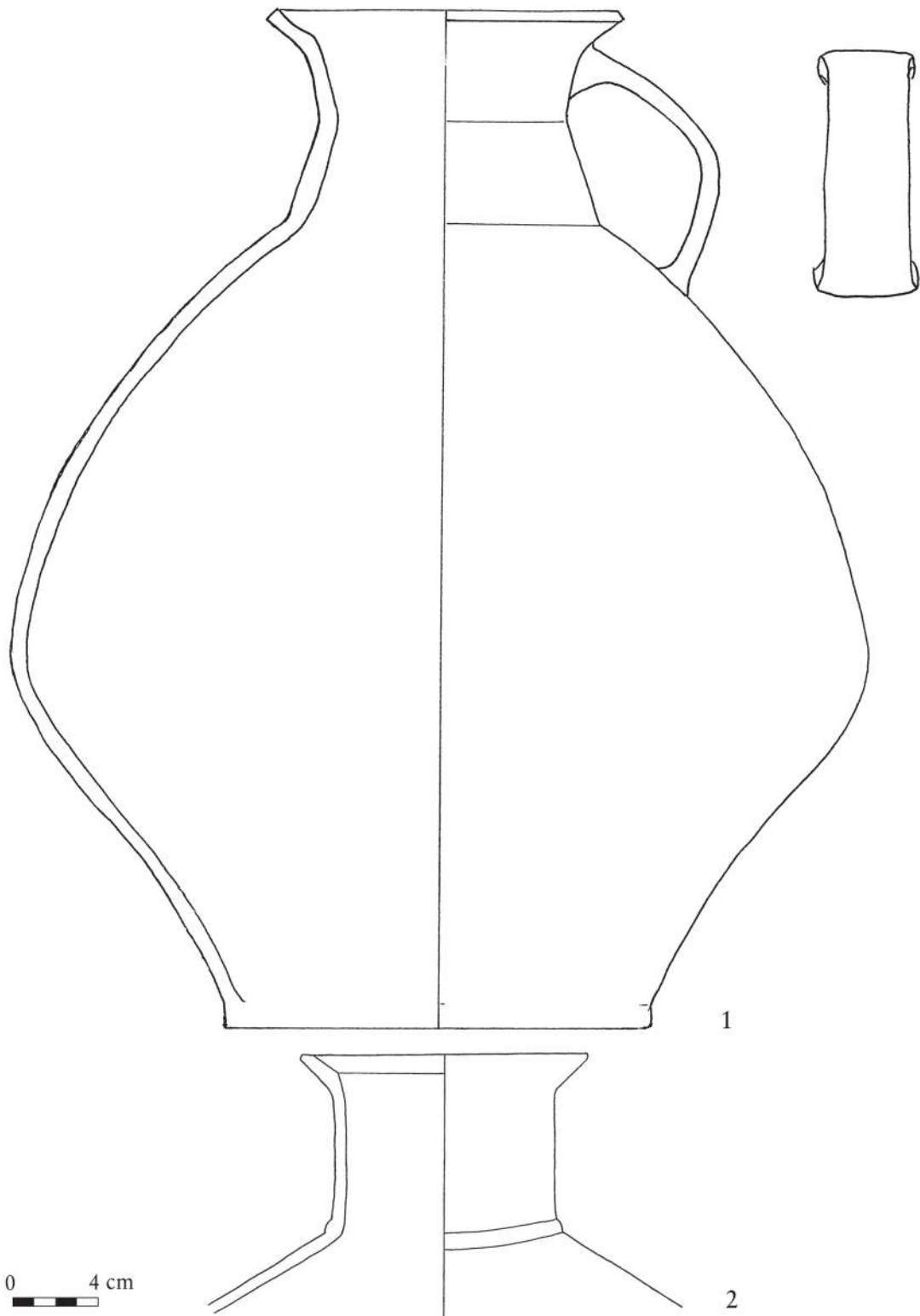
Pl. 10 Pottery of type E from Borremose, Himmerland. Minor simple storage jar. 1: phase IB; 2, 3 and 4: phase IIA. Scale 1:3.

Tabl. 10 Ceramika typu E z Borremose, Himmerland. Mniejsze naczynia zasobowe. 1 – faza IB; 2, 3 i 4 – faza IIA. Skala 1:3.

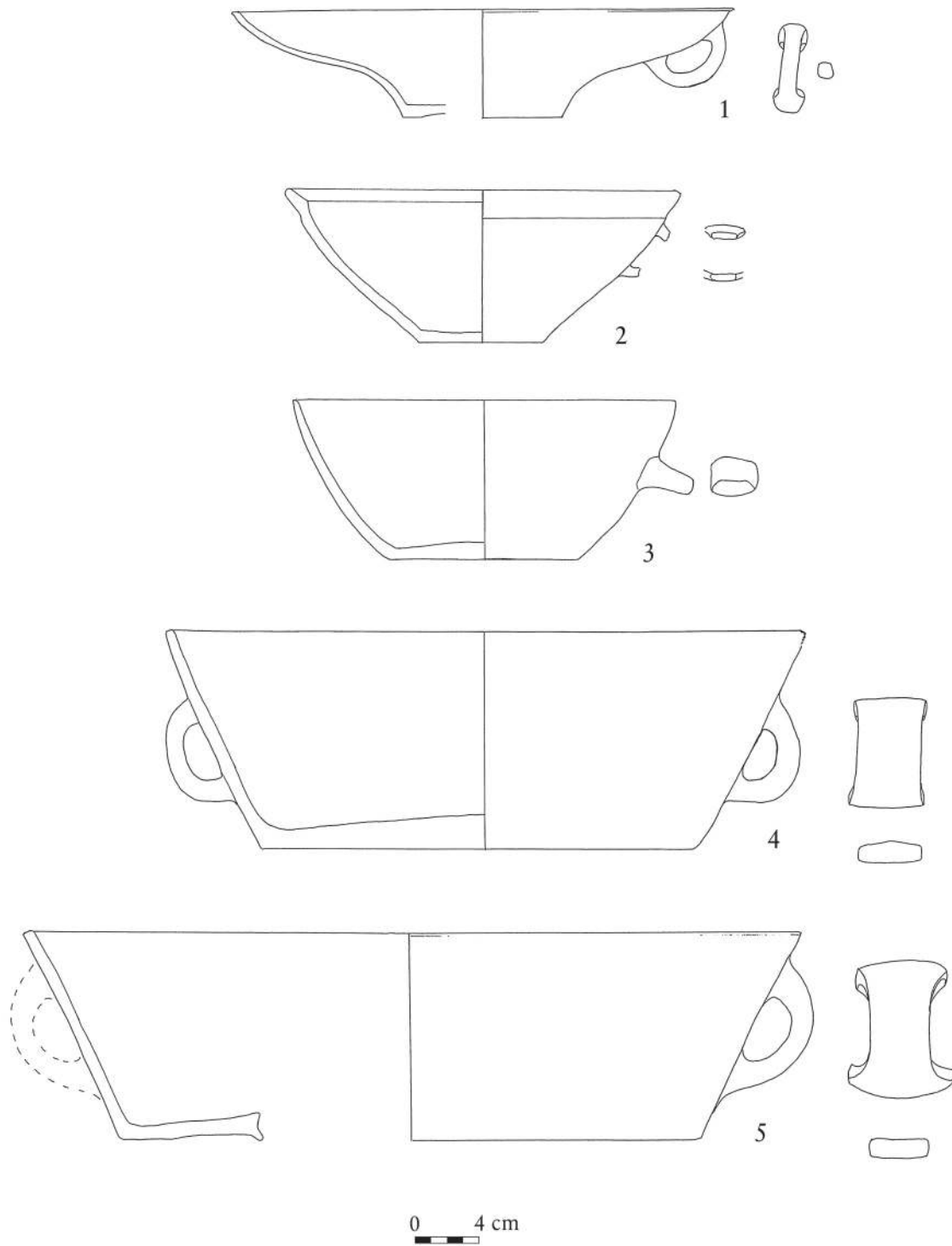
Pl. 11 Pottery of type F from Borremose, Himmerland. Finer vessels without lugs. 1 and 2: phase IB; 3 and 4: IIA. Scale 1:3.

Tabl. 11 Ceramika typu F z Borremose, Himmerland. Mniejszenaczynia bezuche. 1 i 2 – faza IB; 3 i 4 – faza IIA. Skala 1:3.

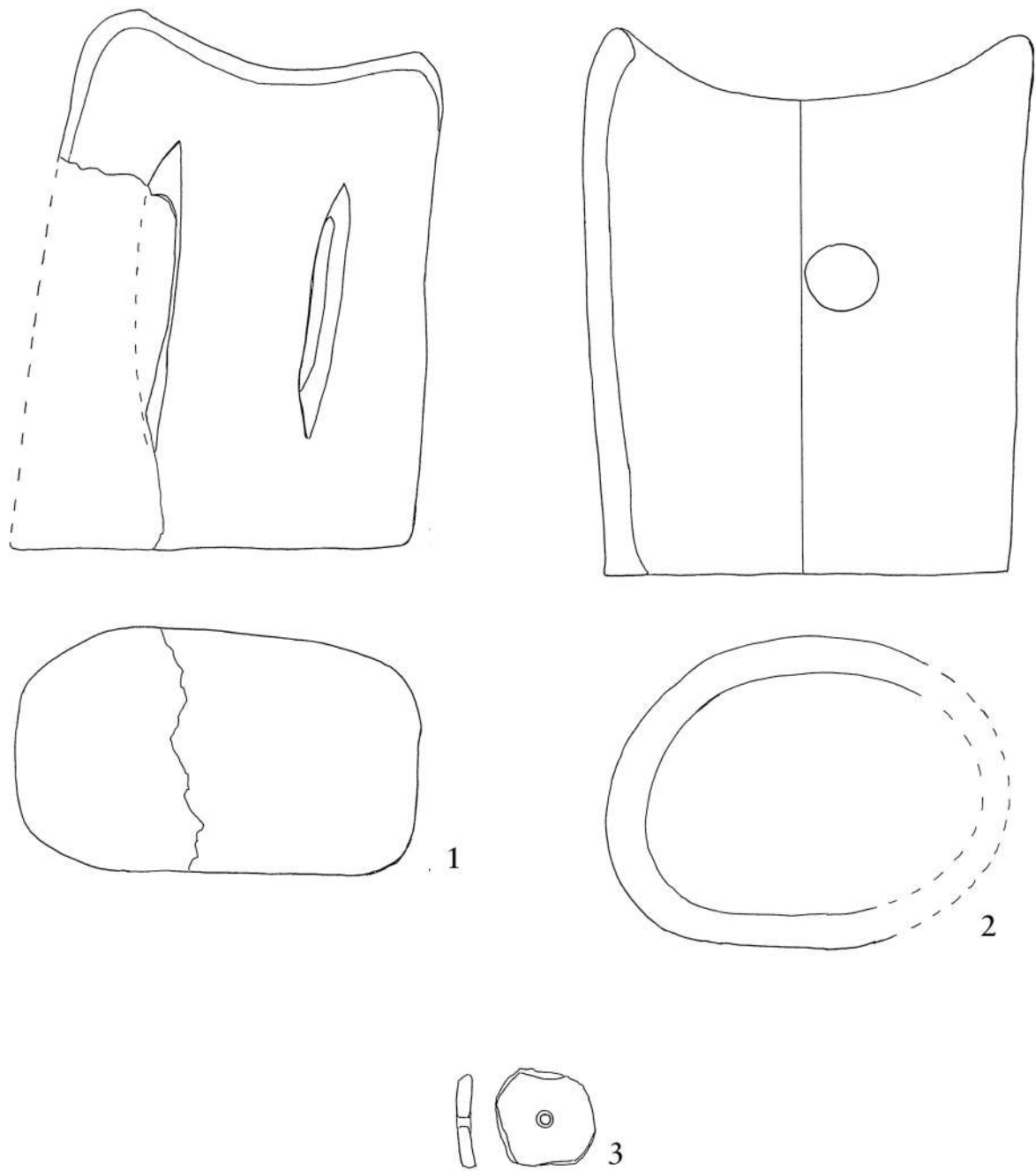
Pl. 12 Pottery of type G from Borremose, Himmerland. Jars with narrow, conical or cylindrical neck. 1: phase IB; 2: phase IIA. Scale 1:4.

Tabl. 12 Ceramika typu G z Borremose, Himmerland. Dzbany z wąskimi, stożkowatymi lub cylindrycznymi szyjkami. 1 – faza IB; 2 – faza IIA. Skala 1:4.

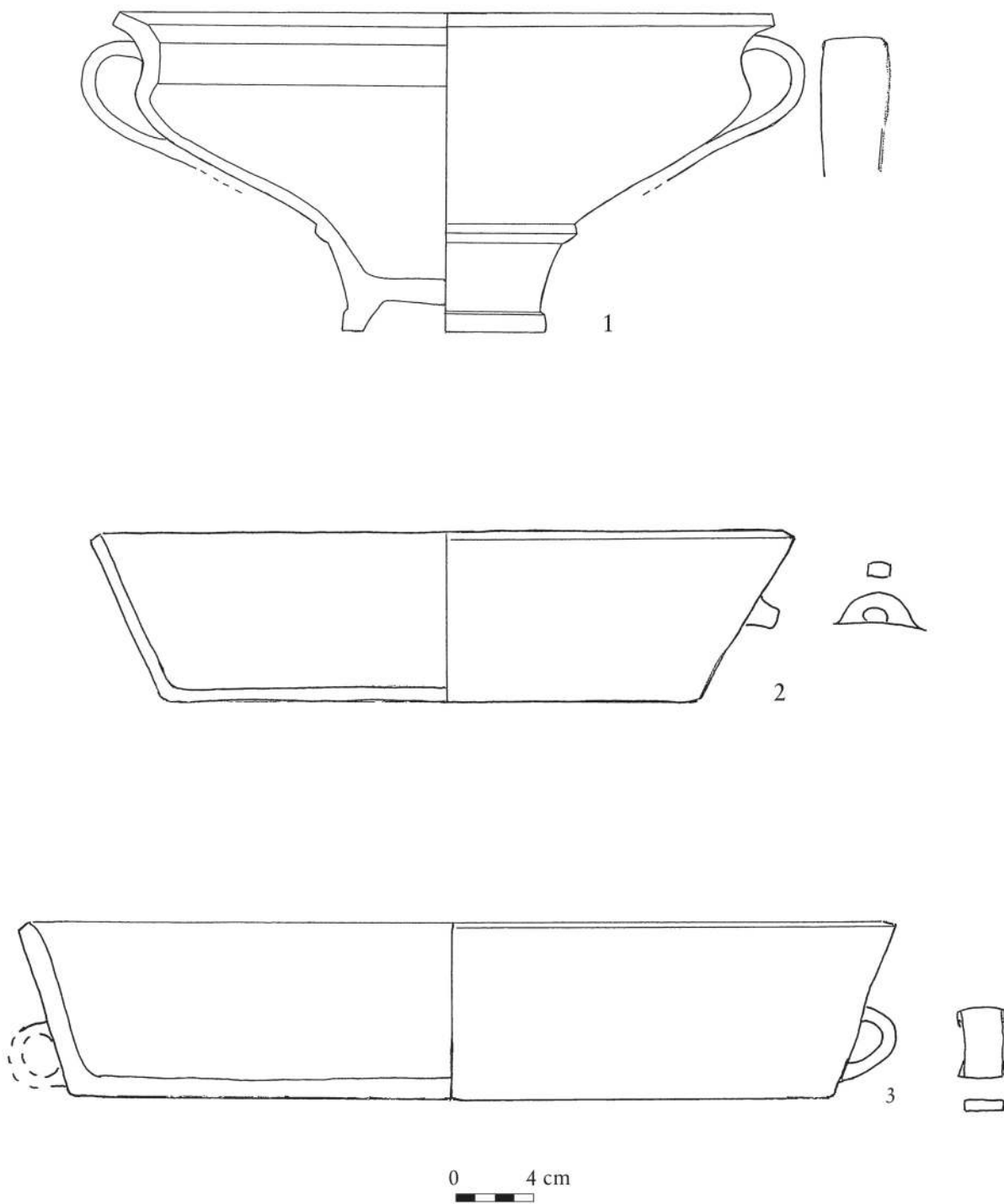
Pl. 13 Pottery of type H from Borremose, Himmerland. Bowls and strainers. 1 and 3: phase IB; 2, 4 and 5: phase IIA. Scale 1:4.

Tabl. 13 Ceramika typu H z Borremose, Himmerland. Misy i naczynia sitowate. 1 i 3 – faza IB; 2, 4 i 5 – faza IIA. Skala 1:4.

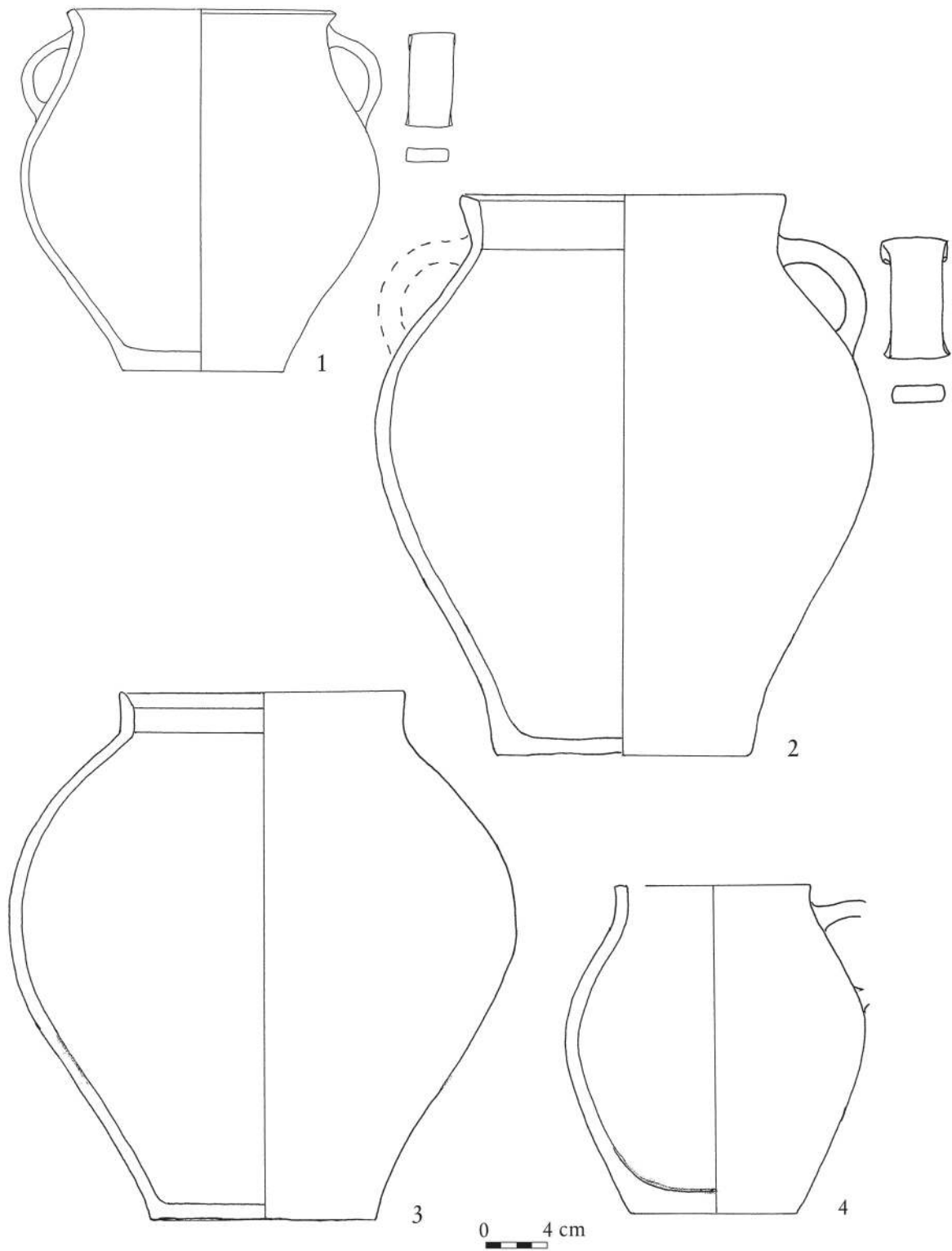
Pl. 14 1 and 2: Pottery of type M from Borremose, Himmerland; firedogs; phase IIA. 3: Pottery of type L from Borremose, Himmerland; circular disk made from potsherds. Scale 1:3.

Tabl. 14 1 i 2 ceramika typu M z Borremose, Himmerland; ruszty; faza IIA. 3 ceramika typu L z Borremose, Himmerland; krążek ceramiczny. Skala 1:3.

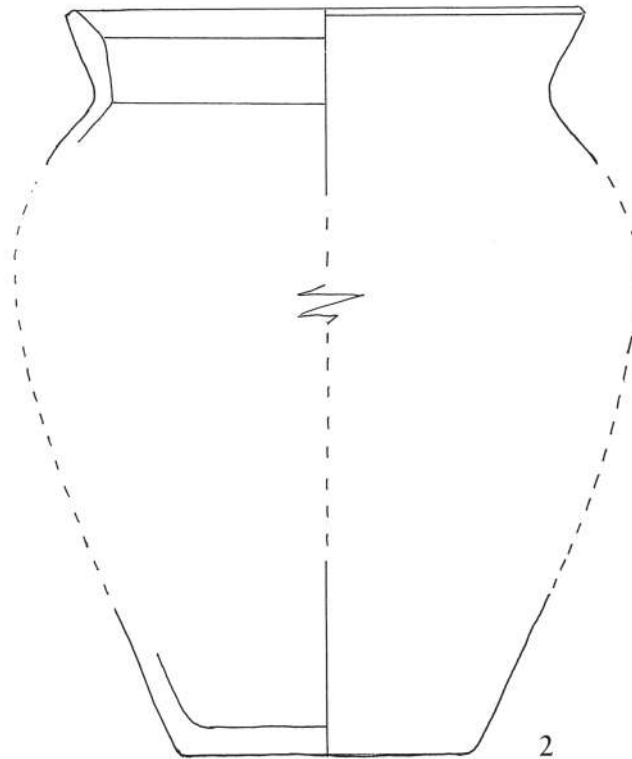
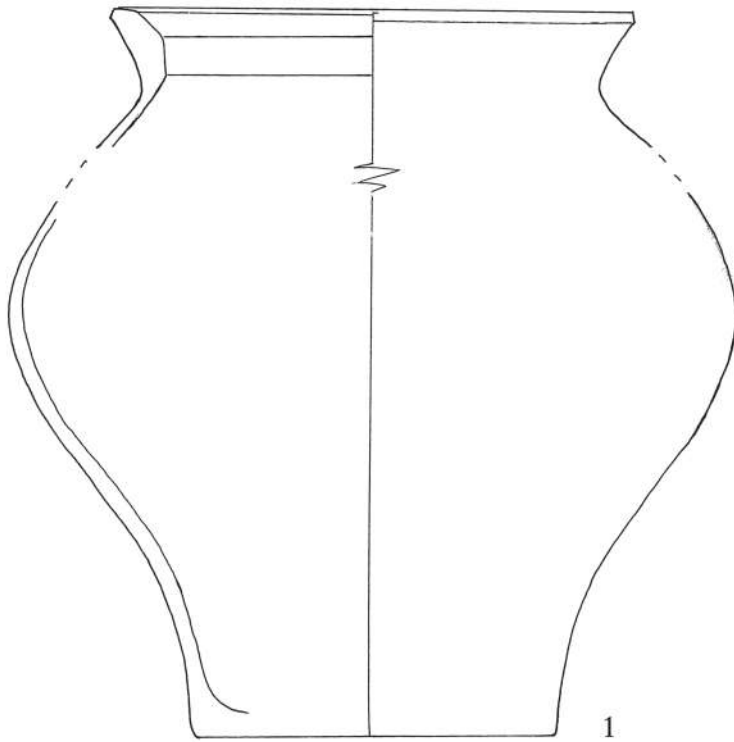
Pl. 15 Pottery from inside house I at Kraghede, Vendsyssel. Concentration 1. Scale 1:4.

Tabl. 15 Ceramika z obiektu mieszkalnego I w Kraghede, Vendsyssel. Skupisko 1. Skala 1:4.

Pl. 16 Pottery from inside house I at Kraghede, Vendsyssel. Concentration 2. Scale 1:4.

Tabl. 16 Ceramika z obiektu mieszkalnego I w Kraghede, Vendsyssel. Skupisko 2. Skala 1:4.

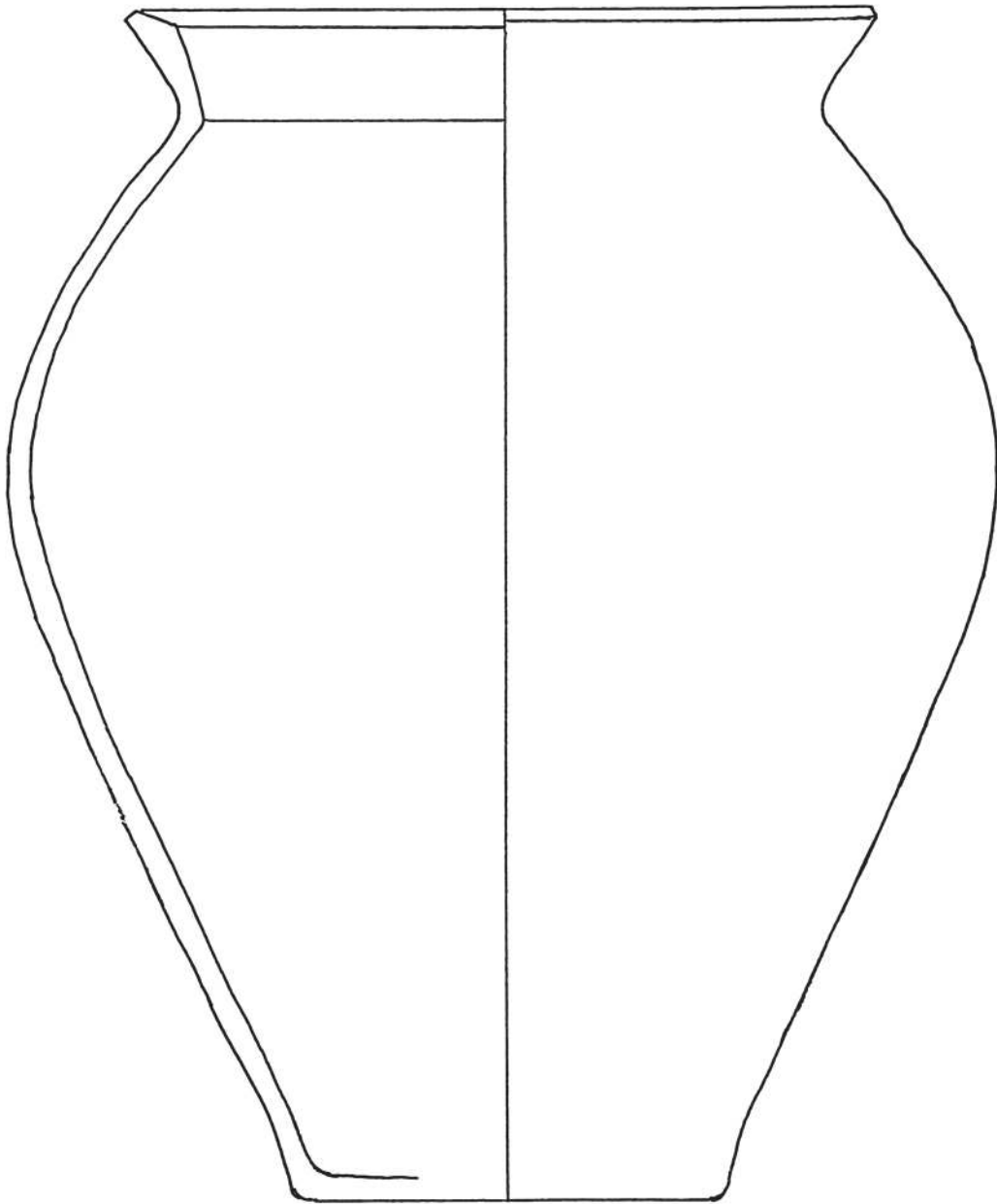

0 4 cm

A horizontal scale bar with a black and white alternating pattern, labeled '0' at the left end and '4 cm' at the right end.

Pl. 17 Pottery from inside house I at Kraghede, Vendsyssel. Concentration 2. Scale 1:4.

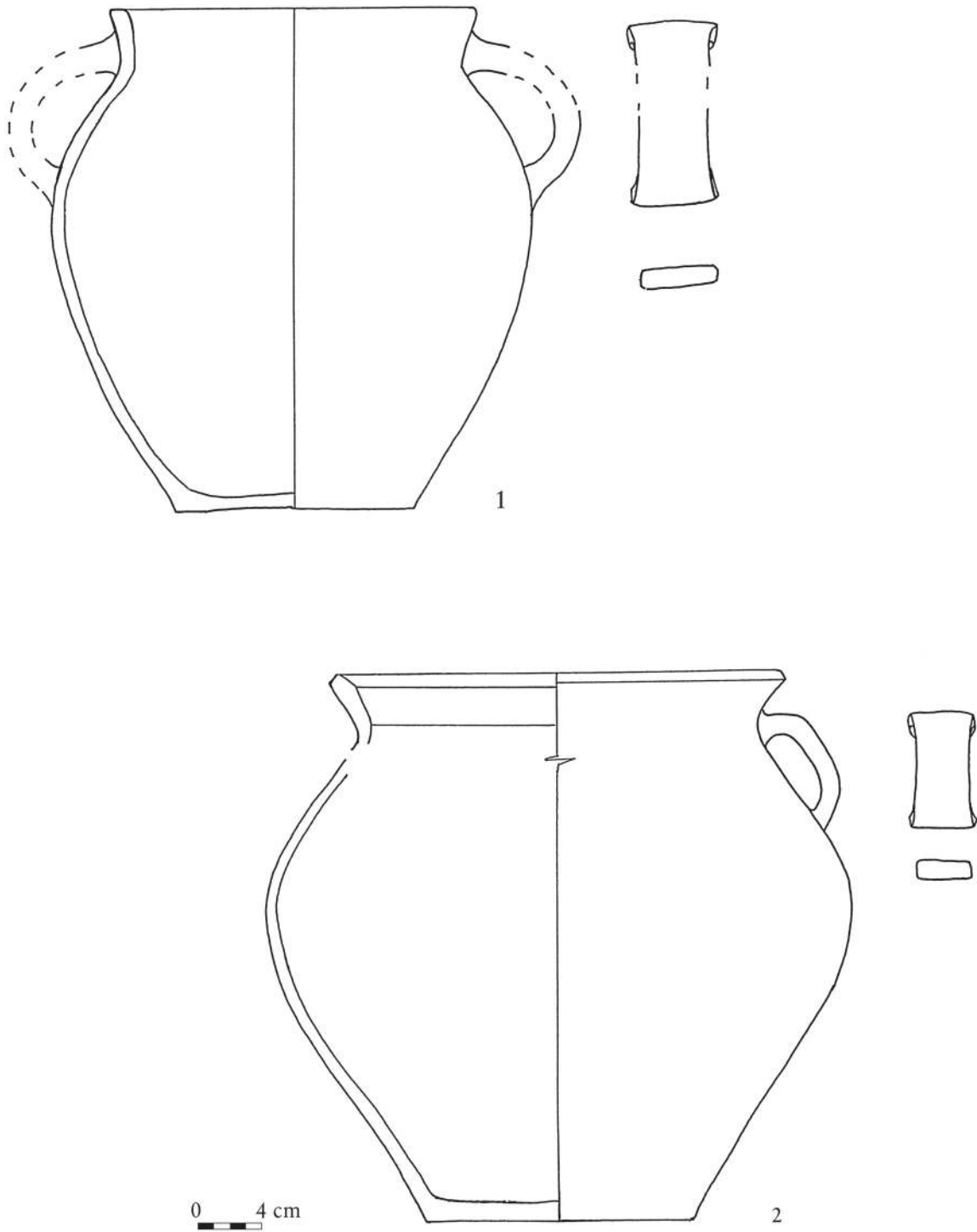
Tabl. 17 Ceramika z obiektu mieszkalnego I w Kraghede, Vendsyssel. Skupisko 2. Skala 1:4.

0 4 cm

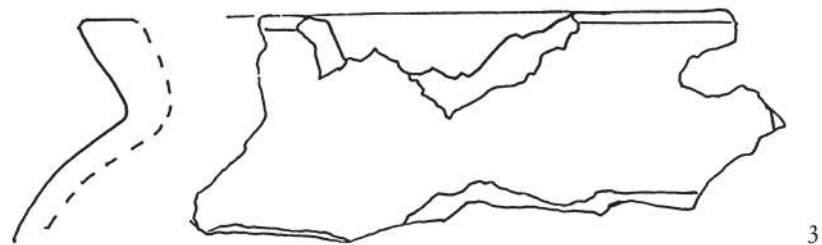
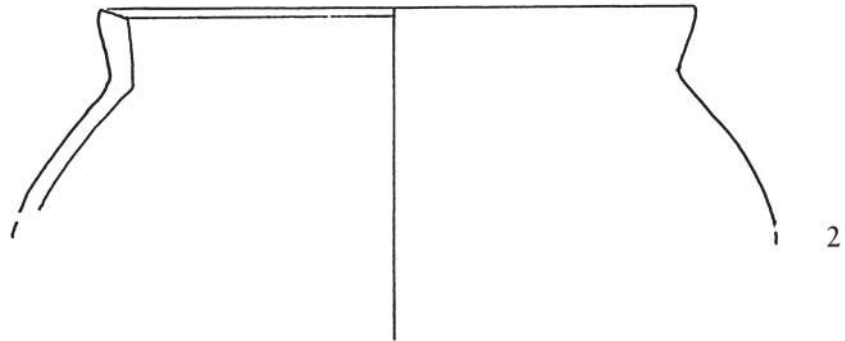
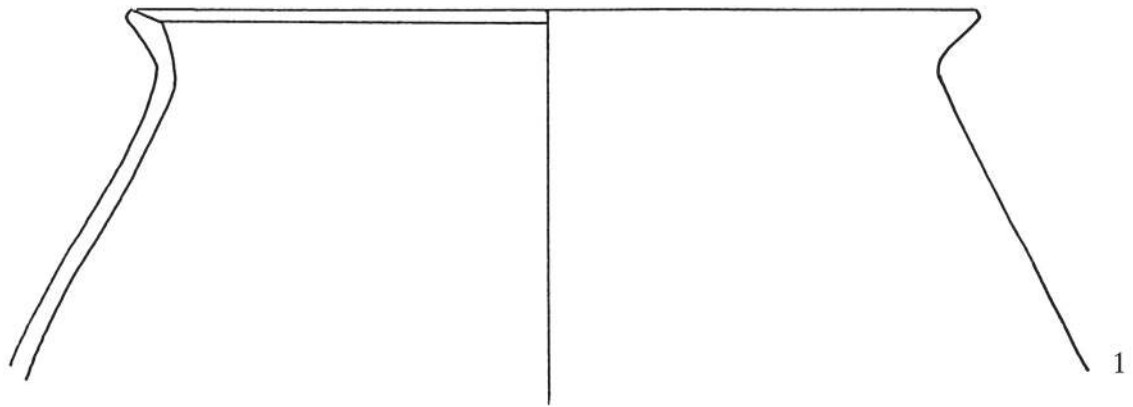
Pl. 18 Pottery from inside house I at Kraghede, Vendsyssel. Concentration 2. Scale 1:4.

Tabl. 18 Ceramika z obiektu mieszkalnego I w Kraghede, Vendsyssel. Skupisko 2. Skala 1:4.

Pl. 19 Pottery from inside house I at Kraghede, Vendsyssel. Concentration 3. Scale 1:4.

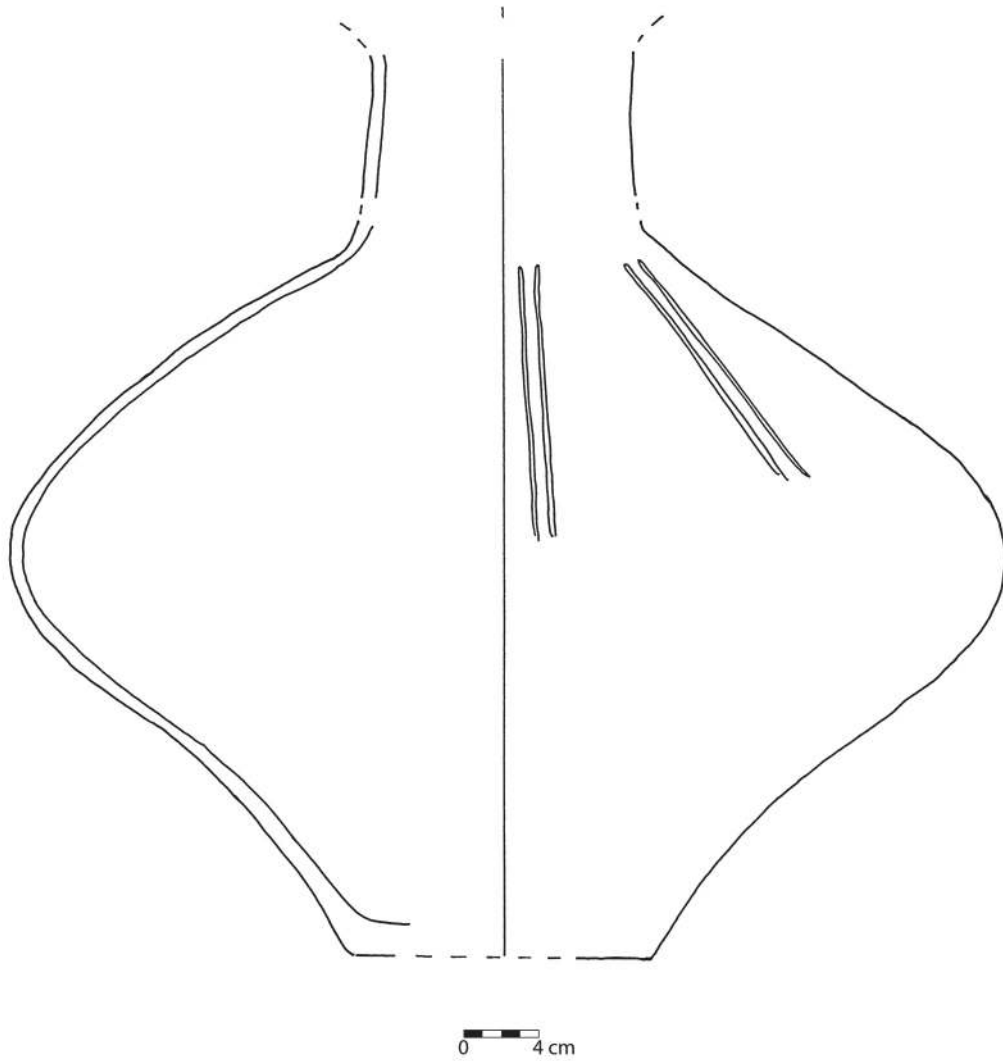
Tabl. 19 Ceramika z obiektu mieszkalnego I w Kraghede, Vendsyssel. Skupisko 3. Skala 1:4.

0 3 cm

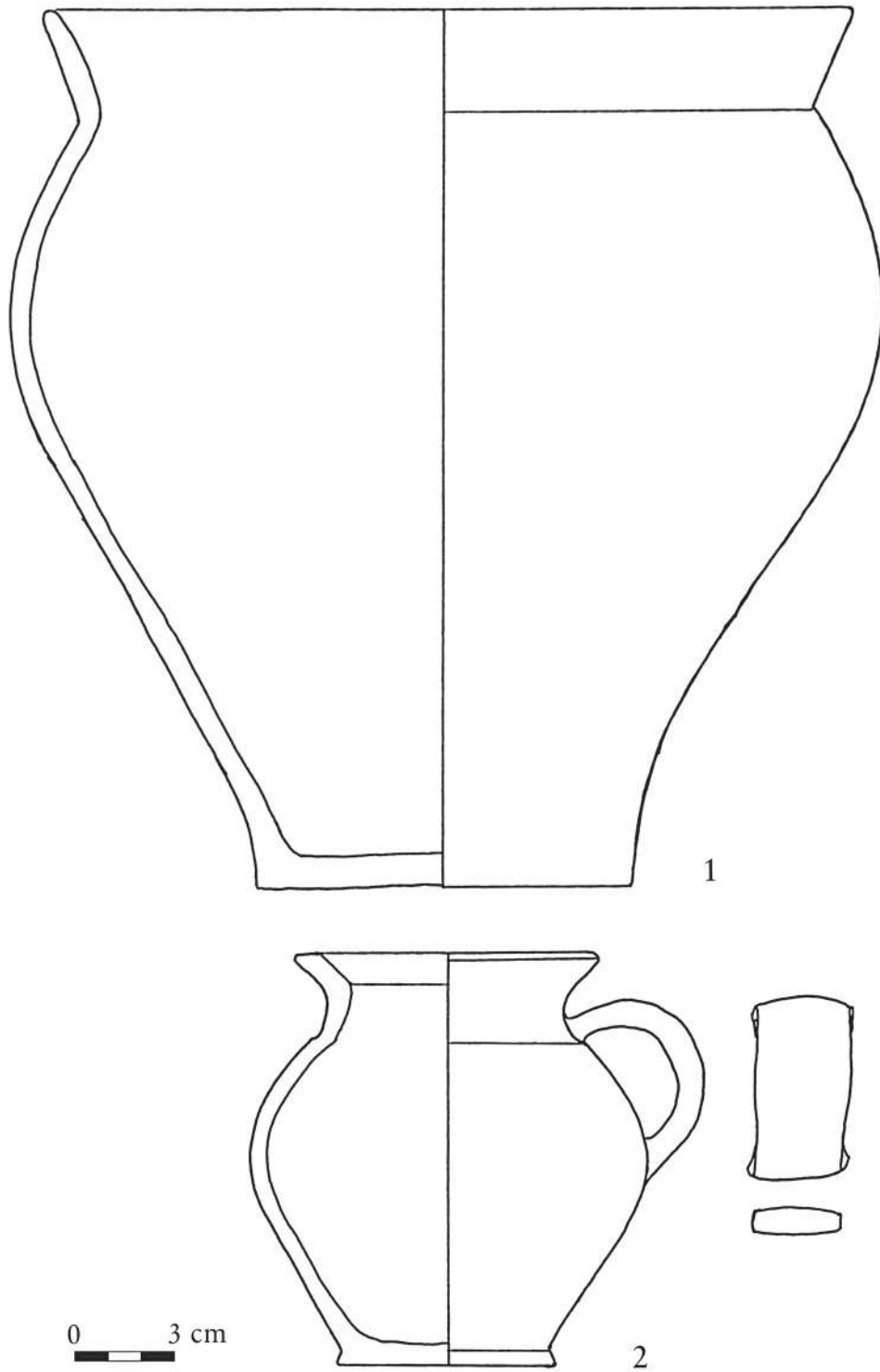
Pl. 20 Pottery from inside house I at Kraghede, Vendsyssel. Concentration 3. Scale 1:4.

Tabl. 20 Ceramika z obiektu mieszkalnego I w Kraghede, Vendsyssel. Skupisko 3. Skala 1:4.

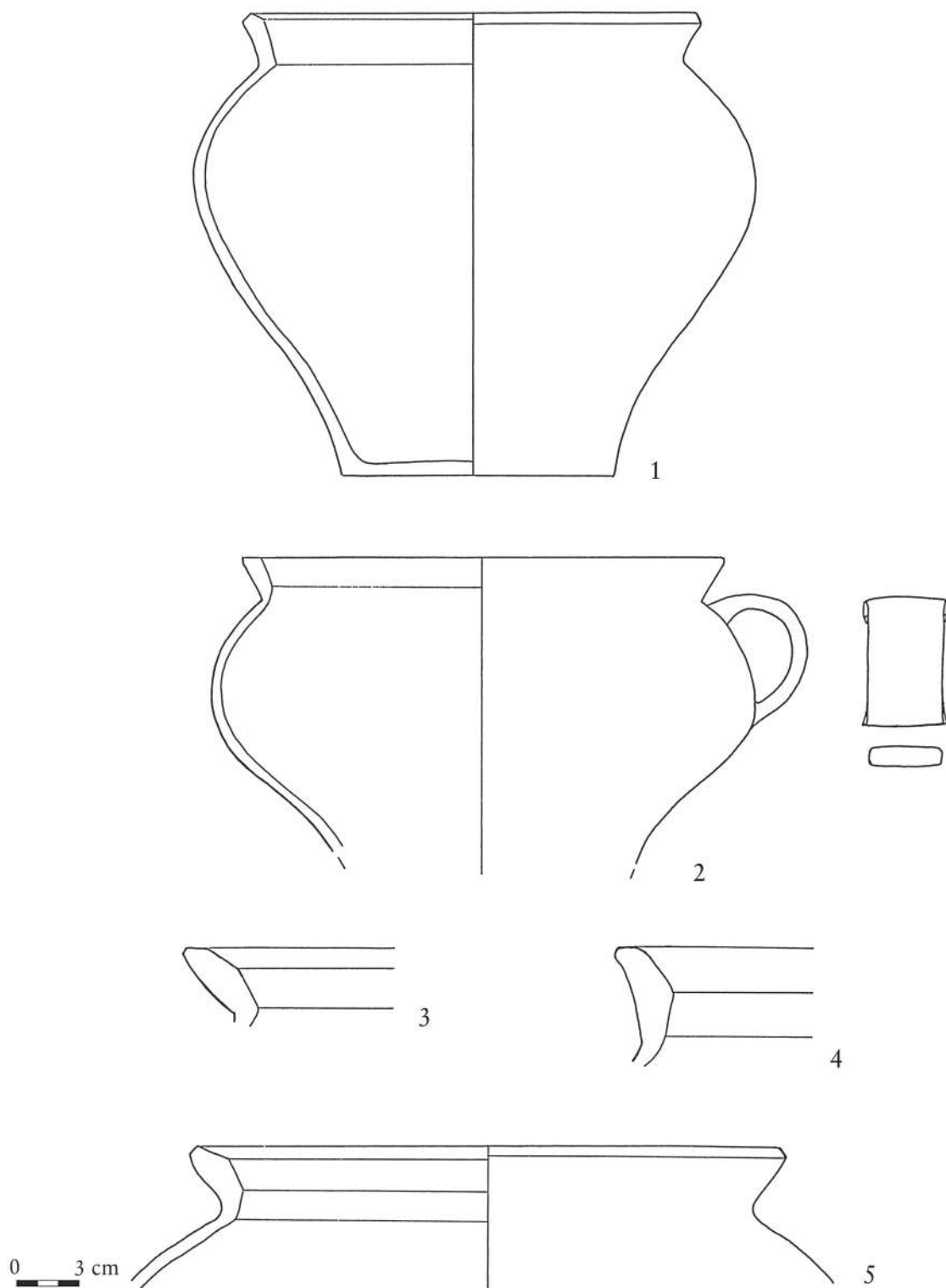
Pl. 21 Pottery from inside house I at Kraghede, Vendsyssel. Concentration 3. Scale 1:4.

Tabl. 21 Ceramika z obiektu mieszkalnego I w Kraghede, Vendsyssel. Skupisko 3. Skala 1:4.

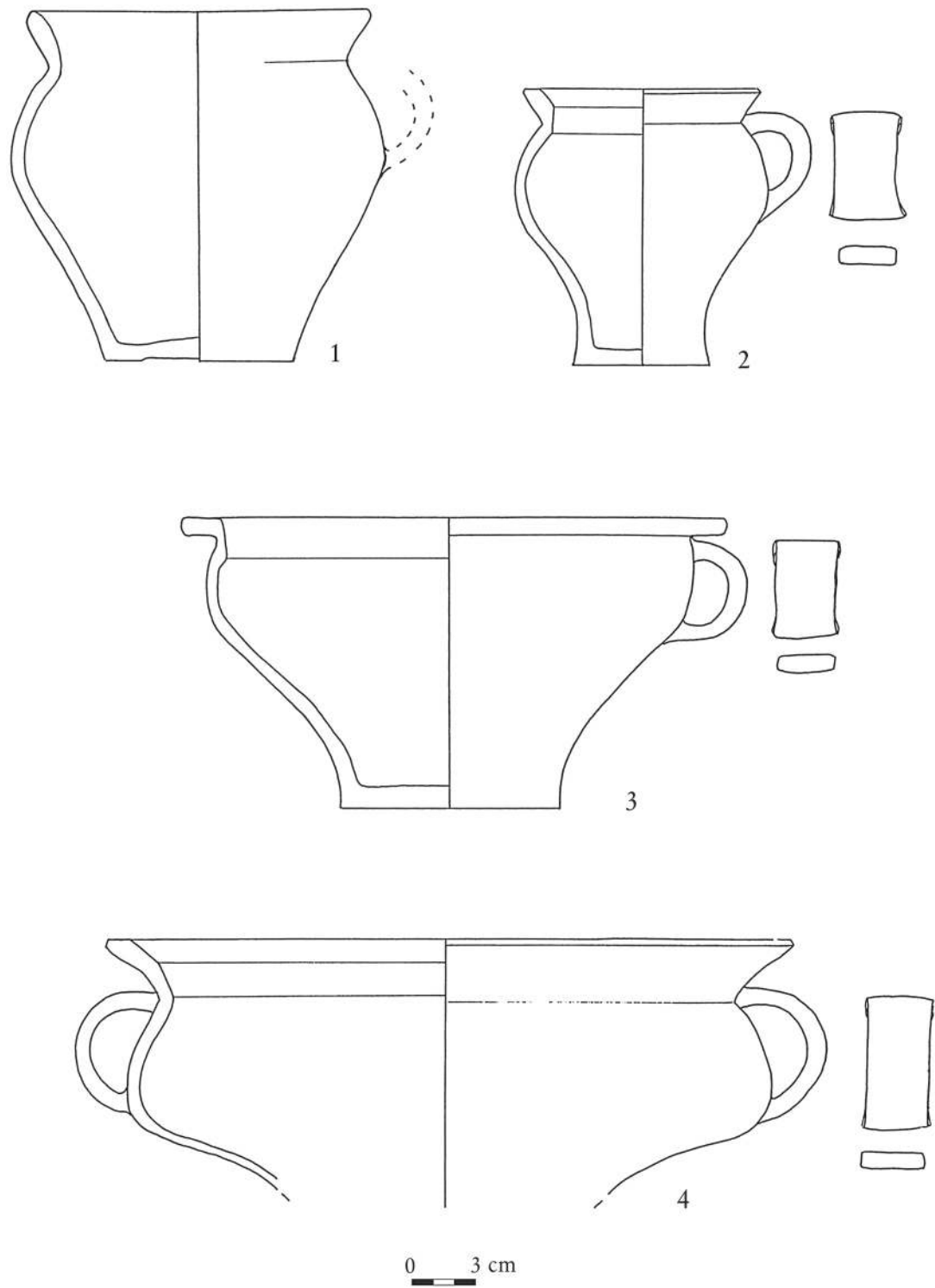
Pl. 22 Pottery from the eastern part of house II at Kraghede, Vendsyssel. Scale 1:3.

Tabl. 22 Ceramika z obiektu mieszkalnego II w Kraghede, Vendsyssel. Wschodnia część domu. Skala 1:3.

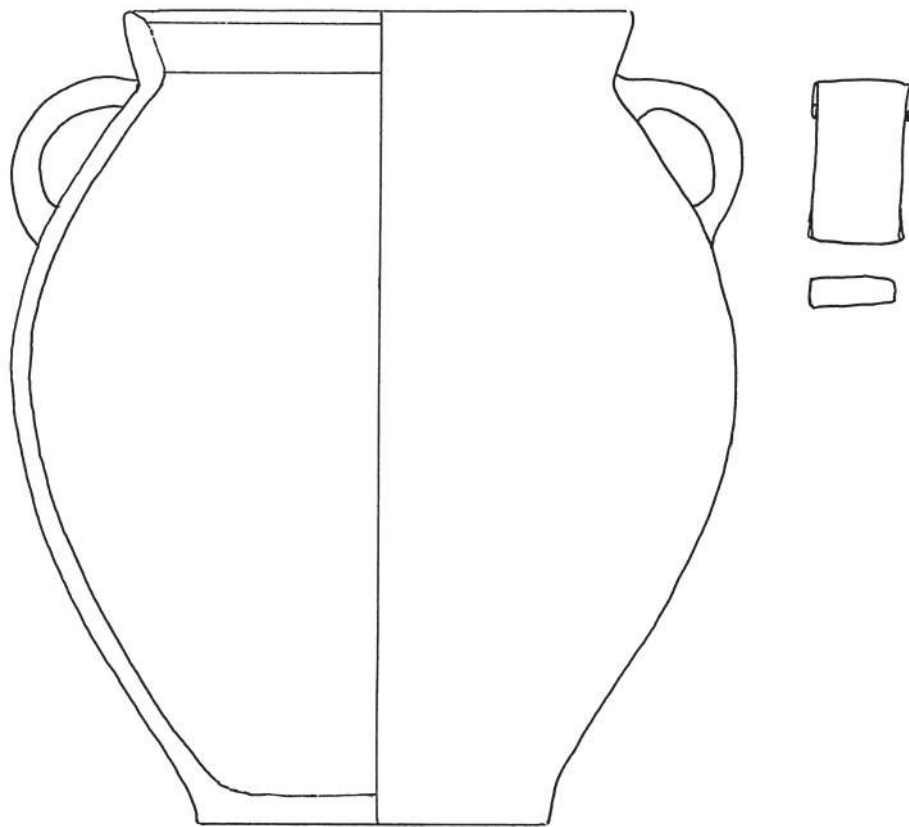
Pl. 23 Pottery from the eastern part of house II at Kraghede, Vendsyssel. Scale 1:3.

Tabl. 23 Ceramika z obiektu mieszkalnego II w Kraghede, Vendsyssel. Wschodnia część domu. Skala 1:3.

Pl. 24 Pottery from the western part of house II at Kraghede, Vendsyssel. Scale 1:3.

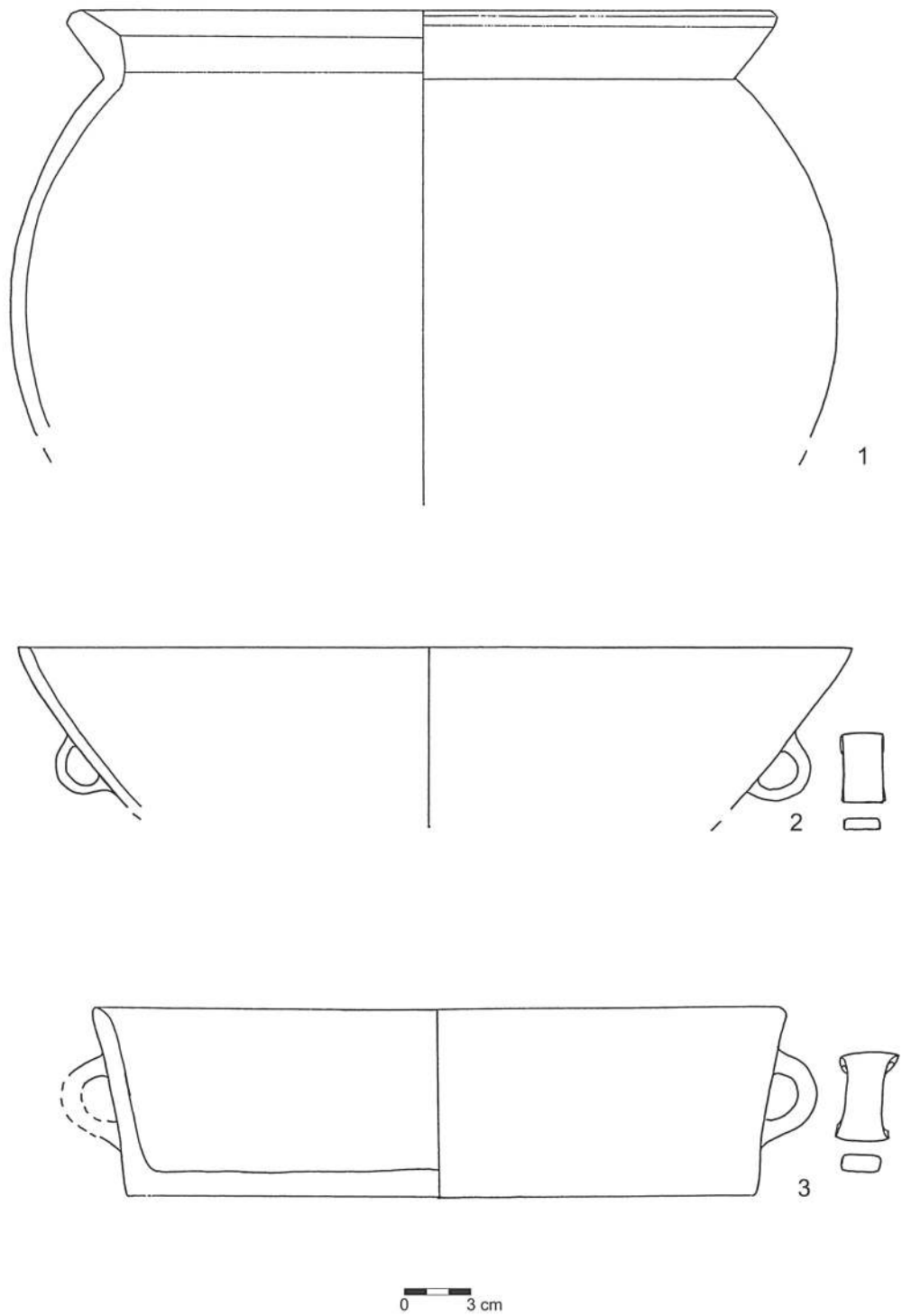
Tabl. 24 Ceramika z obiektu mieszkalnego II w Kraghede, Vendsyssel. Zachodnia część domu. Skala 1:3.

0 3 cm

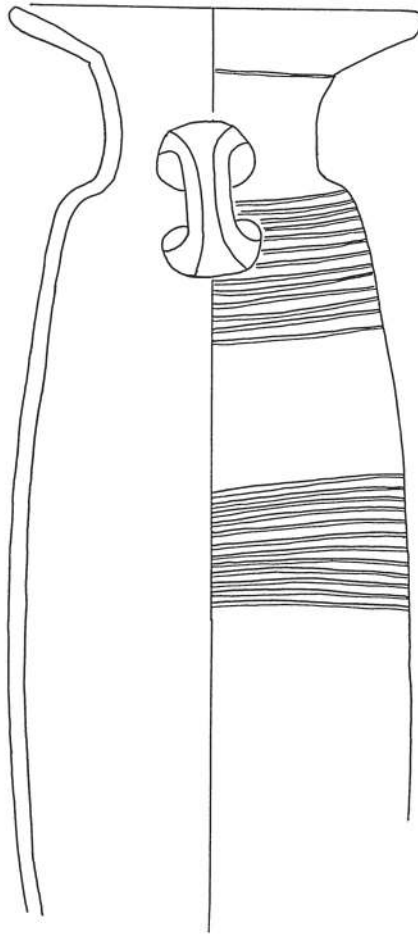
Pl. 25 Pottery from the western part of house II at Kraghede, Vendsyssel. Scale 1:3.

Tabl. 25 Ceramika z obiektu mieszkalnego II w Kraghede, Vendsyssel. Zachodnia część domu. Skala 1:3.

Pl. 26 Pottery from the western part of house II at Kraghede, Vendsyssel. Scale 1:3.

Tabl. 26 Ceramika z obiektu mieszkalnego II w Kraghede, Vendsyssel. Zachodnia część domu. Skala 1:3.

0 3 cm

Pl. 27 One-lugged vessel from Flejsborg, Himmerland. Scale 1:3.

Tabl. 27 Naczynie jednouszne z Flejsborg, Himmerland. Skala 1:3.

Bibliography

Bibliografia

Bech 1975

Jens-Henrik Bech. "Nordjyske fibler fra per. IIIa af førromersk jernalder". *Hikuin* 2 (1975), 75–88.

Bech 1980

Jens-Henrik Bech. "Late Preroman Iron Age in Northern Jutland in the Light of Excavations at Vogn Cemetery in Mosbjerg, Vendsyssel". In *Die vorrömische Eisenzeit im Kattegatt-Gebiet und in Polen: Symposium in Göteborg*. Ed. by L. Kaelas and J. Wigfors. Göteborg: Archäologisches Museum Göteborg, 1980, 68–84.

Becker 1956

Carl Johan Becker. "Fra Jyllands ældste jernalder. Førromersk jernaldergravplads ved Nim i Østjylland". *Kuml* 1956 (1956), 50–67.

Becker 1961

Carl Johan Becker. *Førromersk jernalder: i Syd- og Midtjylland*. Nationalmuseets skrifter. Store Beretninger. Copenhagen: Nationalmuseet, 1961.

Becker 1980

Carl Johan Becker. "Vendsyssel während der vorrömischen Eisenzeit". In *Die vorrömische Eisenzeit im Kattegatt-Gebiet und in Polen: Symposium in Göteborg*. Ed. by L. Kaelas and J. Wigfors. Göteborg: Archäologisches Museum Göteborg, 1980, 54–67.

Becker 1990

Carl Johan Becker. *Nørre Sandegård. Arkæologiske Undersøgelser på Bornholm 1948–1952*. Copenhagen: Munksgaard, 1990.

Becker 1992

Carl Johan Becker. "Studien zur jüngeren vorrömischen Eisenzeit auf Bornholm". *Acta Archaeologica* 63 (1992), 1–38.

Brøndsted 1940

Johannes Brøndsted. *Danmarks Oldtid*. Vol. III, Jernalderen. Copenhagen: Gyldendal, 1940.

Christensen et al. 2007

Lars Bjarke Christensen, Sofie E. Jensen, Anne Louise Lund Johansen, Pernille R. Johansen, and Sara Lerager. "House 1: Experimental Fire and Archaeological Excavation". In *Iron Age Houses in Flames: Testing House Reconstructions at Lejre*. Ed. by M. Rasmussen. Studies in Technology and Culture 3. Historical-Archaeological Experimental Center, 2007, 42–133.

Jacobsen and Lorentzen 1986

Jørgen A. Jacobsen and Asger Halling Lorentzen. "Usynlige husfæller". *Skalk* 2 (1986), 8–10.

Jahn 1937

Martin Jahn. "Die Heimat der Wandalen und Norwegen". *Acta Archaeologica* VIII (1937), 159–167.

Jahn 1940

Martin Jahn. "Die Wandalen". In *Vorgeschichte der deutschen Stämme 3. Germanische Tat und Kultur auf deutschem Boden: Ostgermanen und Nordgermanen*. Ed. by H. Reinert. Leipzig: Bibliographisches Institut, 1940, 943–1032.

Jørgensen 1968

Erik Jørgensen. "Sønder Vilstrupfundet: En gravplads fra ældre jernalder". *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie* 1969 (1968), 32–90.

Kaul and Martens 1995

Flemming Kaul and Jes Martens. "Southeast European Influences in the Early Iron Age of Southern Scandinavia. Gundestrup and the Cimbri". *Acta Archaeologica* 66 (1995), 111–161.

Klindt-Jensen 1949

Ole Klindt-Jensen. "Foreign Influences in Denmark's Early Iron Age". *Acta Archaeologica* 20 (1949), 1–248.

Kostrzewski 1965

Józef Kostrzewski. *Zur Frage der Siedlungstetigkeit in der Urgeschichte Polens*. Wrocław, Warszawa, and Kraków: Zakład narodowy imienia Ossolinskich. Wydawnictwo polskiej akademii nauk, 1965.

Lønborg Friis 1905

Jørgen Jakob Lønborg Friis. "Opsigtsvækkende Oldtidsfund fra Kraghede". *Vendsyssel Tidende* 20/6 (1905), 1–2.

Martens 1988

Jes Martens. "Borremose Reconsidered. The Date and Development of a Fortified Settlement from the Early Iron Age in North Jutland". *Journal of Danish Archaeology* 7 (1988), 159–181.

Martens 1990

Jes Martens. *Studier over keramikken fra Borremosefundet*. MA thesis. Aarhus: Aarhus Universitet, 1990.

Martens 1994a

Jes Martens. "Kampen om forhistorien. Om etnicitet og etniske tolkninger i den førromerske jernalder". *Meta medeltidsarkeologisk tidsskrift* 94.3/4 (1994), 28–48.

Martens 1994b

Jes Martens. "On the So-Called Kraghede-Group. The Pre-Roman Iron Age in North Jutland and its Connections with the Przeworsk Culture". In *Kultura Przeworska. Materiały z konferencji*. Ed. by A. Kokowski and J. Gurba. Lubelskie Materiały Archeologiczne. Lublin: Wyd. Uniw. Marii Curie-Skłodowskiej, 1994, 37–69.

Martens 1994c

Jes Martens. "Refuge – Fortified Settlement – Central Place? Three years of Archaeological Investigations at the Borremose Stronghold (1988–1991) – an Enclosed Settlement from the Pre-Roman Iron Age of Himmerland". *Ethnographisch-Archäologische Zeitschrift* 35.3/4 (1994), 241–276.

Martens 1996

Jes Martens. "Die vorrömische Eisenzeit in Südsandinavien. Probleme und Perspektiven". *Prähistorische Zeitschrift* 71/2 (1996), 217–243.

Martens 1997

Jes Martens. "The Pre-Roman Iron Age in North Jutland". In *Chronological Problems of the Pre-Roman Iron Age in Northern Europe. Symposium at the Institute of Prehistoric and Classical Archaeology, University of Copenhagen, December 8, 1992*. Ed. by J. Martens. Arkaeologiske skrifter. Copenhagen: Danmarks Universitetsforlag, 1997, 107–136.

Martens 1998

Jes Martens. "Local Development or Foreign Influences. On the Late Pre-Roman Iron Age of North Jutland". In *20 lat archeologii w Masłomęczu*. Ed. by J. Ilkjær and A. Kokowski. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 1998, 157–193.

Martens 2001

Jes Martens. "s. v. Kraghede". In *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*. Ed. by H. Beck. Berlin and New York: De Gruyter, 2001, 281–286.

Martens 2002

Jes Martens. "The Introduction of the Weapon Burial Rite in Southern Scandinavia during the Late Pre-Roman Iron Age. New Perspectives in the Light of Recent Chronological Research". In *Die Bewaffnung der Germanen und ihrer Nachbarn in den letzten Jahrhunderten vor Christi Geburt. Akten der Internationalen Tagung in Nałęczów, 23. bis 25. September 1999*. Ed. by P. Łuckiewicz, C. von Carnap-Bornheim, J. Ilkjær, and A. Kokowski. Lublin: Wyd. Uniw. Marii Curie-Skłodowskiej, 2002, 229–265.

Martens 2010

Jes Martens. "A Magnate's Farm at Borremose?" *Siedlungs- und Küstenforschung im südlichen Nordseegebiet* 33 (2010), 181–195.

Martens 2014

Jes Martens. "Jastorf and Jutland". In *Das Jastorf-Konzept und die vorrömische Eisenzeit im nördlichen Mitteleuropa. Beiträge der internationalen Tagung zum einhundertjährigen Jubiläum der Veröffentlichung 'Die ältesten Urnenfriedhöfe bei Uelzen und Lüneburg' durch Gustav Schwantes 18.–22.05.2011 in Bad Bevensen*. Ed. by J. Brandt and B. Rauchfuß. Hamburg: Archäologisches Museum Hamburg, 2014, 245–266.

Michałowski 2004

Andrzej Michałowski. "Łyzki gliniane z okresu przedrzymskiego z terenów Europy Środkowej (Tonlöffeln aus der vorrömischen Kaiserzeit aus den mitteleuropäischen Gebieten)". In *Kultura Jastorfska na nizinie Wielkopolsko-Kujawskiej*. Ed. by H. Machajewski. Poznań: Stowarzyszenie Naukowe Archeologów Polskich, Oddz., 2004, 123–160.

Moberg 1941

Carl-Axel Moberg. *Zonengliederungen der vorrömischen Eisenzeit in Nordeuropa*. Lund: Gleerup, 1941.

Müller 1912

Sophus Otto Müller. "Vendsysselstudier III. Jernalderens Kulturhistorie og Fund". *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie* 3/2 (1912), 83–142.

Müller 1933

Sophus Otto Müller. *Jernalderens kunst i Danmark*. Oldtidens Kunst i Danmark. Copenhagen: Reitzel, 1933.

Nielsen 1975

Janni Lindeneg Nielsen. "Aspekter af det førromerske våbengravsmiljø i Jylland". *Hikuin* 2 (1975), 89–96.

Petersen 1932

Ernst Petersen. "Keramik der ostdeutsch-polnischen Spätlatènezeit in ihren Beziehungen zu nordischen Tongefäßen". *Acta Archaeologica* 3 (1932), 47–57.

Richthofen 1930

Bolko von Richthofen. "Zur Herkunft der Wandalen". *Altschlesien* 3 (1930), 21–36.

Webley 2008

Leo Webley. *Iron Age Households. Structure and Practice in western Denmark, 500 BC–AD 200*. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter. Aarhus: Jutland Archaeological Society, 2008.

Illustration credits**Spis Rycin**

1 J. Martens. 2 After Martens 1998, fig. 7. 3 J. Martens.

Plate Credits**Spis Tablic**

1–14 V. V. Martens, based on drawings by J. Martens. 15–26 V. V. Martens, based on drawings by H. Ørsnes. 27 V.

V. Martens, based on a drawing by Tove Petersen (Kaul and Martens 1995).

JES MARTENS

born 1961, Ass. prof. at Museum of Cultural History, University of Oslo
Dissertation 1998 at University of Copenhagen, MA
1990 at University of Aarhus. Special interests: The Pre-Roman Iron Age in the lowland zone of Northern and Eastern Central Europe; intercultural relations; settlement archaeology.

Dr Jes Martens
Kulturhistorisk museum
Universitetet i Oslo
P.O. Box 6762 St. Olavs plass
0130 Oslo, Norway
E-Mail: jes.martens@khm.uio.no

Michał Grygiel

Die Besiedlung der Tyniec-Gruppe in Zagórzyce, Landkreis Kazimierza Wielka

Osadnictwo ludności grupy tynieckiej w Zagórzycach, pow. Kazimierza Wielka

Zusammenfassung

Während der systematischen archäologischen Untersuchungen, die man in der letzten Zeit in Zagórzyce, Kr. Kazimierza Wielka, durchgeführt hat, wurde ein neuer Siedlungskomplex der Bevölkerung der Tyniec-Gruppe, die die Lössgebiete in der Gegend von Kraków bewohnte, entdeckt. Die Voruntersuchung zahlreichen Materialien aus der FdSt. 1 verweisen auf zwei zu verschiedenen Zeitpunkten bestehende, kleine Siedlungen. Die ältere, mittellatènezeitliche Siedlung bewohnte keltische Bevölkerung. In der jüngeren vorrömischen Eisenzeit wurde hier eine Siedlung der Przeworsk-Kultur gegründet, die eine große Sammlung handgemachter Keramik lieferte. Hinzu kommt eine kleine Zahl von spätkeltischen Importen, darunter einige Exemplare scheibengedrehter, weiß-rot bemalter Keramik, die vermutlich aus Töpfereien stammen, die am Ende der Latènezeit in der Umgebung von Krakau wirkten.

Keywords: Tyniec-Gruppe; Przeworsk-Kultur; Latènezeit; Krakauer Lössgebiet; Kelten.

Podsumowanie

Podczas prowadzonych w ostatnim czasie systematycznych badań archeologicznych w Zagórzycach, pow. Kazimierza Wielka odkryto kolejny zespół osadniczy ludności grupy tynieckiej, zamieszkującej tereny lessów podkrakowskich. Wstępna analiza materiałów odkrytych na stanowisku 1 wskazuje, że należy łączyć je z dwoma funkcjonującymi w różnym czasie niewielkimi osadami. Starszą z nich zamieszkiwała w okresie środkowolateńskim ludność pochodzenia celtyckiego. W młodszym okresie przedrzymskim powstało tu nowa osada, założona przez ludność kultury przeworskiej. Należy z nią łączyć duży zbiór ręcznie lepionej ceramiki, a także niewielką liczbę importów późnoceltyckich, w tym fragmenty ceramiki toczonej, pochodzącej najpewniej z pracowni garncarskich działających u schyłku okresu lateńskiego w okolicach Krakowa.

Keywords: Grupa tyniecka; kultura przeworska; okres lateński; lessy podkrakowskie; Celtowie.

In der Mittel- und Spätlatènezeit wurden die Lössgebiete in der Gegend von Krakau durch die Bevölkerung der Tyniec-Gruppe bewohnt. Die damit verbundenen Funde gruppieren sich auf den Lössböden in der Gegend von Krakau und am Unterlauf des Dunajec. Einen wesentlichen Teil der Bevölkerung der Tyniec-Gruppe bildeten die Kelten. Ihre ursprünglichen Wohnsitze hatten sie – bevor sie am Oberlauf der Weichsel erschienen – vermutlich in Oberschlesien beziehungsweise im mittleren Donaugebiet gehabt, das sich unter dem Einfluss der Latène-Kultur befand. Als Mitschöpfer der Tyniec-Gruppe gilt auch die Bevölkerung der frühen Przeworsk-Kultur, die ins westliche Kleinpolen aus dem weiter nördlich gelegenen Polnischen Tiefland kam. Ein Hinweis auf die Koexistenz dieser unterschiedlichen Kulturgruppen sind zahlreiche Siedlungsfundstellen. Die Materialien der Latène-Kultur, die meist durch interregionale, aus der breiten Zone der keltischen Siedlungsgebiete im mittleren Donaugebiet stammende Formen vertreten waren, begleitete an diesen Fundstellen die Komponente charakteristischer, handgemachter Keramik der frühen Przeworsk-Kultur und die für diese Kultur typischen Formen von Metallgegenständen aus der mittleren und späten Stufe der jüngeren vorrömischen Eisenzeit. Der Anteil der Materialien, die die Latène- bzw. Przeworsk-Kultur vertreten, ist an einzelnen Fundstellen und in einzelnen Befunden unterschiedlich. Seltene Erscheinung sind im Fall der Siedlungen der Tyniec-Gruppe die Grabfunde. Die ältesten unter ihnen, in die beginnende Mittellatènezeit datierend, bestehen meist aus einzelnen, keltischen, auf den Gebieten rund um Krakau streuenden Brandbestattungen. Erst in der Spätlatènezeit tauchen kleine Gräberfelder mit deutlichem ‚Przeworsk‘-Charakter auf. Einen Teil von ihnen benutzte man ununterbrochen bis in die frühe Römische Kaiserzeit.¹

Detailliert wurde bisher die Besiedlung der Tyniec-Gruppe auf dem Gebiet von Krakau und in der nahen Umgebung der Stadt untersucht.² Man besitzt entschieden weniger Informationen über das östliche Grenzland dieser Kulturgruppe, das sich deutlich auf den Lössgebieten zwischen den Flüssen Nida und Nidzica abzeich-

W środkowym i późnym okresie lateńskim obszary lessowe w okolicach Krakowa zamieszkiwały społeczności grupy tynieckiej. Znaleźiska związane z tą jednostką grupują się na lessach Niecki Nidziańskiej, na obrzeżu Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej w okolicach Krakowa, na obszarze Pogórza Wielickiego oraz w dolnym biegu Dunajca. Istotną część populacji grupy tynieckiej stanowili Celtowie, którzy przesiedlili się nad górną Wisłę zapewne z terenów Górnego Śląska lub ziem położonych w dorzeczu środkowego Dunaju objętych zasięgiem kultury lateńskiej. Za jej współtwórców uznaje się również ludność wczesnej kultury przeworskiej, która napłynęła do zachodniej Małopolski przypuszczalnie z macierzystych obszarów tej kultury położonych dalej na północ, na Niziu Polskim. Na współistnienie tych różnych kulturowo grup ludności wskazują liczne stanowiska osadowe, na których materiałem kultury lateńskiej, reprezentującym zazwyczaj formy interregionalne pochodzące z szerokiej strefy osadnictwa celtyckiego w dorzeczu środkowego Dunaju, towarzyszyła komponenta charakterystycznej, ręcznie lepionej ceramiki ‚wczesnoprzeworskiej‘ oraz typowe dla tej kultury formy zabytków metalowych ze środkowej i późnej fazy młodszego okresu przedrzymskiego. Udział materiałów ‚lateńskich‘ i ‚przeworskich‘ kształtuje się różnie na poszczególnych stanowiskach i w poszczególnych obiektach. Osadom grupy tynieckiej towarzyszą nieliczne znaleziska sepulkralne. Najstarsze z nich, datowane na początek środkowego okresu lateńskiego, to zwykle pojedyncze, ciałopalne pochówki celtyckie rozproszone na obszarach położonych wokół Krakowa. Dopiero w późnym okresie lateńskim ludność tego ugrupowania rozpoczęła zakładać spotykane na większym terytorium niewielkie nekropole o wyraźnie ‚przeworskim‘ charakterze, z których część użytkowano nieprzerwanie w głąb wczesnego okresu rzymskiego.¹

Szczegółowo rozpoznano dotychczas osadnictwo grupy tynieckiej na terenach położonych w obrębie Krakowa i w jego bliskim sąsiedztwie.² Zdecydowanie mniejsza ilość informacji odnosi się do znalezisk ze wschodniego pogranicza tego ugrupowania, wyraźnie zarysowanego na obszarach lessowych międzyrzecza Ni-

1 Woźniak 1970, 105–149; Woźniak 1974; Woźniak 1981, 248–263; Woźniak 1992; Woźniak 1996; Woźniak 2004; Godłowski 1977; Godłowski 1985; Godłowski 1995; Woźniak und Poleska 1999; Rudnicki 2005b; Rudnicki 2009; Poleska 2006; Dziegielewska und Dziegielewski 2008; Dulęba 2009.

2 Woźniak 1990; Poleska 2006, dort ältere Literatur.

1 Woźniak 1970, 105–149; Woźniak 1974; Woźniak 1981, 248–263; Woźniak 1992; Woźniak 1996; Woźniak 2004; Godłowski 1977; Godłowski 1985; Godłowski 1995; Woźniak i Poleska 1999; Rudnicki 2005b; Rudnicki 2009; Poleska 2006; Dziegielewska i Dziegielewski 2008; Dulęba 2009.

2 Woźniak 1990; Poleska 2006, tam starsza literatura.

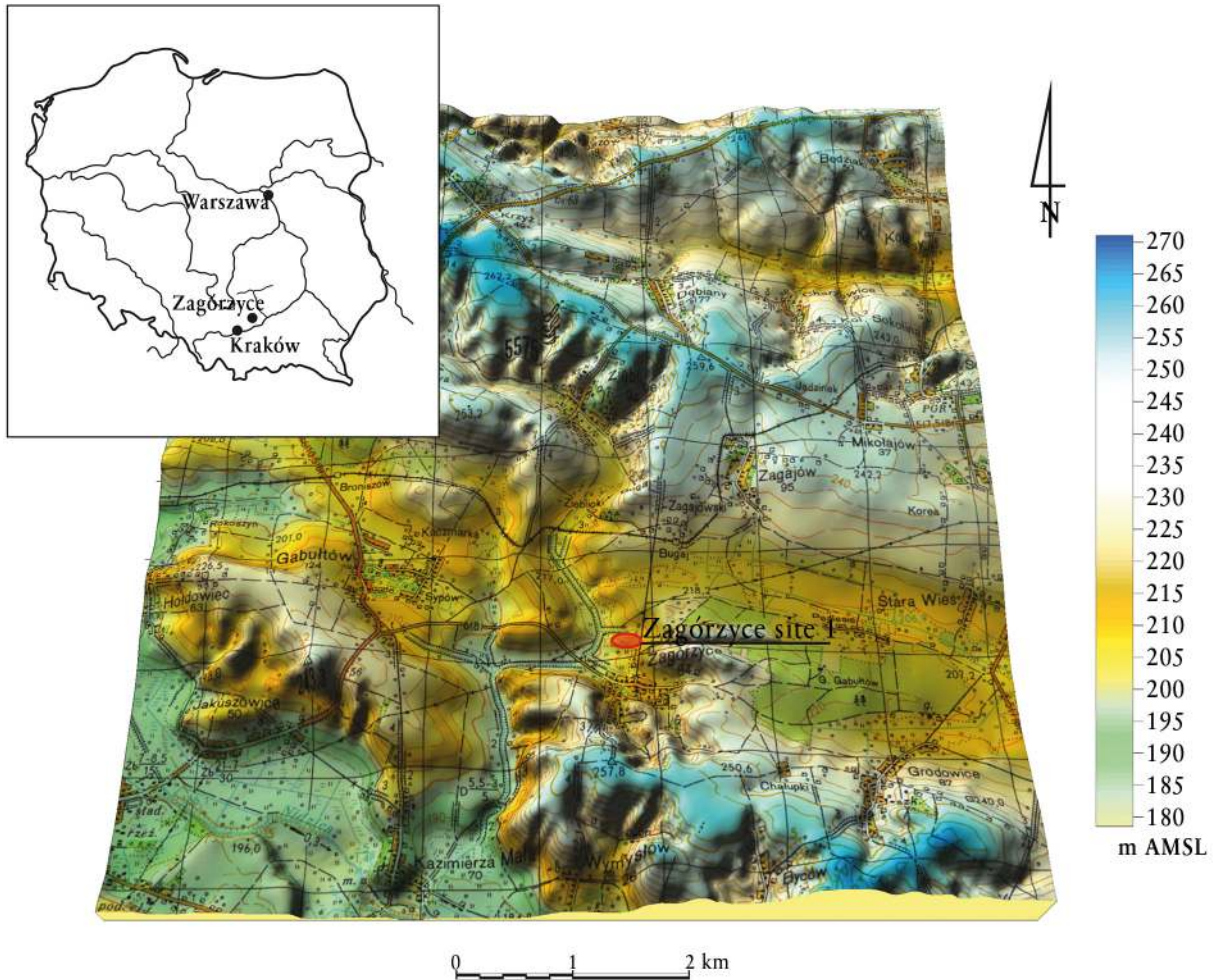

Abb. 1 Der Fundplatz in Zagórzycy, Lkr. Kazimierza Wielka.

Ryc. 1 Położenie stanowiska 1 w Zagórzycach, pow. Kazimierza Wielka.

net. Aus diesem Gebiet (namentlich sind es Landkreise Pińczów und Kazimierza Wielka) stammen nur einige, wenige erkannte Siedlungsfundstellen in Pełczyska (Fdst. 1–4),³ Michałowice, Charbinowice (Fdst. 1)⁴ und Jakuszowice (Fdst. 2)⁵ und zwei kleine Gräberfelder: Eines davon befindet sich im schon erwähnten Dorf Pełczyska (Fdst. 6),⁶ das zweite in Stradów (Fdst. 4).⁷ Weitere Siedlungsfunde auf diesem Gebiet, die mit der Bevölkerung der Tyniec-Gruppe verbunden waren, sind die Folge von seit über einem Dutzend Jahren systematisch geführten Untersuchungen an den Fundstel-

dy i Nidzicy. Pochodzi stąd zaledwie kilka rozpoznanych w niewielkim stopniu stanowisk osadowych zlokalizowanych na terenach powiatów pińczowskiego i kazimierskiego w Pełczyskach (st. 1–4),³ Michałowicach, Charbinowicach (st. 1)⁴ i Jakuszowicach (st. 2)⁵ oraz dwa niewielkie cmentarzyska, z których jedno zbadano we wspomnianych Pełczyskach (st. 6),⁶ drugie położone jest w Stradowie (st. 4).⁷ Kolejne na tym obszarze znaleziska osadowe związane z ludnością grupy tynieckiej odkryto na badanych systematycznie od kilkunastu lat stanowiskach archeologicznych w miejscowości Zagórzycy.

3 Rudnicki 1996.

4 Unpublizierte Sammlung des Instituts für Archäologie der Jagiellonen-Universität.

5 Godłowski 1986; Czapla 1994; Byrska 2001.

6 Rudnicki 2005a; Rudnicki 2009.

7 Gajewski und Woźniak 2000.

3 Rudnicki 1996.

4 Niepublikowane zbiory Instytutu Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego.

5 Godłowski 1986; Czapla 1994; Byrska 2001.

6 Rudnicki 2005a; Rudnicki 2009.

7 Gajewski i Woźniak 2000.

Abb. 2 Ausgrabung in Zagórzycach: a – Blick auf Fundplatz 1; b – Geschätzte Ausdehnung von Fundplatz 1 mit eingetragenen untersuchten Flächen; c – Grabung 2003; d – Grabung 2004; e – Grabung 2006; f – Grabung 2007.

Ryc. 2 Badania wykopaliskowe w Zagórzycach: a – widok stanowiska; b – szacowana powierzchnia stanowiska; c – sezon wykopaliskowy 2003; d – sezon wykopaliskowy 2004; e – sezon wykopaliskowy 2006; f – sezon wykopaliskowy 2007.

len im Ort Zagórzycach, Landkreis Kazimierza Wielka,⁸ im Tal des kleinen Flusses Zagórzanka, der ein linker Nebenfluss der mittleren Nidzica ist (Abb. 1). Beachtenswert ist vor allem das zahlreiche Fundmaterial, das man an der am genauesten untersuchten Fundstelle 1 gewonnen hat. Sie nimmt fast die ganze Fläche einer kleinen, heute landwirtschaftlich genutzten, mehrere Hektar umfassenden Lössbodenerhebung ein, die zum Teil mit Sandformationen gedeckt und von drei Seiten mit feuchten Senken umgeben ist. Die höchste Partie dieser Geländeform wurde großflächig (ca. 3000 m²) untersucht. In ihrem Bereich stieß man auf Relikte eisenzeitlicher Besiedlung, die mit der Pommerschen Kultur, der Tynieck-Gruppe und der Przeworsk-Kultur verbunden waren (Abb. 2–3).⁹

Mit den Anfängen der Tynieck-Gruppe sind die an der Fundstelle 1 entdeckten Relikte einer kleinen Sied-

ce, pow. Kazimierza Wielka,⁸ znajdujących się w dolinie niewielkiego ciek wodnego – Zagórzanki, będącej lewobrzeżnym dopływem środkowej Nidzicy (ryc. 1). Na uwagę zasługują zwłaszcza bogate materiały pozyskane z najlepiej rozpoznanego stanowiska 1 zajmującego niemal całą, użytkowaną obecnie rolniczo, powierzchnię niewielkiego, kilkuhektarowego garbu lessowego, pokrytego częściowo utworami piaszczystymi, ograniczonego z trzech stron podmokłymi obniżeniami. Najwyższa partia tej formy terenowej została zbadana wykopami archeologicznymi o łącznej powierzchni około 30 arów, w obrębie których natrafiono na pozostałości kilku osad z epoki żelaza związanych z kulturą pomorsko-kloszową, grupą tyniecką oraz kulturą przeworską (ryc. 2–3).⁹

Z początkowym etapem istnienia grupy tynieckiej łączyć należy odkryte na stanowisku 1 pozostałości niewielkiej osady składające się niemal wyłącznie z kilku

8 Die Untersuchungen wurden im Auftrag des Instituts für Archäologie der Jagiellonen-Universität durchgeführt.

9 Grygiel und Pikulski 2006; Grygiel, Pikulski und Trojan 2009; Grygiel, Pikulski und Trojan 2011; Grygiel 2012.

8 Badania prowadzone z ramienia Instytutu Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego.

9 Grygiel i Pikulski 2006; Grygiel, Pikulski i Trojan 2009; Grygiel, Pikulski i Trojan 2011; Grygiel 2012.

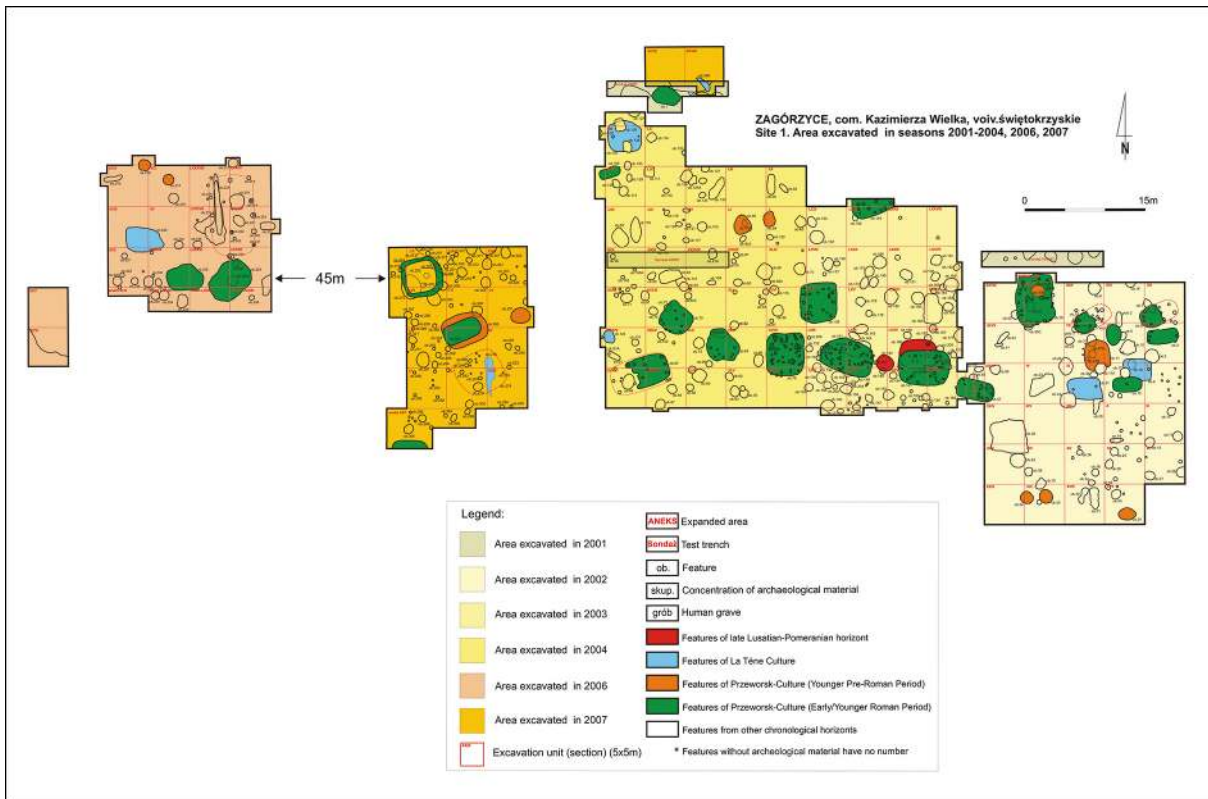

Abb. 3 Zagórzycze Fdpl. 1: Plan der untersuchten Flächen mit den zu besprechenden eisenzeitlichen Befunden.

Ryc. 3 Zagórzycze st. 1. Plan wykopów z zaznaczonymi obiektami z epoki żelaza.

lung in Verbindung zu setzen. Sie bestanden fast ausschließlich aus einigen, auf großer Fläche zerstreut liegenden, viereckigen Grubenhäusern, deren Fläche von 10 bis 16 m² betrug und die bis zu einem Meter in die Erde eingetieft waren. Auf ihren Sohlen konnte man in den meisten Fällen Überbleibsel von ostwestlich angeordneten Stützpfeuern der oberirdischen Konstruktion feststellen (Abb. 4, 5, 6). Manche Befunde knüpfen ziemlich exakt an die Überreste von Gebäuden an, die sehr charakteristisch für die keltischen Siedlungen in Mähren und im mittleren Donaugebiet sind (vgl. Meduna 1980). Ein Indiz für die keltische Abstammung der Bevölkerung, die Zagórzycze bewohnt hatte, sind ebenfalls zahlreiche und unterschiedliche Materialien (u. a. Keramik, Glas- und Metallgegenstände), die sowohl aus Befunden als auch aus der Kulturschicht stammen.

Unter der keltischen Keramik befindet sich eine beträchtliche Sammlung von Drehscheibenware. Meist sind es Teile von Schüsseln und Terrinen mit glatter cremefarbener oder grauer Oberfläche ohne sichtbare Magerung (Taf. 1) und graphitierte Situlen mit stark verdicktem Rand, unter dem sich häufig als Verzierung

rozproszonych na dużym obszarze budynków o czworokątnych przyziemiach o powierzchni od 10 do 16 m², zagłębionych w podłoże maksymalnie do poziomu 1 metra. W ich dnach czytelne są przeważnie pozostałości po słupach wspierających konstrukcję naziemną założenia, rozmieszczonych na osi wschód-zachód (ryc. 4, 5, 6). Obiekty te nawiązują w niektórych przypadkach dość ściśle do pozostałości budynków spotykanych powszechnie na osadach celtyckich z terenów Moraw i przyległych części dorzecza środkowego Dunaju (por. Meduna 1980). Na celtyckie pochodzenie ludności zamieszkującej w Zagórzycach wskazują też bogate i zróżnicowane materiały ruchome, w tym ceramika, wyroby szklane oraz przedmioty metalowe, odkryte zarówno w obrębie zasypisk obiektów, jak i luźno na stanowisku.

Wśród ceramiki celtyckiej znajduje się pokaźny zbiór fragmentów naczyń wykonanych przy użyciu koła garncarskiego. Są to przeważnie części mis i waz o gładkich, kremowych lub szarych powierzchniach bez widocznej domieszki schudzającej (tabl. 1) oraz situle z wydatnie pogrubionym brzegiem, często zdobione pod krawędzią listwą plastyczną i umieszczonym na brzuś-

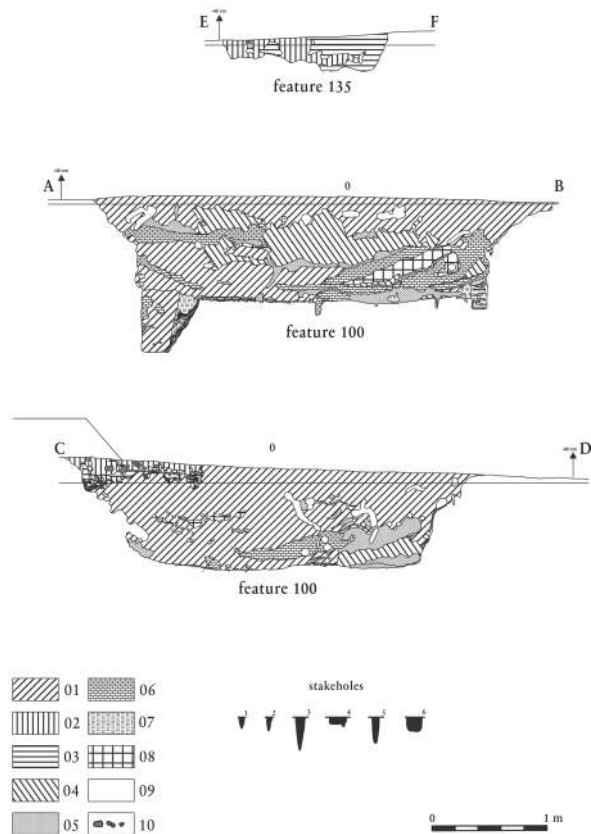

Abb. 4 Zagórzycze Fdpl. 1: Profilschnitte von Bef. 100 (Tynieć-Gruppe). 1 – dunkelbraun-grauer Humus; 2 – sandiger Humus; 3 – sandiger Humus mit Hitzespuren; 4 – dunkelgrauer Sand; 5 – hellgrauer Sand; 6 – gelber Sand; 7 – hellgelber Löss; 8 – grünlicher Ton; 9 – Tiergänge; 10 – Steine (Bef. 135 u. 136 – frühmittelalterliche Feuerstellen).

Ryc. 4 Zagórzycze stan. 1: Profile obiektu 90 (grupa tyniecka). 1 – ciemnobrunatno-szara próchnica ze spalenizną; 2 – jasnobrunatna spiaszczona próchnica; 3 – spiaszczona próchnica ze spalenizną; 4 – ciemnoszary piasek; 5 – jasnoszary piasek; 6 – żółty piasek; 7 – jasnożółty less; 8 – zielonkawa glina; 9 – kretowiny; 10 – kamienie (ob. 135 i 136 – paleniska wczesnośredniowieczne).

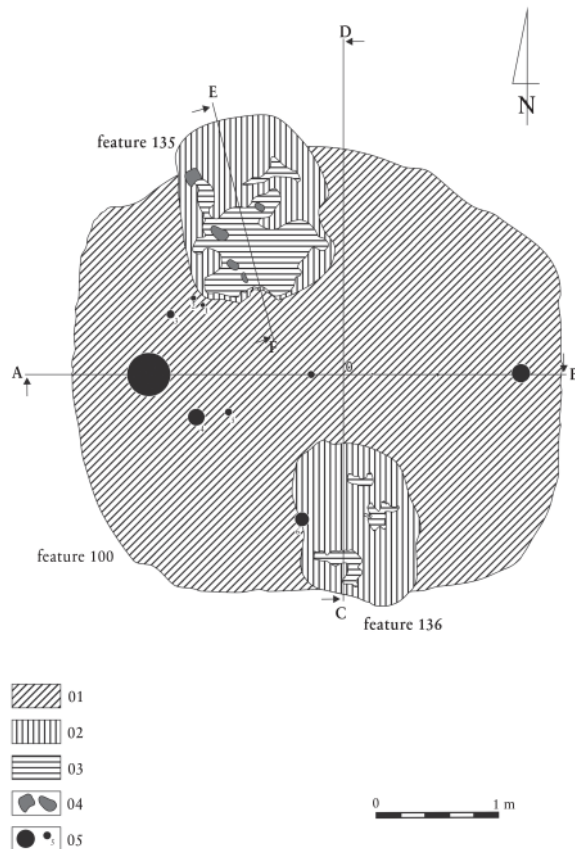

Abb. 5 Zagórzycze Fdpl. 1: Plan von Bef. 100 (Tynieć-Gruppe). 1 – dunkelbraun-grauer Humus; 2 – sandiger Humus; 3 – sandiger Humus mit Hitzespuren; 4 – durchgebrannte Steine; 5 – hellgrauer Sand; 6 – Pfostenlöcher auf der Sohle des Befundes (Bef. 135 u. 136 – frühmittelalterliche Feuerstellen).

Ryc. 5 Zagórzycze stan. 1: Plan obiektu 100 (grupa tyniecka). 1 – ciemnobrunatna próchnica; 2 – spiaszczona próchnica; 3 – spiaszczona próchnica ze spalenizną; 4 – przepalony kamień; 5 – jasnoszary piasek; 6 – dolki postłupowe (ob. 135 i 136 – paleniska wczesnośredniowieczne).

eine plastische Leiste befindet. Am Bauch enthalten sie nicht selten ein senkrechtes Kammstichmuster (Abb. 7; Taf. 2). Reich vertreten ist auch die keltische handgemachte Keramik – fast ausschließlich morphologisch wenig differenzierte und mit geringer Sorgfalt gefertigte Formen von üblichen Gebrauchsgefäßen: halbkugelige Schüsseln mit nicht abgesetztem Rand, Töpfe mit wulstartigem Rand und Schälchen (Taf. 3). Die Oberflächen solcher Gefäße sind meist fleckig, uneben, knotig, ohne sichtbare Spuren der Glättung. Als Magerungszusatz wurden verschiedene Fraktionen von grobkörnigem Sand und Gestein bzw. Schamotte verwendet.

Mit der Siedlung hängt auch eine der im westlichen Klempolen größten Sammlungen keltischer Me-

cu pionowym ornamentem ‚grzebieniowym‘ zawierające w ściankach różną ilość domieszki surowca grafitowego (ryc. 7; tabl. 2). Licznie reprezentowana jest też celtycka ceramika ręcznie lepiona, wśród której wyróżnić można prawie wyłącznie mało urozmaicone morfologicznie i wykonane niezbyt starannie formy naczyń użytkowych – mis półkulistych o niewyodrębnionym brzegu, garnków z wałeczkowatą krawędzią oraz czarek (tabl. 3). Powierzchnie takich naczyń są zwykle plamiste, nierówne, gruzelkowate, bez widocznych śladów wygładzania. W ich ściankach widoczna jest domieszka różnej frakcji tłucznia mineralnego i szamotu.

Z osadą związany jest też jeden z największych w zachodniej Małopolsce zbiorów celtyckich zabytków

tallartefakte zusammen. Zum großen Teil besteht sie aus unterschiedlich gut erhaltenen Eisenfibeln. In den meisten Fällen handelt es sich um für die Tyniec-Gruppe typische, drahtförmige Fibeln vom Mittellatèneschema (Taf. 4. 1–6). Ein für die Gegend von Krakau besonders seltener Fund ist eine in Zagórzycy entdeckte Eisenfibel vom Frühlatèneschema (Taf. 4. 7) und eine Bronzefibelfel des Typs Mötschwil (Taf. 4. 8). Von der Fundstelle stammen auch zahlreiche Fragmente von eisernen und bronzenen Kettengürteln – hauptsächlich sind es Zwischenstücke und Glieder des Gürtels, sowie Endanhänger und Schließhaken (Taf. 4. 11–18). Im Fundstoff lassen sich Elemente identifizieren, die für die bronzenen Gürtel des schweizer, österreichisch-böhmischen und ungarischen Typs nach Josef Reitinger¹⁰ charakteristisch sind (Taf. 4. 11–14, 18), ferner Teile von Gürteln, die aus eisernen Achtergliedern des Typs B7 nach André Rapin¹¹ bestehen (Taf. 4. 16–17) sowie ein Fragment eines Gürtels (einer Kette) mit eng gedrehten Gliedern des Typs A5/7 (nach Rapin)¹² (Taf. 4. 15). Erwähnenswert ist auch die Entdeckung eines Fragments eines kleinen, mit plastischen Knubben verzierten Eisenarmringes, dessen Form in dem Schmuck der Gruppe ER-Z nach Jozef Bujna¹³ seine Entsprechung findet, und einer kleinen Menge keltischen Glasschmucks – es waren u. a. Fragmente von drei Armringen der Gruppen 8a, 8b und 8c nach Thea Elisabeth Haevernick¹⁴ (Taf. 4. 9) und einige Perlen (Taf. 4. 10).

Die genannten Metall- und Glasfunde vertreten meist Formen, die in der Latène-Kultur häufig als kurzlebige Erscheinungen gelten und für den mittellatènezeitlichen Zeithorizont charakteristisch sind. Diese Bemerkung gilt vor allem für die Eisenfibeln, unter denen man Exemplare unterscheiden kann, die an die keltischen Fibeln der Gruppen 13–15, 19 und 23 nach Rupert Gebhard anknüpfen und in den Stufen Lt C1 und Lt C2 verwendet wurden.¹⁵ Mit dieser Periode lassen sich ebenfalls die früher erwähnten Typen von Glasarmringen¹⁶ in Verbindung setzen, auch der kleine Eisenarmring mit Zierknubben, der zu den Formen gehört, die in den keltischen Gräbern der Stufe Lt C1

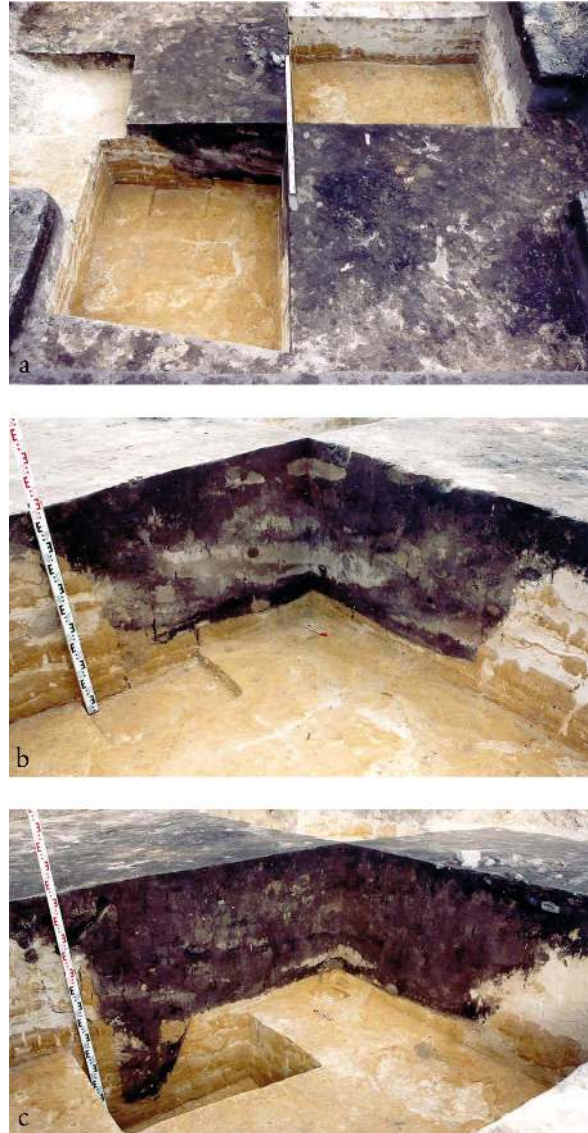

Abb. 6 Zagórzycy Fdpl. 1: Schnitte von Bef. 100 (Tyniec-Gruppe). a – Befund 100 bei maximaler Tiefe (Blick von Norden); b – südlicher u. westlicher Schnitt von Bef. 100; c – nördlicher u. östlicher Schnitt von Bef. 100.

Ryc. 6 Zagórzycy stan. 1: Profile obiektu 100 (widok od północy); a – widok na obiekt od północy; b – profil południowy i zachodni obiektu; c – północny i wschodni profil obiektu.

metalowych. Znaczną jego część stanowią zachowane w różnym stopniu fibule żelazne należące przeważnie do często spotykanych w materiałach grupy tynieckiej form drucikowatych o konstrukcji środkowolateńskiej (tabl. 4. 1–6). Do szczególnie rzadkich znalezisk na terenach podkrakowskich należy natomiast odkryta w Zagórzycach zapinka żelazna o konstrukcji wczesnolateńskiej (tabl. 4. 7) oraz brązowa fibula typu Mötschwil

10 Reitinger 1966, 205–214.

11 Rapin 1991, 359 Abb. 6.

12 Rapin 1991, 359 Abb. 6.

13 Bujna 2005, 116–117.

14 Haevernick 1960.

15 Gebhard 1991, 15–19, 22, 80–82.

16 Karwowski 1997, 50–52; Karwowski 2004, 65–74.

anzutreffen sind,¹⁷ und die Fibel des Typs Mötschwil, die allgemein als die Leitform der Stufe Lt C2 erachtet wird.¹⁸ Ähnlich lassen sich vielleicht auch die in Zagórzycze entdeckten bronzenen Elemente der Kettengürtel datieren. Sie gehören zwar zu Formen, die eine ziemlich lange Laufzeit besitzen, am häufigsten tauchen sie aber in Fundverbänden auf, die für die Endphase der Frühlatènezeit und für die Mittellatènezeit typisch sind.¹⁹ Dies gilt auch vollständig für Kettengürtel.²⁰ Eine frühere, Lt B2-zeitliche Datierung weist die Eisenfibel vom Frühlatèneschema auf, die ihre besten Entsprechungen in den vor allem in Frauengräbern vorkommenden Spangen der Gruppe EF-A.3 nach Bujna fand.²¹

Auf der Grundlage der Datierung der Metall- und Glasobjekte ist zu schließen, dass das Zeitfenster der keltischen Siedlung von Zagórzycze die Mittellatènezeit umfasst. Dem entspricht auch keramisches Material, in dem man Formen fand, die für die mährischen Siedlungen aus den Horizonten 3–5 nach Jiří Meduna (d. h. aus den Stufen Lt B2 und Lt C) charakteristisch sind.²²

In den Gruben von der Fundstelle 1 entdeckte man eine mehrere Hundert Fragmente von Tierknochen.²³ Ihre Zusammensetzung ist als typisch keltisch zu bezeichnen. Es dominieren in ihr die Überbleibsel kleiner Wiederkäuer (Schafe, Ziegen und Schweine), der Anteil von Rinderknochen ist nur gering.²⁴ Die Bestimmung des Schlachalters erlaubt uns, eine Rekonstruktion der Zuchtstrategien vorzunehmen, die durch die keltische Bevölkerung, die die Fundstelle einst bewohnte, angewendet wurden. Der kleine Prozentsatz von Knochen junger Individuen unter den Überresten von Rindern deutet an, dass man sie als Arbeits- bzw. Nutztiere hielt – als Zugkraft, vermutlich auch als Lieferanten von Milch. Im Falle der kleinen Wiederkäuer, d. h. der Schafe und der Ziegen, ließ sich feststellen, dass der Prozentsatz der

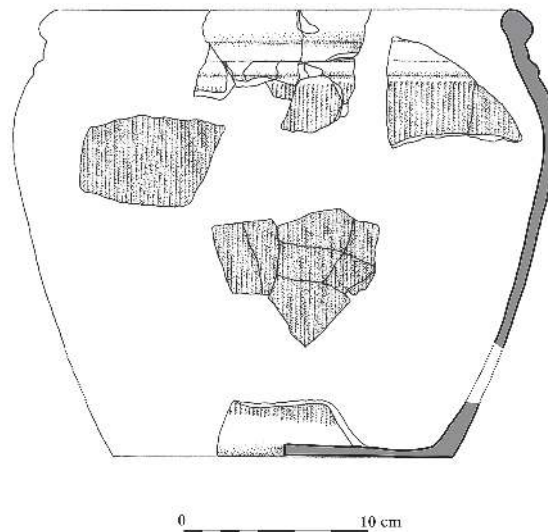

Abb. 7 Zagórzycze Fdpl. 1: Graphitton-Gefäß der Tynec-Gruppe aus der Kulturschicht.

Ryc. 7 Zagórzycze stan. 1: Naczynie gliniane grupy tynieckiej z domieszką grafitu z warstwy kulturowej.

(tabl. 4. 8). Ze stanowiska pochodzą też liczne fragmenty żelaznych i brązowych pasów łańcuchowych – głównie łączniki i ogniwa obwodu pasa oraz kilka wisiorów zdobiących koniec pasa i pojedyncze klamry (tabl. 4. 11–18). Wśród nich można wyróżnić elementy charakterystyczne dla brązowych pasów typu szwajcarskiego, austriacko-czeskiego i węgierskiego wg J. Reitingera¹⁰ (tabl. 4. 11–14, 18) oraz części pasów złożonych z żelaznych ósemkowatych ogniów typu B7 wg A. Rapina¹¹ (tabl. 4. 16–17) i fragment pasa-łańcucha o ciasno skręconych ogniwach typu A5/7 wg A. Rapina¹² (tabl. 4. 15). Wspomnieć też należy o odkrytym fragmencie niewielkiej bransolety żelaznej zdobionej plastycznie modelowanymi guzami zbliżonej do ozdób grupy ER-Z wg J. Bujny¹³ i o niewielkiej liczbie szklanych zabytków celtyckich, w tym fragmentach trzech bransolet grup 8a, 8b i 8c wg Th. Haevernick¹⁴ (tabl. 4. 9) oraz kilku zróżnicowanych paciorkach (tabl. 4. 10).

Wymienione zabytki metalowe i szklane reprezentują przeważnie formy uznawane za krótkotrwałe w środowisku kultury lateńskiej, charakterystyczne dla horyzontu czasowego obejmującego środkowy okres lateń-

17 Beispielsweise Čižmářová 2011, Taf. 41. 18; 42. 9; vgl. Datierung des Schmucks der Gruppe ER-Z nach Bujna 2005, 116–117.

18 Hodson 1968, 38; Polenz 1971, 34–35; Polenz 1978, 189, Abb. 5. 5–6; Gebhard 1991, 87, 95, Abb. 42; Márton 2004.

19 Reitingner 1966, 210; Stancik und Vaday 1971, 26; Jovanović 1983; Suter 1984, 85–86; Krämer 1985, 22; Gebhard 1989, 94, 101, 104, 107, Abb. 32. 5; 36. 17; 37. 3; 40. 21; Lauer mann 1989, 64; Rustoiu 2005; Rustoiu 2011, 167–168.

20 Reitingner 1966, 198–205; Rapin 1987; Waldhauser 1987, 34, Abb. 3. 9–12; Gebhard 1989, 90, Abb. 40, Merkmal 49; Rustoiu 2006, 44–47; Brandt 2001, 116.

21 Bujna 2003, 64–65, 93, Abb. 64.

22 Meduna 1980, 142–146, 148, Abb. 18–20, Tab. 2.

23 Gocman und Pieńkos 2012.

24 Vgl. Poleska 2006, 245.

10 Reitingner 1966, 205–214.

11 Rapin 1991, 359, ryc. 6.

12 Rapin 1991, 359, ryc. 6.

13 Bujna 2005, 116–117.

14 Haevernick 1960.

Überreste von Individuen, die vor dem Erreichen der morphologischen Reife geschlachtet wurden, nicht von der Norm abweicht. Man praktizierte wohl ein ökonomisches Modell der Tierhaltung, das eine harmonische Entwicklung der Population gewährleistete. Die Schweine wurden eine ziemlich lange Zeit am Leben gelassen, wohl mit der Absicht, möglichst viel Fett zu gewinnen.

An der Fundstelle in Zagórzycze blieben Funde aus der älteren Stufe der Spätlatènezeit (Lt D1), die in den Siedlungen der Tyniec-Gruppe sonst zahlreich auftreten, völlig aus.²⁵ Es ist vermutlich ein Zeugnis für eine Pause in der Besiedlung der Fundstelle zwischen dem Moment, als die keltische Siedlung geräumt wurde, und dem Zeitpunkt der Entstehung einer neuen Siedlung an derselben Stelle, deren Gründer ebenfalls die Bevölkerung der Tyniec-Gruppe war. Der archäologisch untersuchte Ausschnitt dieser letzten Siedlung setzte sich aus mehreren, voneinander entfernten, unterschiedlichen Objekten zusammen, zwei darunter waren Grubenhäuser. Eine besondere Beachtung verdient eines dieser Gebäude (Befund 11), das seinem Charakter nach deutlich von den Befunden abweicht, die mit der alten ‚keltischen‘ Siedlung verbunden waren. In der Sohle dieses nord-süd-gerichteten Grubenhauses befanden sich zwei hufeisenförmige Eintiefungen, deren Mächtigkeit einen guten Dutzend Zentimeter betrug, und unregelmäßige Pfostenlöcher, auf die sich die Wände und die Abdachung der ebenerdigen Konstruktion stützten. Drei weitere, flach gegründete Pfosten, die wohl mit derselben Konstruktion zusammenhängen, entdeckte man außerhalb des Gebäudes, an seiner nordwestlichen Flanke. Das hier besprochene Objekt entstand wohl nicht in einem Zug. Ein Indiz dafür sind deutlich erkennbare Schichten in der Befundverfüllung, die einen sich abhebenden, an den Boden angrenzenden Teil aufweisen. Als Bestätigung dienen ebenfalls die Ergebnisse der Analyse des keramischen Materials, die zeigen, dass die in den

ski. Uwaga ta dotyczy przede wszystkim zapinek żelaznych, wśród których można wyróżnić egzemplarze nawiązujące do fibul celtyckich grup 13–15, 19 i 23 wg R. Gebharda użytkowanych w fazach Lt C1 i Lt C2.¹⁵ Z tym okresem należy łączyć też wymienione wcześniej typy bransolet szklanych,¹⁶ a także niewielką bransoletę żelazną z ozdobnymi guzami należąca do form spotykanych w grobach celtyckich z fazy Lt C1¹⁷ oraz zapinkę typu Mötschwil uznawaną powszechnie za najbardziej typowy wyznacznik fazy Lt C2.¹⁸ Podobnie mogą być datowane odkryte w Zagórzycach brązowe elementy pasów łańcuchowych, należących wprawdzie do form o dość szerokiej chronologii, jednak najczęściej spotykanych w towarzystwie zabytków typowych dla schyłku wczesnego- i dla środkowego okresu lateńskiego.¹⁹ Z zabytkami datowanymi na wspomniany okres przeważnie współwystępują też żelazne pasy łańcuchowe, w tym formy, które wyróżniono w materiałach ze stanowiska 1.²⁰ Zapewne nieco starsza od pozostałych znalezisk jest żelazna zapinka o konstrukcji wczesnolateńskiej nawiązująca do fibul grupy EF-A.3 wg J. Bujny występujących w celtyckich grobach kobiecych na Słowacji w okresie odpowiadającym schyłkowi fazy Lt B2.²¹

Okres funkcjonowania osady celtyckiej w Zagórzycach, wyznaczony na podstawie chronologii związanych z nią zabytków metalowych i szklanych, przypadłby zatem głównie na środkowy okres lateński. Takiemu datowaniu nie przeczy charakter opisanej wcześniej ceramiki celtyckiej odkrytej na stanowisku, wśród której znajdują się formy nawiązujące do naczyń występujących na morawskich osadach kultury lateńskiej w horyzontach 3–5 wg J. Meduny synchronizowanych z fazami Lt B2 i Lt C.²²

W zasypiskach obiektów celtyckich ze stanowiska 1 odkryto liczący kilkaset fragmentów zbiór kości zwierzę-

15 Gebhard 1991, 15–19, 22, 80–82.

16 Karwowski 1997, 50–52; Karwowski 2004, 65–74.

17 Na przykład Čížmářová 2011, tab. 41. 18; 42. 9; por. datowanie ozdób grupy ER-Z wg J. Bujna 2005, 116–117.

18 Hodson 1968, 38; Polenz 1971, 34–35; Polenz 1978, 189, ryc. 5. 5–6; Gebhard 1991, 87, 95, ryc. 42; Márton 2004.

19 Reitinger 1966, 210; Stanczik i Vaday 1971, 26; Jovanović 1983; Suter 1984, 85–86; Krämer 1985, 22; Gebhard 1989, 94, 101, 104, 107, ryc. 32. 5; 36. 17; 37. 3; 40. 21; Lauer mann 1989, 64; Rustoiu 2005; Rustoiu 2011, 167–168.

20 Reitinger 1966, 198–205; Rapin 1987; Waldhauser 1987, 34, ryc. 3. 9–12; Gebhard 1989, 90, ryc. 40. cecha 49; Rustoiu 2006, 44–47; Brandt 2001, 116.

21 Bujna 2003, 64–65, 93, ryc. 64.

22 Meduna 1980, 142–146, 148, ryc. 18–20, tab. 2.

25 Poleska 2006.

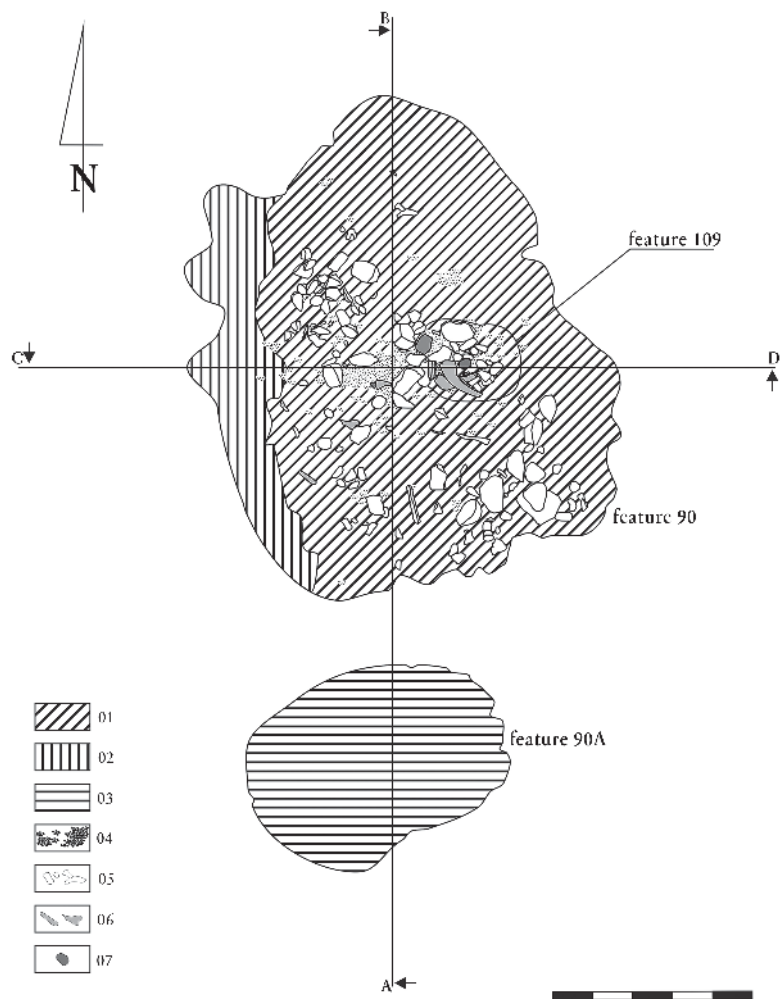

Abb. 8 Zagórzycze Fdpl. 1: Plan von Bef. 90 (Tynieć-Gruppe). 1 – dunkelbraun-grauer Humus mit Hitzespuren; 2 – hellbrauner sandiger Humus; 3 – sandiger Humus mit Hitzespuren; 4 – sandiger Humus; 5 – Lehm; 6 – durchgebrannte Steine; 7 – Tierknochen; 8 – Keramik (Bef. 90A u. 109 – Gruben aus anderen Siedlungshorizonten).

Ryc. 8 Zagórzycze stan. 1: Plan obiektu 90 (grupa tyniecka). 1 – ciemnobrunatno-szara próchnica ze spalenizną; 2 – jasnobrunatna spiaszczona próchnica; 3 – spiaszczona próchnica ze spalenizną; 4 – spiaszczona próchnica; 5 – glina; 6 – przepalony kamień; 7 – kości zwierzęce; 8 – ceramika (ob. 90A i 109 – obiekty o innej chronologii).

unteren und oberen Verfüllungsschichten gefundenen Fragmente von unterschiedlichen Gefäßen stammen.

Mit der beschriebenen Siedlung hängt auch ein Objekt zusammen, das man für den Überrest eines Ofens hält (Befund 24). Sein Grundriss ist oval und seine Maße betragen rund 140×200 cm. Im Profil zeichnet es sich als Eintiefung mit senkrecht abfallenden Wänden und einem flachen Boden ab, der ca. 85 cm in anstehenden Lössboden eingetieft wurde. In der geschichteten Verfüllung, die viel Holzkohle enthielt, entdeckte man eine annähernd kreisförmige, kompakte Anhäufung des Lehmfußbodens, deren Durchmesser rund 1 Meter betrug. Sie setzte sich aus eng aneinander liegenden Klumpen zusammen, die vermutlich ein Überbleibsel der ursprünglich oberirdischen Ofenkuppel waren. Man entdeckte in

cych o charakterze pokonsumpcyjnym.²³ Jego strukturę można określić jako typowo celtycką, gdyż dominują w nim szczątki małych przeżuwaczy – owiec i kóz oraz świni, przy niewielkim udziale kości bydła.²⁴ W oparciu o obserwacje wieku uboju wspomnianych gatunków zwierząt można podjąć próbę rekonstrukcji strategii hodowlanych stosowanych przez ludność celtycką zamieszkującą na omawianym stanowisku. Mały odsetek kości młodych osobników wśród szczątków bydła sugeruje, że było ono hodowane dla jego wartości przyzyciowych takich jak siła pociągowa, czy zapewne też pozyskiwanie mleka. W odniesieniu do małych przeżuwaczy, tj. owiec i kóz, wśród których stwierdzono nieodbiegający od normy odsetek szczątków osobników zabitych przed osiągnięciem dojrzałości morfologicznej, stosowano za-

²³ Gocman i Pierikos 2012.

²⁴ Por. Poleska 2006, 245.

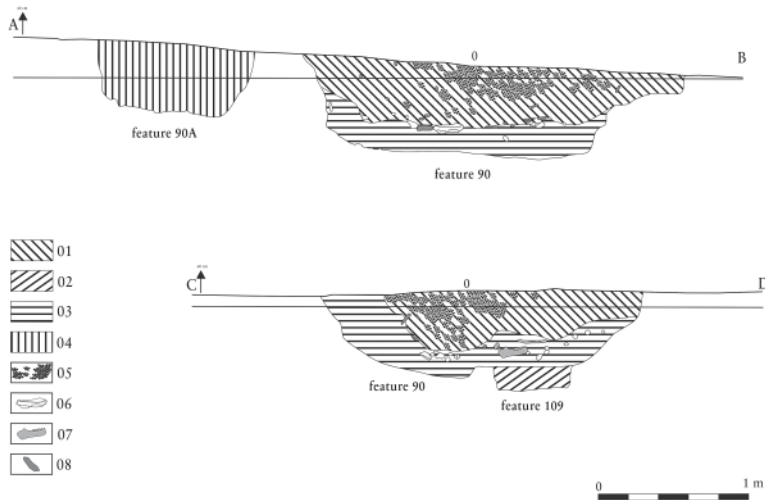

Abb. 9 Zagórzycze Fdpl. 1: Profilschnitte Bef. 90 (Tynieć-Gruppe). 1 – dunkelbraun-grauer Humus mit Hitzspuren; 2 – hellbrauner sandiger Humus; 3 – sandiger Humus mit Hitzspuren; 4 – sandiger Humus; 5 – Lehm; 6 – durchgebrannte Steine; 7 – Tierknochen; 8 – Keramik (Bef. 90A u. 109 – Gruben aus anderen Siedlungshorizonten).

Ryc. 9 Zagórzycze stan. 1: Profile obiektu 90 (grupa tyniecka). 1 – ciemnobrunatno-szara próchnica ze spalenizną; 2 – jasnobrunatna spiaszczona próchnica; 3 – spiaszczona próchnica ze spalenizną; 4 – spiaszczona próchnica; 5 – glina; 6 – przepalane kamienie; 7 – kości zwierzęce; 8 – ceramika (ob. 90A i 109 – obiekty o innej chronologii).

ihm wenige Keramikfragmente und Tierknochen. Auf dieser Grundlage lässt sich kaum präzise schlussfolgern, was die Funktion der ganzen Anlage war.

Beachtenswert ist auch das mit der Siedlung verbundene Befund 90, das vermutlich ein Überbleibsel einer Herdgrube ist. Seine Verfüllung, deren Mächtigkeit ca. 65 cm betrug, setzte sich aus zwei Teilen zusammen. Der obere Teil hatte eine unregelmäßige Form und war mit hellbraunem und hellgrauem Humus gefüllt. Der untere Teil war viereckig und seine Maße betragen ca. 200 × 200 cm. Er war mit dunkelbraunem Humus mit einem großen Anteil von Holzkohle gefüllt. In seinem Bereich fand sich ein Kranz aus teilweise durchgebrannten Steinen und die Mehrheit der zahlreichen entdeckten Keramikfragmente und Tierknochen (Abb. 8, 9, 10). In der Nachbarschaft des beschriebenen Objekts entdeckte man auch ein anderes, zerstörtes Objekt (Befund 89) mit Fragmenten von drei Gefäßformen, die sich zum größten Teil rekonstruieren ließen (Taf. 6).

In der ersten Einschätzung der ziemlich großen, in der Siedlung geborgenen Menge an Keramik, die viel größer als die der früher besprochenen mittellatènezeitlichen Funde ist, ist hervorzuheben, dass sie fast ausschließlich aus handgemachten Gefäßen besteht. Ihr Stil entspricht dem der frühen Przeworsk-Kultur. Zum großen Teil sind es dickwandige, eng- und weitmündige Töpfe, manchmal bis zum größten Bauchdurchmesser geraut (Taf. 5. 3–4; 6; 7. 2, 9; 8; 9. 2–3). Sie knüpfen an die Typen VI und VII an, die Teresa Dąbrowska auf der Grundlage der Analyse der Funde aus dem Przeworsk-

gewisse Modell chowu ekonomicznego mającego na celu harmonijny rozwój populacji. Świnie utrzymywane były przy życiu przez dłuższy czas prawdopodobnie w celu uzyskania jak największej ilości tłuszczu.

Mimo intensywnych poszukiwań na stanowisku w Zagórzycach nie natrafiono na materiały ze starszej fazy późnego okresu lateńskiego (Lt D1), występujące licznie na innych osadach grupy tynieckiej.²⁵ Świadczy to zapewne o istnieniu przerwy w zasiedleniu stanowiska, która rozdzielała moment opuszczenia osady celtyckiej i powstania na jej miejscu nowego osiedla założonego również przez ludność grupy tynieckiej. Zbadany wykopaliskowo fragment tego ostatniego składał się z kilku oddalonych od siebie, zróżnicowanych funkcjonalnie obiektów, w tym pozostałości dwóch budynków o przyziemiach zagłębionych w podłoże. Na szczególną uwagę zasługuje jeden z tych budynków (ob. 11) wyraźnie odbiegający charakterem od założeń związanych ze starszą osadą „celtycką”. W dnie jego przyziemia zorientowanego wzdłuż osi północ-południe znajdowały się dwa podkowiaste zagłębienia o miąższości kilkunastu centymetrów oraz rozmieszczone nieregularnie słupy po kilku słupach wspierających konstrukcję naziemną ścian i zadaszania. Kolejne trzy, płytko posadowione słupy związane zapewne z tą samą konstrukcją odkryto na zewnątrz przyziemia budynku, przy jego północno-zachodnim boku. Omawiany obiekt prawdopodobnie nie powstał w jednym momencie. Świadczyć może o tym jego wyraźnie uwarstwione zasypisko z wyodrębniającą się częścią przydenną, a także potwierdzają to wyni-

25 Poleska 2006.

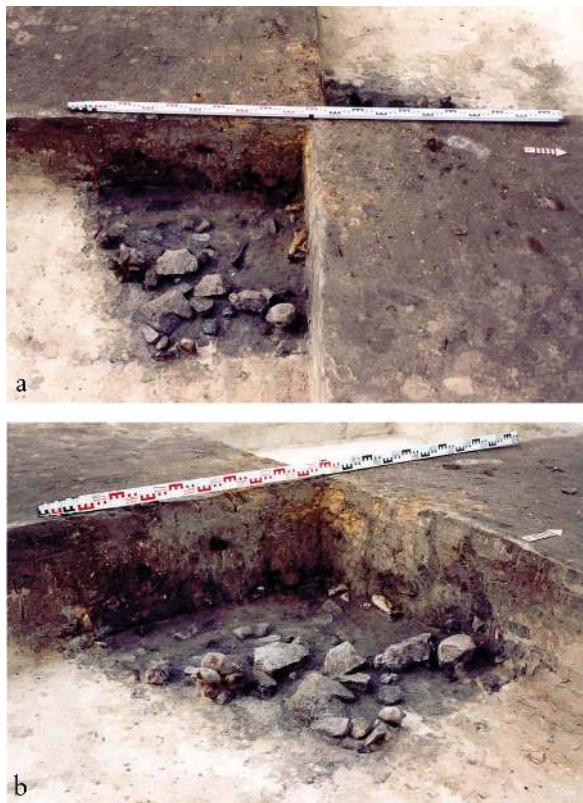

Abb. 10 Zagórzycze Fdpl. 1: Planum und Schnitte von Bef. 90 (Tynieck-Gruppe). a – Bef. 90 bei maximaler Tiefe (Blick von Osten); b – durchgebrannte Steine und Tierknochen aus Bef. 90 (Blick von Südosten).

Ryc. 10 Zagórzycze stan 1: Plan i przekroje obiektu 90 (grupa tyniecka). a – obiekt 90 na maksymalnej głębokości (widok od wschodu); b – przepalane kamienie i kości zwierzęce z obiektu 90 (widok od południowego wschodu).

Gräberfeld in Kamieńczyk definierte.²⁶ Unter ihnen gibt es einzelne Exemplare mit zwei Wulsthenkeln, die gewiss an die Gefäße des Typs VI.2 nach Dąbrowska anknüpfen (Taf. 7. 2; 9. 3). Daneben kommen auch zahlreiche Fragmente von dickwandigen Vorratsgefäßen vor. Ihre Form lässt sich aber nur in vereinzelt Fällen rekonstruieren (Taf. 8. 1). Die Ausführung der meisten Töpfe ist sehr unsorgfältig. Diese Bemerkung gilt u. a. für die Oberfläche der Gefäßwandungen. Sie weisen viele Unebenheiten auf, die im Prozess der Formung und dem Brand der Gefäße entstanden. Die Farbe der Oberfläche ist unterschiedlich, in keinem Fall gewinnt man aber den Eindruck, dass sie eine Folge gezielter Maßnahmen ist. Der für die Herstellung der Töpfe genutzte Ton wurde schwach aufbereitet. Als Magerungszusatz benutzte man (wohl ziemlich zufällig) Stein- und Keramikgrus.

²⁶ Dąbrowska 1997, 103–104.

ki rekonstrukcji i analizy licznego zbioru ceramiki odkrytego w obrębie obiektu, które wskazują na występowanie w części przydennej i stropowej fragmentów odmiennych form naczyń.

Z opisywaną osadą związany jest też obiekt interpretowany jako pozostałości pieca (ob. 24), posiadający w rzucie zarys owalny i wymiary około 140 × 200 cm, w przekroju rysujący się jako zagłębienie o pionowo opadających ściankach i płaskim dnie posadowionym na podłożu lessowym na głębokości około 85 cm. W jego warstwowanym zasypisku przesyconym drobkami węgla drzewnego zalegało w przybliżeniu koliste zwarte skupisko polepy o średnicy około 1 metra, złożone ze ściśle przylegających do siebie brył będących zapewne destruktem glinianej kopuły tworzącej pierwotnie naziemną część pieca. Znalaziono w nim też nieliczne fragmenty ceramiki oraz kości zwierzęcych, na podstawie których trudno wnioskować w sposób bardziej precyzyjny o funkcji całego założenia. Na uwagę zasługuje również związany z osadą ob. 90, będący zapewne pozostałością jamy paleniskowej. Jego wypełnisko o miąższości około 65 cm składało się z dwóch części – górnej o nieregularnym zarysie wypełnionej jasnobrunatną i jasnoszarą próchnicą oraz dolnej o kształcie czworokątym i wymiarach około 200 × 200 cm wypełnionej ciemnobrunatną próchnicą z dużą ilością węgla drzewnego, w obrębie której zalegał wieniec z częściowo przepalonych kamieni narzutowych oraz większość z licznie odkrytych fragmentów ceramiki i kości zwierzęcych (ryc. 8, 9, 10). W sąsiedztwie opisanego obiektu odkryto jeszcze jeden, zniszczony obiekt (ob. 89), w którym zalegały fragmenty trzech zrekonstruowanych w dużym stopniu form naczyń (tabl. 6).

Wstępna ocena dość dużego zbioru ceramiki związanego z osadą, o wiele liczniejszego niż omówione wcześniej znaleziska środkowolateńskie, wskazuje na obecność w nim prawie wyłącznie form naczyń ręcznie lepionych wykonanych w stylu charakterystycznym dla garncarstwa wczesnej kultury przeworskiej. Znaczna część z nich to grubościennie, pokryte niekiedy chropowaceniem do maksymalnej wydętości brzuśca, wąsko- i szerokoottworowe garnki (tabl. 5. 3–4; 6; 7. 2, 9; 8; 9. 2–3), nawiązujące do form typów VI i VII T. Dąbrowskiej wyodrębnionych w materiałach z wczesnoprzeworskiego cmentarzyska w Kamieńczyku, pow. Wyszków.²⁶ Wśród

²⁶ Dąbrowska 1997, 103–104.

Wahrnehmbar ist manchmal eine bedeutende Asymmetrie solcher Formen und unsorgfältige Ausführung ihrer Ränder. In der Regel sind sie wellenförmig, unregelmäßig verdickt, an der Außenseite ziemlich willkürlich abgestrichen, in einer Art, die an die für die Przeworsk-Kultur charakteristische Facettierung erinnert. Eines besonderen Kommentars bedürfen die Wandungen der Töpfe, die in zweifacher Weise geraut sind. Zum Teil ist es eine ‚trockene‘ und feine Rauung. Um das erwünschte Ergebnis zu erreichen, benutzte man wohl eine dünnflüssige Tonlösung, die nach dem Brand an der Oberfläche des Gefäßes ein charakteristisches, unregelmäßiges, feines Netz von Unebenheiten hinterlässt. Zum Teil ist es aber eine ‚grobe‘, manchmal mit den Fingern geglättete Rauung. Diese erreichte man, wenn man die Oberfläche des leicht getrockneten Gefäßes mit einer schwächer verdünnten Mischung von Ton, Sand und organischen Substanzen (beide letzteren als Beigaben) bewarf, wodurch deutliche Verdickungen und Unebenheiten entstanden. Sporadisch erscheint an den Bäuchen der Töpfe eine Verzierung – z. B. verschiedene Kombinationen tief geritzter Linien oder Striche eines mehrzackigen Gerätes (Taf. 5. 3; 9. 2). Gebräuchliche Formen sind auch die in dem beschriebenen Material anwesenden Siebgefäße (Taf. 7) und Schüsseln mit nicht abgesetztem, meist nach innen gebogenem oder manchmal verdicktem und flach abgestrichenen Rand, die den Typ II.4 nach Dąbrowska vertreten (Taf. 5. 2; 7. 7–8, 11, 13).²⁷ Ihre fleckigen, nur nachlässig geglätteten und ohne Sorgfalt bearbeiteten Oberflächen weisen eine klumpige Struktur auf und enthalten viele Unebenheiten. Die Töpfermasse enthält Steingrus und (geringfügig) Schamotte. Ähnlich ausgeführt sind auch Fragmente tiefer Formen, die verschiedene Größe haben und deren Ränder sich nach innen neigen, z. B. eiförmige Töpfe sowie Schalen und halbkugelige Tassen, die sich kaum eindeutig identifizieren lassen (Taf. 5. 1; 7. 12, 14).

Deutlich seltener als die Gebrauchskeramik sind hingegen die dünnwandigen, schwarzgeglätteten Gefäße, die meist einen facettierten Rand haben. Ihre Innenseiten sind entweder sorgfältig ausgeführt und ihr Charakter erinnert an die Außenflächen oder sie weisen Spuren eines waagerechten Glättens (Abstreichens) mit einem ovalen Gegenstand auf. Die Töpfermasse wurde mit feinkörnigem Mineralgrus gemagert. In vielen Fällen ge-

nich wyróżnić można pojedyncze egzemplarze, u których z całą pewnością stwierdzono obecność dwóch wałeczkowatych uch, nawiązujące do naczyń typu VI.2 wg T. Dąbrowskiej (tabl. 7. 2; 9. 3). W omawianym zbiorze znajdują się też liczne, wyróżniające się znaczną grubością fragmenty ścianek garnków zasobowych, które jednak tylko w pojedynczych przypadkach dają podstawę do rekonstrukcji formy takich naczyń (tabl. 8. 1). Wykończenie garnków jest najczęściej bardzo niestaranne. Uwaga ta dotyczy między innymi sposobu potraktowania powierzchni ich ścianek, na których zauważalne są liczne nierówności powstałe w procesie formowania i suszenia naczyń. Barwa powierzchni jest zróżnicowana, w żadnym jednakże przypadku nie sprawia wrażenia by nadano ją celowo. Gлина użyta do wyrobu garnków została słabo przygotowana, schudzona dość przypadkowymi, jak się wydaje, domieszkami tłuczni kamiennego i ceramicznego. Zauważalna jest także niekiedy znaczna asymetria takich form oraz niedbałe przygotowanie ich krawędzi, które z reguły są pofalowane, nieregularnie pogrubione i ścinane dość dowolnie od strony zewnętrznej w sposób przypominający rozpowszechnione na ceramice wczesnej kultury przeworskiej facetowanie. Odrębnego komentarza wymaga wyraźnie zróżnicowane chropowacenie występujące na ściankach garnków. Ma ono dwojaki charakter: albo jest to chropowacenie ‚suche‘ i drobne, które zapewne wykonywano silnie rozwodnionym roztworem gliny tworzącym po wypale charakterystyczną, nieregularną siateczkę nierówności na powierzchni naczyń lub też jest to chropowacenie ‚grobe‘, niekiedy przyglądane palcami, wykonywane przez obrzucanie powierzchni podsuszonego naczynia bardziej związłą mieszką gliny z dodatkiem piasku i substancji organicznych tworzącą wyraźne zgrubienia i nierówności. Sporadycznie na brzuścach garnków pojawia się ornamentyka – np. zróżnicowane kombinacje głęboko rytych linii, czy pociągnięcia narzędzia wielozębne (tabl. 5. 3, 9. 2). Do form użytkowych należą też obecne w opisywanym materiale naczynia sitowate (tabl. 7. 10) oraz misy o niewyodrębnionym, przeważnie nachylonym do wnętrza lub niekiedy pogrubionym i płasko ściętym brzegu reprezentujące typ II.4 wg T. Dąbrowskiej (tabl. 5. 2; 7. 7–8, 11, 13).²⁷ Ich płamiste powierzchnie są niestarannie gładzone lub niedbale opracowane, z gruzelkowatą strukturą i licznymi nie-

27 Dąbrowska 1997, 102.

27 Dąbrowska 1997, 102.

lang eine Rekonstruktion größerer Partien bzw. fast ganzer Formen solcher Gefäße. Es gibt unter ihnen u. a. Tassen des Typs I, Schüsseln des Typs II.1/2 und Terrinen des Typs IV nach Dąbrowska²⁸ mit einem meist leicht verdickten, facettierten Rand des Typs c nach Dąbrowska (Taf. 10. 1–4, 6–8).²⁹ Vereinzelt treten auch Formen mit einem verdickten, nach außen facettierten Rand des Typs a oder b nach Dąbrowska auf (Taf. 10. 5, 9). Ein Teil dieser Gefäße besitzt kleine X-Henkel und weist für die Keramik der Przeworsk-Kultur in der jüngeren vorrömischen Eisenzeit charakteristische, geometrische Ritz- und Stichmuster in Form von schmalen Streifen auf. Manche Formen knüpfen deutlich an das Gefäßspektrum der Przeworsk-Kultur aus den anfänglichen Abschnitten der römischen Kaiserzeit an. Zu nennen ist hier unter anderem ein Fragment, das an die Schälchen des Typs VI.1 nach Teresa Liana anknüpft (Taf. 7. 1),³⁰ bzw. eine fast gänzlich erhaltene Terrine, die an die Formen des Typs II nach Liana erinnert (Taf. 9. 1).³¹

In Verbindung mit der jüngeren Siedlung der Tyniec-Gruppe steht auch eine kleine Gruppe keltischer Funde. Hauptsächlich sind es vereinzelte Fragmente von ‚grauen‘ und weiß-rot bemalten Drehscheibenwaren (Taf. 11. 9–12). Sie stammen vermutlich aus Produktionszentren in der Gegend von Krakau, in denen derartige Keramik in der Stufe Lt D2 und vielleicht noch am Anfang der römischen Kaiserzeit hergestellt wurde.³² Ein keltisches Erzeugnis ist ebenfalls die (wohl mit der Siedlung zusammenhängende) beschädigte ‚spätlatènezeitliche‘ Glasperle der Gruppe 25 nach Haevernick.³³ Sie wurde aus dunkelgrünem, mit einem feinen gelben Netz aus Opakglas verziertem Glas gefertigt (Taf. 11. 8). Dieses Altstück befand sich in der Verfüllung einer der Befunde vom Ende der frühen Römischen Kaiserzeit.

In der kleinen Gruppe der siedlungszeitgleichen Metallfunde befinden sich neben gängigen Formen von Eisenmessern mit einseitig abgesetztem Griffdorn auch einige unterschiedlich erhaltene Eisenfibeln. Die meisten von ihnen gehören den gewölbten Var. M und N nach Jozef Kostrzewski an (Taf. 11. 1–6),³⁴ die man all-

równościami. W masie garncarskiej znajduje się tłuczeń kamienny i niewielka ilość szamotu. Podobnie wykończone są fragmenty zróżnicowanej wielkości głębokich form o brzegu nachylonym do wnętrza, takich jak garnki jajowate oraz trudne do jednoznacznej identyfikacji czarki lub kubki półkuliste (tabl. 5. 1; 7. 12, 14).

Wyraźnie mniej liczne, niż ceramika użytkowa, są natomiast naczynia cienkościenne o starannie wyrównanych, wygładzonych i niekiedy czernionych powierzchniach zewnętrznych oraz zwykle dokładnie wymodelowanym brzegu wykończonym facetowaniem. Wnętrza takich naczyń są albo starannie dopracowane i przypominają swoim charakterem powierzchnie zewnętrzne lub też widoczne są na nich ślady poziomego przysładzania (ścianania) za pomocą obłego przedmiotu. Masa garncarska, z której wykonano tego rodzaju ceramikę, schudzona została starannie wysortowaną domieszką drobnziarnistego tłucznia mineralnego. W wielu przypadkach zrekonstruowano większe partie lub niemal całe formy naczyń cienkościennych. Są wśród nich między innymi kubki typu I, misy typu II.1/2 oraz wazy typu IV wg T. Dąbrowskiej²⁸ posiadające przeważnie nieznacznie pogrubiony, fasetowany brzeg typu c wg T. Dąbrowskiej (tabl. 10. 1–4, 6–8).²⁹ Pojedynczo występują też formy z brzegiem pogrubionym, fasetowanym od strony zewnętrznej typu a lub b wg T. Dąbrowskiej (tabl. 10. 5, 9). U części naczyń wspomnianych typów występują niewielkie, niekiedy ikosowate uszka wykończone fasetowaniem oraz charakterystyczna dla ceramiki kultury przeworskiej w młodszym okresie przedrzymskim delikatnie ryta i nakłuwana ornamentyka geometryczna ujęta w wąskie, dookolne pasmo ornamentacyjne. Niektóre z form zdradzają też wyraźne nawiązania do stylistyki ceramiki kultury przeworskiej z początkowych etapów okresu rzymskiego. Wymienić tu należy między innymi fragment naczynia nawiązującego do czarek typu VI. 1 wg T. Liany³⁰ (tabl. 7. 1) oraz zachowaną niemal w całości wagę zbliżoną do form typu II wg T. Liany (tabl. 9. 1).³¹

Z młodszą osadą grupy tynieckiej wiązać należy też niewielką ilość zabytków typowo celtyckich. Są to głównie nieliczne fragmenty naczyń wykonanych przy użyciu koła garncarskiego – ‚siwych‘ i zdobionych biało-

28 Dąbrowska 1997, 102–103.

29 Dąbrowska 1988, 15 Abb. 1.

30 Liana 1970, 440, Taf. I. 16.

31 Liana 1970, 439, Taf. II. 1–10, 13.

32 Woźniak 1990; Godłowski 1995; Poleska 2000; Poleska 2006, 35–50, 181–189, 257–258.; Rudnicki 2005b.

33 Haevernick 1960.

34 Kostrzewski 1919, 37, Abb. 23–24.

28 Dąbrowska 1997, 102–103.

29 Dąbrowska 1988, 15 ryc. 1.

30 Liana 1970, 440, tab. I.16.

31 Liana 1970, 439, tab. II.1–10,13.

gemein als Leitformen des späten Abschnitts der jüngeren vorrömischen Eisenzeit im europäischen *Barbaricum* anerkennt.³⁵ Eine der in Zagórzycze entdeckten Fibeln mit spätlatènezeitlicher Konstruktion, deren Bügel etwas niedriger ist und einen merklichen Knickpunkt aufweist (Taf. 11.7), gehört zu den seltenen Übergangsformen zwischen den Fibeln des Typs K und M nach Kostrzewski.³⁶ Die Chronologie solcher Fibeln wurde bisher nicht näher untersucht. Es ist dennoch davon auszugehen, dass ihre Laufzeit sich zumindest partiell mit dem Horizont der geknickten Fibeln und mit dem Anfang des Horizontes der geschweiften Fibeln deckte und somit der Wende der mittleren zur späten Stufe der jüngeren vorrömischen Eisenzeit bzw. dem Anfang der späten Stufe der jüngeren vorrömischen Eisenzeit entspricht.

Das Fehlen der Materialien aus der älterkaiserzeitlichen Stufe B1 an der Fundstelle 1 weist darauf hin, dass die Siedlung der Tyniec-Gruppe noch in der ausgehenden jüngeren vorrömischen Eisenzeit verlassen wurde.³⁷ In Zagórzycze entdeckte man keine Formen von Tracht- u. Schmuckaccessoires, die für die Wende der vorrömischen Eisenzeit und der römischen Kaiserzeit typisch waren und die man aus anderen Fundstellen in der Gegend von Krakau kennt. Zu erinnern ist hier etwa an die Fibeln der Typen O nach Kostrzewski³⁸ und A.18³⁹ bzw. die ältesten Formen von provinzialrömischen Spangen.⁴⁰

Die obigen Bemerkungen erlauben ein Bild der Wandlungen der Besiedlung der Tyniec-Gruppe in Zagórzycze zu skizzieren. Zum Teil bleibt es aber hypothetisch, weil es sich immer noch auf unvollständige Daten stützt. Dennoch lassen sich im Material zwei Besiedlungsphasen von unterschiedlichen kulturellen Fazies aussondern. In der älteren Phase, die die Mittellatènezeit umfasste, gab es vermutlich an der Fundstelle 1 eine kleine Siedlung mit deutlich keltischem Charakter. Es zeugen davon sowohl das Fundmaterial und die Befunde als auch das Tierknochenspektrum, das an das keltische Zuchtmodell anknüpft. Die Materialien aus dieser

rottem Malowanim (tabl. 11. 9–12). Pochodzą one zapewne z podkrakowskich ośrodków wytwarzających tego typu ceramikę w fazie Lt D2 i być może jeszcze na samym początku okresu rzymskiego.³² Celtyckim wyrobem jest również związany prawdopodobnie z osadą uszkodzony „późnolateński” paciór szklany grupy 25 wg Th. Haevernick,³³ wykonany z ciemnozielonego szkła zdobionego żółtą siateczką ze szkła opakowego (tabl. 11. 8), odkryty na wtórnym złożu w zasypisku jednego z obiektów ze schyłku wczesnego okresu rzymskiego.

Wśród niewielkiej grupy zabytków metalowych pochodzących z okresu funkcjonowania osady, oprócz użytkowych form noży żelaznych o jednostronnie wyodrębnionym kolcu do rękojeści, znajduje się kilka zachowanych w różnym stopniu zapinek żelaznych. Większość z nich to egzemplarze o konstrukcji późnolateńskiej i wysoko wysklepionym, silnie wygiętym kabłąku należące do typów M i N wg J. Kostrzewskiego (tabl. 11. 1–6),³⁴ które uznaje się powszechnie za wyznaczniki późnej fazy młodszego okresu przedrzymskiego w europejskim *Barbaricum*.³⁵ Jedna z odkrytych w Zagórzycach fibul o konstrukcji późnolateńskiej, której kabłąk jest nieco niższy i niemal kolankowato wysklepiony, z wyraźnym jednakże zaokrągleniem na zgięciu (tabl. 11. 7), należy do rzadko spotykanych form przejściowych pomiędzy fibulami typu K i M wg J. Kostrzewskiego.³⁶ Chronologia takich zapinek nie była dotąd bliżej analizowana. Należy jednak sądzić, że okres ich występowania pokrywał się przynajmniej częściowo z horyzontem, w którym użytkowano równoległe zapinki typów K i M wg J. Kostrzewskiego, tj. z przełomem środkowej i późnej fazy młodszego okresu przedrzymskiego lub z początkami późnej fazy młodszego okresu przedrzymskiego.

Brak na stanowisku 1 znalezisk z długiego odcinka chronologicznego obejmującego fazę B1 okresu rzymskiego³⁷ pozwala sądzić, że istniejąca tu młodszą osadą grupy tynieckiej została opuszczona w okresie wcześniejszym. Najprawdopodobniej stało się to jeszcze przed końcem młodszego okresu przedrzymskiego, gdyż w Zagórzycach nie odkryto form zabytków metalowych ty-

35 Nylén 1955; Hachmann 1961; Godłowski 1985; Dąbrowska 1988; Dąbrowska 2008; Becker 1992; Völling 1995.

36 Kostrzewski 1919, 32–33, Abb. 17.

37 Grygiel und Pikulski 2006; Grygiel, Pikulski und Trojan 2009; Grygiel, Pikulski und Trojan 2011.

38 Kostrzewski 1919, 40 Abb. 25.

39 Almgren 1923.

40 Godłowski 1995, 84, 93, Abb. 4.

32 Woźniak 1990; Godłowski 1995; Poleska 2000; Poleska 2006, 35–50, 181–189, 257–258.; Rudnicki 2005b.

33 Haevernick 1960.

34 Kostrzewski 1919, 37, ryc. 23–24.

35 Nylén 1955; Hachmann 1961; Godłowski 1985; Dąbrowska 1988; Dąbrowska 2008; Becker 1992; Völling 1995.

36 Kostrzewski 1919, 32–33, ryc. 17.

37 Grygiel i Pikulski 2006; Grygiel, Pikulski i Trojan 2009; Grygiel, Pikulski i Trojan 2011.

Siedlung weichen nicht bedeutend von den Funden aus den keltischen Besiedlungszonen in Oberschlesien und aus dem mittleren Donauebiet ab. Es fehlt aber an Funden, die für die frühe Przeworsk-Kultur typisch sind. Dagegen zeichnet sich derartige Vergesellschaftung regelmäßig an mittelaltenezeitlichen Siedlungen der Tyniec-Gruppe ab, besonders auf der Terrasse am linken Ufer der oberen Weichsel im Krakauer Stadtteil Nowa Huta.⁴¹

In der Spätlatènezeit, vermutlich um ihre Mitte, entstand in Zagórzycy eine zweite Siedlung der Tyniec-Gruppe mit einem anderen Bebauungsmodell als in der älteren keltischen Siedlung. Gegründet wurde sie von einer Bevölkerung, die die handgemachte Keramik im Stil der Przeworsk-Kultur herstellte, und die sich der für diese Kultur typischen Formen der Metallerzeugnisse bediente. Die Anwesenheit so vieler Elemente der frühen Przeworsk-Kultur in einer Siedlung der Tyniec-Gruppe ist in der Gegend von Krakau keine besondere Erscheinung. In der östlichen Peripherie dieser Kulturgruppe, besonders auf dem Gebiet zwischen den Flüssen Nida und Nidzica, wo ebenfalls Zagórzycy liegt, sind nämlich Fundstellen aus der Spätlatènezeit bekannt, aus denen Materialien stammen, die vom starken Einfluss der frühen Przeworsk-Kultur zeugen, oder auch Funde, die ausschließlich dieser Kultureinheit zuzuschreiben sind. Es gibt darunter sowohl Siedlungen – z. B. solche, die noch älter als die Spätlatènezeit sind (Jakuszowice und Charbinowice)⁴² – als auch früher auf diesem Gebiet abwesende Gräberfelder (z. B. Stradów und Pelczyska),⁴³ auf denen Bestattungssitten der Przeworsk-Kultur herrschten.

Die Änderung des kulturellen (und in einem gewissen Grad auch ethnischen) Bildes der östlichen Peripherie der Tyniec-Gruppe in der Spätlatènezeit soll man wohl mit dem Zustrom der Ansiedler aus dem Gebiet der Przeworsk-Kultur in Verbindung bringen, d. h. aus dem Nida-Becken und der Sandomierz-Hochebene. Aus diesem Gebiet kamen vielleicht auch die Siedler, die sich am Ende der Latènezeit in Zagórzycy niedergelassen haben. Die zugewanderte Bevölkerung der Przeworsk-Kultur, die zum großen Teil ihre Kulturtradition behielt, unterhielt lebhaft Kontakte mit der restlichen keltischen Bevölkerung. Es zeugt davon nicht nur die

powych dla przełomu okresu przedrzymskiego i okresu rzymskiego spotykanych na innych stanowiskach w regionie podkrakowskim. Wspomnieć tu można chociażby zapinki typu O wg J. Kostrzewskiego,³⁸ fibule typu A 18,³⁹ czy najstarsze formy fibul pochodzenia prowincjonalno rzymskiego.⁴⁰

Powyższe uwagi pozwalają naszkicować po części hipotetyczny, bo wciąż oparty na niepełnych danych terenowych, obraz przemian osadnictwa grupy tynieckiej w Zagórzycach. W okresie jego rozwoju można wyodrębnić dwie zasadnicze fazy, z którymi związane są materiały o nieco odmiennym obliczu kulturowym. W starszej z nich obejmującej środkowy okres lateński na stanowisku 1 istniała prawdopodobnie niewielka osada o wyraźnie celtyckim charakterze, czytelnym zarówno w formach zabytków ruchomych i obiektów wziemnych, jak i w odtworzonej strukturze stada hodowlanego, nawiązującej do modelu hodowli typowego dla terenów kultury celtyckiej. Materiały z tej osady nie odbiegają znacząco od znalezisk występujących na osiedlach celtyckich znanych z szerokiej strefy osadnictwa kultury lateńskiej obejmującej dorzecze środkowego Dunaju oraz Górny Śląsk. Można natomiast wśród nich zauważyć brak komponenty znalezisk typowych dla wczesnej kultury przeworskiej, towarzyszących właściwie nieodłącznie materiałom celtyckim na środkowolateńskich osadach grupy tynieckiej, zwłaszcza tych zlokalizowanych na lewo-brzeżnej terasie górnej Wisły w Krakowie-Nowej Hucie.⁴¹

W ciągu późnego okresu lateńskiego, prawdopodobnie około jego połowy, w Zagórzycach powstała druga osada grupy tynieckiej o nieco odmiennej, niż starsze osiedle celtyckie, zabudowie, założona przez ludność wytwarzającą ceramikę ręcznie lepioną w stylu charakterystycznym dla wczesnej kultury przeworskiej i posługującą się typowymi dla tej kultury formami zabytków metalowych. Obecność tak licznych elementów 'wczesnoprzeworskich' na osadzie grupy tynieckiej nie jest zjawiskiem wyjątkowym w regionie podkrakowskim. Ze wschodnich peryferii tego ugrupowania, szczególnie z międzyrzecza Nidy i Nidzicy, gdzie położone są również Zagórzycy, znane są bowiem stanowiska z późnego okresu lateńskiego, z których pochodzą albo materiały świad-

41 Poleska 2006, 177–180, 259–260.

42 Godłowski 1986, 110–111; Czaplą 1994; Byrska 2001; unpublizierte Sammlung des Instituts für Archäologie der Jagiellonen-Universität.

43 Gajewski und Woźniak 2000; Rudnicki 2005a; Rudnicki 2009.

38 Kostrzewski 1919, 40 ryc. 25.

39 Almgren 1923.

40 Godłowski 1995, 84, 93, ryc. 4.

41 Poleska 2006, 177–180, 259–260.

lange Liste spätkeltischer Importe, die in Przeworsk-Fundkontexten auftreten, sondern auch die Spezifik örtlicher Nekropolen. Noch in der frühen römischen Kaiserzeit begegnet man auf ihnen rechteckigen Grabgärten (sog. ‚Graben-Objekten‘), die an übliche Anlagen aus keltischen Gräberfeldern der Spätlatènezeit (besonders in Westeuropa) klar anknüpfen.⁴⁴

Den Untergang der Tyniec-Gruppe in der Stufe B1 begleiteten bedeutende Umwandlungen des Besiedlungsbildes in der ganzen Lösszone in der Gegend von Krakau.⁴⁵ Dies gilt auch für Zagórzycze, wo es keinen Nachweis für eine Besiedlungskontinuität gibt. Erst in der Stufe B2, nach einer sichtbaren Besiedlungspause, gründete hier eine nächste Gruppe der Bevölkerung der Przeworsk-Kultur eine große Siedlung, deren reiche Überreste an der Fundstelle 1 untersucht wurden.⁴⁶ Rätselhaft sind die Ursachen der beträchtlichen Instabilität der Besiedlung, die man in Zagórzycze beobachtet. Teilweise hängt es mit dem weiteren Kontext der Besiedlungsänderungen auf den Lössgebieten in der Gegend von Krakau zusammen. Die sich hier abspielenden Veränderungen hatten wohl keinen drastischen Charakter. Spuren davon sind häufig Brandschichten und Zerstörungshorizonte, die man aber in der Siedlung in Zagórzycze nicht feststellen konnte. Der Hintergrund für die Veränderungen könnten die sich dynamisch ändernden wirtschaftlichen Bedingungen sein, die durch bestimmte klimatische und geologische Faktoren verursacht wurden. Zu diesen Faktoren zählten wohl die niedrigen Erträge auf dem leichten Ackerboden, der sich auf dem in der Gegend der archäologischen Fundstellen in Zagórzycze dominierenden lehmigen und sandigen Untergrund ausbildete.

czące o silnych wpływach wczesnej kultury przeworskiej lub też są to znaleziska, które wręcz można przypisać tylko tej jednostce kulturowej. Są wśród nich zarówno osady – np. obiekty o starszej niż późnolateńska metryce w Jakuszowicach i Charbinowicach,⁴² jak i nienotowane wcześniej na tym obszarze cmentarzyska, znane np. ze stanowisk w Stradowie i Pełczyskach,⁴³ na których zmarłych chowano według norm panujących w kulturze przeworskiej.

Zmianę oblicza kulturowego i w jakimś stopniu również etnicznego wschodniego pogranicza grupy tynieckiej w późnym okresie lateńskim należy najpewniej łączyć z napływem kolejnych, nowych fal ludności kultury przeworskiej zamieszkującej nad górną Nidą oraz na obszarach wschodniej i północnej części Niecki Nidziańskiej i na Wyżynie Sandomierskiej. Niewykluczone, że stamtąd pochodzili też osadnicy, którzy u schyłku okresu lateńskiego osiedli w Zagórzycach. Napływała ludność kultury przeworskiej, zachowując w dużym stopniu niezależność kulturową, utrzymywała żywe kontakty z kręgiem kultury późnoceltyckiej. Świadczy o tym nie tylko długa lista późnolateńskich importów celtyckich występujących w kontekście materiałów wczesnoprzeworskich, ale wskazuje też na to specyfika nekropoli wczesnoprzeworskich założonych u schyłku okresu lateńskiego w strefie lessowej, na których jeszcze we wczesnym okresie rzymskim spotyka się czworokątne obiekty rowkowe nawiązujące do podobnych lub wręcz identycznych obiektów spotykanych na późnolateńskich nekropolach celtyckich, zwłaszcza tych z obszaru Europy Zachodniej.⁴⁴

Zanikowi grupy tynieckiej w ciągu fazy B1 towarzyszyły poważne przekształcenia osadnicze w całej strefie lessowej w okolicach Krakowa.⁴⁵ Nie ominęły one również Zagórzyc, gdzie nie odnotowano śladów kontynuacji osadnictwa z okresu lateńskiego. Dopiero w ciągu fazy B2, po okresie zauważalnej przerwy osadniczej, kolejna grupa ludności kultury przeworskiej założyła tu dużą osadę, której bogate pozostałości zbadano na stano-

44 Beispielsweise Kryspinów, Kreis Krakau (Godłowski 1977; Godłowski 1995), Michałowice, Kreis Kazimierza Wielka, Fdpl. 1 (Pikulski und Zagórska-Telega 2011; Zagórska-Telega u. a. 2011), Szarbia, Kreis Proszowice (Naglik 2002).

45 Godłowski 1995.

46 Grygiel und Pikulski 2006; Grygiel, Pikulski und Trojan 2009; Grygiel, Pikulski und Trojan 2011.

42 Godłowski 1986, 110–111; Czaplą 1994; Byrska 2001; niepublikowane zbiory Instytutu Archeologii UJ.

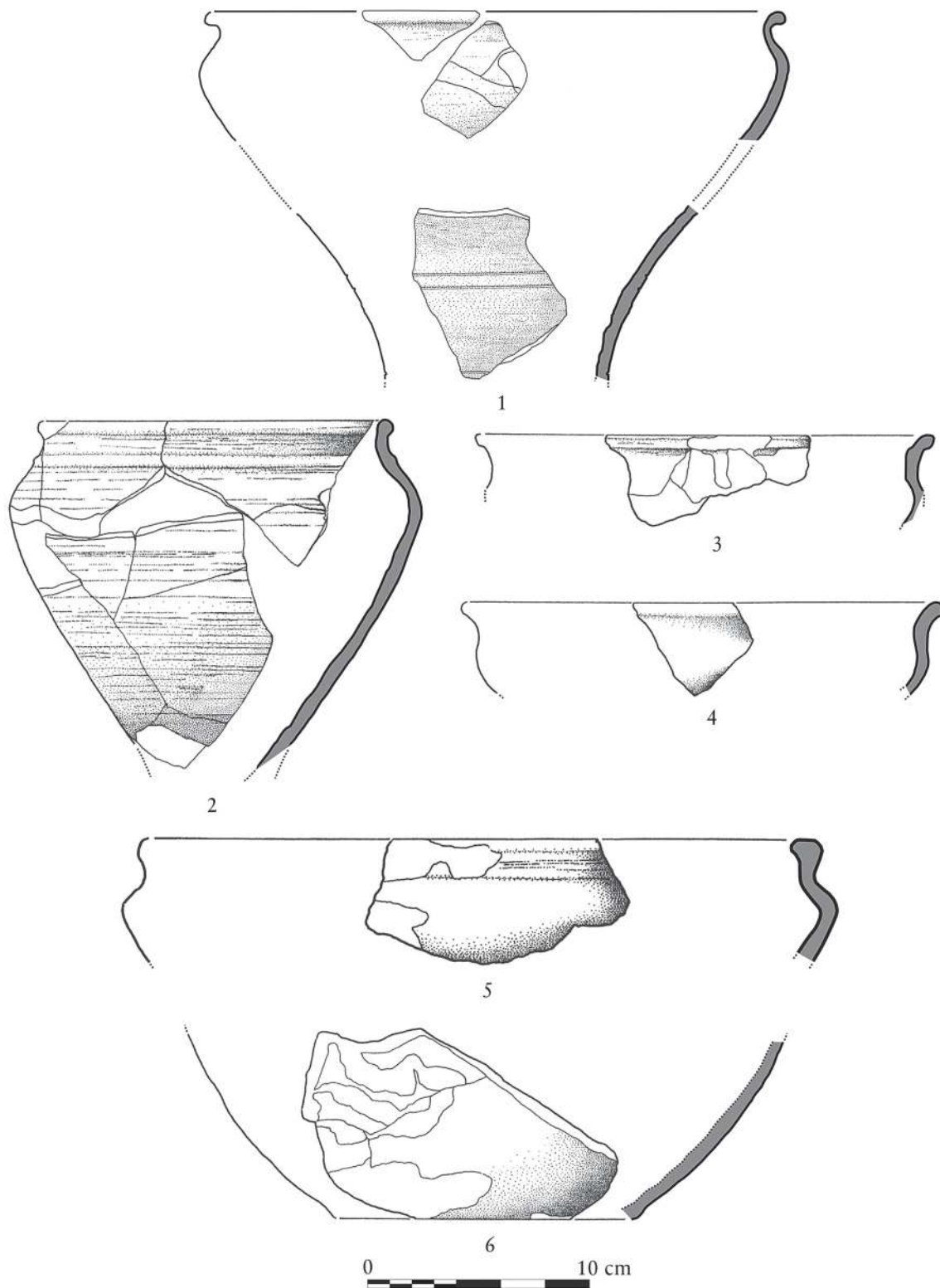
43 Gajewski i Woźniak 2000; Rudnicki 2005a; Rudnicki 2009.

44 Np. Kryspinów, pow. Kraków (Godłowski 1977; Godłowski 1995), Michałowice, pow. Kazimierza Wielka, st. 1 (Pikulski i Zagórska-Telega 2011; Zagórska-Telega i in. 2011), Szarbia, pow. Proszowice (Naglik 2002).

45 Godłowski 1995.

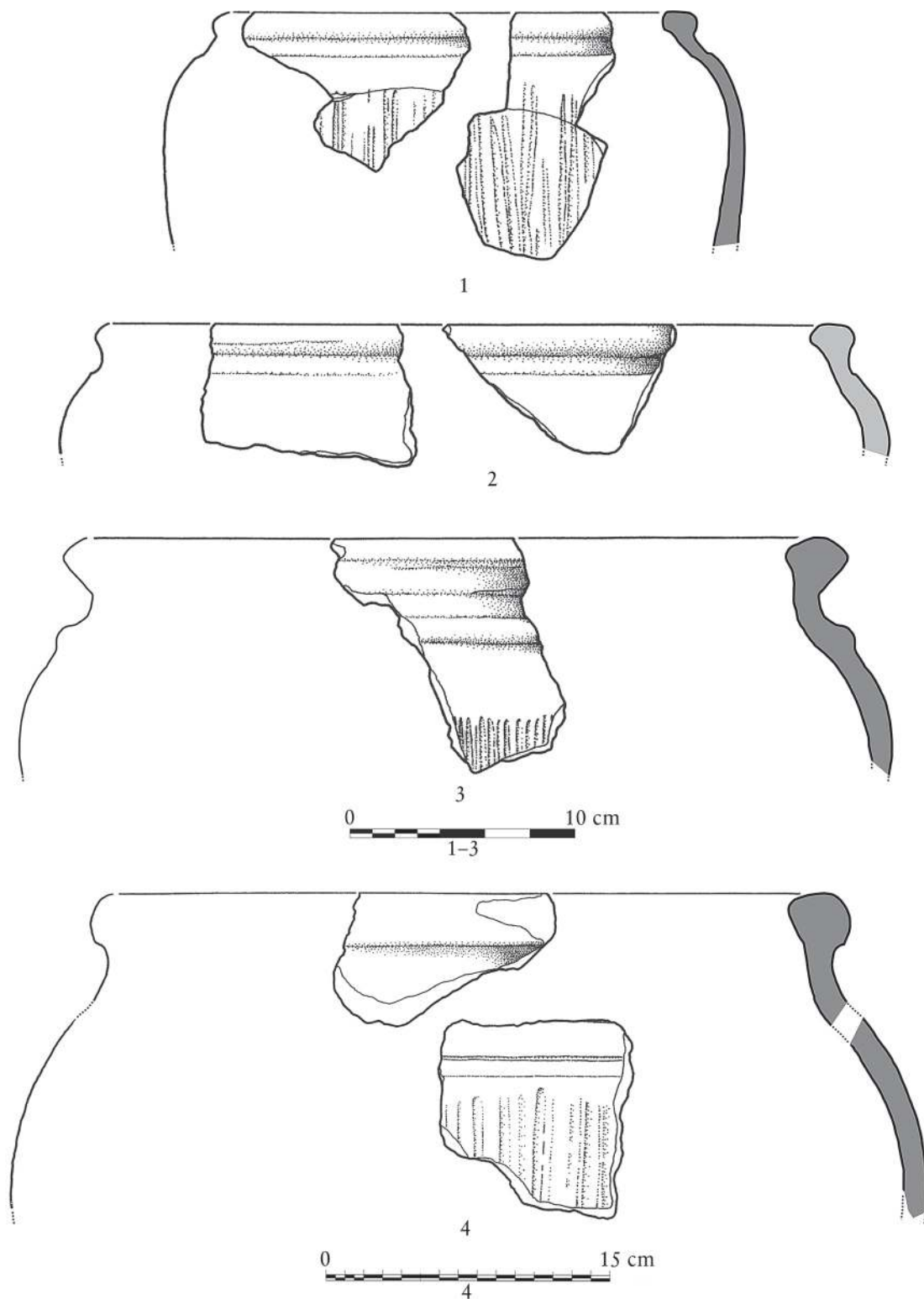
wisku 1.⁴⁶ Zagadkowe są przyczyny znaczącej niestabilności osadniczej obserwowanej w Zagórzycach, wpisującej się po części w szerszy kontekst przeobrażeń osadnictwa na lessach podkrakowskich. Zaistniałe tu przemiany nie miały raczej charakteru zjawisk gwałtownych, którym towarzyszą zwykle warstwy zniszczeń i pożarów na osadach, czego nie odnotowano w przypadku Zagórzyc. Podłożem częstych przemian osadniczych mogły być natomiast zmieniające się dynamicznie warunki gospodarowania wynikające z działania określonych czynników klimatyczno-glebowych. Jednym z nich była najpewniej niewielka wydajność lekkich gleb rolnych wykształconych na glinach i piaskach dominujących w otoczeniu stanowisk archeologicznych w Zagórzycach.

46 Grygiel i Pikulski 2006; Grygiel, Pikulski i Trojan 2009; Grygiel, Pikulski i Trojan 2011.

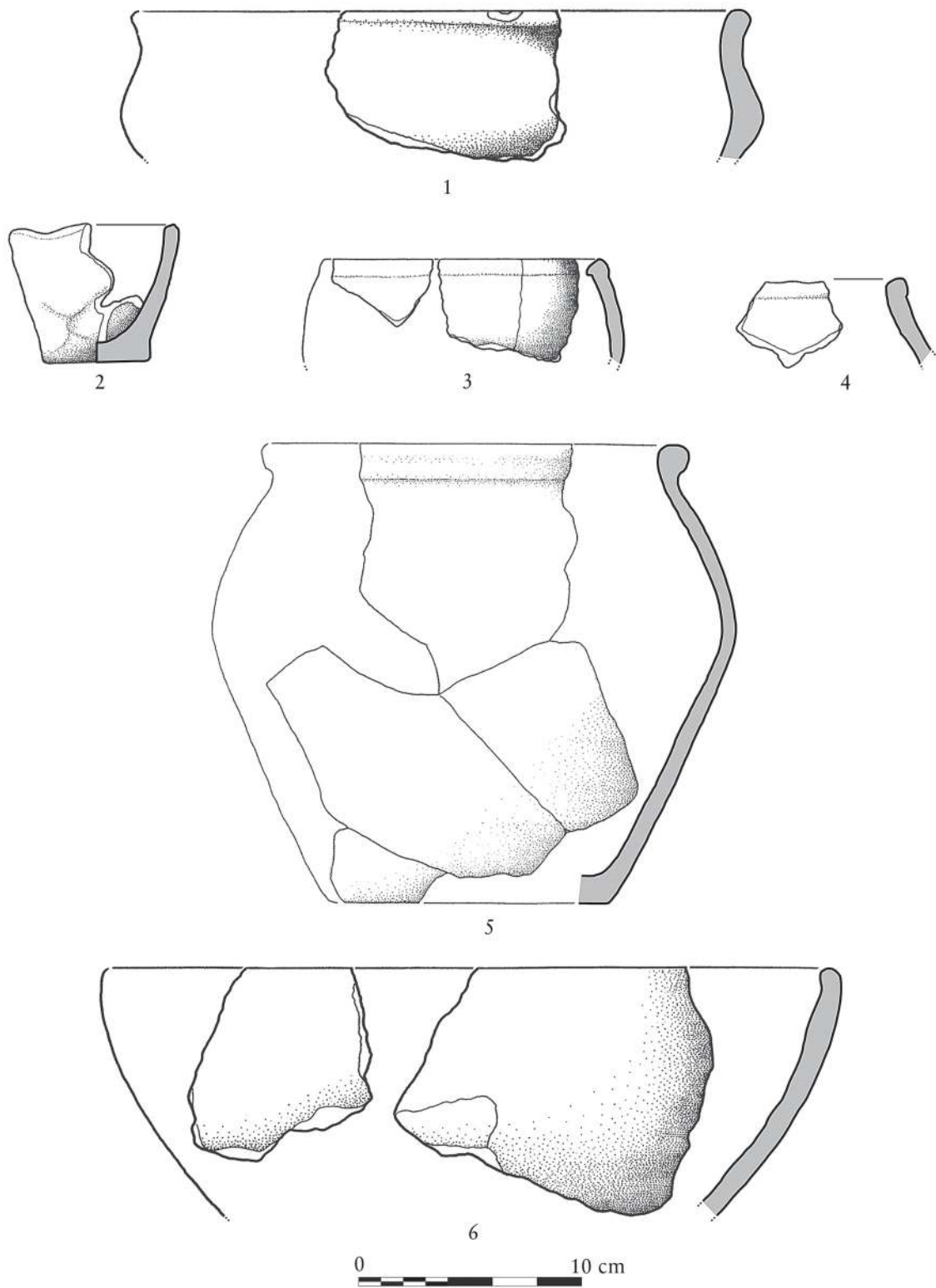

Taf. 1 Zagórzycze Fdpl. 1: Bef. 9 (2-6), 100 (1). ‚Graue‘ Ware der Tyniec-Gruppe – Drehscheibenkeramik.

Tabl. 1 Zagórzycze stan. 1: Obiekt 9 (2-6), 100 (1). Tzw. ceramika szara grupy tynieckiej – ceramika wykonana przy użyciu koła garncarskiego.

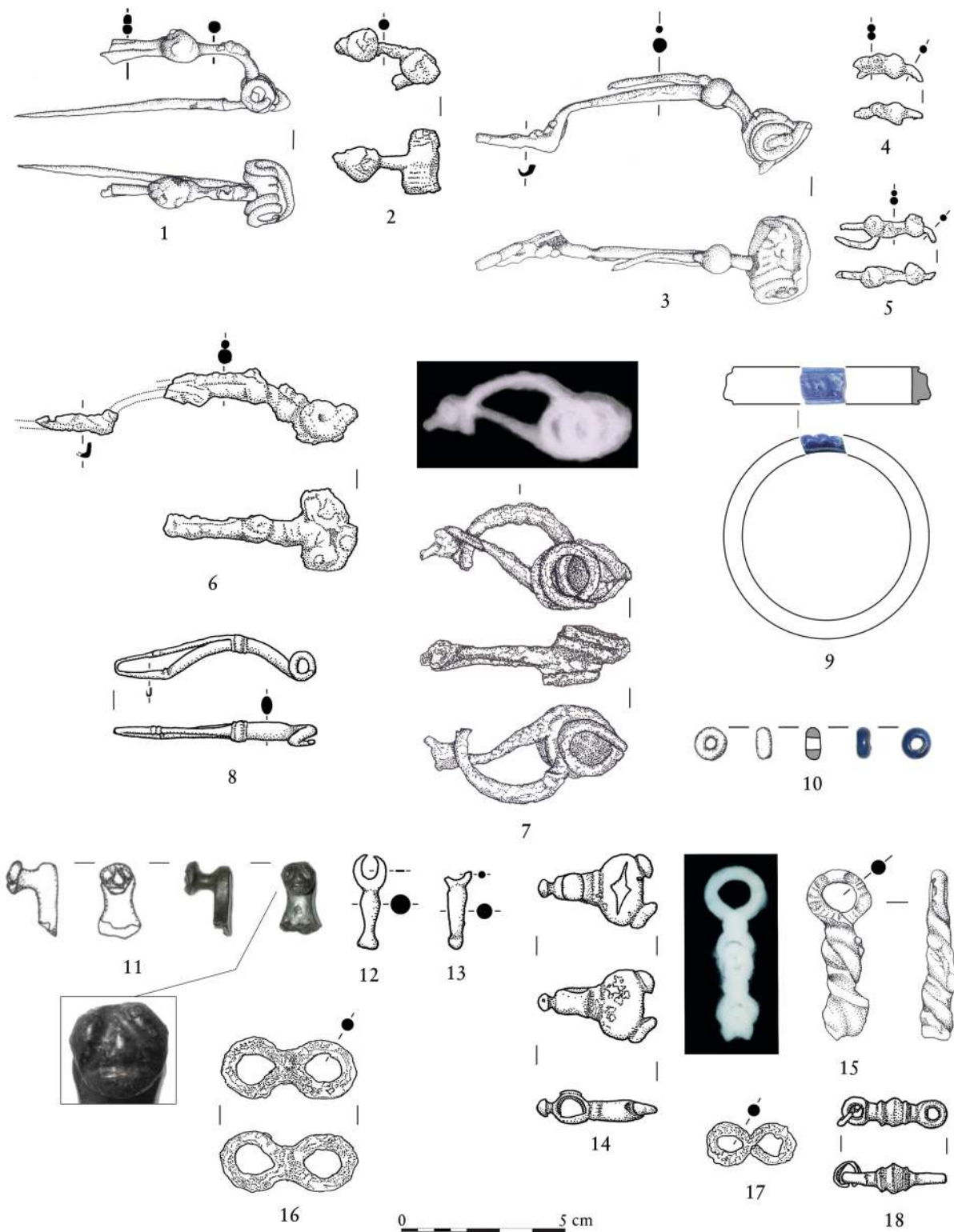

Taf. 2 Zagórzycze Fdpl. 1: Bef. 9 (2-4), 21 (1). Graphitton-Keramik der Tynieć-Gruppe – 1, 3 und 4; Drehscheibenkeramik; 2: handgemachte Keramik.
 Tabl. 2 Zagórzycze stan. 1: Obiekt 9 (2-4), 21 (1). Ceramika grafitowa grupy tyniećkiej – 1, 3 i 4; ceramika wykonana przy użyciu koła garncarskiego; 2: ceramika lepiona ręcznie.

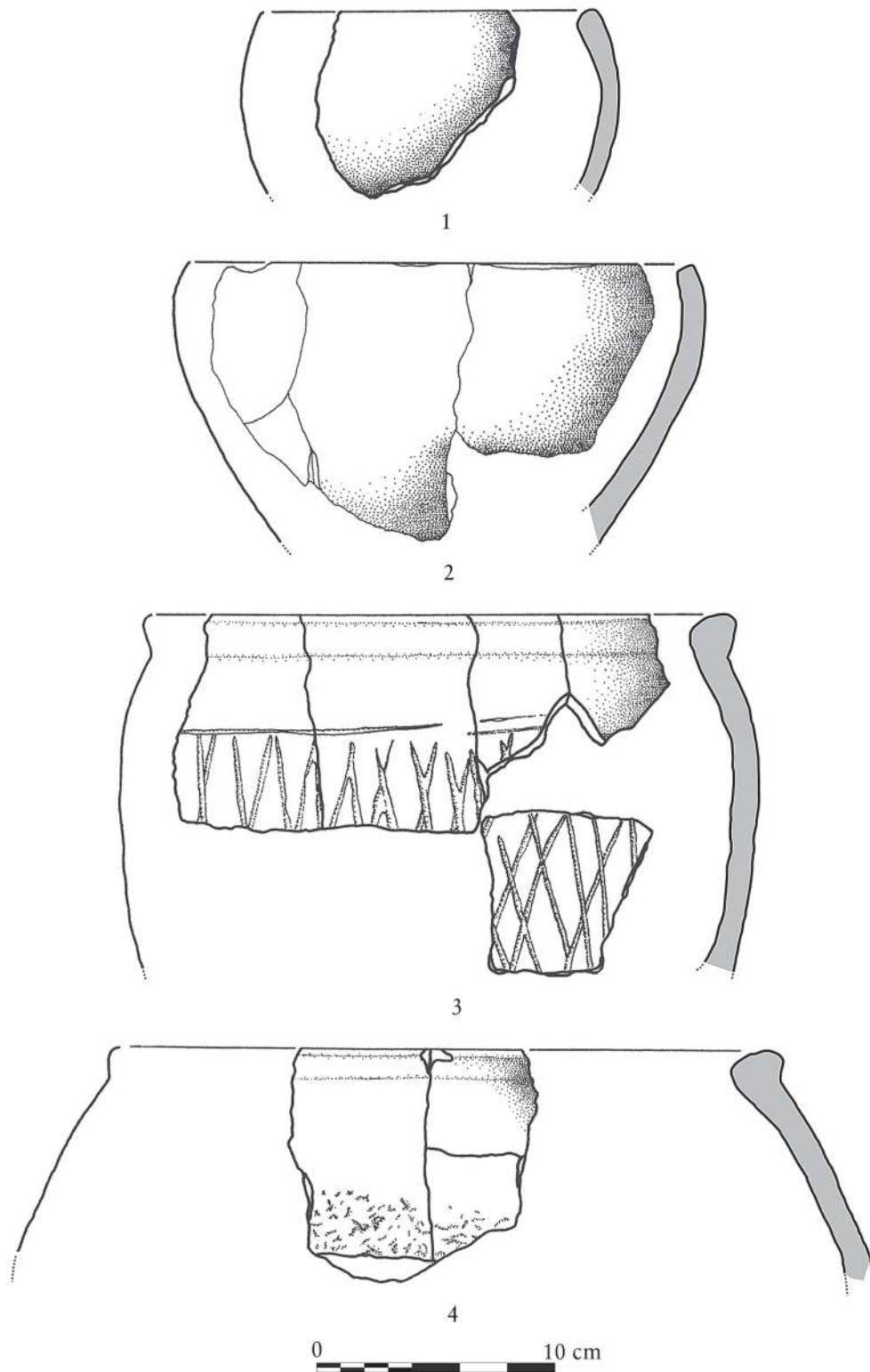
Taf. 3 Zagórzycze Fdpl. 1: Bef. 9 (1), 21 (2-5), Kulturschicht (6). Handgefertigte Keramik der Tyniec-Gruppe.

Tabl. 3 Zagórzycze stan. 1: Obiekt 9 (1), 21 (2-5), warstwa kulturowa (6). Ceramika ręcznie lepiona grupy tynieckiej.

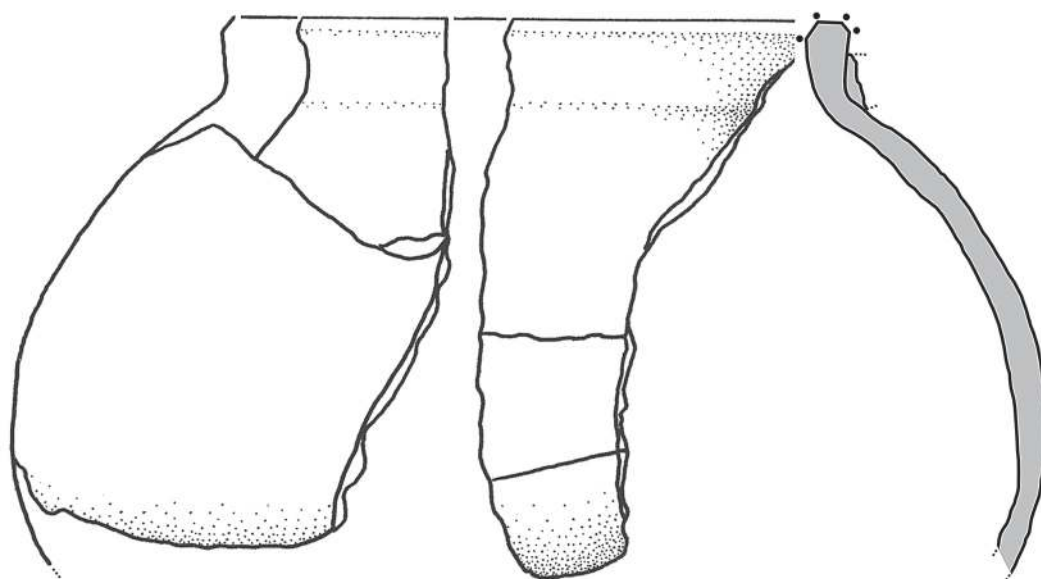
Taf. 4 Zagórzycze Fdpl. 1: Funde der Tyniec-Gruppe. Bef. 9 (1), 21 (2, 15-17), 100 (6, 10, 11), 267 (8), 276 (5), Kulturschicht und Oberflächenfunde (3, 4, 7, 9, 12-14, 18). 1-7, 15-17 - Eisen; 8, 11-14, 18 - Bronze; 9, 10 - Glas.

Tabl. 4 Zagórzycze stan. 1: Wybór artefaktów grupy tynieckiej. Obiekt 9 (1), 21 (2, 15-17), 100 (6, 10, 11), 267 (8), 276 (5), warstwa kulturowa i znalezi-ska powierzchniowe (3, 4, 7, 9, 12-14, 18). 1-7, 15-17 - żelazo; 8, 11-14, 18 - brąz; 9, 10 - szkło.

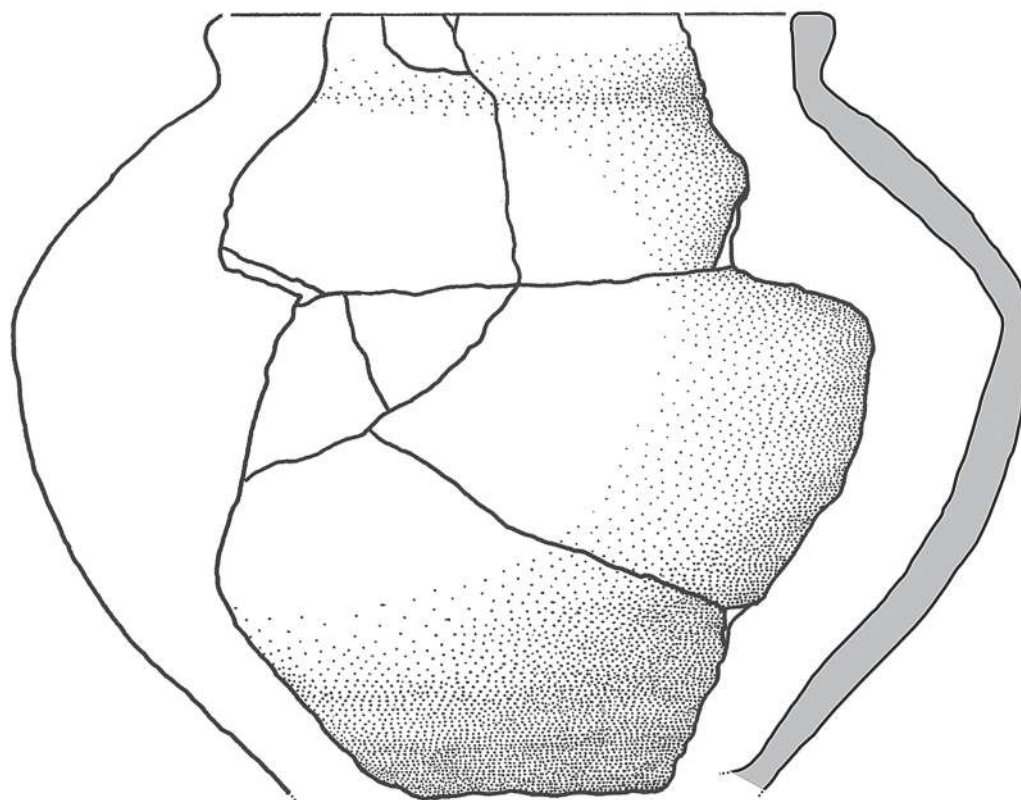

Taf. 5 Zagórzycze Fdpl. 1: Bef. 11. Handgefertigte Keramik der Tynec-Gruppe.

Tabl. 5 Zagórzycze stan. 1: Obiekt 11. Ceramika ręcznie lepiona grupy tynieckiej.

1

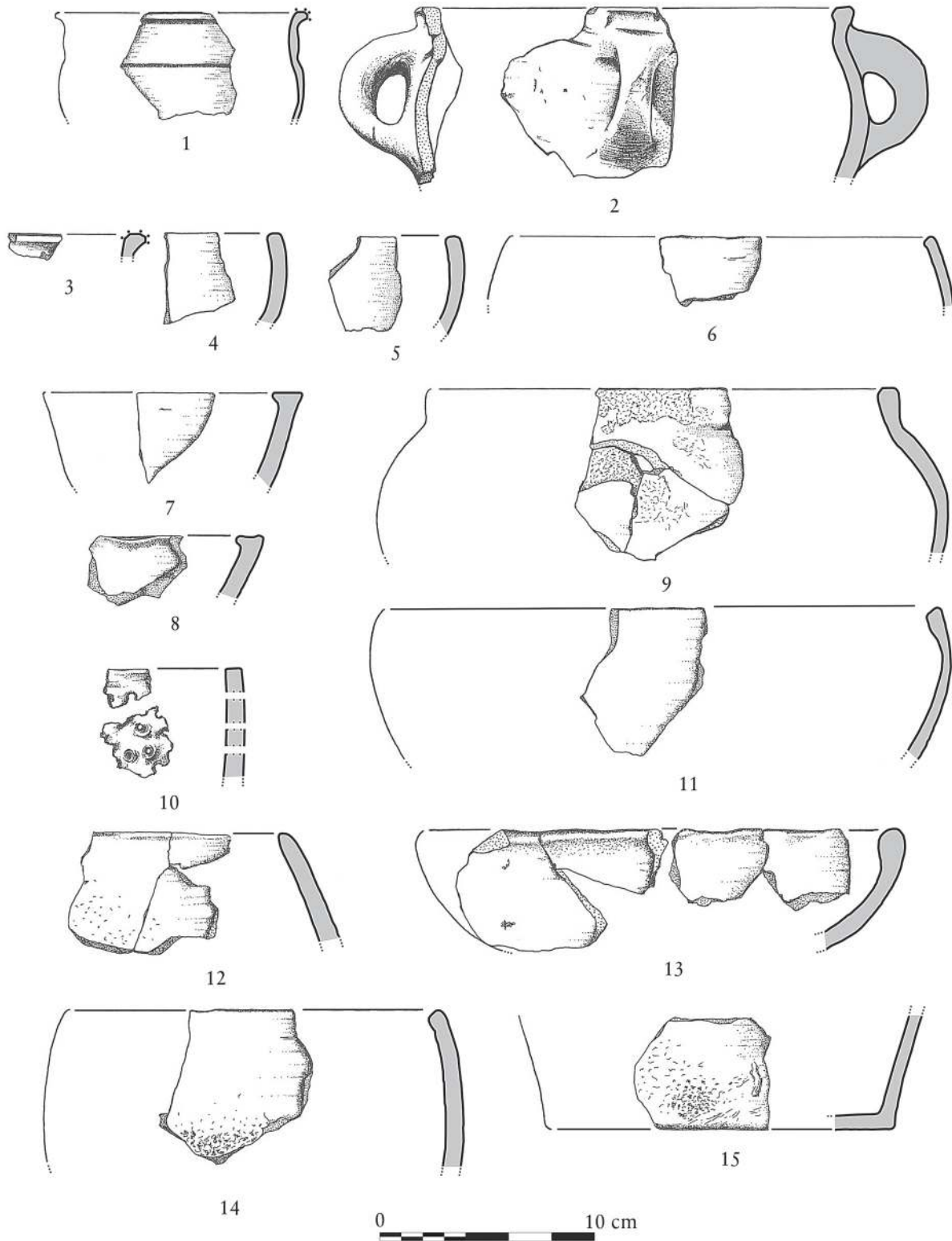

2

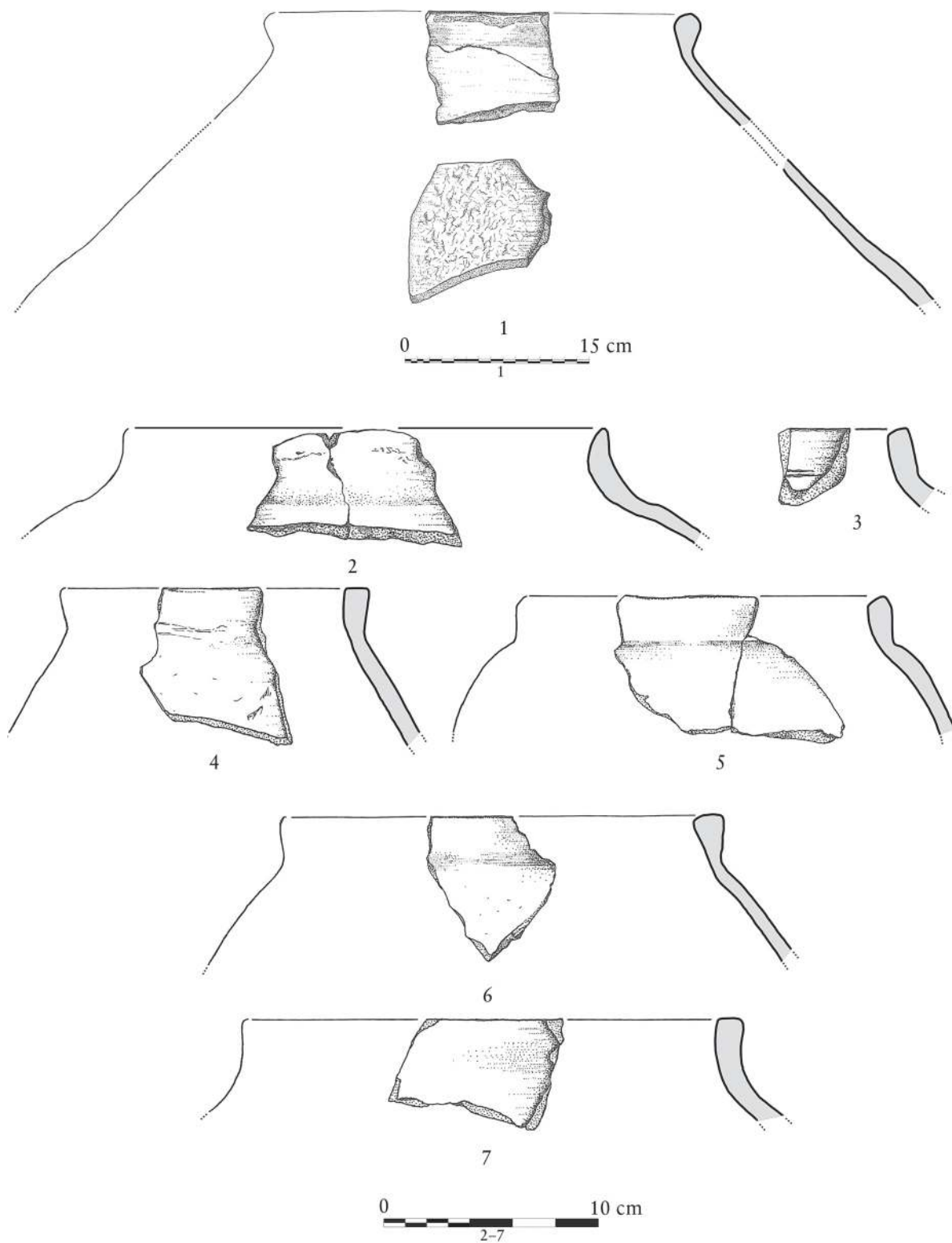
Taf. 6 Zagórzycze Fdpl. 1: Bef. 11. Handgefertigte Keramik der Tynieć-Gruppe.

Tabl. 6 Zagórzycze stan. 1: Obiekt 11. Ceramika ręcznie lepiona grupy tyniećkiej.

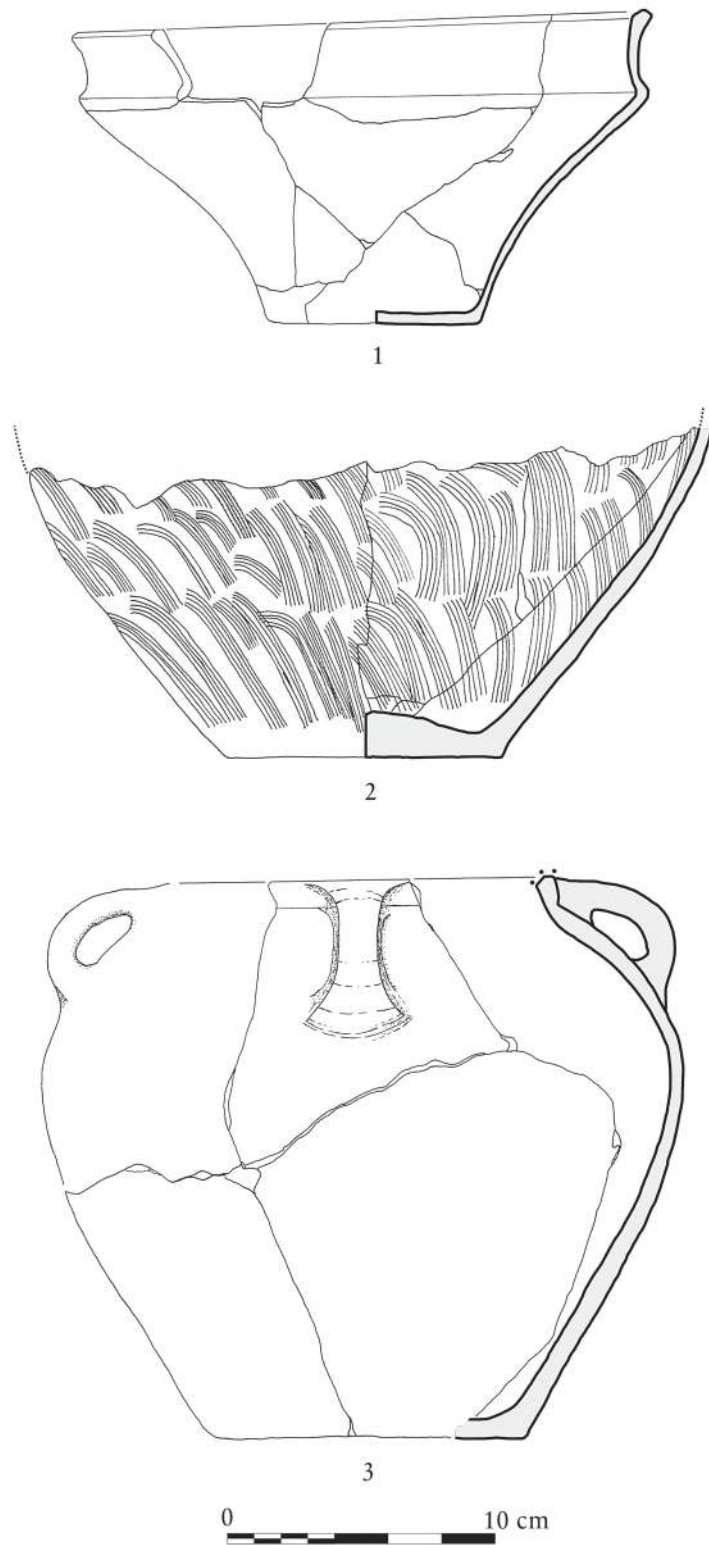
Taf. 7 Zagórzycze Fdpl. 1: Bef. 90. Handgefertigte Keramik der Tyniec-Gruppe.

Tabl. 7 Zagórzycze stan. 1: Obiekt 90. Ceramika ręcznie lepiona grupy tynieckiej.

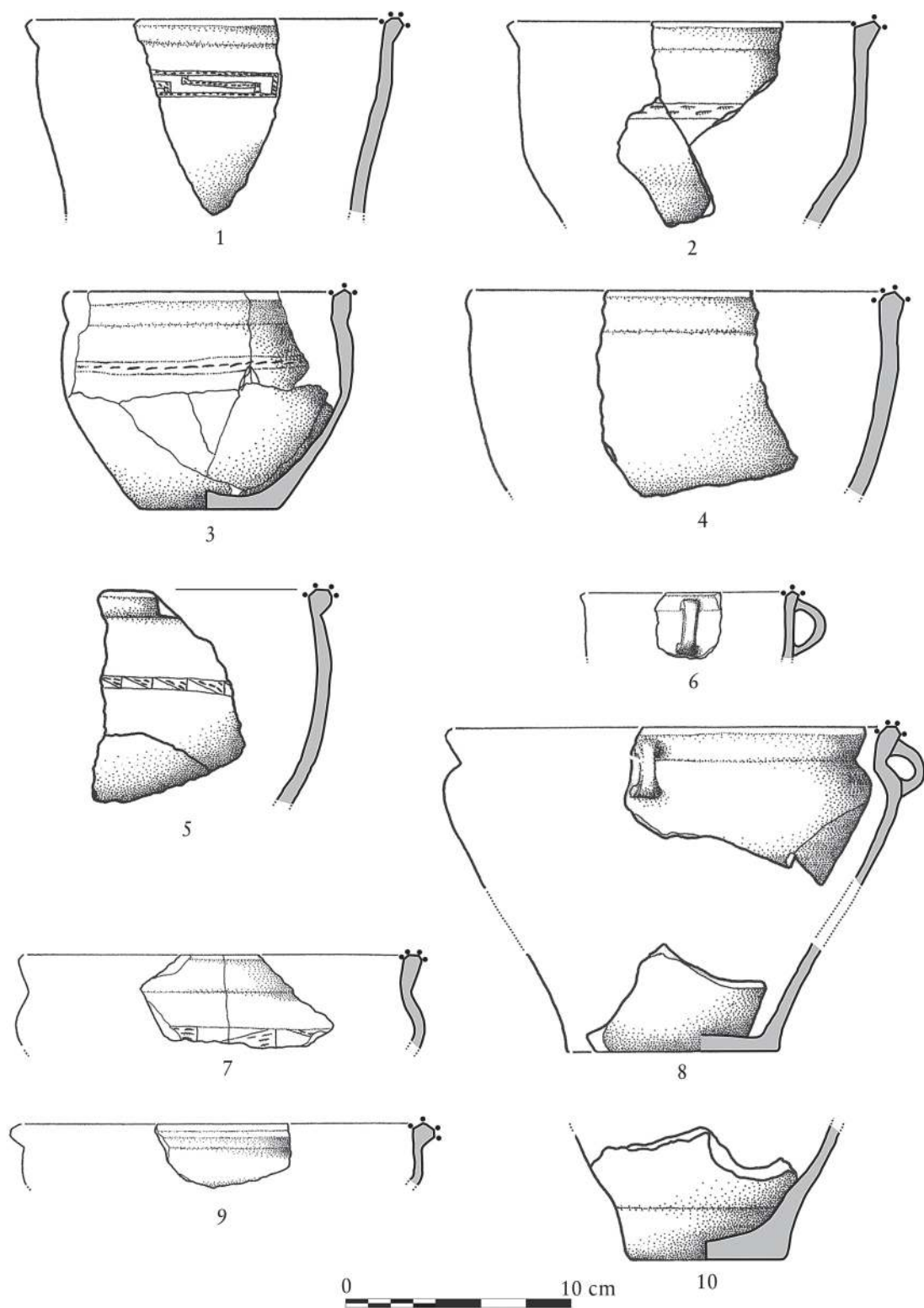
Taf. 8 Zagórzycze Fdpl. 1: Bef. 90. Handgefertigte Keramik der Tynieck-Gruppe.

Tabl. 8 Zagórzycze stan. 1: Obiekt 90. Ceramika ręcznie lepiona grupy tynieckiej.

Taf. 9 Zagórzycze Fdpl. 1: Bef. 89. Handgefertigte Keramik der Tynec-Gruppe.

Tabl. 9 Zagórzycze stan. 1: Obiekt 89. Ceramika ręcznie lepiona grupy tynieckiej.

Taf. 10 Zagórzycze Fdpl. 1: Bef. 11. Handgefertigte Keramik der Tyniec-Gruppe.

Tabl. 10 Zagórzycze stan. 1: Obiekt 11. Ceramika ręcznie lepiąca grupy tynieckiej.

Taf. 11 Zagórzycy Fdpl. 1: Funde der Tyniec-Gruppe. Bef. 76 (8), Kulturschicht (1-7, 9-12). 1 - Eisen u. Bronze (Reparaturspuren); 2-7 - Eisen; 8 - Glas; 9-12 - Drehscheibenkeramik.

Tabl. 11 Zagórzycy stan. 1: Wybór zabytków grupy tynieckiej. Obiekt 76 (8), warstwa kulturowa (1-7, 9-12). 1 - żelazo i brąz (ślady naprawy); 2-7 - żelazo; 8 - szkło; 9-12 - ceramika wykonana przy użyciu koła garncarskiego.

Bibliographie

Bibliografia

Almgren 1923

Oskar Almgren. *Studien über nordeuropäischen Fibelformen der ersten nachchristlichen Jahrhunderten mit Berücksichtigung der provinziäl-römischen und südrussischen Formen*. Bd. 32. Mannus-Bibliothek. Leipzig: Kabitzsch, 1923.

Becker 1992

Carl Johan Becker. „Studien zur jüngeren vorrömischen Eisenzeit auf Bornholm“. *Acta Archaeologica* 63 (1992), 1–38.

Brandt 2001

Jochen Brandt. *Jastorf und Latène. Kultureller Austausch und seine Auswirkungen auf soziopolitische Entwicklungen in der vorrömischen Eisenzeit*. Internationale Archäologie. Rahden/Westf.: Marie Leidorf, 2001.

Bujna 2003

Jožef Bujna. „Spony z keltských hrobov bez výzbroje z územia Slovenska (Typovo-chronologické triedenie LTB- a CI-spôn)“. *Slovenská archeológia* 51.1 (2003), 39–108.

Bujna 2005

Jožef Bujna. *Kruhový šperk z laténskych ženských hrobov na Slovensku*. Nitra: Archeologický Ōstav SAV Nitra, 2005.

Byrska 2001

Małgorzata Byrska. *Osada z młodszego okresu przedrzymskiego na stan. 2 w Jakuszowicach, gm. Kazimierza Wielka*. Unpublizierte Magisterarbeit. Kraków, 2001.

Čižmářová 2011

Jana Čižmářová. *Keltská pohřebiště na Moravě. Okresy Brno-město a Brno-venkov*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2011.

Czapla 1994

Irena Czapla. *Osada w Jakuszowicach w młodszym okresie przedrzymskim*. Unpublizierte Magisterarbeit. Kraków, 1994.

Dąbrowska 1988

Teresa Dąbrowska. *Wczesne fazy kultury przeworskiej. Chronologia – zasięg – powiązania*. Warszawa: Państwowe Wydawn. Naukowe, 1988.

Dąbrowska 1997

Teresa Dąbrowska. *Kamieńczyk. Ein Gräberfeld der Przeworsk-Kultur in Ostmasowien*. Monumenta Archaeologica Barbarica. Kraków: Wydawnictwo Secesja, 1997.

Dąbrowska 2008

Teresa Dąbrowska. *Młodszy okres przedrzymski na Mazowszu i zachodnim Podlasiu. Zarys kulturowo-chronologiczny. Materiały Starożytno i Wczesnośredniowieczne*. Warszawa: Państwowe Muzeum Archeologiczne, 2008.

Dulęba 2009

Przemysław Dulęba. „Przemiany kulturowe w zachodniej Małopolsce w okresie od III do I wieku przed Chr. Przyczynki do kontaktów między Celtami a Germanami“. In *Archeologia Barbarzyńców 2008: powiązania i kontakty w świecie barbarzyńskim*. Hrsg. von M. Karwowski und E. Droberjar. Collectio Archaeologica Ressoviensis 13. Rzeszów: Mitel, 2009, 11–35.

Dzięgielewska und Dzięgielewski 2008

Magdalena Dzięgielewska und Karol Dzięgielewski. „Na rubieżach celtyckiego świata. Badania wioski sprzed 2200 lat w Podłężu koło Krakowa“. *Alma Mater* 99 (2008), 55–60.

Gajewski und Woźniak 2000

Leszek Gajewski und Zenon Woźniak. „Cmentarzysko wczesno-przeworskie w Stradowie, pow. Kazimierza Wielka“. *Sprawozdania archeologiczne* 52 (2000), 231–327.

Gebhard 1989

Rupert Gebhard. *Der Glasschmuck aus dem Oppidum von Manching*. Die Ausgrabungen in Manching. Wiesbaden und Stuttgart: Franz Steiner, 1989.

Gebhard 1991

Rupert Gebhard. *Die Fibeln aus dem Oppidum von Manching*. Die Ausgrabungen in Manching. Stuttgart: Franz Steiner, 1991.

Gocman und Pieńkos 2012

Ułana Gocman und Igor Pieńkos. „Gospodarka hodowlana na terenie wielokulturowej osady w Zagórzycach, gm. Kazimierza Wielka (od III okresu epoki brązu do wczesnego okresu wpływów rzymskich)“. In *Peregrinationes archaeologicae in Asia et Europa: Joanni Chochorowski dedicatae*. Hrsg. von W. Blajer und J. Chochorowski. Kraków: Instytut Archeologii UJ und Profil-Archaeo, 2012, 349–358.

Godłowski 1977

Kazimierz Godłowski. „Das Gräberfeld in Kryspinów bei Kraków und seine Bedeutung für den Übergang zwischen der Latène- und der römischen Kaiserzeit in Kleinpolen“. In *Symposium: Ausklang der Latène-Zivilisation und Anfänge der germanischen Besiedlung im Mittleren Donaugebiet*. Hrsg. von B. Chropovsk. Bratislava: VEDA, 1977, 59–80.

Godłowski 1985

Kazimierz Godłowski. *Przemiany kulturowe i osadnicze w południowej i środkowej Polsce w młodszym okresie przedrzymskim i w okresie rzymskim*. Polska Akademia Nauk, Oddział w Krakowie: Prace Komisji Archeologicznej. Wrocław u. a.: Ossolineum, 1985.

Godłowski 1986

Kazimierz Godłowski. „Jakuszowice, eine Siedlung der Bandkeramik, älteren Bronzezeit, jüngeren vorrömischen Eisenzeit, Römischen Kaiserzeit und der frühen Völkerwanderungszeit in Südpolen“. *Die Kunde N. F.* 37 (1986), 103–132.

- Godłowski 1995**
Kazimierz Godłowski. „Die ältere Kaiserzeit in der Umgebung von Kraków“. In *Kelten, Germanen, Römer im Mitteldonauegebiet vom Ausklang der Latènezivilisation bis zum 2. Jahrhundert. Materialien des VII. Internationalen Symposiums „Grundprobleme der Frühgeschichtlichen Entwicklung im Nördlichen Mitteldonauegebiet“* veranstaltet von: Archäologisches Institut der Slowakischen Akademie der Wissenschaften in Nitra 13.–16. Dezember 1994. Hrsg. von J. Tejral, K. Pieta und J. Rajtár. Spisy Archeologického Ústavu AVČR Brno. Brno und Nitra: Archäologische Inst. der Akademie der Wiss. der Tschechischen Republik u. Slowakei, 1995, 83–102.
- Grygiel 2012**
Michał Grygiel. „Zagórzycze, Polen“. In *Lexikon zur keltischen Archäologie*. Hrsg. von S. Sievers, O. H. Urban und P. C. Rams. Mitteilungen der Prähistorischen Kommission. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaft, 2012, 2019–2020.
- Grygiel und Pikulski 2006**
Michał Grygiel und Jacek Pikulski. „Archäologische Forschungen von 2001–2002 an der multikulturellen Fundstelle 1 in Zagórzycze, Gde. Kazimierza Wielka, Woj. Świętokrzyskie“. *Recherches Archeologiques de 1999–2003* (2006), 136–159.
- Grygiel, Pikulski und Trojan 2009**
Michał Grygiel, Jacek Pikulski und Marek Trojan. „The research on the multicultural site no. 1 in Zagórzycze, com. and distr. Kazimierza Wielka, voiv. Świętokrzyskie during the years 2003 to 2004“. *Recherches Archéologiques SN 1* (2009), 199–275.
- Grygiel, Pikulski und Trojan 2011**
Michał Grygiel, Jacek Pikulski und Marek Trojan. „Przyczynki do poznania przemian kulturowo-osadniczych u schyłku starożytności w rejonie wielokulturowej osady na stanowisku 2 w Jakuszowicach“. *Światowit VIII(XLIX)/B 2009–2010* (2011), 89–100.
- Hachmann 1961**
Rolf Hachmann. „Die Chronologie der jüngeren vorrömischen Eisenzeit. Studien zum Stand der Forschung im nördlichen Mitteleuropa und in Skandinavien“. *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission 41* (1961), 1–276.
- Haevernick 1960**
Thea Elisabeth Haevernick. *Die Glasarmringe und Ringperlen der Mittel- und Spätlatènezeit auf dem europäischen Festland*. Bonn: Habelt, 1960.
- Hodson 1968**
Frank Roy Hodson. *The La Tène Cemetery at Münsingen-Rain. Catalogue and relative Chronology*. Acta Bernensia. Bern: Stämpfli, 1968.
- Jovanović 1983**
Borislav Jovanović. „Les chaînes de ceinture chez les Scordisques“. *Études celtiques 20.1* (1983), 43–57.
- Karwowski 1997**
Maciej Karwowski. „Keltische Glasfunde im polnischen Gebiet“. *Przegląd Archeologiczny 45* (1997), 33–71.
- Karwowski 2004**
Maciej Karwowski. „Latènezeitlicher Glasringschmuck aus Österreich“. *Mitteilungen der prähistorischen Kommission der Österreichischen Akademie der Wissenschaften 55* (2004), 1–241.
- Kostrzewski 1919**
Józef Kostrzewski. *Die ostgermanische Kultur der Spätlatènezeit*. Mannus-Bibliothek 19. Leipzig und Würzburg: Kabitzsch, 1919.
- Krämer 1985**
Werner Krämer. *Die Grabfunde von Manching und die latènezeitlichen Flachgräber von Südbayern*. Die Ausgrabungen in Manching. Stuttgart: Franz Steiner, 1985.
- Lauerermann 1989**
Ernst Lauerermann. „Eine latènezeitliche Gürtelkette aus Oberrohrbach, Gem. Leobendorf, VB Korneuburg, Niederösterreich“. *Archaeologia Austriaca 73* (1989), 57–66.
- Liana 1970**
Teresa Liana. „Chronologia względna kultury przeworskiej we wczesnym okresie rzymskim“. *Wiadomości Archeologiczne 35.4* (1970), 429–491.
- Márton 2004**
András Márton. „La fibule du type de Mötschwil“. *Acta Archaeologica Scientiarum Hungaricae 55.3/4* (2004), 279–322.
- Meduna 1980**
Jiří Meduna. *Die latènezeitlichen Siedlungen in Mähren*. Brno: Archeologický ústav Československé Akad. Ved, 1980.
- Naglik 2002**
Ryszard Naglik. „Cmentarzysko kultury przeworskiej na stan. 7 w Szarbiu, gm. Koniusza (badania w latach 1997 i 1999)“. *Materiały Archeologiczne 33* (2002), 141–162.
- Nylén 1955**
Erik Nylén. *Die jüngere vorrömische Eisenzeit Gotlands. Funde, Chronologie, Formenkunde*. Uppsala: Almqvist & Wiksell, 1955.
- Pikulski und Zagórska-Telega 2011**
Jacek Pikulski und Joanna Zagórska-Telega. „Obiekty rowkowe na cmentarzysku kultury przeworskiej w Michałowicach, stan. 1, gm. Czarnocin, woj. świętokrzyskie“. In *Archeologie barbarů 2010: Hroby a Pohřebiště Germánů mezi Labem a Dunajem, Sborník příspěvků ze VI. Protobistorické konference Hradec Králové, 6.–9. září 2010*. Hrsg. von E. Droberjar. Studia Archaeologica Suebica. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011, 207–226.
- Polenz 1971**
Hartmut Polenz. *Mittel- und Spätlatènezeitliche Brandgräber aus Dietzenbach, Landkreis Offenbach am Main*. Studien und Forschungen. Langen: Kühn, 1971.
- Polenz 1978**
Hartmut Polenz. „Gedanken zu einer Fibel von Mittellatèneschema aus Käyseri in Anatolien“. *Bonner Jahrbücher 71* (1978), 181–216.

Poleska 2000

Paulina Poleska. „Celtycki warsztat garncarski na osadzie w Krakowie-Pleszowie (stan. 20)“. *Materiały Archeologiczne Nowej Huty* 22 (2000), 75–93.

Poleska 2006

Paulina Poleska. *Celtycki mikroregion osadniczy w rejonie podkarkowskim*. Biblioteka Muzeum Archeologicznego w Krakowie. Kraków: Muzeum Archeologiczne w Krakowie, 2006.

Rapin 1987

André Rapin. „Le système de suspension des foureaux d'épée laténiens au IIIe siècle avant J.C. Innovations techniques et reconstitution des éléments périssables“. In *Celti ed Etruschi nell'Italiacentro-settentrionale dal V secolo a. C. alla romanizzazione: Atti del Colloquio Internazionale, Bologna 12–14 aprile 1985*. Hrsg. von D. Vitali. Fonti e studi. Bologna: Bologna University Press, 1987, 529–539.

Rapin 1991

André Rapin. „Le ceinturon métallique et l'évolution de la panoplie celtique au IIIe siècle av. J.-C.“. *Études celtiques* 28 (1991), 349–368.

Reitinger 1966

Josef Reitinger. „Die latènezeitlichen Funde des Braunauer Heimathauses. Ein Beitrag zur Kenntnis der latènezeitlichen Bronze- und Eisenketten“. *Jahrbuch der Oberösterreichischen Musealvereins* 111 (1966), 165–236.

Rudnicki 1996

Marcin Rudnicki. „The Celtic Settlement at Pelczyska near Złota“. In *Kontakte längs der Bernsteinstraße (zwischen CaputAdriae und den Ostseegebieten) in der Zeit um Christi Geburt. Materialien des Symposiums, Kraków, 26.–29. April 1995*. Hrsg. von Z. Woźniak. Kraków: Muzeum Archeologiczne w Krakowie, 1996, 243–256.

Rudnicki 2005a

Marcin Rudnicki. „A Late La Tène Inhumation Grave from Pelczyska: Comments on the Cultural Situation in the Upland Area of Little Poland“. In *Celts on the Margin. Studies in European Cultural Interaction 7th Century BC – 1st Century AD Dedicated to Zenon Woźniak*. Hrsg. von H. Dobrzańska. Kraków: Institute of Archaeology and Ethnology of the Polish Academy of Sciences, 2005, 195–205.

Rudnicki 2005b

Marcin Rudnicki. „Schyłek osadnictwa celtyckiego w zachodniej Małopolsce. Problem interpretacji sytuacji kulturowej w III fazie grupy tynieckiej“. *Východoslovenský pravek* 7 (2005), 195–197.

Rudnicki 2009

Marcin Rudnicki. „Besiedlungs- und Kulturveränderungen in Kleinpolen während der späten Latènezeit und zu Beginn der älteren Römischen Kaiserzeit“. In *Mitteuropa zur Zeit Marbod. Tagung Rožtoky u Křivokláta 4.–8.12.2006 anlässlich des 2000-jährigen Jubiläums des römischen Feldzuges gegen Marbod*. Hrsg. von V. Salač und J. Bemmann. Grundprobleme der Frühgeschichtlichen Entwicklung im Mittleren Donaauraum. Praha und Bonn: Archeologický Ústav Akad. věd České Rep., 2009, 289–330.

Rustoiu 2005

Aurel Rustoiu. „Celtic-indigenous connections in Oltenia during middle La Tène. Observations concerning a Celtic grave from Telești“. *Ephemeris Napocensis* 14/15 (2005), 53–71.

Rustoiu 2006

Aurel Rustoiu. „A Journey to Mediterranean. Peregrination of the Celtic Warrior from Transylvania“. *Studia Universitatis „Babeş-Bolyai“ Historia. Special Issue: Focusing on Iron Age Elites* 51.1 (2006).

Rustoiu 2011

Aurel Rustoiu. „The Celts from Transylvania and the Eastern Banat and Their Southern Neighbours. Cultural Exchanges and Individual Mobility“. In *The Eastern Celts. The Communities between Alps and Black Sea*. Hrsg. von M. Guštin und M. Jetvić. Knjižnica Annales mediterraneae. Koper und Beograd: Univ. na Primoerskem, 2011, 163–169.

Stanczik und Vaday 1971

Ilona Stanczik und Andrea Vaday. „Keltische Bronzegürtel ‚ungarischen‘ Typs im Karpatenbecken“. *Folia Archaeologica* 22 (1971), 7–27.

Suter 1984

Peter J. Suter. „Neuere Mittellatène-Grabkomplexe aus dem Kanton Bern. Ein Beitrag zur Latène C-Chronologie des schweizerischen Mittellandes“. *Jahrbuch der Schweizerischen Gesellschaft für Ur- und Frühgeschichte* 67 (1984), 73–93.

Völling 1995

Thomas Völling. „Studien zu Fibelformen der jüngeren vorrömischen Eisenzeit und ältesten römischen Kaiserzeit“. *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission* 75 (1995), 148–282.

Waldhauser 1987

Jiří Waldhauser. „Keltische Gräberfelder in Böhmen: Dobrá Voda und Letky sowie Radovesice, Stránce und Tuchomyšl“. *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission* 68 (1987), 25–179.

Woźniak 1970

Zenon Woźniak. *Osadnictwo celtyckie w Polsce*. Wrocław, Warszawa und Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1970.

Woźniak 1974

Zenon Woźniak. „Kształtowanie się stref zasiedlenia w Małopolsce zachodniej w fazach C i D okresu lateńskiego“. *Slavia Antiqua* 21 (1974), 47–60.

Woźniak 1981

Zenon Woźniak. „Młodsza faza kultury lateńskiej (celtyckiej) i grupa tyniecka“. In *Późny okres lateński i okres rzymski*. Hrsg. von J. Wielowiejski. Prahistoria ziem polskich. Wrocław u. a.: Zakład narodowy im. Ossolińskich, 1981, 248–263.

Woźniak 1990

Zenon Woźniak. *Osada grupy tynieckiej w Podłężu Woj. Krakowskiej*. Wrocław, Warszawa und Kraków: Ossolineum, 1990.

Woźniak 1992

Zenon Woźniak. „Zur Chronologie der keltischen Siedlungsmaterialien aus Schlesien und Kleinpolen“. In *Probleme der relativen und absoluten Chronologie ab Latènezeit bis zum Frühmittelalter. Grundlagen der frühgeschichtlichen Entwicklung im nördlichen Mitteldonauegebiet. Symposium Kraków-Karniowice, 3.–7. Dezember 1990*. Hrsg. von K. Godłowski und R. Madyda-Legutko. Grundprobleme der frühgeschichtlichen Entwicklung im nördlichen Mitteldonauegebiet. Kraków: Eigenverlag Uniwersytet Jagielloński, 1992, 9–17.

Woźniak 1996

Zenon Woźniak. „Neue Forschungsergebnisse über die jüngere Latènezeit in Südpolen“. *Archeološki Vestnik* 47 (1996), 165–172.

Woźniak 2004

Zenon Woźniak. „Rola Karpat Zachodnich w okresie lateriskim“. In *Okres lateński i rzymski w Karpatach polskich*. Hrsg. von J. Gancarski, A. Muzyczuk und M. Pawłowska. Krosno: Mitel, 2004, 43–70.

Woźniak und Poleska 1999

Zenon Woźniak und Paulina Poleska. „Zabytki typu jastorfskiego z zachodniej Małopolski“. In *Comblan. Studia z archeologii okresu przedrzymskiego i rzymskiego w Europie Środkowej dedykowane Teresie Dąbrowskiej w 65. rocznicę urodzin*. Hrsg. von J. Andrzejowski. Warszawa: Fundacja Przyjaciół Instytutu Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego, 1999, 379–394.

Zagórska-Telega u. a. 2011

Joanna Zagórska-Telega, Jan Bulas, Jacek Pikulski und Anita Szczepanek. „Excavations of multicultural site 1 at Michałowice, Czarnocin commune, Świętokrzyskie province, in the years 2008–2010“. *Recherches Archéologiques* N. S. 3 (2011), 195–225.

Abbildungsnachweis**Spis Rycin**

1–10 M. Grygiel, J. Pikulski, J. Chrustek.

Tafelnachweis**Spis Tablic**

1–7 M. Grygiel, J. Pikulski, J. Chrustek. 8–9 P. Oczko.
10 M. Grygiel, J. Pikulski, J. Chrustek. 11 P. Oczko.

MICHAŁ GRYGIEL

geb. 1976, ehem. Assistent am Institut für Archäologie der Jagiellonen Universität Kraków. Magisterarbeit 2000 und Dissertation 2013 an der Jagiellonen Universität Kraków. Wissenschaftliches Fachgebiet: Archäologie der Vorrömischen Eisenzeit und Römischen Kaiserzeit im europäischen Barbaricum, Siedlungsarchäologie und interkulturelle Kontakte zwischen Nord- und Mitteleuropa während der letzten vorchristlichen Jahrhunderte.

Dr Michał Grygiel
Krowoderska 71a/12a
31-158 Kraków, Polen
E-Mail: michgryg@gmail.com

Milena Teska, Andrzej Michałowski

Die Siedlungskeramik der Przeworsk-Kultur aus der jüngeren vorrömischen Eisenzeit in Großpolen

Ceramika osadowa kultury przeworskiej z młodszego okresu przedrzymskiego w Wielkopolsce

Zusammenfassung

In Bezug auf die Studien über die jüngere vorrömische Eisenzeit in Großpolen empfinden wir heute ein besonders dringendes Bedürfnis nach einer komplexen Systematisierung des bisherigen Forschungsstands über die Keramik. Dies resultiert aus dem in den letzten Jahren zu verzeichnenden Zuwachs von neuem Material aus dieser Zeitstufe. Der Besiedlungsbeginn der Przeworsk-Kultur um die Wende des 3. zum 2. Jh. v. Chr. ist jedoch überraschend schwer greifbar. Das Formenspektrum der Siedlungskeramik unterscheidet sich kaum, es gibt keine präzisen Möglichkeiten, den homogenen keramischen Fundstoff im Rahmen der Stufen A₁ und A₂ zu unterteilen. Die meisten großpolnischen Siedlungsfundstellen verbindet man erst mit der Stufe A₃ der jüngeren vorrömischen Eisenzeit.

Keywords: Großpolen; jüngere vorrömische Eisenzeit; Przeworsk-Kultur; Siedlungskeramik.

Die Forschung zu diesem Beitrag wurde finanziert im Rahmen des Programms OPUS 8 durch das National Science Centre, Poland, UMO-2014/15/B/HS3/02279. Aus dem Polnischen übertragen von Wieńczysław Niemirowski.

Podsumowanie

W odniesieniu do studiów nad młodszym okresem przedrzymskim w Wielkopolsce widoczna jest wyraźna potrzeba wieloaspektowego usystematyzowania dotychczasowego stanu badań nad ceramiką. Wynika ona z dokonującego się ostatnimi laty znaczącego przyrostu nowych materiałów. Początki osadnictwa kultury przeworskiej na przełomie III i II w. p.n.e. są jednak dla interesującego nas regionu zaskakująco słabo czytelne. W ceramice osadowej obserwujemy dość słabe zróżnicowanie formalne, brak jest precyzyjnych możliwości rozdzielenia materiałów w ramach faz A₁ i A₂. Większość z rozpoznanych wielkopolskich stanowisk osadowych łączy się dopiero z fazą A₃ młodszego okresu przedrzymskiego.

Keywords: Wielkopolska; młodszy okres przedrzymski; kultura przeworska; ceramika osadowa.

Badania nad tą pracą naukową zostały zrealizowane w ramach programu OPUS 8 przez polskie Narodowe Centrum Nauki, UMO-2014/15/B/HS3/02279. Z polskiego tłumaczył Wieńczysław Niemirowski.

Die vorrömische Eisenzeit ist eine prähistorische Epoche, die sich auf einen Zeitraum der Entwicklung der Bevölkerung bezieht, die das europäische *Barbaricum* außerhalb der Kéltike bewohnt hatte.¹ Bezüglich dieses Stadiums beobachten wir eine deutliche Einteilung in einen älteren und einen jüngeren Horizont. Im älteren Abschnitt, der grundsätzlich der Frühlatènezeit entspricht, beginnen Elemente der Latène-Stilistik nach Mittel- und Nordeuropa vorzudringen, allerdings unter deutlicher Aufrechterhaltung der für den Hallstattstil typischen Eigenschaften, die hier den sog. posthallstattischen Stil bildeten.² Die jüngere vorrömische Eisenzeit verbindet man in der Kéltike mit dem mittel- und spätlatènezeitlichen Horizont.³ Es ist eine von ihrem Grundsatz her ‚anti-hallstattische‘ Periode,⁴ charakterisiert durch verstärkte Infiltration der keltischen Stilistik in die mitteleuropäische Tieflandzone, was sich in der starken Laténisierung hiesiger Kulturgruppen manifestiert. Für die damalige mitteleuropäische Bevölkerung ist zudem eine verstärkte Mobilität zu verzeichnen. Antike Schriftquellen berichten über Stämme, die aus dem Inneren des Kontinents kamen und in den mediterranen Raum eindringen. Aus archäologischem Material, das die Dislozierung großer Bevölkerungsgruppen bestätigt, wird ein deutlicher Spiegel der Dynamik für die hier stattfindenden Veränderungen. Die wichtigste Quelle, die dem Archäologen zur Verfügung steht, ist die Keramik, die damals eine Massenware war. Sie spiegelt gleichzeitig sehr bestimmte lokale Merkmale wider. Hervorragende Indikatoren bei den heutigen Versuchen, ihre Hersteller zu definieren, sind daher die Herstellungstechnik der Gefäße sowie ihre makro- und mikromorphologischen Merkmale. Sie erlauben das Nachvollziehen der damaligen Bevölkerungsbewegungen und der interkulturellen Kontakte.

In Bezug auf die Studien über die jüngere vorrömische Eisenzeit in Großpolen empfinden wir heute ein besonders dringendes Bedürfnis nach einer komplexen Systematisierung des bisherigen Forschungsstands über die Keramik. Dies resultiert aus dem in den letzten Jahren zu verzeichnenden bedeutenden Quellenzuwachs, der in erster Linie den großflächigen Grabungen in Großpolen in den letzten zwei Jahrzehnten zu verdan-

Okres przedrzymski stanowi epizod dziejowy odnoszący się do momentu rozwoju społeczeństw zamieszkujących europejskie *Barbaricum* poza strefą ekumeny plemion celtyckich.¹ W odniesieniu do tego stadium obserwujemy wyraźny dwupodział na starszy i młodszy horyzont. Starsza jego część, odpowiadająca zasadniczo horyzontowi wczesnolateńskiemu, to moment rozpoczęcia przenikania elementów w nowej stylistyce kultury lateńskiej do Europy Środkowej i Północnej, przy wyraźnej zachowanej jeszcze dominancie cech typowych dla stylu halsztackiego, tworzących tutaj tzw. ‚styl posthalsztacki‘.² Młodszy okres przedrzymski, korelowany jest z funkcjonowaniem na terenach objętych osadnictwem celtyckim horyzontów środkowo- i późnolateńskiego.³ Jest to okres w swym założeniu ‚antyhalsztacki‘;⁴ charakteryzujący się wzmożoną infiltracją stylistyki celtyckiej na obszar Niżu Środkowoeuropejskiego, co manifestuje się silną latenizacją tutejszych ugrupowań. Dostrzegamy wówczas wyraźne zwiększenie mobilności u społeczności zamieszkujących Europę Środkową. Antyczne źródła pisane donoszą o kolejnych plemionach wylaniających się z wnętrza kontynentu i wkraczających w strefę ekumeny świata śródziemnomorskiego. Także materiał archeologiczny staje się wyraźnym odbiciem dynamiki zachodzących tutaj zmian, wskazując na przemieszczanie się dużych grup ludności. Najważniejszym ze źródeł pozostających do dyspozycji archeologa jest ceramika, stanowiąca ówczesnie wyrób o najbardziej masowym charakterze. Wykazuje ona jednocześnie ściśle określone właściwości lokalne. Podobieństwa i różnice form makro- i mikromorfologicznych naczyń oraz cech technologicznych stają się tym samym znakomitymi indykatorami dla podejmowanych współcześnie prób definiowania ich wytwórców. Pozwalają tym samym śledzić tak przemieszczenia, jak i wszelakie przejawy kontaktów zachodzące między społecznościami tworzącymi różne kręgi kulturowe.

W odniesieniu do studiów nad młodszym okresem przedrzymskim w Wielkopolsce odczuwamy aktualnie szczególnie wyraźną potrzebę wieloaspektowego usystematyzowania dotychczasowego stanu badań nad ceramiką z tego odcinka dziejów. Wynika ona z dokonującego się ostatnimi laty znaczącego przyrostu nowych ma-

1 Vgl. Woźniak 1979, 148.

2 Wołagiewicz 1979, 35.

3 T. Dąbrowska 1988, 62.

4 Wołagiewicz 1979, 35.

1 Por. Woźniak 1979, 148.

2 Wołagiewicz 1979, 35.

3 T. Dąbrowska 1988, 62.

4 Wołagiewicz 1979, 35.

ken ist.⁵ Diese Aktivitäten bildeten die Grundlage für eine erneute Diskussion über die Kultursituation in Großpolen in den letzten drei Jahrhunderten vor Christus. Neue Forschungsansätze führten zu einer bedeutenden Umwertung der Wahrnehmung der jüngeren vorrömischen Eisenzeit in Großpolen.⁶ So sind ethnokulturelle Fragen in den letzten Jahren zu einem der Forschungsschwerpunkte des Instituts für Vor- und Frühgeschichte der Adam-Mickiewicz-Universität in Poznań geworden.

Zur Wende des 3. zum 2. Jh. v. Chr. kam es in Großpolen zu einer Überschneidung verschiedener zivilisatorischer Strömungen. Es erschienen Gruppen neuer Ankömmlinge mit einem eigenen, charakteristischen kulturellen Habitus. Sie kamen aus Niederschlesien nach Großpolen. Aus dieser Zone breiteten sich zwei verschiedene ethnokulturelle Wellen aus: Zum einem war das die stark laténisierte Bevölkerung der Przeworsk-Kultur, zum anderen handelte es sich um Gruppen des Jastorf-Kreises, die ebenfalls einem starken Laténisierungsprozess unterworfen waren.⁷ Wir setzen voraus, dass die Interaktion dieser Bevölkerungsgruppen mit der örtlichen Pommerschen Kultur ein Ausgangspunkt für die Entwicklung eines neuen gesellschaftlichen Modells in Großpolen wurde, das sich auf die Muster der keltischen Zivilisation gründete.

In der Literatur erscheint die Przeworsk-Kultur gewissermaßen als Synonym aller kulturellen Wandlungen, die um die Wende des 3. zum 2. Jh. v. Chr. in Großpolen stattfanden.⁸ Der Besiedlungsbeginn ist anfangs jedoch (im Gegensatz zu den vorherrschenden Meinungen)⁹ überraschend schwer greifbar. Bei den Metallzeugnissen, die für Großpolen als kennzeichnend für die früheste Stufe der Przeworsk-Kultur gelten, handelt sich um interkulturelle Formen; mehrheitlich sind es zudem Einzelfunde.¹⁰ Der früheste großpolnische Horizont der Przeworsk-Kultur ist also ziemlich enigmatisch. Die Rekonstruktion der Siedlungsdynamik dieser Kulturgruppe wird hier nämlich mit einem ernstzunehmenden

terialów datowanych na interesujące nas stadium. Pochodzą one z prac wykopaliskowych prowadzonych na przecinających Wielkopolskę wielkich inwestycjach liniowych z przełomu XX i XXI wieku,⁵ które stały się podstawą dla rozpoczęcia na nowo dyskusji nad modelem kształtowania się wielkopolskich społeczności ostatnich trzech wieków starej ery. Nowe koncepcje stały się niewątpliwą inspiracją dla znaczącego przewartościowania postrzegania młodszego okresu przedrzymskiego w Wielkopolsce.⁶ Tym samym zagadnienia rozwoju cywilizacyjnego wielkopolskich społeczności pradziejowych przełomu starszego i młodszego okresu przedrzymskiego, wyrosły ostatnimi laty do jednego z kluczowych problemów badawczych realizowanych w Instytucie Prahistorii UAM w Poznaniu.

Na przełomie III i II stulecia p.n.e. dochodzi w interesującym nas regionie do krzyżowania się różnorodnych prądów cywilizacyjnych. Pojawiają się grupy nowych przybyszów, przenoszących ewidentnie już wykształcony model charakterystycznych dla siebie zachowań kulturowych. Wkraczą one do Wielkopolski tak z obszarów Dolnego Śląska, skąd rozprzestrzenia się ludność o silnie zlatenizowanym wzorcu kulturowym, określanym mianem kultury przeworskiej, jak i z szeroko pojętego kręgu jastorfskiego, także ulegającego w tym czasie intensywnemu procesowi latenizacji.⁷ Zakładamy, że wzajemna interakcja tych społeczności z miejscowym podłożem pomorsko-podkloszowym staje się podstawą dla rozwoju nowego modelu społeczeństwa osadzonego we wzorcach cywilizacji celtyckiej.

Kultura przeworska jawi się w dotychczasowym piśmiennictwie archeologicznym jako swego rodzaju synonim wszelkich zmian kulturowych zachodzących na przełomie III i II w p.n.e. w Wielkopolsce.⁸ Wbrew jednak powszechnym opiniom⁹ początki jej osadnictwa są dla interesującego nas regionu zaskakująco słabo czytelne. Wyroby metalowe, które dla Wielkopolski mają wyznaczać najwcześniejsze stadium rozwoju kultu-

5 Ausführlich dazu: siehe Aufsatz Żychliński/Teska in diesem Band.

6 Siehe. z. B. Machajewski 2004, Machajewski 2010; Machajewski 2012; Machajewski und Pietrzak 2008a; Machajewski und Pietrzak 2008b; Michałowski 2006, Michałowski 2008, Michałowski 2010, Michałowski 2014; Michałowski und Teska 2012, Michałowski und Teska 2013; Woźniak u. a. 2013.

7 Vgl. Michałowski 2008, 101.

8 Vgl. Kostrzewski 1914; Kostrzewski 1923; Kostrzewski 1955; Mamzer 2008.

9 Siehe z. B. Godłowski 1985, 16.

10 T. Dąbrowska 1988, 67.

5 Blüher na ten temat wypowiada się współautorka niniejszego artykułu wraz z dr. Danielem Żychlińskim w opracowaniu stanowiącym integralną część niniejszego tomu.

6 Zob. np. Machajewski 2004, Machajewski 2010; Machajewski 2012; Machajewski i Pietrzak 2008a; Machajewski i Pietrzak 2008b; Michałowski 2006, Michałowski 2008, Michałowski 2010, Michałowski 2014; Michałowski i Teska 2012; Michałowski i Teska 2013; Woźniak i in. 2013.

7 Por. Michałowski 2008, 101.

8 Por. Kostrzewski 1914; Kostrzewski 1923; Kostrzewski 1955; Mamzer 2008.

9 Zob. np. Godłowski 1985, 16.

Hindernis konfrontiert: Es gibt keine präzisen Möglichkeiten, den homogenen keramischen Fundstoff im Rahmen der Stufen A₁ und A₂ zu unterteilen.¹¹ Deutlich sieht man das am Beispiel der umgekehrt birnenförmigen Gefäße, die in den Inventaren der Przeworsk-Kultur in den Anfängen der I. Stufe erschienen und noch inmitten der II. Stufe im Gebrauch waren.¹² Diese Formen treten in Großpolen in Grabkontexten auf – Oborniki 12, Kr. loco (Abb. 1. 2); Roszkowo I, Kr. Kościan (Abb. 1. 1), Godawy 1, Kr. Żnin (Abb. 1. 3) und Biskupin, Kr. Żnin.¹³ Aus den zerstörten Bestattungen in Pacholewo, Kr. Oborniki (in der Nähe des erwähnten Grabes von Oborniki) stammt ein kleiner birnenförmiger Krug¹⁴ (Abb. 2) mit einem verdickten, profilierten Rand.¹⁵ Die Anwesenheit der birnenförmigen Krüge behandelt Teresa Dąbrowska als eine neue Erscheinung, die erst für die Stufe A₂ der Przeworsk-Kultur typisch ist.¹⁶ Die räumliche Nähe der Komplexe aus Pacholewo und Oborniki, die zweifelsohne mit derselben Siedlungskammer zusammenhängen, kann ein Hinweis darauf sein, dass man zumindest einen bedeutenden Teil der großpolnischen umgekehrt birnenförmigen Gefäße mit diesem chronologischen Stadium in Verbindung bringen darf.

In den Siedlungsmaterialien in Großpolen zeichnet sich der älteste keramische Horizont nur undeutlich ab; nur wenige Siedlungen sind mit der Anfangsstufe der Przeworsk-Kultur in Verbindung zu bringen. Ihre deutliche Anwesenheit lässt sich wohl nur im südöstlichen

Abb. 1 Umgekehrt birnenförmige Gefäße aus Großpolen: 1. Roszkowo I, Kr. Kościan, Woiwodschaft Großpolen; 2. Oborniki 12, Kr. loco, Woiwodschaft Großpolen; 3. Godawy 1, Kr. Żnin, Woiwodschaft Kujawien-Pommern.

Ryc. 1 Naczynia odwrotniegruszkowate z Wielkopolski: 1. Roszkowo I, pow. kościański, woj. wielkopolskie; 2. Oborniki 12, pow. loco, woj. wielkopolskie; 3. Godawy 1, pow. żniński, woj. kujawsko-pomorskie.

11 Siehe T. Dąbrowska 1988, 28.

12 Vgl. T. Dąbrowska 1988, 28, 30.

13 Vgl. Kostrzewski 1948, 305; Żurek 1937; Jasnosz 1983, 149–150.

14 Dieses Gefäß wurde in der Literatur als kleiner Krug bezeichnet. Stanisław Jasnosz (Jasnosz 1984, 63) ordnet ihn der Oksywie-Kultur zu. Auch wenn seine Maße (H=7 cm) eher dafür sprächen, dass wir es mit einem Becher mit tief sitzendem Bauchumbruch zu tun haben, rechnet Anna Strobin (Strobin 2011, 27–28) im Falle der Keramik der Oksywie-Kultur die Gefäße mit diesen Proportionen ebenfalls zur Gruppe von Krügen, genauer des von ihr definierten Typs III.H, zu. Das dem Gefäß aus Pacholewo ähnliche Exemplar aus dem Grab 391 in Podwiesiek, das Strobin (Strobin 2011, Tafel LI.2) als ein Beispiel derselben Gruppe von Krügen behandelt, wird nichtsdestoweniger von Ewa Bokinić (Bokinić 2005, 73) als Becher bezeichnet und zum von ihr definierten Untertyp D3 gerechnet, der Becher umfasst, die mit den birnenförmigen Gefäßen der Przeworsk-Kultur verwandt sind. Die Exemplare aus Podwiesiek hält die Autorin geradezu für Importe aus der Zone der Przeworsk-Kultur, für verkleinerte Formen der dort vorkommenden birnenförmigen Gefäße (Bokinić 2008, 152). In diesem Zusammenhang ist die Ansprache des Gefäßes aus Pacholewo als ein ‚Okisywie‘-Element, das in deutlicher Entfernung vom eigentlichen Siedlungsgebiet der Oksywie-Kultur auftrat, mit nachdrücklich abzulehnen. Anzunehmen ist hingegen seine Provenienz aus der Przeworsk-Kultur.

15 Jasnosz 1984, 63.

16 T. Dąbrowska 1988, 30.

ry przeworskiej, to formy interkulturowe, w większości pochodzące z luźnych odkryć o charakterze przypadkowym.¹⁰ Najwcześniejszy wielkopolski horyzont kultury przeworskiej jest zatem dość enigmatyczny. Rekonstrukcja dynamiki osadniczej tego ugrupowania, napotyka tu bowiem na poważną barierę, którą stanowi brak precyzyjnych możliwości rozdzielenia w ramach faz A₁ i A₂ materiałów ceramicznych. Z uwagi na obserwowaną jednorodność form, mogą być one bowiem obecne w zespołach datowanych tak na fazę A₁ jak i A₂ młodszego okresu przedrzymskiego.¹¹ Widać to dobrze na przykładzie naczyń odwrotniegruszkowatych, które pojawiają się w inventarzach omawianego ugrupowania od początków jego I fazy i trwają dalej w głąb fazy II.¹² Formy te znane są w Wielkopolsce z kontekstu funeralnego – Oborniki 12, pow. loco (ryc. 1. 2); Roszkowo I, pow. kościański (ryc. 1. 1), Godawy 1, pow. żniński (ryc. 1. 3) oraz Biskupin, pow. Żniński.¹³ Ze zniszczo-

10 T. Dąbrowska 1988, 67.

11 Zob. T. Dąbrowska 1988, 28.

12 Por. T. Dąbrowska 1988, 28, 30.

13 Por. Kostrzewski 1948, 305; Żurek 1937; Jasnosz 1983, 149–150.

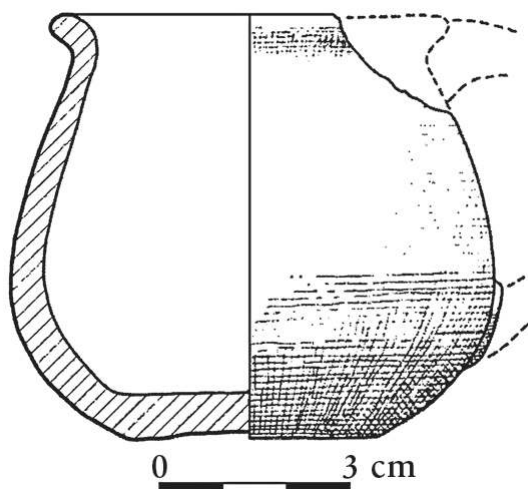

Abb. 2 Pacholew, Kr. Oborniki, Woiwodschaft Großpolen. Kleiner birnenförmiger Krug(?).

Ryc. 2 Pacholew, pow. obornicki, woj. wielkopolskie. Mały dzban(?) gruszkowaty.

Grenzgebiet wahrnehmen: an der Prosna, in der Gegend von Kalisz. Durch eine nahezu unbesiedelte Zone ist dieses Gebiet von der zeitgleichen Siedlungskammer in Zentralpolen, an der oberen Warthe südlich von Sieradz, getrennt.¹⁷ In der Siedlung in Zadowice 1B, Kr. Kalisz, die in die Stufe A₁ der jüngeren vorrömischen Eisenzeit datiert worden ist,¹⁸ entdecken wir wenige Beispiele der (Tisch-)Keramik der technologischen Gruppe 1 (Feinkeramik), vor allem aber (Küchen-)Gefäße der technologischen Gruppe 2 (Grobkeramik). Unter den Waren der technologischen Gruppe 1 befinden sich vor allem Überreste von Bechern (Taf. 1. 1–8), Schalen (Taf. 1. 9–15) und Gefäßen mit leicht abgerundetem Bauch (Taf. 1. 16–18). Solche Gefäße, in der Regel unverziert, sind üblicherweise mit geraden oder nach außen gebogenen, verdickten, manchmal leicht facettierten Rändern versehen.¹⁹

Zu den Gefäßen der technologischen Gruppe 2 sind vor allem verschiedene Töpfe mit nach außen gebogenen oder verdickten Rändern zu rechnen (Taf. 2). Sie sind normalerweise (ebenfalls wie die Tischgefäße) hart gebrannt. Die Verzierung bleibt völlig aus, die Oberfläche ist in der Regel rau oder geraut. Als Magerung dienen fein- und mittelkörnige Mineralien.²⁰ Eine beson-

nych pochówków rozpoznanych w pobliskim dla zespołu grobowego z Obornik Pacholewie, pow. obornicki pochodzi mały dzban kształtu gruszkowatego¹⁴ (ryc. 2) ze zgrubiałą, profilowaną krawędzią.¹⁵ Obecność dzbanów gruszkowatych Teresa Dąbrowska traktuje jako nowe zjawisko, typowe już dla II fazy rozwoju kultury przeworskiej.¹⁶ Bliskość przestrzenna zespołów z Pacholewa i Obornik, wiążących się niewątpliwie z jednym momentem osadniczym, może stanowić wskazówkę dla łączenia jeśli nie wszystkich, to przynajmniej znaczącej części wielkopolskich naczyń odwrrotnie gruszkowatych, właśnie z tym stadium chronologicznym.

Niestety, w materiałach osadowych rzeczony horyzont ceramiczny rysuje się w Wielkopolsce bardzo nieostro. Zasadniczo jedynie niewiele osad kultury przeworskiej może być tutaj łączonych z najwcześniejszymi stadiami rozwoju tego ugrupowania. Ich wyraźną obecność jesteśmy właściwie w stanie dostrzec jedynie dla południowo-wschodnich rubieży interesującego nas regionu. Zaznacza się ono nad Prosną, w okolicach Kalisza. Wyraźnie oddziela się ona strefą rozrzedzonego osadnictwa od równoczesowego doń skupiska z Polski Centralnej, rozpościerającego się nad górną Wartą, na południe od Sieradza.¹⁷ Na osadzie w Zadowicach 1B, pow. kaliski, której chronologię wyznaczono już na fazę A₁ młodszego okresu przedrzymskiego,¹⁸ odnajdujemy nielicznie ceramikę I grupy technologicznej czyli delikatnej roboty (stołową), a przede wszystkim naczynia II grupy technologicznej – grubej roboty (kuchenne). Wśród naczyń I grupy technologicznej odnajduje-

¹⁴ Rzeczony naczynek określone zostało w literaturze przedmiotu jako mały dzban, który Stanisław Jasnosz przypisuje kulturze oksywskiej (Jasnosz 1984, 63). Choć jego wymiary (H=7 cm) bardziej upodabniają je do kubka z nisko posadowionym załomem brzuśca, to w przypadku ceramiki kultury oksywskiej Anna Strobin naczynia o tego typu proporcjach zalicza właśnie do grupy dzbanów wyróżnionego przez siebie typu III.H (por Strobin 2011, 27–28). Nie mniej analogiczny do naczynia z Pacholewa egzemplarz z grobu 391 w Podwiesku, który Strobin traktuje jako przykład tejże grupy dzbanów (Strobin 2011, tabl. LI. 2), Ewa Bokinić określa właśnie jako kubek (Bokinić 2005, 73) zaliczając go do swojego podtypu D3 kubków zbliżonych do naczyń gruszkowatych kultury przeworskiej. Egzemplarze z Podwieska uznaje wręcz ta autorka za importy ze strefy kultury przeworskiej, będące zminiaturyzowaną formą obecnych w niej naczyń gruszkowatych (Bokinić 2008, 152). W tym kontekście traktowanie naczynia z Pacholewa jako elementu „oksywskiego”, mającego pojawić się w znacznym oddaleniu od obszarów objętych osadnictwem tejże kultury, można z pełną odpowiedzialnością odrzucić i przyjąć jego „przeworską” proveniencję.

¹⁵ Jasnosz 1984, 63.

¹⁶ T. Dąbrowska 1988, 30.

¹⁷ Godłowski 1985, 28–29.

¹⁸ Siciński 1998, 256.

¹⁷ Godłowski 1985, 28–29.

¹⁸ Siciński 1998, 256.

¹⁹ Siciński 1998, 252.

²⁰ Siciński 1998, 252.

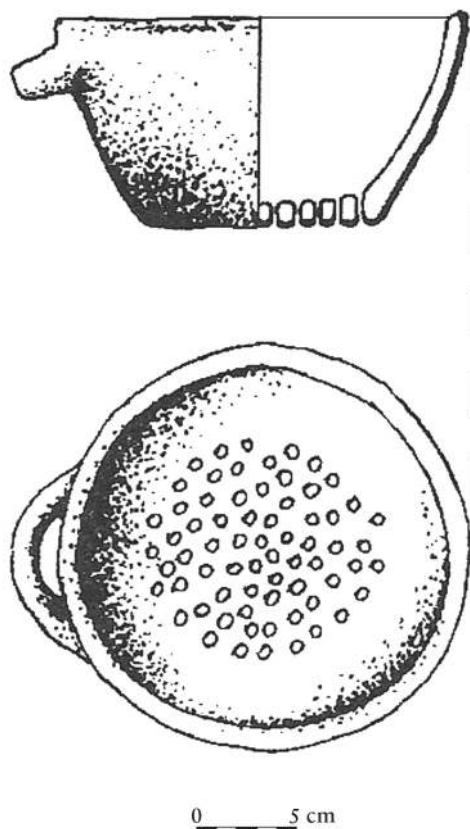

Abb. 3 Zadowice 1B, Kr. Kalisz, Woiwodschaft Großpolen. Siebgefäß.
Ryc. 3 Zadowice 1B, pow. kaliski, woj. wielkopolskie. Naczynie sitowate.

dere Form ist hier ein Siebgefäß mit horizontaler Öse (Abb. 3).

Die meisten großpolnischen Siedlungsfundstellen verbindet man mit der Stufe A₃ der jüngeren vorrömischen Eisenzeit.²¹ Das Formenspektrum der Siedlungskeramik ist kaum differenziert. Die charakteristischen Merkmale der damaligen Töpferei versuchen wir am Beispiel der Keramik zu zeigen, die aus der von Józef Kostrzewski 1926 untersuchten Siedlung in Sosnowiec 1, Kr. Śrem, stammt.²² Im Fundstoff kommen vor allem verschiedenartige Töpfe vor. Die erste festgestellte Variante sind die eiförmigen Töpfe: mit einem abgesetz-

my przede wszystkim pozostałości kubków (tabl. 1. 1–8), mis (tabl. 1. 9–15), oraz naczyń o lekko baniastych brzuścach (tabl. 1. 16–18). Jest to ceramika zasadniczo nieornamentowana, o krawędziach prostych bądź wychylonych na zewnątrz, pogrubianych, niekiedy lekko facetowanych.¹⁹ Do naczyń II grupy technologicznej zaliczyć należy przede wszystkim formy garnkowe o krawędziach wychylonych na zewnątrz lub pogrubionych (tabl. 2). Charakteryzują się one podobnie jak i naczynia stołowe dobrym wypałem. Są nieornamentowane, często o szorstkiej lub chropowatej powierzchni. Schudzone są one domieszką mineralną drobno- i średnioziarnistą.²⁰ Z form specjalnych obecne było tu naczynie sitowate z poziomym uszkiem (ryc. 3).

Większość z rozpoznanych wielkopolskich stanowisk osadowych datowanych na młodszy okres przedrzymski łączy się z jego fazą A₃.²¹ W ceramice osadowej obserwujemy wówczas dość słabe zróżnicowanie formalne. Cechy charakterystyczne dla ówczesnego garnkarstwa, postaramy się ukazać tu w oparciu o ceramikę pochodzącą z badanej przez Józef Kostrzewskiego w roku 1926 osady w Sosnowcu 1, pow. Śremski.²² Podstawową kategorię wśród materiałów osadowych stanowią garnki. Mogą występować one ówczesnie w różnych wariantach. Pierwszy z nich stanowią garnki jajowate. Pojawiają się one tak w odmianie z wyodrębnioną szyjką, jak i z krawędzią nie wydzieloną, zachyloną do środka. W pierwszym przypadku (tabl. 3. 1–2) mamy do czynienia z naczyniami o dość długiej chronologii, pojawiającymi się od początku młodszego okresu przedrzymskiego w fazie A₁ – cecha 7 u Dąbrowskiej²³ – i przeżywające się jeszcze w fazie C₁ późnego okresu wpływów rzymskich.²⁴ Drugi wariant (tabl. 4) reprezentują naczynia odpowiadające typowi III wg Teresa Liany. Występują one od stadium A₃ po fazę B₂ wczesnego okresu wpływów rzymskich.²⁵ Wśród garnków jajowatych obserwujemy także naczynia o facetowanym brzegu (tabl. 3. 3–5), które pojawiają się już od w fazie A₂.²⁶ Wśród garnków z facetowanym brzegiem, obserwujemy odmianę z krótką, wyodrębnioną szyjką (tabl. 5. 1–2). W Sosnowcu tego typu formy nie były obecne, jednak można je dostrzec

21 Vgl. Michałowski 2003, 86–87.

22 Michałowski 1994.

19 Siciński 1998, 252.

20 Siciński 1998, 252.

21 Por. Michałowski 2003, 86–87.

22 Michałowski 1994.

23 T. Dąbrowska 1988, tabl. I. 7.

24 Por. Godłowski 1981, 65.

25 Liana 1970, 439; T. Dąbrowska 1970, 281–282; Godłowski 1981, 62.

26 Zob. T. Dąbrowska 1988, tabl. II. 1 9.

ten bzw. einem nicht abgesetzten, nach innen gebogenen Hals. Im ersten Fall (Taf. 3. 1–2) haben wir es mit Gefäßen mit einer ziemlich langen Laufzeit zu tun. Sie erschienen am Anfang der jüngeren vorrömischen Eisenzeit (Merkmal Nr. 7 bei Dąbrowska)²³ und blieben im Gebrauch bis zur spätkaiserzeitlichen Stufe C₁.²⁴ Die zweite Variante (Taf. 4) umfasst Gefäße, die der Variante III nach Teresa Liana entsprechen. Sie treten von der ausgehenden jüngeren vorrömischen Eisenzeit bis zur Stufe B₂ der älteren Kaiserzeit auf.²⁵ Unter den eiförmigen Töpfen beobachten wir auch Gefäße mit verdicktem, facettiertem Rand (Taf. 3. 3–5), die bereits in der Stufe A₂ erschienen.²⁶ Diese eiförmigen Töpfe mit facettierten Rändern treten überdies auch als Variante mit kurzem, abgesetztem Hals auf (Taf. 5. 1–2). In Sosnowiec ließen sich solche Formen nicht feststellen, stattdessen kommen sie in der Siedlung in Piwonice 1 vor, in dem in das 1. Jh. v. Chr. datierten Gebäude 67,²⁷ wo sie neben eiförmigen Exemplaren ohne Facettierung entdeckt wurden (Taf. 5. 4–5).

Eine nächste Gruppe bilden bauchige Gefäße mit einem kurzen, nach außen gebogenen Rand (Taf. 3. 6–7). Sie zeichnen sich durch einen großen Mündungsdurchmesser und einem stark gewölbten Bauch aus. Solche Formen bleiben bis zum Anfang der Stufe B₂ der Römischen Kaiserzeit im Gebrauch.

Zahlreich vertreten im Fundstoff sind die Becher, welche ebenfalls eine große Formenvielfalt aufweisen. In der Siedlung in Sosnowiec kommen Formen mit abgerundetem Bauch und mehrfach facettiertem Rand (Taf. 6. 1–2) vor, die für die Stufe A₂ typisch sind.²⁸ Neben ihnen begegnen wir Bechern mit S-förmigem Profil und verdicktem Rand (Taf. 6. 3). Sie erscheinen seit der Wende der Stufen A₂ und A₃.²⁹ Etwas später, in die Stufe A₃, sind die Becher mit einer tiefen Rille unter dem Rand (Taf. 6. 4) zu setzen.³⁰ Die letzte Gruppe bilden die fassförmigen Becher (Taf. 6. 5–7), die in der Typologie von Liana als Variante VII fungieren und in die Zeit vom Ende der Stufe A₃ bis zur kaiserzeitlichen Stufe B₂ datiert sind.³¹

na osadzie z Piwonice 1, w wypełnisku datowanego na I w. p.n.e. budynku 67,²⁷ gdzie wystąpiły obok jajowatych egzemplarzy pozbawionych facetowania (tabl. 5. 4–5).

Kolejną grupę garnków stanowią ich egzemplarze baniaste z wygiętym na zewnątrz brzegiem (tabl. 3. 6–7). Są to naczynia o dużej średnicy otworu wylewu i silnie wydętym brzuścu. Pojawiają się one w fazie A₃ i trwają przez całe stadium B₁ by zaniknąć w początkach fazy B₂ wczesnego okresu wpływów rzymskich.

Znaczącą pod względem liczebności grupę tworzą kubki. Podobnie jak garnki, one również pojawiają się na stanowiskach osadowych z Wielkopolski w różnych wariantach. Dla osady w Sosnowcu zaobserwować możemy ich formy o zaokrąglonym brzuścu z ostro facetowaną krawędzią (tabl. 6. 1–2), typowe dla fazy A₂.²⁸ Obok nich spotykamy kubki o esowatym profilu z pogrubionym brzegiem (tabl. 6. 3). Jest to kategoria czytelna od przełomu faz A₂ i A₃,²⁹ podobnie jak kubki z głębokim rowkiem pod krawędzią (tabl. 6. 4), rozwój których Dąbrowska łączy z trwaniem ostatniego z tych stadiów.³⁰ Ostatnią grupę stanowią tutaj kubki bezczłkowate (tabl. 6. 5–7), w typologii Liany określone jako grupa VII, datowana od końca fazy A₃ do podokresu B₂ włącznie.³¹

Istotną kategorią ceramiki osadowej są także misy. W Sosnowcu możemy zaobserwować wśród nich wariant z ostrofacetowanym brzegiem (tabl. 7. 1), pojawiający się od II fazy rozwoju kultury przeworskiej.³² Kolejny, to głęboka miska z rowkiem poniżej krawędzi (tabl. 7. 2). Naczynia tego typu pojawiają się na przełomie faz A₂ i A₃ i rozwijają w trakcie stadium A₃.³³ Do typu IV/1 wg Liany nawiązują misy o bardzo silnie zaakcentowanym załomie brzuśca (tabl. 7. 3), które występują zasadniczo w fazie A₃ młodszego okresu przedrzymskiego i mogą trwać jeszcze w stadium B₁ okresu wpływów rzymskich.³⁴

Naczynia wazowate pojawiają się w materiałach z Sosnowca zarówno w wariacie z wyodrębnioną szyjką (tabl. 7. 4), jak i jej pozbawione (tabl. 7. 5–6). Ten pierwszy nawiązuje do typu II/1 wg Liany, która datuje

23 T. Dąbrowska 1988, Taf. I. 7.

24 Vgl. Godłowski 1981, 65.

25 Liana 1970, 439; T. Dąbrowska 1970, 281–282; Godłowski 1981, 62.

26 Siehe T. Dąbrowska 1988, Taf. II.19.

27 Dąbrowski und I. Dąbrowska 1968, 434–435, 438.

28 Vgl. T. Dąbrowska 1988, 30.

29 T. Dąbrowska 1988, Taf. IV. 58.

30 T. Dąbrowska 1988, 44.

31 Liana 1970, 440.

27 Dąbrowski i I. Dąbrowska 1968, 434–435, 438.

28 Por. T. Dąbrowska 1988, 30.

29 T. Dąbrowska 1988, tabl. IV. 58.

30 T. Dąbrowska 1988, 44.

31 Liana 1970, 440.

32 T. Dąbrowska 1988, tabl. III. 35.

33 T. Dąbrowska 1988, 44.

34 Liana 1970, 439.

Stark repräsentiert sind auch die Schalen. In der Siedlung von Sosnowiec registrierte man eine Variante mit einem ausladenden, scharf facettierten Rand (Taf. 7. 1), die seit der Stufe A₂ der Przeworsk-Kultur auftritt.³² Eine nächste Variante ist eine tiefe Schale mit einer Rille unterhalb des Randes (Taf. 7. 2). Derartige Gefäße erscheinen um die Wende der Stufen A₂ zu A₃ und entwickeln sich im Verlauf des Stadiums A₃.³³ An die Variante IV/1 nach Liana knüpfen die Schalen mit markantem Bauchumbruch an (Taf. 7. 3), die zunächst in der Stufe A₃ der jüngeren vorrömischen Eisenzeit auftreten und noch bis ins Stadium B₁ der älteren Kaiserzeit fortbestehen können.³⁴

Die vasenförmigen Gefäße erscheinen in dem Material von Sosnowiec sowohl in einer Abart mit einem abgesetzten Hals (Taf. 7. 4) als auch ohne Hals (Taf. 7. 5–6). Ihr Prozentanteil ist aber sehr gering. Die erste Variante knüpft an die Variante II/1 nach Liana an, die in die Wende der Stufen A₃/B₁ datiert,³⁵ auch wenn ihr Ursprung in das Stadium A₃ zurückreicht.³⁶ Die zweite Abart ähnelt Lianas Variante II/3, die in den Komplexen der Przeworsk-Kultur seit der Stufe A₃ bis zur Stufe B₂ zu beobachten ist. Die Exemplare von Sosnowiec, die einen schwach ausgeprägten Bauchumbruch sowie einen gewölbten oberen Gefäßteil besitzen und mit einem ausgefüllten Streifenmuster verziert sind (Taf. 7. 5–6; 8. 1), gehören eindeutig dem vorrömischen Formenspektrum an. Die Oberfläche dieser Feinkeramik ist immer geglättet.

Zusammenfassend können wir feststellen, dass unter dem keramischen Siedlungsmaterial der Przeworsk-Kultur in Großpolen Formen erscheinen, die im Technologiekreis dieser Kulturgruppe beheimatet sind. Sowohl unter den Gefäßen der technologischen Gruppe 1 als auch der Gruppe 2 kann man die Anwesenheit der Formen mit facettierten Rändern feststellen (Taf. 8. 4). Während der Stufe A₂ wurden sie durch unfacettierten Exemplare mit gerundetem bzw. verdicktem Rand ersetzt (Taf. 8. 5, 6, 8). Die Bearbeitung der Oberfläche hängt in bedeutendem Maße von der Bestimmung der Gefäße ab. In der sog. Tischkeramik dominiert eine sorgfältige Ausführung der Oberfläche, die häufig schwarzgeglättet

Abb. 4 Sosnowiec 1, Kr. Śrem, Woiwodschaft Großpolen. Gefäß der 2. technologischen Gruppe – Topf; Gestaltung des Bodens und des unteren Gefäßsteiles sowie Oberflächenbearbeitung.

Ryc. 4 Sosnowiec 1, pow. śremski, woj. wielkopolskie. Naczynie II grupy technologicznej – garnek; sposób ukształtowania dna i partii przydennej oraz opracowania powierzchni.

go na przełom faz A₃–B₁,³⁵ choć jego geneza sięga stadium A₃.³⁶ Drugi zbliżony jest do typu II/3 Liany, obecnego w zespołach kultury przeworskiej od fazy A₃ do B₂, przy czym egzemplarze z Sosnowca z uwagi na łagodny załom brzuśca i bardziej wypukłą jego górną część, a także zdobiący je ornament wstęgi wypełnianej (tabl. 7. 5–6; 8. 1), reprezentują ewidentnie wczesne (przedrzymskie) stadium rozwoju tejże formy. Mają one starannie wygładzaną powierzchnię i niedostrzegalną domieszkę schudzącą. Są to zatem klasyczne naczynia delikatnej roboty. Ta kategoria technologiczna stanowi niewielki procent w całości zbiorów osadowych.

Reasumując możemy stwierdzić, że wśród materiałów ceramicznych z osad kultury przeworskiej w Wielkopolsce, pojawiają się formy właściwe garncarstwu te-

32 T. Dąbrowska 1988, Taf. III.35.

33 T. Dąbrowska 1988, 44.

34 Liana 1970, 439.

35 Liana 1970, 439.

36 T. Dąbrowska 1988, 30–31.

35 Liana 1970, 439.

36 T. Dąbrowska 1988, 30–31.

ist. In dieser Gruppe kommt auch häufiger die Verzierung vor: v. a. geritzte, ausgefüllte Streifen bzw. Mäanderbänder (vgl. Taf. 8. 8–10). Die Außenflächen zeigen verschiedene Farbnuancen von braun bis schwarz. Die ausnahmslos mineralische Magerung ist in der Regel feinkörnig, manchmal in der Töpfermasse kaum sichtbar.

Dickwandige Vorratsgefäße weisen neben der geblätteten (vgl. Taf. 4. 1) auch eine spezifische raue Oberfläche auf. Verwendet wurde auch der Überzug (Taf. 8. 4) und die Rauung (Taf. 8. 6–8; Abb. 4). Die Außenfläche zeigt meist verschiedene Farbnuancen von Braun. Der Magerungszuschlag ist mittel- und grobkörniger Grus.

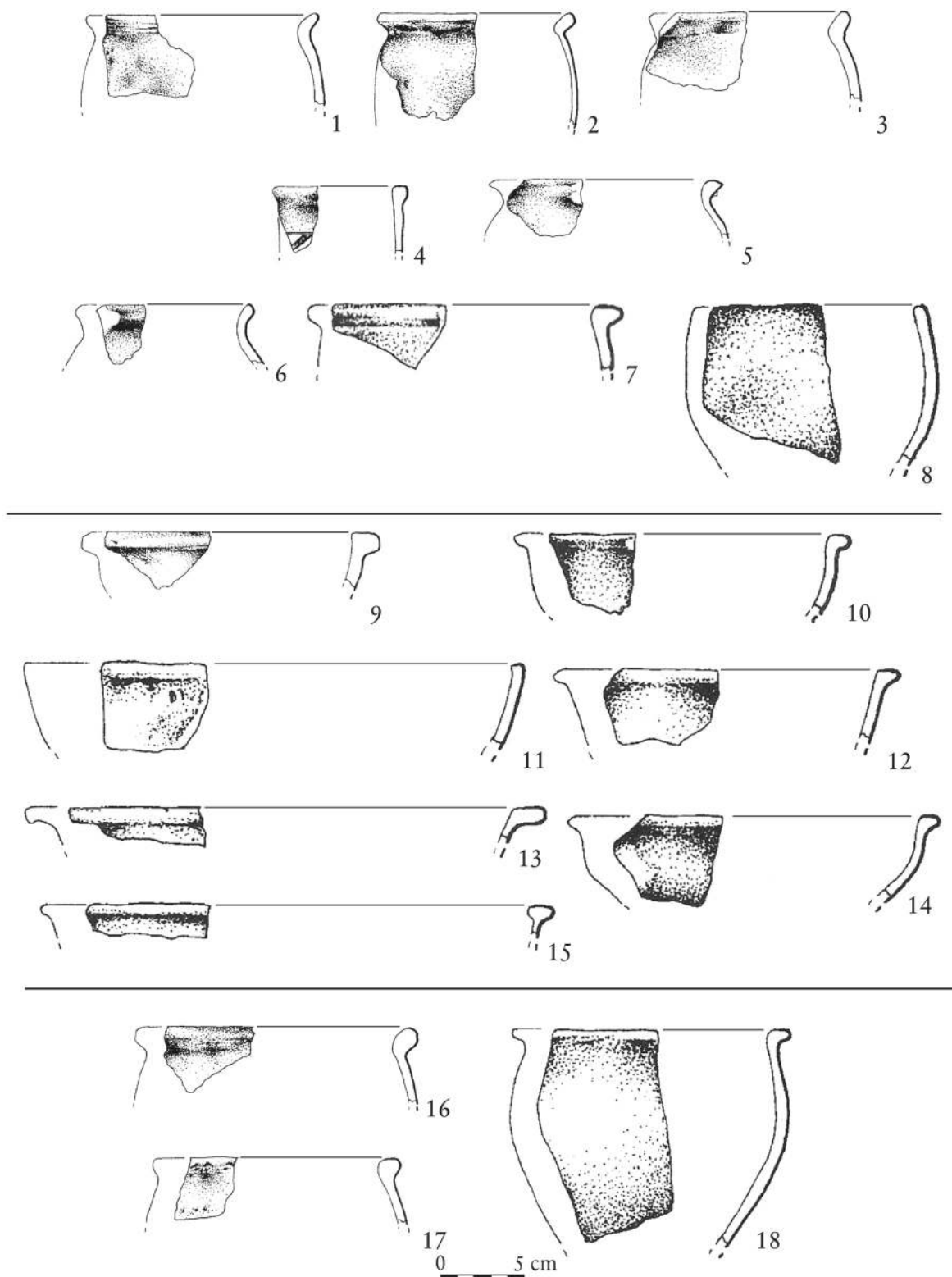
Das hier präsentierte Bild der Siedlungskeramik der Przeworsk-Kultur ist jedoch nur als eine „Skizze zum Porträt“, eine Andeutung der Problematik dieser Quellen-Gruppe zu betrachten. Um zu einem präzisen Bild zu gelangen, muss man unseres Erachtens die detaillierte Untersuchung dieser Problematik fortführen. In erster Linie wären dies interdisziplinäre (z. B. geochemische) Studien,³⁷ welche eine genaue Bearbeitung dieser Fundkategorie aus den Gebieten der Provinz Großpolen und eine genaue Quellenrecherche, die sowohl die alten als auch die neuen, während der aktuell geführten Grabungen entdeckten Funde umfassen, zum Ziel haben. Diese Maßnahmen sollten es erlauben, die Merkmale zusammenzustellen, die für die Keramik der großpolnischen Siedlungen der Przeworsk-Kultur aus den letzten zwei Jahrhunderten v. Chr. charakteristisch sind.

goż ugrupowania będące czytelne w całej strefie jego występowania. Wśród naczyń tak I jak i II grupy technologicznej zauważyć można obecność krawędzi facetowanych (tabl. 8. 4), ustępujących w trakcie fazy A₃ miejsca egzemplarzom o brzegu prostym bądź zaokrąglonym (tabl. 8. 5, 6, 8), czasami jedynie z nieco pogrubionym wylewem. Opracowanie powierzchni naczyń należy w znacznej mierze od grupy technologicznej, do której dany pojemnik przynależy. Wśród form określanych mianem stołowych, dominuje staranne wykończenie powierzchni, która jest wygładzana aż do uzyskania efektu wyświecania. Wśród nich widoczne są także zdecydowanie częściej egzemplarze zdobione, głównie ornamentem rytych linii (mogących tworzyć motyw wstęgi wypełniającej, a także meandra) bądź żłobków (por. tabl. 8. 8–10). Powierzchnie zewnętrzne mają różnego rodzaju odcienie barwy brunatnej po czarną. Domieszka mineralna jest za zwyczaj drobnoziarnista, czasami prawie niedostrzegalna w masie garncarskiej. Naczynia grubej roboty obok wygładzanej (por. tabl. 4. 1), mają specyficzną szorstką powierzchnię. Stosuje się tu także obmazywania (tabl. 8. 4) i chropowacenia (tabl. 8. 6–8; ryc. 4). Powierzchnia zewnętrzna przyjmuje głównie różne odcienie barwy brunatnej. Domieszkę stanowi średnio- i gruboziarnisty tłuczeń.

Zaprezentowany tu obraz ceramiki osadowej kultury przeworskiej jest jedynie pewnym „szkicem do portretu“, zasygnalizowaniem problematyki właściwej tej kategorii źródeł. By uzyskać precyzyjny jej wizerunek, niezbędne są naszym zdaniem dalsze szczegółowe badania nad tym zagadnieniem, w tym przede wszystkim studia porównawcze i interdyscyplinarne np. geochemoarcheologiczne,³⁷ a w szczególności dokładne opracowanie tejże kategorii znalezisk z terenów Wielkopolski, powiązane ze szczegółową kwerendą źródłową, obejmującą znaleziska tak archiwalne, jak i współcześnie pozyskiwane w trakcie prowadzonych aktualnie prac wykopaliskowych. Łącznie zabiegi te pozwolą na wykazanie właściwych cech charakteryzujących ceramikę wielkopolskich osad kultury przeworskiej z ostatnich dwóch wieków starożytności.

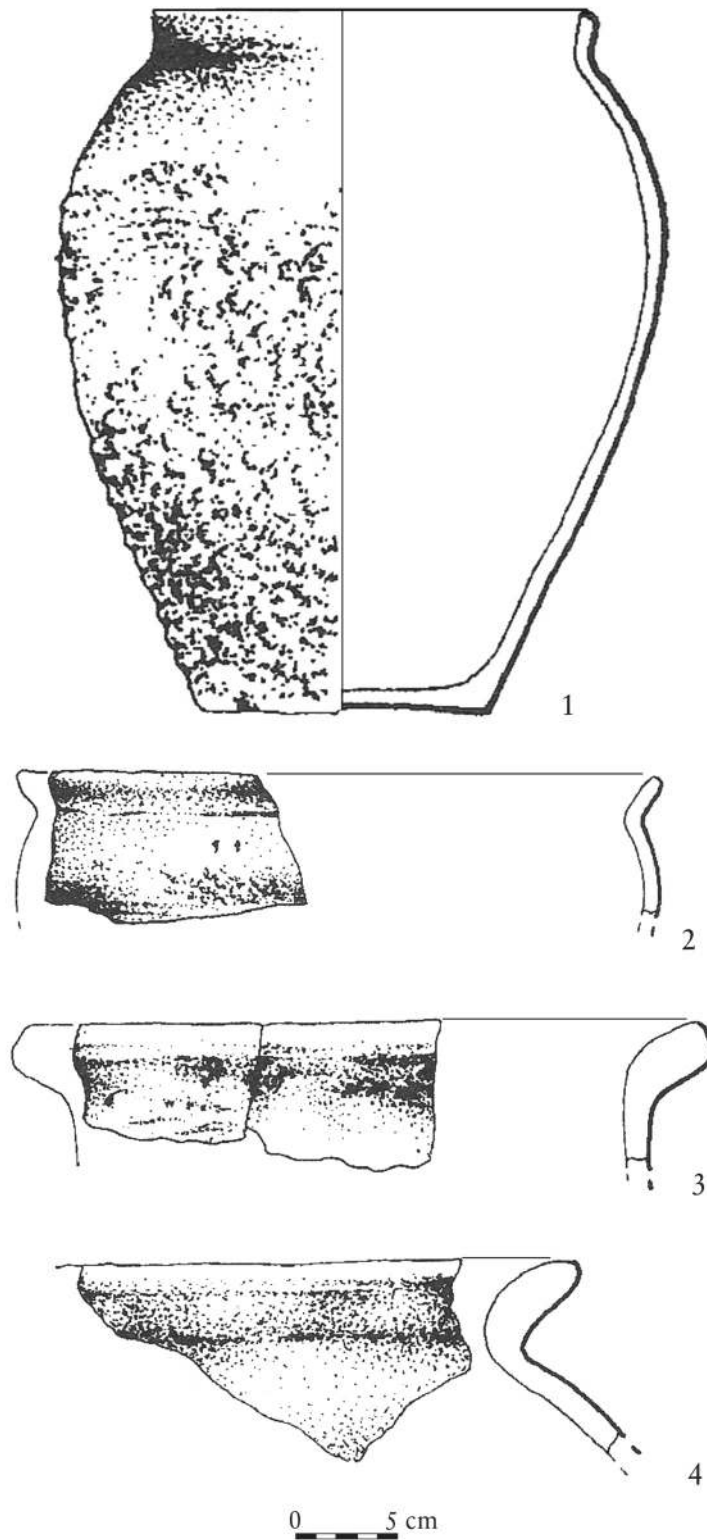
37 Solche Untersuchungen der großpolnischen Keramik aus der jüngeren vorrömischen Eisenzeit unternahmen zur Zeit die Verfasser des Beitrags in einem Projekt des National Science Centre, Poland UMO-2014/15/B/HS3/02279, durchgeführt in Zusammenarbeit mit Prof. Dr. hab. Przemysław Niedzielski vom Lehrstuhl für Analytische Chemie der Fakultät für Chemie der Adam-Mickiewicz-Universität in Posen.

37 Takie badania nad wielkopolską ceramiką z młodszego okresu przedrzymskiego podejmowane są obecnie przez autorów artykułu w projekcie NCN UMO-2014/15/B/HS3/02279, realizowanym we współpracy z prof. dr. hab. Przemysławem Niedzielskim z Zakładu Chemii Analitycznej Wydziału Chemii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

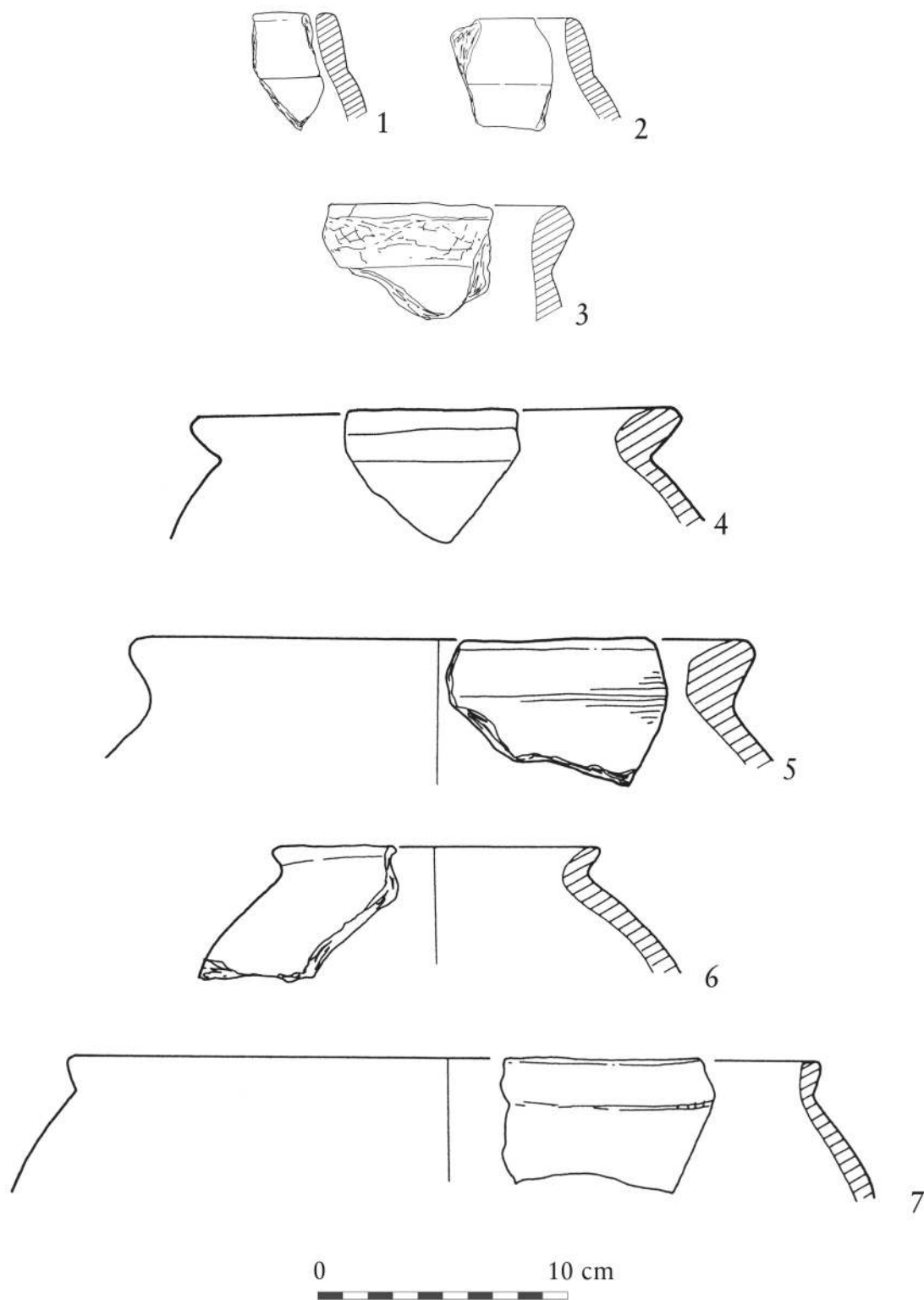
Taf. 1 Zadowice 1B, Kr. Kalisz, Woiwodschaft Großpolen. Speisegergeschir der technologischen Gruppe 1 aus der Siedlung: 1-9 Becher; 10-16 Schalen; 17-19 Gefäße mit abgerundetem Bauch.

Tabl. 1 Zadowice 1B, pow. kaliski, woj. wielkopolskie. Ceramika I grupy technologicznej (stołowa) z osady: 1-9 kubki; 10-16 misy; 17-19 naczynia o lekko baniastych brzuscach.

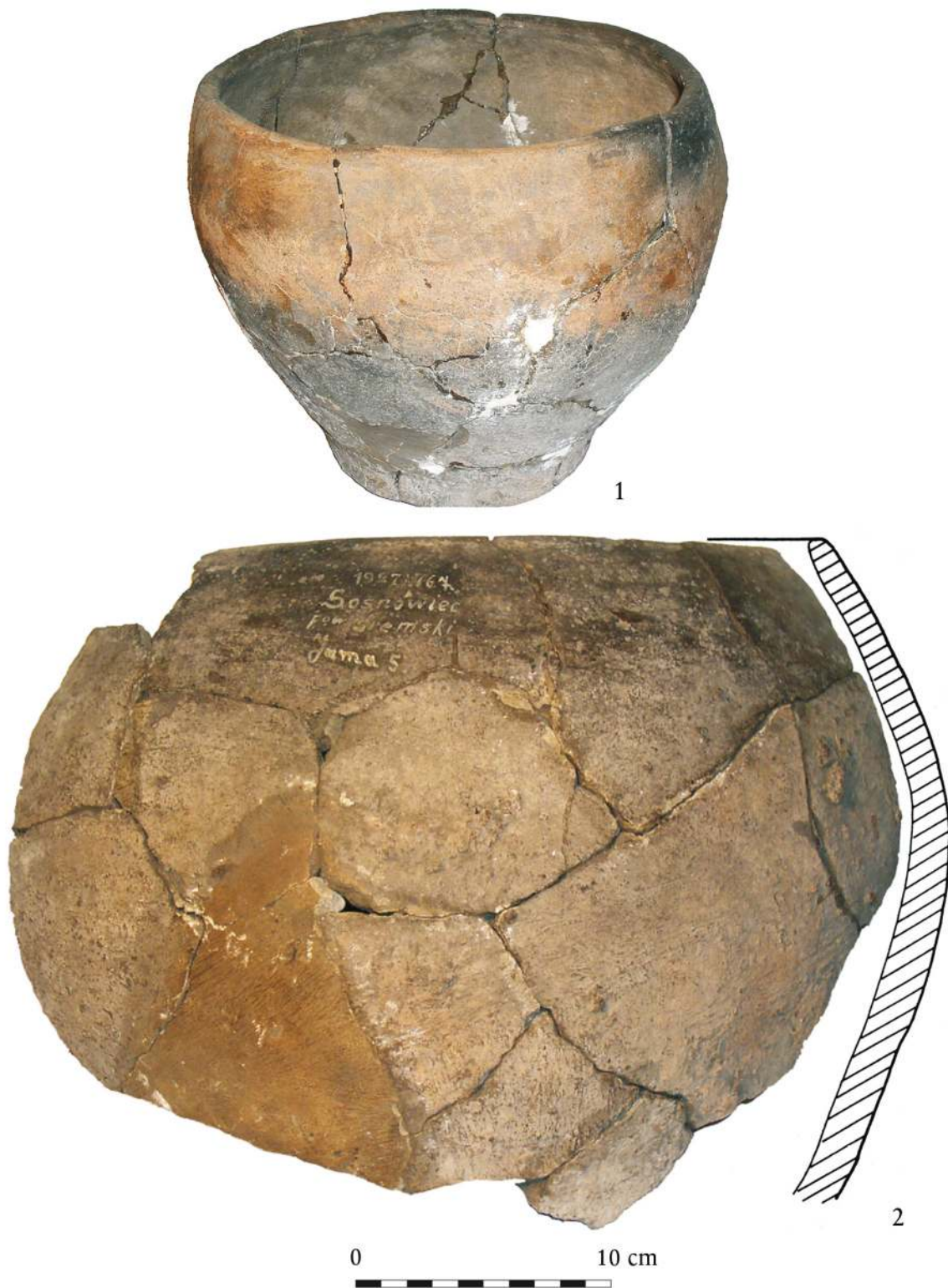
Taf. 2 Zadowice 1B, Kr. Kalisz, Woiwodschaft Großpolen. Vorrats- u. Kochgefäße der technologischen Gruppe 2 aus der Siedlung: 1–4 Töpfe.

Tabl. 2 Zadowice 1B, pow. kaliski, woj. wielkopolskie. Ceramika II grupy technologicznej (kuchenna) z osady: 1–4 garnki.

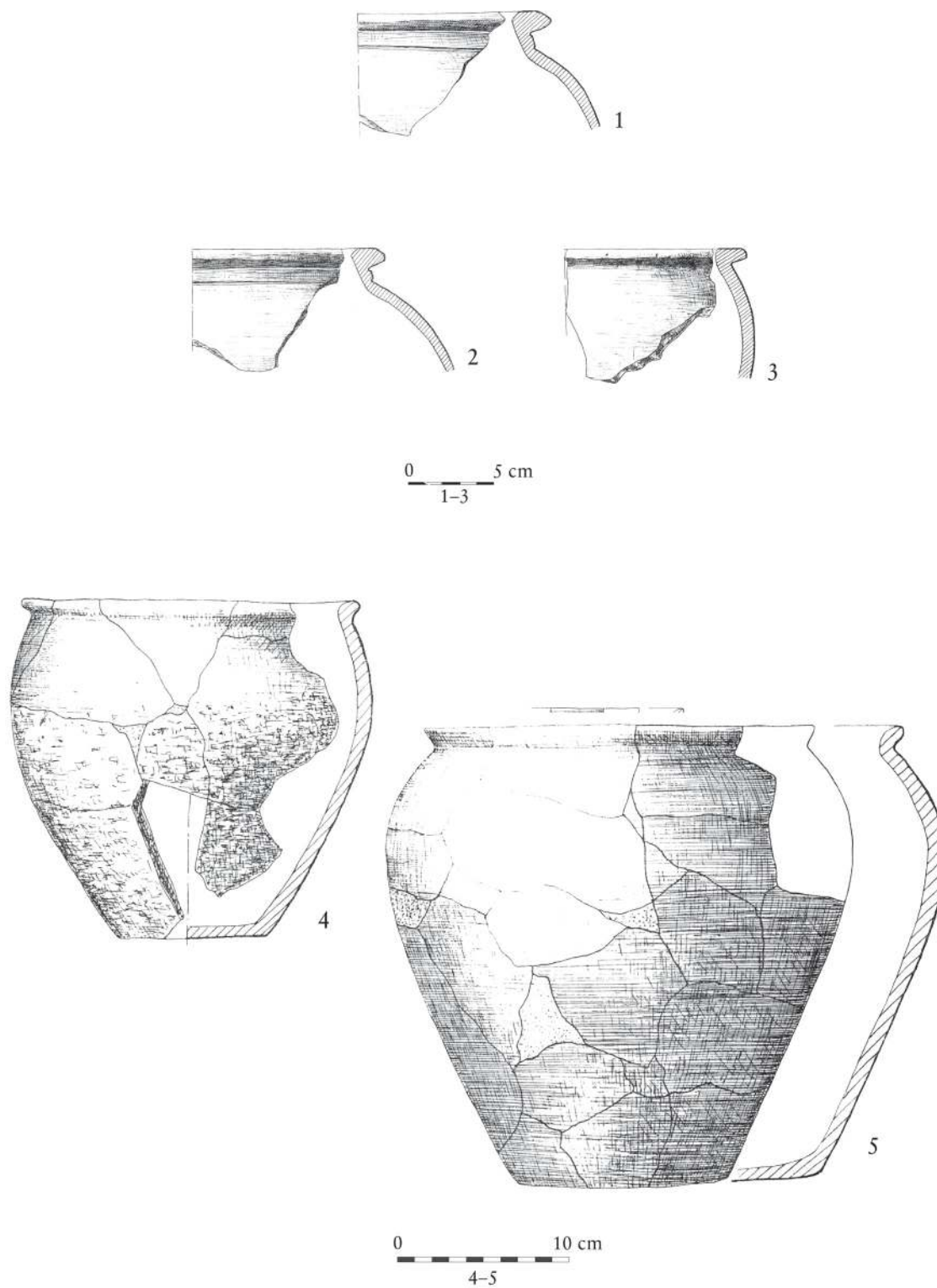
Taf. 3 Sosnowiec 1, Kr. Śrem, Woiwodschaft Großpolen. Keramik der technologischen Gruppe 2 aus der Siedlung: 1-7 Töpfe.

Tabl. 3 Sosnowiec 1, pow. śremski, woj. wielkopolskie. Ceramika II grupy technologicznej z osady: 1-7 garnki.

Taf. 4 Sosnowiec 1, Kr. Śrem, Woiwodschaft Großpolen. Keramik der technologischen Gruppe 2 aus der Siedlung: 1-2 Töpfe.

Tabl. 4 Sosnowiec 1, pow. śremski, woj. wielkopolskie. Ceramika II grupy technologicznej z osady: 1-2 garnki.

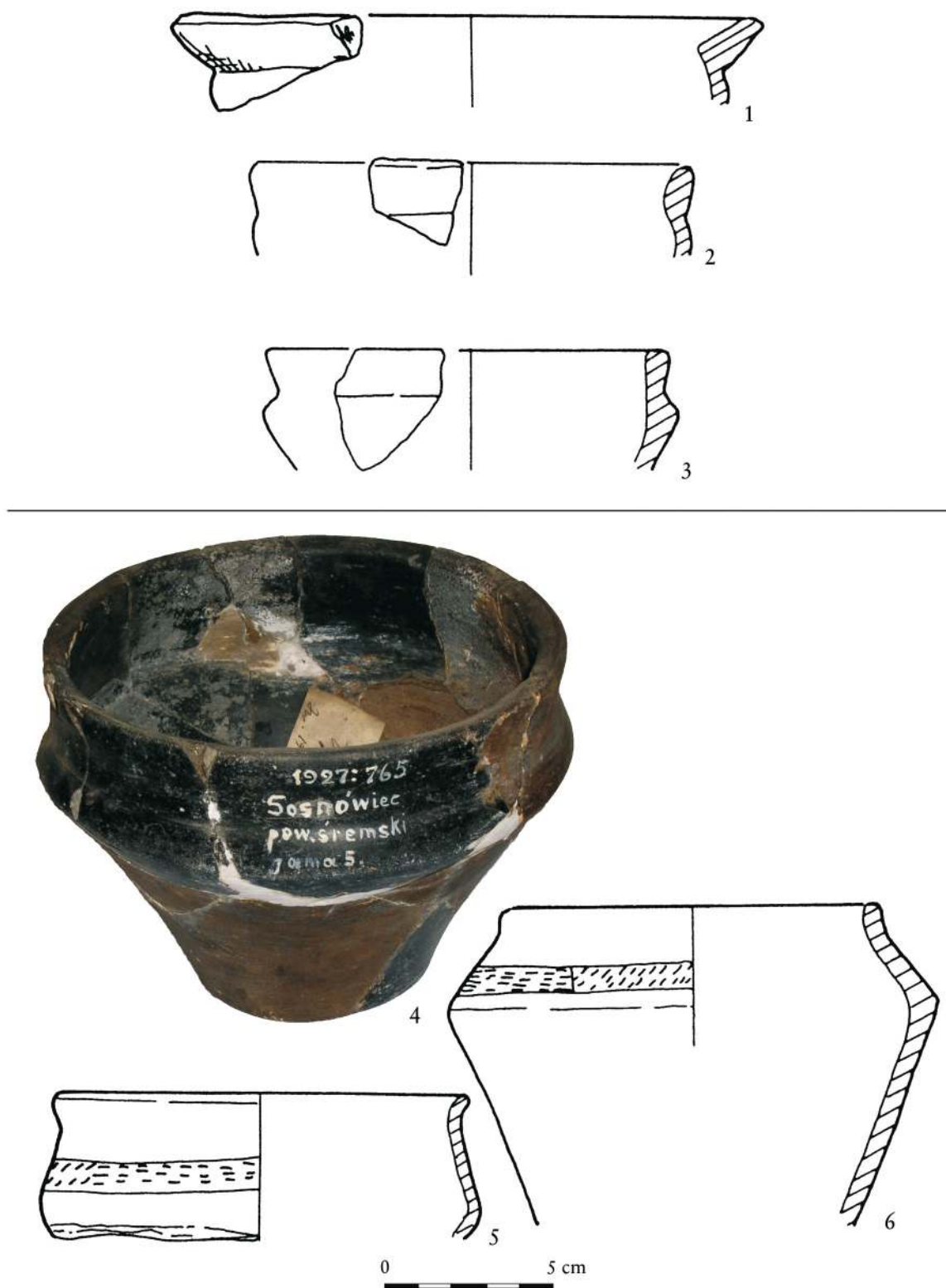
Taf. 5 Kalisz-Piwonice 1, Kr. Kalisz, Woiwodschaft Großpolen. Keramik der technologischen Gruppe 2 aus der Siedlung: 1-5 Töpfe.

Tabl. 5 Kalisz-Piwonice 1, pow. loco, woj. wielkopolskie. Ceramika II grupy technologicznej z osady: 1-5 garnki.

Taf. 6 Sosnowiec 1, Kr. Śrem, Woiwodschaft Großpolen. Keramik der technologischen Gruppe 2 aus der Siedlung: 1-7 Becher.

Tabl. 6 Sosnowiec 1, pow. śremski, woj. wielkopolskie. Ceramika II grupy technologicznej z osady: 1-7 kubki.

Taf. 7 Sosnowiec I, Kr. Śrem, Woiwodschaft Großpolen. Keramik der technologischen Gruppe 1 aus der Siedlung: 1–3 Schalen; 4–6 Vasen.

Tabl. 7 Sosnowiec I, pow. śremski, woj. wielkopolskie. Ceramika I grupy technologicznej z osady: 1–3 misy; 4–6 wazy.

Taf. 8 Sosnowiec 1, Kr. Śrem, Woiwodschaft Großpolen. 1–3: Verzierte Keramik der Gruppe 1 (Ornament für Foto durch weiße Füllung hervorgehoben). – Beispiele der Ausführung der Oberfläche und der Ränder in der Keramik aus der Siedlung; 4–7: technologische Gruppe 2; 8–11: technologische Gruppe 1.

Tabl. 8 Sosnowiec 1, pow. śremski, woj. wielkopolskie. 1–3: Przykłady ornamentyki ceramiki z I grupy technologicznej – ornament dla celów fotografii uwypuklony białym wypełnieniem. – Przykłady wykończenia powierzchni i krawędzi w ceramice z osady: 4–7: II grupa technologiczna; 8–11: I grupa technologiczna.

Bibliographie

Bibliografia

Bokiniec 2005

Ewa Bokiniec. *Podwies Fundstelle 2. Ein Gräberfeld der Oksywie-Kultur im Kulmer Land*. Monumenta Archaeologica Barbarica 11. Warszawa und Toruń: Eigenverlag Fundacja Przyjaciół Inst. Arch. Uniw. Warszawskiego, 2005.

Bokiniec 2008

Ewa Bokiniec. *Kultura oksywska na ziemi chełmińskiej w świetle materiałów sepulkralnych*. Toruń: Muzeum Okręgowe, 2008.

T. Dąbrowska 1970

Teresa Dąbrowska. „Z problematyki późnego okresu lateńskiego na terenach Polski Wschodniej“. *Wiadomości Archeologiczne* 35 (1970), 275–285.

T. Dąbrowska 1988

Teresa Dąbrowska. *Wczesne fazy kultury przeworskiej. Chronologia – zasięg – powiązania*. Warszawa: Państwowe Wydawn. Naukowe, 1988.

Dąbrowski und I. Dąbrowska 1968

Krzysztof Dąbrowski und Iwona Dąbrowska. „Osada lateńsko-rzymska we wsi Piwonice, pow. Kalisz“. *Materiały Starożytne* 11 (1968), 423–503.

Godłowski 1981

Kazimierz Godłowski. „Kultura przeworska“. In *Późny okres lateński i okres rzymski*. Hrsg. von J. Wielowiejski. *Prahistoria ziem polskich* 5. Wrocław u. a.: Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, 1981, 57–134.

Godłowski 1985

Kazimierz Godłowski. *Przemiany kulturowe i osadnicze w południowej i środkowej Polsce w młodszym okresie przedrzymskim i w okresie rzymskim*. Prace Komisji Archeologicznej 23. Wrocław u. a.: Ossolineum, 1985.

Jasnosz 1983

Stanisław Jasnosz. „Materiały i studia do dziejów osadnictwa starożytnego i wczesnośredniowiecznego ziemi obornicko-rogozińskiej (część II)“. *Fontes Archaeologici Posnaniensis* 32 (1983), 105–155.

Jasnosz 1984

Stanisław Jasnosz. „Materiały i studia do dziejów osadnictwa starożytnego i wczesnośredniowiecznego ziemi obornicko-rogozińskiej (część III)“. *Fontes Archaeologici Posnaniensis* 33 (1984), 55–166.

Kostrzewski 1914

Józef Kostrzewski. *Wielkopolska w czasach przedhistorycznych*. Poznań: Poznań Niemierkiewicz, 1914.

Kostrzewski 1923

Józef Kostrzewski. *Wielkopolska w czasach przedhistorycznych*. Poznań: Fiszer, 1923.

Kostrzewski 1948

Józef Kostrzewski. „Od mezolitu do okresu wędrówek ludów“. In *Prehistoria ziem polskich*. Hrsg. von J. Kostrzewski, S. Krakowski und R. Jakimowicz. *Encyklopedia Polska* 4,1. Nakł. Polskiej Akademii Umiejętności Kraków, 1948, 118–359.

Kostrzewski 1955

Józef Kostrzewski. *Wielkopolska w pradziejach*. Biblioteka archeologiczna 7. Warszawa und Wrocław: Ossolineum, 1955.

Liana 1970

Teresa Liana. „Chronologia względna kultury przeworskiej we wczesnym okresie rzymskim“. *Wiadomości Archeologiczne* 35/4 (1970), 429–491.

Machajewski 2004

Henryk Machajewski. „Kilka uwag wprowadzenia“. In *Kultura jastorfska na Nizinie Wielkopolsko-Kujawskiej*. Hrsg. von H. Machajewski. Poznań: Stowarzyszenie Naukowe Archeologów Polskich, Oddział w Poznaniu, 2004, 7–11.

Machajewski 2010

Henryk Machajewski. „Studien zu Besiedlung Nordgroßpolens zur Vorrömischen Eisenzeit. Das Problem der Siedlungen vom Typ Posen-Nowe Miasto“. In *Haus – Gehöft – Weiler – Dorf. Siedlungen der Vorrömischen Eisenzeit im nördlichen Mitteleuropa. Internationale Tagung an der Freien Universität Berlin vom 20.–22. März 2009*. Hrsg. von M. Meyer. *Berliner Archäologische Forschungen* 8. Rahden/Westf.: Marie Leidorf, 2010, 199–216.

Machajewski 2012

Henryk Machajewski. „Z badań nad osadnictwem z okresu przedrzymskiego w Wielkopolsce północnej. Kwestia osad typu Poznań-Nowe Miasto“. *Gdańskie Studia Archeologiczne* 2 (2012), 97–117.

Machajewski und Pietrzak 2008a

Henryk Machajewski und Ryszard Pietrzak. „Osada ludności z okresu przedrzymskiego na stanowisku 226 (AUT 194) Poznań-Nowe Miasto“. In *Poznań-Nowe Miasto. Źródła archeologiczne do studiów nad pradziejami i wczesnym średniowieczem dorzecza środkowej Warty*. Hrsg. von H. Machajewski und R. Pietrzak. *Archeostrada* 2. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2008, 299–350.

Machajewski und Pietrzak 2008b

Henryk Machajewski und Ryszard Pietrzak. „Osada ludności z okresu przedrzymskiego na stanowisku 278 (AUT 191) Poznań-Nowe Miasto“. In *Poznań-Nowe Miasto. Źródła archeologiczne do studiów nad pradziejami i wczesnym średniowieczem dorzecza środkowej Warty*. Hrsg. von H. Machajewski und R. Pietrzak. *Archeostrada* 2. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2008, 153–223.

Mamzer 2008

Henryk Mamzer. „U schyłku starożytności“. In *Pradzieje Wielkopolski. Od epoki kamienia do średniowiecza*. Hrsg. von M. Kobusiewicz. Poznań: Eigenverlag Inst. Archeologii i Etnologii Polskiej Akad. Nauk, 2008, 245–296.

Michałowski 1994

Andrzej Michałowski. *Osada wielokulturowa w Sosnowcu koło Śremu (stanowisko 1), woj. poznańskie, Poznań*. Magisterarb. Instytut Prahistorii UAM Poznań, 1994.

Michałowski 2003

Andrzej Michałowski. *Osady kultury przeworskiej z terenów ziem polskich*. Poznań: Wydawn. Poznańskie, 2003.

Michałowski 2006

Andrzej Michałowski. „Kultura jastorfska w Wielkopolsce północnej“. In *Pradolina Noteci na tle pradziejowych i wczesno-redniowiecznych szlaków handlowych*. Hrsg. von H. Machajewski und J. Rola. Poznań: Eigenverlag Stowarzyszenie Naukowe Archeologów Polskich: Instytut Prahistorii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, 2006, 183–199.

Michałowski 2008

Andrzej Michałowski. „Okres przedrzymski w Wielkopolsce“. In *Wielkopolska w dziejach. Archeologia o regionie*. Hrsg. von H. Machajewski. Poznań: Stowarzyszenie Naukowe Archeologów Polskich, 2008, 87–105.

Michałowski 2010

Andrzej Michałowski. „Die Siedlungen der Jastorf-Kultur in Großpolen“. In *Haus – Gehöft – Weiler – Dorf. Siedlungen der vorrömischen Eisenzeit im nördlichen Mitteleuropa*. Hrsg. von M. Meyer. Berliner Archäologische Forschungen 8. Rahden/Westf.: Marie Leidorf, 2010, 169–198.

Michałowski 2014

Andrzej Michałowski. „Elements of the Jastorf Culture in Wielkopolska. Import of Ideas or Migration of Peoples?“ In *Das Jastorf-Konzept und die vorrömische Eisenzeit im nördlichen Mitteleuropa. Beiträge der internationalen Tagung zum einhundertjährigen Jubiläum der Veröffentlichung ‚Die ältesten Urnenfriedhöfe bei Uelzen und Lüneburg‘ durch Gustav Schwantes 18.–22.05.2011 in Bad Bevensen*. Hrsg. von B. Rauchfuß und J. Brandt. Veröffentlichungen des Helms-Museums, Archäologisches Museum Hamburg, Stadtmuseum Harburg. Hamburg: Archäologisches Museum Hamburg, 2014, 287–302.

Michałowski und Teska 2012

Andrzej Michałowski und Milena Teska. „Nowe odkrycia figurek Feuerböcke z terenów ziem polskich“. *Folia Praehistorica Posnaniensia* XVII (2012), 319–331.

Michałowski und Teska 2013

Andrzej Michałowski und Milena Teska. „Tradycja i nowe prądy w badaniach nad młodszym okresem przedrzymskim w Wielkopolsce“. *Folia Praehistorica Posnaniensia* XVIII (2013), 197–216.

Siciński 1998

Wojciech Siciński. „Wstępne wyniki badań osady ludności kultury przeworskiej w Zadowicach, na st. 1B, woj. kaliskie. Preliminary results of excavations of a Przeworsk Culture settlement at Zadowice, site 16, Kalisz province“. *Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria archeologiczna* 39 (1998), 245–262.

Strobin 2011

Anna Strobin. *Ceramika naczyniowa kultury oksywskiej*. Gdańskie Studia Archeologiczne. Seria Monografie 2. Gdansk: Inst. Archeologii Uniwersytetu Gdańskiego, 2011.

Wołgiewicz 1979

Ryszard Wołgiewicz. „Kultura pomorska a kultura oksywska“. In *Problemy kultury pomorskiej*. Hrsg. von T. Malinowski. Seria wydawnictw monograficznych 5. Koszalin: Eigenverlag Muzeum Okręgowe w Koszalinie, 1979, 33–69.

Woźniak 1979

Zenon Woźniak. „Chronologia młodszej fazy kultury pomorskiej w świetle importów i naśladowictw zabytków pochodzenia południowego“. In *Problemy kultury pomorskiej*. Hrsg. von T. Malinowski. Seria wydawnictw monograficznych 5. Koszalin: Muzeum Okręgowe w Koszalinie, 1979, 125–148.

Woźniak u. a. 2013

Zenon Woźniak, Michał Grygiel, Henryk Machajewski und Andrzej Michałowski. *The Jastorf Culture in Poland*. BAR International Series 2579. Oxford: Archaeopress, 2013.

Żurek 1937

Jan Żurek. *Późnolateńskie groby jamowe w Roszkowie, pow. kościański*. Hrsg. von J. Żurek und W. Hensel. Przyczyńki do pradziejów Polski zachodniej. Pamiętniki 10-lecia Koła Prehistoryków Studentów Uniwersytetu Poznańskiego, 1937, 39–53.

Abbildungsnachweis**Spis Rycin**

1 Żurek 1937, Taf. II, 7; Jasnosz 1983, Abb. 142, 1; Kostrzewski 1948, Taf. 81, 2. 2 Nach Jasnosz 1984, Abb. 152, 15. 3 Nach Siciński 1998, Taf. II, 2. 4 Foto M. Teska.

Tafelnachweis

Spis Tablic

1 Nach Siciński 1998, Taf. I. 1–3, 5–10; II. 4, 6; III. 1–7.
2 Nach Siciński 1998, Taf. II. 1, 3; III. 10, 12. 3 Zeichnung
B. Bednarczyk. 4 Foto M. Teska. 5 Nach Dąbrowski und

I. Dąbrowska 1968, Taf. IV. 2–6. 6–7 Zeichnung B. Bednarczyk. Foto M. Teska. 8 Foto M. Teska.

MILENA TESKA

Dr., geboren 1984, ist Wissenschaftliche Mitarbeiterin am Prähistorischen Institut der Adam-Mickiewicz-Universität in Posen. MA 2009 und Dissertation 2012 an der Adam-Mickiewicz-Universität. Forschungsschwerpunkte: Vorrömische Eisenzeit am rechten Ufer der Unteren Weichsel sowie in Großpolen (insbesondere entlang des Netze-Tals); interkulturelle Beziehungen, Archäologie von Archivmaterialien.

Dr Milena Teska
Instytut Archeologii UAM
Collegium Historicum
ul. Umultowska 89D
61–614 Poznań, Polen
E-Mail: m.teska@amu.edu.pl

ANDRZEJ MICHAŁOWSKI

Dr. habil., geboren 1971, ist Wissenschaftlicher Mitarbeiter am Prähistorischen Institut der Adam-Mickiewicz-Universität in Posen. Habilitation in den Geisteswissenschaften der Archäologie 2011, Dissertation 2001 und Masterarbeit 1994 an der Adam-Mickiewicz-Universität. Forschungsschwerpunkte: Vorrömische Eisenzeit und Römische Zeit in Mitteleuropa; prähistorische Baukonstruktionen; Siedlungsarchäologie; Kontakte zwischen Jastrof- und Przework-Kultur; Keramikstudien.

Dr hab. Andrzej Michałowski
Instytut Archeologii UAM
Collegium Historicum
ul. Umultowska 89D
61–614 Poznań, Polen
E-Mail: Andrzej.Michalowski@amu.edu.pl

Daniel Żychliński, Milena Teska

Die Keramik der Przeworsk-Kultur aus der jüngeren vorrömischen Eisenzeit in der Provinz Wielkopolska (Großpolen) im Kontext der großflächigen Rettungsgrabungen

Ceramika kultury przeworskiej z młodszego okresu przedrzymskiego w Wielkopolsce w aspekcie szerokopłaszczyznowych ratowniczych badań archeologicznych

Zusammenfassung

Die Anzahl der in die jüngere vorrömische Eisenzeit datierten Siedlungsfundstellen der Przeworsk-Kultur, die bei den großflächigen Rettungsgrabungen in Wielkopolska (Autobahn A2, Gasleitungen Wolsztyn-Kościan u. Gustorzyn-Odolanów sowie die Schnellstraße S5) entdeckt worden sind, ist bescheiden. Anhand der Analyse des geborgenen keramischen Materials sind vier Basistypen von Gefäßen ausgesondert worden. Hinsichtlich der Technologie wurde festgestellt, dass die untersuchten Gefäße vor allem dem Spektrum der Gebrauchskeramik zuzuschreiben sind. Es ist festzuhalten, dass die Besiedlung durch die Bevölkerung der Przeworsk-Kultur in der jüngeren vorrömischen Eisenzeit in Wielkopolska sehr dünn war. Die älteste Stufe (A1) ist in den hier behandelten Fundkomplexen nicht vertreten.

Keywords: Przeworsk-Kultur; jüngere vorrömische Eisenzeit; Wielkopolska; Keramik; großflächige Rettungsgrabungen.

Podsumowanie

Lista stanowisk osadowych kultury przeworskiej datowanych na młodszy okres przedrzymski, odkrytych w trakcie realizacji w Wielkopolsce tzw. „wielkich inwestycji” (autostrada A2, droga ekspresowa S5, gazociągi Wolsztyn-Kościan i Gustorzyn-Odolanów), jest skromna. Analiza materiałów ceramicznych pozyskanych w trakcie tych badań pozwala na wydzielenie 4 podstawowych typów naczyń. Na płaszczyźnie technologii stwierdzono, że należały one przede wszystkim do grupy ceramiki tzw. użytkowej/,kuchennej. Bazując na zaprezentowanych tu materiałach można stwierdzić, że osadnictwo ludności kultury przeworskiej w młodszym okresie przedrzymskim w Wielkopolsce było bardzo nieliczne; nie można też uchwycić tu najwcześniejszego stadium, fazy A1.

Keywords: Kultura przeworska; młodszy okres przedrzymski; Wielkopolska; ceramika; badania ratownicze na wielkich inwestycjach.

1 Einführung

Die Anzahl der in die jüngere vorrömische Eisenzeit datierenden Siedlungsfundstellen der Przeworsk-Kultur, die bei den großflächigen Rettungsgrabungen in Wielkopolska entdeckt worden sind, ist bescheiden (Abb. 1) und beschränkt sich auf Funde, die beim Bau der Autobahn A2 sowie der zwei lokalen Gasleitungen auf den Strecken Wolsztyn-Kościń und Gustorzyn-Odolanów zutage kamen. Einbezogen wurden auch Informationen aus den unpublizierten Untersuchungen der Schnellstraße S5, genauer gesagt der Fundstellen in Trzek und Iwno, jeweils Kr. Poznań.

Monographisch ist Fundmaterial aus nur zwei Siedlungen in Poznań-Nowe Miasto vorgelegt (Taf. 1. 1–9), die ein neues Licht auf das Verhältnis der Jastorf-Kultur und der Przeworsk-Kultur werfen. Sie bedürfen jedoch weiterer Studien und Interpretationen. Dies betrifft auch die Fundstelle in Otorowo 66, Kr. Szamotuły, die beim Bau der sog. Jamal-Pipeline untersucht wurde, wo man im überwiegend Jastorf-ähnlichen keramischen Fundstoff einige Elemente der Przeworsk-Kultur entdeckte.¹

2 Lage der Fundstellen

Die Analyse umfasste 15 Siedlungen der Przeworsk-Kultur. Es war festzustellen, dass die Bevorzugung bestimmter Geländeformen durch die Przeworsk-Bevölkerung den üblichen Präferenzen in der jüngeren vorrömischen Eisenzeit entspricht. Man zog Stellen an den Flüssen vor, da das Wasser für alle Formen der Lebensaktivität notwendig war. Die Siedlungen wurden außerhalb des direkten Einflusses der Flüsse gegründet, auf höher gelegenen Terrassen und Bodenerhebungen. Nur in Daniszew lag die Siedlung auf einer Hafiterrasse, allerdings auf einer Erhebung, die nicht überflutet wurde. Die Przeworsk-Bevölkerung bevorzugte als Siedlungsplätze kleine Anhöhen und Landzungen in Flusstälern, besonders an den Stellen, wo sie sich mit Bodenerhebungen verbanden. Die Orientierung bezüglich der Himmelsrichtung scheint dabei ohne größere Bedeutung gewesen zu sein.

¹ Żychliński 2004; Dzieduszycki u. a. 2013, 146–157.

1 Wstęp

Lista osadowych stanowisk ludności kultury przeworskiej datowanych na młodszy okres przedrzymski, odkrytych przy realizacji w Wielkopolsce tzw. „wielkich inwestycji”, jest skromna (ryc. 1). W niniejszej prezentacji wykorzystano przede wszystkim materiały analizowane i opracowywane przez autorów tekstu, a pozyskane w ramach kampanii badawczych poprzedzających budowę autostrady A2 oraz 2 lokalnych gazociągów relacji Wolsztyn-Kościń oraz Gustorzyn-Odolanów. Włączono tu także informacje pochodzące z niepublikowanych opracowań drogi ekspresowej S5 – stanowiska w Trzeku, pow. poznański oraz Iwnie, pow. poznański.

W formie monografii dostępne są jedynie materiały odkryte na 2 osiedlach z Poznania-Nowego Miasta (tabl. 1. 1–9), które prezentują nową jakość relacji o charakterze jastorfsko-przeworskim i wymagają dalszych studiów oraz interpretacji. Podobnie wygląda sytuacja w odniesieniu do stanowiska w Otorowie, pow. Szamotuły, stan. 66 badanego w ramach budowy gazociągu Jamalskiego, gdzie odkryto jedynie elementy przeworskie, czytelne w zbiorze ceramiki o stylistyce jastorfskiej.¹

2 Osiedla – lokalizacja

Analiza położenia przeprowadzona dla 15 osad ludności kultury przeworskiej pozwoliła ustalić, że upodobania lokalizacyjne badanych populacji nie odbiegały od ogólnych preferencji rejestrowanych w pradziejach. Należy tu wskazać na wodę płynącą, która była niezbędna dla wszystkich form aktywności życiowej. Z drugiej strony osiedla były sytuowane poza zasięgiem jej bezpośredniego oddziaływania, już na wyższych terasach i wysoczyźnie. Jedynie w Daniszewie osada była zlokalizowana na terasie dennej, jednak na wyniesieniu, które nie ulegało zalewaniu. Niewielkie wyniesienia oraz cyple w dolinach rzecznych, zwłaszcza ich partie łączące się z wysoczyznami, były najbardziej atrakcyjne dla ludności przeworskiej. Natomiast ekspozycja tych form wobec kierunków geograficznych nie wydawała się odgrywać większej roli.

¹ Żychliński 2004; Dzieduszycki i in. 2013, 146–157.

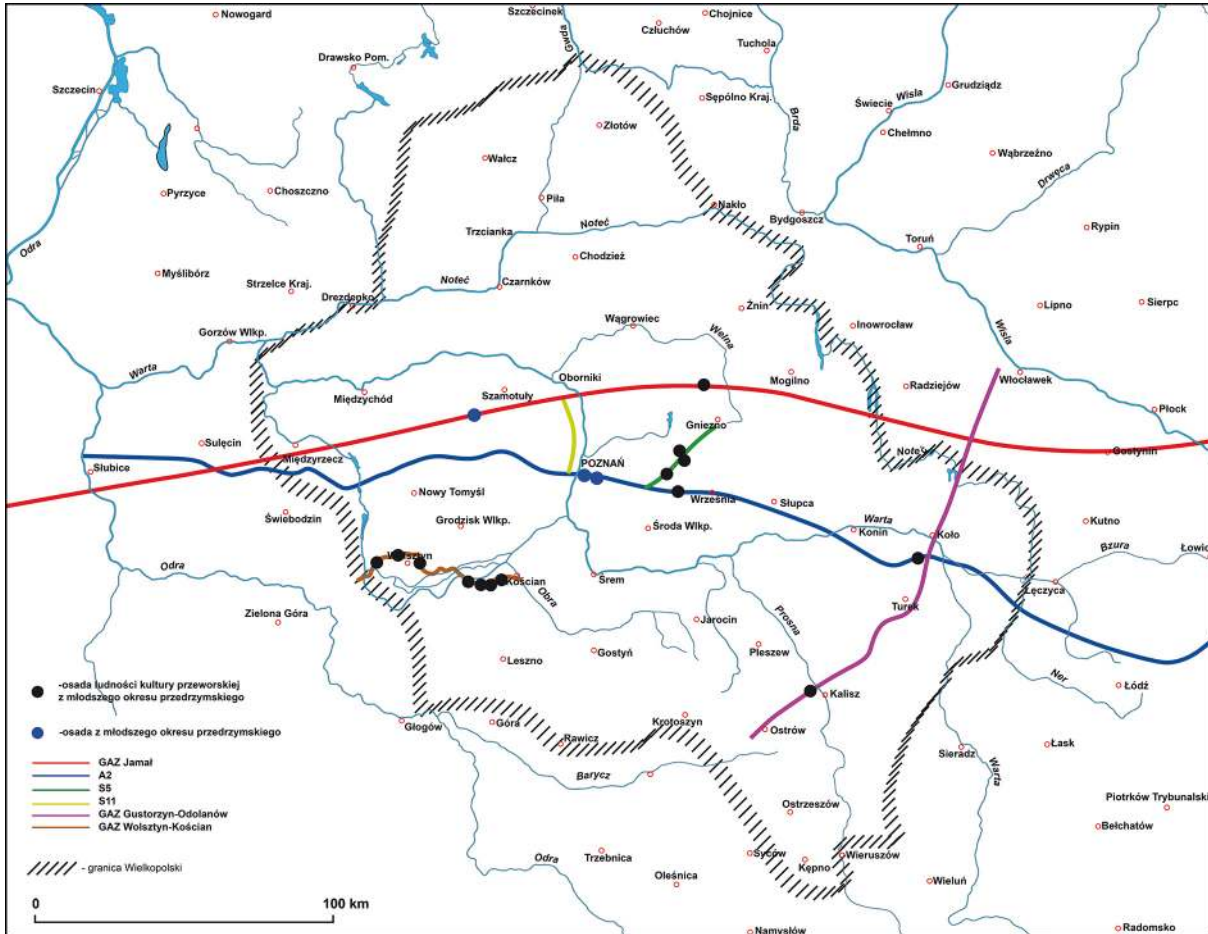

Abb. 1 Der Verlauf der großflächigen Rettungsgrabungen durch das Gebiet von Wielkopolska: Autobahn A2, Schnellstraße S5, Schnellstraße S11, Erdgaspipeline Jamal-Europa, Gasleitung Wolsztyn-Kościan, Gasleitung Gustorzyn-Odolanów mit den Fundstellen der Przeworsk-Kultur aus der jüngeren vorrömischen Eisenzeit.

Ryc. 1 Przebieg omawianych inwestycji przez teren Wielkopolski: autostrada A2, droga ekspresowa S5, droga ekspresowa S11, gazociąg Jamalski, gazociąg Wolsztyn-Kościan, gazociąg Gustorzyn-Odolanów z zaznaczonymi stanowiskami kultury przeworskiej z młodszego okresu przedrzymskiego.

3 Die Keramik

Die Analyse der Gefäßkeramik war nur im Fall von Materialien aus sechs Siedlungen möglich: Daniszew 21, Kiełpiny 28, Jaromierz 19, Prochy 50, Brońsko 1 u. 23 sowie Kalisz-Dobrzec 3N. Bei einigen Fundstellen (z. B. Iwno 6–7) fehlt es an zugänglichen Informationen, bei anderen war die Zahl der Fundkomplexe dermaßen gering, dass sie in statistischer Hinsicht irrelevant waren (z.B. Białcz Stary 11 u. 14). Die Analyse des Fundstoffs von Gustorzyn-Odolanów steht bisher aus, da die Grabungen an dieser Gasleitung noch im Gang sind. Nicht möglich ist also die Darstellung von Schlussfolgerungen hinsichtlich der Technologie, man präsentiert daher lediglich eine Auswahl der Gefäßformen.

3 Ceramika

Analizę ceramiki naczyniowej można było przeprowadzić jedynie dla materiałów pozyskanych na 6 osadach: Daniszew 21, Kiełpiny 28, Jaromierz 19, Prochy 50, Brońsko 1 i Brońsko 23 oraz Kalisz-Dobrzec 3N. Sytuacja taka była spowodowana brakiem dostępu do informacji (np. Iwno 6–7) lub też liczebność zespołów była tak niewielka, że uzyskane wyniki nie spełniały kryteriów statystycznej poprawności (np. Białcz Stary 11 i 14). W przypadku materiałów pochodzących z badań przy budowie gazociągu relacji Gustorzyn – Odolanów analiz ceramiki jeszcze nie przeprowadzono, gdyż badania terenowe ciągle trwają. Nie można było zatem zademonstrować wniosków dotyczących technologii, lecz przedstawiono wybór form naczyń.

4 Die Morphologie

Die Gliederung des Materials folgt einer einfachen typologischen Einteilung, die folgende Gefäßformen berücksichtigt: Töpfe, Becher, Schalen und umgekehrt birnenförmige Gefäße. Da die Keramik, die bei den Ausgrabungen gewonnen und in der Arbeit genutzt wurde, an mehreren weit auseinanderliegenden Orten gelagert wird, konnte die makromorphologische und stilistische Analyse nur anhand der Gefäße von vier Fundstellen erfolgen.

4.1 Daniszew, Fdst. 21

Im örtlichen Fundstoff tauchen lediglich drei Gefäßformen auf: Töpfe, Becher und Schalen. Die am häufigsten vertretene Gruppe sind die Töpfe, insbesondere Exemplare mit nach außen gebogenen Rändern (Taf. 1. 1, 3, 6). Viel seltener stößt man auf Becher (Taf. 1. 13; 2. 1, 3, 4) und Schalen (Taf. 2. 14–16).

Eine Verzierung weisen nur 1,43 % der entdeckten Keramikfragmente auf. Zu erwähnen sind hier umlaufende Ritzmuster (Taf. 1. 12), senkrechte Kammstriche (Taf. 3. 6), Kerben- bzw. Nagelabdrücke an den Rändern (Taf. 4. 2) sowie komplizierte Mäanderbänder (Taf. 1. 7; 2. 2).

Das Formengut wurde in die Wende von der älteren zur jüngeren vorrömischen Eisenzeit datiert. Einige Formen weisen Affinitäten zum Jastorf-Kreis auf, besonders zu den Funden aus den Siedlungen vom Typ Poznań-Nowe Miasto. Die kulturelle Zuordnung der behandelten Fundstelle und die Frage, ob es sich hier um frühe Przeworsk-Kultur handelt, ist somit kaum zu beantworten.

4.2 Kiełpiny, Fst. 28

In dem keramischen Material aus dieser Siedlung, die ca. 200 km westlich von der oben beschriebenen liegt, ist vor allem die Anwesenheit von Töpfen zu verzeichnen; daneben gibt es eine kleine Anzahl von Schalen. Den stärksten Prozentanteil weisen die bauchigen Töpfe mit nach außen gebogenen Rändern (Taf. 5. 1–4, 6–7; 6. 1, 3; 7. 1–7) auf; vereinzelt kommen auch Töpfe mit nach innen gebogenen Mündungen (Taf. 5. 5) und schalenförmige Gefäße (Taf. 8. 4) vor.

4 Morfologia

Dla potrzeb prezentacji materiału pod względem makromorfologicznym, posłużono się prostym podziałem typologicznym, uwzględniającym następujące formy naczyń: garnki, kubki, misy oraz naczynia odwrotnie gruszkowate. Niestety, z uwagi na znaczne rozdrobnienie zbiorów ceramiki pozyskanych w trakcie badań wykopaliskowych i wykorzystywanych w pracy, analizom makromorfologicznej i stylistycznej można było poddać naczynia pochodzące jedynie z 4 stanowisk.

4.1 Daniszew, stan. 21

W materiałach pochodzących z tego stanowiska wydzielono tylko 3 kategorie form. Były to garnki, kubki i misy. Najliczniej reprezentowaną grupą naczyń były garnki, szczególnie egzemplarze o wylewach wychylonych na zewnątrz (tabl. 1. 1, 3, 6). Następnie, już zdecydowanie rzadziej, natrafiano na kubki (tabl. 1. 13; 2. 1, 3, 4) oraz na wykazujące bardzo zbliżoną frekwencję misy (tabl. 2. 14–16).

Zdobienie naczyń stwierdzono jedynie w odniesieniu do 1,43 % całego zbioru odkrytych fragmentów ceramiki. Był to ornament ryty w postaci dookołnych żłobków (tabl. 1. 12), wykonanych grzebykiem układów pionowych (tabl. 3. 6), nacinania brzegów wylewów (tabl. 4. 2), czy też bardziej skomplikowany meander (tabl. 1. 7; 2. 2).

Chronologię opisanego zbioru określono na przełom starszego i młodszego okresu przedrzymskiego. Dopatrzone tu również cech należących do inwentarza ceramicznego kultury jastorfskiej, zwłaszcza w kontekście materiału ceramicznego pochodzącego z osad typu Poznań-Nowe Miasto. Z uwagi na powyższe, brak jest tutaj całkowitej jasności co do faktycznej przynależności tego zespołu do „wczesnej” kultury przeworskiej.

4.2 Kiełpiny, stan. 28

W zbiorze ceramiki pochodzącej z osady odnotowano przede wszystkim obecność garnków przy nieznacznym udziale mis. Na niniejszym stanowisku, oddalonym od wcześniej opisanego o blisko 200 km na zachód, garnki baniaste o wychylonych wylewach (tabl. 5. 1–4, 6–7; 6. 1, 3; 7. 1–7) stanowiły najliczniejszy zbiór form naczyń. Śladowo odnotowano obecność garnków o wylewach za-

Verziert sind nur 2,32 % der Gefäße. Das Musterpektrum beschränkt sich auf geritzte, waagerechte bzw. senkrechte, einzelne oder in Gruppen auftretende Linien (Taf. 8. 6). Der Fundkomplex wurde auf das Ende der Stufe A₂ und in die Stufe A₃ der jüngeren vorrömischen Eisenzeit datiert.

4.3 Jaromierz, Fst. 19

Während der Grabungen in Jaromierz entdeckte man eine beträchtliche Ansammlung Gefäßkeramik. Die größte Gruppe bilden hier bauchige Töpfe mit nach außen gebogenen Rändern (Taf. 9. 1–9). Eine kleinere Gruppe bilden die umgekehrt birnenförmigen Gefäße (Taf. 10. 3, 5–7). Die Schalen tauchen hingegen nur spärlich auf (Taf. 11. 4).

1,57 % der Gefäße ist mit geritzten oder mit plastischen Mustern verziert. Die erste Gruppe bilden zahlreiche Kombinationen von waagerechten und senkrechten Linien (Taf. 11. 5–9). Zur zweiten gehören Fingernagel- und Fingerabdrücke sowie Einschnitte an den Rändern der Mündungen (Taf. 11. 10–12).

Der Fundkomplex von Jaromierz wurde in die Stufe A₂ und A₃ der jüngeren vorrömischen Eisenzeit datiert.

4.4 Kalisz-Dobrzec 3N

Die Grabungen an dieser Fundstelle, die während der Arbeiten an der Gasleitung Gustorzyn-Odolanów entdeckt worden ist, sind weiterhin im Gange. Das Fundmaterial wurde somit noch nicht gänzlich untersucht. Schon auf den ersten Blick weist aber der Fundstoff nahezu alle oben erwähnten Gefäßformen und -typen auf. Die größte Gruppe bilden, ähnlich wie in den hier besprochenen Siedlungen, die bauchigen Töpfe mit nach außen gebogenen Rändern (Taf. 12. 1–2, 5–7). Es gibt hier auch, obschon nur selten, Töpfe mit nach innen gebogenen Rändern (Taf. 12. 4) und eine geringe Zahl von Bechern (Taf. 12. 3), Schalen (Taf. 12. 11) und umgekehrt birnenförmigen Gefäßen (Taf. 12. 10). Die Aussagen zur Ornamentik sind wegen der noch laufenden Grabungen kaum verbindlich und noch mit zahlreichen Fragezeichen behaftet.

Als Resümee ist festzuhalten, dass das Formspektrum aus den behandelten Fundstellen in Wielkopolska ziemlich bescheiden ist und sich prinzipiell auf vier

chylonych do wewnątrz (tabl. 5. 5), a także naczyń w typie mis (tabl. 8. 4).

Zdobienie naczyń zarejestrowano na poziomie 2,32 % i we wszystkich przypadkach były to wykonane w technice rycia linie poziome lub pionowe w grupach lub pojedynczo (tabl. 8. 6). Zespół ten wydatowano na schyłek fazy A₂ i fazę A₃ młodszego okresu przedrzymskiego.

4.3 Jaromierz, stan. 19

W trakcie badań w Jaromierzu odkryto okazały zbiór ceramiki naczyniowej, z którego wydzielono garnki baniaste o wychylonych na zewnątrz wylewach (tabl. 9. 1–9) stanowiące najliczniejszą kategorię form. W dalszej kolejności natrafiono na nieco tylko mniej liczne naczynia odwrotnie gruszkowate (tabl. 10. 3, 5–7). Natomiast misy były reprezentowane bardzo nielicznie (tabl. 11. 4). Zdobienie naczyń zarejestrowano na poziomie 1,57 % całości zbioru. Wystąpiły tu ornamenty ryte oraz plastyczne. Do grupy pierwszej zakwalifikowano liczne kombinacje linii poziomych i pionowych (tabl. 11. 5–9). Do drugiej należały odciski paznokciowe i palca na brzegach wylewów oraz nacięcia płaskiej krawędzi brzegu wylewu (tabl. 11. 10–12).

Zespół z Jaromierza wydatowano na fazy A₂ i A₃ młodszego okresu przedrzymskiego.

4.4 Kalisz-Dobrzec 3N

Materiały pochodzące z tej osady nie zostały jeszcze w pełni zanalizowane, zwłaszcza pod względem technologicznym, gdyż prace ratownicze na gazociągu Gustorzyn-Odolanów trwają nadal. Pod względem morfologii analizowana ceramika jest jednak bardzo bogata, zarejestrowano tu wszystkie wcześniej wymienione typy naczyń. Podobnie, jak na omówionych wyżej osadach, także i tu najwyższą frekwencję wykazały garnki baniaste o wychylonych na zewnątrz wylewach (tabl. 12. 1–2, 5–7). Wystąpiły tu także, choć śladowo, garnki o wylewach zachylonych do wewnątrz (tabl. 12. 4). Natrafiono również na nieliczne serie kubków (tabl. 12. 3), mis (tabl. 12. 11) oraz naczyń odwrotnie gruszkowatych (tabl. 12. 10). W kwestii zdobień nie można jeszcze wypowiadać się wiążąco, gdyż nie wszystkie materiały ceramiczne z tego stanowiska zostały już kompleksowo zbadane, a w każdej chwili można spodziewać się nowych odkryć.

Grundtypen und ihre Varianten beschränkt. Am wichtigsten scheint die Beobachtung zu sein, dass im Fundstoff eindeutig die Töpfe, v. a. die bauchigen Formen mit nach außen gebogenen Rändern, überwiegen. Andere Keramikformen sind nur selten vertreten.

5 Die Technologie

Die Analyse des keramischen Materials aus den oben genannten Fundstellen lieferte die Grundlage für den Versuch, die technologischen Standards zu bestimmen, die der Keramik der Bevölkerung der jüngeren vorrömischen Eisenzeit, die das heutige Wielkopolska-Gebiet bewohnt hatte, eigen waren. Mangelhafte Informationen bezüglich einiger Fundstellen und die spärliche Anzahl der Fundkomplexe hatten zur Folge, dass bei der Analyse lediglich sechs Fundstellen berücksichtigt wurden: Daniszew 21, Kiełpiny 28, Jaromierz 19, Prochy 50, Brońsko 1 und Brońsko 23.

Die Gefäßscherben wurden zunächst anhand ihrer Wandungsstärke in drei technische Gruppen eingeteilt: I – bis 0,6 cm; II – von 0,6 bis 0,9 cm und III – mehr als 0,9 cm. Innerhalb dieser Gruppen wurde der Magerungszusatz in der Tonmasse untersucht. Um die Brennmethode zu bestimmen, wurden die Brüche an Gefäßen aus den untersuchten Keramiksammlungen durchgesehen. Es wird davon ausgegangen, dass die Farbe eines Bruchs das Ergebnis der ursprünglichen Brennmethode ist. Als Kriterium diente entsprechend die Einfarbigkeit bzw. Vielfarbigkeit der Brüche. Untersucht wurden auch die Art der Bearbeitung der Außen- und Innenflächen der Gefäße sowie ihre Farbe. Am Ende wurden die Ergebnisse zusammengestellt.

5.1 Technische Gruppen

Im Folgenden wurden drei technische Gruppen ausgedeutet; ihre Prozentanteile zeigt das Diagramm 1 (Abb. 2). Im Fundstoff überwiegt klar die Gruppe II (50 % bis 60 % des ganzen Komplexes); im Alltag war sie wohl das Grundgeschirr der Bewohner der untersuchten Siedlungen. Die Gruppe I (Tischgeschirr), die von Gefäßen gebildet wird, welche bei besonderen Anlässen verwendet wurden, bildet knapp 10 % bis über 20 % der ganzen Sammlung. Der Anteil der Gefäße der Gruppe

Podsumowując powyższe rozważania należy podkreślić, że spektrum form odkrywanych w trakcie prac ratowniczych na stanowiskach ludności przeworskiej z młodszego okresu przedrzymskiego w Wielkopolsce jest stosunkowo ubogie i ogranicza się w zasadzie do 4 podstawowych typów i ich wariantów. Najistotniejsza wydaje się obserwacja wskazująca na zdecydowaną przewagę garnków, zwłaszcza odmiany baniastej z wylewem wychylonym na zewnątrz. Frekwencja pozostałych form ceramicznych jest natomiast stosunkowo niska.

5 Technologia

Analiza materiałów ceramicznych, wykonana dla przywołanych tutaj stanowisk, stała się podstawą przy próbie określenia standardów technologicznych właściwych garncarstwu społeczności młodszego okresu przedrzymskiego, zasiedlających strefę współczesnej Wielkopolski. Niestety, przez wzgląd na braki w materiałach źródłowych, o których wspomiano wyżej, w tej części analizy wzięto pod uwagę jedynie 6 stanowisk: Daniszew 21, Kiełpiny 28, Jaromierz 19, Prochy 50, Brońsko 1 i Brońsko 23.

W pierwszej kolejności zbiory fragmentów naczyń zostały podzielone na grupy techniczne, co było uzależnione od grubości ich ścian: I – do 0,6 cm; II – od 0,6 do 0,9 cm i III – powyżej 0,9 cm. Tak podzielone zespoły zostały poddane obserwacji pod kątem domieszki dodanej do gliny w celu przygotowania masy ceramicznej. Oględziny przełamów naczyń pochodzących z analizowanych zbiorów ceramiki, stały się podstawą dla próby ustalenia sposobu ich wypału, wychodząc z założenia, iż jedno- bądź wielobarwność przełamu jest efektem warunków, w których wypał taki był prowadzony. W dalszej kolejności rozpatrywano sposób opracowania zewnętrznych i wewnętrznych powierzchni ścian naczyń, a następnie ich kolorystykę. Ostatni etap stanowiło zebranie uzyskanych wyników.

5.1 Grupy techniczne

W materiałach ceramicznych pochodzących ze wszystkich omawianych w tym miejscu osiedli wydzielono 3 grupy techniczne, których udziały procentowe prezentuje wykres 1 (ryc. 2). Każdorazowo najliczniejsza była grupa II, sytuując się pomiędzy 50 % a 60 % całego zespo-

Technical groups of pottery

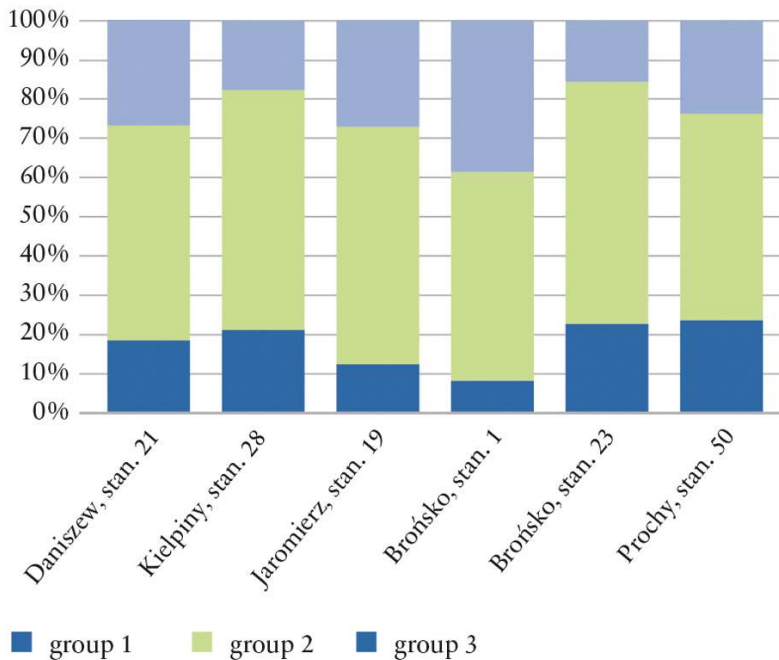

Abb. 2 Die Häufigkeit der technischen Gruppen der Keramik der Przeworsk-Kultur in der jüngeren vorrömischen Eisenzeit.

Ryc. 2 Frekwencja grup technicznych w materiałach ceramicznych kultury przeworskiej w młodszym okresie przedrzymskim.

III, die entweder als Kochgefäße oder als Vorratsgefäße benutzt wurden, betrug 10 % bis knapp 40 %.

Im Durchschnitt bildeten die Scherben aus der Gruppe II etwa 60 % und die aus Gruppe I und III jeweils 20 %. Abweichungen, die im untersuchten Fundstoff festgestellt wurden, lassen sich auf die geringe Zahl der Keramik in manchen Fundkomplexen zurückführen (vgl. Brońsko, Fst. 1).

5.2 Der Magerungszusatz

In den hier untersuchten keramischen Materialien überwiegt feinkörniger Mineralgrus als Magerungszusatz (Abb. 3). Er kam zunächst bei dünnwandigen Gefäßen der Gruppe I und bei Gefäßen der Gruppe II zur Anwendung. Eine mittelkörnige Beimischung trat viel seltener auf, vor allem bei dickwandigen Gefäßformen und in geringerem Grade auch bei Gefäßen mit mittlerer Wandstärke. An manchen Fundstellen (Daniszew, Jaromierz) wurden in der Tonmasse der Gruppe III Spuren des grobkörnigen Gruses festgestellt. Man verzeichnete auch außergewöhnliche Situationen, z. B. in der Siedlung Brońsko 1, wo der Anteil der groben Fraktion sogar 15 % betrug. In Daniszew konnte die Verwendung organischer

lu. Stanowiła ona zapewne podstawową zastawę wykorzystywaną w życiu codziennym mieszkańców badanych osiedli. Grupa I, którą można utożsamiać z naczyniami stosowanymi na specjalne okazje, wykazywała zmienną liczebność od poniżej 10 % do przeszło 20 % udziału w całym zbiorze. Natomiast, naczynia grupy III wykorzystywane głównie do gotowania lub jako naczynia zasobowe, oscylowały w najszerszym przedziale od ponad 10 % do blisko 40 %.

Uśredniając przedstawione wartości można przyjąć, iż standardowo proporcje poszczególnych grup technicznych w zbiorze ceramiki z przeciętnej osady ludności przeworskiej z młodszego okresu przedrzymskiego powinny kształtować się na poziomie około 60 % dla grupy II i po około 20 % dla I i III. Odchylenia, które zarejestrowano w analizowanym tu materiale mogą być spowodowane niewielką liczebnością niektórych zespołów (por. Brońsko, stan. 1).

5.2 Domieszka

W analizowanych tu materiałach ceramicznych można dostrzec ogromną przewagę stosowania do schudzenia (uszlachtnienia) gliny drobnoziarnistej domieszki mineralnej (ryc. 3) w postaci tłuczni. Domieszka tego ty-

Temper

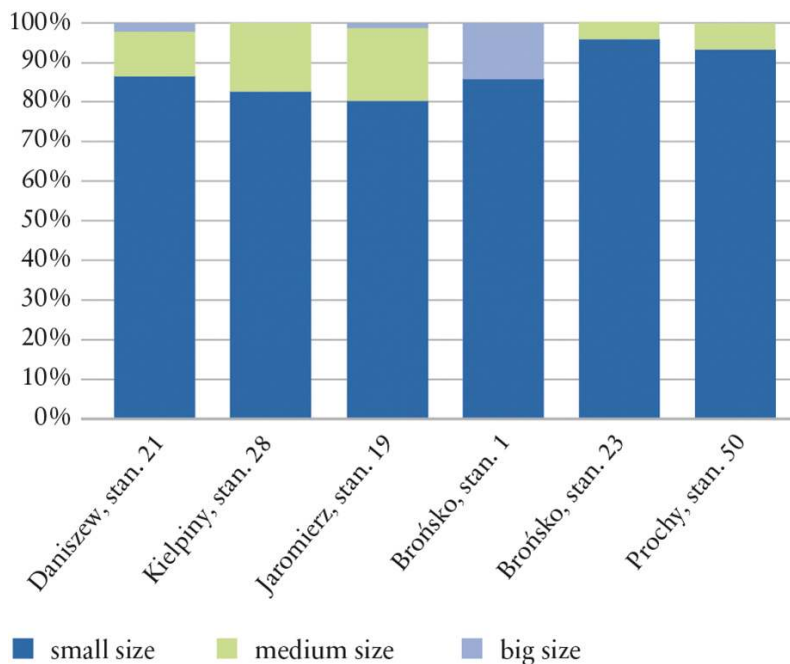

Abb. 3 Die Häufigkeit verschiedener Magerungszusätze in der Keramik der Przeworsk-Kultur in der jüngeren vorrömischen Eisenzeit.

Ryc. 3 Frekwencja różnych rodzajów domieszki w materiałach ceramicznych kultury przeworskiej w młodszym okresie przedrzymskim.

Beimischung (Pflanzenhäcksel) beobachtet werden, dies war aber nur ein Einzelfall.

5.3 Die Brüche

Bei der Untersuchung der Brüche zeigten sich deutliche Unterschiede, was vermutlich mit den örtlichen Töpfertraditionen in den verschiedenen Siedlungen zusammenhing (Abb. 4). Die größte Gruppe bildet in der behandelten Sammlung die Keramik mit einfarbigem Bruch. Dieses Merkmal dominiert in den Materialien aus Kielpin 28 oder Prochów 50, also in der Keramik aus dem südlichen Wielkopolska. In Daniszew, im östlichen Wielkopolska, war hingegen eine geringere Häufigkeit einfarbiger und ein bedeutender Anteil an dreifarbigen Brüchen zu verzeichnen.

Beim Versuch, den Durchschnittswert dieses Merkmals für die Materialien der Przeworsk-Bevölkerung in der jüngeren vorrömischen Eisenzeit festzustellen ist zu konstatieren, dass in solchen Fundkomplexen eine deutliche Überlegenheit der einfarbigen Brüche zu beobachten ist. Der Prozentsatz zweifarbigter Brüche ist ziemlich klein, die Häufigkeit der dreifarbigten Brüche ist noch geringer. Die letzteren sind zudem ausschließlich mit den Scherben der technischen Gruppe III assoziiert. Die

pu dominowała zdecydowanie w naczyniach cienko- i średniościennych (I i II grupa techniczna). Dodatek średnioziarnisty spotykany był znacznie rzadziej i to już w naczyniach średniościennych i przede wszystkim grubościennych. W ostatniej z grup (III) na niektórych stanowiskach (Daniszew, Jaromierz) odnotowywano śladowo obecność tłucznia gruboziarnistego w masie ceramicznej. Rejestrowano też sytuacje wyjątkowe, jak w przypadku osady w Brońsku 1, gdzie ta frakcja plasowała się na poziomie aż 15 %. Ponadto w Daniszewie natrafiono na ślady użycia domieszki organicznej w postaci siewki roślinnej, którego to zabiegu nie odnotowano nigdzie indziej.

5.3 Przełam

Przedstawiana w tym miejscu cecha (ryc. 4) była silnie zróżnicowana, na co wpływ miała lokalna tradycja garnarska, żywa na poszczególnych osadach. Najliczniejsza frakcję tworzy w omawianym zbiorze ceramika o przełamach jednobarwnych. Obecność dominacji tej cechy możemy stwierdzić w odniesieniu do materiałów z Kielpin 28, czy Prochów 50, a więc stanowisk znajdujących się już w strefie południowej Wielkopolski. Natomiast w Daniszewie, zlokalizowanym we wschodniej Wielko-

Fracture

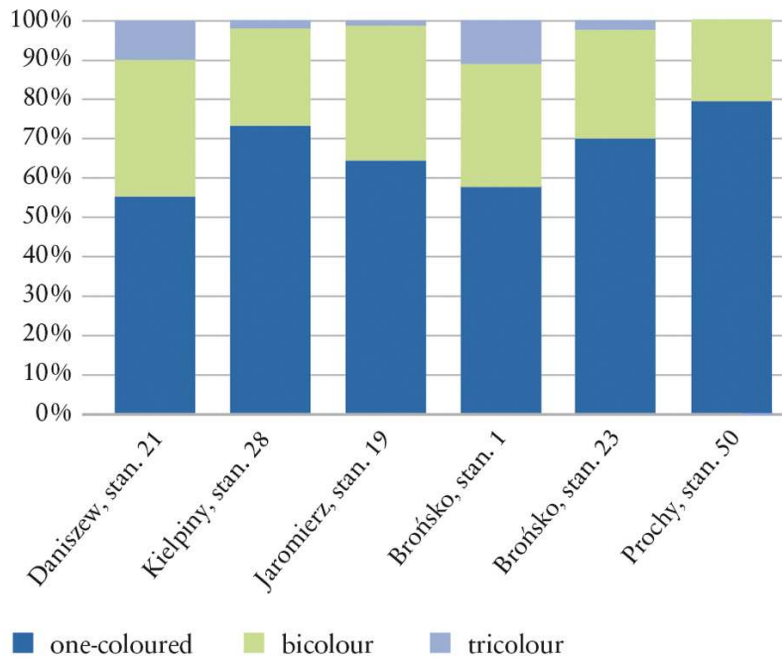

Abb. 4 Die Häufigkeit verschiedener Brüche in der Keramik der Przeworsk-Kultur in der jüngeren vorrömischen Eisenzeit.

Ryc. 4 Frekwencja różnych rodzajów przełamów w materiałach ceramicznych kultury przeworskiej w młodszym okresie przedrzymskim.

Aussagekraft dieser Überlegungen ist unterliegt jedoch gewissen lokalen Abweichungen.

5.4 Äußere und innere Oberflächenstruktur

Die Informationen zu diesem Merkmal standen im Fall der hier behandelten Fundstellen nicht immer zur Verfügung. Besonders gilt das für die Beschreibungen zur Ausführung der Gefäßinnenseiten. Es ist dennoch wohl anzunehmen, dass sie überwiegend rau und dass der Anteil der Glättung eher gering war.

Die Häufigkeit der rauhen Oberfläche (Abb. 5) ist sehr differenziert. An der Fundstelle in Daniszew stellte man ein Überwiegen gerauer Oberflächen neben einem ebenfalls hohen Anteil der geglätteten Oberflächen fest. In Brońsko 23 (fast 150 km westlich von Daniszew) sahen die Proportionen mit einer ausgeprägten Dominanz der rauhen Oberflächen wiederum gänzlich anders aus. Als differenzierender Faktor ist die örtliche Töpfertradition zu vermuten.

5.5 Die Farbe der Außen- und Innenfläche

Als letztes Element der Technologie wird hier die Farbe der Außenfläche der Gefäße besprochen. Die Au-

polsee, odnotowano niższą frekwencję przełamów jednobarwnych, przy znaczącym udziale egzemplarzy naczyń o przełamie trójbarwnym.

Podejmując próbę ustalenia charakterystycznego poziomu tej cechy dla materiałów ludności przeworskiej w młodszym okresie przedrzymskim należy skonstatować, iż w zespołach takich powinna być wyraźnie dostrzegalna przewaga przełamów jednobarwnych, przy niewielkim procencie dwubarwnych i śladowym występowaniu trójbarwnych, dodatkowo zarezerwowanych wyłącznie dla naczyń z grupy technicznej III. Oczywiście należy także zakładać istnienie pewnych lokalnych odchyleń tej cechy.

5.4 Faktura zewnętrzna i wewnętrzna

W przypadku tej cechy nie zawsze, nawet w odniesieniu do wydzielonych tu stanowisk, były dostępne informacje, zwłaszcza przy opisie wykończenia wnętrza naczyń. Wydaje się jednak, że dominowała tu powierzchnia szorstka, natomiast gładzenie miało tylko niewielki udział.

Także i w przypadku faktury zewnętrznej wyraźnie dostrzegalne było silne zróżnicowanie frekwencji faktury szorstkiej (ryc. 5). Na stanowisku w Daniszewie

Texture

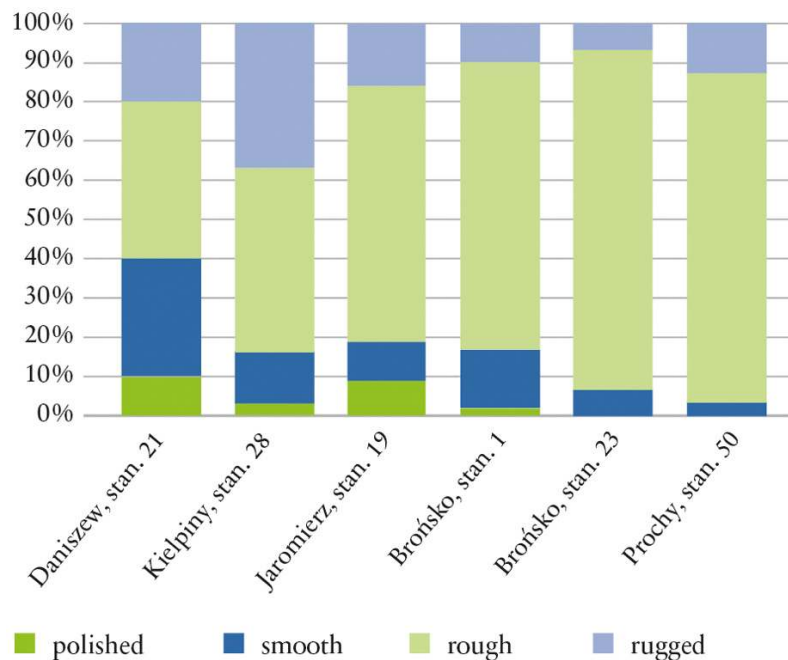

Abb. 5 Die Häufigkeit verschiedener Oberflächenstrukturen der Gefäße der Przeworsk-Kultur in der jüngeren vorrömischen Eisenzeit.

Ryc. 5 Frekwencja różnych rodzajów faktur naczyń w materiałach ceramicznych kultury przeworskiej w młodszym okresie przedrzymskim.

ßenfläche wird durch 4 Grundfarben gekennzeichnet: Schwarz, Grau, Braun und Ziegelrot (Abb. 6). Bei der Betrachtung des Diagramms ist festzustellen, dass an allen Fundstellen die braune Farbe dominierte, allerdings in zwei Varianten: hellbraun und dunkelbraun. In den einzelnen Siedlungen betrug ihr Anteil von knapp 50 % bis nahezu 90 %. Viel seltener waren graue Gefäße anzutreffen, auch wenn ihre Häufigkeit in manchen Siedlungen bedeutend war (vgl. Brońsko 1, Prochy 50). Die sonstigen Farben traten nur selten (Schwarz) oder vereinzelt (Ziegelrot) auf.

In Bezug auf die meisten Siedlungsfundstellen fehlen nähere Daten über die Innenflächen der Gefäße. Man kann lediglich die Dominanz der grauen Farbe feststellen. Seltener war die braune Farbe, nur punktuell trat die schwarze Farbe auf.

Es scheint, dass die Farbe technologisch kaum von Belang war, da es eine große Zahl von Faktoren gibt, die auf sie einen Einfluss ausüben können. Zu verweisen sei hier auf chemische Tonzusammensetzung bzw. auf Art und Weise der Aufstellung der Gefäße beim Brennen, im Ofen oder im Herd.

Fast man die Überlegungen über die Technologie zusammen, die den Töpfern der Przeworsk-Kultur in der jüngeren vorrömischen Eisenzeit in Wielkopolska zu-

stwierdzono dominację szorstkości, ale przy wysokim udziale gładzenia, natomiast w Brońsku 23 oddalonym o blisko 150 kilometrów na zachód, proporcja ta wyglądała diametralnie odmiennie, a dominacja powierzchni szorstkich była wręcz miazdżąca. Ponownie, tak jak w przypadku omawianych wyżej przełomów, tak i tu można domniemywać istnienie czynnika różnicującego, którym była najpewniej miejscowa tradycja garncarska.

5.5 Barwa powierzchni zewnętrznej i wewnętrznej

Jako ostatni z elementów technologii scharakteryzowana zostanie barwa powierzchni zewnętrznej naczyń. Kolorystyka zewnętrzna zamykała się w 4 podstawowych barwach – czerni, szarości, brunatności i barwie ceglastej (ryc. 6). Obserwacja wykresu pozwala stwierdzić, iż bez względu na lokalizację w omawianym zakresie dominowała barwa brunatna – w dwóch odmianach – jasnej i ciemnej, oscylując na poszczególnych osiedlach od blisko 50 % do blisko 90 %. Znacznie rzadziej spotykane były naczynia szare, choć na niektórych osadach osiągały znaczącą frekwencję (por. Brońsko 1, Prochy 50). Natomiast pozostałe kolory reprezentowane były rzadko, tak jak czerń lub sporadycznie – barwa ceglasta.

Colour

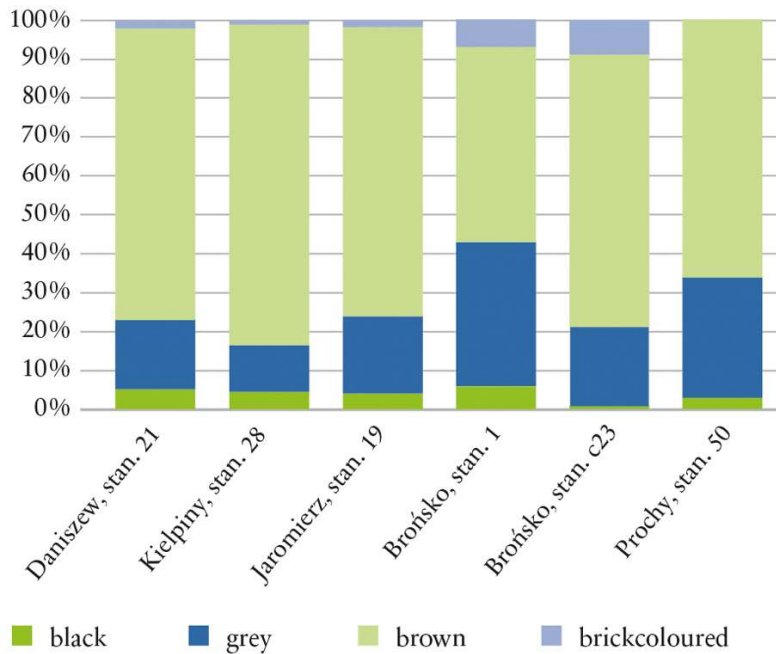

Abb. 6 Die Häufigkeit verschiedener Oberflächenfarben der Gefäße der Przeworsk-Kultur in der jüngeren vorrömischen Eisenzeit.

Ryc. 6 Frekwencja różnych barw powierzchni naczyń w materiałach ceramicznych kultury przeworskiej w młodszym okresie przedrzymskim.

gänglich war, kann man annehmen, dass es Standard war, Gefäße mit hohem Gebrauchswert herzustellen. Dabei berücksichtigte man auch das ästhetische Aussehen, was man aber aus der heutigen Sicht nicht angemessen beurteilen kann. Es dominierten eindeutig Behälter, deren Wandstärke 0,7 bis 0,9 cm betrug. Sie gehörten also zur II. technischen Gruppe. Bei ihrer Herstellung benutzte man als Magerungszusatz der Tonmasse den feinkörnigen Mineralgrus. Beim Brennen der Gefäße herrschten sehr gute thermische Bedingungen (einfarbiger Bruch). Diese Formen besaßen in der Regel beiderseitig raue Wände. Ihre Farbe war meist braun, seltener grau.

6 Zusammenfassung

Die hier behandelten Fragestellungen sind vom wissenschaftlichen Standpunkt außergewöhnlich interessant. Die Großvorhaben (siehe Abb. 1) verliefen kreuz und quer über Wielkopolska, ohne dass das archäologische Wissen darauf einen Einfluss hatte. Die Ergebnisse der Rettungsgrabungen entsprechen daher statistisch dem wirklichen Sachstand und spiegeln die vorgeschichtliche Besiedlung in Wielkopolska wider. In Anbetracht

W odniesieniu do wnętrz naczyń brak jest bliższych danych dla większości stanowisk. Można jedynie stwierdzić, że dominantą była tu barwa szara, przewyższająca frekwencją brunatną i znacznie rzadziej występującą czarną.

Wydaje się jednak, że kolorystyka nie jest zbyt istotnym wyróżnikiem technologicznym, gdyż istnieje znaczna liczba czynników mogący na nią wpływać, poczynając od składu chemicznego gliny odmiennego na każdym złożu, po gęstość ułożenia naczyń w piecu lub palenisku w trakcie wypału.

Zamykając rozważania dotyczące technologii dostępnej garncarzom w kulturze przeworskiej w młodszym okresie przedrzymskim w Wielkopolsce można przyjąć, iż standardem było wytwarzanie naczyń o wysokich walorach użytkowych, nie pozbawionych jednak estetycznego wyglądu, choć trudno przekładać dzisiejsze odniesienie na relacje z przeszłości. Znacząco dominowała tu ceramika o grubości ścian pomiędzy 0,7 a 0,9 cm, a więc należąca do II grupy technicznej, do wykonania której posługiwano się gliną schudzoną domieszką drobnoziarnistego tłuczni mineralnego i którą wypalano w bardzo dobrych warunkach termicznych (jednobarwny przełom). Formy te z reguły posiadały obustron-

dieser Voraussetzungen ist festzustellen, dass das Besiedlungsnetz der Przeworsk-Kultur in der jüngeren vorrömischen Eisenzeit in Wielkopolska sehr dünn war. In dem hier präsentierten Material ist die älteste Stufe (A₁) überhaupt nicht vertreten.

Die hier dargestellte Situation war in räumlicher Hinsicht sehr klar. Im nördlichen Wielkopolska lassen sich keine Siedlungen der Przeworsk-Bevölkerung festmachen, die in die Stufe A₁ zu datieren wären. Vereinzelt Siedlungen gab es in jener Zeit im südlichen und südwestlichen Teil der Region. In der Literatur wird darauf hingewiesen,² dass die Entstehungszone der Przeworsk-Kultur sich in der direkten Nachbarschaft der oben erwähnten Gebiete befand, also vor allem in Niederschlesien. Aus dieser (südlichen) Richtung erfolgte allmählich die Verbreitung ihrer materiellen Kultur nach Norden hin. Diese Verbreitung dehnt sich bis in die Gebiete von Wielkopolska aus, wo die Interpretation des Fundmaterials eine Veränderung der zivilisatorischen Verhaltensmuster nahelegt, in deren Zuge die Jastorf-Besiedlung durch die der Przeworsk-Bevölkerung ersetzt wurde. Der Prozess endete endgültig am Anfang der nächsten Stufe (A₃). In dieser Zeit registrierte man in Wielkopolska keine Spuren der für die Jastorf-Zone typischen Elemente.³ Die in unserem Beitrag gemachten Beobachtungen bestätigen auf besondere Weise die Situation im Fundstellenkomplex in Poznań-Nowe Miasto (eigentlich Poznań-Krzesiny 30 und 33 und Poznań-Spławie 4). In dem dort registrierten keramischen Material lassen sich für die jüngere vorrömische Eisenzeit zwei stilistische Horizonte aussondern – der eine knüpft an Muster an, die dem Jastorf-Kreis eigen sind, und der andere ist für das Siedlungsmaterial der Przeworsk-Kultur typisch. Das Material mit Merkmalen, die an die nordwestlichen (Jastorfer) Muster anknüpfen, korreliert mit der Stufe A₁–A₂, das Material, das wir mit der Przeworsker Besiedlungsstufe in Verbindung setzen können, korrespondiert wiederum mit der Stufe A₂, insbesondere aber A₃ dieser Kultur. Die von den Verfassern einschlägiger Beiträge vorausgesetzte (kulturelle? stilistische? auf die Populationen bezogene?) Zweistufigkeit⁴ der oben genannten Fundstellen spiegelt im Mikromaß-

nie szorstkie ścianki o barwie najczęściej brunatnej lub rzadziej szarej.

6 Podsumowanie

Zagadnienie, które zostało omówione w niniejszym przyczynku jest niezwykle interesujące z badawczego punktu widzenia. Zaprezentowane tu ‚wielkie inwestycje’ przecinały Wielkopolskę (por. ryc. 1) tak w układzie równoleżnikowym, jak i południkowym. Ich przebieg był podyktowany potrzebami inwestycji, inicjowanymi niezależnie od wiedzy archeologicznej. W związku z tym wyniki archeologicznych badań ratowniczych przeprowadzonych na tych inwestycjach stanowią statystycznie istotny wybór odpowiadający faktycznemu stanowi rzeczy, a więc nasyceniu Wielkopolski osadnictwem ludności kultur pradziejowych. Biorąc pod uwagę powyższe założenia należy stwierdzić, iż osadnictwo ludności kultury przeworskiej w młodszym okresie przedrzymskim w Wielkopolsce było bardzo nieliczne, a w najwcześniejszy stadium (fazie A₁) w ogóle nie jest reprezentowane w przedstawianym tu materiale źródłowym.

W ujęciu przestrzennym przedstawiona sytuacja kształtowała się bardzo jasno. Na terenach północnej Wielkopolski nie rejestruje się osiedli ludności przeworskiej datowanych na stadium A₁. Nieliczne funkcjonują wówczas w części południowej i południowo-zachodniej tego regionu. W literaturze wskazuje się,² że właśnie na terenach bezpośrednio sąsiadujących z wyżej wymienionymi, a więc przede wszystkim na Dolnym Śląsku, należy zakładać istnienie genetycznej strefy kultury przeworskiej. Z tego też kierunku (z południa) następowało stopniowe rozprzestrzenianie się jej substratu kulturowego na północ, w tym na obszary wielkopolskie, gdzie od początków fazy A₂ obserwujemy zmianę wzorców zachowań cywilizacyjnych z właściwych kręgowi jastorfskiemu na model przeworski. Proces ten w pełni zakończył się w początkach następnego stadium (A₃), gdy w Wielkopolsce nie rejestruje się elementów typowych dla strefy jastorfskiej.³ Poczynione w naszym artykule obserwacje, w szczególności sposób potwierdza sytuacja rejestrowana w obrębie kompleksu stanowisk z Poznania – Nowego Miasta (właściwie Poznań-Krzesiny 30

2 Bejlsplwse Pzdz 1980, 41.

3 Godłowski 1985, 35–37; Machajewski und Pietrzak 2004, 101; Michałowski 2008, 102.

4 Machajewski und Pietrzak 2008a, 167, 168; Machajewski und Pietrzak 2008b, 308; Kasproicz 2008.

2 Zob. np. Pzdz 1980, 41.

3 Godłowski 1985, 35–37; Machajewski i Pietrzak 2004, 101; Michałowski 2008, 102.

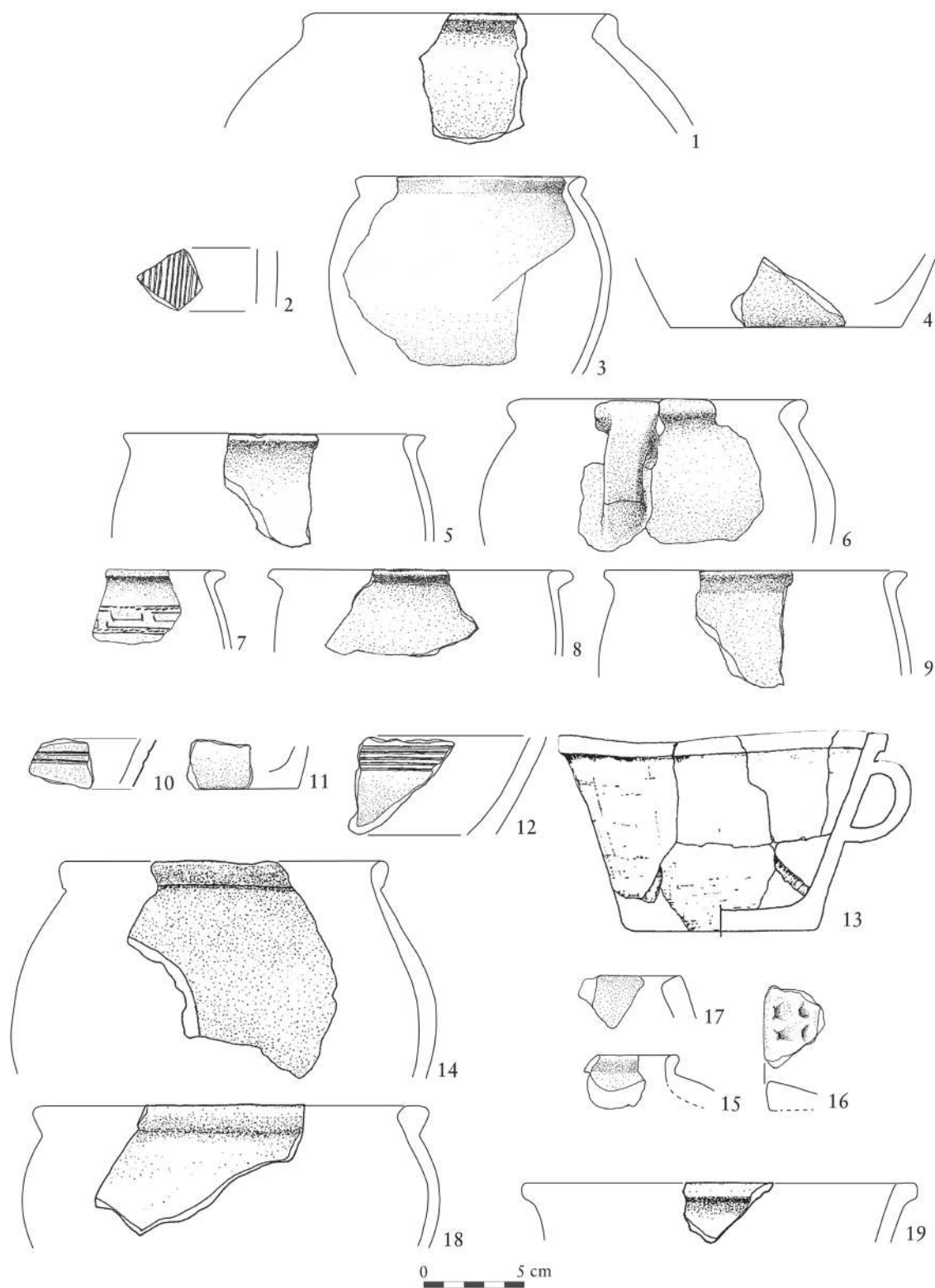
stabilisiert das komplexe Problem eines solchen Dualismus wider, der im 2. Jh. vor Chr. auf dem Gebiet des heutigen Wielkopolska beobachtet wird. Diese Frage erfordert heute weitere eingehende Untersuchungen.

Zum Schluss ist noch zu unterstreichen, dass die Rolle der Keramik als archäologische Hauptquelle kaum zu überschätzen ist. Besonders die technologischen Untersuchungen liefern außergewöhnlich wichtige Informationen, die die stilistischen bzw. chronologischen Feststellungen zu verifizieren erlauben. Sie ermöglichen ebenfalls eine Rekonstruktion der Verschiebungen der Bevölkerung.

i 33 i Poznań-Spławie 4). In materiale ceramicznym tam rejestrowanym jesteśmy w stanie dla młodszego okresu przedrzymskiego wyróżnić dwa horyzonty stylistyczne – nawiązujący do wzorców właściwych kręgowi jastorfskiemu oraz typowy dla materiałów osadowych kultury przeworskiej. O ile materiały o cechach nawiązujących do wzorców północno-zachodnich (jastorfskich) można skorelować z fazą A₁–A₂, to te, które możemy połączyć z przeworską fazą zasiedlenia osady wiążą się ze stylistyką typową dla faz A₂, a w szczególności A₃ właściwych dla tegoż ugrupowania. Zakładana przez autorów opracowań dwufazowość⁴ (kulturowa? stylistyczna? populacyjna?) powyższych stanowisk, odzwierciedla w mikroskali ów złożony problem takowego dualizmu obserwowanego w II stuleciu p.n.e. na obszarze współczesnej Wielkopolski. Zagadnienie to wymaga na chwilę obecną dalszych, szczegółowych studiów.

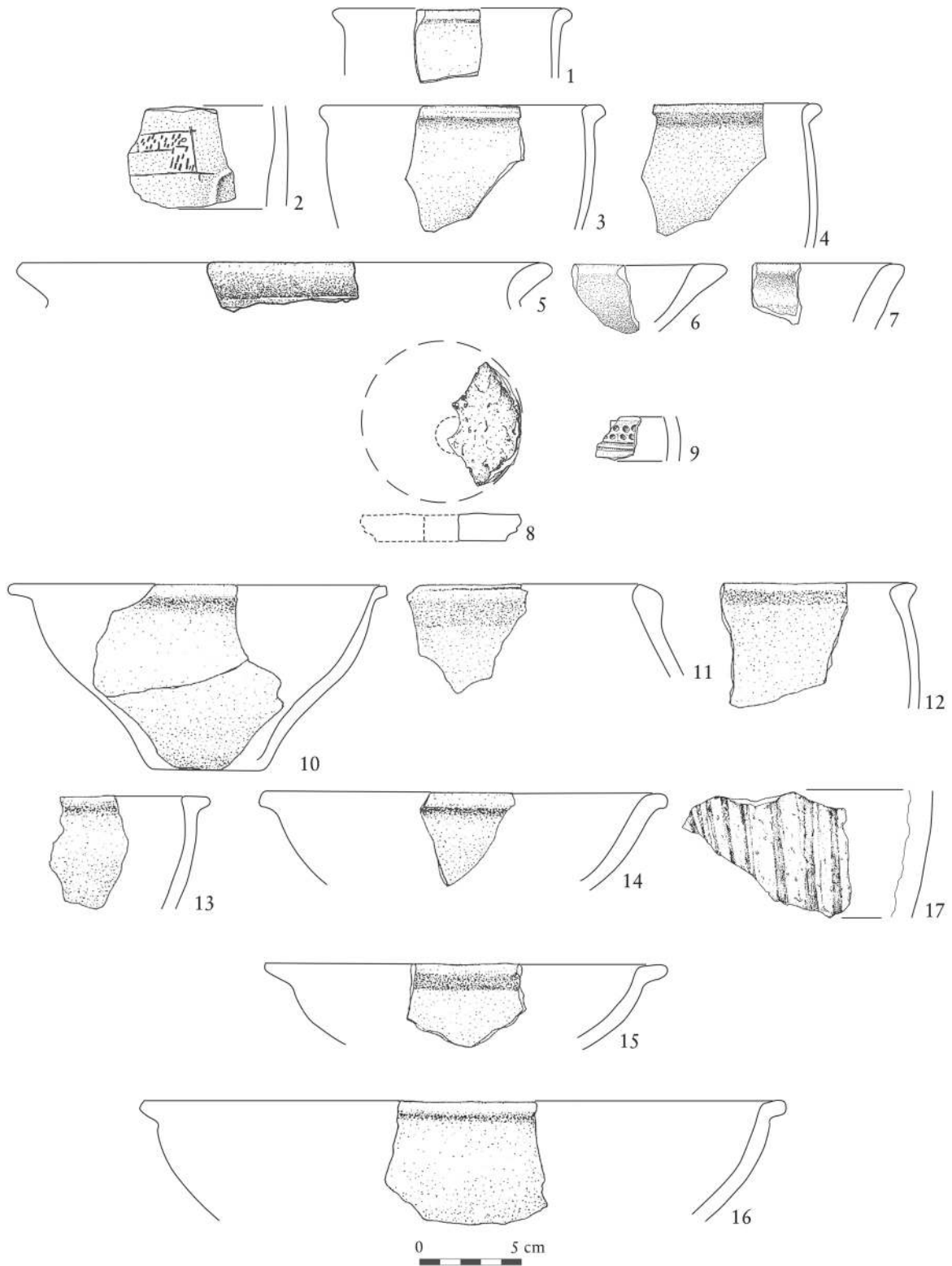
Zamykając powyższe rozważania, należy podkreślić nieocenioną rolę ceramiki, jako najpopularniejszego źródła dostępnego archeologowi, nad którym badania dotyczące zwłaszcza technologii wykonania, dostarczają niezwykle istotnych informacji, pozwalających precyzować ustalenia stylistyczne czy chronologiczne, ale także przeprowadzać rekonstrukcje przesunięć ludnościowych.

4 Machajewski i Pietrzak 2008a, 167, 168; Machajewski i Pietrzak 2008b, 308; Kasprovicz 2008.

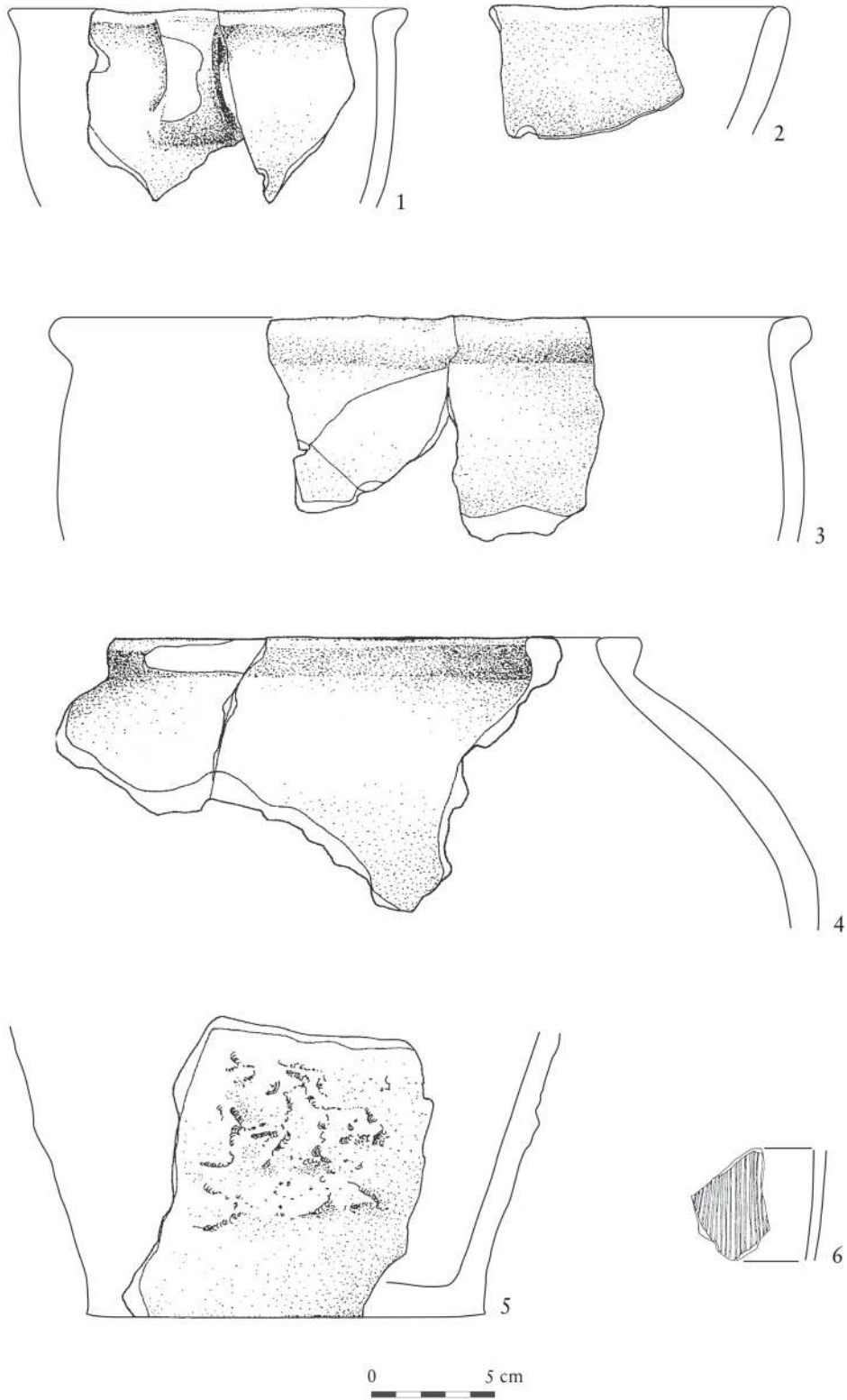
Taf. 1 Daniszew, Fdst. 21 – Auswahl der Keramik.

Tabl. 1 Daniszew, stan. 21 – wybór ceramiki.

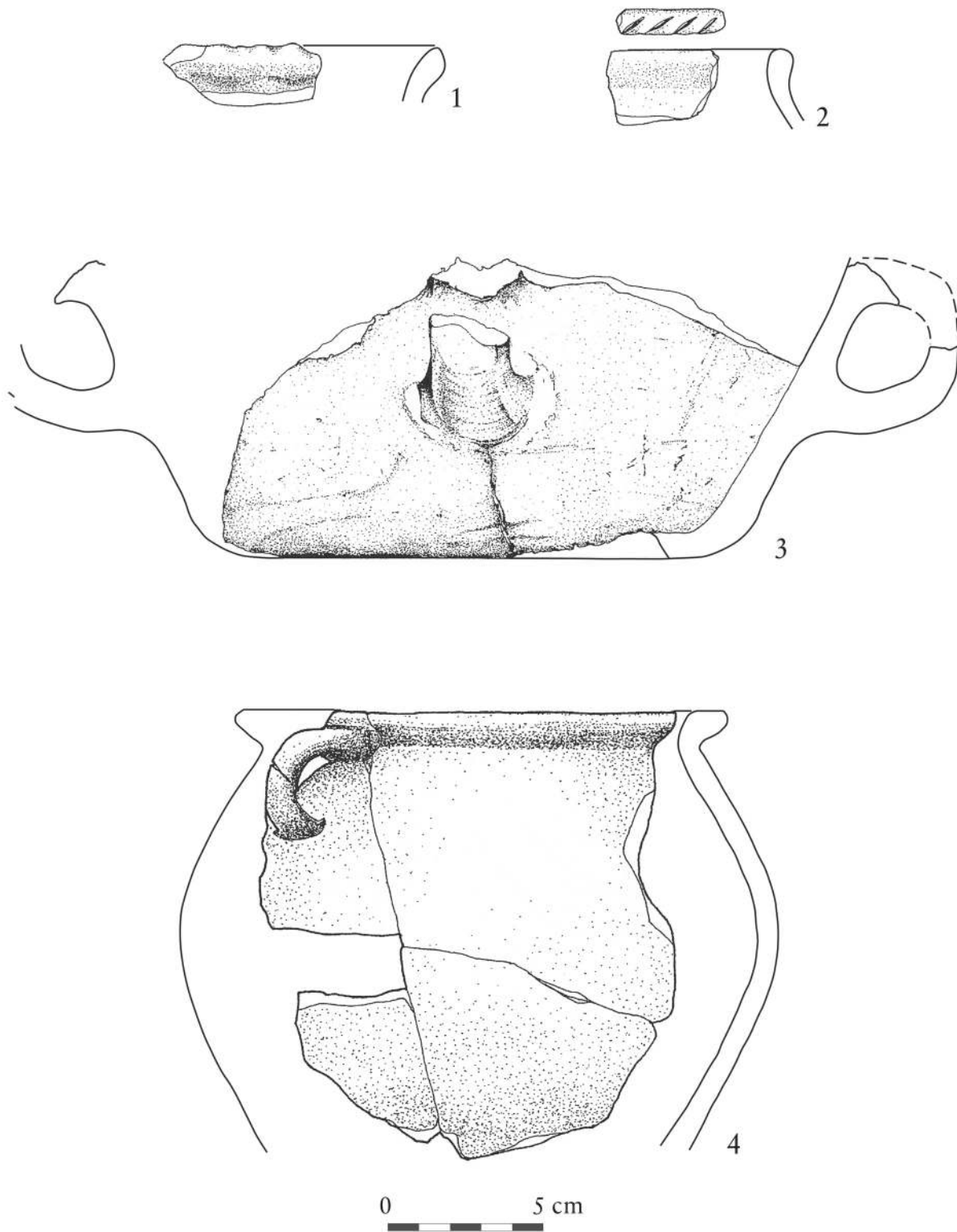
Taf. 2 Daniszew, Fdst. 21 – Auswahl der Keramik.

Tabl. 2 Daniszew, stan. 21 – wybór ceramiki.

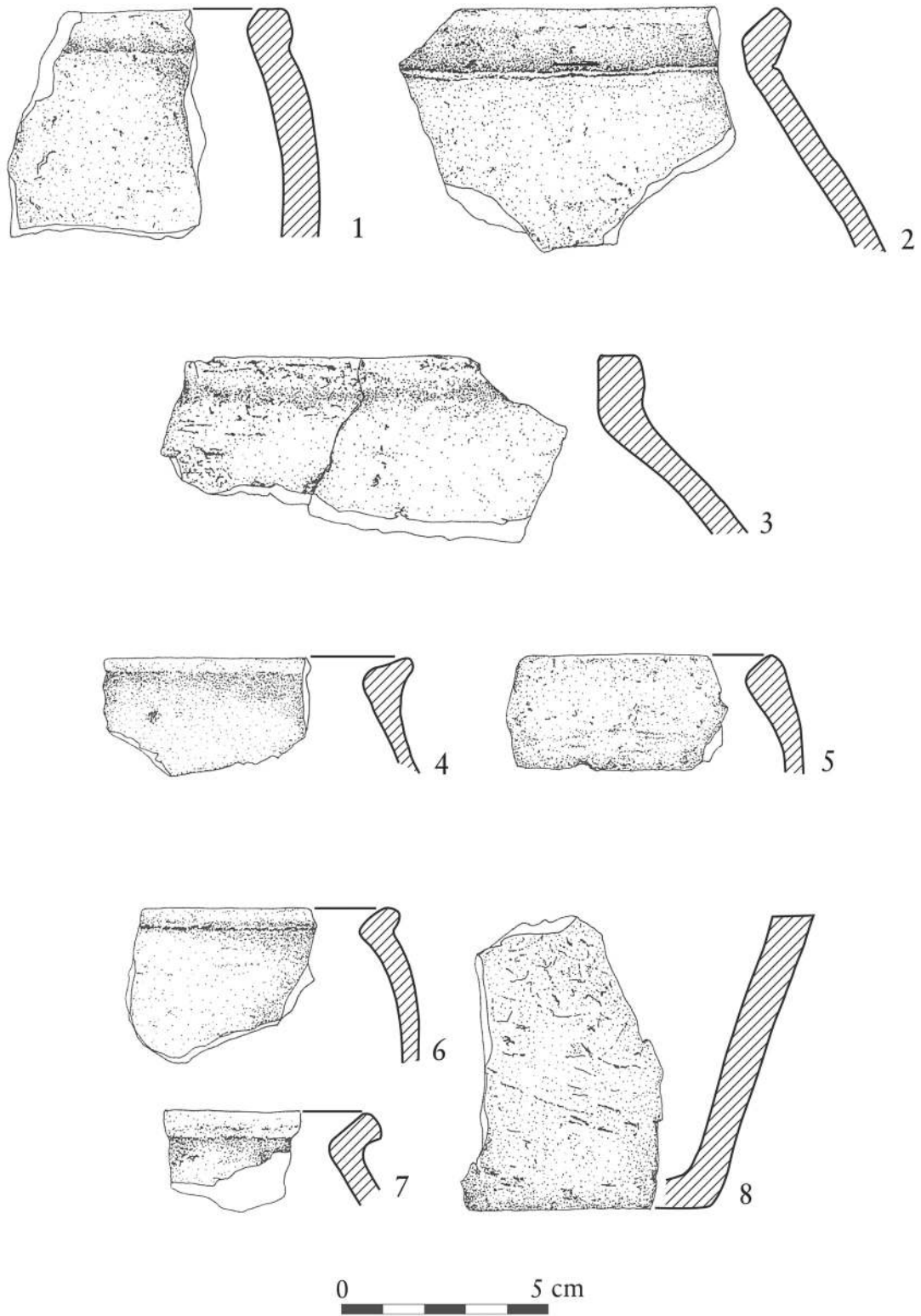
Taf. 3 Kielpiny, Fdst. 28 – Auswahl der Keramik.

Tabl. 3 Kielpiny, stan. 28 – wybór ceramiki.

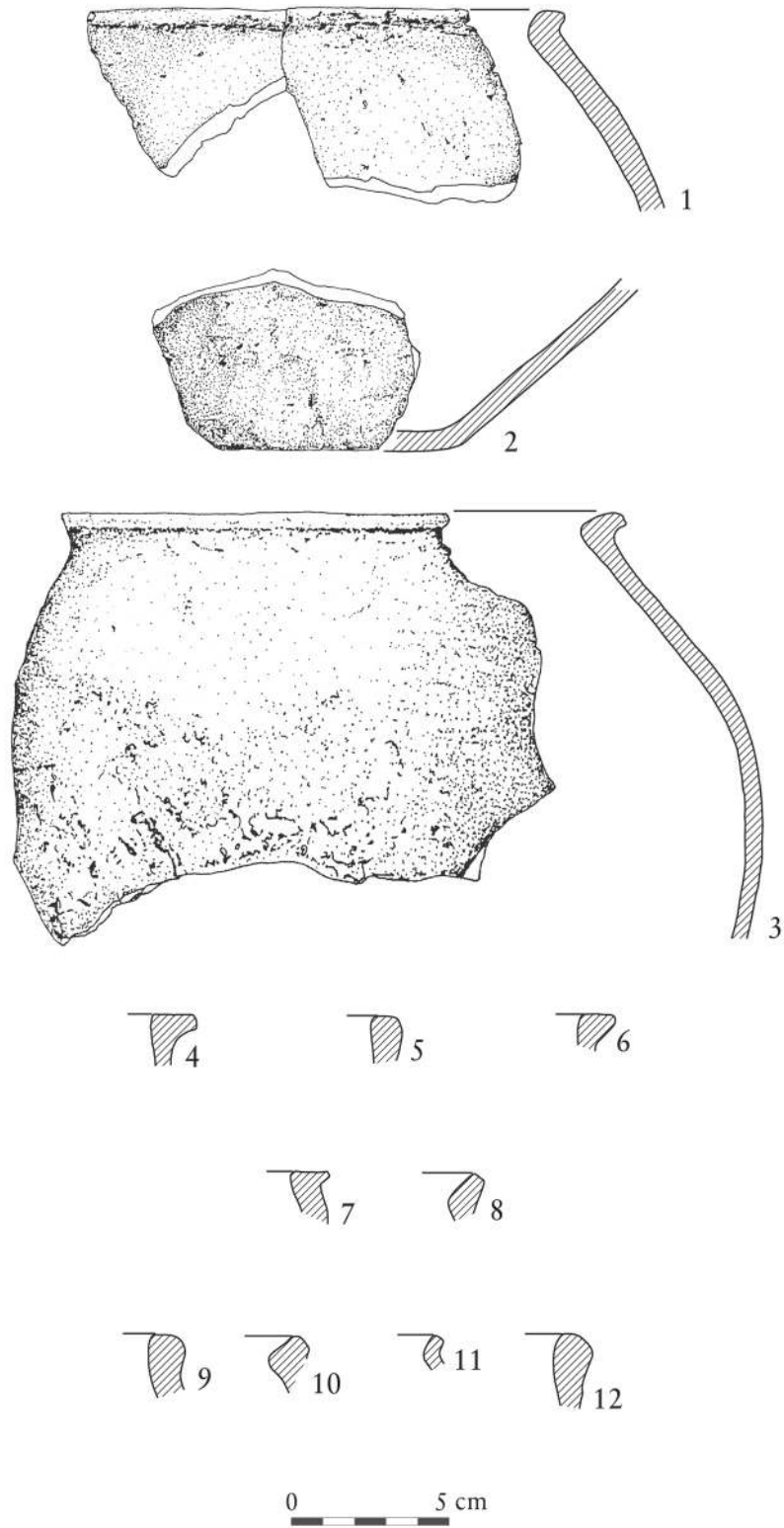
Taf. 4 Kiełpiny, Fdst. 28 – Auswahl der Keramik.

Tabl. 4 Kiełpiny, stan. 28 – wybór ceramiki.

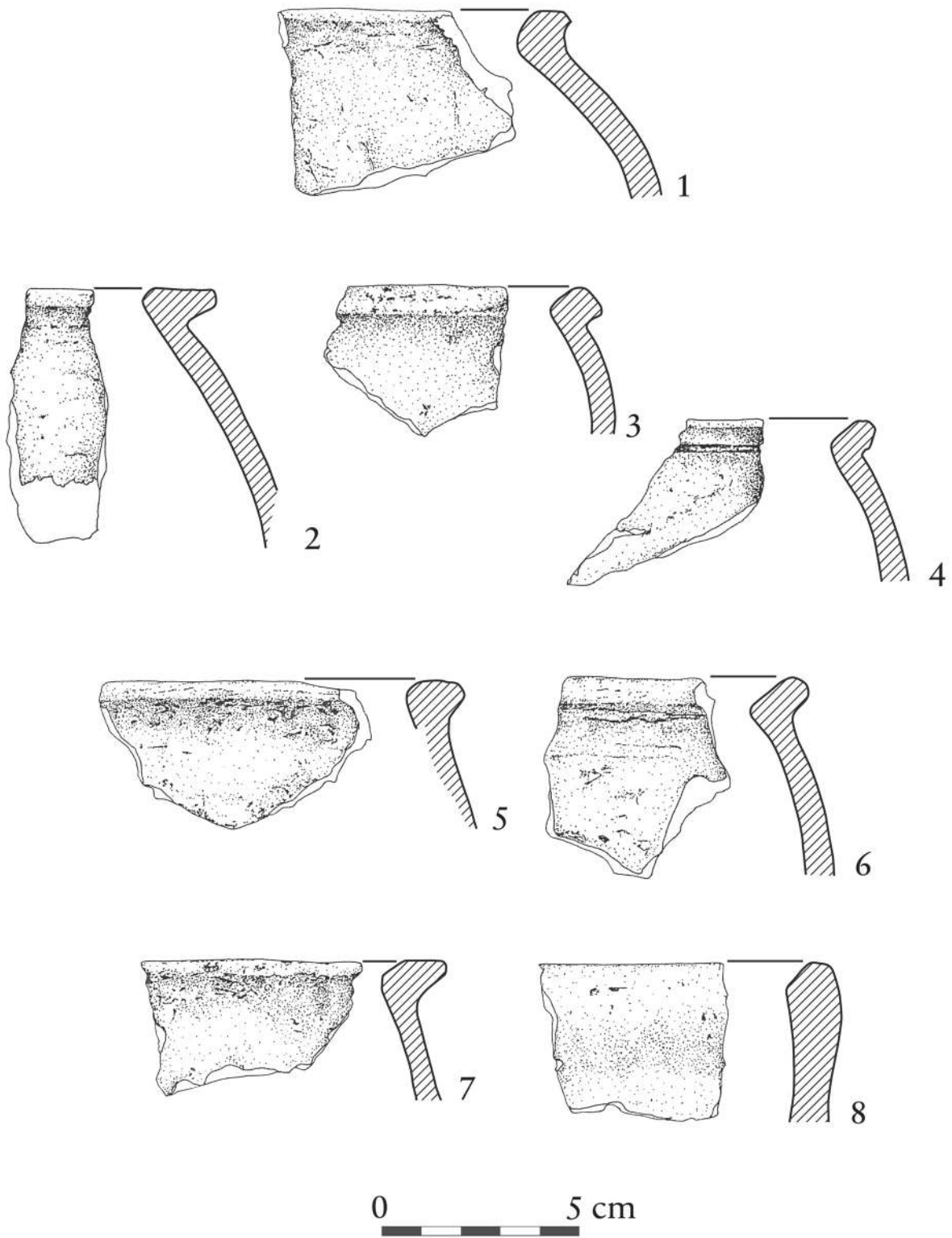
Taf. 5 Kielpiny, Fdst. 28 – Auswahl der Keramik.

Tabl. 5 Kielpiny, stan. 28 – wybór ceramiki.

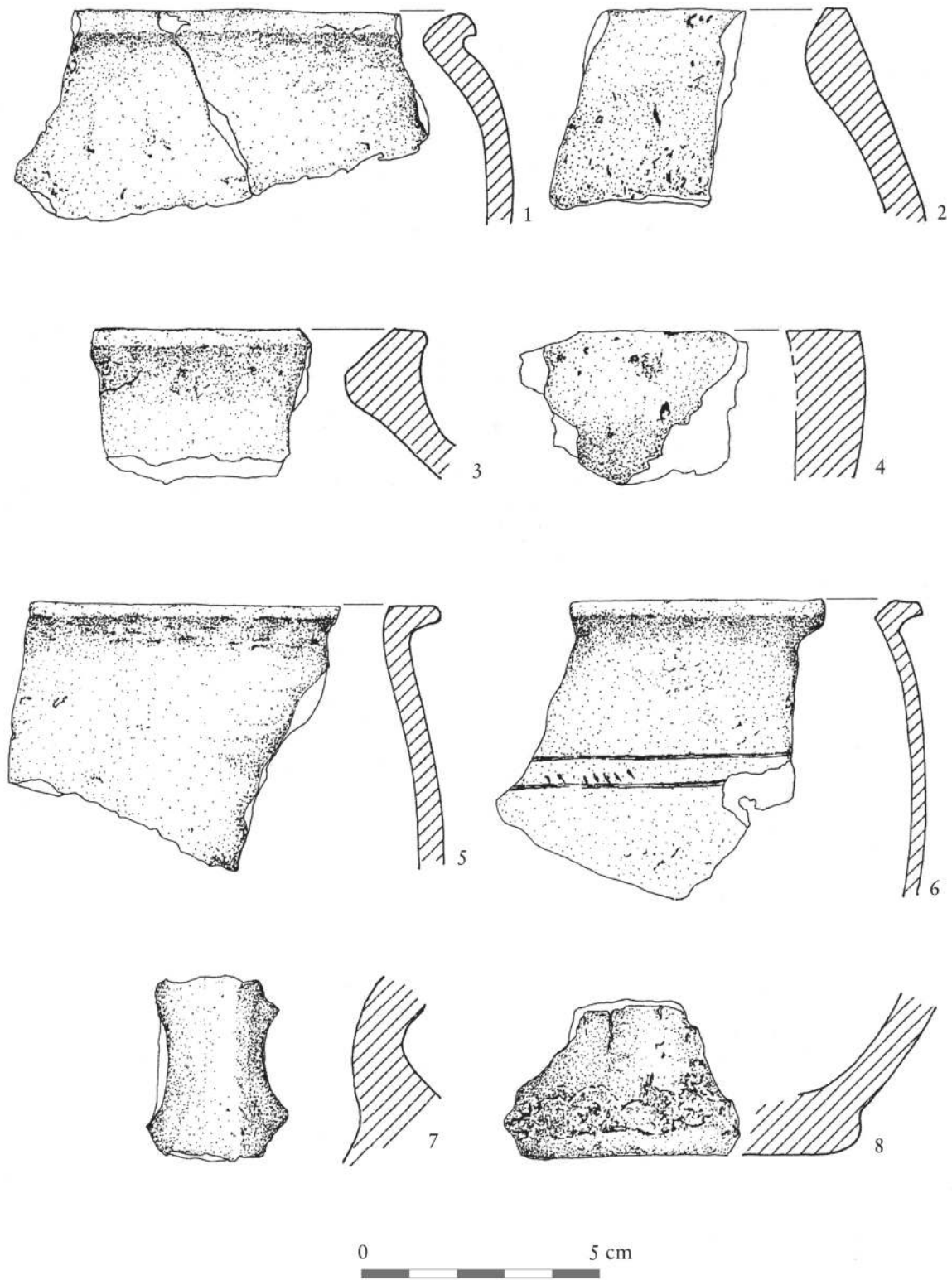
Taf. 6 Kielpiny, Fdst. 28 – Auswahl der Keramik.

Tabl. 6 Kielpiny, stan. 28 – wybór ceramiki.

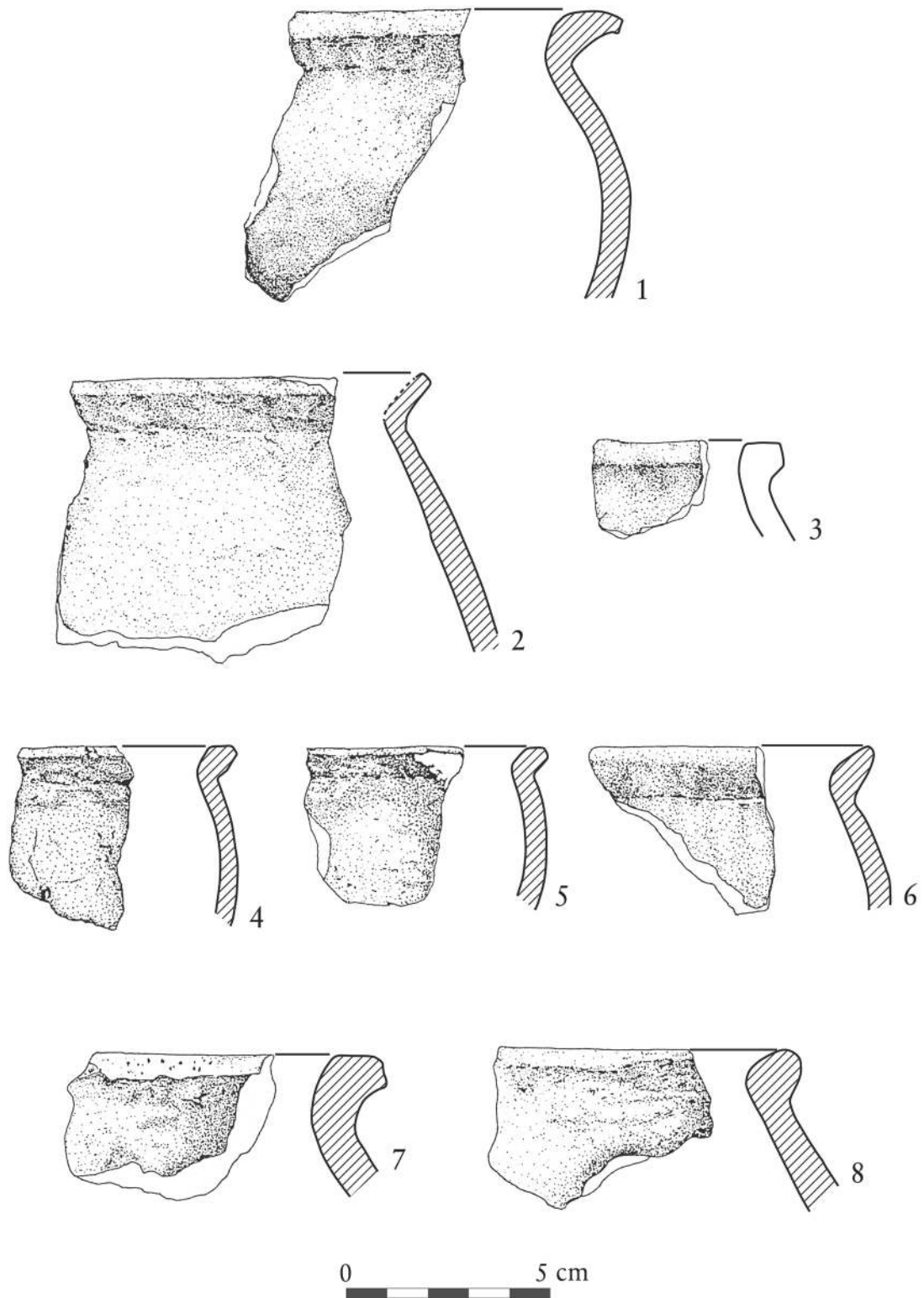
Taf. 7 Kielpiny, Fdst. 28 – Auswahl der Keramik.

Tabl. 7 Kielpiny, stan. 28 – wybór ceramiki.

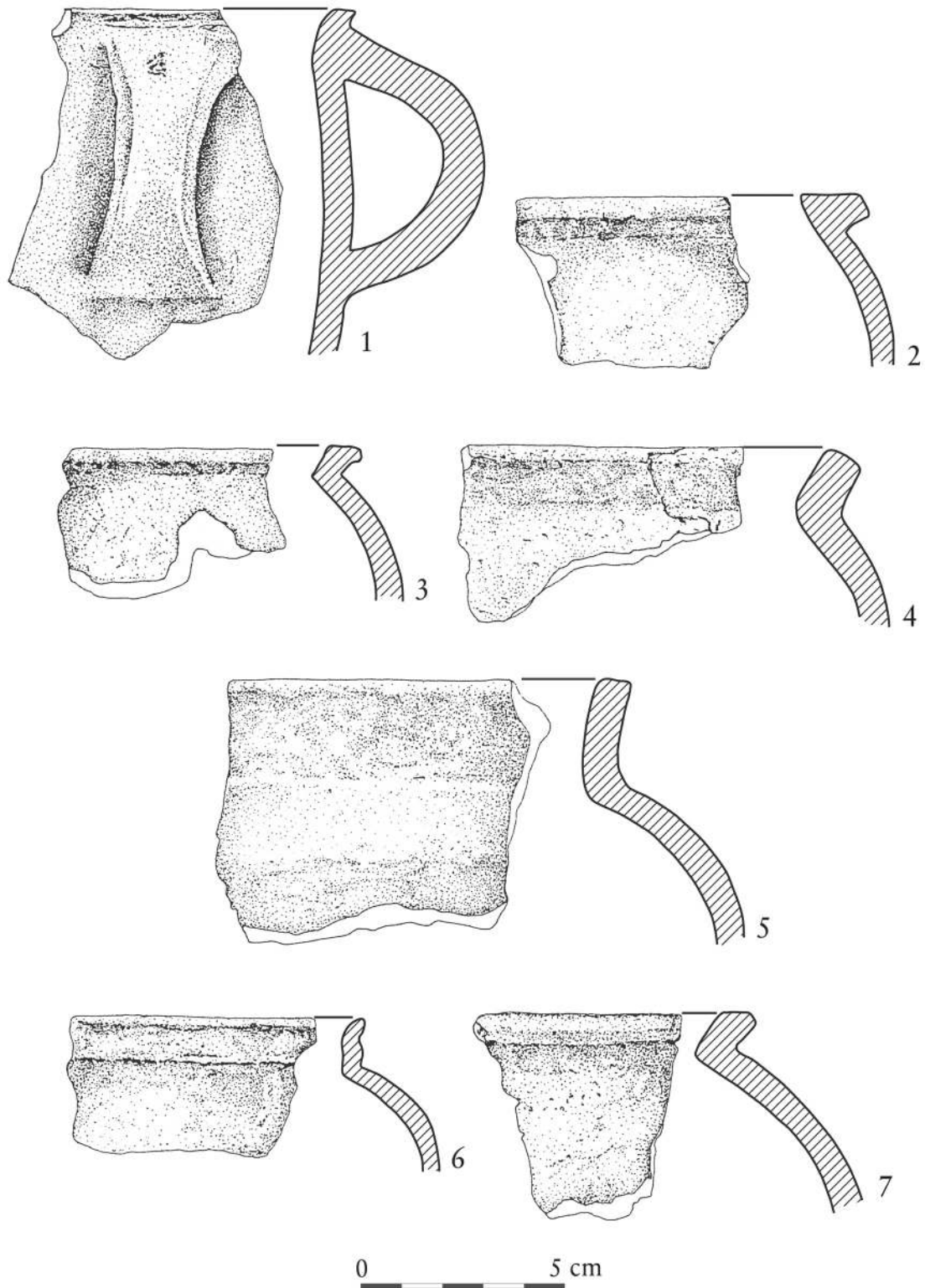
Taf. 8 Kiełpiny, Fdst. 28 – Auswahl der Keramik.

Tabl. 8 Kiełpiny, stan. 28 – wybór ceramiki.

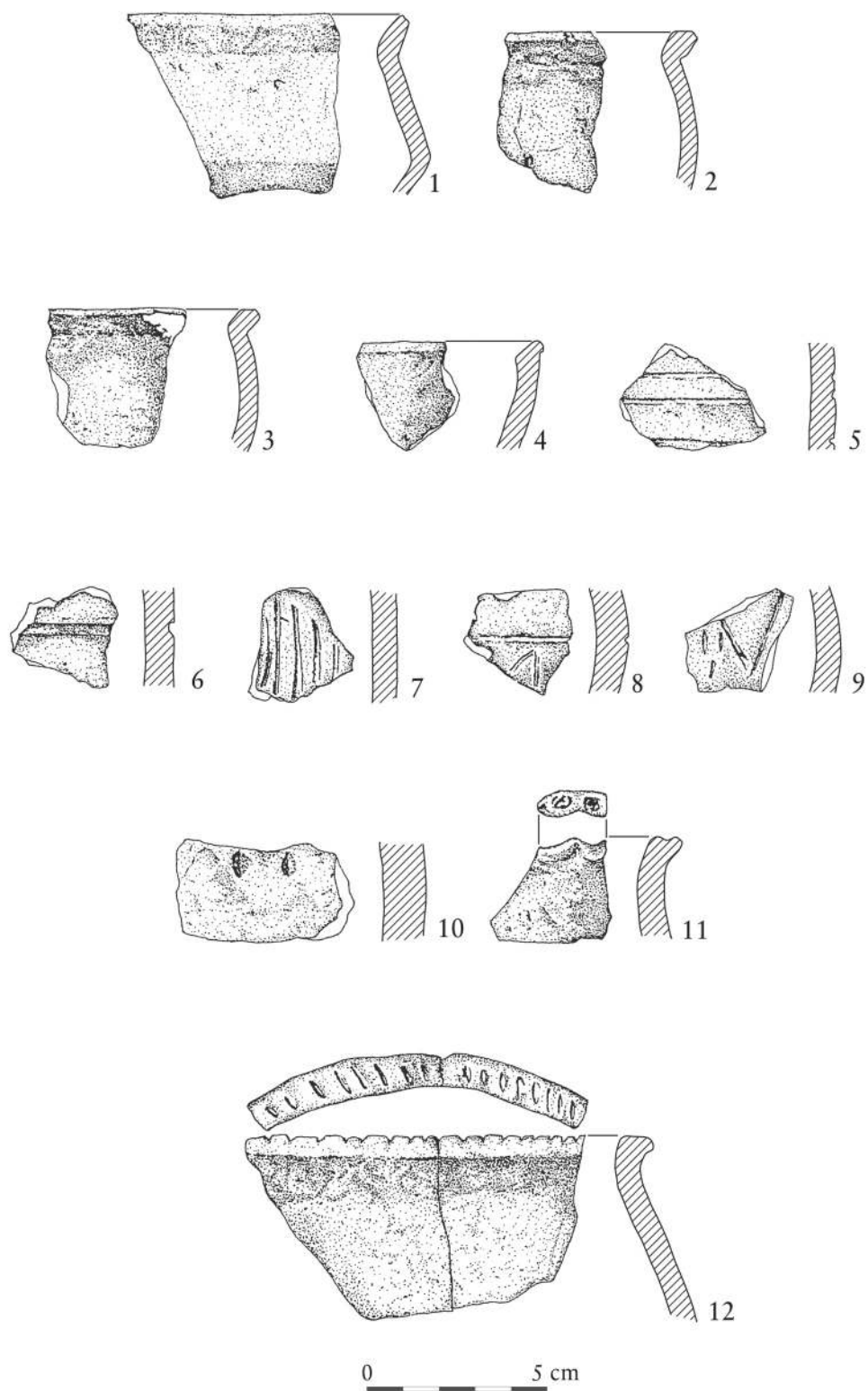
Taf. 9 Jaromierz, Fdst. 19 – Auswahl der Keramik.

Tabl. 9 Jaromierz, stan. 19 – wybór ceramiki.

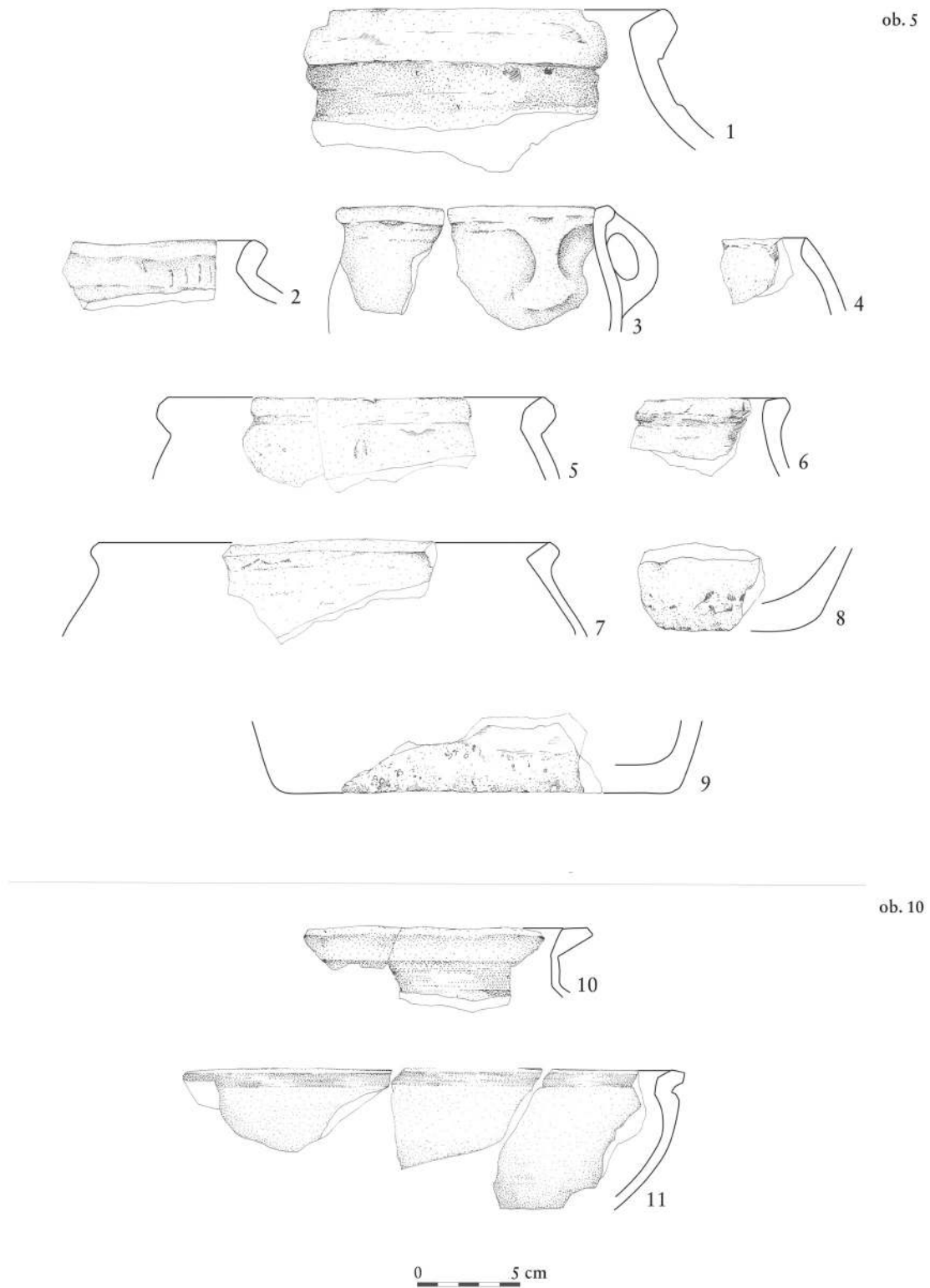
Taf. 10 Jaromierz, Fdst. 19 – Auswahl der Keramik.

Tabl. 10 Jaromierz, stan. 19 – wybór ceramiki.

Taf. 11 Jaromierz, Fdst. 19 – Auswahl der Keramik.

Tabl. 11 Jaromierz, stan. 19 – wybór ceramiki.

Taf. 12 Kalisz-Dobrzec, Fdst. 3N – Auswahl der Keramik.

Tabl. 12 Kalisz-Dobrzec, stan. 3N – wybór ceramiki.

Bibliographie

Bibliografia

Anioła u. a. 2004

Marek Anioła, Ewa Pawlak, Paweł Pawlak, Agnieszka Zarzycka und Daniel Żychliński. *Wyniki badań archeologicznych w związku z budową gazociągu DN 350/300 relacji Kościan – Zielona Góra, na odcinku woj. wielkopolskiego. Kopanica – Ziemin, Poznań*. Archiwum Pracowni Archeologiczno-Konserwatorskiej Henryka Klundera. Poznań, 2004.

Dzieduszycki u. a. 2013

Wojciech Dzieduszycki, Dobrochna Jankowska, Justyna Żychlińska und Daniel Żychliński. „Wielokulturowe stanowisko archeologiczne w Otorowie (nr 66) na tle osadnictwa pradziejowego i historycznego okolic Szamotuł”. In *Archeologia Ziemi Szamotulskiej 1*. Hrsg. von R. Pietrzak. Szamotulskie Zeszyty Muzealne. Szamotuły: Eigenverlag Szamotuły / Muzeum – Zamek Górków, 2013, 105–226.

Godłowski 1985

Kazimierz Godłowski. *Przemiany kulturowe i osadnicze w południowej i środkowej Polsce w młodszym okresie przedrzymskim i w okresie rzymskim*. Polska Akademia Nauk, Oddział w Krakowie: Prace Komisji Archeologicznej. Wrocław u. a.: Ossolineum, 1985.

Kasprowicz 2008

Tomasz Kasprowicz. „Osada i cmentarzysko ludności z okresu przedrzymskiego na stanowisku 284 (AUT 192) Poznań-Nowe Miasto”. In *Archeostrada. Studia i materiały z badań wykopaliskowych na autostradzie A2 – odcinek wielkopolski, tom II. Poznań-Nowe Miasto. Źródła archeologiczne do studiów nad pradziejami i wczesnym średniowieczem dorzecza środkowej Warty*. Hrsg. von H. Machajewski und R. Pietrzak. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2008, 225–298.

Machajewski und Pietrzak 2004

Henryk Machajewski und Ryszard Pietrzak. „Z badań nad ceramiką naczyniową okresu przedrzymskiego w Wielkopolsce”. In *Kultura jastorfska na Nizinie Wielkopolsko-Kujawskiej*. Hrsg. von H. Machajewski. Poznań: Stowarzyszenie Naukowe Archeologów Polskich, Oddz., 2004, 83–121.

Machajewski und Pietrzak 2008a

Henryk Machajewski und Ryszard Pietrzak. „Osada ludności z okresu przedrzymskiego na stanowisku 226 (AUT 194) Poznań-Nowe Miasto”. In *Poznań-Nowe Miasto. Źródła archeologiczne do studiów nad pradziejami i wczesnym średniowieczem dorzecza środkowej Warty*. Hrsg. von H. Machajewski und R. Pietrzak. Archeostrada. Studia i materiały z badań wykopaliskowych na autostradzie A2 – odcinek wielkopolski. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2008, 299–350.

Machajewski und Pietrzak 2008b

Henryk Machajewski und Ryszard Pietrzak. „Osada ludności z okresu przedrzymskiego na stanowisku 278 (AUT 191) Poznań-Nowe Miasto”. In *Poznań-Nowe Miasto. Źródła archeologiczne do studiów nad pradziejami i wczesnym średniowieczem dorzecza środkowej Warty*. Hrsg. von H. Machajewski und R. Pietrzak. Archeostrada. Studia i materiały z badań wykopaliskowych na autostradzie A2 – odcinek wielkopolski. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2008, 153–223.

Michałowski 2008

Andrzej Michałowski. „Okres przedrzymski w Wielkopolsce”. In *Wielkopolska w dziejach. Archeologia o regionie*. Hrsg. von H. Machajewski. Poznań: Stowarzyszenie Naukowe Archeologów Polskich, 2008, 87–105.

Pazda 1980

Stanisław Pazda. *Studia nad rozwojem i różnicowaniem lokalnym kultury przeworskiej na Dolnym Śląsku*. Acta Universitatis Wratislaviensis: Studia Archeologiczne X. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1980.

Żychliński 2004

Daniel Żychliński. „Osada z młodszego okresu przedrzymskiego z elementami kultury jastorfskiej w Otorowie, pow. Szamotuły, stan. 66”. In *Kultura jastorfska na Nizinie Wielkopolsko-Kujawskiej*. Hrsg. von H. Machajewski. Poznań: Stowarzyszenie Naukowe Archeologów Polskich, Oddz., 2004, 245–258.

Żychliński 2011

Daniel Żychliński. „Osada ludności kultury przeworskiej z młodszego okresu przedrzymskiego na stan. 21 w Daniszewie, pow. Koło”. *Wielkopolskie Sprawozdania Archeologiczne 12* (2011), 97–123.

Abbildungsnachweis

Spis Rycin

1 Zeichnung M. Wołoszyńska-Far. 2–6 Daniel Żychliński und Milena Teska.

Tafelnachweis

Spis Tablic

1–4 nach Żychliński 2011. 5–6 nach Anioła u. a. 2004.
7 nach Anioła u. a. 2004; Zeichnung M. Wołoszyńska-Far.

8–11 nach Anioła u. a. 2004. 12 Zeichnung M. Wołoszyńska-Far.

DANIEL ŻYCHLIŃSKI

Dr., geboren 1972, ist Koordinator des Instituts für Interdisziplinäre Forschung APB THOR Sp. z o.o in Gnesen, Polen. MA 1996 und Dissertation 2003 an der Adam-Mickiewicz-Universität in Posen. Forschungsschwerpunkte: prähistorische Grabriten; Struktur und soziale Stratifizierung prähistorischer Gesellschaften; soziale Differenzierung in der Vorgeschichte; Keramik; Siedlungsarchäologie.

Dr Daniel Żychliński
APB THOR Sp. z o.o.
Al. Reymonta 21
62–200 Gniezno, Polen
E-Mail: d.zychlinski@apbthor.pl

MILENA TESKA

Dr., geboren 1984, ist Wissenschaftliche Mitarbeiterin am Prähistorischen Institut der Adam-Mickiewicz-Universität in Posen. MA 2009 und Dissertation 2012 an der Adam-Mickiewicz-Universität. Forschungsschwerpunkte: Vorrömische Eisenzeit am rechten Ufer der Unteren Weichsel sowie in Großpolen (insbesondere entlang des Netze-Tals); interkulturelle Beziehungen, Archäologie von Archivmaterialien.

Dr Milena Teska
Instytut Archeologii UAM
Collegium Historicum
ul. Umultowska 89D
61–614 Poznań, Polen
E-Mail: m.teska@amu.edu.pl

Artur Błazejewski

Keramik aus der Siedlung der Przeworsk-Kultur aus der jüngeren vorrömischen Eisenzeit in Brodno (Niederschlesien). Einleitende Bemerkungen

Ceramika z osady kultury przeworskiej z młodszego okresu przedrzymskiego w Brodnie na Dolnym Śląsku. Uwagi wstępne

Zusammenfassung

Die großflächigen Rettungsgrabungen in Brodno, Kr. Środa Śląska, Fdst. 3, wurden 1974 bis 1976 durch das Institut für Archäologie der Universität Wrocław durchgeführt. Die behandelte Siedlung bestand wohl seit dem Beginn der Stufe A₂ der jüngeren vorrömischen Eisenzeit bis zum Anfang der Römischen Kaiserzeit (Stufe B₁). Einen Großteil des Keramikinventars bilden typische Formen der Przeworsk-Kultur, die keine bemerkenswerten Unterschiede zum Fundspektrum aus anderen Fundstellen in Schlesien aufweisen. Im örtlichen Fundstoff sind auch einige fremde Merkmale sichtbar. Die Einflüsse aus dem Jastorf-Kreis spiegeln zunächst Gefäße wider, deren unterer Teil geraut und oberer Teil poliert bzw. geglättet ist; auf diese Richtung verweisen auch Siebgefäße und Tonlöfel. Fragmente der Graphittonkeramik dokumentieren dagegen die Kontakte mit der Latène-Kultur.

Keywords: Przeworsk-Kultur; jüngere vorrömische Eisenzeit; Niederschlesien; Keramik; Brodno.

Für die Überlassung der Geländedokumentation danke ich dem Grabungsleiter Karol Bykowski.

Podsumowanie

Osada kultury przeworskiej na stanowisku 3 w Brodnie, pow. Środa Śląska, była badana przez Instytut Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego na w latach 1974–1976. Omawiana osada funkcjonowała najpewniej od początku fazy A₂ młodszego okresu przedrzymskiego do początków okresu wpływów rzymskich (faza B₁). Cały zbiór ceramiczny nie odbiega od standardowego zestawu form kultury przeworskiej na Dolnym Śląsku. Na uwagę zasługuje obecność obcych elementów: fragmenty masywnych naczyń o chropowatych brzuścach i wygładzanych szyjkach, zdobione listwami z ornamentem palcowym, a także naczynia sitowate i gliniane łyżki wskazują na kontakty z kręgiem jastorfskim, natomiast ceramika grafitowa pochodzi ze strefy kultury laterńskiej.

Keywords: Kultura przeworska; młodszy okres przedrzymski; Dolny Śląsk; ceramika; Brodno.

Za udostępnienie dokumentacji terenowej chciałbym serdecznie podziękować kierownikowi badań, p. Karolowi Bykowskiemu.

Die großflächigen Rettungsgrabungen auf der Fundstelle 3 in Brodno, Kr. Środa Śląska in Niederschlesien, wurden 1974 bis 1976 durch das Institut (damals Lehrstuhl) für Archäologie der Universität Wrocław durchgeführt. Auf der Fundstelle wurden Relikte einer Siedlung der Przeworsk-Kultur und Besiedlungsspuren aus dem frühen Mittelalter aufgedeckt. Die Materialien sind bis heute nur dank einiger Kurzberichte bekannt,¹ die kein vollständiges Bild der Fundstelle bieten. Die Funde und erhaltene Dokumentation befinden sich heute im Regionalmuseum in Środa Śląska.

In der letzten Zeit wurde der benannte Fundplatz im Rahmen einer Magisterarbeit von A. Frączkowska analysiert.² Das Fundinventar ist überprüft worden und der Hauptteil der Geländedokumentation zur Veröffentlichung vorbereitet. Die Ergebnisse dieser Arbeit werden in die Monographie der Fundstelle einbezogen, die z. Zt. durch eine Gruppe von Mitarbeitern des Museums in Środa Śląska und des Instituts für Archäologie der Breslauer Universität vorbereitet wird.

Die Durchsicht des gesamten keramischen Fundstoffs hat es erlaubt, vorläufige Schlüsse über die Datierung der Fundstelle, ihren Charakter und ihre Rolle innerhalb der örtlichen Besiedlungsstrukturen der Przeworsk-Kultur sowie über ihre überregionalen Kontakte zu ziehen. Der vorliegende Beitrag liefert vorläufige Bemerkungen zur Keramik aus der jüngeren vorrömischen Eisenzeit.

Die Fundstelle 3 in Brodno liegt auf einer kleinen, sandigen Anhöhe zwischen dem alten und dem neuen Flussbett der Oder (Abb. 1), die infolge der modernen Wirtschaftsaktivitäten stark zerstört ist. Die geomorphologischen Untersuchungen erlauben den Schluss, dass die damalige Siedlung auf einer Insel zwischen zwei Flussbetten bestand. Die eigentliche Fläche der Siedlung betrug schätzungsweise 1 ha, davon wurden 30,6 a untersucht.

Nach S. Pazda³ ist die Fundstelle der sog. Środa Śląska-Wołów-Besiedlungskammer der Przeworsk-Kultur am linken Ufer der Oder zuzuordnen. Sie besteht aus vielen Fundstellen der jüngeren vorrömischen Eisenzeit; erwähnenswert ist hier vor allem die teilwei-

Osada na stanowisku 3 w Brodnie, pow. Środa Śląska, była badana w latach 1974–1976 przez zespół Instytutu Archeologii (wówczas Katedry) Uniwersytetu Wrocławskiego. Prace miały charakter ratowniczy, a kierował nimi Karol Bykowski. On też jest autorem dokumentacji terenowej. Mimo przebadania bardzo dużej powierzchni stanowiska i uchwycenia sporej części osady kultury przeworskiej oraz wczesnośredniowiecznej materiały z wykopalisk nigdy nie zostały w całości opublikowane i do dzisiaj znane są jedynie z kilku krótkich komunikatów,¹ które nie dają pełni obrazu stanowiska i nie przedstawiają dostatecznie jego specyfiki.

W ostatnim czasie osada ze stan. 3 w Brodnie była analizowana na potrzeby pracy magisterskiej A. Frączkowskiej, pod kątem rozplanowania i charakteru zabudowy.² Rezultaty tego opracowania będą włączone do monografii stanowiska, przygotowywanej obecnie przez zespół złożony z pracowników i współpracowników Muzeum Regionalnego w Środzie Śląskiej (gdzie przechowywany jest zbiór zabytków i dokumentacja z wykopalisk) oraz Instytutu Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego. W ciągu ubiegłych 3 lat wykonano ponowną inwentaryzację zabytków ruchomych oraz przygotowano do publikacji większą część dokumentacji terenowej. Przegląd całej kolekcji ceramiki pozwolił na dokonanie wstępnych ustaleń dotyczących chronologii stanowiska, jego charakteru i roli w ramach rejonu osadnictwa kultury przeworskiej oraz powiązań kulturowych. Niniejsza publikacja ma na celu opublikowanie wstępnych spostrzeżeń dotyczących ceramiki kultury przeworskiej.

Stanowisko 3 w Brodnie usytuowane jest na niewielkim, piaszczystym wyniesieniu pomiędzy starym a nowym korytem Odry (ryc. 1). Wstępne badania geomorfologiczne zdają się sugerować, iż osada funkcjonowała na wyspie między dwoma czynnymi wówczas korytami rzeki. Przebadano powierzchnię 30,6 ara, jednakże właściwy obszar osady należy szacować na ok. 1 ha. Stanowisko zostało silnie zniszczone w wyniku działalności gospodarczej w czasach nowożytnych. Na stanowisku wyeksplorowano 147 obiektów ziemnych o różnej funkcji, związanych z młodszym okresem przedrzymskim. Z obiektów tych i wyeksplorowanej warstwy kulturowej pozyskano ogółem ok. 3000 fragmentów ceramiki. W

1 Bykowski 1975; Bykowski 1976; Bykowski 1977.

2 Frączkowska 2012.

3 Pazda 1980, 18, 28–29.

1 Bykowski 1975; Bykowski 1976; Bykowski 1977.

2 Frączkowska 2012.

Abb. 1 Brodno, Kr. Środa Śląska, Woj. Dolnośląskie, Fdst. 3. Lage der Fundstelle und anderer Fundplätze der jüngeren vorrömischen Eisenzeit und der Römischen Kaiserzeit.

Ryc. 1 Brodno, pow. Środa Śląska, woj. dolnośląskie. Lokalizacja stanowiska nr 3 i innych stanowisk z okresu przedrzymskiego i rzymskiego.

se untersuchte, gleichzeitige Siedlung in Przedmoście⁴ sowie die Gräberfelder von Księginice⁵ und Brodno.⁶

Die besprochene Siedlung existierte wohl vom Beginn der Stufe A₂ der jüngeren vorrömischen Eisenzeit bis zum Anfang der Römischen Kaiserzeit (Stufe B₁). Die Datierung stützt sich sowohl auf das keramische Material als auch auf die kleine Anzahl der auf der Fundstelle entdeckten Metallgegenstände. Zu erwähnen sind hier vor allem eine kurze Fibel (mit einer Länge von 7,7 cm) vom Mittellatèneschema, die aus der Kulturschicht stammt, und Fragmente von zwei anderen Exemplaren. Sie alle sind wohl der Variante B nach Kostrzewski zuzuordnen.⁷ Die verhältnismäßig kleine Länge des besprochenen Exemplars ist chronologisch von Belang und verweist auf eine mögliche Datierung in die Stufe A₂.⁸

Im Bereich der Fundstelle wurden 147 verschiedenartige Befunde aus der jüngeren vorrömischen Eisenzeit entdeckt. Aus den Objekten sowie aus der Kulturschicht stammen rund 3000 Keramikfragmente. In der Kulturschicht befand sich auch Keramik aus der späten Römischen Kaiserzeit, die Gegenstand eines gesonderten Beitrags sein wird.

In Bezug auf die Keramik aus der jüngeren vorrömischen Eisenzeit lässt sich einiges feststellen: Wendet man die traditionelle Einteilung in Grobkeramik und (häufig dünnwandige) Feinkeramik an, dann erweist sich, dass die beiden Gruppen je etwa die Hälfte des Materials bilden, was in einer Siedlung der Przeworsk-Kultur ein seltenes Phänomen ist. In der weiter oben schon erwähnten Siedlung in Przedmoście bilden die geglätteten Waren lediglich 17 % des keramischen Fundmaterials.⁹

Den Großteil der Keramik bilden typische Formen der Przeworsk-Kultur, die zudem keine bemerkenswerten Unterschiede zum Fundstoff aus anderen Fundstellen auf dem Gebiet Schlesiens aufweisen (Taf. 2–6). Unter der Feinkeramik überwiegen Becher und Töpfe, seltener sind Krüge und Schalen. Die Randleippen sind mehrfach facettiert (Taf. 1. 2–9). Die Oberfläche der Gefäße ist meist dunkelbraun, seltener schwarz oder dunkelgrau. Sichtbar sind Spuren der Glättung, man kann aber kaum bestimmen, welches Werkzeug dabei verwendet wurde. Ein Teil der Gefäße ist sorgfältig schwarz geglättet, bei

warstwie kulturowej zalegała także pewna ilość ceramiki z późnego okresu rzymskiego, która będzie przedmiotem osobnego opracowania.

W sensie terytorialnym osadę przyporządkować należy do wydzielonego przez S. Pazdę³ tzw. średzko-wołowskiego rejonu osadnictwa kultury przeworskiej, przy czym jest ona związana z południowym, lewobrzeżnym jej skupiskiem, w skład którego wchodzić dość liczne stanowiska z okresu przedrzymskiego. Można tu wymienić fragmentarycznie przebadaną, równoczasową osadę w miejscowości Przedmoście,⁴ jak również cmentarzyska z Księginic⁵ oraz Brodna.⁶

Omawiana osada funkcjonowała najpewniej od początku fazy A₂ młodszego okresu przedrzymskiego do początków okresu wpływów rzymskich (faza B₁). Wskazuje na to przede wszystkim ceramika. Określenie datowania oparte jest także na nielicznych zabytkach metalowych, jakie odkryto na stanowisku. Jest to m.in. zapinka o konstrukcji środkowolateńskiej, pochodząca z warstwy kulturowej, oraz fragmenty dwóch innych egzemplarzy. Wszystkie należą najprawdopodobniej do typu B wg J. Kostrzewskiego.⁷ Egzemplarz zachowany w całości jest dość mały (długość 7,7 cm), co wg T. Dąbrowskiej nakazywałoby łączenie go z fazą A₂.⁸

Warto poczynić kilka ogólnych spostrzeżeń na temat ceramiki z młodszego okresu przedrzymskiego. Po pierwsze, jeśli by zastosować tradycyjny jej podział na ceramikę kuchenną (grubej roboty) i stołową (delikatną, często cienkościenną) to wskazać należy, że obie grupy stanowią mniej więcej po 50 % całości zbioru, co jak na zabytki pozyskane z osad kultury przeworskiej uznać należy za ewenement. Dla porównania, na wspomnianej osadzie w Przedmościu ceramika wyściana to zaledwie 17 % całości zbioru.⁹ Gros zbioru stanowią naczynia typowe dla kultury przeworskiej (tabl. 2–6). Wśród naczyń delikatnej roboty (tzw. stołowych) przeważają kubki i garnki, rzadsze są dzbany i misy. Nie różnią się one zasadniczo od egzemplarzy spotykanych na innych stanowiskach z obszaru Śląska. Krawędzie wylewów są wielokrotniefacetowane (tabl. 1. 2–9). Powierzchnie naczyń mają na ogół barwę ciemnobrunatną,

4 Błazejewski 2002.

5 Pescheck 1939, 205; Błazejewski 1998, 19.

6 Pescheck 1939, 169, 312–313; Jarysz 1999.

7 Bykowski 1977, 47, Abb. auf dem Einband.

8 Dąbrowska 1988, 20.

9 Błazejewski 2002, 108, Tab. 1.

3 Pazda 1980, 18, 28–29.

4 Błazejewski 2002.

5 Pescheck 1939, 205; Błazejewski 1998, 19.

6 Pescheck 1939, 169, 312–313; Jarysz 1999.

7 Bykowski 1977, 47, ryc. na okładce tomu.

8 Dąbrowska 1988, 20.

9 Błazejewski 2002, 108, tabl. 1.

anderen ist die Oberfläche nur grob poliert. Die Töpfermasse wurde in der Regel sorgfältig bearbeitet, der Magerungszusatz kommt auf der Gefäßoberfläche normalerweise nicht vor.

Die meisten Gefäße haben X-förmige Henkel, die für die Przeworsk-Kultur der jüngeren vorrömischen Eisenzeit charakteristisch sind (Taf. 5. 3, 6–7).¹⁰ Auf den topfartigen Gefäßen sind manchmal anders gestaltete Henkel angebracht (Taf. 1. 1). Sie sind klein und mit kleinen Öffnungen versehen. Gleiche Formen traten zahlreich in der nahegelegenen Siedlung in Przedmoście auf,¹¹ in größerer Anzahl sind sie auf dem Gebiet der Gubener Gruppe der Jastorf-Kultur, z. B. auf dem Gräberfeld in Luboszyce, bestätigt.¹²

Auch die Verzierung entspricht völlig der Stilistik der Przeworsk-Kultur. Die feinen Ornamente sind wohl mit einem schmalen Stichel ausgeführt worden. Viele Motive sind kaum sichtbar, was möglicherweise eine Folge des Glättens der Wände ist. Im Musterrepertoire dominiert die geometrische Streifenornamentik in Form von kontinuierlichen oder unterbrochenen Linien, ausgefüllt mit einer geometrischen Kombination von wechselseitigen, oft unregelmäßigen Feldern von Rechtecken und Dreiecken (Taf. 3. 2), die manchmal mit einem feinen Strichornament verziert sind. Die Verzierung ist in der Regel an den oberen Gefäßpartien angebracht. Verziert sind auch die (meist X-förmigen) Henkel (Taf. 2. 3), deren Ränder mit einer unterbrochenen Linie versehen sind.

Besondere Beachtung verdient in diesem Zusammenhang ein teilweise erhaltener Topf aus dem Befund 56, dessen nahezu gesamte Oberfläche mit einem geometrischen Ornament bedeckt ist (Taf. 3. 6). Die Verzierung an sich weist zwar keine Unterschiede zur ‚Przeworsk-Stilistik‘ auf, völlig unüblich ist aber, dass sie auch am unteren Gefäßteil angebracht worden ist. Sehr ähnlich ornamentiert ist interessanterweise ein Gefäß aus einer bisher unpublizierten Grabung des Instituts für Archäologie der Universität Wrocław auf einer Siedlung der Przeworsk-Kultur aus der jüngeren vorrömischen Eisenzeit in Strzelin, Fdst. 16 (ca. 35 km südlich von Wrocław und ca. 60 km südöstlich von der Siedlung in Brodno). Es ist nicht ausgeschlossen, dass das Ornament eine symbolische Bedeutung hat.

rzadziej czarną lub ciemnoszarą. Noszą wyraźne ślady wygładzania, trudno jednak określić rodzaj narzędzia, jakim ten zabieg wykonano. Widoczne są wyraźnie dwa sposoby opracowania powierzchni naczyń. Pierwszy to bardzo dokładne wygładzanie, aż do tzw. wyświecenia. Drugi natomiast to dokładne wygładzenie ścianek, jednakże bez nadania im charakterystycznego połysku. Masa garncarska do wytworzenia naczyń przygotowana była starannie, bardzo rzadko elementy domieszki schudzającej widoczne są na ściankach (w przypadku drugiego sposobu ich wygładzania).

Wśród uch dominują formy w kształcie ‚X‘, bardzo charakterystyczne dla kultury przeworskiej z młodszego okresu przedrzymskiego (tabl. 5. 3, 6–7).¹⁰ Na naczyniach garnkowatych (tabl. 1. 1) pojawiają się jednak także ucha formowane odmiennie. Są one niewielkie, prześwit pomiędzy uchem a ścianką naczynia jest bardzo mały. Takie same ucha wystąpiły licznie na pobliskiej osadzie w Przedmoście.¹¹ Naczynia z podobnie formowanymi uchami znane są przede wszystkim z obszaru grupy gubińskiej kultury jastorfskiej, np. z cmentarzyska w Luboszycach.¹²

Także ornamentyka na ogół mieści się w ramach stylistyki charakterystycznej dla kultury przeworskiej. Zdobienia są najczęściej wykonane bardzo delikatnie, zapewne cienkim rylcem. Obecnie wiele z motywów jest niemal zupełnie zamazanych. Być może straciły one na wyrazistości już podczas zabiegu wygładzania ścianek. Są to na ogół motywy geometryczne, umieszczone w górnych partiach naczyń. Mają postać linii ciągłych lub przerywanych, na ogół wyznaczających pas pokrywany kombinacją geometryczną. Najczęściej są to naprzemiennie, często nieregularnie ułożone pola, puste i pokryte delikatnym ornamentem kreskowanym. Czasem są to prostokąty i trójkąty, czasem wielokąty nieforemne (tabl. 3. 2). Zdobione bywają także ucha (tabl. 2. 3), głównie iksowate, których krawędzie pokryto linią przerywaną.

Warto tu zwrócić uwagę na dwa bardzo ciekawe przykłady zdobień. Pierwszym z nich jest częściowo zachowany garnek z obiektu nr 56, którego niemal cała powierzchnia ozdobiona jest ornamentem geometrycznym (tabl. 3. 6). Wprawdzie jest on utrzymany w stylistyce ‚przeworskiej‘; jednak zejście poniżej górnej partii

10 Pescheck 1939, 97–104; Pazda 1980, 26–35.

11 Błażejowski 2002, 114, Abb. 14. 3, 5.

12 Domański 1975, 143, Taf. XII e.

10 Pescheck 1939, 97–104; Pazda 1980, 26–35.

11 Błażejowski 2002, 114, ryc. 14. 3, 5.

12 Domański 1975, 143, tabl. XII e.

Das gilt sicherlich für die Verzierung auf dem Gefäß aus Befund 123. Auf der facettierten Mündung einer kleinen Schale befindet sich eine geometrische Kombination von schraffierten und leeren Feldern (Taf. 3. 8). Eingeritzt wurden hier sowohl Dreiecke, die sich mit den Scheiteln berühren (ein traditionelles Muster auf oberen Partien vieler Gefäße), als auch schräge, schraffierte Streifen und durch gekrümmte Linien begrenzte Felder. Besonders auffällig ist aber ein pfeilförmiges Element (?) zwischen den geometrischen Feldern. Dieses Element erinnert an die Rune \uparrow (') im Futhark. Beim Fehlen anderer Buchstaben, die dem hier erwähnten Ornament einen eindeutigen Kontext verleihen würden, kann dieser Frage nicht weiter nachgegangen werden.

Die Grobkeramik wird in Brodno vor allem durch große Töpfe und Vorratsgefäße vertreten. Die Außenwände sind meistens ziegelrot, braun oder orangefarben, die Innenwände hingegen dunkelbraun oder grau. In den Brennofen wurden die Gefäße also wohl mit nach oben gekehrtem Boden eingebracht.

Die Außenwände der meisten Gefäße sind rau bzw. intentional geraut, häufig kommt die Schlickrauhung vor (Taf. 3. 10). Solche Verzierung bzw. nur eine mit der Funktion des Gefäßes verbundene Bearbeitungsart der Oberfläche ist mehrfach an unterschiedlichen archäologischen Fundstellen aus der Latène-Zeit nachweisbar. Als Beispiele könnte man die Siedlungen in Przedmoście,¹³ Kr. Środa Śląska, bzw. in Radłowice¹⁴ in Niederschlesien erwähnen, wo die Keramik der Latène- und der Przeworsk-Kultur geborgen wurde. Derartige Gefäße registrierte man auch in Oberschlesien, z. B. auf der Siedlung in Roszowicki Las (Fdst. 6).¹⁵

Die an diesen Gefäßen angebrachten plastischen Leisten mit Fingerabdrücken bzw. mit Sparrenmotiven (Taf. 4. 5–6) wurden auch auf der Siedlung der Gubener Gruppe in Jazów¹⁶ festgestellt. Reichlich vertreten sind sie auch auf den Fundstellen in Wielkopolska, wie z. B. in Poznań-Nowe Miasto¹⁷ und in Otorowo, Kr. Szamotuły.¹⁸

Zuhauf tauchen in Brodno Gefäße auf, deren unterer Teil geraut und der obere Teil poliert bzw. geblättert ist. Der Hals ist häufig zylinderförmig gestaltet

naczynia nie jest typowe dla tej kultury. Bardzo podobnie zdobione naczynie znane jest z nieopublikowanych do tej pory badań Instytutu Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego na stan. 16 w Strzelinie (około 35 km na południe od Wrocławia, ok. 60 km na południowy wschód od osady w Brodnie). Odkryto tam relikty osady kultury przeworskiej z młodszego okresu przedrzymskiego. Być może ornament ten ma jakieś znaczenie symboliczne, trudno to jednak odкладnie określić.

Z całą pewnością znaczenie symboliczne ma natomiast ornament widoczny na naczyniu z obiektu nr 123. Na górnej płaszczyźnie facetowanego wylewu niewielkiej miski naniesiono kombinację geometryczną pól zakreskowanych i pustych (tabl. 3. 8). Są to zarówno trójkąty schodzące się wierzchołkami – tradycyjny ornament widoczny na górnych partiach licznych naczyń – jak i skośne pasma zakreskowane, oraz pola wyznaczone linią krzywą. Elementem, który najbardziej zwraca uwagę jest tu jednak strzałka (?) umieszczona pomiędzy polami geometrycznymi, w kierunku odwrotnym do biegu wskazówek zegara. Ten element może budzić skojarzenia z runą \uparrow (') z futharku. Wobec braku innych liter, które nadałyby jednoznaczny kontekst omawianemu ornamentowi, kwestia ta musi pozostać nierozstrzygnięta.

W zbiorze ceramiki z Brodna znajdują się także naczynia grubej roboty. Są to przede wszystkim naczynia garnkowe oraz naczynia zasobowe. Przeważają wśród nich egzemplarze o ściankach zewnętrznych barwy ceglano-czerwonej, brunatnej lub pomarańczowej. Ścianki wewnętrzne natomiast są na ogół ciemnobrunatne lub szare. Były one zatem najpewniej ustawiane w piecu garncarskim podczas wypału do góry dnem. Większość z nich ma powierzchnie zewnętrzne szorstkie lub intencjonalnie chropowate, obrzucane mokrą gliną. Jest to tzw. ornament gruzelkowo-żyłkowy (tabl. 3. 10). Podobny ornament, lub może sposób opracowania powierzchni związany z funkcją naczynia, obserwowac można na materiałach z licznych stanowisk archeologicznych różnych kultur okresu lateńskiego. Chropowacenie powierzchni lub wręcz obrzucanie mokrą gliną jest widoczne na naczyniach ze wspomnianej już osady z Przedmościa,¹³ pow. Środa Śląska, a także m.in. z osady w Radłowicach na Dolnym Śląsku, i to zarówno w przypadku ceramiki kultury lateńskiej jak i przeworskiej z tego stanowiska.¹⁴ Licznie notowane są także na Gór-

13 Błażejowski 2002, 108.

14 Pazda 1992, 102, Abb. 10.

15 Bednarek 1993, 135, Abb. 12, 23.

16 Bakszas 1982, 188, Taf. VII b.

17 Machajewski und Pietrzak 2004, 120, Taf. XII 1–4, 10.

18 Żychliński 2004, 255, Abb. 9. 3–4.

13 Błażejowski 2002, 108.

14 Pazda 1992, 102, ryc. 10.

(Taf. 3, 10). Bisher wurde kein vollständiges Gefäß geborgen; wie diese Formen aussahen, lässt sich aber aus den zahlreichen erhaltenen Fragmenten rekonstruieren. Eine ähnliche Art und Weise der Bearbeitung der Oberfläche beobachtet man im Fall der Gefäße der Gubener Gruppe, z. B. aus Luboszyce.¹⁹

Im keramischen Material aus Brodno befinden sich auch einige Sonderformen, wie zum Beispiel Fragmente von Siebgefäßen (Taf. 6, 5–6). Am besten erhalten ist ein zylinderförmiges Gefäß, dessen einzige Öffnungen sich im Boden befinden (Taf. 6, 6). Ein ähnliches Gefäß, dessen Tiefe aber geringer ist und das zusätzlich Öffnungen im Bauchbereich besitzt, wurde auf der Fundstelle 23 in Wojnowo (in Wielkopolska) entdeckt.²⁰

Als Sonderformen sind sicherlich auch Tonlöffel zu betrachten (Taf. 6, 1–3, 7). Bereits im Grabungsbericht von 1975 sind 3 solche Artefakte aus Brodno abgebildet.²¹ Die durch den Verfasser dieses Beitrags und durch A. Frączkowska unternommene Durchsicht der Keramik von dieser Fundstelle führte zu dem Schluss, dass aus der Siedlung Fragmente von mindestens 9 Tonlöffeln stammen. Diese Fundgruppe ist von A. Frączkowska separat bearbeitet worden. Unter Einbezug der Veröffentlichung von A. Michałowski,²² der leider die Exemplare von Brodno nicht berücksichtigt hat, lässt sich festhalten, dass aus der hier besprochenen Fundstelle eine der größten Sammlungen solcher Funde stammt. Diese Entdeckung schließt eine Lücke auf der Verteilungskarte der Tonlöffel im südwestlichen Polen.

Von Belang sind überdies Fragmente der Graphittonkeramik (Taf. 6, 4, 9) – darunter eine Scherbe mit Kammstrichmuster (Taf. 2, 5) – die zweifellos die Kontakte der Siedlung in Brodno mit der Latène-Kultur dokumentieren. Im Fall der Siedlungen der Przeworsk-Kultur war dies keine Seltenheit.²³

Erwähnenswert ist auch ein Tonwürfel mit einer Durchbohrung in der Mitte.²⁴ Die Funktion dieses Gegenstandes ist nicht eindeutig zu bestimmen, die Interpretation als Spinnwirtel ist sicherlich nicht ausgeschlossen. Parallelfunde kommen u. a. an der Fundstelle der Gubener Gruppe in Siedlisko bei Nowa Sól zutage.²⁵

nym Śląsku, np. na osadzie na stan. 6 w Roszowickim Lesie.¹⁵

Dostrzegalne na tych naczyniach zdobienia w formie listew modelowanych palcami, czasem ułożonych w motywy krokwiaste (tabl. 4, 6), czasem z dołkami palcowymi (tabl. 4, 5), znane są z licznych cytowanych tu stanowisk, a ponadto np. na osadzie grupy gubińskiej w Jazowie.¹⁶ Bardzo licznie reprezentowane są one także na ceramice z okresu przedrzymskiego ze stanowisk z obszaru Wielkopolski, np. w Poznaniu-Nowym Mieście¹⁷ i Otorowie, pow. Szamotuły.¹⁸

Licznie występują naczynia, których partie przydenne i brzuśce są chropowate, natomiast barki i szyjki wyświecane lub przynajmniej gładkie, tak jak w przypadku ceramiki stołowej. Wiele z nich miało cylindrycznie ukształtowane szyjki (tabl. 3, 10). Ich całe formy nie zachowały się, można natomiast wnioskować o nich z licznych zachowanych fragmentów. Podobną manierę opracowania powierzchni obserwować można na naczyniach grupy gubińskiej, np. z Luboszyce.¹⁹

W zbiorze ceramiki z Brodna zwracają uwagę także formy szczególne. Należą tu m. in. fragmenty naczyń sitowatych (tabl. 6, 5–6). Najlepiej zachowane jest naczynie o cylindrycznej formie, które posiada otwory jedynie w dnie (tabl. 6, 6). Podobne naczynie, choć nieco płytsze i posiadające otwory także w bocznych ściankach, odkryto na stan. 23 w miejscowości Wojnowo w Wielkopolsce.²⁰

Jeszcze bardziej szczególną formę stanowią łyżki gliniane (tabl. 6, 1–3, 7). Już w sprawozdaniu z badań w 1975 r. K. Bykowski opublikował rysunki 3 egzemplarzy.²¹ Przegląd materiałów ze stanowiska przeprowadzony przez autora niniejszego artykułu oraz A. Frączkowską wykazał, iż z osady pochodzą fragmenty co najmniej 9 glinianych łyżek. Są one przedmiotem osobnego opracowania A. Frączkowskiej. W oparciu o publikację A. Michałowskiego²² (gdzie nie ujęto jednak okazów publikowanych przez K. Bykowskiego) można stwierdzić, iż z omawianego stanowiska pochodzi jedna z największych znanych kolekcji takich zabytków. Zbiór znalezisk z Brodna wypełnia także lukę na mapie tych znalezisk w południowo-zachodniej Polsce.

19 Domański 1975, 141, Taf. X a–b; XVII k.

20 Kasprovicz 2004, 220–221, Abb. 5, 2.

21 Bykowski 1976, Taf. XII c–e.

22 Michałowski 2004.

23 Pazda 1980, 26; Dąbrowska 1988, 127.

24 Bykowski 1976, Taf. XII a.

25 Domański 1975, 164, Taf. XXXIII j.

15 Bednarek 1993, 135, ryc. 12; 23.

16 Bakszas 1982, 188, tabl. VII b.

17 Machajewski i Pietrzak 2004, 120, tabl. XII 1–4, 10.

18 Żychliński 2004, 255, ryc. 9, 3, 4.

19 Domański 1975, 141, tabl. X a–b; tabl. XVII k.

20 Kasprovicz 2004, 220–221, ryc. 5, 2.

21 Bykowski 1976, tabl. XII c–e.

22 Michałowski 2004.

Der vorliegende Text erhebt keinen Anspruch auf eine vollständige Vorlage des Keramikkomplexes aus der Fundstelle 3 in Brodno, es handelt sich vielmehr um einleitende Bemerkungen.

Die Keramik aus Brodno zeichnet sich durch gute Qualität und einen hohen Anteil der dünnwandigen Formen aus. Morphologisch ist sie dem stilistischen ‚Kanon‘ der Przeworsk-Kultur zuzurechnen. Dieser Stilistik entspricht auch die Verzierung.

Manche Funde aus Brodno haben besonderen Charakter. Die Verbindungen mit der Jastorf-Kultur dokumentieren massive Gefäße mit gerautem Unterteil und geglättetem oberen Teil, die häufig auch mit plastischen Leisten mit Fingerabdrücken versehen sind. Auf diese Richtung verweisen auch Siebgefäße und Tonlöffel.

Vereinzelte Elemente der Latène-Kultur auf. Besondere Aufmerksamkeit verdient die Graphittonkeramik, die auf den Siedlungen der Przeworsk-Kultur eigentlich keine große Seltenheit ist.

Man kann wohl annehmen, dass die Keramik aus der Fundstelle 3 in Brodno vielseitige Kontakte der Anwohner widerspiegelt. Stark kamen vor allem die Beziehungen mit der Jastorf-Kultur zum Ausdruck. Die Schlüsselbedeutung für die Entwicklung der Siedlung in Brodno hatte wohl der Hauptverkehrsweg der Region, die Oder. Sie ermöglichte den Transport von Menschen und von Waren in der Region bis hin zur Ostsee und förderte den Austausch von Ideen. Die vorliegenden Bemerkungen werden bestimmt durch weitere Untersuchungen der Siedlung in Brodno verifiziert und um einen Bezug zur Mikroregion und zu Europa erweitert.

Bardzo interesującym znaleziskiem są fragmenty ceramiki grafitowej (tabl. 6. 4, 9), choć na osadach kultury przeworskiej nie jest to rzadkość.²³ Niewątpliwie dokumentują one kontakty osady w Brodnie z Celtami i kręgiem kultury lateńskiej. Dowodem na takie same oddziaływanie jest też najprawdopodobniej fragment ceramiki pokryty ornamentem grzebykowym (tabl. 2. 5).

Warta wspomnienia jest wreszcie gliniana kostka z otworem pośrodku.²⁴ Trudno ustalić funkcję tego przedmiotu, być może mógł to być przęślik. Jedyna znana autorowi analogia pochodzi ze stanowiska grupy gubińskiej w Siedlisku k. Nowej Soli.²⁵

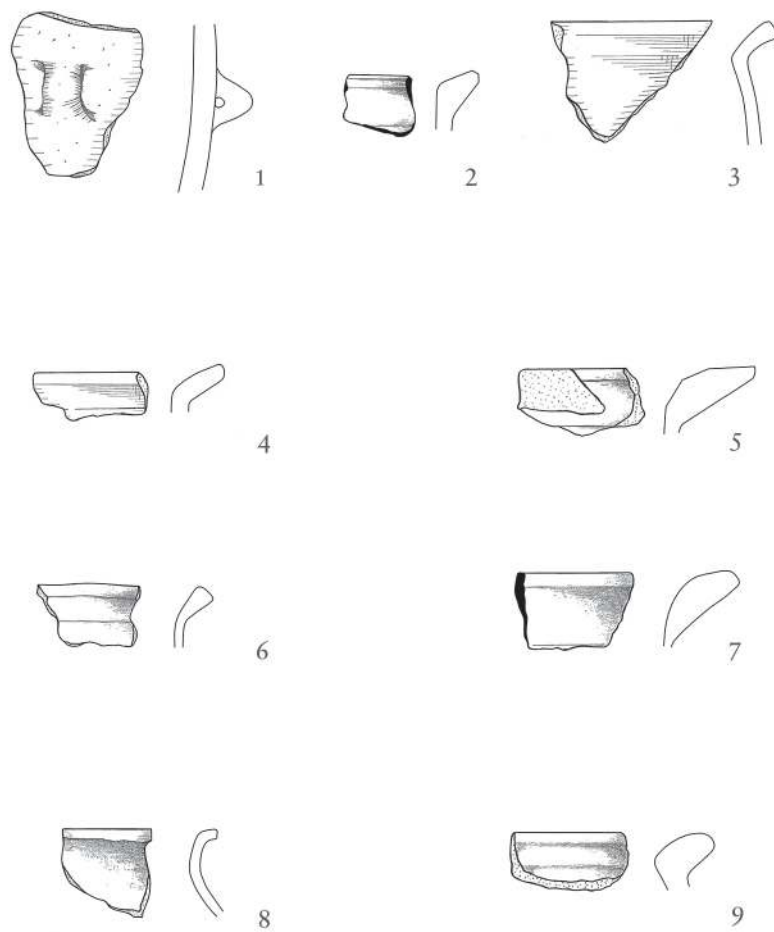
Niniejszy tekst nie jest w żadnym razie całościowym opracowaniem kompleksu ceramiki ze stan. 3 w Brodnie, a jedynie zbiorem roboczych spostrzeżeń jej dotyczących. W związku z tym można tu zamieścić kilka uwag natury ogólnej. Po pierwsze, ceramika z Brodna zwraca uwagę swoją dobrą jakością i dużym udziałem naczyń cienkościennych, tzw. stołowych. Generalnie mieści się ona w ‚kanonie‘ stylistyki kultury przeworskiej, czego dowodem jest występowanie typowych form naczyń oraz wymienionych wyżej ornamentów. Trzeba jednak pamiętać także o pewnych osobliwościach, jakie dostrzec można wśród zabytków z Brodna. Są to przede wszystkim naczynia dokumentujące koneksje z kulturą jastorfską, jak przede wszystkim masywne egzemplarze o chropowatych brzuścach i wygładzanych szyjkach, zdobione listwami z ornamentem palcowym, a także naczynia sitowate i oczywiście gliniane łyżki. Uwagę zwracają pojedyncze elementy kultury lateńskiej, szczególnie ceramika grafitowa, która na osadach kultury przeworskiej nie jest jednak rzadkością.

Generalnie zatem ceramika ze stanowiska 3 w Brodnie dokumentuje, jak się wydaje, szerokie kontakty osady. Są to głównie koneksje ze środowiskiem kultury jastorfskiej, ponieważ zabytki w typie tejże kultury są tu dość liczne. Kluczową rolę w rozwoju kontaktów osady w Brodnie odgrywała zapewne Odra, jako główna arteria komunikacyjna regionu. Umożliwiła ona przepływ towarów, ludzi i idei nie tylko po osi wschód-zachód, ale prowadziła także dalej, ku wybrzeżom Bałtyku. Poczynione tu uwagi będą weryfikowane w toku dalszych studiów nad osadą w Brodnie, na tle osadnictwa mikroregionu i koneksji europejskich.

23 Pazda 1980, 26; Dąbrowska 1988, 127.

24 Bykowski 1976, tabl. XII a.

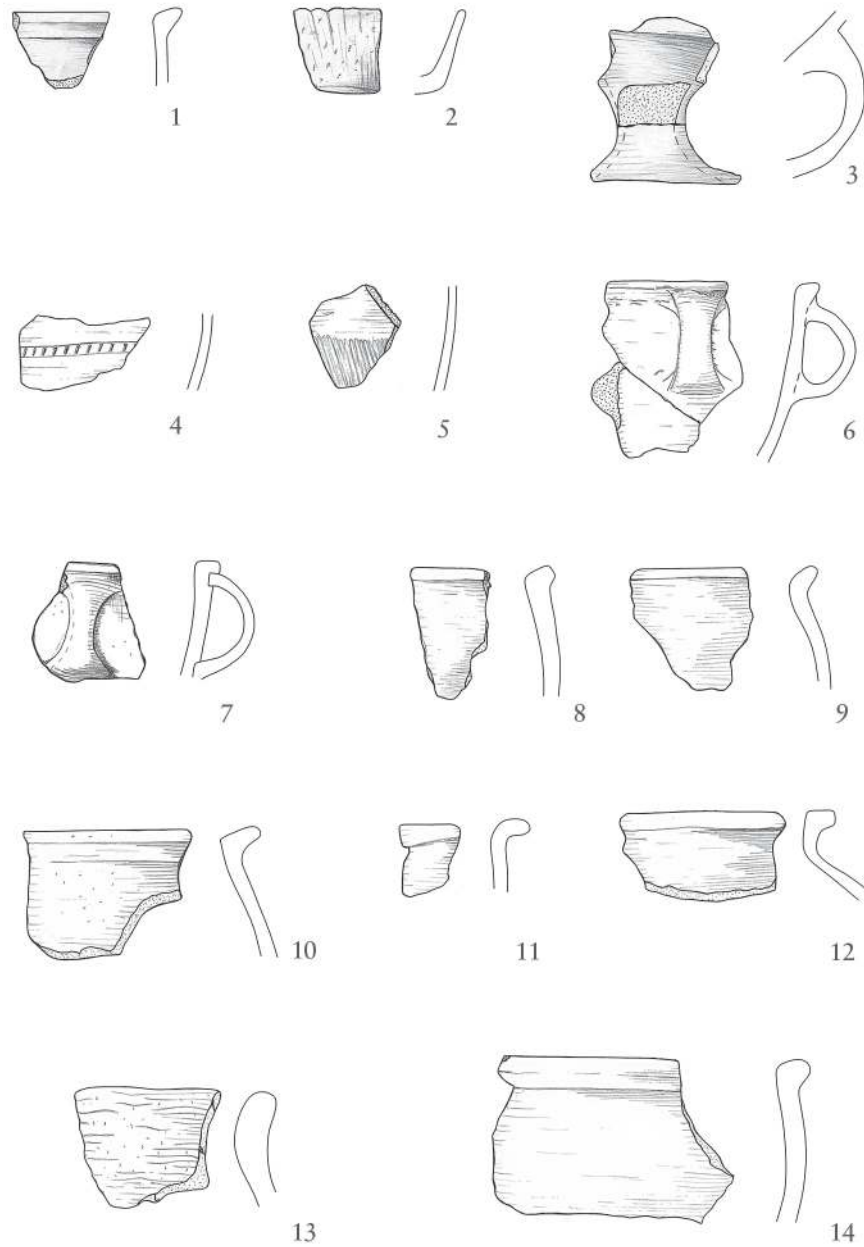
25 Domański 1975, 164, tabl. XXXIII j.

0 5cm

Taf. 1 Brodno, Fdst. 3. Befund 71: Auswahl der Keramik.

Tabl. 1 Brodno, stan. 3. Wybór ceramiki z obiektu 71.

0 5cm

Taf. 2 Brodno, Fdst. 3. Befund 64: Auswahl der Keramik.

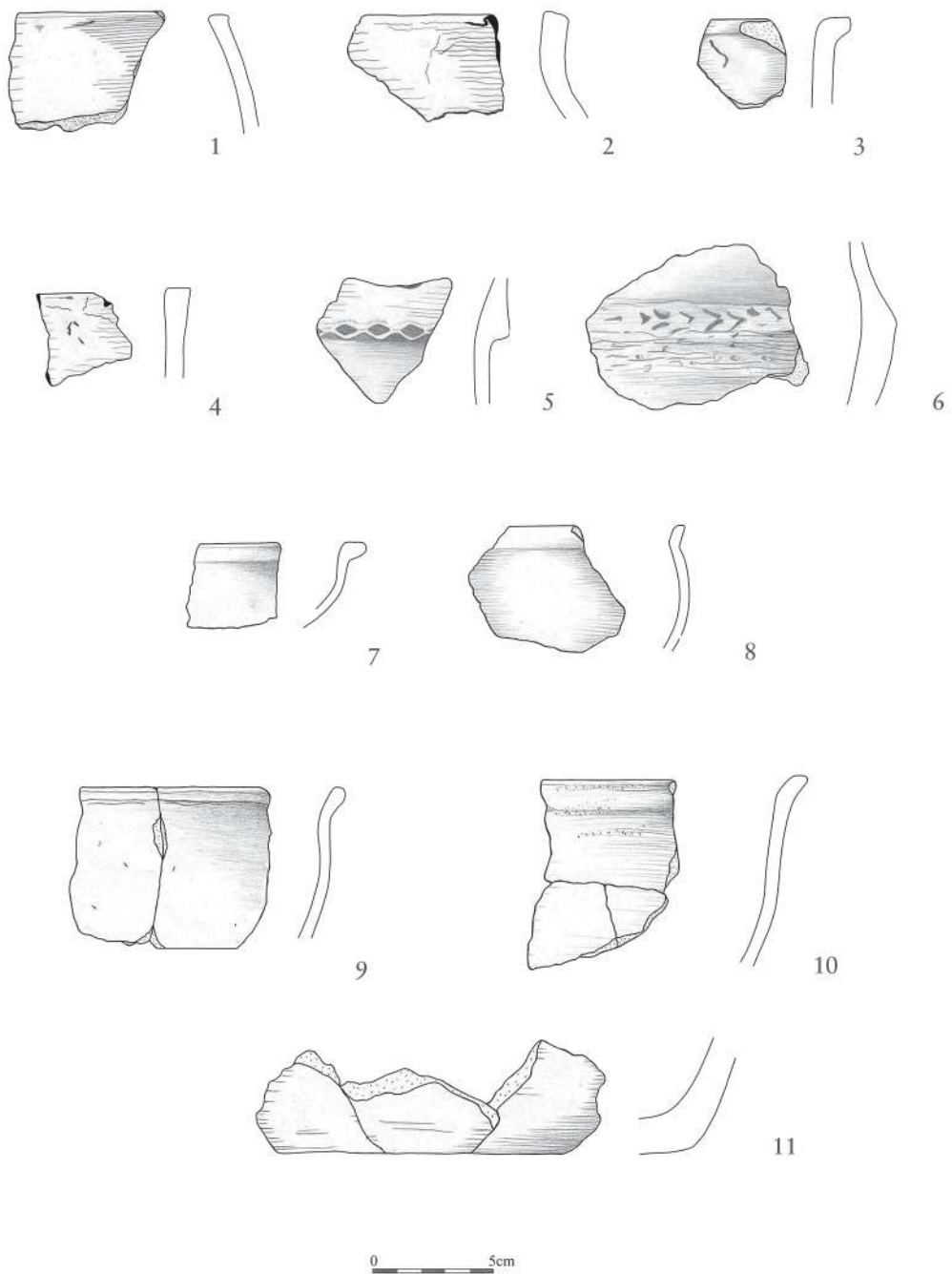
Tabl. 2 Brodno, stan. 3. Wybór ceramiki z obiektu 64.

0 5cm

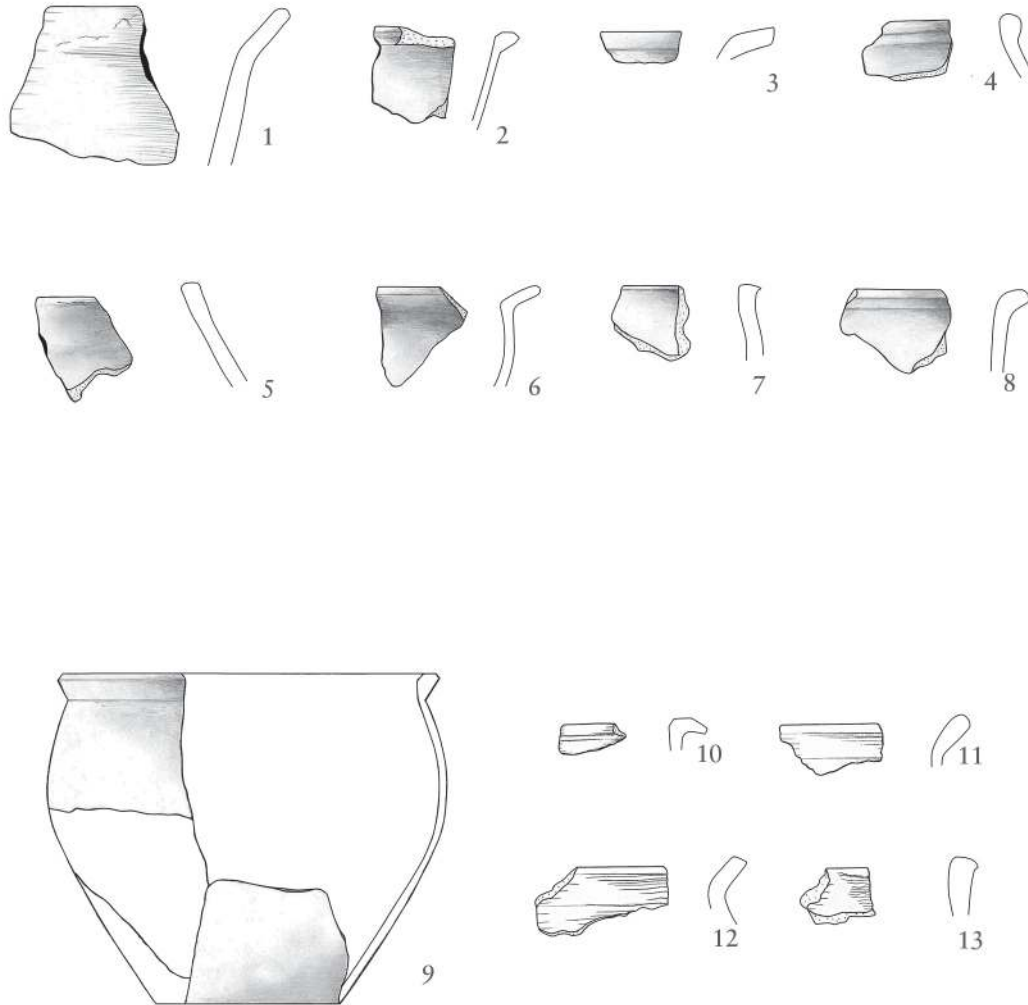
Taf. 3 Brodno, Fdst. 3. 1-7: Befund 56, 8-10: Befund 123; Auswahl der Keramik.

Tabl. 3 Brodno, stan. 3. 1-7: Wybór ceramiki z obiektu 56, 8-10: Wybór ceramiki z obiektu 123.

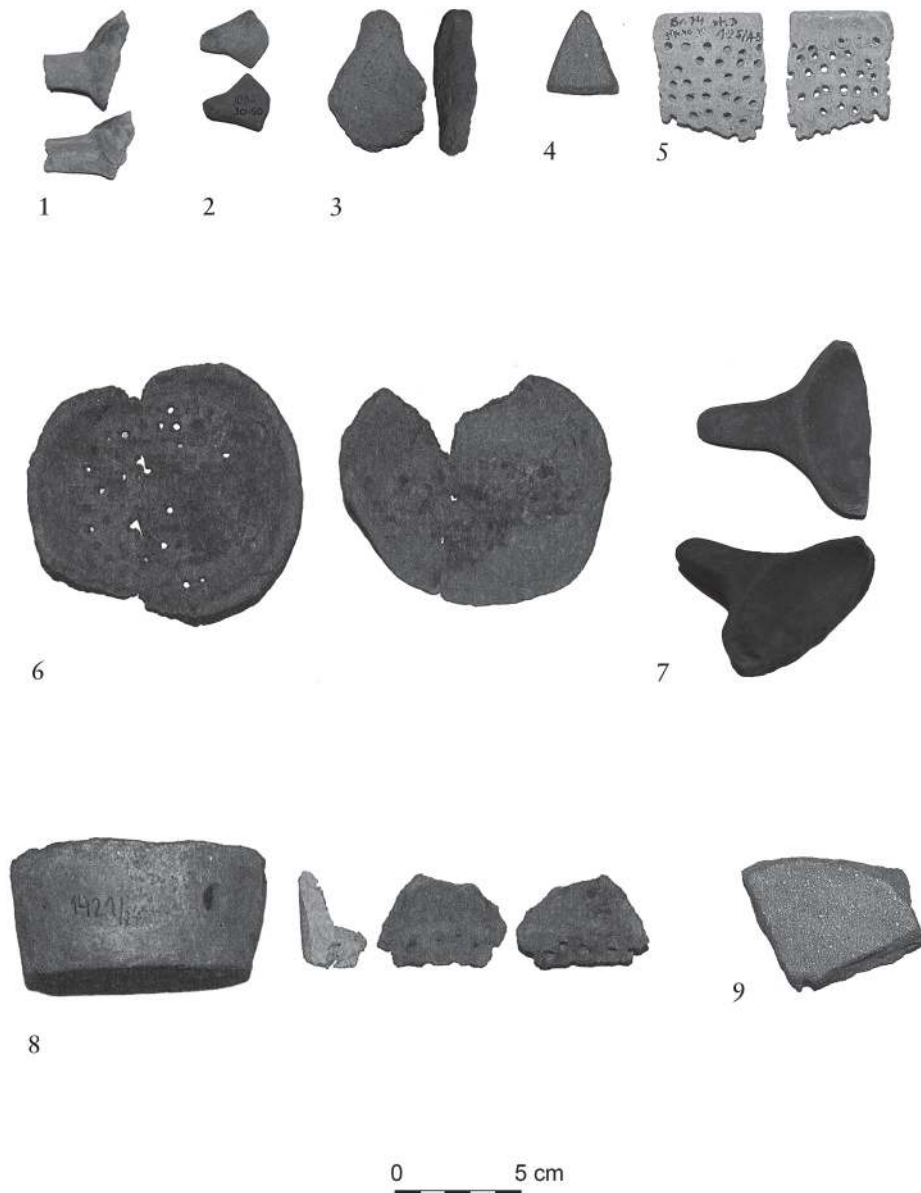
Taf. 4 Brodno, Fdst. 3. 1-6: Befund 57, 7-11: Befund 50: Auswahl der Keramik.

Tabl. 4 Brodno, stan. 3. 1-6: Wybór ceramiki z obiektu 57, 7-11: Wybór ceramiki z obiektu 50.

Taf. 5 Brodno, Fdst. 3. 1-8: Befund 100, 9-13: Befund 122: Auswahl der Keramik.

Tabl. 5 Brodno, stan. 3. 1-8: Wybór ceramiki z obiektu 100, 9-13: Wybór ceramiki z obiektu 122.

Taf. 6 Brodno, Fdst. 3. Untypische Keramikformen (Auswahl).

Tabl. 6 Brodno, stan. 3. Wybór nietypowych form ceramiki.

Bibliographie

Bibliografia

Bakszas 1982

Jolanta Bakszas. „Osada z młodszego okresu przedrzymskiego w Jazowie w woj. zielonogórskim“. *Studia Archeologiczne* 11 = *Acta Universitatis Wratislaviensis* 501 (1982), 173–202.

Bednarek 1993

Marek Bednarek. „Osada kultury lateńskiej w Roszowickim Lesie, stan. 6 (25) gm. Cisek, woj. opolskie“. *Studia Archeologiczne* 24 (1993), 105–138.

Błażejowski 1998

Artur Błażejowski. *Obrządek pogrzebowy kultury przeworskiej na Śląsku*. Wrocław: Eigenverlag Katedra Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego, 1998.

Błażejowski 2002

Artur Błażejowski. „Relikty osady kultury przeworskiej na stan. 6 w Miejscowości Przedmoście, gm. Środa Śląska, woj. dolnośląskie“. *Archaeologia Silesiae* 1 (2002), 101–122.

Bykowski 1975

Karol Bykowski. „Sprawozdanie z badań osady wielokulturowej na stanowisku 3 w Brodnie, pow. średzki (Dolny Śląsk)“. *Śląskie Sprawozdania Archeologiczne* 17 (1975), 60–63.

Bykowski 1976

Karol Bykowski. „Wyniki badań nad osadnictwem starożytnym i wczesnośredniowiecznym w Brodnie, gm. Środa Śląska, woj. wrocławskie“. *Śląskie Sprawozdania Archeologiczne* 18 (1976), 36–41.

Bykowski 1977

Karol Bykowski. „Sprawozdanie z badań w rejonie Brodna, gm. Środa Śląska, woj. wrocławskie“. *Śląskie Sprawozdania Archeologiczne* 19 (1977), 45–50.

Dąbrowska 1988

Teresa Dąbrowska. *Wczesne fazy kultury przeworskiej. Chronologia – zasięg – powiązania*. Warszawa: Państwowe Wydawn. Naukowe, 1988.

Domański 1975

Grzegorz Domański. *Studia z dziejów środkowego Nadodrza w III–I wieku p.n.e.* Wrocław: Zakł. Narod. im. Ossolińskich, 1975.

Frączkowska 2012

Agnieszka Frączkowska. *Rozplanowanie osady kultury przeworskiej z młodszego okresu przedrzymskiego w Brodnie, stan. 3, pow. średzki*. Magisterarbeit im Archivum Instytutu Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego. Wrocław, 2012.

Jarysz 1999

Radosław Jarysz. „Grób kultury przeworskiej z Brodna, stan. 1, gm. Środa Śląska“. *Śląskie Sprawozdania Archeologiczne* 41 (1999), 469–474.

Kasprowicz 2004

Tomasz Kasprowicz. „Stanowisko kultury jastorfskiej w Wojnowie, gm. Murowana Goślina, woj. wielkopolskie“. In *Kultura jastorfska na Nizinie Wielkopolsko-Kujawskiej*. Hrsg. von H. Machajewski. Poznań: Stowarzyszenie Naukowe Archeologów Polskich, Oddz., 2004, 215–234.

Machajewski und Pietrzak 2004

Henryk Machajewski und Ryszard Pietrzak. „Z badań nad ceramiką naczyniową okresu przedrzymskiego w Wielkopolsce“. In *Kultura jastorfska na Nizinie Wielkopolsko-Kujawskiej*. Hrsg. von H. Machajewski. Poznań: Stowarzyszenie Naukowe Archeologów Polskich, Oddz., 2004, 83–121.

Michałowski 2004

Andrzej Michałowski. „Lyzki gliniane z okresu przedrzymskiego z terenów Europy Środkowej (Tonlöffeln aus der vorrömischen Kaiserzeit aus den mitteleuropäischen Gebieten)“. In *Kultura jastorfska na nizinie Wielkopolsko-Kujawskiej*. Hrsg. von H. Machajewski. Poznań: Stowarzyszenie Naukowe Archeologów Polskich, Oddz., 2004, 123–160.

Pazda 1980

Stanisław Pazda. *Studia nad rozwojem i zróżnicowaniem lokalnym kultury przeworskiej na Dolnym Śląsku*. *Studia Archeologiczne* 10 = *Acta Universitatis Wratislaviensis*. Wydawn. Uniwersytetu Naukowa, 1980.

Pazda 1992

Stanisław Pazda. *Osada kultury lateńskiej w Radłowicach, gm. Domaniów, woj. Wrocław, w świetle badań w latach 1964–1968*. Bd. 22. *Studia Archeologiczne*. Wydawn. Uniw. Wrocławskie-go, 1992.

Pescheck 1939

Christian Pescheck. *Die frühwandalische Kultur in Mittelschlesien (100 vor bis 200 nach Christus)*. Quellenschriften zur ostdeutschen Vor- und Frühgeschichte. Leipzig: Kabitzsch, 1939.

Żychliński 2004

Daniel Żychliński. „Osada z młodszego okresu przedrzymskiego z elementami kultury jastorfskiej w Otorowie, pow. Szamotuły, stan. 66“. In *Kultura jastorfska na Nizinie Wielkopolsko-Kujawskiej*. Hrsg. von H. Machajewski. Poznań: Stowarzyszenie Naukowe Archeologów Polskich, Oddz., 2004, 245–258.

Abbildungsnachweis
Spis Rycin

1 Zeichnung A. Frączkowska u. P. Trzepizur.

Tafelnachweis
Spis Tablic

1–5 Zeichnungen A. Frączkowska u. P. Trzepizur. 6 Fotos A. Frączkowska u. P. Trzepizur.

ARTUR BŁAŻEJEWSKI

Dr. habil., geboren 1967, Professor an der Universität Breslau und Direktor des Instituts für Archäologie. MA 1991, Dissertation 1995 und Habilitation 2007 an der Universität Breslau.

Prof. Dr Artur Błazejewski
Instytut Archeologii
Uniwersytetu Wrocławskiego
ul. Szewska 48
50-139 Wrocław, Polen
E-Mail: artur.blazejewski@gmail.com

Marcin Bohr

Bemerkungen über die Keramik der Przeworsk-Kultur aus der jüngeren vorrömischen Eisenzeit von Wrocław-Widawa, Fdst. 17

Uwagi na temat ceramiki kultury przeworskiej z młodszego okresu przedrzymskiego, odkrytej na stanowisku Wrocław-Widawa 17

Zusammenfassung

Die Grabungen in Wrocław-Widawa, Fdst. 17, haben sehr interessantes und umfangreiches keramisches Material geliefert, das in die jüngere vorrömische Eisenzeit (Stufen A₁–A₃) datiert. Die sog. Küchenkeramik besteht hauptsächlich aus Töpfen und Vorratsgefäßen, deren Oberfläche rau oder geraut ist. Manchmal kommt auch die Schlickrauung vor. Die sog. Tischkeramik vertreten sorgfältig ausgeführte, häufig gebläute Schüsseln, Schalen und Töpfe. Gemeinsam für alle Funktionsgruppen ist das Vorkommen von X-Henkeln und die Facettierung der Gefäßmündungen. Der Fundstoff zeigt zwar keine nennenswerten Unterschiede zu Materialien der Przeworsk-Kultur aus Schlesien, Masowien und Großpolen, spürbar sind aber auch Einflüsse der Latène- und der Jastorf-Kultur.

Keywords: Przeworsk-Kultur; Keramik; jüngere vorrömische Eisenzeit; Latènekultur.

Podsumowanie

W trakcie badań archeologicznych prowadzonych na stanowisku Wrocław-Widawa 17 pozyskano liczny i bardzo interesujący materiał ceramiczny, datowany na młodszy okres przedrzymski (fazy A₁–A₃). Wśród ceramiki kuchennej występują głównie garnki i zasobnice, często o specyficznym szorstkiej lub chropowatej powierzchni, a także fakturze „gruzelkowo-żyłkowej” i „marmurkowej”. Ceramika stołowa reprezentowana jest przez starannie wykonane, często wyświecane kubki, misy i garnki. Wspólne dla obu grup jest występowanie facetowanych wylewów i iksowatych uch. Wszystkie te naczynia znajdują doskonałe analogie wśród materiałów kultury przeworskiej zarówno ze Śląska, jak i Wielkopolski oraz Mazowsza. W lokalnym materiale czytelne są jednak także wpływy kultury lateńskiej oraz kręgu jastorfskiego.

Keywords: Kultura przeworska; ceramika; młodszy okres przedrzymski; kultura lateńska.

Die Rettungsgrabungen auf der Fundstelle Wrocław-Widawa 17 wurden im Zusammenhang mit dem geplanten Bau der Autobahnleitung durchgeführt.¹ Die Fundstelle liegt im äußersten, nördlichen Teil der Bystrzyca-Oława-Siedlungskammer der Przeworsk-Kultur, die von S. Pazda ausgesondert worden ist.² Entdeckt wurde sie im Jahr 2005 während der damals durchgeführten Geländebegehung (Abb. 1). Die Grabungen wurden in den Jahren 2007 und 2008 durch eine Forschungsgruppe (ihr Mitglied war auch der Verf.) vom Institut für Archäologie der Universität Wrocław unter der Leitung von Dr. Mirosław Masojć durchgeführt. Insgesamt wurde eine Fläche von 360,25 a untersucht, auf der man 1153 Befunde entdeckte. Ihre Datierung reicht vom Mesolithikum bis hin zum Frühmittelalter. Eine sich besonders stark abzeichnende Besiedlungsstufe ist die Siedlung der Przeworsk-Kultur mit deutlich festzustellenden drei Entwicklungsperioden: jüngere vorrömische Eisenzeit, Übergang der älteren zur jüngeren Kaiserzeit (Stufe B2/C1) sowie späte Kaiser- und frühe Völkerwanderungszeit.

Insgesamt wurden an der Fundstelle 76 Befunde aus der jüngeren vorrömischen Eisenzeit ausgegraben. Keramisches Material stammte auch aus der Kulturschicht, manchmal war es sekundär in jüngere Objekte verlagert. Der Umstand, dass die Siedlung in vielen Phasen bestand, bereitete große Probleme bei der korrekten Kulturzuordnung von mehreren uncharakteristischen Keramikfragmenten (z. B. unverzierte Bauchteile). Das geborgene Material kann man grob in Küchen- und Tischkeramik einteilen. Beide Kategorien unterscheiden sich sowohl durch morphologische Merkmale als auch durch technische Eigenschaften: die Art der Zubereitung der Töpfermasse, das Brennen der Gefäße, die Bearbeitung der Oberfläche und ihre Farbe, die Anwesenheit bzw. das Fehlen der Ornamente.

In der Regel sind die Küchengefäße heller als die Tischkeramik gebrannt. Sie sind annähernd cremefarbig, cremefarbig mit grauer Tönung, ziegelrot, orange-farbig, hellcremfarbig (vgl. Taf. 1. 1; 8–10; 2. 6; 2. 10); die Tafelkeramik hingegen ist nahezu schwarz bzw. grau (Taf. 1. 4–5, 11, 13–14; 2. 13, 15–18). Die Oberfläche mancher Gefäße wurde vor dem Brennen möglicherweise mit einer dünnen Schicht Ruß überzogen, die

Badania wykopaliskowe na stanowisku Wrocław-Widawa 17 prowadzone były w ramach ratowniczych prac związanych z budową przyszłej Autostradowej Obwodnicy Wrocławia.¹ Stanowisko zlokalizowane jest w skrajnej, północnej części bystrzycko-olawskiego rejonu osadnictwa kultury przeworskiej, wyróżnionego przez S. Pazdę,² i odkryte zostało w 2005 roku podczas badań powierzchniowych (ryc. 1). Prace wykopaliskowe, kierowane przez dr Mirosława Masojcia, realizował w latach 2007 i 2008 zespół archeologów Instytutu Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego, w tym autor niniejszego tekstu. Łącznie w trakcie prac przebadano powierzchnię 360,25 arów, odkrywając 1153 obiekty archeologiczne, datowane od mezolitu po wczesne średniowiecze. Najwyraźniej zaznaczoną fazą osadniczą jest osada kultury przeworskiej. Bardzo czytelne są jej trzy okresy rozwojowe: faza związana z młodszym okresem przedrzymskim, faza datowana na stadia od B2 do C1 oraz najmłodsza, datowana na późny okres rzymski i wczesny okres wędrowek ludów.

Materiał datowany na młodszy okres przedrzymski pochodził z warstwy kulturowej, niekiedy zalegał na złożu wtórnym w młodszych obiektach, przede wszystkim występował jednak w obiektach najstarszej fazy „przeworskiej”. Łącznie w trakcie badań wyróżniono 76 obiektów, które można wiązać wyłącznie z młodszym okresem przedrzymskim.

Wielofazowość osady generowała duże problemy z prawidłową kwalifikacją kulturową mniej charakterystycznych fragmentów ceramiki (np. pozbawionych ornamentów brzuśców naczyń kuchennych). Klasyfikacja techniczno-technologiczno-formalna analizowanego materiału kultury przeworskiej pozwala podzielić go na dominującą liczebnie ceramikę kuchenną oraz ceramikę o charakterze stołowym. Obie kategorie odróżnia sposób sporządzenia masy garncarskiej i wypał naczyń, następnie sposób wykończenia powierzchni i jej barwa, obecność lub brak ornamentów i wreszcie cechy morfologiczne.

Naczynia kuchenne wypalone są zazwyczaj na jaśniejszy kolor (zbliżony do kremowego, szarokremowego, ceglatego, pomarańczowego, jasnokremowego – por. tabl. 1. 1; 8–10; 2. 6; 2. 10) niż ceramika stołowa, o barwach zbliżonych do czerni lub szarości

1 Furmanek, Masojć und Piekalski 2012, 379–389. Vollständige Publikation der Siedlung befindet sich im Druck (Bohr 2014).

2 Pazda 1980, 16–19, Karte 1.

1 Furmanek, Masojć i Piekalski 2012, 379–389. Całościowa publikacja wyników badań jest obecnie w druku (Bohr 2014).

2 Pazda 1980, 16–19, mapa 1.

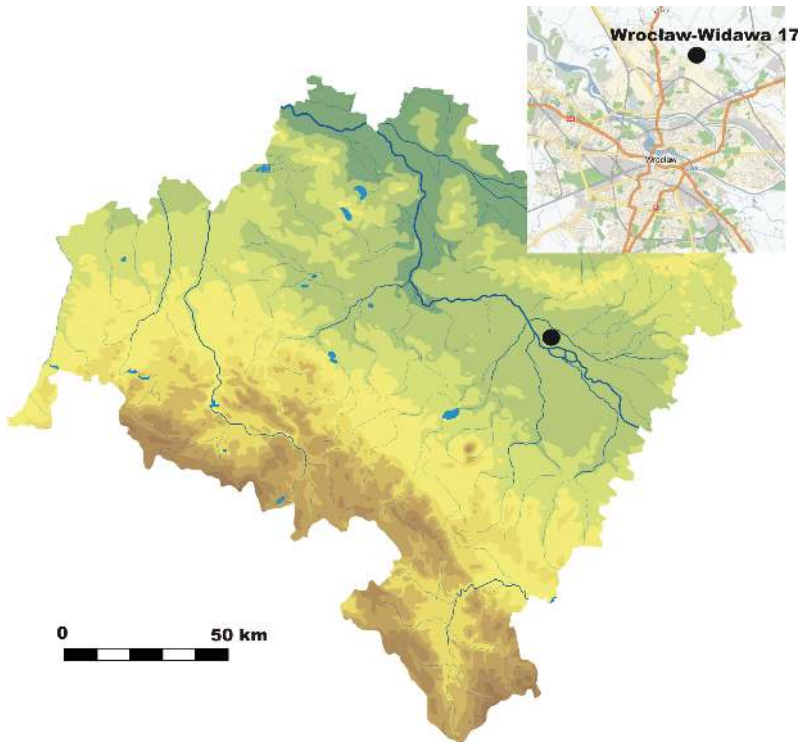

Abb. 1 Wrocław-Widawa, Fdst.17. Lage der Fundstelle.

Ryc. 1 Wrocław-Widawa, stan. 17. Lokalizacja stanowiska.

den Prozess der Reduktion erleichtern sollte. Sie wurde bis zur Erlangung eines nahezu metallischen Glanzes stark geglättet (Taf. 1. 4–5). Die Brüche der Gefäße weisen meist eine homogene Farbe auf (Taf. 11. 6, 13), nur manchmal sind sie in der Mitte etwas heller als an den Rändern (Taf. 1. 5). Die Oberfläche einiger Gefäße weist uneinheitliche Farben (Taf. 1. 9, 12; 2. 1, 4; 9–12) auf, was als Folge des Kontakts mit dem Feuer bei der Benutzung zu deuten ist (Taf. 2. 10).

Der Magerungszusatz wurde in den meisten Fällen sorgfältig sortiert, das Ziel war die Gewinnung einer homogenen Fraktion. Im Falle der Küchengefäße verwendete man meist Granitgrus (Korngröße: 1–2 mm) bzw. Sand (mit gleicher Korngröße). Die Töpfermasse wurde genau gemischt (Taf. 1. 6). Im Falle der Tafelkeramik betrug die Korngröße des Magerungszusatzes 0,5–1 mm (Taf. 1. 11–14; 2. 13). Verwendet wurde hauptsächlich Sand, aber auch der Granitgrus mit reichem Glimmergehalt, wodurch das Gefäß effektiv glänzen konnte. Ein ähnliches Verfahren ist auch für andere Fundstellen der Przeworsk-Kultur der jüngeren vorrömischen Eisenzeit charakteristisch (vgl. z.B. Piskorzówek, Kr. Wrocław³). Sporadisch kann man in der Töpfermasse Schamott feststellen, in einem Fall enthielt sie sogar

(tabl. 1. 4–5, 11, 13–14; 2. 13, 15–18). In manchen Fällen wurde die Oberfläche des Gefäßes vor dem Einsetzen in die Asche mit einer Schicht Asche bedeckt, um den Reduktionsprozess zu erleichtern – so wurde eine glatte Oberfläche erhalten, die auch nach dem Einsetzen in die Asche erhalten blieb. In manchen Fällen wurde die Oberfläche des Gefäßes vor dem Einsetzen in die Asche mit einer Schicht Asche bedeckt, um den Reduktionsprozess zu erleichtern – so wurde eine glatte Oberfläche erhalten, die auch nach dem Einsetzen in die Asche erhalten blieb. In manchen Fällen wurde die Oberfläche des Gefäßes vor dem Einsetzen in die Asche mit einer Schicht Asche bedeckt, um den Reduktionsprozess zu erleichtern – so wurde eine glatte Oberfläche erhalten, die auch nach dem Einsetzen in die Asche erhalten blieb.

Zastrosowana domieszka garncarska w większości przypadków podlegała starannej selekcji i sortowaniu, co miało na celu uzyskanie jednolitej frakcji. W przypadku naczyń kuchennych stosowano najczęściej tłużeń granitowy o ziarnach wielkości 1–2 mm lub piasek o podobnej wielkości ziaren, a masa garncarska wymieszana jest bardzo starannie (tabl. 1. 6). W przypadku ceramiki stołowej wielkość domieszki nie przekraczała średnicy 0,5–1 mm (tabl. 1. 11–14; 2. 13). Stosowano głównie piasek, a także tłużeń granitowy z dużą zawartością miki, której obecność wzbogacała wystrój naczy-

3 Markiewicz 2009, 110.

kleine Graphitklumpen, was möglicherweise auf Anregung der Latène-Kultur zurückzuführen sei. An der Fundstelle wurde auch (als Streufund) ein Fragment eines typischen Graphittongefäßes geborgen.

Eines der charakteristischen Merkmale von größeren Gefäßen der Przeworsk-Kultur (vor allem von Töpfen und Vorratsgefäßen) aus der jüngeren vorrömischen Eisenzeit ist eine spezifische (manchmal sehr auffällige) Rauheit der Innenflächen. Sie sind aber gut und hart gebrannt. Das unterscheidet die Przeworsk-Keramik von den stilistisch verwandten Gefäßen der Lausitzer Kultur, deren Innenwände normalerweise mehr oder weniger glatt sind.

Die untersuchten Gefäße der Przeworsk-Kultur sind im Allgemeinen gut und hart gebrannt, was man als typisch für diese Kulturgruppe bezeichnen kann. Das Tischgeschirr ist meist glatt (Taf. 2. 13, 15–18), vereinzelt poliert (Taf. 1. 4–5). Die Oberfläche der Küchengefäße ist meist natürlich rau (Taf. 1. 7–10; 2. 8, 14), im Falle größerer Vorratsgefäße sind die Wände, insbesondere unterhalb des Bauchumbruchs, absichtlich geraut. Häufig kommt Schlickrauung vor, die manchmal Grus oder Sand enthält (Taf. 1. 1–3). Solche Art der Oberflächenbehandlung ist besonders für die älteste Keramik der Przeworsk-Kultur typisch und findet Entsprechungen auch in den Materialien der Latène-Kultur (sog. plastische Rippung).⁴

Charakteristisch für die Przeworsk-Keramik ist die Art der Formung von Henkeln und Randlippen. Die verdickte Randlippe ist mehrfach facettiert, die Facetten weisen zueinander verschiedene Winkel auf. Der innere Rand der Mündung kann manchmal eingebogen sein, sonst ist die Mündung deutlich ausgebogen (vgl. Taf. 1. 5; 1. 9, 13–14; 3. 1–3, 5–11; 4. 2, 6–7; 5. 1–2). Die Facetten wurden vermutlich mit dem Finger geformt, infrage kommt auch ein harter Gegenstand bzw. eine einfache Schablone. Insgesamt kann man zwei Gruppen von Mündungen unterscheiden: solche mit größerer und solche mit geringerer Zahl von Facetten. Möglich ist auch eine Einteilung in ziemlich gut abgerundete und in stark kantige Mündungen. Manche Gefäßränder sind wulstartig verdickt (Taf. 1. 7, 12; 2. 1, 4; 3. 4; 4. 1), was als Einfluss der Latène-Kultur betrachtet werden kann. Die Henkel weisen meist ein verjüngtes, mehr oder weniger X-förmiges Profil auf (Taf. 1. 4; 2. 1–3, 6; 3. 2–5).

nia, nadając mu efektowny połysk. Analogiczne zabiegi znane są także z innych stanowisk kultury przeworskiej młodszego okresu przedrzymskiego (por. np. Piskorzówek 14, pow. Wrocławski).³ Sporadycznie w masie garncarskiej można stwierdzić obecność tłucznia ceramicznego, w jednym zaś wypadku bryłek grafitu – ten ostatni fakt można interpretować jako inspirację płynącą z kręgu kultury lateńskiej. W trakcie badań stanowiska odkryto także pozbawiony kontekstu fragment typowego naczynia grafitowego.

Charakterystyczną cechą większych naczyń kultury przeworskiej, przede wszystkim garnkowatych i zasobnic z młodszego okresu przedrzymskiego, jest specyficzna szorstkość, niekiedy wręcz chropowatość wewnętrznych powierzchni, towarzysząca jednakże dobremu wypalowi i twardości czerepów. Owa szorstkość pozwala odróżnić omawiane naczynia od podobnych w stylistyce naczyń kultury łużyckiej. W przypadku tej ostatniej ziarna domieszki są wpasowane niejako w ściankę, przylegają do jej powierzchni i pozostając widoczne nie powodują wrażenia szorstkości.

Generalnie analizowane naczynia kultury przeworskiej są wypalone bardzo dobrze, twardo, co jest cechą charakterystyczną dla tego ugrupowania kulturowego. Powierzchnie naczyń stołowych są zazwyczaj gładkie (tabl. 2. 13, 15–18), sporadycznie wyświecone do połysku (tabl. 1. 4–5). Powierzchnie naczyń kuchennych są najczęściej naturalnie szorstkie (tabl. 1. 7–10; 2. 8, 14), w przypadku większych form zasobowych widoczne jest celowe chropowacenie ścianek, szczególnie stref poniżej załomu brzuśca, poprzez narzucenie wilgotnej warstewki gliny, niekiedy wraz z tłuczniem lub piaskiem (tabl. 1. 1–3). Faktura taka jest najbardziej typowa dla najstarszej ceramiki kultury przeworskiej i ma odpowiedniki także w materiałach kultury lateńskiej (tzw. chropowacenia marmurkowe).⁴

Wspólny dla ceramik „stołowej” i „kuchennej” jest charakterystyczny dla młodszego okresu przedrzymskiego sposób formowania uch i wylewów. Pogrubiona krawędź wylewu kształtowana jest tak, aby osiągnąć kilka płaszczyzn, nachylonych względem siebie pod różnymi kątami (facetowanie), przy czym wewnętrzne krawędzi wylewów mogą być niekiedy zachylone do wnętrza naczynia, w innych przypadkach wylew wychylony jest wyraźnie na zewnątrz (por. tabl. 1. 5; 1. 9, 13–14; 3. 1–3, 5–

4 Filip 1956, 181.

3 Markiewicz 2009, 110.

4 Filip 1956, 181.

Festgestellt wurde auch das Vorkommen von Wulst- und Bandhenkeln (Taf. 2. 4–5, 7, 10; 3. 1).

Als Verzierung kommt die Ritzornamentik vor, üblicherweise als Bandmotiv gestaltet. Verziert wurde nur die Tischkeramik. Der Anteil der verzierten Fragmente ist aber bei den Siedlungsfunden sehr gering. Klassische Muster auf der Keramik der Przeworsk-Kultur aus der jüngeren vorrömischen Eisenzeit sind mit Strichen versehene Sparrenmotive (Taf. 2. 15, 18; 3. 7; 4. 5). Die Tatsache, dass die Ziermotive sehr flach und fein geritzt sind, ist chronologisch relevant und verweist auf die älteste Stufe (A1) der Przeworsk-Kultur.⁵ Parallelen kennt man aus Wierzbice, Kr. Wrocław,⁶ Wrocław-Zgorzelisko⁷ und Oblin, Kr. Garwolin⁸ (vgl. Taf. 4. 3).

Eines der Keramikfragmente aus der Kulturschicht in Wrocław-Widawa ist mit dem Motiv eines horizontalen Bandes mit nacheinander folgenden, durch eine Diagonale aufgeteilten Rechtecken verziert. Eine jede so entstandene Hälfte ist zusätzlich durch schräge Striche geschmückt (Taf. 2. 16; 3. 13). Ein anderes Fragment weist ein Motiv fein geritzter, horizontaler Linien auf, denen eine Sequenz von kürzeren (die Breite des Bandes nicht überschreitenden) vertikalen Linien folgt (Taf. 5. 3). Das Bandmotiv, das aus nacheinander folgenden (z. B. dreieckigen, leeren oder mit Einschnitten versehenen) Feldern besteht, findet mehrere Analogien, z. B. in Sobocisko, Kr. Oława⁹, Wymysłowo, Kr. Gostyń¹⁰ bzw. Wrocław-Grabiszyn¹¹ (vgl. Taf. 3. 15). Es wird angenommen, dass derartige Ornamentik an die Tradition der Latène-Kultur anknüpft.¹²

Einzelne Schalen mit unbestimmter Datierung sind mit besonderen Vorsprüngen an der Randlippe versehen (Taf. 2. 9–10; 6. 1–2). Ähnliche Randgestaltung findet man in frühromischen Fundkontexten im oberen Elbegebiet und in Mähren (z. B. Blučina, Bezirk Brno-Venkov¹³ – Taf. 6. 6). Manchmal sind Elemente des Gefäßes hervorgehoben, z. B. die schrägen oder nahezu vertikalen Zonen oberhalb des Bauchumbruchs (Taf. 2. 15–16; 3. 7, 13). Dies findet gute Analogien in den Materiali-

11; 4. 2, 6–7; 5. 1–2). Część płaszczyzn formowana jest najprawdopodobniej palcem, inne przy pomocy twardego przedmiotu lub nawet jakiegoś prostego szablonu. Najogólniej można tu wyróżnić grupę wylewów o większej ilości uzyskanych płaszczyzn i grupę wylewów mniej rozczłonkowanych, zaś z drugiej strony wylewy nieco bardziej zaokrąglone oraz wylewy zdecydowanie graniaste. Niekiedy krawędzie wylewów były wałeczkowato pogrubione (tabl. 1. 7, 12; 2. 1, 4; 3. 4; 4. 1). Ten sposób uformowania można uznać za cechę lateńską.

Ucha mają najczęściej przewężony, iksowaty zarys, przy czym różny jest stopień uwypuklenia owej „iksowatości” (tabl. 1. 4; 2. 1–3, 6; 3. 2–5). Spotykamy także ucha wałeczkowate i taśmowate (tabl. 2. 4–5, 7, 10; 3. 1).

W zakresie ornamentyki mamy do czynienia z wątkami wykonywanymi w technice rycia, przy czym najczęstsze są zdobienia wykorzystujące motyw wstęgi. Ornamentowana jest jedynie ceramika o charakterze stółowym. Trzeba jednakże podkreślić, że udział fragmentów ornamentowanych w opisywanym zbiorze jest bardzo niewielki, co wynika z osadowego charakteru stanowiska. Bardzo charakterystycznym motywem zdobniczym na ceramice kultury przeworskiej młodszego okresu przedrzymskiego jest motyw krokwiasty wypełniony kresczkami (tabl. 2. 15, 18; 3. 7; 4. 5). Istotne jest przy tym, że motyw taki ryty jest bardzo płytko i delikatnie. Ma to znaczenie chronologiczne i wiąże tak zdobioną ceramikę z najstarszą fazą kultury przeworskiej (fazą A1).⁵ Ścisłe analogie znamy z Wierzbic, pow. Wrocławski,⁶ Wrocławia-Zgorzeliska,⁷ czy też Oblina, pow. garwoliński⁸ (por. tabl. 4. 3).

Jeden z fragmentów z warstwy kulturowej z Widawy zdobiony jest wątkiem poziomego pasma następujących po sobie prostokątów podzielonych przekątną, przy czym każda wydzielona w ten sposób połowka wypełniona jest ukośnymi kreskami (tabl. 2. 16; 3. 13). Inny fragment ornamentowany jest motywem delikatnie rytym linii poziomych, po których następuje sekwencja krótszych (utrzymanych w szerokości pasma) linii pionowych (tabl. 5. 3). Motyw wstęgowy, złożony z następujących po sobie pól (np. trójkątnych) wypełnianych nacięciami i pustych, znajduje analogie na takich stanowiskach jak np. Sobocisko, pow. oławski⁹,

5 Dąbrowska 1988, 29.

6 Pescheck 1939, Taf. 2. 6.

7 Pescheck 1939, Taf. 12. 1.

8 Czarnecka 2007, Taf. XXXIX. 12.

9 Pescheck 1939, Taf. 15. 1.

10 Jasnosz 1952, Abb. 2. 1; 36. 1–2; 44. 7.

11 Pescheck 1939, Abb. 155.

12 Pazda 1980, 44; Ibragimow 2009, 111.

13 Droberjar 1997, Taf. 4. 6.

5 Dąbrowska 1988, 29.

6 Pescheck 1939, tab. 2. 6.

7 Pescheck 1939, tab. 12. 1.

8 Czarnecka 2007, tab. XXXIX. 12.

9 Pescheck 1939, tab. 15. 1.

en aus Ciecierzyn, Kr. Kluczbork¹⁴ (vgl. Taf. 3. 14) bzw. aus Kamieńczyk, Kr. Wyszaków¹⁵ und ist vor allem für den jüngeren Teil der jüngeren vorrömischen Eisenzeit charakteristisch (Stufe III nach Hachmann/Pazda bzw. Stufe A₃ nach T. Dąbrowska).¹⁶

Einige Ornamente wurden mit einem Kammwerkzeug ausgeführt. Solche Gefäße erinnern an keltische Keramik mit Besenstrichverzierung, ferner an die Formen der Gubener Gruppe der Jastorf-Kultur; ihre Datierung lässt sich aber nicht präzise bestimmen. Häufig waren sie vergesellschaftet mit dem Fundstoff des jüngeren, in die mittlere Römische Kaiserzeit datierten Besiedlungshorizonts auf der Siedlung.

Auf einem der Fragmente aus der Kulturschicht sind fünf parallele, horizontale, mit schrägen Einschnitten verzierte Leisten erhalten geblieben. Ähnliche Verzierung weist ein Gefäß aus dem Grab 31 von Wymysłowo auf.¹⁷ Plastische, umlaufende (manchmal mit in verschiedenen Richtungen verlaufenden Einschnitten versehene) Leisten auf der Gefäßschulter erscheinen in der Keramik der Stufe A₃ und treten ebenfalls in der Stufe B₁ auf. S. Pazda zufolge sind hier Anknüpfungen an keltische Keramik aus dem Gebiet des Böhmisches Beckens ablesbar.¹⁸ Derartige (vereinzelt sogar kombinierte) Muster treten in verschiedenen Varianten bis zur frühen Völkerwanderungszeit auf.¹⁹

Ebenfalls als ein Zierelement kann man parallel verlaufende, meist schräge Furchen behandeln. Sie wurden mit Fingern in einer dünnen, feuchten Tonschicht ausgeführt, mit der die angetrocknete Oberfläche des Gefäßes überzogen wurde. Anzutreffen sind sie vor allem an großen Töpfen und Vorratsgefäßen.

Untypisch verziert ist eines der Keramikfragmente aus der Kulturschicht (Taf. 2. 19; 3. 10): Das Muster besteht aus einem Tannenzweigornament, das mit kreisförmigen Vertiefungen verbunden ist. Direkte Entsprechungen sind kaum zu finden, gewisse Ähnlichkeiten weist aber die stempelverzierte Keramik der Latène-Kultur auf.²⁰ Anknüpfungen sind auch in den frühkaiserzeitlichen Grabkomplexen des Gräberfeldes in Wymysłowo²¹ sowie in der spätkaiserzeitlichen grauen

Wymysłowo, pow. gostyński¹⁰ oder doch Wroclaw-Grabiszyn¹¹ (por. tabl. 3. 15). Przyjmuje się, że tego typu zdobnictwo nawiązuje do tradycji kultury lateńskiej.¹²

Pojedyncze misy o nieustalonej do końca pozycji chronologicznej zaopatrzone są w specyficzny rodzaj występów umieszczonych na krawędzi wylewu (tabl. 2. 9–10; 6. 1–2). Ornament taki znajduje najbliższe analogie na terenie obszaru górnonadłabskiego i Moraw w kontekście wczesnorzymskim (np. Blučina, okr. Brno-Venkov¹³ – tabl. 6. 6). W pewnych przypadkach wystrój naczyń wzbogacany jest poprzez specyficzne uwypuklenie jego elementów tektonicznych, na przykład ustawionych ukośnie lub niemal pionowo stref powyżej łożu brzuśca (tabl. 2. 15–16; 3. 7, 13). Znajduje to dobre analogie w materiałach z Ciecierzyna, pow. kluczborski¹⁴ (por. tabl. 3. 14) czy Kamieńczyka, pow. wyszkowski¹⁵ i jest charakterystyczne przede wszystkim dla młodszej części młodszego okresu przedrzymskiego (faza III w ujęciu Hachmanna/Pazdy, równoznaczna ze stadium A₃ w ujęciu Dąbrowskiej).¹⁶

Wśród ornamentów obecnych na stanowisku wymienić można także wątki wykonane przy użyciu narzędzia grzebykowego. Przypominają one nieco ceramikę celtycką zdobioną ornamentem miotłkowym, jak również ceramikę grupy gubińskiej kultury jastorfskiej. Nie jest do końca pewne jest ustalenie pozycji chronologicznej tego typu zdobienia – występowało ono wraz z materiałami z młodszej, datowanej na środkowy okres rzymski fazy funkcjonowania osady.

Na jednym z fragmentów z warstwy kulturowej zachowało się pięć równoległych do siebie, poziomych listew, zdobionych ukośnym nacinaniem. Motyw ten znajduje bardzo bliską analogię w naczyniu z grobu 31 z cmentarzyska w Wymysłowie.¹⁷ Plastyczne dookolne listewki umieszczone na barku naczyń, także nacinane różnokierunkowo, pojawiają się na ceramice w stadium A₃ i występują jeszcze w stadium B₁. Według S. Pazdy widać tu nawiązania do ceramiki celtyckiej z terenu Kotliny Czeskiej.¹⁸ Tego typu ornamentyka, sporadycznie

14 Martyniak, Pastwiński und Pazda 1997, Taf. CXII. 2–3.

15 Dąbrowska 1973, Taf. IV. 12; VII. 1; XIII. 15.

16 Hachmann 1961; Pazda 1980, 4; Dąbrowska 1988, 62.

17 Jasnosz 1952, Abb. 21–22.

18 Pazda 1980, 45; Pazda 1983, 189–190.

19 Bohr 2010, 180, Abb. 1. 4–5.

20 Filip 1956, Abb. 54. 3, 7; 57–58; Taf. XV. 5.

21 Jasnosz 1952, Abb. 303. 4.

10 Jasnosz 1952, ryc. 2. 1; 36. 1–2; 44. 7.

11 Pescheck 1939, ryc. 155.

12 Pazda 1980, 44; Ibragimow 2009, 111.

13 Droberjar 1997, tab. 4. 6.

14 Martyniak, Pastwiński i Pazda 1997, tab. CXII. 2–3.

15 Dąbrowska 1973, tab. IV. 12; VII. 1; XIII. 15.

16 Hachmann 1961; Pazda 1980, 4; Dąbrowska 1988, 62.

17 Jasnosz 1952, ryc. 21–22.

18 Pazda 1980, 45; Pazda 1983, 189–190.

Keramik aus Košice-Šebastovica und Peder, Bez. Košice, in der Slowakei zu sehen.²²

In Bezug auf die morphologische Differenziertheit des besprochenen Materials lässt sich feststellen, dass in der Grobkeramik Töpfe dominieren, die sich von anderen Keramikgattungen durch eine etwas geringere Sorgfalt der Ausführung unterscheiden. Ebenfalls ist die Oberfläche entweder rau oder absichtlich geraut gestaltet (Taf. 2; 3. 1–4; 4. 7). Häufig erscheinen umgekehrt birnenförmige Formen (sog. Krausen), die den größten Durchmesser direkt unterhalb der Gefäßschulter aufweisen (Taf. 4. 1). Sie sind vor allem mit den Stufen A₁ und A₂ in Verbindung zu bringen, ihre henkellose Variante sind auch in der Stufe A₃ zu registrieren.²³ Große Formen mit gerauter Oberfläche können ein ‚reduziertes‘ Profil aufweisen, das an bauchige oder beutelförmige Gefäße erinnert (Taf. 1. 1).

Charakteristisch für die jüngere vorrömische Eisenzeit (hauptsächlich für die Stufen A₁ und A₂) sind weitmündige, halslose Gefäße mit bogenförmigem Profil. Wegen diverser Größen können sie zu den Töpfen oder zu den Bechern zugerechnet werden (Taf. 2. 8, 18; 3. 5; 4. 2, 4–5).²⁴ Normalerweise sind sie mit den klassischen X-Henkeln versehen. Die henkellose Variante mit ‚reduziertem‘ Profil kann man als blumentopfförmig bezeichnen. Derartige Gefäße sind auf den Fundstellen der Przeworsk-Kultur weit verbreitet (vgl. z. B. Strumiennie, Kr. Krosno Odrzańskie,²⁵ Zabór, Kr. Zielona Góra,²⁶ Głogów-Nosocice,²⁷ und Karczewiec, Kr. Węgrów).²⁸

Die Vorratsgefäße in Widawa, die zunächst in der Kulturschicht zutage treten, sind üblicherweise sehr schlecht erhalten, eine vollständige Formrekonstruktion kommt kaum infrage. Es lässt sich nur sagen, dass sie aus dem Ton mit grobkörnigem Magerungszusatz hergestellt worden sind. Die Oberfläche ist häufig absichtlich geraut.

Die Gruppe der Schalen umfasst Formen mit bogenförmigem Profil, Formen mit deutlich markiertem, profiliertem Hals sowie blumentopfförmige Gefäße (Taf. 1. 11, 14; 3. 8, 11–12). Die Randlippen sind überwiegend facettiert. Dies betrifft vor allem die kleineren

w wersji zwielokrotnionej, występuje jednak w różnych wariantach aż po wczesny okres wędrówek ludów.¹⁹

Również jako element zdobniczy można traktować wykonywane poprzez przeciąganie palców w wilgotnej warstewce gliny narzuconej na podsuszoną już powierzchnię naczyńia równoległe bruzdy, zazwyczaj o ukośnym przebiegu, występujące przede wszystkim na naczyniach garnkowatych dużych rozmiarów, przede wszystkim zasobowych.

Nietypowo ornamentowany jest jeden z fragmentów odkrytych w warstwie kulturowej (tabl. 2. 19; 3. 10). Wątek tworzą odciski jodełki dochodzące do kolistych w zarysie zagłębień. Trudno jest wskazać bezpośrednio analogie, jednakże pewnych podobieństw można się dopatrzeć na ceramice kultury lateńskiej zdobionej stempelkami.²⁰ Niejakie podobieństwa wykazują także niektóre naczynia z wczesnorzymskich zespołów grobowych z cmentarzyska w Wymysłowie,²¹ oraz późnorzymska ceramika tzw. siwa z niektórych stanowisk na Słowacji (np. z Košice-Šebastovic oraz Peder, okr. Košice).²²

Analiza zróżnicowania morfologicznego omawianego materiału wskazuje, że wśród ceramiki kuchennej dominują garnki, charakteryzujące się nieco mniej starannym sposobem wykonania w porównaniu do innych grup formalnych, oraz szorstką lub celowo schropowaną powierzchnią (tabl. 2; 3. 1–4; 4. 7). Często występują formy odwrotnie gruszkowate, osiągające maksymalną średnicę w strefie tuż poniżej barku naczyńia (tabl. 4. 1). Egzemplarze takie można wiązać przede wszystkim z fazami A₁ i A₂. Wywodzące się od nich formy bezuche występują także w stadium A₃.²³ Duże formy o chropowatych ściankach mogą mieć ‚ zredukowany ‘ profil, przypominający naczynia baniaste lub workowate (tabl. 1. 1).

Charakterystyczne dla młodszego okresu przedrzymskiego, głównie faz A₁ i A₂, są szerokootworowe naczynia o wylewach osadzonych bezpośrednio na barku naczyńia i łukowatych ściankach. Ze względu na zróżnicowane rozmiary można je zakwalifikować albo do garnków, albo do kubków (tabl. 2. 8, 18; 3. 5; 4. 2, 4–5).²⁴ Naczynia tego typu zaopatrywano najczęściej w jedno przewężone, iksowate ucho, jednakże można spotkać

22 Lamiowa-Schmiedlova 1968, Abb. 12. 7; 42; 43.

23 Pazda 1980, 27.

24 Vgl. Pazda 1980, 27.

25 Lewczuk 1997, Taf. XVI. 7.

26 Lewczuk 1997, XVII 2–3; XXI. 3.

27 Tackenberg 1925, Taf. 5. 9, 13.

28 Dąbrowska 1973, Taf. XXXII. 9.

19 Bohr 2010, 180, ryc. 1. 4–5.

20 Filip 1956, ryc. 54. 3, 7; 57–58; tab. XV. 5.

21 Jasnosz 1952, ryc. 303. 4.

22 Lamiowa-Schmiedlova 1968, ryc. 12. 7; 42; 43.

23 Pazda 1980, 27.

24 Por. Pazda 1980, 27.

Formen, die unter Umständen als Nöpfe einzuordnen sind. Schalen sind an der Fundstelle zahlreich vertreten und kommen sowohl in der Kulturschicht (z. B. in der Nähe des Objekts 31, Taf. 2. 10; 6. 2) als auch in den Befunden (Ob. 276, Taf. 2. 7; 5. 3) vor. Ein Exemplar aus der Kulturschicht ist mit einer unfacettierten Randlippe versehen (Taf. 2. 9; 6. 1). Die Schalen mit einer breiten, ausladenden Mündung sind generell mit der Stufe A1 der jüngeren vorrömischen Eisenzeit verbunden. Parallelen entdeckte man auf den Fundstellen der Przeworsk-Kultur im mittleren Oder-Gebiet (z. B. Zabór, Kr. Zielona Góra),²⁹ wie auch im Jastorf-geprägten Material aus Poznań-Nowe Miasto³⁰ und Pławce, Kr. Środa Wielkopolska (vgl. Abb. 6. 4).³¹ Nahezu identische, henkelige Schalen mit facettierter Mündung, einem S-förmigen Profil und einem von innen abgestrichenen Rand sind auch in den Inventaren der Gubener Gruppe der Jastorf-Kultur vorhanden, z. B. in Luboszyce, Kr. Krosno Odrzańskie³² (vgl. Taf. 6. 4–5). Nach Marschallack treten die Schalen mit von innen zweimal abgestrichenem Rand (Typ C) hauptsächlich am Anfang der Spätlatènezeit auf.³³

Trotz der oben angeführten Analogien stehen manche in der Kulturschicht entdeckte Gefäßformen der Lausitzer Kultur nahe. Die eindeutige, unbezweifelbare Datierung der besprochenen Ware ist also erheblich erschwert.

An der Fundstelle entdeckte man ansonsten Fragmente der sog. ‚Latène-Schalen‘ mit spezifisch geformtem Hals und verdickter Mündung (Taf. 2. 11–13; 5. 1–2). Solche Formen kommen in den Inventaren der Przeworsk-Kultur massenhaft vor;³⁴ zu dieser Gruppe wird vermutlich ein großer Teil der erhaltenen Fragmente mit profilierten Mündungen gerechnet werden können.

Zusammenfassend kann man Folgendes feststellen: Im Fundstoff aus der jüngeren vorrömischen Eisenzeit von Wrocław-Widawa überwiegen bauchige bzw. umgekehrt birnenförmige Töpfe, ferner Becher und Töpfe mit einzelner, X-förmigem Henkel, Schalen mit bogen-

takeże formy o zredukowanej tektonice, pozbawione uch, które określić można formami doniczkowatymi. Tego typu naczynia są szeroko rozpowszechnione na stanowiskach kultury przeworskiej (por. np. Strumiennie, pow. Krośnieński,²⁵ Zabór, pow. Zielonogórski,²⁶ Głogów-Nosocice²⁷ oraz Karczewiec, pow. Węgrowski).²⁸

Naczynia zasobowe, występujące na stanowisku głównie w warstwie kulturowej, zachowały się w słabym stanie. Można o nich powiedzieć tylko tyle, że wykonywane były z gliny silnie schudzonej gruboziarnistą, niesortowaną domieszką tłucznią, zaś ich powierzchnie często są celowo chropowate.

W obrębie mis wyróżnić można formy o łagodnym, łukowatym (o różnej krzywiznie) profilu, formy z wyraźniej zaznaczoną, profilowaną szyjką oraz naczynia donicowate (tabl. 1. 11, 14; 3. 8, 11–12). W zdecydowanej większości przypadków wylewy są facetowane. Dotyczy to przede wszystkim mniejszych form tej grupy, stojących już niejako na pograniczu mis i czarek. Misy występują licznie na stanowisku. Jedna z takich form odkryta została w warstwie kulturowej w pobliżu obiektu 31 (tabl. 2. 10; 6. 2). Niemal identyczna jest misa z obiektu 276 (tabl. 2. 7; 5. 3). Zbliżona stylistycznie, aczkolwiek pozbawiona facetowania jest kolejna misa z warstwy kulturowej (tabl. 2. 9; 6. 1). Generalnie można stwierdzić, że misy o szerokich, zdecydowanie wyłożonych wylewach związane są ze stadium A1 młodszego okresu przedrzymskiego. Bliskie analogie można znaleźć na stanowiskach kultury przeworskiej na Środkowym Nadodrzu (np. Zabór, pow. Zielonogórski),²⁹ w materiałach o cechach kultury jastorfskiej z Poznania – Nowego Miasta³⁰ oraz z Pławców, pow. średzki³¹ (por. tabl. 6. 4). Praktycznie identyczne uchate misy o facetowanych delikatnych wylewach, esowatym profilu i krawędzi ściętej od wnętrza obecne są także w inventarzach grupy gubińskiej kultury jastorfskiej, np. w Luboszycach, pow. krośnieński³² (por. tabl. 6. 4–5). Marschallack utrzymuje, że misy o podwójnym ścięciu partii brzegu od wewnątrz (jego typ C) występują głównie na samym początku okresu późnolateńskiego.³³

29 Lewczuk 1997, Taf. X. 7 (Stufen A1–A2 der Przeworsk-Kultur).

30 Machajewski und Pietrzak 2004, Taf. VII. 6 (henkliche Exemplare).

31 Makiewicz 2004, Abb. 3. 2.

32 Domański 1975, Taf. XV h; XVII n.

33 Marschallack 1927, 282.

34 Martyniak, Pastwiński und Pazda 1997, 50.

25 Lewczuk 1997, tab. XVI. 7.

26 Lewczuk 1997, XVII. 2–3; XXI. 3.

27 Tackenberg 1925, tab. 5. 9, 13.

28 Dąbrowska 1973, tab. XXXII. 9.

29 Lewczuk 1997, tab. X. 7 (fazy A1–A2 kultury przeworskiej).

30 Machajewski i Pietrzak 2004, tab. VII. 6 (egzemplarze uchate).

31 Makiewicz 2004, ryc. 3. 2.

32 Domański 1975, tab. XV h; XVII n.

33 Marschallack 1927, 282.

förmigem Profil, daneben scharf profilierte Schalen. Die letztgenannten wandeln sich in der frühen Kaiserzeit in Schalen und Vasen mit scharfem Bauchumbruch um. Zu den charakteristischen Merkmalen der jüngeren vorrömischen Eisenzeit gehören auch facettierte Ränder.

In der Keramik aus der frühen Stufe der Przeworsk-Kultur sind zahlreiche Anklänge an Formen der Latène-Kultur bemerkbar. Die keltische Keramik stellt ein Muster für die Töpfe mit abgerundetem bzw. bauchigem Profil und für die S-förmigen Schalen dar.³⁵ Die Latène-Kultur inspirierte vielleicht auch die Kamm- bzw. Besenstrichverzierung. Die Entlehnungen erfolgten im Bereich der Stilistik, Ornamentik und Technologie (Gefäß mit Graphitklumpen). Auf der Fundstelle in Wrocław-Widawa 17 stieß man ansonsten auf einzelne unzweifelhafte Importe aus der Latène-Kultur (Taf. 2. 20). Die in Niederschlesien in Przeworsk-Fundkontexten vorkommenden keltischen Kulturelemente könnte man nach S. Pazda zweifach deuten: Entweder handelt es sich um eine Art ‚Kulturerbe‘ oder diese Elemente sind auf den Einfluss von irgendwelchen Gruppen keltischer Bevölkerung auf die Przeworsk-Kultur in der Zeit zurückzuführen, als diese Kultur auf diesem Gebiet eine dominierende Rolle innehatte.³⁶ Neben den Elementen der Latène-Kultur kommen auch (allerdings nur in einem beschränkten Umfang) Einflüsse aus dem Jastorf-Kreis zum Ausdruck.

Das Fundspektrum von Widawa umfasst vor allem Formen, die für die Stufen A₁ und A₂ charakteristisch sind. Die Waren der nachfolgenden Stufe sind spärlicher vertreten.

Pomimo istnienia formalnych, wyżej przytoczonych analogii ‚przedrzymskich‘ niektóre (pochodzące z warstwy kulturowej) z omówionych powyżej egzemplarzy przypominać mogą nieco ceramikę związaną z lużyckim cyklem kulturowym. Ich chronologia w świetle posiadanych informacji jest więc bardzo trudna do jednoznacznego ustalenia.

W trakcie badań odkryto również fragmenty tak zwanych ‚mis lateńskich‘ o specyficznie ukształtowanej szyjce i pogrubionym wylewie (tabl. 2. 11–13; 5. 1–2). Formy te są jednymi z najczęściej spotykanych w młodszym okresie przedrzymskim³⁴ i prawdopodobnie duża część ceramiki zachowanej w postaci fragmentów profilowanych wylewów może zostać zakwalifikowana do tej grupy.

Podsumowując można stwierdzić, że w młodszym okresie przedrzymskim w analizowanym zbiorze z Wrocławia-Widawy dominują baniaste i odwrotnie gruszkowate garnki, kubki lub garnki z jednym, przewężonym iksowato uchem, misy o łukowatych ściankach, obok nich występują misy ostrzej profilowane, przechodzące w okresie wczesnorzymskim w misy i wazy o ostrych załomach. Bardzo charakterystyczną cechą tego okresu jest facetowanie krawędzi wylewów.

W ceramice wczesnej fazy kultury przeworskiej widoczne są liczne zapożyczenia z ceramiki kultury lateńskiej. Ceramika celtycka stanowiła wzór dla garnków o zaokrąglonym i baniastym profilu czy esowatych mis³⁵, być może inspiracji lateńskich dopatrywać się można także w niektórych odmianach zdobienia grzybkowego/miotłkowego. Obok zapożyczeń w zakresie stylistyki, ornamentyki czy z zakresu technologii produkcji (naczynie z domieszką grafitu) na stanowisku we Wrocławiu-Widawie 17 mamy też do czynienia z obecnością importowanej ceramiki kultury lateńskiej, choć są to tylko pojedyncze fragmenty naczyń (tabl. 2. 20). Występowanie tych celtyckich elementów kulturowych na stanowiskach przeworskich na Dolnym Śląsku można tłumaczyć za S. Pazdą na dwa sposoby: albo jest to element lokalnego dziedzictwa kulturowego i pokłósie funkcjonujących tam celtyckich enklaw osadniczych, albo też stanowią one importy z nieodległej przecież strefy kultury lateńskiej.³⁶

35 Dąbrowska 1988, 130.

36 Pazda 1983, 187.

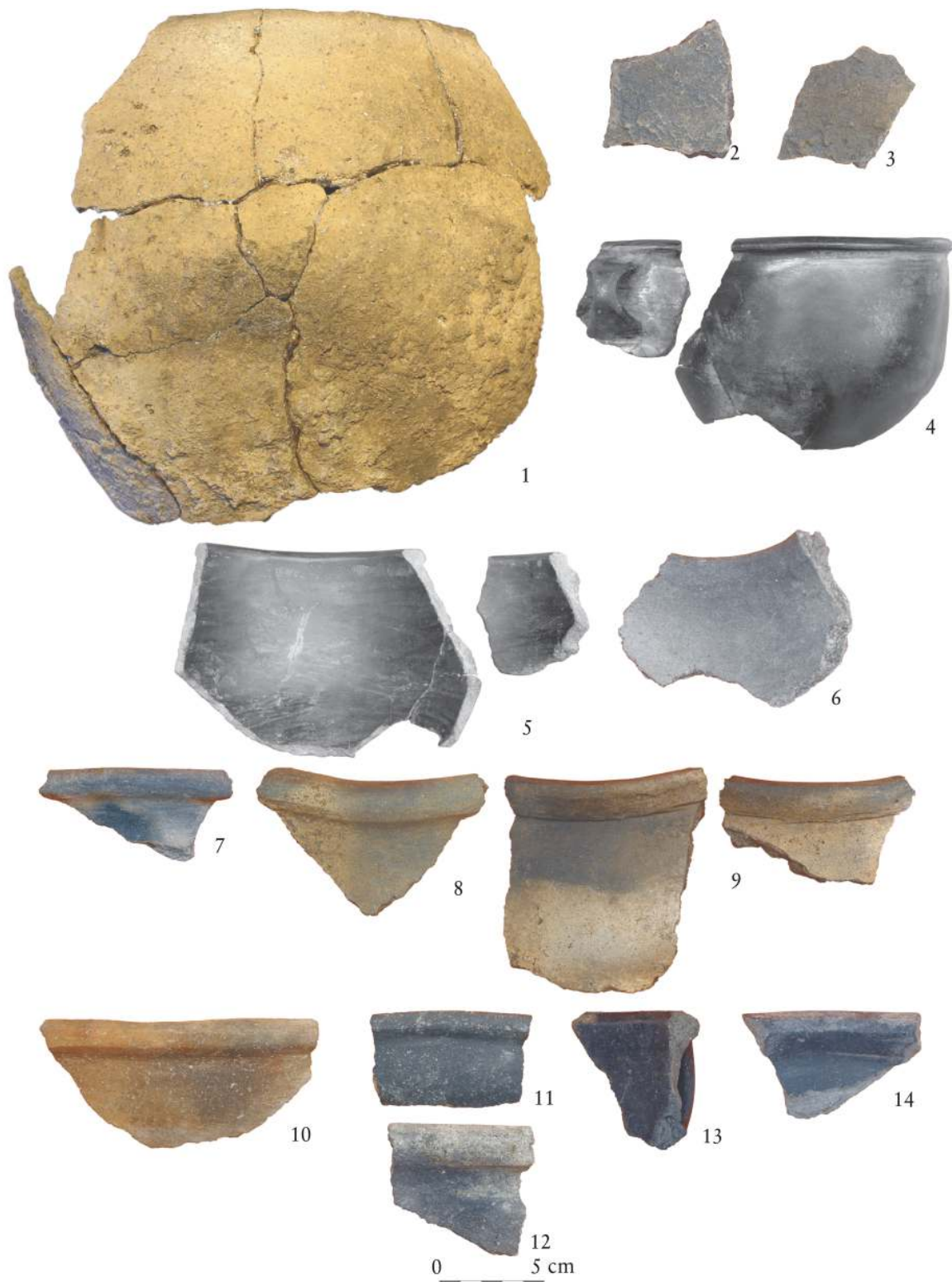
34 Martyniak, Pastwiński i Pazda 1997, 50.

35 Dąbrowska 1988, 130.

36 Pazda 1983, 187.

Obok elementów kultury lateńskiej zauważyć możemy pewne inspiracje mające swe źródło w jastorfskim kręgu kulturowym, ich skala jest jednak dość ograniczona.

W analizowanym zbiorze mamy do czynienia przede wszystkim z formami charakterystycznymi dla faz A₁ i A₂, materiały z fazy A₃ są nieco rzadziej reprezentowane.

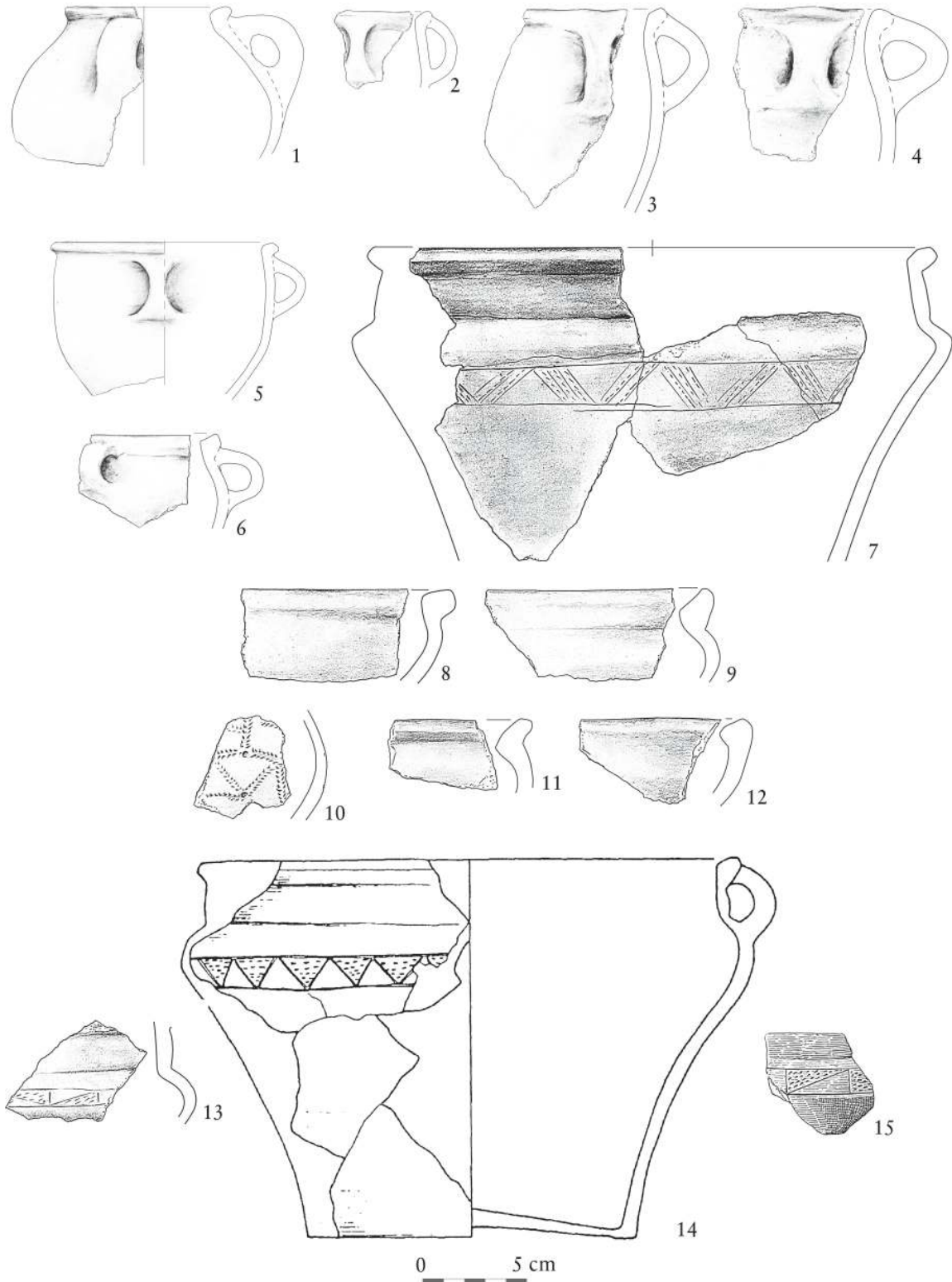
Taf. 1 Wrocław-Widawa, Fdst. 17. Keramik aus der jüngeren vorrömischen Eisenzeit. 1: Bef. 2; 2-3: Bef. 14; 4, 5: Bef. 784; 6: Bef. 847. 7-9: Bef. 14; 10-13: Bef. 784; 14: Kulturschicht.

Tabl. 1 Wrocław-Widawa, stan. 17. Ceramika z młodszego okresu przedrzymskiego. 1: ob. 2; 2-3: ob. 14; 4-5: ob. 784; 6: ob. 847. Wrocław-Widawa, stan. 17. Ceramika z młodszego okresu przedrzymskiego: 7-9 - ob. 14; 10-13 - ob. 784; 14 - warstwa kulturowa.

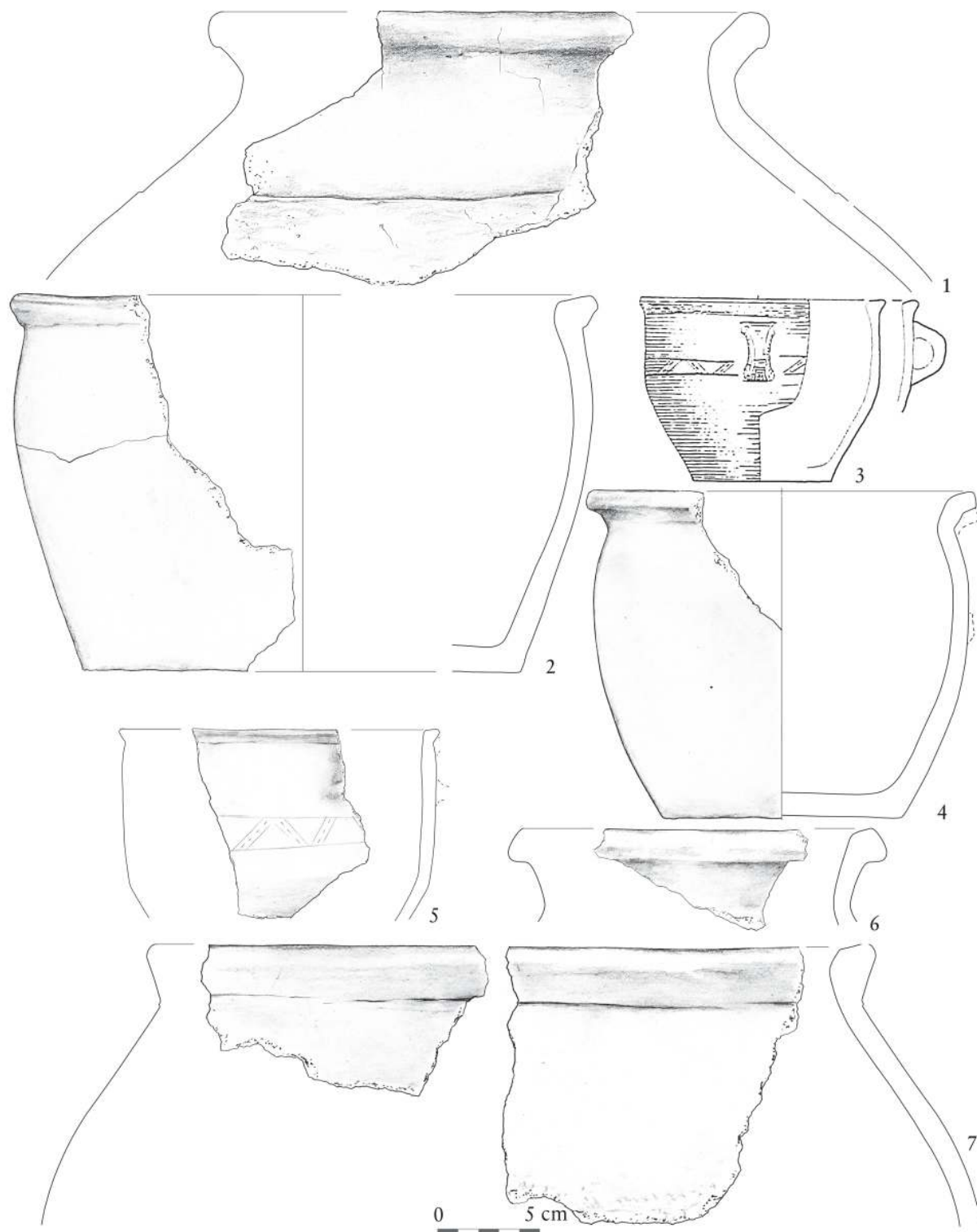
Taf. 2 Wrocław-Widawa, Fdst. 17. Keramik aus der jüngeren vorrömischen Eisenzeit. 1: Bef. 14; 2: Bef. 784; 3: Bef. 847; 4–6: Kulturschicht; 7: Bef. 276; 8: Bef. 784; 9–14: Kulturschicht; 15–19: Keramik aus der jüngeren vorrömischen Eisenzeit; 20: Fragment eines Gefäßes der Latènekultur. 1: Bef. 102; 16–20: Kulturschicht.

Tabl. 2 Wrocław-Widawa, stan. 17. Ceramika z młodszego okresu przedrzymskiego. 1: ob. 14; 2: ob. 784; 3: ob. 847; 4–6: warstwa kulturowa; 7: ob. 276; 8: ob. 784; 9–14: warstwa kulturowa. Ceramika z młodszego okresu przedrzymskiego (15–19) oraz fragment naczynia kultury lateńskiej (20). 15: ob. 102; 16–20: warstwa kulturowa.

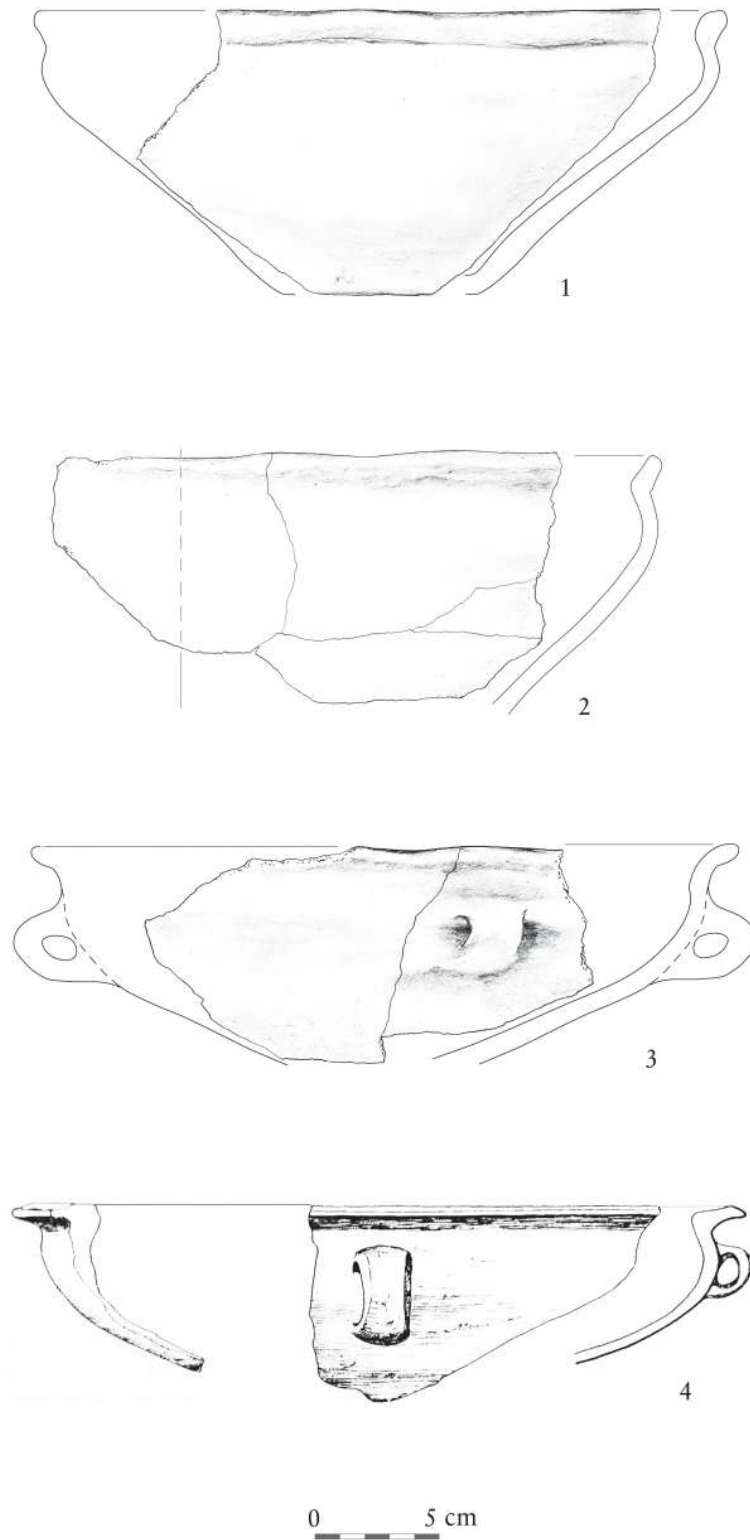
Taf. 3 Wrocław-Widawa, Fdst. 17. Keramik aus der jüngeren vorrömischen Eisenzeit. 1-3, 6: Kulturschicht; 2, 5: Bef. 784; 4: Bef. 14. 7-13: Wrocław-Widawa, Fdst. 17 (7: Bef. 102; 8: Bef. 784; 9-13: Kulturschicht); 14: Ciecierzyn, Kr. Kluczbork; 15: Wrocław-Grabiszyn.

Tabl. 3 Wrocław-Widawa, stan. 17. Ceramika z młodszego okresu przedrzymskiego: 1, 3, 6: warstwa kulturowa; 2, 5: ob. 784; 4: ob. 14. 7-13: Wrocław-Widawa, stan. 17 (7: ob. 102; 8: ob. 784; 10-13: warstwa kulturowa); 14: Ciecierzyn, pow. kluczborski; 15: Wrocław-Grabiszyn.

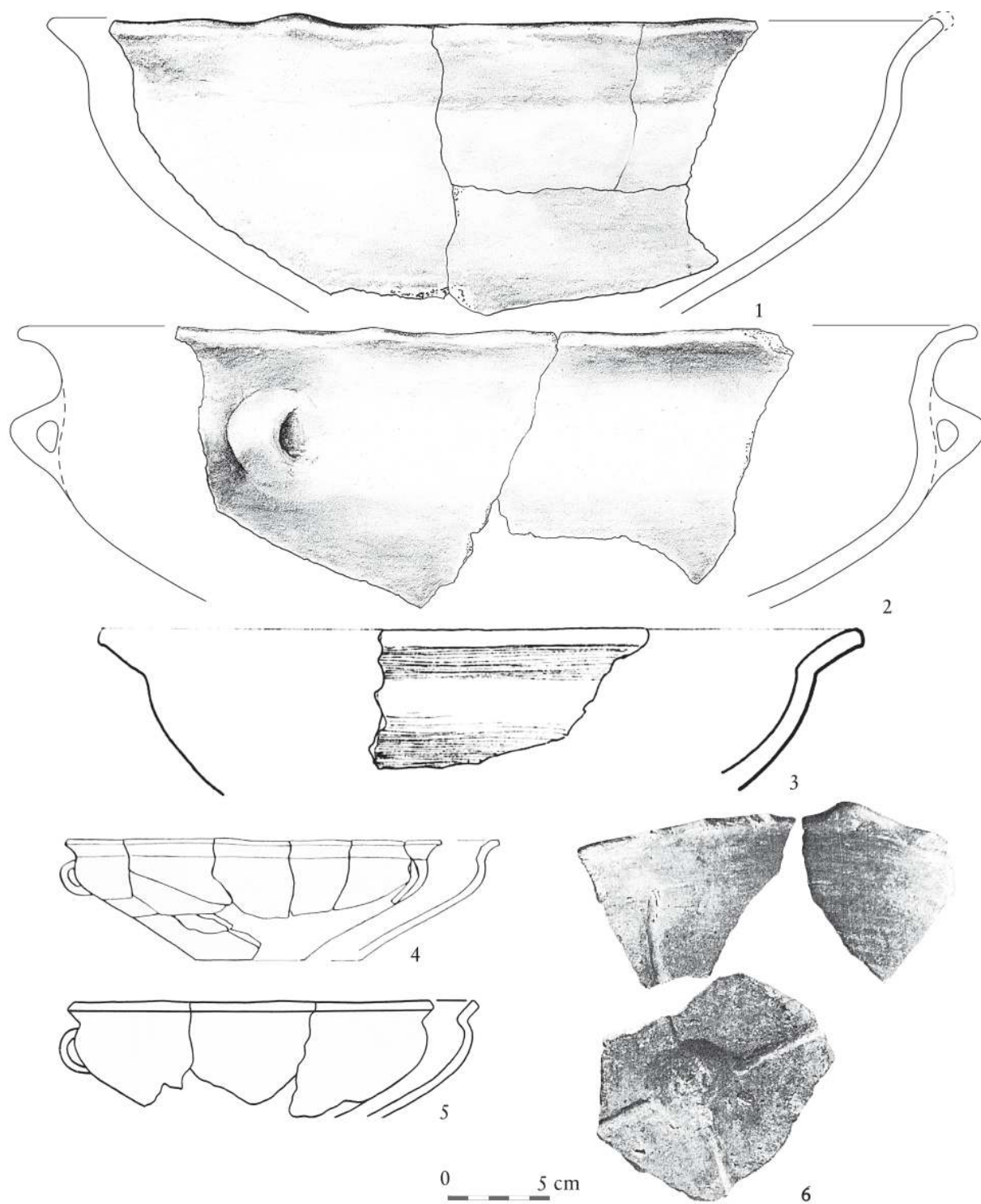
Taf. 4 Keramik aus der jüngeren vorrömischen Eisenzeit. 1–2, 4–7: Wrocław-Widawa, Fdst. 17 (1, 5: Kulturschicht; 2: Bef. 236; 4: Bef. 784; 6–7: Bef. 14); 3: Oblin, Kr. Garwolin.

Tabl. 4 Ceramika z młodszego okresu przedrzymskiego. 1–2, 4–7: Wrocław-Widawa, stan. 17 (1, 5: warstwa kulturowa; 2: ob. 236; 4: ob. 784; 6–7: ob. 14); 3: Oblin, pow. garwoliński.

Taf. 5 Wrocław-Widawa, Fdst. 17. Schalenartige Keramik aus der jüngeren vorrömischen Eisenzeit. 1-3: Wrocław-Widawa, Fdst. 17 (1-2: Kulturschicht; 3: Bef. 276); 4: Pławce, Kr. Środa Wielkopolska.

Tabl. 5 Ceramika z młodszego okresu przedrzymskiego. 1-3: Wrocław-Widawa, stan. 17 (1-2: warstwa kulturowa; 3: ob. 276); 4 - Pławce, pow. średzki.

Taf. 6 Keramik aus der jüngeren vorrömischen Eisenzeit. 1–2: Wrocław-Widawa, Fdst. 17 (1–2: Kulturschicht); 3: Modliszewo, Kr. Gniezno; 4–5: Luboszyce, Kr. Krosno Odrzańskie; 6: Blučina, Bez. Brno-Venkov, CZ.

Tabl. 6 Ceramika z młodszego okresu przedrzymskiego. 1–2: Wrocław-Widawa, stan. 17 (warstwa kulturowa); 3: Modliszewo, pow. gnieźnieński; 4–5: Luboszyce, pow. krośnieński; 6: Blučina, okr. Brno-Venkov, CZ.

Bibliographie

Bibliografia

Bohr 2010

Marcin Bohr. „Naczynia wykonane na kole jako wyraz kontaktów interkulturowych na przykładzie wybranych materiałów dolnośląskich“. In *Ceramika Rzemieśnicza: Jako źródło do badań nad zróżnicowaniem garncarstwa kultury przeworskiej*. Hrsg. von H. Machajewski und B. Jurkiewicz. Pultusk: Eigenverlag Institut Archeologii, Uniwersytet Gdański und Institut Antropologii i Archeologii Akademii Humanistycznej im. Aleksandra Gieysztora, 2010, 175–187.

Bohr 2014

Marcin Bohr. „Zabytki ruchome kultury przeworskiej ze stanowiska Wrocław-Widawa 17“. In *Obozowiska, osady, wsie. Z badań wielokulturowego stanowiska archeologicznego Wrocław-Widawa 17*. Hrsg. von M. Masojć. Wrocław: Uniwersytet Wrocławski Instytut Archeologii, 2014, 159–234.

Czarnecka 2007

Katarzyna Czarnecka. *Oblin. Ein Gräberfeld der Przeworsk-Kultur in Südmasuren*. Monumenta Archaeologica Barbarica 13. Warszawa: Państwowe Muzeum Archeologiczne, 2007.

Dąbrowska 1973

Teresa Dąbrowska. „Cmentarzysko kultury przeworskiej w Karczewcu, pow. Węgrów. (A Cemetery of the Przeworsk Culture at Karczewiec Węgrów District)“. *Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne* 2 (1973), 383–531.

Dąbrowska 1988

Teresa Dąbrowska. *Wczesne fazy kultury Przeworskiej. Chronologia – zasięg – powiązani*. Warszawa: Państwowe Wydawn. Naukowe, 1988.

Domański 1975

Grzegorz Domański. *Studia z dziejów środkowego Nadodrza w III–I wieku p.n.e.* Wrocław: Zakł. Narod. im. Ossolińskich, 1975.

Droberjar 1997

Eduard Droberjar. *Studien zu den germanischen Siedlungen der älteren römischen Kaiserzeit in Mähren*. Fontes archaeologici Pragenses 21. Praha: Eigenverlag Museum Nat. Praha, 1997.

Filip 1956

Jan Filip. *Keltové ve střední Evropě*. Monumenta archaeologica 5. Praha: Naklad. Českoslov. Akad. Věd, 1956.

Furmanek, Masojć und Piekalski 2012

Mirosław Furmanek, Mirosław Masojć und Jerzy Piekalski. „Wyniki badań ratowniczych przeprowadzonych przez Instytut Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego w związku z budową Autostradowej Obwodnicy Wrocławia“. In *Raport*. Hrsg. von S. Kadrow. Bd. 2007–2008/1. Warszawa: Eigenverlag Narodowy Instytut Dziedzictwa, 2012, 367–393.

Hachmann 1961

Rolf Hachmann. „Die Chronologie der jüngeren vorrömischen Eisenzeit. Studien zum Stand der Forschung im nördlichen Mitteleuropa und in Skandinavien“. *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission* 41 (1961), 1–276.

Ibragimow 2009

Katarzyna Ibragimow. „Cmentarzysko kultury przeworskiej w Sobocisku, pow. oławski, stanowisko 8, w świetle źródeł archeologicznych z lat 1926–1943“. *Silesia Antiqua* 45 (2009), 65–129.

Jasnosz 1952

Stanisław Jasnosz. „Cmentarzysko z okresu późnolateńskiego i rzymskiego w Wymysłowie, pow. Gostyń“. *Fontes Archaeologici Posnanienses* 2 (1952), 1–282.

Lamiova-Schmiedlova 1968

Mária Lamiova-Schmiedlova. „Römerzeitliche Siedlungskeramik in der Südslowakei“. *Slovenska Archeologia* 17/2 (1968), 403–469.

Lewczuk 1997

Jarosław Lewczuk. *Kultura przeworska na Środkowym Nadodrzu w okresie lateńskim*. Poznań: Wydawn. Poznańskiego Tow. Przyjaciół Nauk, 1997.

Machajewski und Pietrzak 2004

Henryk Machajewski und Ryszard Pietrzak. „Z badań nad ceramiką naczyniową okresu przedrzymskiego w Wielkopolsce“. In *Kultura jastorfska na Nizinie Wielkopolsko-Kujawskiej*. Poznań: Stowarzyszenie Naukowe Archeologów Polskich, 2004, 83–121.

Makiewicz 2004

Tadeusz Makiewicz. „Osada kultury jastorfskiej w Pławcach i Borzejewie, pow. Środa Wlkp. na tle osadnictwa kultury jastorfskiej w Wielkopolsce“. In *Kultura jastorfska na Nizinie Wielkopolsko-Kujawskiej*. Hrsg. von H. Machajewski. Poznań: Stowarzyszenie Naukowe Archeologów Polskich, Oddz., 2004, 235–244.

Markiewicz 2009

Małgorzata Markiewicz. „Osada ludności kultury przeworskiej z młodszego okresu przedrzymskiego na stanowisku nr 14 w Piskorzówku, powiat Oława“. In *Archeologiczne Zeszyty Autostradowe, Zeszyt 9*. Hrsg. von B. Gediga. Badania na autostradzie A4. Wrocław: Eigenverlag Instytut Archeologii i Etnologii PAN, Wrocław, 2009, 97–153.

Marschalleck 1927

Karl-Heinz Marschalleck. „Das Lateneigräberfeld bei Cammer (Kr. Zauch-Belzig)“. *Prähistorische Zeitschrift* 19/3–4 (1927), 230–248.

Martyniak, Pastwiński und Pazda 1997

Gertruda Martyniak, Roman Pastwiński und Stanisław Pazda. *Cmentarzysko kultury przeworskiej w Ciecierzynie, gmina Byczyzna, woj. opolskie*. Wrocław: Eigenverlag Katedra Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego, 1997.

Pazda 1980

Stanisław Pazda. *Studia nad rozwojem i zróżnicowaniem lokalnym kultury przeworskiej na Dolnym Śląsku*. Studia Archeologiczne 10. Wydawn. Uniwersytetu Naukowa, 1980.

Pazda 1983

Stanisław Pazda. „Obce elementy w kulturze przeworskiej na Dolnym Śląsku. Przegląd problematyki”. *Przegląd Archeologiczny* 31 (1983), 187–195.

Pescheck 1939

Christian Pescheck. *Die frühwandalische Kultur in Mittelschlesien (100 vor bis 200 nach Christus)*. Quellenschriften zur ostdeutschen Vor- und Frühgeschichte 5. Leipzig: Kabitzsch, 1939.

Sobucki und Woźniak 2004

Artur Sobucki und Zenon Woźniak. „Nowe materiały o cechach jastorfskich z Wielkopolski”. In *Kultura jastorfska na Nizinie Wielkopolsko-Kujawskiej*. Hrsg. von H. Machajewski. Poznań: Eigenverlag Stowarzyszenie Naukowe Archeologów Polskich, Oddz., 2004, 199–214.

Tackenberg 1925

Kurt Tackenberg. *Die Wandalen in Niederschlesien*. Vorgeschichtliche Forschungen 1. Berlin: De Gruyter, 1925.

Abbildungsnachweis

Spis Rycin

1 Aotearoa z polskiej Wikipedii, CC BY-SA 3.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=4550281>; openstreetmap.org.

Tafelnachweis

Spis Tablic

1–2 Foto M. Bohr. 3 1–13; Zeichnung N. Lenkow; 14: nach Martyniak, Pastwiński und Pazda 1997, Taf. XVII.1; 15: nach Pescheck 1939, Abb. 155. 4 1–2, 4–7; Zeichnung N. Lenkow; 3: nach Czarnecka 2007, Taf. XXXIX.12. 5 1–3; Zeichnung

N. Lenkow; 4: nach Makiewicz 2004, Abb. 3, 2. 6 1–2; Zeichnung N. Lenkow; 3: nach Sobucki und Woźniak 2004 Abb. 10. 7; 4–5: nach Domański 1975, Taf. XV.h; XVII.n; 6: nach Droberjar 1997, Taf. 4. 6.

MARCIN BOHR

Dr., geb. 1976, außerordentlicher Assistent am Institut für Archäologie, Universität Wrocław. M. A. 2001 und Dissertation 2007 an der Universität Wrocław. Interessensgebiete: Vorrömische und Römische Eisenzeit im Barbaricum, interkulturelle Kontakte, Keramikproduktion, Gebirgsarchäologie.

Dr Marcin Bohr
Instytut Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego
ul. Szewska 48
50–139 Wrocław, Polen
E-Mail: marcin.bohr@gmail.com

Piotr Łuczkiwicz

Keramik der Przeworsk-Kultur in Ostpolen: Referenzpunkt Sobieszyn, Kr. Ryki, Wojw. Lublin

Ceramika kultury przeworskiej we wschodniej Polsce: przykład osady w Sobieszynie, pow. Ryki, woj. lubelskie

Zusammenfassung

Die Siedlung von Sobieszyn (Fdst. 14) wurde auf einer Fläche von 2300 Quadratmetern mit zahlreichen Pfostenlöchern, Speicher- und Abfallgruben, Kohlenmeilern, Grubenhäusern, Renn- und Töpferöfen aufgedeckt. Sie gehört zu einer Siedlungskammer der Przeworsk-Kultur am Unterlauf des Flusses Wieprz, die sich in der Stufe A₂ der jüngeren vorrömischen Eisenzeit etablierte und in der Stufe B₂/C₁ bis C_{1a} der römischen Kaiserzeit aufgelassen wurde. Die Grabungen haben eine beträchtliche Menge an keramischem Fundstoff geliefert; mehr als zwei Drittel der insgesamt 37 000 Scherben gehört in die jüngere vorrömische Eisenzeit. Von den Fremdformen sind vor allem einzigartige keramische Nachahmungen eines Schöpfers (*Simpulum*) zu nennen, ferner zumindest vier Tonlöffel sowie einige Gefäße, die Affinitäten mit dem nördlichen Jastorf-Kreis, aber auch mit der Poienești-Lukaševka-Kultur aufweisen.

Keywords: Siedlung; Keramik; jüngere vorrömische Eisenzeit; Przeworsk-Kultur.

Podsumowanie

Osada w Sobieszynie (stan. 14), na której przebadano dotychczas powierzchnię 2300 m², odkrywając liczne doły postłupowe, jamy odpadowe i zasobowe, mielerze, półziemianki, piece ceramiczne i do wytopu żelaza, należy do skupiska osadniczego kultury przeworskiej nad dolnym Wieprzem, funkcjonującego do fazy A₂ młodszego okresu przedrzymskiego po fazę B₂/C₁ – C_{1a} okresu rzymskiego. W trakcie badań pozyskano olbrzymią ilość materiałów; ponad 2/3 spośród ogółem 37 000 fragmentów ceramiki można datować na młodszy okres przedrzymski. Wśród rzadkich znalezisk na szczególną uwagę zasługują gliniane naśladownictwa *simpulum*, fragmenty przynajmniej czterech łyżek glinianych oraz grupa naczyń nawiązujących wyraźnie do ceramiki z północnych peryferii kręgu jastorfskiego, ale też i do materiałów kultury Poienești-Lukaševka.

Keywords: Osada; ceramika; młodszy okres przedrzymski; kultura przeworska.

Systematische archäologische Untersuchungen finden im Bereich einer Siedlung der Przeworsk-Kultur bei Sobieszyn, Kr. Ryki (Fdst. 14) seit 1998 statt.¹ Die Siedlung befindet sich ungefähr 60 km nördlich von Lublin, am Rand des breiten Tales des Flusses Wieprz (Eber), einige Kilometer von seiner Mündung in die Weichsel entfernt (Abb. 1). Die Fundstelle erstreckt sich auf einem sanften Hang (Abb. 2), der sich von Westen nach Osten leicht neigt und bis zu einem kleinen Bach namens Świnka (Schweinchen) reicht. Im Süden und Osten wird sie von zahlreichen künstlichen Karpfenteichen flankiert. Die südwestliche Grenze bestimmt eine Erhöhung mit einem zur Siedlung gehörenden, leider vollständig zerstörten Gräberfeld (Fdst. 1). Zum gesamten Besiedlungskomplex am Unterlauf der Wieprz gehören weitere Siedlungen und Gräberfelder in Drażgów, Masów, Brzeście und Tarkawica.² Die Besiedlung begann hier in der Stufe A₂ der jüngeren vorrömischen Eisenzeit und dauerte ohne Unterbrechung bis zur Stufe B₂/C₁ – C_{1a} der Römischen Kaiserzeit. Der Zusammenbruch der Besiedlungsstrukturen erfolgte im Zuge der Verlagerung der Wielbark-Kultur nach Südosten.³

Die Größe der Siedlung beträgt mehr als 3,5 ha, wovon bisher eine Fläche von gerade einmal 2300 m² (Abb. 3) mit 94 Befunden (Pfostenlöcher, Speicher- und Abfallgruben, ein Kohlenmeiler, Rennöfen, ein Töpferofen und Grubenhäuser) aufgedeckt wurde (Tab. 1). Die Grabungsergebnisse zeigen grob eine Aufteilung der Fundstelle in zwei Zonen: Eine Wohn- und eine Wirtschaftszone. In der Wirtschaftszone, die im östlichen Teil der Fundstelle in der Nähe des Baches liegt, fanden sich Rennöfen zur Eisengewinnung (Objekte 2, 12, 14 u. 16), die eine außerordentliche Menge von der Schlacke bargen, ein Holzkohlenmeiler und mehrere Abfallgruben. Die geborgene Keramik datiert überwiegend in die jüngere vorrömische Eisenzeit, vor allem Stufe A₂ (≈ Lt D1).

Als Wohnbauten wurden in Sobieszyn Grubenhäuser bevorzugt, was in der Przeworsk-Kultur sowohl für die vorrömische als auch für die kaiserzeitliche Pha-

Wykopaliska na osadzie kultury przeworskiej w Sobieszynie (stan. 14), pow. Ryki, woj. lubelskie, prowadzone są – z przerwami – od 1998 r.¹ Opisywana osada znajduje się około 60 km na północ od Lublina, w strefie krawędziowej północnej strony pradoliny Wieprza, kilka kilometrów od jego ujścia do Wisły (ryc. 1). Stanowisko rozciąga się na łagodnym stoku, lekko podnoszącym się ku zachodowi i opadającym na wschód w kierunku rzeczki Świnki (ryc. 2). Od południa i wschodu otoczone jest licznymi sztucznymi stawami hodowlanymi. Granicę północno-zachodnią wyznacza łagodnie wzniesienie, na którym znajduje się przynależne od osady, zupełnie już zniszczone cmentarzysko (stan. 1). Cały ten kompleks osadniczy, wraz położonym kilka kilometrów dalej, nad samym Wieprzem, zespołem osad i cmentarzysk w Drażgowie, jak również nieodległymi stanowiskami w Masowie, Brześcach i Tarkawicy, określane jest w literaturze mianem „provincji nadwieprzańskiej” kultury przeworskiej.² Wykryła się ona w fazie A₂ młodszego okresu przedrzymskiego i funkcjonowała aż po fazę B₂/C₁ – C_{1a} okresu rzymskiego. Jej kres – tak jak i całego osadnictwa kultury przeworskiej na Lubelszczyźnie – związany jest z postępującą od północy ekspansją ludności kultury wielbarskiej.³

Wielkość osady można szacować (na podstawie rozprzeżnienia materiałów na powierzchni) na przynajmniej 3,5 ha, strefą badań objęto dotychczas obszar zaledwie 23 arów (ryc. 3), na którym zlokalizowano 94 obiekty nieruchome (tab. 1: dołki postępowe, jamy odpadkowe i zasobowe, mielerz, piec do wytopu żelaza, piec garncarski, półziemianki mieszkalne). Wyniki badań wykazują jednoznacznie podział osady na dwie strefy („mieszkalną” i „gospodarczą”), oddzielone od siebie kilkunastometrowym pasem w zasadzie pozbawionym reliktyw zabudowy. W strefie „gospodarczej” rozciągającej się w wschodniej części osady, w pobliżu ciek wodnego (rzeczki Świnki), występowały przede wszystkim piec do wytopu żelaza (obiekty 2, 12, 14, 16) które dostarczyły olbrzymich ilości szlaki żelaznej. Uchwycono tam także jeden mielerz oraz liczne jamy o charakterze gospodarczym. Licznie występująca ceramika, zarówno

1 Łuczkiwicz 1999; Łuczkiwicz 2000; Łuczkiwicz 2002; Łuczkiwicz 2005; Łuczkiwicz 2008; Łuczkiwicz 2010.

2 Drażgów: Kokowski 1991, 25–45 (mit älterer Lit.). Masów: Gurba 1958; Die Wandalen, 443–446 Nr. 106–115. Brzeście: Gajewski 1999. Tarkawica: Juściński 2003; Juściński 2008. Siehe auch Kokowski 1999.

3 Andrzejowski 1989, 104–105, 118–119; Kokowski 1991, 171–172, 186–187; Kokowski 2009, 185–187.

1 Łuczkiwicz 1999; Łuczkiwicz 2000; Łuczkiwicz 2002; Łuczkiwicz 2005; Łuczkiwicz 2008; Łuczkiwicz 2010.

2 Drażgów: Kokowski 1991, 25–45 (tam starsza lit.). Masów: Gurba 1958; Die Wandalen, 443–446 nr 106–115. Brzeście: Gajewski 1999. Tarkawica: Juściński 2003; Juściński 2008. Patrz też Kokowski 1999.

3 Andrzejowski 1989, 104–105, 118–119; Kokowski 1991, 171–172, 186–187; Kokowski 2009, 185–187.

Abb. 1 Sobieszyn, Fdst. 14. Lage der Fundstelle.

Ryc. 1 Sobieszyn, stan. 14. Lokalizacja stanowiska.

se üblich ist.⁴ Insgesamt gibt es bisher 7 Grubenhäuser (Tab. 1), die alle eine annähernd rechteckige Grundform aufweisen (Abb. 4). Der Boden war tief ausgehoben und reichte bis zu 1,5 m unter die Humusoberkante. Aus dem Längen- und Breitenmaßen lässt sich eine Fläche von 20 bis 30 m² rekonstruieren, was mit der durchschnittlichen Größe vorrömischer und kaiserzeitlicher Wohnbauten der Przeworsk-Kultur übereinstimmt.⁵ Die Grubenhäuser wurden gewöhnlich in der Vierpfosten- bzw. Eckpfosten-Konstruktion gebaut, die Pfostenlöcher sind aber im anstehenden Boden nicht immer auffindbar. Dies lässt auch an eine leichte Konstruktion (Flechtwerk?) der Wände denken. Im Innern des Hauses war manchmal ein Herd- bzw. eine Feuerstelle – durch eine sorgfältige Steinpflasterung sowie Asche und Kohlereste erkennbar – erhalten. Fast in jedem Gebäude befand sich ursprünglich ein Webstuhl, worauf zahlreiche Spinnwirtel und große Webgewichte hinweisen (Abb. 5).

In Sobieszyn fehlen nach dem bisherigen Forschungsstand Zäune und andere Befunde, die eine Innengliederung der Siedlung in ihren verschiedenen Stufen erken-

z von Objekten wie z. B. aus der Kultur der Przeworsk-Kultur, die sich auf dem gesamten Standort, in der überwiegenden Mehrheit zeigt, charakteristische Merkmale für die Phase A₂ des jüngeren vorrömischen (≈ Phase Lt D1 im System der Chronologie des späten Roms).

Der grundlegende Typ der Wohnbauten in Sobieszyn waren Póziemiarki. Sie weichen von dem Bild, das an anderen Orten der Kultur der Przeworsk-Kultur, vom jüngeren vorrömischen bis zum Ende des älteren römischen, zu sehen ist. Bis jetzt gelang es, sieben solcher Objekte (Tab. 1) zu untersuchen. Alle hatten eine weniger oder mehr rechteckige Grundform (Ryc. 4) und waren sogar bis zu fast 1,5 Metern in den Boden eingetragener. Die rekonstruierte Nutzfläche schwankte im Bereich von 20–30 m², was wiederum der durchschnittlichen Fläche dieser Art von Objekten in der Kultur der Przeworsk-Kultur im jüngeren vorrömischen und im römischen entspricht. Ein Teil der Objekte zeigt Spuren von tragenden Säulen in den Ecken (Konstruktion vierstülpenförmig), in einigen von ihnen konnte jedoch nicht bestätigt werden. Man könnte dies auf einen anderen Bauplan und die Verwendung von

4 Vgl. z. B. Jadczykowa 1981, 194; Skowron 1999, 149–150, 159 Abb. 2; Michałowski 2011, 90–101.

5 Jadczykowa 1981, 130–180, 190–192. – Etw. abweichend Godłowski 1969, 315 (für Schlesien): Die durchschnittliche Größe der Grubenhäuser beträgt hier 17 m².

4 Por. np. Jadczykowa 1981, 194; Skowron 1999, 149–150, 159 ryc. 2; Michałowski 2011, 90–101.

5 Jadczykowa 1981, 130–180, 190–192. Nieco inne wartości (dla Śląska) podaje Godłowski 1969, 315: przeciętna wielkość póziemiarek wynosi tu 17 m².

Abb. 2 Sobieszyn, Fdst. 14. Besiedlungskammer.

Ryc. 2 Sobieszyn, stan. 14. Skupisko osadnicze.

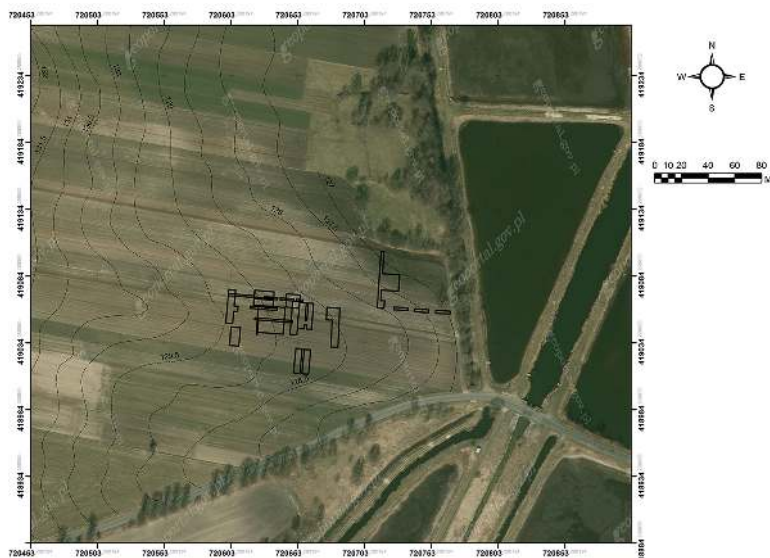

Abb. 3 Sobieszyn, Fdst. 14. Suchschnitte 1998–2012.

Ryc. 3 Sobieszyn, stan. 14. Plan wykopów z lat 1998–2012.

nen lassen würde. Es lässt sich auch keine gehöftartige Einheit aufzeigen. Die Bebauung macht einen ungeordneten Eindruck.

Die Grabungen haben eine beträchtliche Menge an Funden geliefert. Am zahlreichsten vertreten ist Keramik mit fast 37 000 Scherben, die von der jüngeren vorrömischen Eisenzeit bis zur jüngeren Kaiserzeit reichen. Metallfunde sind dagegen sehr spärlich und gehören mehrheitlich in die Römische Kaiserzeit. Mehr als 2/3 des keramischen Fundstoffs gehört in die jüngere vorrömische Eisenzeit. Obwohl einige Befunde (Gru-

lzejších ścian, wykonanych np. z plecionki. W części półziemianek (co nie było jednak regułą) występowały paleniska – albo starannie wyłożone (przepalonymi obecnie) kamieniami, albo manifestujące się przez owalną warstwę spalenizny.

Praktycznie w każdym domostwie musiał też funkcjonować warsztat tkacki, na co wskazują licznie znalezione przęśliki oraz duże obciążniki do krosien (ryc. 5).

W trakcie dotychczasowych prac nie udało się natomiast stwierdzić żadnych śladów wewnętrznego podziału osady na parcele czy gospodarstwa, żadnych pozostałości płotów czy rowów granicznych. Zabudowa osady w całym okresie jej funkcjonowania sprawia wrażenie nieuporządkowanej.

Befunde insgesamt: 94 – objekty: 94			
Abfall- und Vorratsgruben – jamy odpadkowe I zasobowe	30		
Separate Pfostenlöcher – dolki posłupowe	41		
Rennöfen – piece metalurgiczne	4	Dat.: JVE – MOP	
Kohlenmeiler – mielerz	1	Dat.: JVE – MOP	
Separate Feuerstellen – paleniska	6		
Töpferofen – piec garncarski	1	Dat.: MOP – JVE	
Grubenhäuser – półziemianci	7	ob. 45	Dat.: B2 RKZ – B2 OR
		ob. 47	Dat.: JVE-RKZ – MOP-OR
		ob. 51	Dat.: JVE – MOP
		ob. 65	Dat.: B2 RKZ – B2 OR
		ob. 72	Dat.: JVE – MOP
		ob. 78	Dat.: JVE – MOP
		ob. 85	Dat.: JVE – MOP

Tab. 1 Sobieszyn, Fdst. 14. Befunde.

Tab. 1 Sobieszyn, stan. 14. Objekty.

benhäuser) mehr als 2500 Scherben lieferten,⁶ stammt ca. 70 % der Keramik aus der Kulturschicht, $\frac{3}{4}$ davon gehört der jüngeren vorrömischen Eisenzeit an.

Solche Waren sind immer handgemacht, nahezu ausnahmslos gut und hart gebrannt, die Machart ist sehr sorgfältig. Charakteristisch für Przeworsk-Keramik der jüngeren vorrömischen Eisenzeit (zumindest für den älteren Horizont, der die Stufen A₁ bis sogar A₂/A₃ umfasst)⁷ sind vor allem ein nach außen umgelegter, vorstehender oder ausbiegender, mehr oder weniger stark facettierter (profilierter) Rand, bzw. unterrändständige, sog. ‚X-förmige‘ Henkel (Taf. 1. 1–6; 5. 1–2).⁸

Podczas badań wykopaliskowych pozyskano bardzo dużą ilość znalezisk, przede wszystkim prawie 37 tys. fragmentów ceramiki, datowanych od młodszego kresu przedrzymskiego po schyłek starszego okresu rzymskiego (fazy A₂–B₂/C₁–C_{1a}). Spektrum zabytków metalowych jest znacznie uboższe i ogranicza się do ledwie kilku fibul, noży, szydeł/przekłuwaczy i krzesiw. Ponad 2/3 materiału ceramicznego można datować na młodszy okres przedrzymski. Mimo iż niektóre objekty (głównie półziemianki) dostarczyły licznych serii ceramiki,⁶ około 70 % znalezisk pochodzi z warstwy kulturowej. $\frac{3}{4}$ z nich datowanych jest na młodszy okres przedrzymski.

6 Besonders viel Keramik lieferten kaiserzeitliche Befunde: aus Objekt 65 stammen 2519 Scherben und aus Objekt 45 fast 2100. Eingetieft Häuser aus der jüngeren vorrömischen Eisenzeit sind dagegen etwas spärlicher ausgestattet: Ob. 78 – 1341 Scherben; Ob. 72 – 1336 Scherben; Ob. 47 – 989 Scherben; Ob. 51 – 342 Scherben; Ob. 85 – lediglich 243 Scherben.

7 Dąbrowska 1988, 15 Abb. 1; 22–25 Taf. I–IV; 28–30; 321–322.

8 Dąbrowska 1988, 22–24 Taf. I–III; 28, 321; Łuczkiwicz 2007.

6 Szczególnie dużo ceramiki wystąpiło w obiektach datowanych na okres rzymski: z ob. 65 pochodziło 2519 fragmentów, a z ob. 45 prawie 2100. Objekty zagłębione z młodszego okresu przedrzymskiego zawierały znacznie mniej materiału: ob. 78 – 1341 fragmentów ceramiki; ob. 72 – 1336 fragmentów; ob. 47 – 989 fragmentów; ob. 51 – 342 fragmentów; ob. 85 – zaledwie 243 fragmentów.

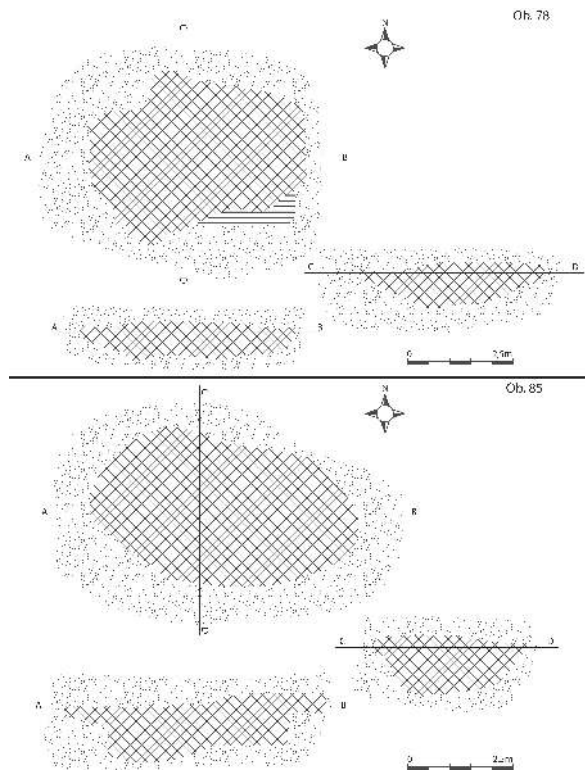

Abb. 4 Sobieszyn, Fdst. 14. Ob. 78 und 85.

Ryc. 4 Sobieszyn, stan. 14. Objekty 78 i 85.

Solche Scherben tauchen in Sobieszyn fast tonnenweise auf.

Die Herstellung erfolgte durch spiralförmigen Aufbau von Tonwülsten auf einem zuvor angefertigten Gefäßboden. Die Magerung war immer mineralisch, die Verwendung organischer Substanzen (wie klein geschnittenes Gras oder Stroh) konnte nicht nachgewiesen werden.

Bei der mehr oder weniger dünnwandigen sog. ‚Tischkeramik‘ wurde als Magerung vor allem Sand bzw. feinkörniges Schottergestein benutzt. Bei dickwandigen ‚Küchengefäßen‘, die vor allem zum Kochen dienten und hohe Temperaturen aushalten mussten, war der Zuschlag entsprechend grobkörniger und manchmal sogar auf der Gefäßoberfläche fühlbar.

Die Farbe der Oberfläche ist meist bräunlich, bzw. grau, seltener ziegelbräunlich, orange-bräunlich bzw. schwarz (auch glänzend schwarz). Verzierte Keramik (Taf. 1. 3; 5. 1) kommt bei Siedlungsmaterial seltener vor und beschränkt sich fast ausschließlich auf dünnwandige ‚Feinkeramik‘. Das Formenspektrum umfasst

Abb. 5 Sobieszyn, Fdst. 14. 1: Webgewicht (Ob. 45); 2–4: Spinnwirteln (Ob. 78; Schnitt 8a; Schnitt 16).

Ryc. 5 Sobieszyn, stan. 14. 1: obciążnik do krosien (ob. 45); 2–4: przęśliki (ob. 78; wykop 8a; wykop 16).

W pozyskanym zbiorze występują wyłącznie formy lepiące ręcznie. Ceramika jest zawsze bardzo mocno wypalona i twarda, a mieszanka starannie przygotowana. Cechą charakterystyczną dla materiałów z młodszego okresu przedrzymskiego (głównie dla starszego horyzontu, obejmującego okres od fazy A₁ po fazę przejściową A₂/A₃)⁷ jest przede wszystkim wielokrotne profilowanie (facetowanie) pogrubionych i wyciągniętych na zewnątrz krawędzi naczyń (tabl. 1. 1–6; 5. 1–2), jak również obecność (najczęściej pionowych), przewężonych na środku („iksowatych”) uch.⁸ Takie fragmenty występują na osadzie w Sobieszynie w setkach sztuk.

Naczynia były wykonywane w technice taśmowo-ślizgowej, poprzez dolepianie do siebie spiralnych walców na uprzednio uformowanym dnie. Jako domieszki schudzającej używano wyłącznie substancji mineralnych (głównie piasku lub kruszywa), nie zaobserwowano natomiast użycia materiałów organicznych (np. trawy lub pociętej słomy). W przypadku mniej lub bardziej cienkościennych ceramiki tzw. ‚stołowej‘ domieszka schudzająca była drobnoziarnista, natomiast do grubościennych naczyń tzw. ‚kuchennych‘, które służyły często do gotowania i siłą rzeczy musiały być odporne na wysokie temperatury, stosowano gruboziarnisty tłuczeń, czasami o tak dużej granulacji, że aż wychodził na powierzchnię naczynia. Barwa powierzchni była najczęściej brązowa lub szara, znacznie rzadziej ceglasto-brunatna, pomarańczowo-brunatna oraz czarna (czasami wręcz wyświecana). Ceramika zdobiona (tabl. 1. 3; 5. 1) występ-

7 Dąbrowska 1988, 15 ryc. 1; 22–25 tabl. I–IV; 28–30; 321–322.

8 Dąbrowska 1988, 22–24 tabl. I–III; 28, 321; Łuczkiwicz 2007.

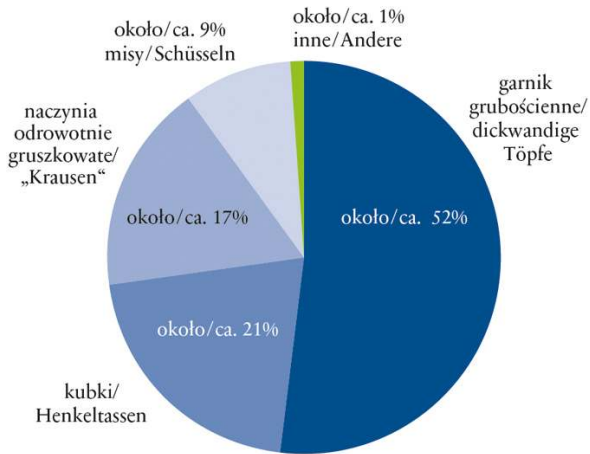

Abb. 6 Keramik der JVE: prozentueller Anteil bestimmbarer Formen.

Ryc. 6 Ceramika z MOP: udział procentowy poszczególnych form.

geritzte Muster aus bandförmigen Feldern, manchmal in mäanderartiger Form. Die Zierbänder wurden mit schrägen Ritzlinien bzw. Einstichen ausgefüllt, häufig in Gestalt von Schachbrettmustern, manchmal tauchen auch Briefkuvert- und Hakenkreuzmuster auf. Die Verzierung ist vor allem auf dem oberen Gefäßteil angebracht.

Das keramische Formenspektrum der jüngeren vorrömischen Eisenzeit aus Sobieszynie lässt sich in fünf Gruppen gliedern (vgl. Abb. 6).⁹ Die häufigste Gruppe mit einem Anteil von etwa 52 % stellen dickwandige Töpfe dar. Sehr zahlreich (fast 21 %) sind verschiedene Formen von Henkeltassen, unter dieser Gruppe sind auch henkellose Exemplare subsumiert. Die drittgrößte Gruppe bilden sog. ‚Krausen‘ (in polnischer Fachliteratur werden sie als ‚naczynia odwrotnie gruszkowate‘ bezeichnet): große und mittelgroße, bauchige, enghalsige Hochformen mit markantem, horizontalem, profiliertem (facettiertem) Rand. Ihr Anteil beträgt ca. 17 %. Viel seltener (ca. 9 %) tauchen dagegen verschiedene Arten von Schüsseln auf. Die fünfte, prozentuell völlig unbedeutende Gruppe (ca. 1 %), die als ‚Andere‘ benannt wurde, umfasst nur vereinzelt vorkommende Formen wie Siebgefäße, Miniaturgefäße, Krüge, Nachahmungen von Bronzegefäßen usw.

Die Gruppe der ‚dickwandigen Töpfe‘ ist morphologisch sehr inhomogen: Hier werden große und brei-

puje in materiałach z osad stosunkowo rzadko, głównie są to formy cienkościennie. Ornamentyka ogranicza się do rytych, wypełnianych wzorów pasmowych, czasami w formie meandra, koperty, szachownicy lub swastyki, występujących przeważnie w górnych partiach naczyń.

W całym spektrum form ceramicznych z młodszego okresu przedrzymskiego, występujących na osadzie w Sobieszynie, można najogólniej wydzielić pięć głównych grup morfologicznych (por. ryc. 6).⁹ Ponad połowę (około 52 %) analizowanego zbioru stanowią fragmenty różnego rodzaju grubościennych garnków. Bardzo licznie (prawie 21 %) pojawiają się także różne formy kubków, zarówno uchacyjnych jak i (zdecydowanie rzadziej) bezuchych. Trzecią co do liczebności grupę stanowią fragmenty naczyń odwrotnie gruszkowatych, o masywnym, pogrubionym, wyciągniętym na zewnątrz i wielokrotnie facetowanym wylewie. Ich udział wynosi około 17 %. Dużo rzadziej (około 9 %) występują natomiast różnego rodzaju misy i wazy. Znaczny stopień fragmentacji materiału często uniemożliwia lub przynajmniej bardzo utrudnia precyzyjne określenie, stąd obydwie formy zostały potraktowane razem i określone jako misy. Pozostałe formy, takie jak dzbany, naczynia sitowate, miniaturowe, naśladownictwa naczyń brązowych itd. pod względem statystycznym nie odgrywają żadnej roli (udział a granicach 1 %), zostały więc zgrupowane pod szyldem ‚inne‘.

Grupa garnków grubościennych jest morfologicznie bardzo zróżnicowana. Zaliczono tu duże, szerokokotworowe naczynia do gotowania oraz zasobowe o mniej lub bardziej zaokrąglonym, często też jajowatym profilu, o nie oddzielonej lub słabo zaznaczonej, krótkiej szyi, wśród których można wyróżnić sześć głównych form (por. ryc. 7). Najliczniejszą grupę (wariant 1, o frekwencji około 39 %), stanowią tu szerokie formy o lekko stożkowatym, zaokrąglonym profilu i niewyodrębnionej szyi. Wylew jest zaznaczony, czasami facetowany (tabl. 2. 1–4). Powierzchnia jest z reguły wygładzana (około 68 %), choć prawie jedna trzecia zaliczonych tu naczyń (32 %) jest chropowata, z reguły na brzuscu i w częściach przydennych.

Licznie występuje także wariant 2 (około 26 %), obejmujący bardzo duże, szerokokotworowe i grubościennie garnki zasobowe o lekko jajowatym lub za-

⁹ Mit voller Absicht wird im Folgenden auf detaillierte Klassifizierung von Dąbrowska 1997 verzichtet. Diese Gliederung wurde für Grabfunde erarbeitet und scheint dem Fundstoff aus einer Siedlung nicht angemessen zu sein.

⁹ Z pełną świadomością nie zastosowano tutaj szczegółowej klasyfikacji Dąbrowska 1997. Jej systematyka została wypracowana dla materiałów grobowych i nie odzwierciedla w pełni specyfiki materiałów osadowych.

te Kochtöpfe und Vorratsgefäße mit mehr oder weniger abgerundeten Profil und ohne abgesetzten bzw. kaum markanten Hals erfasst, die sich auf mindestens sechs Unterarten verteilen lassen (vgl. Abb. 7). Den größten Anteil in der besprochen Gruppe (Var. 1 – ca. 39 %) weisen breitmündige, dickwandige Kochtöpfe mit ausladendem, manchmal facettiertem Rand auf (Taf. 2. 1–4). Die Oberfläche ist normalerweise geglättet (ca. 68 %), trotzdem zeigt fast ein Drittel dieser Gruppe (32 %) eine Schlickrauhung, die in der Regel im mittleren und unteren Gefäßteil aufgebracht war.

Ziemlich häufig ist auch Variante 2 der Töpfe (ca. 26 %) belegt, unter der sehr große, bauchige Vorratsgefäße mit leicht konischem bzw. gerundetem Profil, ohne abgesetzten Hals verstanden werden. Ihr Rand ist kurz, kaum ausladend, häufig facettiert (Taf. 2. 5–6).

Kennzeichnend ist hier ein Überwiegen der Formen mit Schlickrauhung (ca. 56 %), die geglätteten Exemplare sind nur mit ca. 44 % vertreten.

Noch stärker scheint ein solches Überwiegen im Fall der Variante 3 (breitmündige, dickwandige Kochtöpfe mit einem nicht ausladenden, sondern abgerundeten bzw. leicht verdickten Rand) (Taf. 3. 1), die fast ein Viertel aller Töpfe (ca. 23 %) ausmacht. Der Anteil der Formen mit Schlickrauhung beträgt hier ca. 72 %.

Zur quantitativ unbedeutenden Variante 4 (lediglich 5 %) zählen zylindrische, dickwandige Töpfe ohne abgesetzten Hals, mit abgerundetem bzw. leicht verdicktem Rand (Taf. 3. 2–3). Ihre Oberfläche weist stets Schlickrauhung auf. Kennzeichnend für diese Formen sind auch manchmal auf den Rändern angebrachten Fingereindrücken. Dieses stilistische Merkmal zählt unverkennbar zum Formenkreis der älteren Pommerschen Kultur.¹⁰ Solche Keramik kommt vereinzelt auch – offenbar als Anklang an diese ältere Tradition – im Fundstoff der Przeworsk-Kultur vor.¹¹

Ebenfalls einen geringen Anteil (ca. 6 %) besitzt Variante 5 (Taf. 3. 4–6), die die doppelkonisch-abgerundeten Töpfe ohne abgesetzten Hals, mit abgerundetem bzw.

okrągłym profilem, niewyodrębnionej szyi i krótkim, lekko wychylonym na zewnątrz lub facetowanym wylewie (tabl. 2. 5–6). Ponad połowa naczyń (około 56 %) jest chropowata; egzemplarze o wygładzonych powierzchniach stanowią około 44 %.

Przewaga form o chropowatych powierzchniach (około 72 %) jeszcze bardziej zaznacza się w przypadku wariantu 3, do którego zaliczono szerokootworowe, grubościenną naczynia o esowatym profilem, krótkiej, słabo zaznaczonej szyi i zaokrągłym lub lekko pogrubionym wylewie (tabl. 3. 1). Stanowią one prawie 1/4 (około 23 %) zbioru garnków.

Zupełnie nieznaczny udział, oscylujący w granicach 5 %, ma wariant 4: cylindryczne, grubościenną naczynia o niewyodrębnionej szyi i zaokrągłym lub lekko pogrubionym wylewie (tabl. 3. 2–3). Powierzchnia jest zawsze chropowata lub obrzucana mokrą gliną; na wylewach często występują dołki palcowe. To ostatnia cecha jest częsta w przypadku ceramiki kultury pomorskiej,¹⁰ jej występowanie na ceramice kultury przeworskiej należałoby traktować jako nawiązania stylistyczne i przeżywanie się starszej tradycji.¹¹

Równie małą frekwencją (około 6 %) wykazują garnki określone jako wariant 5 (tabl. 3. 4–6), charakteryzujące się dwustożkowym, lekko zaokrągłym profilem, niewyodrębnioną szyją oraz zaokrągłym lub lekko pogrubionym wylewem, czasami, tak jak w przypadku poprzedniego wariantu, zdobionym dołkami palcowymi. Obligatoryjne chropowacenie powierzchni występuje zazwyczaj na środkowych i dolnych partiach naczyń (około 65 %), nie tak rzadko (około 35 %) sięga ono aż po brzeg.

Tylko sporadycznie (niecały 1 %) pojawiają się duże, szerokootworowe naczynia (tabl. 4. 1) o profilem rozszerzającym się ku górze (ukształtowane stożkowato) i niewyodrębnionym, zaokrągłym i lekko zachylonym do środka wylewie, określone jako wariant 6. Powierzchnia jest zazwyczaj wygładzana.

Znaczący udział w materiale ceramicznym z Sobieszyna mają kubki, bardzo często zdobione, występujące

10 Vgl. z. B. Gefäße aus Pommerschen Fundstellen von Mogielnica, Putnowice-Kolonia, Strzelce und Plisków, jeweils im Osten der Lubliner Hochebene: Mazurek 1992, 250 Taf. VII. 1; 252 Taf. XII. 3–4; 255 Taf. XIV. 1–5.

11 Siehe z. B. Siedlung von Antoniew, Kr. Sochaczew, Wojw. mazowieckie: Skowron 2002, 35 Abb. 4. 1–3; Skowron 2012, 98, 123 Nr. 1. – Vgl. auch Grab 127 von Patoki, Kr. Łowicz, Wojw. łódzkie (Skowron 2012, 99–101, 135 Taf. 4. 1) u. Grab 5 von Drażgów, Kr. Ryki, Wojw. lubelskie (Kokowski 1991, 36 Abb. 13).

10 Por. np. ceramikę ze stanowisk kultury pomorskiej we wschodniej części Lubelszczyzny (Mogielnica, Putnowice-Kolonia, Strzelce, Plisków): Mazurek 1992, 250 tabl. VII. 1; 252 tabl. XII. 3–4; 255 tabl. XIV. 1–5.

11 Por. np. materiały z osady w Antoniewie, pow. Sochaczew, woj. mazowieckie: Skowron 2002, 35 ryc. 4. 1–3; Skowron 2012, 98, 123 Nr. 1. – Patrz także grób 127 z cmentarzyska w Patokach, pow. Łowicz, woj. łódzkie (Skowron 2012, 99–101, 135 tabl. 4. 1) oraz Drażgów, pow. Ryki, woj. lubelskie, grób 5 (Kokowski 1991, 36 ryc. 13).

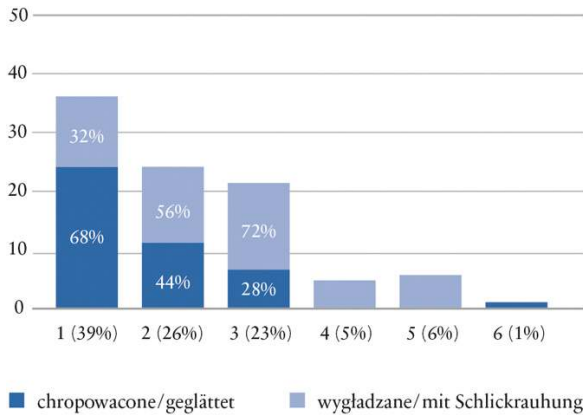

Abb. 7 Töpfe der JVE: Statistik.

Ryc. 7 Garnki z MOP: statystyka.

leicht verdicktem Rand umfasst; auch hier befinden sich auf den Rändern manchmal Fingereindrücke. Die Schlickrauhung zeichnet sich mehrheitlich im mittleren und unteren Gefäßteil (ca. 65 %) ab, auch ist die Oberfläche ziemlich häufig (ca. 35 %) vollständig mit Schlickrauhung bedeckt.

Kaum bemerkbar ist Variante 6 (ca. 1 %), unter der kegel- bzw. eimerförmig gestaltete, große und dickwandige, breitmündige Gefäße mit abgerundetem Rand subsumiert wurden (Taf. 4. 1).

Die zweitgrößte Gruppe des keramischen Fundspektrums in Sobieszyn bilden verschiedene Formen der Tassen: mit eingezogenem Unterteil; mit gerundetem Profil u. ausladendem Rand; blumentopfförmige, ei- bzw. fassförmige usw. (Taf. 5. 1–4). Obwohl die absolute Mehrheit mit Henkeln versehen ist, die vereinzelt auch vertikal angebracht worden sind, so kommen gelegentlich auch henkellose Exemplare zutage. Nicht selten sind sie verziert.

Verschiedene Arten von Ritzmustern finden sich auch auf bauchigen, enghalsigen Hochformen mit markantem, horizontalem, üblicherweise facettiertem Rand (sog. ‚Krausen‘; Taf. 5. 5–7), die Masse solcher Gefäße blieb jedoch unverziert. Die rekonstruierte Höhe erreicht zumeist 25–30 cm.

Einen recht inhomogenen Eindruck machen die Schüsseln (Taf. 6. 1–7). Im Fundstoff lassen sich mindestens drei Arten rekonstruieren: weitmündige hohe Schüsseln mit gerundetem Bauch, manchmal mit unterrandständigen sog. ‚X-förmigen‘ Henkeln; niedrige Schüsseln mit ausbiegendem Rand; Schüsseln mit ge-

widerlicher gamie form: egzemplarze z przewężoną dolną częścią; o zaokrąglonym profilu i mocno zaznaczonym, wyciągniętym i facetowanym wylewie; doniczkowate; beczułkowate; jajowate itd. (tabl. 5. 1–4). Absolutna większość zaopatrzone jest w ucha: najczęściej pionowe, sporadycznie występują jednak ucha umocowane poziomo. Tylko nieliczne kubki pozbawione są w ogóle ucha.

Różne formy rytego ornamentu pojawiają się także stosunkowo często na dużych (rekonstruowana wysokość w granicach 25–30 cm), szerokich, dołem przewężonych naczyniach odwrotnie gruszkowatych, o krótkiej, wyraźnej szyi i masywnym, praktycznie zawsze facetowanym wylewie (tabl. 5. 5–7), większość jest jednak niezdobiona.

Mało spójną wewnątrznie grupę stanowią misy (tabl. 6. 1–7), wśród których można wydzielić przynajmniej trzy podstawowe formy: wysokie, szerokootworowe misy o zaokrąglonym profilu, często zaopatrzone w iksowate, pionowe ucha, dolepione w górnej partii naczynia, tuż pod wylewem; małe miseczki o zachylonym do środka, lekko pogrubionym profilu; misy o cylindrycznej górnej części i stożkowato przewężonej dolnej części. Praktycznie cała omawiana grupa naczyń jest nieornamentowana.

Pozostałe formy (naczynia sitowate, miniaturowe, dzbany itd.) pojawiają się tylko sporadycznie, ich udział niewiele przekracza 1 %. Stosunkowo najczęściej znajdowane są fragmenty naczyń sitowatych (tabl. 4. 7–11), znacznie rozdrobnienie materiału uniemożliwia dokładną rekonstrukcję form naczyń. W całym zbiorze ceramiki z Sobieszyna znalazły się jak dotychczas tylko dwa naczynka miniaturowe (tabl. 6. 8–9 – egzemplarz z warstwy kulturowej z 2002 r. oraz znalezisko z obiektu 91 z badań w 2012 r.). Na szczególną uwagę zasługuje natomiast ceramiczne naśladownictwo czerpaka brązowego (*simpulum*) z obiektu 47 (tabl. 6. 10), datowanego na przełom młodszego okresu przedrzymskiego i okresu rzymskiego. To czernione i wyświecane, cienkościenne i bardzo twarde naczynko zaopatrzone w rączkę, stosunkowo dobrze zachowane i dające się prawie w całości zrekonstruować, stanowi – i to nie tylko na obszarze kultury przeworskiej – absolutny unikat. Co znamienne, w pobliżu tego samego obiektu 47 w warstwie kulturowej znaleziono fragment kolejnego takiego naśladownictwa (tabl. 6. 11).

radem Oberteil und konisch eingezogenem Unterteil. Diese Fundgattung ist stets unverziert.

Übrige Gefäßformen (Siebgefäße, Krüge, Miniaturgefäße usw.) mit dem Anteil von ca. 1 %, spielen im Formenschatz in Sobieszyn nur untergeordnete Rolle. Am häufigsten kommen noch Fragmente von Siebgefäßen vor (Taf. 4. 7–11), ihre Rekonstruktion ist jedoch kaum möglich. Die Krüge sind ausgesprochen rar; die Miniaturgefäße mit gerade einmal zwei Exemplaren (ein Fund aus der Kulturschicht aus 2002 und ein Stück aus Objekt 91) fehlen fast völlig (Taf. 6. 8–9).

Besondere Beachtung verdient eine keramische Nachahmung eines Schöpfers (*Simpulum*) aus Objekt 47 (Taf. 6. 10), die an den Übergang der jüngeren vorrömischen Eisenzeit zur Römischen Kaiserzeit zu stellen ist. Dieses weitgehend rekonstruierbare, dünnwandige Stück, schwarzglättet und sehr hart gebrannt, nebst einem weiteren Griffteil (Taf. 6. 11; Fund 2002 aus dem Suchschnitt 8, in der Nähe vom besprochenen Objekt 47) ist nicht nur im Fundstoff der Przeworsk-Kultur ein absolutes Unikat.

Ins Auge fällt das gelegentliche Vorkommen von einigen Formen, die keinen Platz im üblichen Formenschatz der Przeworsk-Kultur finden. Es handelt sich zunächst um Schüsseln bzw. Schalen mit abgerundetem Profil und leicht nach innen gezogener, flach-abgerundeter Mündung bzw. wulstiger Randlippe (Taf. 7. 1), die als „Schalen vom Typ Werbkowice“ bekannt sind.¹² Derartige Gefäße stammen aus dem Formenspektrum der sog. „Czerniczyn-Gruppe“ – einer stark von der Jastorf-Kultur geprägten Siedlungskammer im Osten der Lubliner Hochebene. Ob man sie als haltbar sieht oder nicht¹³ mag dahingestellt bleiben, Affinitäten mit dem nördlichen Jastorf-Kreis sind jedoch klar spürbar.

Reminiszenzen dieser Werkstatttradition, besonders ihrer jütländischen Peripherie, spiegeln auch sog. Schüsseln mit ‚hängenden Ösen‘ wider.¹⁴ Solche Funde – was nicht zuletzt das Stück aus der Kulturschicht in Sobieszyn zeigt (Taf. 7. 2) – erscheinen zwischen Oder

Szczególną rolę w analizowanym materiale mają nieliczne formy nie mieszczące się w typowym spektrum warsztatowym kultury przeworskiej. Jako takie należałoby na pewno potraktować misy o zaokrąglonym profilu, brzegu zachylonym lekko do środka i płaskim lub nieco zaokrąglonym wylewie, czasami pogrubionym na kształt delikatnego wałka (tabl. 7. 1), określane jako „typ Werbkowice”.¹² Tego rodzaju naczynia występują w materiałach tzw. „grupy czerniczyńskiej”. Pomijając tu całą dyskusję o zasadności lub jej braku w wydzieleniu tej grupy lokalnej na wschodzie Lubelszczyzny¹³, silne nawiązania materiałów z tej strefy do kręgu jastorfskiego nie podlegają dyskusji. Ten kierunek oddziaływań odzwierciedlają także tzw. „misy z wiszącymi uchami”¹⁴ występujące zarówno – tak jak i jeden egzemplarz z warstwy kulturowej na osadzie w Sobieszynie (tabl. 7. 2) – na stanowiskach kultury przeworskiej jak i w kontekście jastorfskim.

Do stosunkowo rzadkich znalezisk w materiałach kultury przeworskiej (choć w ostatnich latach pojawiających się coraz częściej) należą również łyżki gliniane (tabl. 5. 8–10). W Sobieszynie jeden kompletnie zachowany egzemplarz oraz fragment kolejnej zostały znalezione w obiekcie 72, fragmenty trzech innych pochodzą z warstwy kulturowej (znaleziska z 2003, 2005 i 2007 r.). Tradycyjnie są one łączone z oddziaływaniami kręgu jastorfskiego i kultury Poienęsti-Lukaševka,¹⁵ jednak dokładna klasyfikacja typologiczna¹⁶ nie zezwala na wyciąganie jednoznacznych wniosków odnośnie chronologii i rozprzestrzenienia. Kwestią dyskusji pozostaje także funkcja tych łyżek, a dotychczasowe interpretacje wahają się określić jako łyżki do jedzenia, poprzez łyżki odlewnicze aż po zabawki dla dzieci i amulety.¹⁷

Istotne znaczenie ma kwestia skali udziału w materiale ceramicznym form czernionych, jak również, na ile taka ceramika jest faktycznie wyznacznikiem i cechą dystynktywną dla warsztatu kultury przeworskiej w młodszym okresie przedrzymskim, który to pogląd jest czasami poddawany w wątpliwość.¹⁸ Skrótowe ramy tego tekstu nie pozwalają na dogłębną analizę, poniższe

12 Prochowicz 2006, 271 Abb. 5. 5; 276.

13 Zuletzt Łuczkiwicz 2014.

14 Ausführlich dazu Maciałowicz 2004. Siehe auch Dąbrowska 2008, 69–72.

12 Prochowicz 2006, 271 ryc. 5. 5; 276.

13 Ostatnio: Łuczkiwicz 2014.

14 Szczegółowo na ten temat: Maciałowicz 2004. Patrz też Dąbrowska 2008, 69–72.

15 Woźniak i Poleska 1999; Michałowski 2004, 124 ryc. 1; 148–155.

16 Michałowski 2004, 125–142.

17 Michałowski 2004, 143–147 (tam starsza lit.).

18 Patrz np. Kokowski 1991, 174–177.

und Bug sowohl in Kontexten der Przeworsk-Kultur auf als auch in Befunden mit markanten Jastorf-Zügen.

Zu den relativ seltenen Funden im Milieu der Przeworsk-Kultur gehören auch Tonlöffel (Taf. 5. 8–10). Ein ganzes Stück nebst einem Fragment wurde in Sobieszyn in Objekt 72 gefunden, drei weitere Fragmente stammen aus der Kulturschicht (Funde 2003, 2005 und 2007). Solche Funde wurden üblicherweise mit Auswirkungen des Jastorf-Kreises und der Poieniști-Lukaševka-Kultur in Verbindung gebracht,¹⁵ die detaillierte typologische Klassifizierung¹⁶ ist aber kaum aussagefähig und lässt keine eindeutigen Schlüsse zur Chronologie und Verbreitung zu. Ebenfalls unklar bleibt die Frage nach ihrer Funktion, bisherige Deutungen schwanken vom einfachen Esslöffel über metallurgische Gießlöffel bis zu Kinderspielzeug und Amuletten.¹⁷

Zumindest eine kursorische Behandlung verdient auch das Problem der Häufigkeit schwarz geglätteter und matter Oberflächen im keramischen Fundstoff und somit die Frage, inwieweit solche Formen tatsächlich als Kulturmerkmal und distinktives Kennzeichen für Werkstätten der Przeworsk-Kultur in der jüngeren vorrömischen Eisenzeit zu betrachten sind. Diese traditionelle Ansicht wurde gelegentlich infrage gestellt,¹⁸ obwohl diese Skepsis nur in einigen wenigen, willkürlich ausgewählten Gräberfeldern begründet lag: Warszawa-Wilanów, Karczewiec und Masów als typische Fundstellen der östlichen Zone der Przeworsk-Kultur sowie Wymysłowo, Młodzikowo und Krusza Zamkowa für den Przeworsk-Westen.¹⁹ Im Folgenden wird diese knappe Materialvorlage um einige modern publizierte Fundstellen erweitert (Kamieńczyk und Oblin für die östliche Zone sowie Kuny und Ciecierzyn für die westliche),²⁰ um die Ergebnisse zu verifizieren und möglichst aussagekräftig zu machen.

Die nähere Betrachtung des Fundstoffs aus der westlichen Zone (Abb. 8–9) liefert ein völlig inhomogenes Bild. Der Anteil der Gräber mit geschwärzter Keramik auf dem Gräberfeld von Wymysłowo (Abb. 8)²¹ unterscheidet sich nicht von dem aus den Nekropolen von

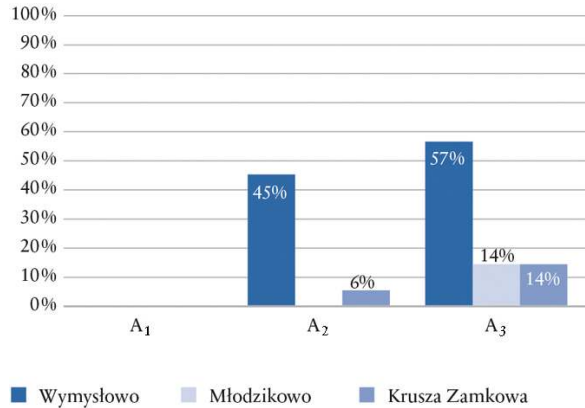

Abb. 8 Anteil an Keramik mit schwarzer Oberfläche (schwarz geglättet bzw. matt) auf den Gräberfeldern von Wymysłowo, Młodzikowo u. Krusza Zamkowa

Ryc. 8 Udział ceramiki czernionej na cmentarzyskach w Wymysłowie, Młodzikowie i Kruszy Zamkowej.

uwagi mają więc charakter szkicowy i mogą co najwyżej stanowić wstęp do dyskusji. Badania częstości występowania tego typu ceramiki prowadzono dotychczas tylko w odniesieniu do kilku większych cmentarzysk, jako reprezentatywne obierając nekropole w Warszawie-Wilanowie, Karczewcu i Masowie (dla wschodniej strefy kultury przeworskiej), oraz Wymysłowie, Młodzikowie i Kruszy Zamkowej (dla strefy zachodniej).¹⁹ Baza źródłowa została poszerzona o cmentarzyska w Kamieńczyku i Oblinie dla strefy wschodniej oraz Kunach i Ciecierzynie dla Wielkopolski i Śląska.²⁰ Na etapie porównawczym pominięto także, jako wręcz zaciemniający obraz, podział ceramiki czernionej na dwie grupy technologiczne: I – o powierzchniach wygładzanych, lśniących; II – o powierzchniach gładkich, matowych.

Analiza materiałów ze strefy zachodniej (ryc. 8–9) daje zdecydowanie niejednorodny obraz. Dane procentowe udziału grobów z ceramiką czernioną na cmentarzysku w Wymysłowie²¹ nie odbiegają zasadniczo od wyników analizy dla obiektów z Kun i Ciecierzyna (ryc. 9), wskazując na w miarę zbliżony udział w fazach A₂ i A₃. Zupełnie inne (niższe) wartości charakteryzują natomiast cmentarzyska w Młodzikowie i Kruszy Zamkowej, choć w tym ostatnim przypadku trzeba pamiętać w wcześniejszym końcu użytkowania (w fazie A₂). Zastanawiająco duża ilość zespołów z fazy A₁ na cmenta-

15 Woźniak und Poleska 1999; Michałowski 2004, 124 Abb. 1; 148–155.

16 Michałowski 2004, 125–142.

17 Michałowski 2004, 143–147 (mit älterer Lit.).

18 Siehe z. B. Kokowski 1991, 174–177.

19 Vgl. Kokowski 1991, 175–179 Abb. 85–87.

20 Kamieńczyk: Dąbrowska 1997; Oblin: Czarnecka 2007; Kuny: Skowron 2008; Ciecierzyn: Martyniak, Pastwiński und Pazda 1997.

21 Kokowski 1991, 175.

19 Por. Kokowski 1991, 175–179 ryc. 85–87.

20 Kamieńczyk: Dąbrowska 1997; Oblin: Czarnecka 2007; Kuny: Skowron 2008; Ciecierzyn: Martyniak, Pastwiński i Pazda 1997.

21 Kokowski 1991, 175. – Por. także ryc. 8.

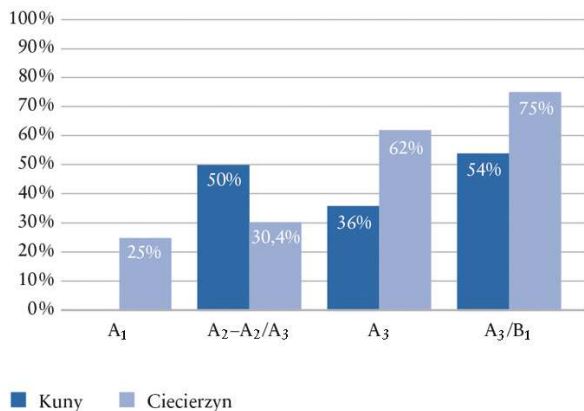

Abb. 9 Anteil an Keramik mit schwarzer Oberfläche (schwarz geglättet bzw. matt) auf den Gräberfeldern von Kuny u. Ciecierzyn.

Ryc. 9 Udział ceramiki czernionej na cmentarzyskach w Kunach i Ciecierzynie.

Kuny und Ciecierzyn (Abb. 9) und zeigt eine vergleichbare Häufigkeit in den Stufen A₂ und A₃. Ein völlig anderer, niedriger Anteil bestimmt dagegen die Fundstellen Młodzikowo und Krusza Zamkowa: Im letzten Fall endet jedoch die Belegung schon im Horizont A₂. In Ciecierzyn gibt es mit 25 Bestattungen eine erstaunlich hohe Anzahl Gräber der Stufe A₁, auf den übrigen Fundstellen fehlen sie nahezu komplett,²² weshalb man die Befundlage in Ciecierzyn vielleicht als lokalspezifisch betrachten könnte. Der Anteil der geschwärzten Waren am Gesamtfundstoff ist dennoch relativ niedrig. Auf der Nekropole von Kuny beträgt er 19,28 % (492 Fragmente von insgesamt 2551 aussagekräftigen Scherben der jüngeren vorrömischen Eisenzeit) und auf dem Gräberfeld von Ciecierzyn machen sie gerade einmal 13,81 % (481 Keramikfragmente von 3481) aus.²³

Beträchtliche Unterschiede prägen auch den Osten der Przeworsk-Kultur (Abb. 10–11).

Einerseits kommen lokale Eigenheiten zum Ausdruck. Der Anteil der Bestattungen mit Keramik auf den Bestattungsplätzen von Warszawa-Wilanów und Karczewiec (Abb. 11), mit Ausnahme der Fundstelle Masów, weicht erheblich von Kamieńczyk und Oblin (Abb. 10) ab. Er ist auch viel geringer als auf den Fundstellen in Großpolen und Schlesien. Eine vergleichs-

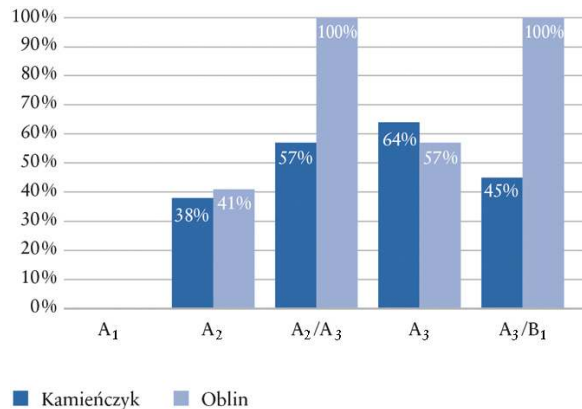

Abb. 10 Anteil an Keramik mit schwarzer Oberfläche (schwarzgeglättet bzw. matt) auf den Gräberfeldern von Kamieńczyk u. Oblin.

Ryc. 10 Udział ceramiki czernionej na cmentarzyskach w Kamieńczyku i Oblinie.

rhythmus in Ciecierzynie, wobec ich braku na pozostałych stanowiskach,²² może być natomiast efektem lokalnej specyfiki. Udział ceramiki czernionej w całym spektrum zabytków jest jednak dość niewielki. Na cmentarzysku w Kunach było to 19,28 % (492 fragmenty spośród ogółem 2551 datowanych na młodszy okres przedrzymski), a w Ciecierzynie 13,81 % (481 spośród 3481).²³

Znaczne różnice widoczne są także na wschodzie kultury przeworskiej (ryc. 10 i 11. Z jednej strony rysują się znaczne odmienności lokalne. Udział procentowy pochówków zawierających ceramikę czernioną na cmentarzyskach w Warszawie-Wilanowie i Karczewcu (ryc. 11), pomijając na razie w rozważaniach Masów, znacznie różni się od charakterystyki obiektów z Kamieńczyka i Oblina (ryc. 10). Jest on też wyraźnie mniejszy od stanowisk z Wielkopolski i Śląska. W miarę zbliżony, wysoki udział charakteryzuje natomiast cmentarzyska w Kamieńczyku i Oblinie. Nawet i tu jednak, biorąc pod uwagę fakt, że w grobach wśród wyposażenia występowały najczęściej fragmenty jednego do dwóch naczyń czernionych, a tylko wyjątkowo od 3 do nawet 5, taka ceramika statystycznie nie odgrywała znaczącej roli wśród ceramiki z młodszego okresu przedrzymskiego.

Szczególnie mała frekwencja charakteryzuje cmentarzysko w Masowie na Lubelszczyźnie (ryc. 10),²⁴ którego początek użytkowania przypada na fazę A₂. Co

22 Im Abb. 9 wurde das einzige Grab der Stufe A₁ aus dem Gräberfeld von Kuny, das zudem solche schwarze Keramik enthielt, nicht aufgenommen (Nr. 15; Skowron 2008, 20–21). Die Regel der kleinen Zahl würde hier das gewonnene Bild völlig fälschen und irreführend auf 100 % Frequenz aufzeigen.

23 Skowron 2008; Martyniak, Pastwiński und Pazda 1997.

22 W ryc. 9 nie uwzględniono jednego grobu z Kuny z fazy A₁ (nr 15; Skowron 2008, 20–21) zawierającego analizowaną ceramikę. Prawo małych liczb zupełnie zafalszowałoby tu obraz, wskazując na 100 % frekwencję.

23 Skowron 2008; Martyniak, Pastwiński i Pazda 1997.

24 Wg Kokowski 1991, 175–177.

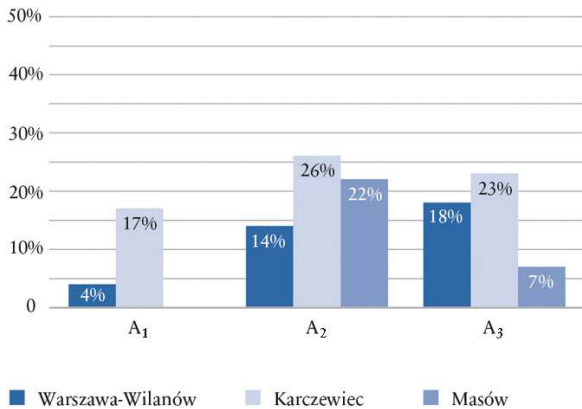

Abb. 11 Anteil an Keramik mit schwarzer Oberfläche (schwarzgeglättet bzw. matt) auf den Gräberfeldern von Warszawa-Wilanów, Karczewiec u. Masów.

Ryc. 11 Udział ceramiki czernionej na cmentarzyskach w Warszawie-Wilanowie, Karczewcu i Masowie.

weise hohe Anzahl charakterisiert aber die Gräberfelder von Kamięczyk und Oblin. Trotz der großen Anzahl an Gräbern in Kamięczyk und Oblin spielt die schwarze Keramik hier in der vorrömischen Eisenzeit jedoch nur eine untergeordnete Rolle: In jedem Grab mit solcher Keramik kommen sehr viel mehr Exemplare anderer Warenarten vor; von der schwarzen Keramik sind üblicherweise Fragmente nur von einem Gefäß, seltener Fragmente von zwei, und noch viel seltener von drei bis fünf Gefäßen vertreten.

Besonders gering ist der Anteil solcher Waren auf dem Gräberfeld von Masów in der Lubliner Region (Abb. 10),²⁴ das in der Stufe A₂ belegt wurde. Bezeichnenderweise fehlt schwarze Keramik auf der nur wenige Kilometer entfernt gelegenen Nekropole von Drażgów, ebenfalls in A₂ belegt, völlig.²⁵ Dies könnte ein Spezifikum der Lubliner Hochebene darstellen, wo sich solche Waren einfach nicht durchzusetzen konnten. Dafür spricht auch ihr vereinzelt Vorkommen in der Siedlung von Sobieszyn: Keramik mit schwarzer Oberfläche macht hier weniger als fünf Prozent des vorrömischen Fundstoffs aus. Es handelt sich zumeist um Gefäßfragmente mit matter Oberfläche, glänzend schwarze Scherben kommen nur punktuell zutage und das vor allem in dem Fundstoff, der kennzeichnend für Übergang von der späten vorrömischen Eisenzeit zur Römischen Kaiserzeit ist.

znamienne, na nieodległym cmentarzysku w Drażgowie, o takiej samej metryce, ceramiki czernionej nie stwierdzono w ogóle.²⁵ Mogłoby to wskazywać na pewną specyfikę lokalną Lubelszczyzny, szczególnie jeśli się tu uwzględni bardzo niewielką obecność na osadzie w Sobieszynie, gdzie opisywane formy stanowiły niecałe 5 % całości zbioru. Gównie występowały tu fragmenty naczyń o matowych powierzchniach, fragmenty wyświecane pojawiały się tylko incydentalnie i przede wszystkim dopiero wśród materiałów dystyngtywnych dla schyłku młodszego okresu przedrzymskiego i początków okresu rzymskiego.

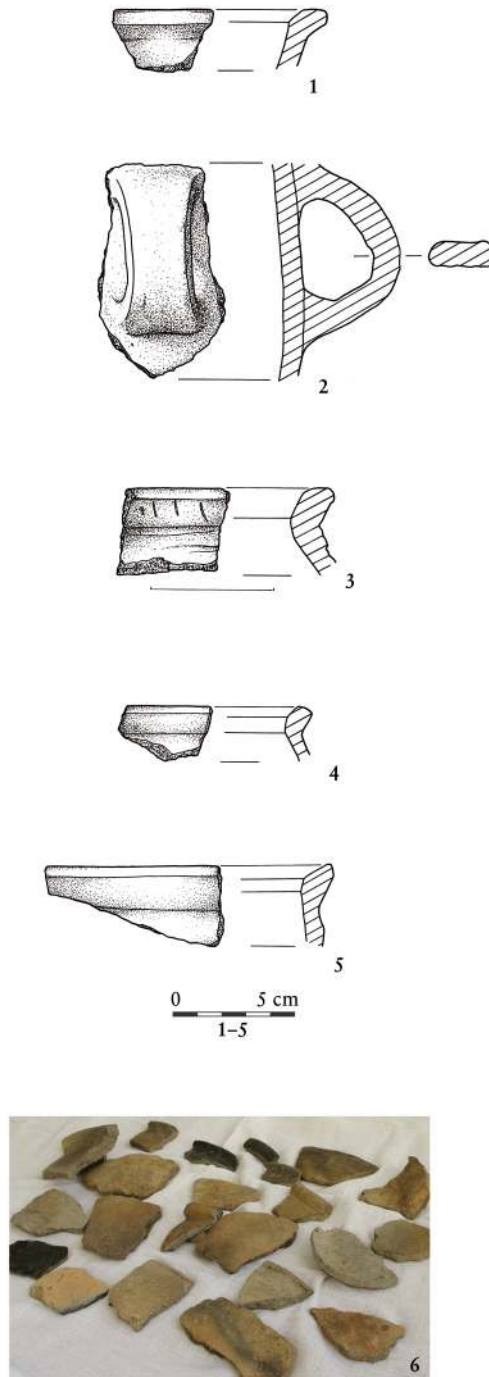
Dość zagadkową kwestią w Sobieszynie jest wreszcie stosunkowo mała liczba form ceramicznych, które można by było bez cienia wątpliwości datować na schyłek młodszego okresu przedrzymskiego (fazę A₃) oraz początek okresu rzymskiego (B₁), a więc charakteryzujących się ostrym, wyraźnym profilowaniem oraz zaokrąglanymi, czasami pogrubionymi, wałkowato ukształtowanymi wylewami (tabl. 7. 3–4). Duża ilość materiałów ze starszego horyzontu młodszego okresu przedrzymskiego oraz liczna obecność form typowych dla fazy B₂ okresu rzymskiego mogą wskazywać na znaczny regres osadniczy na przełomie er. Rozwiązanie tej zagadki i uzyskanie pełnego obrazu osadnictwa na stanowisku w Sobieszynie będzie jednak możliwe po przeprowadzeniu kolejnych kampanii badawczych.

24 Nach Kokowski 1991, 175–177.

25 Kokowski 1991, 25–45.

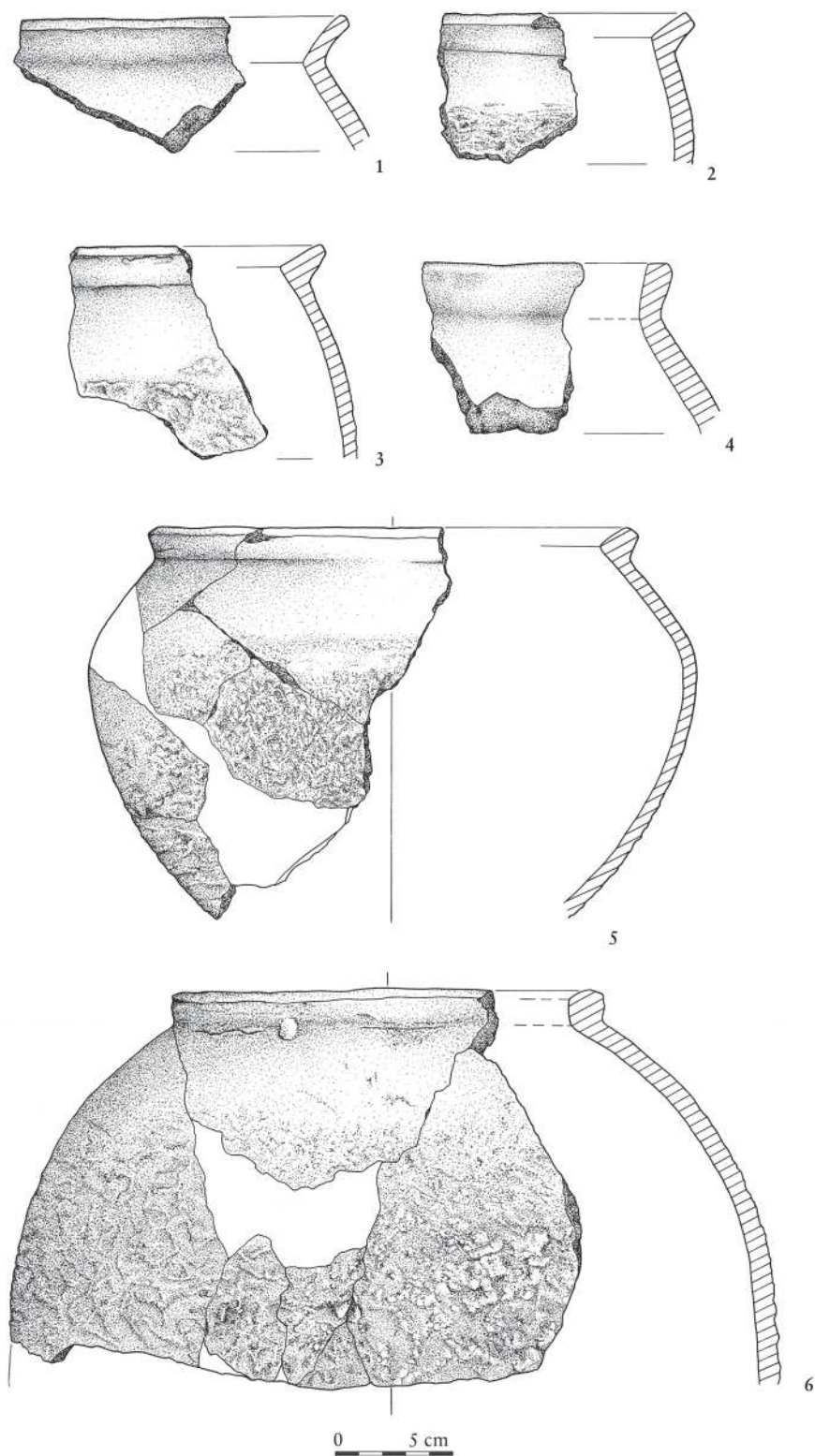
25 Kokowski 1991, 25–45.

In Sobieszyn stellt das spärliche Vorkommen aller Formen, die eindeutig der Stufe A₃ der jüngeren vorrömischen Eisenzeit und dem Anfang der Römischen Kaiserzeit zugewiesen werden können, ein besonderes Problem dar. Sie zeichnen sich durch eine schärfere Profilierung mit markanten Umbrüchen und vor allem durch abgerundete, manchmal verdickte Ränder, die keine Facetten mehr aufweisen, aus (Taf. 7. 3–4). Ihr Anteil im signifikanten Material ist aber sehr gering. Ist diese Keramik wirklich abwesend oder einfach als solche nicht erkannt? Eine starke Präsenz der Formen des Horizonts B₂ der Römischen Kaiserzeit könnte auf ein Ausdünnen der Besiedlung am Übergang der jüngeren vorrömischen und der Kaiserzeit verweisen, die Lösung dieses Problems wird aber erst nach möglichst großflächigen und vollständigen Ausgrabung der Siedlung möglich.

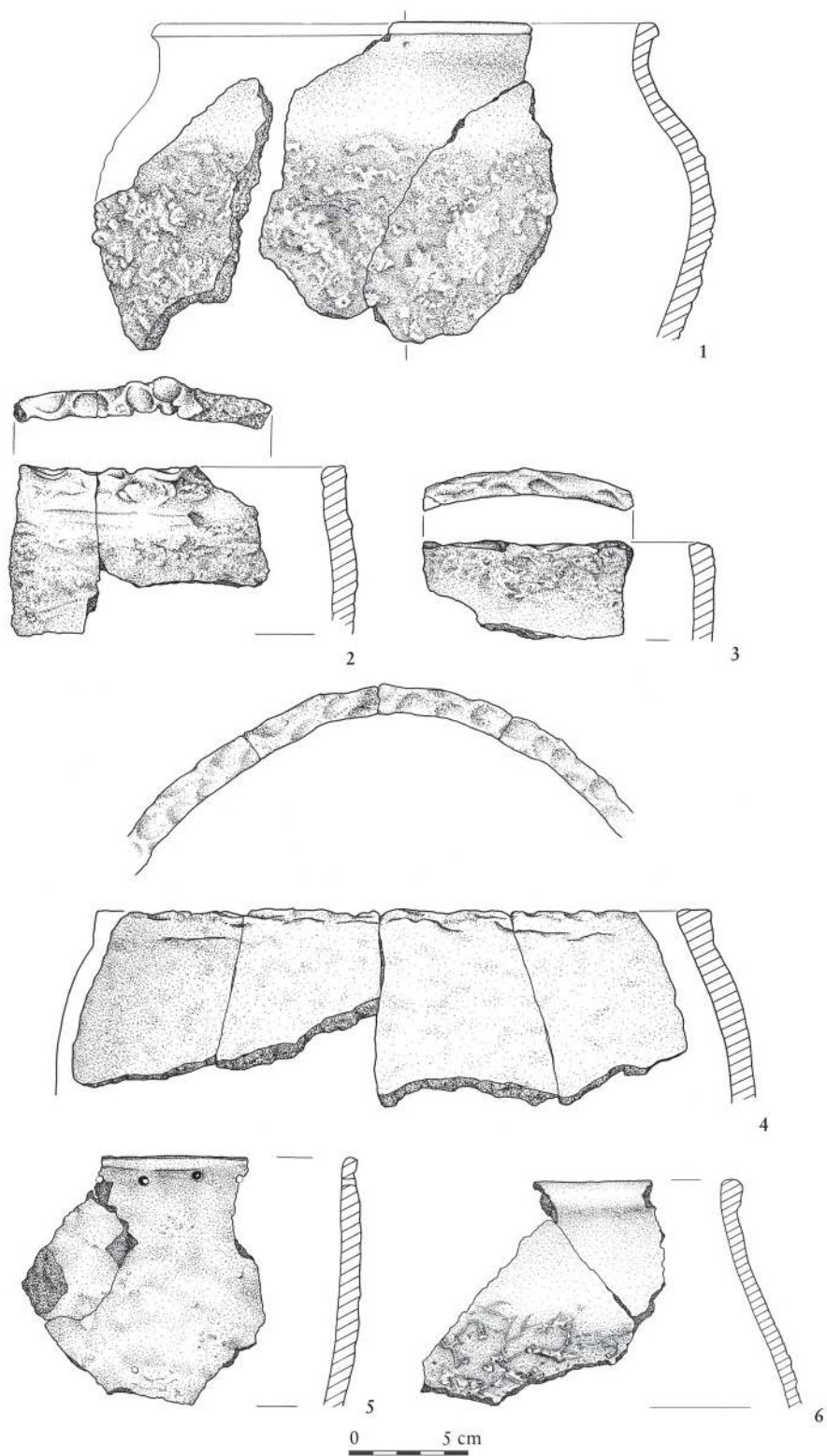
Taf. 1 Sobieszyn, Fdst. 14. Keramik. 1-3, 5: Bef. 72; 4: Schnitt 24; 6: Bef. 78.

Tabl. 1 Sobieszyn, stan. 14. Ceramika. 1-3, 5: ob. 72; 4: wykop 24; 6: ob. 78.

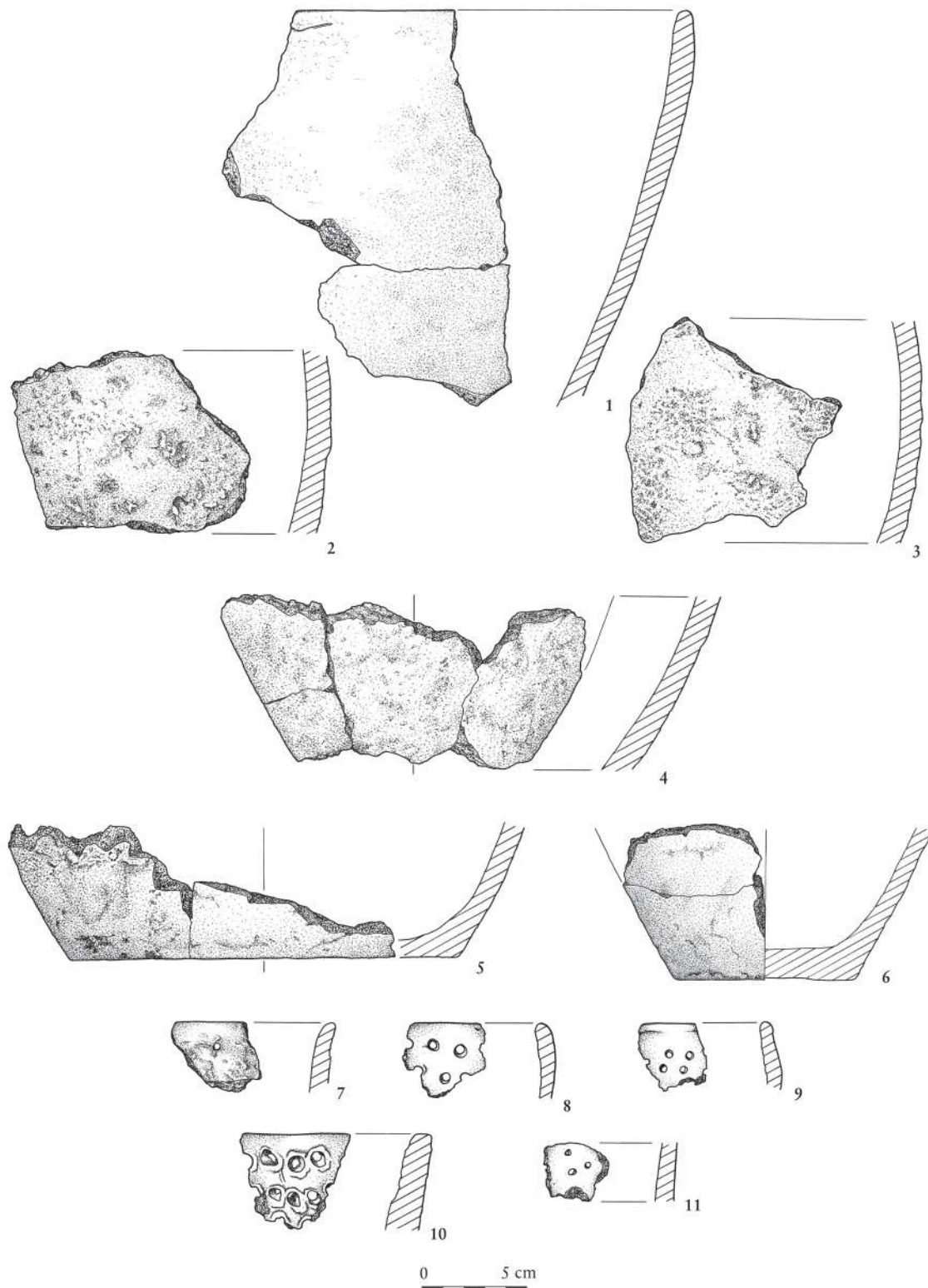
Taf. 2 Sobieszyn, Fdst. 14. Keramik. 1: Bef. 91; 2, 4: Schnitt 23; 3: Bef. 72; 5: Schnitt 13, Fundkonzentration A; 6: Schnitt 13, Fundkonzentration B.

Tabl. 2 Sobieszyn, stan. 14. Ceramika. 1: ob. 91; 2, 4: wykop 23; 3: ob. 72; 5: wykop 13, skupisko A; 6: wykop 13, skupisko B.

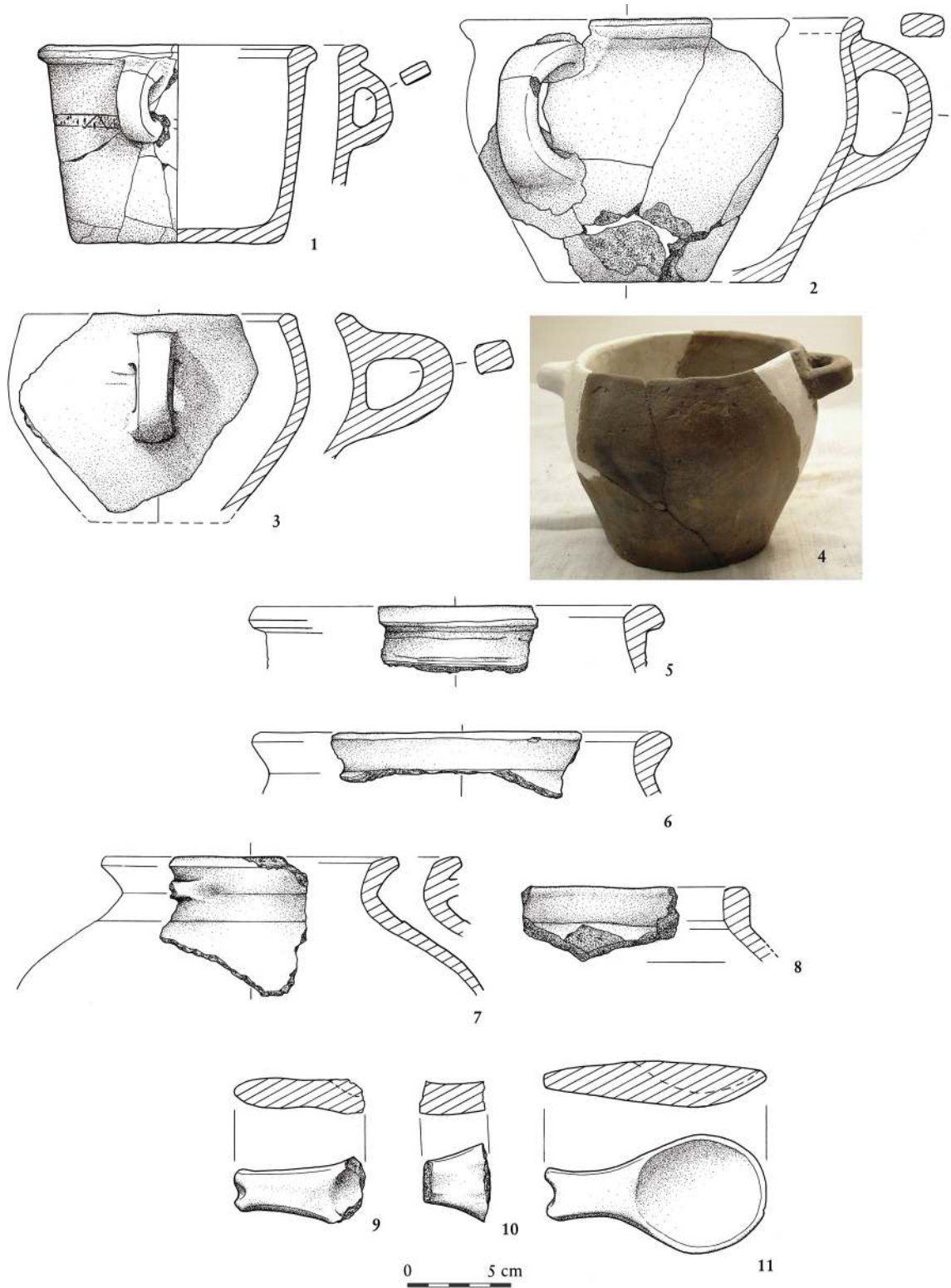
Taf. 3 Sobieszyn, Fdst. 14. Keramik. 1: Bef. 47; 2-3: Bef. 9; 4: Bef. 5; 5: Bef. 93; 6: Bef. 91.

Tabl. 3 Sobieszyn, stan. 14. Ceramika 1: ob. 47; 2-3: ob. 9; 4: ob. 5; 5: ob. 93; 6: ob. 91.

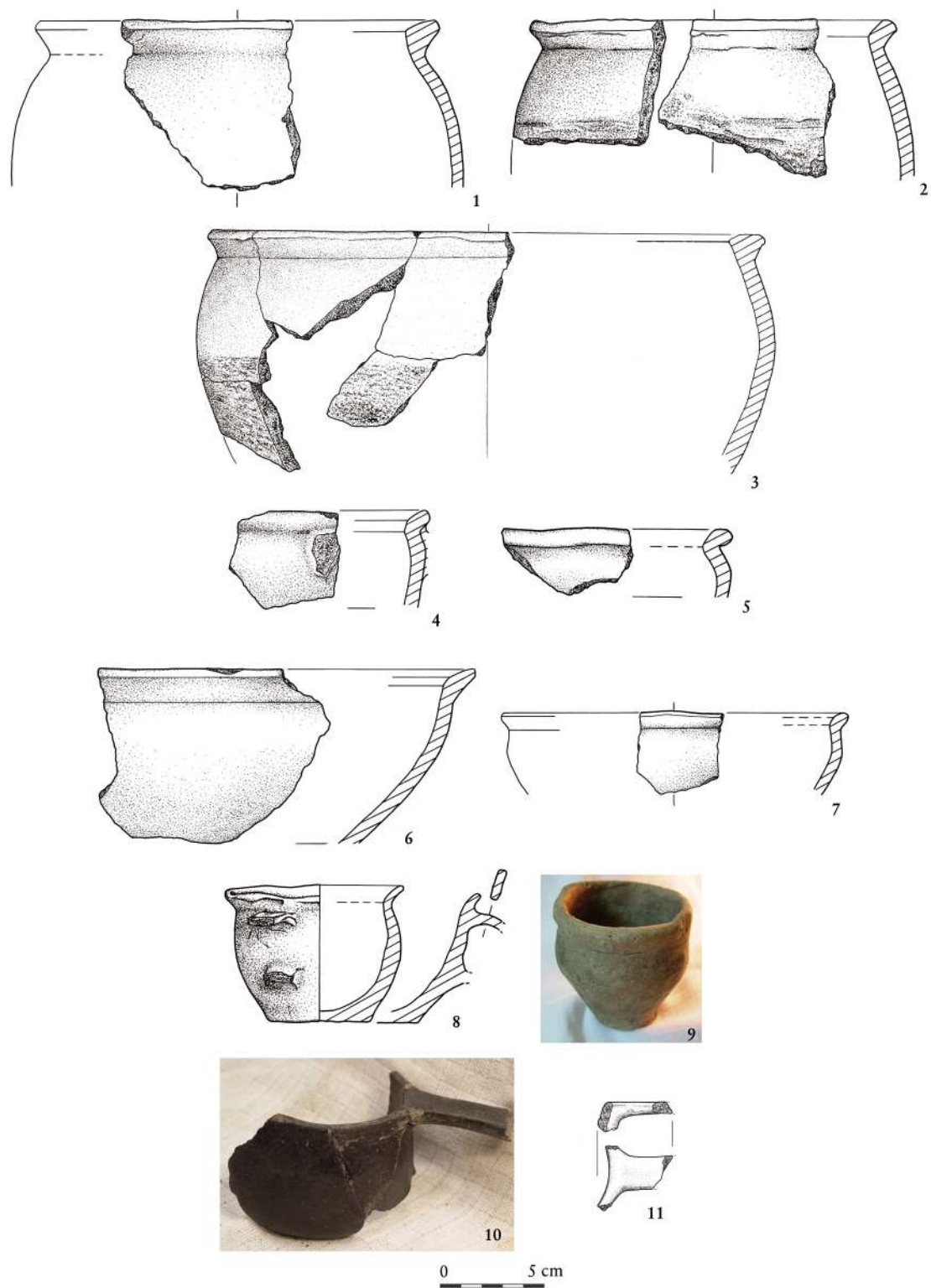
Taf. 4 Sobieszyn, Fdst. 14. Keramik. 1: Bef. 72; 2-3: Bef. 61; 4: Bef. 44; 5: Schnitt 23; 6: Bef. 85; 7: Schnitt 8; 8: Schnitt 10; 9: Schnitt 13; 10-11: Schnitt 15.

Tabl. 4 Sobieszyn, stan. 14. Ceramika. 1: ob. 72; 2-3: ob. 61; 4: ob. 44; 5: wykop 23; 6: ob. 85; 7: wykop 8; 8: wykop 10; 9: wykop 13; 10-11: wykop 15.

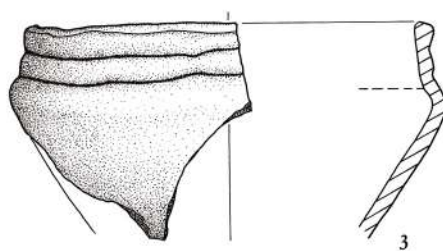
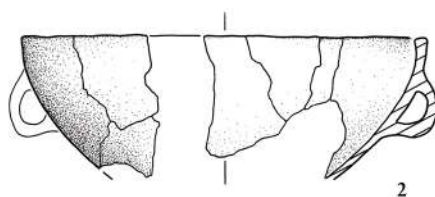
Taf. 5 Sobieszyn, Fdst. 14. Keramik (1–8) und Tonlöffel (9–11). 1, 4: Schnitt 13, Fundkonzentration C; 2: Schnitt 23; 3: Bef. 47; 5, 6: Bef. 72; 7: Bef. 47; 8–9: Bef. 72; 10: Kulturschicht (2003).

Tabl. 5 Sobieszyn, stan. 14. Ceramika (1–8) i łyżki gliniane (9–11). 1, 4: wykop 13, skupisko C; 2: wykop 23; 3, 7: ob. 47; 5–6, 8–9, 11: ob. 72; 10: warstwa kult. (2003).

Taf. 6 Sobieszyn, Fdst. 14. Keramik. 1, 10: Bef. 47; 2, 4-7: Bef. 72; 3, 8: Bef. 91; 9: Schnitt 8a; 11: Schnitt 8.

Tabl. 6 Sobieszyn, stan. 14. Ceramika. 1, 10: ob. 47; 2, 4-7: ob. 72; 3, 8: ob. 91; 9: wykop 8a; 11: wykop 8.

0 5 cm

Taf. 7 Sobieszyn, Fdst. 14. Keramik. 1: Schnitt 13, Fundkonzentration C; 2: Schnitt 10; 3: Schnitt 23; 4: Bef. 47.

Tabl. 7 Sobieszyn, stan. 14. Ceramika. 1: wykop 13, skupisko C; 2: wykop 10; 3: wykop 23; 4: ob. 47.

Bibliographie

Bibliografia

Andrzejowski 1989

Jacek Andrzejowski. „Zagadnienie kontynuacji cmentarzysk we wschodniej strefie kultury przeworskiej“. In *Kultura wielbarska w młodszym okresie rzymskim Tom. II*. Hrsg. von J. Gurba und A. Kokowski. Lublin: Eigenverlag Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Katedra Archeologii, 1989, 103–125.

Czarnecka 2007

Katarzyna Czarnecka. *Oblin. Ein Gräberfeld der Przeworsk-Kultur in Südmasowien*. Monumenta Archaeologica Barbarica 13. Warszawa: Państwowe Muzeum Archeologiczne, 2007.

Dąbrowska 1988

Teresa Dąbrowska. *Wczesne fazy kultury przeworskiej. Chronologia – zasięg – powiązania*. Warszawa: Państwowe Wydawn. Naukowe, 1988.

Dąbrowska 1997

Teresa Dąbrowska. *Kamieńczyk. Ein Gräberfeld der Przeworsk-Kultur in Ostmasowien*. Monumenta Archaeologica Barbarica. Kraków: Wydawnictwo i drukarnia 'Secesja', 1997.

Dąbrowska 2008

Teresa Dąbrowska. *Młodszy okres przedrzymski na Mazowszu i zachodnim Podlasiu. Zarys kulturowo-chronologiczny*. Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne. Warszawa: Państwowe Muzeum Archeologiczne, 2008.

Gajewski 1999

Leszek Gajewski. „Grób ciałopalny kultury przeworskiej w miejscowości Brzeście, gm. Stężyca, pow. Ryki, woj. lubelskie“. In *Kultura Przeworska IV*. Hrsg. von A. Kokowski. Lublin: Eigenverlag Wyd. Uniw. Marii Curie-Skłodowskiej, 1999, 159–161.

Godłowski 1969

Kazimierz Godłowski. „Budownictwo, rozplanowanie i wielkość osad kultury przeworskiej na Górnym Śląsku“. *Wiadomości Archeologiczne* XXXIV (1969), 305–331.

Gurba 1958

Jan Gurba. „Grób wojownika z późnego okresu laterańskiego z Masowa w powiecie garwolińskim“. *Przegląd Archeologiczny* 10 (1958), 326–330.

Jadczykowa 1981

Irena Jadczykowa. „Budownictwo mieszkalne kultury przeworskiej na obszarze Polski“. *Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria archeologiczna* 28 (1981), 109–247.

Juściński 2003

Marcin Juściński. „Der erste ‚Bauernhof‘ der Przeworsk-Kultur“. In *Die Vandalen. Die Könige, die Eliten, die Krieger, die Handwerker*. Hrsg. von C. Leiber und A. Kokowski. Ausstellung im Weserrenaissance Schloss Bevern vom 29. März bis 26. Oktober 2003. Holzminden: Trigena, 2003, 305–310.

Juściński 2008

Marcin Juściński. „Tarkawica, st. 5 – osada kultury przeworskiej ze środkowego okresu rzymskiego na Lubelszczyźnie (Polska)“. In *Barbarská sídlště. Chronologické, ekonomické a historické aspekty jejich vývoje ve světle nových archeologických výzkumů*. Hrsg. von E. Droberjar. Archeologie barbarů 2007 = Spisy Archeologického Ústavu AV ČR Brno. Brno: Eigenverlag Archeologický Ústav Akad. Věd České Republiky, 2008, 327–344.

Kokowski 1991

Andrzej Kokowski. *Lubelszczyzna w młodszym okresie przedrzymskim i w okresie rzymskim*. Lublin: Eigenverlag Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 1991.

Kokowski 1999

Andrzej Kokowski. „Prowincja‘ kultury przeworskiej w młodszym okresie przedrzymskim nad środkowym Wieprzem“. In *COMHLAN. Studia z archeologii okresu przedrzymskiego i rzymskiego w Europie Środkowej dedykowane Teresie Dąbrowskiej w 65. rocznicę urodzin*. Hrsg. von J. Andrzejowski. Warszawa: Eigenverlag Fundacja Przyjaciół Instytutu Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego, 1999, 203–216.

Kokowski 2009

Andrzej Kokowski. „Kontinuität und Diskontinuität der Besiedlung in der jüngeren vorrömischen Eisenzeit und in der römischen Kaiserzeit am Beispiel des Hrubieszów-Beckens“. *Přehled výzkumů* 50 (2009), 181–212.

Łuczkiwicz 1999

Piotr Łuczkiwicz. „Osada kultury przeworskiej z młodszego okresu przedrzymskiego w Sobieszynie, stan. 14, pow. Ryki, woj. lubelskie“. *Archeologia Polski Środkowowschodniej IV* (1999), 115–118.

Łuczkiwicz 2000

Piotr Łuczkiwicz. „Osada kultury przeworskiej z młodszego okresu przedrzymskiego i okresu rzymskiego w Sobieszynie (stan. 14), pow. Ryki, woj. lubelskie. Drugi sezon badań“. *Archeologia Polski Środkowowschodniej V* (2000), 8–84.

Łuczkiwicz 2002

Piotr Łuczkiwicz. „Ślady produkcji metalurgicznej na osadzie kultury przeworskiej z młodszego okresu przedrzymskiego i okresu rzymskiego w Sobieszynie (stan. 14), pow. Ryki, woj. Lublin“. In *Hutnictwo świątokrzyskie oraz inne centra i ośrodki starożytnej metalurgii żelaza na ziemiach polskich*. Hrsg. von S. Orzechowski. Kielce: ŚSDP, 2002, 159–165.

Łuczkiwicz 2005

Piotr Łuczkiwicz. „Osada kultury przeworskiej z młodszego okresu przedrzymskiego i okresu rzymskiego w Sobieszynie, stan. 14, gm. Uleź, pow. Ryki. Sprawozdanie z badań prowadzonych w 2001 i 2002 r“. *Archeologia Polski Środkowowschodniej VII* (2005), 87–94.

Łuczkiwicz 2007

Piotr Łuczkiwicz. „Fremde Tonwaren in Westen. Die Keramik der Przeworsk-Kultur“. In *Krieg und Frieden. Kelten – Römer – Germanen*. Hrsg. von G. Uelsberg. Ausstellung Krieg und Frieden. Kelten – Römer – Germanen im Rheinischen Landesmuseum Bonn 21.6.2007 – 6.1.2008. Bonn: Primus-Verlag, 2007, 336–338.

Łuczkiwicz 2008

Piotr Łuczkiwicz. „Sobieszyn, Fdst. 14, pow. Ryki, Wojw. Lubelskie. Eine Siedlung der Przeworsk-Kultur aus der jüngeren vorrömischen Eisenzeit und der frühromischen Kaiserzeit in Ostpolen“. In *Barbarská sídliště. Chronologické, ekonomické a historické aspekty jejich vývoje ve světle nových archeologických výzkumů*. Hrsg. von E. Droberjar. Archeologie barbarů 2007 = Spisy Archeologického Ústavu AV ČR Brno. Brno: Eigenverlag Archeologický Ústav Akad. Věd České Republiky, 2008, 259–278.

Łuczkiwicz 2010

Piotr Łuczkiwicz. „Osada kultury przeworskiej z młodszego okresu przedrzymskiego i okresu rzymskiego w Sobieszynie, stan. 14, pow. rycki. Sprawozdanie z badań prowadzonych w 2005 i 2007 r.“. *Archeologia Polski Środkowoschodniej X* (2010), 53–66.

Łuczkiwicz 2014

Piotr Łuczkiwicz. „Fremde Ansiedler oder fremdwirkende Waren? ‚Jastorf-Material‘ aus Ostpolen“. In *Das Jastorf-Konzept und die vorrömische Eisenzeit im nördlichen Mitteleuropa. Beiträge der internationalen Tagung zum einhundertjährigen Jubiläum der Veröffentlichung ‚Die ältesten Urnenfriedhöfe bei Uelzen und Lüneburg‘ durch Gustav Schwant 18.–22.05.2011 in Bad Bevensen*. Hrsg. von J. Brandt und B. Rauchfuß. Veröffentlichungen des Helms-Museums, Archäologisches Museum Hamburg, Stadtmuseum Harburg. Hamburg: Archäologisches Museum Hamburg, 2014, 193–209.

Maciałowicz 2004

Andrzej Maciałowicz. „Dwie interesujące misy z cmentarzyska kultury przeworskiej w Suchodole, pow. sochaczewski – ślad kontaktów wzdłuż tzw. szlaku bastarneńskiego?“ *Światowit Supplement Series B: Barbaricum* 7 (2004), 43–60.

Martyniak, Pastwiński und Pazda 1997

Gertruda Martyniak, Roman Pastwiński und Stanisław Pazda. *Cmentarzysko kultury przeworskiej w Ciecierzynie, gmina Byczyzna, woj. opolskie*. Wrocław: Eigenverlag Katedra Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego, 1997.

Mazurek 1992

Wojciech Mazurek. „Niepublikowane materiały związane z kulturą pomorską z województwa chełmskiego“. In *Ziemie polskie we wczesnej epoce żelaza i ich powiązania z innymi terenami: materiały z konferencji – Rzeszów, 17.–20.09.1991*. Hrsg. von S. Czopek. Rzeszów: Eigenverlag Muzeum Okręgowe, 1992, 241–263.

Michałowski 2004

Andrzej Michałowski. „Łyżki gliniane z okresu przedrzymskiego z terenów Europy Środkowej (Tonlöffel der vorrömischen Kaiserzeit aus den mitteleuropäischen Gebieten)“. In *Kultura Jastorfska na nizinie Wielkopolsko-Kujawskiej*. Hrsg. von H. Machajewski. Poznań: Stowarzyszenie Naukowe Archeologów Polskich, Oddz. w Poznaniu, 2004, 123–160.

Michałowski 2011

Andrzej Michałowski. *Budownictwo kultury przeworskiej*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2011.

Prochowicz 2006

Radosław Prochowicz. „Osada z młodszego okresu przedrzymskiego i okresu rzymskiego w Strzyżowie, pow. hrubieszowski, w świetle badań z lat 1935–1937 i 1939“. *Wiadomości Archeologiczne LVIII* (2006), 265–281.

Skowron 1999

Justyn Skowron. „Wstępne wyniki badań osady kultury przeworskiej z młodszego okresu przedrzymskiego i wczesnego okresu wpływów rzymskich w Antoniewie, stan. 1, pow. Sochaczew, woj. mazowieckie“. *Łódzkie Sprawozdania Archeologiczne V* (1999), 147–166.

Skowron 2002

Justyn Skowron. „Ausgrabungen auf einer Siedlung der Przeworsk-Kultur in Antoniew, Masowien“. *Ethnographisch-archäologische Zeitschrift* 43 (2002), 23–45.

Skowron 2008

Justyn Skowron. „Cmentarzysko ludności kultury przeworskiej w Kunach na stanowisku 4, w Wielkopolsce wschodniej“. In *Kultura przeworska. Odkrycia – interpretacje – hipotezy II*. Hrsg. von J. Skowron und M. Olędzki. Łódź: Eigenverlag Univ. Łódzki, 2008, 11–210.

Skowron 2012

Justyn Skowron. „Z badań nad specyfiką kulturową strefy zasiedlenia dorzecza Bzury w młodszym okresie przedrzymskim i okresie rzymskim“. *Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria archeologiczna* 45 (2012), 93–135.

Woźniak und Poleska 1999

Zenon Woźniak und Paulina Poleska. „Zabytki typu jastorfskiego z zachodniej Małopolski“. In *Comblan. Studia z archeologii okresu przedrzymskiego i rzymskiego w Europie Środkowej dedykowane Teresie Dąbrowskiej w 65. rocznicę urodzin*. Hrsg. von J. Andrzejowski. Warszawa: Fundacja Przyjaciół Instytutu Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego, 1999, 379–394.

Abbildungs- und Tabellennachweis Spis Rycin i Tabel

ABB. | RYC.: 1–2 Grafik: P. Łuczkiwicz. 3–4 Grafik: A. Sabat. 5 Foto P. Łuczkiwicz. 6–7 Grafik: P. Łuczkiwicz. 8 Kokowski 1991, 175. 9 Skowron 2008; Martyniak, Pastwiń-

ski und Pazda 1997. 10 Kokowski 1991, 175. 11 Dąbrowska 1997; Czarnecka 2007. **TAB. | TAB.:** 1 P. Łuczkiwicz.

Tafelnachweis Spis Tablic

1 Zeichnung M. Szumiło; 6: Foto P. Łuczkiwicz. 2–4 Zeichnung M. Szumiło. 5 Zeichnung M. Szumiło; 4: Foto P. Łuczkiwicz. 6 1–8, 11: Zeichnung M. Szumiło;

9–10: Foto P. Łuczkiwicz. 7 Foto P. Łuczkiwicz; 2–4: Zeichnung M. Szumiło.

PIOTR ŁUCZKIEWICZ

Dr. phil., Leiter des Instituts für Archäologie der Maria Curie-Skłodowska Universität in Lublin und Privatdozent am Institut für Prähistorische Archäologie der Freien Universität Berlin. Promotion 2004 an der Universität Kraków, Habilitation 2014 an der Freien Universität Berlin. Arbeitsschwerpunkte sind die jüngere vorrömische Eisenzeit in Mittel- und Südeuropa, sowie interkulturelle Beziehungen zwischen Kelten, Germanen und balkanischen Völkern.

PD Dr Piotr Łuczkiwicz
Instytut Archeologii
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej
Plac M. Curie-Skłodowskiej 4
20-031 Lublin, Polen
E-Mail: piotr_luczkiwicz@hotmail.com

Radosław Prochowicz

Siedlungen der Przeworsk-Kultur in Tomasze und Magnuszew Duży im nördlichen Masowien – einleitende Charakteristik

Osady kultury przeworskiej w Tomaszach i Magnuszewie Dużym na północnym Mazowszu – wstępna charakterystyka

Zusammenfassung

In den vergangenen 20 Jahren wurden in Polen viele großflächige Rettungsgrabungen im Zusammenhang mit Straßenbaumaßnahmen durchgeführt. Die Quellenlage für die Siedlungen der Przeworsk-Kultur hat sich dadurch wesentlich verbessert. Im vorliegenden Beitrag werden die Siedlungen aus Tomasze, Fdst. 4, und Magnuszew Duży, Fdst. 6 vorgestellt. Das Formenspektrum der Keramik aus diesen Siedlungen unterscheidet sich nicht von jenem, das aus den Gräberfeldern der Przeworsk-Kultur bekannt ist. Im Fundstoff wurden auch Gefäße identifiziert, die ihre deutliche Analogien im Jastorf-Kreis haben. Da geschlossene Fundkomplexe in beiden Siedlungen fehlten, wurde das Material anhand einzelner Gefäßformen bestimmt, deren Datierung auf der Grundlage des Materials aus den Gräberfeldern erfolgte.

Keywords: Przeworsk-Kultur; Jastorf-Kultur; Siedlungen; nordöstliches Masowien; jüngere vorrömische Eisenzeit.

Podsumowanie

Liczne badania prowadzone w Polsce w związku z wielkimi inwestycjami drogowymi w ciągu ostatnich 20 lat przyniosły istotny przyrost informacji na temat osad kultury przeworskiej. W niniejszym artykule prezentowane są dwie osady odkryte na Mazowszu w Tomaszach, stan 4 i Magnuszewie Dużym, stan. 6. Pochodzące z nich materiały w większości przypadków powtarzają formy znane z licznych cmentarzysk kultury przeworskiej. Oprócz tego zidentyfikowano naczynia, które najlepsze analogie znajdują w kręgu jastorfskim. Brak zespołów zwartych na obydwu osadach wymusił posłużenie się datowaniem poszczególnych form naczyń opracowanym dla materiałów pochodzących z cmentarzysk.

Keywords: Kultura przeworska; kultura jastorfska; osady; północno-wschodnie Mazowsze; młodszy okres przedrzymski.

Der Forschungsstand über die Siedlungen der Przeworsk-Kultur im nordöstlichen Masowien (Abb. 1) ist höchst unbefriedigend. Nach T. Dąbrowska sind auf diesem Gebiet ca. 100 Fundstellen dieser Kultur zu verzeichnen, die in die jüngere vorrömische Eisenzeit datiert sind.¹ Davon gelten 40 als Siedlungen, aber nur auf acht Fundstellen wurden Ausgrabungen durchgeführt.² Nicht alle Ergebnisse wurden publiziert.

Diese Forschungslücke kann, zumindest teilweise, durch die einleitende Darstellung der zwei bis dato unpublizierten Siedlungen von Tomasz, Kr. Ostrołęka, Fdst. 4 und Magnuszew Duży, Kr. Maków Mazowiecki, Fdst. 6 geschlossen werden (Abb. 1).

Der erste Fundplatz liegt südöstlich vom Ort Tomasz, am rechten Ufer des Flusses Orz, auf einer ausgedehnten, flachen Anhöhe, die sanft zum Fluss geneigt ist. Mehrere Gefäßscherben wurden hier während der Geländebegehungen auf einer Fläche von 12 ha entdeckt (Abb. 2).³ Die Suchschnitte aus den Jahren 1985–1988⁴ erfassten eine Fläche von ca. 900 m², d. h. schätzungsweise lediglich ca. 0,75 % der Fläche der Fundstelle.

Im Laufe dieser Arbeiten sind eine gut erhaltene Kulturschicht, deren Mächtigkeit ca. 1 m betrug, sowie 86 Befunde, darunter Pfostenlöcher, mehrere Gruben und (auf dem Gebiet östlich der Weichsel seltene⁵) Hundebestattungen entdeckt worden (Abb. 3).

Stan badań nad osadami kultury przeworskiej na północno-wschodnim Mazowszu (ryc. 1), a zwłaszcza stan publikacji pozyskanych już materiałów jest wysoce niezadowolający. Według pracy T. Dąbrowskiej z 2008 roku, na omawianym terenie zarejestrowano ok. 100 stanowisk tejże kultury datowanych na młodszy okres przedrzymski.¹ Wśród nich 40 określono jako osady, przy czym przebadanych wykopaliskowo było zaledwie osiem,² a pełne wyniki tych prac opublikowano jedynie w odniesieniu do kilku z nich. Niedostatki w tym zakresie chciałbym więc, choć częściowo, wypełnić, przedstawiając wstępne charakterystyki dwóch, niepublikowanych do tej pory osad kultury przeworskiej odkrytych w Tomaszach, pow. ostrołęcki, stan 4 i Magnuszewie Dużym, pow. makowski, stan. 6 (ryc. 1).

Pierwsze z tych stanowisk położone jest na południowy wschód od miejscowości Tomasz, na prawym brzegu Orza, na rozległym niewielkim wyniesieniu, łagodnie opadającym ku rzece. Łączny obszar, na którego powierzchni w trakcie prac powierzchniowych³ znajdowano fragmenty naczyń, wynosi 12 hektarów (ryc. 2). Sondazowe badania wykopaliskowe przeprowadzono tu w latach 1985–1988⁴ przekopując ok. 900 m², co stanowi zaledwie 0,75 % szacowanej powierzchni stanowiska.

W trakcie prac odkryto stosunkowo dobrze zachowaną warstwę kulturową o miąższości dochodzącej miejscami do ok. 1 m, oraz 86 obiektów, a wśród nich pozostałości budowli o konstrukcji słupowej, szereg różnego

1 Dąbrowska 2008, 122–187, Karte 2.

2 Dźbądzek, Kr. Ostrołęka (Dąbrowska 2008, 133); Kołoząb, Kr. Płońsk (Pyrgała 1972, 57–59, 102, 109–112; Natuniewicz-Sekuła 2006); Kunin, Kr. Ostrołęka (Przewoźna-Armonowa 1983); Magnuszew Duży, Kr. Maków Mazowiecki, Fdst. 6 (Watemberska 2008); Słupno, Kr. Płock (Tomaszewska 1998, 62–72, 76–81, Abb. 33–39); Tomasz, Kr. Ostrołęka, Fdst. 4 (Prochowicz 1998; Prochowicz 1999, 310, 312, Abb. 2. 2; Prochowicz 2001; Prochowicz 2006; Maciałowicz 2004, 45–46); Wojsze, Kr. Ostrołęka, Fdst. 3 u. Zyguntowo, Kr. Ciechanów (Dąbrowska 2008, 183, 187). – Neben den Siedlungen der Przeworsk-Kultur aus der jüngeren vorrömischen Eisenzeit wurde auf dem hier behandelten Gebiet auch eine Siedlung der Jastorf-Kultur in Wyków, Kr. Płock untersucht (Tomaszewska 1998, 72–76, 81–90, Abb. 40–43, 45–47, 54–56).

3 Die Geländebegehungen wurden auf dieser Fundstelle zweimal durchgeführt: 1971 von S. Zapaśnik (im Auftrag des Landesdenkmalamtes; die Materialien werden im Museum für Kurpie-Kultur in Ostrołęka aufbewahrt) und 1981 von J. Kalaga (Institut für Archäologie der Warschauer Universität; die Materialien sind leider verschollen).

4 Durchgeführt im Rahmen des Forschungsprojekts *Studien über die urgeschichtliche und frühmittelalterliche Besiedlung des Tals des Flusses Orz*, das unter der Leitung von Prof. Dr. J. Okulicz-Kozaryna vom Institut für Archäologie der Universität Warschau stand. Grabungsleitung: J. Kowalski u. A. Waluś (beide: Universität Warschau).

5 Vgl. Grodnia, Kr. Sierpc; Kunin, Kr. Ostrołęka; Poświętne, Kr. Płońsk; Wielki Welcz, Kr. Grudziądz (Andrzejowski 1989; Makiewicz 1987, Abb. 1; Makiewicz 1994, Abb. 1; jeweils mit älterer Literatur).

1 Dąbrowska 2008, 122–187, mapa 2.

2 Dźbądzek, pow. ostrołęcki: Dąbrowska 2008, 133; Kołoząb, pow. płoński: Pyrgała 1972, 57–59, 102, 109–112; Natuniewicz-Sekuła 2006; Kunin, pow. ostrołęcki: Przewoźna-Armonowa 1983; Magnuszew Duży, pow. makowski, stan. 6: Watemberska 2008; Słupno, pow. płocki: Tomaszewska 1998, 62–72, 76–81, ryc. 33–39; Tomasz, pow. ostrołęcki, stan. 4: (Prochowicz 1998; Prochowicz 1999, 310, 312, ryc. 2. 2; Prochowicz 2001; Prochowicz 2006; Maciałowicz 2004, 45–46; Wojsze, pow. ostrołęcki, stan. 3 i Zyguntowo, pow. ciechanowski: Dąbrowska 2008, 183, 187. Poza osadami kultury przeworskiej z młodszy okresu przedrzymskiego, na omawianym terenie przebadane zostało również osiedle kultury jastorfskiej w Wykowie, pow. płocki (Tomaszewska 1998, 72–76, 81–90, ryc. 40–43, 45–47, 54–56).

3 Badania powierzchniowe na tym stanowisku były prowadzone dwa razy: w roku 1971 przez S. Zapaśnika, z ramienia ówczesnego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (materiały są przechowywane w Muzeum Kultury Kurpiowskiej w Ostrołęce) i w 1981 przez J. Kalagę z Instytutu Archeologii UW (materiały prawdopodobnie zaginęły).

4 Przeprowadzono je w ramach projektu badawczego „Studia nad starożytnym i wczesnośredniowiecznym osadnictwem doliny Orza” nadzorowanego przez prof. dr. hab. Jerzego Okulicza-Kozaryna z Instytutu Archeologii UW. Pracami wykopaliskowymi kierował Jacek Kowalski przy współpracy Adama Walusia – objaz z Instytutu Archeologii UW.

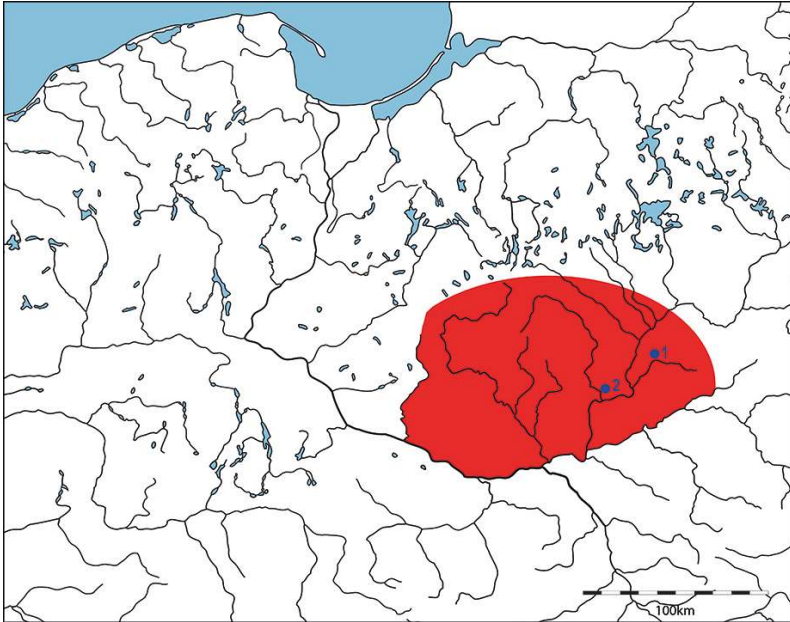

Abb. 1 Das Gebiet von Nordmasowien (rot) und Lage der Fundstellen in Tomasz (1) und Magnuszew Duży (2).

Ryc. 1 Przyjęty w pracy obszar północnego Mazowsza (kolor czerwony) wraz z lokalizacją stanowisk w Tomaszach (1) i Magnuszewie Dużym (2).

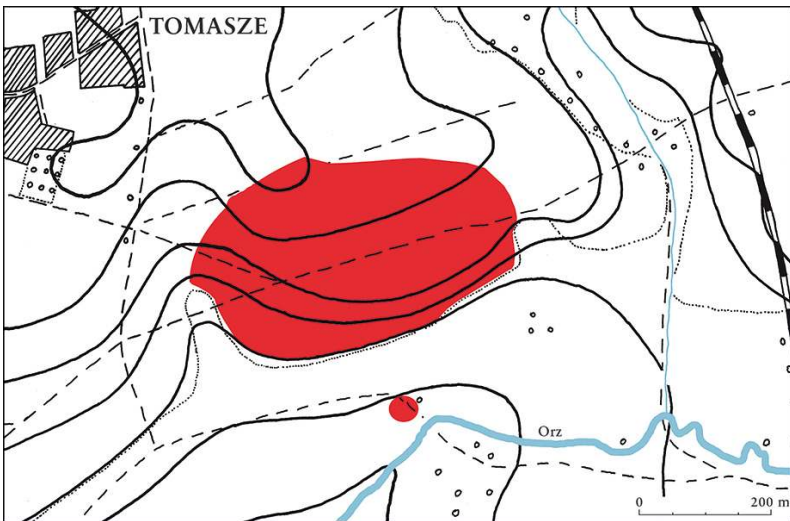

Abb. 2 Tomasz, Kr. Ostrołęka, Fdst. 4. Verbreitung der Oberflächenfunde.

Ryc. 2 Tomasz, pow. ostrołęcki, stan. 4 – zasięg występowania fragmentów naczyń na powierzchni stanowiska.

Neben den Siedlungsbefunden kamen in Tomasz (im nordwestlichen Teil der Fundstelle, ca. 200–300 m von der Siedlung entfernt) 10 Brandgrubengräber zutage. Ihre Ausstattung war bescheiden und bestand in den meisten Fällen aus mehreren Dutzend sekundär gebrannten Gefäßscherben der Przeworsk-Kultur aus den Stufen A₁ und A₂ der jüngeren vorrömischen Eisenzeit.⁶ Möglicherweise sind dies Überreste einer einstigen großen Nekropole. Im Jahr 1971, bei der Oberflächenprospektion auf dem Areal westlich von den später registrierten Gräbern, stieß man auf Fragmente verbrannter

rodzaju jam, jak również rzadkie na terenach na wschód od Wisły⁵ pochówki psów (ryc. 3).

Poza obiektami osadowymi na stanowisku 4 w Tomaszach zarejestrowano również 10 ciepłych grobów jamowych. Znajdowały się one w północno-zachodniej części stanowiska w odległości ok. 200–300 m od osady. Ubogie wyposażenie tych grobów ograniczało się w większości wypadków do kilkudziesięciu fragmentów przepalonych naczyń, które należy wiązać

6 Oporska 2006.

5 Obiekty takie zostały dotychczas odkryte w Grodni, pow. sierpecki, Kuninie, pow. ostrołęcki, Poświętnem, pow. płoński, Wielkim Węlczu, pow. grudziądzki (por. Andrzejowski 1989; Makiewicz 1987, ryc. 1; Makiewicz 1994, ryc. 1; tam wcześniejsza literatura).

Knochen und auf den Bügel einer aus einer Kupferlegierung gefertigten, völkerwanderungszeitlichen Fibel vom Typ Dollkeim-Kovrovo (Taf. 1. 5).⁷ In dem auf der Fundstelle angelegten Schnitt entdeckte man aber keine Befunde, was möglicherweise indiziert, dass das Gräberfeld partiell zerstört worden ist.

Metallfunde sind auf der Fundstelle in Tomasze spärlich vertreten. Zwei von ihnen – die bereits erwähnte Fibel vom Typ Dollkeim-Kovrovo und eine eiserne Spange des Typs A.161–162⁸ (Taf. 1. 4) – sind der Wielbark-Kultur zuzuordnen. Mit der Przeworsk-Kultur ist hingegen eine aus einer Kupferlegierung gefertigte Nadel zu verbinden, die mit dem Typ Beckmann IVa.64⁹ (Taf. 1. 3) korrespondiert.

Das älteste Fundstück (Taf. 1. 1) stellt eine aus einer Kupferlegierung gefertigte Nadel dar, die an den Hollstein-Typ anknüpft¹⁰ und mit der Stufe Lt C1 zu verbinden wäre. Es ist nicht auszuschließen, dass sie ein Nachweis für die Anwesenheit der Bevölkerung der Jastorf-Kultur auf diesem Gebiet ist. Die sehr frühe Datierung erlaubt es aber nicht, diesen Fund mit anderen Jastorf-Materialien in Verbindung zu setzen.

Unter diesen fällt besonders das Bruchstück eines Feuerbocks (Taf. 1. 2) auf, der einige Züge des Typs Ghelăiești aufweist.¹¹ Das Exemplar aus Tomasze ist aber anders als die klassischen Nachweise verziert – es verfügt über mindestens zwei Streifen eingedrückter Dreiecke, die voneinander durch eine Furche getrennt sind. Die nächstgelegenen Fundstellen,¹² auf denen man derartig verzierte Feuerböcke entdeckte, sind Haćki, Kr. Bielsk Podlaski, Fdst. 1C, Wytyczno, Kr. Włodawa, Fdst. 5 und Werbkowice-Kotorów, Kr. Hrubieszów; ein sehr ähnliches Stück stammt auch aus Vilstrup Vestermark in Dänemark.¹³

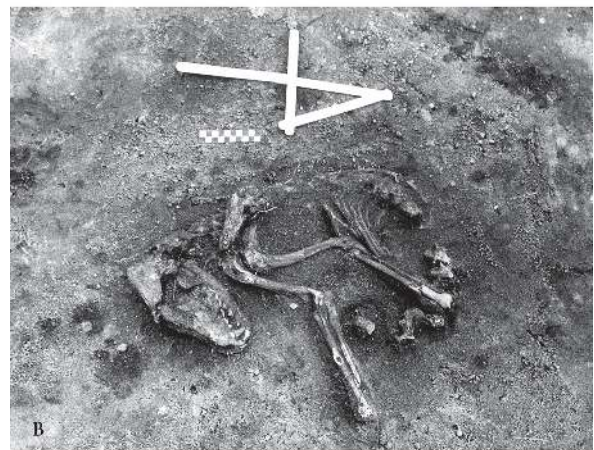

Abb. 3 Tomasze, Kr. Ostrołęka, Fdst. 4. Hundebestattungen.

Ryc. 3 Tomasze, pow. ostrołęcki, stan. 4 – pochówki psów.

7 Prochowicz 2001.

8 Vgl. Andrzejowski 1989, 114; Nowakowski 2001, 141.

9 Beckmann 1966, 27, Taf. 2. 64.

10 Prochowicz 2006.

11 Babeş 1993, 77, 78, Abb. 22, Taf. 17. 11; 22. 12; 25. 3–5; 26. 51; 51. 27, 28.

12 Feuerböcke in polnischen Fundkontexten: zuletzt Michałowski und Teska 2013. Die durch diese Verfasser veröffentlichte Liste ist eigentlich um mehrere Funde zu ergänzen: Dobryń Mały, Kr. Biała Podlaska, Fdst. VII: Bienia und Żółkowski 1994, 76; Kraków-Wyciąże, Fdst. 5: Woźniak und Poleska 1999, 384–385, 388, Abb. 3. p, r; Leszczany, Kr. Chełm, Fdst. 3: Mazurek 1996, 11, Taf. III. 5; Oronne, Kr. Garwolin; Czarnecka 2012, 123, 132, Abb. 12. 14; Strzyżów, Kr. Hrubieszów: Dąbrowska 1994, 73.

13 Haćki, Kr. Bielsk Podlaski, Fdst. 1C: Kobyliński und Szymański 2005, 55, Abb. III–13, Fot. III–6; Wytyczno, Kr. Włodawa, Fdst. 5: Mazurek 1994, 84, Abb. 1. 8–9; Mazurek 1996, 22, Taf. VIII. 5–6; Werbkowice Kotorów, Kr. Hrubieszów: Dąbrowska und Liana 1963, 50, 57, Abb. 8 e; Vilstrup Vestermark, DK: Becker 1961, Taf. 58 g, h.

z kulturą przeworską i datować w ramach faz A₁ i A₂ młodszego okresu przedrzymskiego.⁶

Niewykluczone, że mogą one być częścią pierwotnie dużo większej nekropolii. W trakcie badań powierzchniowych w 1971 roku, na obszarze położonym na zachód od zarejestrowanych później grobów, natrafiono na fragmenty przepalonych kości oraz kabłąk wykonanej

6 Oporska 2006.

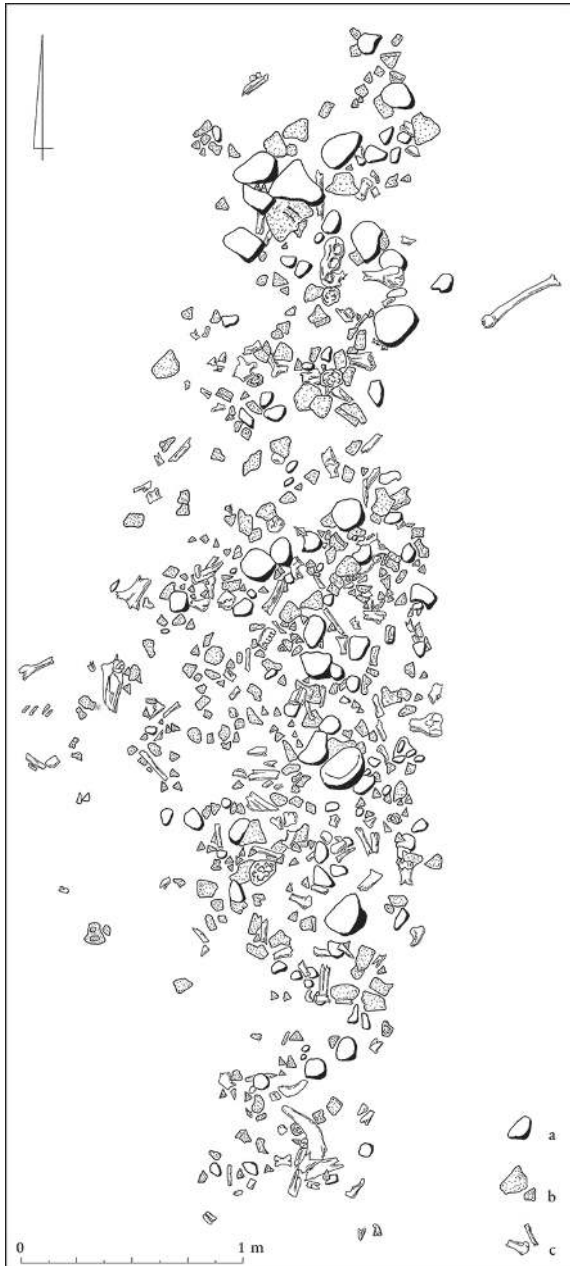

Abb. 4 Tomasz, Kr. Ostrołęka, Fdst. 4, Befund 17. a: Steine; b: Gefäßfragmente; c: Fragmente von Tierknochen.

Ryc. 4 Tomasz, pow. ostrołęcki, stan. 4 – obiekt 17, a – kamienie, b – fragmenty naczyń, c – fragmenty kości zwierzęcych.

Die oben genannten Funde stammen – ähnlich wie die allermeisten von den 36 000 in Tomasz entdeckten Gefäßfragmenten – aus der Kulturschicht. Nur ein relativ geringer Teil des Gesamtinventars wurde aus Befunden geborgen. Unter ihnen verdient Befund 17 besondere Aufmerksamkeit (Abb. 4). Entdeckt wurde er auf einer Tiefe von ca. 0,5 m unter der Humusoberkante. Er

ze stopu miedzi zapinki typu Dollkeim-Kovrovo (tabl. 1. 5) datowanej na okres wędrówek ludów.⁷ W założonym później w tym miejscu wykopie badawczym nie odkryto jednak jakichkolwiek obiektów, co może wskazywać na częściowe zniszczenie tego cmentarzyska.

Na opisywanym stanowisku odkryto stosunkowo niewiele przedmiotów metalowych. Dwa z nich, tj. wspomnianą już wyżej zapinkę oraz żelazną fibulę typu A.161–162⁸ (tabl. 1. 4), należy przypisać trudnej do uchwycenia w ceramice, wielbarskiej fazie zasiedlenia stanowiska. Z kulturą przeworską natomiast można łączyć szpilę wykonaną ze stopu miedzi, zbliżoną do typu Beckmann IVa.64 (tabl. 1. 3).⁹

Zdecydowanie najstarszym zabytkiem, datowanym na fazę Lt C1 (tabl. 1. 1), jest szpila ze stopu miedzi, nawiązująca formą do grupy szpil holztyńskich.¹⁰ Niewykluczone, że stanowi ona świadectwo obecności ludności kultury jastofskiej na tym terenie, jednak ze względu na bardzo wczesną chronologię trudno ów zabytek powiązać z innymi materiałami tej kultury, odkrytymi w Tomaszach.

Wśród nich zwraca uwagę fragment tzw. wilka ogniowego (tabl. 1. 2), zbliżonego do typu Gheläięsti.¹¹ W stosunku do klasycznych form egzemplarz z Tomaszów jest jednak inaczej zdobiony – ma przynajmniej dwa pasma odciskanych trójkątów oddzielonych bruzdą. Najbliższe znaleziska¹² tak dekorowanych wilków ogniowych pochodzą z Haciek, pow. bielski, stan. 1C, Wytyczna, pow. włodawski, stan. 5 oraz Werbkowic Kotorowa, pow. hrubieszowski; jako dalszą terytorialnie analogię można tu wymienić egzemplarz Vilstrup Vestermark w Danii.¹³

Wymienione wyżej zabytki, podobnie jak znakomita większość z 36 000 fragmentów naczyń odkrytych

7 Prochowicz 2001.

8 Por. Andrzejowski 1989, 114; Nowakowski 2001, 141.

9 Beckmann 1966, 27, tabl. 2. 64.

10 Prochowicz 2006.

11 Babeş 1993, 77, 78, ryc. 22, tabl. 17. 11; 22. 12; 25. 3–5; 26. 51; 51. 27, 28.

12 Ostatnio na temat odkryć pomiędzy Odrą a Bugiem: Michałowski i Teska 2013. Podaną przez tych autorów listę znalezisk należy uzupełnić o egzemplarze pochodzące z Dobrynia Małego, pow. bialski, stan. VII (Bienia i Żółkowski 1994, 76), Krakowa-Wyciąża, stan. 5 (Woźniak i Poleska 1999, 384–385, 388, ryc. 3 p, r), Leszczan, pow. chełmski, stan. 3 (Mazurek 1996, 11, tabl. III 5), Oronnego, pow. garwoliński (Czarnecka 2012, 123, 132, ryc. 12. 14) i Strzyżowa, pow. hrubieszowski (Dąbrowska 1994, 73).

13 Haćki: Kobylński i Szymański 2005, 55, ryc. III–13, fot. III–6; Wytyczna: Mazurek 1994, 84, ryc. 1. 9, 8; Mazurek 1996, 22, tabl. VIII 5, 6; Werbkowice-Kotorów: Dąbrowska i Liana 1963, 50, 57, ryc. 8 e; Vilstrup Vestermark, DK: Becker 1961, tabl. 58 g, h.

bildete eine im Planum unregelmäßige Schicht von Steinen, Gefäßfragmenten und Tierknochen, deren Länge ca. 6 m, Breite ca. 2 m und Mächtigkeit ca. 0,1 m betrug. Es ließ sich keine Grube feststellen, die mit diesem Objekt in Verbindung zu bringen wäre (Abb. 4 und 5).¹⁴

Das gewonnene Material umfasst 1664 Scherben. Die naturwissenschaftlichen Analysen¹⁵ ergaben, dass bei ihrer Fertigung örtlicher, fetter Lehm benutzt wurde. Als Magerungszusatz verwendete man Granitgrus, man achtete dabei wenig auf den Grad seiner Zerkleinerung. Der Magerungszusatz fehlte bei nur 20 Keramikfragmenten.

Die größte Gruppe (ca. 500 Stück) bilden Fragmente von Gefäßen mit gerauter Oberfläche. Die nächstgrößten Gruppen sind entsprechend Fragmente von Gefäßen mit glatter, polierter bzw. rauher Oberfläche.

Die meisten Keramikfragmente aus dem Befund 17 waren dermaßen zerkleinert, dass die Formrekonstruktion kaum möglich war. Daher hat man die Gefäßscherben (im Unterschied zu jenen aus Magnuszew Duży; siehe unten) grob in zwei Gruppen eingeteilt: mit verdickten (Taf. 2. 1–22) und mit einfachen bzw. mit nur leicht verdickten Rändern. Zur ersten Gruppe gehören vor allem Gefäße, deren Bauch einen größeren Durchmesser als die Mündung aufweist. Morphologisch sind sie zu bauchigen Gefäßen bzw. zu Formen mit abgerundetem Bauch zu rechnen. Ihre erhaltenen Teile haben glatte, manchmal auch geraute Oberfläche, der Mündungsdurchmesser beträgt 16 bis 28 cm (Taf. 2. 23–31, 3. 1–2).

Eine nächste Gruppe bilden Gefäße mit Bäuchen, deren Durchmesser dem der Mündung gleicht bzw. geringer als dieser ist. In der Klassifizierung von T. Dąbrowska entspricht dies den Bechern oder einer Variante von Gefäßen mit abgerundetem Bauch. Der Mündungsdurchmesser schwankt zwischen 14,5 und ca. 30 cm. Die Oberfläche ist glatt, poliert bzw. rau (Taf. 3. 4–11).

Hierzu sind auch Fragmente von Schalen (Taf. 3. 12–15) zu zählen. Sie kommen in zwei Varianten vor: Die erste zeichnet sich durch einen oberhalb des Umbruchs abgerundeten Bauch aus, der Mündungsdurchmesser beträgt 17 bis 22 cm. Die zweite Variante bil-

Abb. 5 Tomasz, Kr. Ostrołęka, Fdst. 4. Befund 17. A: allgemeine Ansicht; B: Detail.

Ryc. 5 Tomasz, pow. ostrołęcki, stan. 4 – obiekt 17, A – widok ogólny, B – zbliżenie na jedną z części obiektu.

w Tomaszach, pochodzą z warstwy kulturowej. Stosunkowo niewielka część tego zbioru została znaleziona w obiektach. Wśród nich natomiast szczególną uwagę zwraca obiekt oznaczony numerem 17 (ryc. 4). Zauważono go na głębokości ok. 0,5 m od powierzchni gruntu jako zalegającą na calcu nieregularną w zarysie warstwę kamieni, fragmentów naczyń i kości zwierzęcych, o długości ok. 6 m, szerokości ok. 2 m i miąższości ok. 0,1 m. Nie zdołano zaobserwować żadnej jamy, którą można by powiązać z tym obiektem (ryc. 4 i 5).¹⁴

Materiał zabytkowy, jaki z niego pozyskano obejmuje 1664 fragmenty lepianych ręcznie naczyń. Według wyników przeprowadzonych badań specjalistycznych,¹⁵ do ich wyrobu używano tłustej gliny miejscowego pochodzenia, którą schudzano pokruszonymi skałami granitowymi, nie zwracając szczególnej uwagi na stopień ich rozdrobnienia. W przypadku zaledwie 20 fragmen-

14 Prochowicz 1998, 21–24.

15 Durchgeführt von Prof. Dr. Maciej Pawlikowski von der Akademie für Bergbau und Hüttenwesen in Kraków, dem ich an dieser Stelle herzlich danken möchte.

14 Prochowicz 1998, 21–44.

15 Badania te wykonał prof. dr hab. Maciej Pawlikowski z Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie, za co chciałem mu w tym miejscu serdecznie podziękować.

den kleine Schälchen (der Mündungsdurchmesser beträgt 10 bis 14 cm) mit schrägen, leicht abgerundeten Wandungen.

Eher als Schalen sind auch alle Fragmente von Gefäßen mit einfachen bzw. leicht verdickten Rändern zu bezeichnen. Der Mündungsdurchmesser ist in meisten Fällen schwer zu bestimmen. Im Fundstoff lassen sich zwei Spielarten aussondern (Taf. 4. 4, 6–8). Die erste bilden Fragmente von Schalen mit schrägem, oben manchmal abgerundetem Profil und mit von innen verdickten Rändern. Die zweite bilden Fragmente von Schalen mit meist abgerundetem, manchmal aber flach abgestrichenem Rand.

Die bisher besprochenen Fragmente bildeten einst mittlere oder obere Teile der Gefäße. Im Befund 17 entdeckte man außerdem viele Bodenfragmente (Taf. 4. 9–12). Besondere Aufmerksamkeit verdient der erhaltene untere Teil einer Schale mit hängenden Ösen (Taf. 4. 13), die in der Przeworsk-Kultur ein Nachklang der Tradition des Jastorf-Kreises ist.¹⁶

Abschließend lässt sich über die Keramik aus dem Befund 17 feststellen, dass nahezu alle identifizierten Formen Analogien im Fundstoff der Przeworsk-Kultur aus der jüngeren vorrömischen Eisenzeit finden.¹⁷

Die zweite im Text behandelte Fundstelle liegt südlich vom Dorf Magnuszew Duży, auf einer kleinen, ca. 8 m hohen Anhöhe, deren Fläche ca. 60 a beträgt. Der östliche und westliche Teil dieser Anhöhe wurde teilweise durch den mäandrierenden Fluss Orzyc zerstört (Abb. 6), was übrigens zur Entdeckung der Fundstelle führte. Im Herbst 2004 bemerkte man am östlichen, durch das Flusswasser unterhöhlten Rand des Hügels eine schwarze Schicht mit zahlreichen Gefäßfragmenten der Przeworsk-Kultur aus der jüngeren vorrömischen Eisenzeit.

2006 wurde eine einwöchige Grabung unter der Leitung des Verfassers durchgeführt. Eine Bearbeitung des Materials erfolgte in der unveröffentlichten Magisterarbeit von K. Watemborska-Rakowska.¹⁸ Die Gesamtfläche der Suchschnitte (am östlichen, unterhöhlten Hügelrand) betrug 55 m² (Abb. 7). Auf dem Gelände befanden sich ebenfalls Überreste von Verschanzungen aus

tów nie zaobserwowano śladów jakiegokolwiek domieszki.

Wśród pochodzących z obiektu 17 fragmentów naczyń, największą grupę (ok. 500 sztuk) tworzą pozostałości naczyń o chropowatej w różny sposób powierzchni. Kolejne pod względem liczebności są fragmenty naczyń o powierzchniach gładkich, potem zaś gładkich i wyświecanych, a najmniej liczne są fragmenty naczyń o powierzchniach szorstkich.

Większości z 1664 fragmentów z obiektu 17, ze względu na znaczny stopień rozdrobnienia nie dało się ze sobą połączyć i wykleić. Dlatego też analizując materiał trudno było się odnieść do jakiegokolwiek typologii bazującej na całych formach. Fragmenty naczyń z obiektu 17 w odróżnieniu od tych odkrytych w Magnuszewie Dużym (patrz niżej), podzielono więc ogólnie na dwie grupy: o wyraźnie pogrubionych brzegach (tabl. 2. 1–22) i o brzegach prostych lub tylko nieznacznie pogrubionych. W pierwszej z tych grup można wymienić naczynia o średnicy brzuśca większej od średnicy wylewu, które możemy identyfikować z naczyniami baniastymi lub jedną z odmian naczyń o zaokrąglonym brzuścu.¹⁶ Zachowane ich części mają powierzchnie gładkie, czasami też i chropowate, a średnica ich wylewów waha się od 16 do 28 cm (tabl. 2. 23–31; 3. 1–2).

Kolejny zbiór tworzą naczynia o maksymalnej wyđętości brzuśca równej lub mniejszej od średnicy wylewu, co w podziale T. Dąbrowskiej może odpowiadać kubkom lub kolejnemu wariantowi naczyń o zaokrąglonym brzuścu.¹⁷ Średnice wylewów wahają się od 14,5 do ok. 30 cm. Powierzchnie zewnętrzne zaś są gładkie, gładkie wyświecane i szorstkie (tabl. 3. 4–11).

Do omawianej grupy naczyń należy też zaliczyć fragmenty mis (tabl. 3. 12–15), wśród których dało się wydzielić pozostałości dwóch różnych odmian. Pierwsza z nich ma zaokrąglone powyżej załomu brzuśce i średnice wylewów w granicach 17 do 22 cm. Druga zaś to małe miseczki (średnice wylewów 10–14 cm) o ukośnych, lekko zaokrąglonych ściankach.

Również jako misy należy chyba określić wszystkie fragmenty drugiej wydzielonej grupy naczyń, o brzegach prostych lub tylko nieznacznie pogrubionych. Wyróżniono tutaj dwie odmiany (tabl. 4. 4, 6–8). Pierwszą z nich tworzą fragmenty mis o ukośnych, w górze czasem zaokrąglonych ściankach i pogrubionych od środka

16 Vgl. Prochowicz 1998, 69; Maciałowicz 2004, 46–48.

17 Vgl. z. B. Dąbrowska 1973; Dąbrowska 1997.

18 Ich danke ihr an dieser Stelle dafür, dass sie mir diese Arbeit zur Verfügung stellte.

16 Dąbrowska 1973, 504–505.

17 Dąbrowska 1973, 500–501, 505.

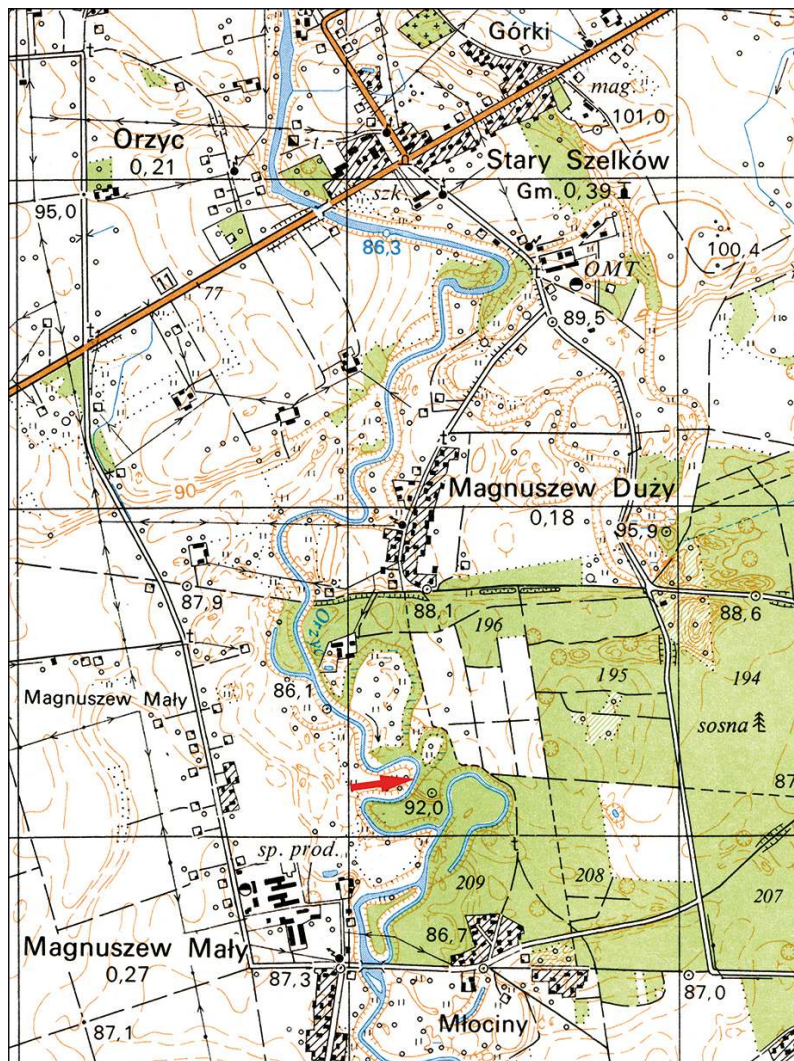

Abb. 6 Magnuszew Duży, Kr. Maków Mazowiecki, Fdst. 6. Lage der Fundstelle (Maßstab 1:25000).

Ryc. 6 Magnuszew Duży, pow. makowski, stan. 6 – lokalizacja stanowiska, skala 1:25000.

dem II. Weltkrieg, die zur Zerstörung der Fundstelle bedeutend beigetragen haben.

Bei einer Tiefe von 0,4 bis 0,6 m unter der Humusoberkante, unterhalb von einer Schicht von Waldhumus und von gelbem, mit braunem Boden vermischtem Sand wurde eine schwarze Kulturschicht erfasst, deren Stärke bis 0,25 m betrug und deren Ausmaß sich nicht bestimmen ließ. Sie enthielt zahlreiche Gefäßfragmente, die häufig in unregelmäßigen Fundkonzentrationen zutage traten (Abb. 8). In der Kulturschicht wurde auch eine halbrunde steinerne Konstruktion entdeckt – vermutlich die Überreste einer Herdstelle (Abb. 9). Unter dieser Schicht entdeckte man im sandigen Boden Umrisse von zwei Gruben.

brzegach. Drugą zaś fragmenty mis o brzegach przeważnie zaokrąglonych, czasem jednak płasko ściętych. Średnice w obu przypadkach są trudne do ustalenia.

Omówione do tej pory fragmenty naczyń pochodziły z ich górnych lub środkowych części. W obiekcie 17 odkryto poza nimi bardzo wiele różnego rodzaju den i części przydennych (tabl. 4. 9–12), których jednak nie dało się przypisać żadnej z wcześniej omówionych form. Wśród nich na szczególną uwagę zasługuje zachowana dolna część tzw. misy z wiszącymi uchami (tabl. 4. 13), która jest przejawem tradycji kultury jastorfskiej w materiałach przeworskich.¹⁸

Podsumowując omawianie ceramiki z obiektu 17 należy stwierdzić, że prawie wszystkie ze zidentyfikowanych form znajdują analogie w materiałach sepulkral-

¹⁸ Por. Prochowicz 1998, 69; Maciałowicz 2004, 46–48.

Abb. 7 Magnuszew Duży, Kr. Maków Mazowiecki, Fdst. 6. Rekonstruiertes Profil des durch den Fluss zerstörten östlichen Teils des Hügels, auf dem sich die Fundstelle befindet.

Ryc. 7 Magnuszew Duży, pow. makowski, stan. 6 – oczyszczony profil zniszczonej przez rzekę wschodniej części wzgórza, na którym posadowione jest stanowisko.

Im Zuge der Untersuchungen stieß man insgesamt auf ca. 7000 Fragmente von Keramikgefäßen. Die allermeisten von ihnen (ca. 5500) stammen aus der oben erwähnten schwarzen Schicht (Kulturschicht) und aus dem Pflughorizont. Die Mehrheit der Gefäßfragmente (insgesamt ca. 4000) weist geraute Oberfläche auf; ca. 2500 Scherben haben eine raue bzw. glatte Oberfläche. Den kleinsten Anteil (ca. 500 Stück) bildeten Fragmente mit glatter bzw. polierter Oberfläche.

Der Erhaltungszustand der Materialien aus Magnuszew Duży ist unterschiedlich. Der Zerscherbungsgrad der Keramikfragmente machte in vielen Fällen eine Rekonstruktion unmöglich, dennoch gelang es überraschend häufig beträchtliche Gefäßteile zu rekonstruieren und sie somit (zumindest mit hoher Wahrscheinlichkeit) bestimmten morphologischen Typen zuzuordnen.

Als Becher wurden Gefäße mit und ohne Henkel und einem Mündungsdurchmesser zwischen 8 und 16 cm bezeichnet (Taf. 5. 1–8). Die meisten von ihnen weisen glatte bzw. polierte Oberflächen auf. Sie kommen in zylindrischen/blumentopfförmigen, birnenförmigen, eiförmigen (hier: meist unsorgfältig ausgeführt) und abgerundeten Varianten vor.¹⁹

Eine nächste Gruppe bildeten die Schalenfragmente (Taf. 5. 9–17). Ihr Durchmesser – soweit er rekonstruierbar ist – schwankt zwischen 18 und 26 cm. Neben den Exemplaren mit glatter Oberfläche gibt es auch solche mit gerauter Oberfläche. Die Ausformung des Bauches

der Kultur przeworskiej, datowanych szeroko na cały młodszy okres przedrzymski.¹⁹

Drugie z omawianych stanowisk, położone jest na południe od wsi Magnuszew Duży, na niewielkim wzgórzu, o powierzchni ok. 60 arów, wznoszącym się ok. 8 m ponad otaczający je teren. Wschodnia i zachodnia część tego wyniesienia została częściowo zniszczona przez meandrującą rzekę Orzyc (ryc. 6). Właśnie tej niszczycielskiej działalności rzeki zawdzięczamy odkrycie stanowiska. Jesienią 2004 roku zaobserwowano na wschodniej, podmytej przez rzekę, krawędzi wzgórza czarną warstwę z licznymi fragmentami naczyń kultury przeworskiej z młodszego okresu przedrzymskiego.

Tygodniowe badania wykopaliskowe zostały przeprowadzone w 2006 roku. Pracami kierował R. Prochowicz, a materiał opracowała w ramach niepublikowanej pracy magisterskiej K. Watemborska-Rakowska.²⁰ Wykopy badawcze o łącznej powierzchni 55 m², zlokalizowano wzdłuż podmytego przez rzekę wschodniego skraju wzgórza (ryc. 7). Na terenie tym znajdowały się również pozostałości umocnień z drugiej wojny światowej, które w istotny sposób przyczyniły się do zniszczenia stanowiska.

Na głębokości od 0,4 do 0,6 m od powierzchni gruntu, pod warstwami humusu leśnego i żółtego piasku wymieszanego z brunatną ziemią odsłonięto czarną warstwę, grubości do 0,25 m, której zasięgu w poziomie nie udało się określić. Odkryto w niej bardzo liczne fragmenty naczyń tworzące nieregularnie rozmieszczone skupiska (ryc. 8), a także półkolistą konstrukcję kamienną – prawdopodobnie pozostałość paleniska (ryc. 9). Pod warstwą tą zaobserwowano jeszcze zarysy dwóch, płytko zagłębionych w piasek calcowy jam.

W trakcie badań odkryto łącznie ok. 7000 fragmentów naczyń glinianych. Znakomita większość z nich – łącznie ok. 5500 pochodzi ze wspomnianej czarnej warstwy oraz znajdującej się nad nią warstwy żółtego i ciemnobrunatnego piasku, która powstała w trakcie kopania umocnień wojennych, niszczących stanowisko. Najwięcej fragmentów naczyń (łącznie ok. 4000) ma chropowatą powierzchnię; na drugim miejscu – ok. 2500 – są pozostałości naczyń o powierzchni szorstkiej lub gładkiej. Najmniej liczny zbiór – ok. 500 – stanowią fragmenty o powierzchni gładkiej, wyswieceanej.

19 Por. np. Dąbrowska 1973; Dąbrowska 1997.

20 Chciałem jej w tym miejscu serdecznie podziękować za udostępnienie opracowania.

19 Dąbrowska 1997, 500–501.

und der Mündung erlaubt die Einteilung in folgende Varianten:

- mit abgerundetem Bauch und hoch angesetztm Umbruch;²⁰
- mit nicht abgesetztem, nach innen gebogenen Rand;²¹
- trichterförmige Exemplare mit einer einfachen, nicht abgesetzten Mündung.²²

Alle diese Varianten finden zahlreiche Analogien in den Grabfunden der Przeworsk-Kultur der Stufen A₂ und A₃.²³

Fremdformen sind in der Gruppe der Schalen vertreten durch Exemplare mit hängenden Ösen (Taf. 5. 18–19) und mit Löchern direkt oberhalb des Bodens (Taf. 6. 1–2). Erstere spiegeln die Einflüsse des Jastorf-Kreises wider,²⁴ die Herkunftsbestimmung der zweiten Gruppe bereitet hingegen gewisse Probleme. Die einzigen Vergleichsfunde stammen aus den Fundstellen in Wojnowo (Befund B46) und in Poznań-Nowe Miasto (Befund 124), jeweils Kr. Poznań.²⁵ Im ersten Fall handelt es sich um eine Schale, die sich nur durch zusätzliche Öffnungen im Boden unterscheidet. Vom Stück aus Poznań-Nowe Miasto ist nur unterer Teil erhalten geblieben, die Zuweisung als Schale ist also nicht sicher. Im Unterschied zu den Exemplaren aus Magnuszew Duży besitzt dieses Gefäßfragment Öffnungen im Boden, es weist auch ein leicht ovales Profil auf.

Beide Gefäße stammen aus Befunden, die Keramikfragmente der Jastorf-Kultur enthielten.²⁶ In diesem Kulturkreis sind zwar Schalen mit gerade gestalteten Wandungen anzutreffen, sie weisen aber keine Öffnungen direkt oberhalb des Bodens auf.²⁷ Den Exemplaren aus Magnuszew Duży stehen auch einige Deckelformen aus der Siedlung in Hodde, DK, morphologisch nahe.²⁸ Am Rande sei zu bemerken, dass die Öffnungen in der Wand

Stan zachowania materiałów ceramicznych z Magnuszewska Dużego jest dość zróżnicowany. Mimo iż stopień rozdrobnienia fragmentów ceramiki w wielu przypadkach uniemożliwia jakkolwiek rekonstrukcję, to jednak nadspodziewanie często w porównaniu z wieloma osadami udało się wykleić znaczne partie naczyń. Umożliwiło to z dużym prawdopodobieństwem przydzielenie ich do określonych typów.

Jako kubki zostały określone naczynia z uchem lub bezuche, o średnicy wylewu mieszczącej się w przedziale od około 8 do 16 cm (tabl. 5. 1–8). Większość z nich ma powierzchnie gładkie i gładkie wyświecane. Ze względu na sposób ukształtowania brzuśca możemy wśród kubków wyróżnić odmiany o zaokrąglonym brzuścu, cylindryczne/doniczkowate, gruszkowate i na ogół niestaranie wykończone – jajowate.²¹

Kolejną grupę tworzą pozostałości mis (tabl. 5. 9–17). Ich średnice wahają się od 18 do 26 cm, przy czym należy zaznaczyć, iż w większości przypadków stan zachowania uniemożliwia określenie tego wymiaru. Obok egzemplarzy o gładkich powierzchniach trafiają się tu naczynia o powierzchniach szorstkich lub wręcz chropowatych. Ze względu na ukształtowanie brzuśca i wylewu grupę mis można podzielić na następujące odmiany:

- o zaokrąglonym brzuścu, którego załom jest umieszczony w górnej partii naczynia²²
- o niewyodrębnionej krawędzi nachylonej do wnętrza naczynia²³
- o lejkowato ukształtowanych ściankach brzuśca i prostym, niewyodrębnionym wylewie.²⁴

Wszystkie te odmiany znajdują liczne analogie wśród naczyń pochodzących z grobów kultury przeworskiej, datowanych na fazy A₂ i A₃ młodszego okresu przedrzymskiego.²⁵

Jako formy obce należy tu przedstawić, zaliczone również do grupy mis naczynia z tzw. wiszącymi uchami (tabl. 5. 18–19) oraz z otworami w ściankach tuż nad poziomem dna (tabl. 6. 1–2). Pierwsze z nich są przejawem

20 Dąbrowska 1973, 501.

21 Dąbrowska 1973, 502.

22 Dąbrowska 1973, 502.

23 Vgl. z. B. Dąbrowska 1973; Dąbrowska 1997.

24 Vgl. Prochowicz 1998, 69; Maciałowicz 2004, 46–48.

25 Wojnowo: Kasprovicz 2004, 220–221, 229, Abb. 5. 2; Poznań-Nowe Miasto: Kasprovicz 2008, 228, Taf. 7. 7.

26 Vgl. Kasprovicz 2004, 227, 229, Abb. 5; Kasprovicz 2008, Taf. 7.

27 Z. B. Becker 1961, Taf. 56 a; 82 l; 86 a; Hvass 1985, Taf. 130 f; 133 g; 146 k.

28 Hvass 1985, Taf. 126 e; 148 c, d.

21 Dąbrowska 1997, 500–501.

22 Dąbrowska 1973, 501.

23 Dąbrowska 1973, 502.

24 Dąbrowska 1973, 502

25 Por. np. Dąbrowska 1973; Dąbrowska 1997.

Abb. 8 Magnuszew Duży, Kr. Maków Mazowiecki, Fdst. 6. Fundanhäufung in der Kulturschicht bei der Exploration während der Untersuchung.

Ryc. 8 Magnuszew Duży, pow. makowski, stan. 6 – jedno ze skupisk fragmentów naczyń w obrębie warstwy kulturowej w trakcie eksploracji.

Abb. 9 Magnuszew Duży, Kr. Maków Mazowiecki, Fdst. 6. Steinkonstruktion aus der Kulturschicht.

Ryc. 9 Magnuszew Duży, pow. makowski, stan. 6 – konstrukcja kamienna odkryta w warstwie kulturowej.

auch manche anderen Gefäße aus dieser Fundstelle besitzen, die aber anders ausgeformt sind.²⁹ Die hier dargestellten Beispiele liefern einige Indizien dafür, dass die in Magnuszew Duży entdeckten Schalen mit Öffnungen direkt oberhalb des Bodens durch die Jastorf-Kultur inspiriert waren. Determinierend für ihre Form war vielleicht aber ihre Funktion und der Mangel an Analogien aus dem Gebiet der Przeworsk-Kultur resultiert einfach aus dem lückenhaften Forschungsstand.

Eine nächste Gruppe sind Gefäße mit abgesetztem Hals. Der Mündungsdurchmesser (üblicherweise 18–28 cm) ist hier geringer als die Gefäßhöhe und der Bauchdurchmesser (Taf. 6. 3–6).³⁰ Die Oberfläche ist sorgfältig ausgeführt.

Vertreten sind auch bauchige Gefäße (Taf. 6. 7; 7. 1–5). Verglichen mit der vorigen Gruppe fehlt hier ein abgesetzter Hals, der Bauchumbruch befindet sich niedriger.³¹ Der Mündungsdurchmesser schwankt zwischen 21 und 38 cm, die Oberfläche ist glatt oder geraut.

Die zahlenstärkste Gruppe bilden die mittelgroßen bzw. großen, eiförmigen Formen (Taf. 7. 6–7; 8. 1–2). Die Randlippe ist entweder einfach gestaltet oder leicht verdickt und nach innen gebogen.³² Die Oberfläche ist rau oder geraut, der Mündungsdurchmesser variiert zwischen 20 und 34 cm.

wpływów, docierających z kultury jastorfskiej,²⁶ określenie pochodzenia drugich przysparza zaś pewnych problemów. Jedyne znane mi naczynia z otworami umieszczonymi w ściankach tuż nad poziomem dna pochodzą ze stanowisk w Wojnowie (obiekt B46) i Poznaniu-Nowym Mieście (obiekt 124),²⁷ oba w pow. poznańskim. Pierwsze jest misą niemal identyczną pod względem formy z egzemplarzami z Magnuszewa Dużego, różni je tylko obecność dodatkowych otworów w dnie. Naczynie z Poznania-Nowego Miasta zachowało się tylko w dolnej części, w związku z czym nie mamy pewności czy pierwotnie było misą. Od znalezisk z Magnuszewa Dużego różni się dziurkowanym dnem i lekko wyoblonymi ściankami.

Oba naczynia odkryto w obiektach zawierających fragmenty ceramiki kultury jastorfskiej.²⁸ Wśród związanych z nią materiałów znajdziemy co prawda misy o prostych ściankach, ale bez otworów umieszczonych tak, jak w egzemplarzach z Magnuszewa Dużego.²⁹ Bardzo zbliżone pod względem formy są też pokrywki z osady w Hodde w Danii.³⁰ Niektóre z naczyń z tego stanowiska, ale inaczej ukształtowanych, miały też otwory w ścian-

29 Hvass 1985, Taf. 118 k; 137 f; 145 e.

30 Dąbrowska 1973, 503–504.

31 Dąbrowska 1973, 504–505.

32 Dąbrowska 1973, 505.

26 Por. Prochowicz 1998, 69; Maciałowicz 2004, 46–48.

27 Wojnowo: Kasprowicz 2004, 220–221, 229, ryc. 5. 2; Poznań-Nowe Miasto: Kasprowicz 2008, 228, tabl. 7. 7.

28 Por. Kasprowicz 2004, 227, 229, ryc. 5; Kasprowicz 2008, tabl. 7.

29 Np. Becker 1961, tabl. 56 a, 82 l, 86 a; Hvass 1985, tabl. 130 f, 133 g, 146 k.

30 Hvass 1985, tabl. 126 e, 148 c, d.

Im Fundstoff aus Magnuszew Duży tauchen auch viele Bodenfragmente auf (Taf. 8. 4–5, 7–8), ihre Zuschreibung zur konkreten Gruppe ist aber nicht möglich.

Anhand der Ausformung der Mündungen kann man die meisten in Magnuszew Duży entdeckten Gefäße in die Stufe A₃ der jüngeren vorrömischen Eisenzeit und in die Anfänge der kaiserzeitlichen Stufe B₁ datieren.

Die hier vorliegende, einführende Analyse der Materialien aus den Siedlungen von Tomaszem und Magnuszew Duży stützte sich auf die typologischen und chronologischen Studien von T. Dąbrowska, die auf der Untersuchung der Grabkeramik basieren.³³ Dem Verfasser sind die dabei bestehenden Einschränkungen bewusst. Zum einen sind die Gefäße üblicherweise stark zerscherbt, was eine volle Formrekonstruktion häufig unmöglich machte. Zum anderen hat der Bestattungsritus selbst offenbar verursacht, welche Gefäße wann in die Gräber gelangten. Nicht zuletzt ist auf den Kontext der in den Siedlungen entdeckten Keramik zu verweisen. Mehrheitlich stammt sie aus der Kulturschicht, die über Jahrzehnte entstanden ist. Verhältnismäßig selten stammen die Gefäße aus geschlossenen Befunden. Um eine gründliche Bearbeitung der Keramik aus den Siedlungen der Przeworsk-Kultur im nördlichen Masowien zu erzielen, bedarf es wohl einer Intensivierung der Untersuchungen. Weniger ginge es dabei um die Vermehrung der Zahl der untersuchten Siedlungen, sondern vielmehr um tiefgreifende Erforschung derer, die durch die Probegrabungen bereits erfasst worden sind.

kach.³¹ Przedstawione tu przykłady mogą wskazywać na kulturę jastorfską jako źródło inspiracji do powstania odkrytych w Magnuszewie Dużym mis z otworami tuż nad poziomem dna. Niewykluczone też, że ich forma była zdeterminowana funkcją, a mała liczebność zarejestrowanych analogii z terenów kultury przeworskiej wynika z niedostatecznego stanu badań.

Do następnej grupy zostały zaliczone naczynia z wydzieloną szyjką, o średnicy wylewu mniejszej od wysokości naczynia i średnicy brzuśca (tabl. 6. 3–6).³² Ich powierzchnie są bardzo starannie wykończone, a średnica wylewu waha się od 18 do 28 cm.

Kolejna grupa naczyń tzw. baniastych (tabl. 6. 7; 7. 1–5), różni się od poprzedniej głównie brakiem wydzielonej szyjki oraz niżej umieszczanym załomem brzuśca.³³ Średnice wylewów wahają się między 21 a 38 cm, a powierzchnie zewnętrzne są zarówno gładkie, jak i chropowate.

Do ostatniej i zarazem najliczniejszej z wydzielonych grup naczyń należą formy jajowate (tabl. 7. 6–7; 8. 1–2), średnich i dużych rozmiarów, o wylewach prostych lub nieco pogrubionych, nachylonych do środka.³⁴ Powierzchnia jest szorstka lub chropowata a średnice wylewów wahają się od 20 do 34 cm.

Oprócz wyżej omówionych form, wśród materiału z Magnuszewa Dużego znajduje się wiele fragmentów den (tabl. 8. 4–5, 7–8). Przypisanie ich do konkretnej grupy jest jednak niemożliwe.

Większość wymienionych tu form naczyń odkrytych w Magnuszewie Dużym można, głównie na podstawie uformowania wylewów, datować na fazę A₃ młodszego okresu przedrzymskiego i początek fazy B₁ wczesnego okresu rzymskiego.

Przedstawiona powyżej wstępna analiza materiałów z dwóch osad kultury przeworskiej w Tomaszach i Magnuszewie Dużym została wykonana w oparciu o ustalenia zarówno typologiczne, jak i chronologiczne T. Dąbrowskiej powstałe na bazie ceramiki pochodzącej z grobów.³⁵ Zrobiłem to zdając sobie doskonale sprawę z kilku ograniczeń. Pierwszym z nich jest oczywiście stopień rozdrobnienia naczyń, który niejednokrotnie uniemożliwiał pełną rekonstrukcję ich form. Drugim zaś jest fakt, że specyfika obrządku pogrzebowego mogła wpływać na

33 Vgl. z. B. Dąbrowska 1973; Dąbrowska 1997.

31 Hvass 1985, tabl. 118 k, 137 f, 145 e.

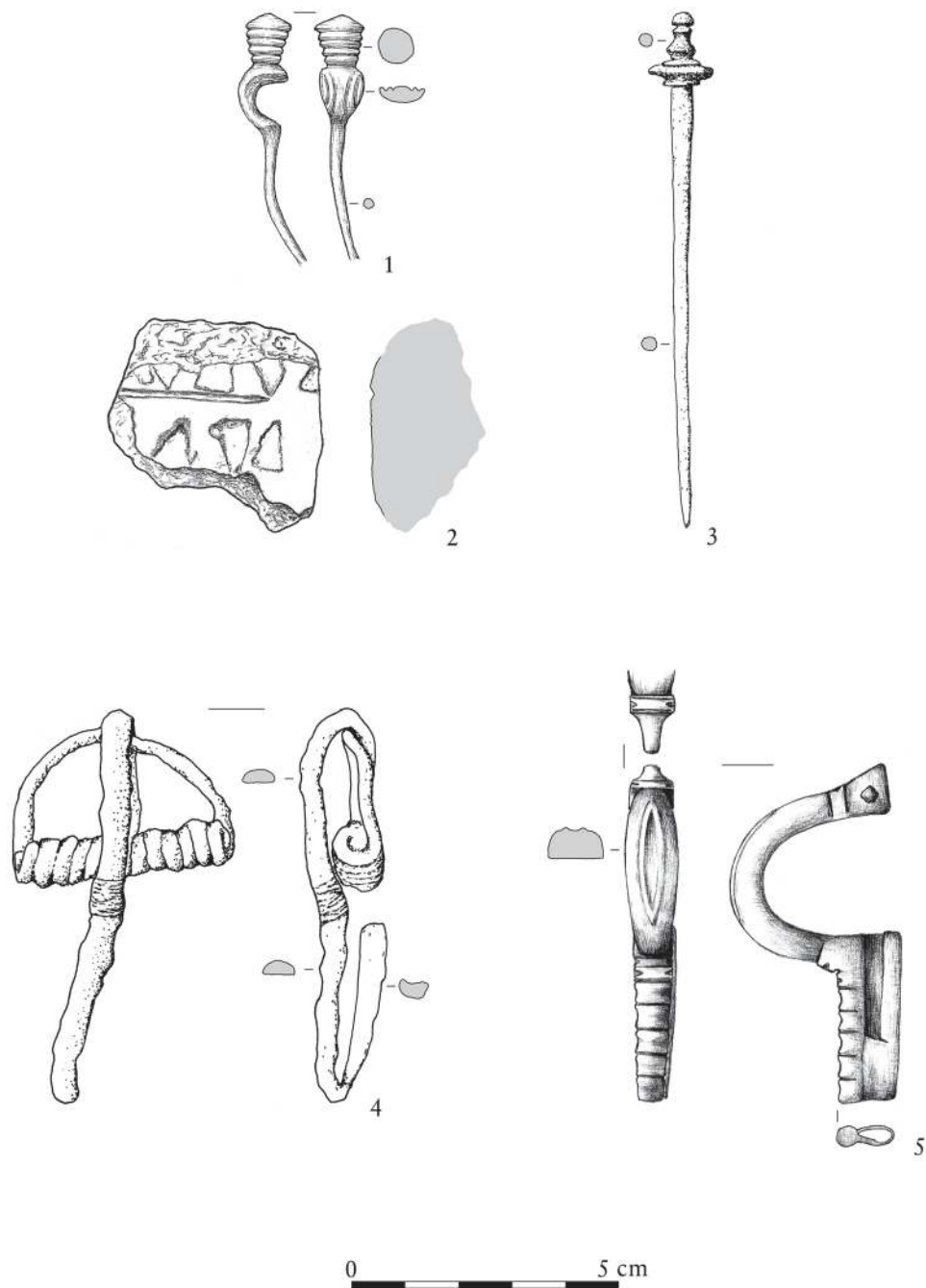
32 Dąbrowska 1973, 503–504.

33 Dąbrowska 1973, 504–505.

34 Dąbrowska 1973, 505.

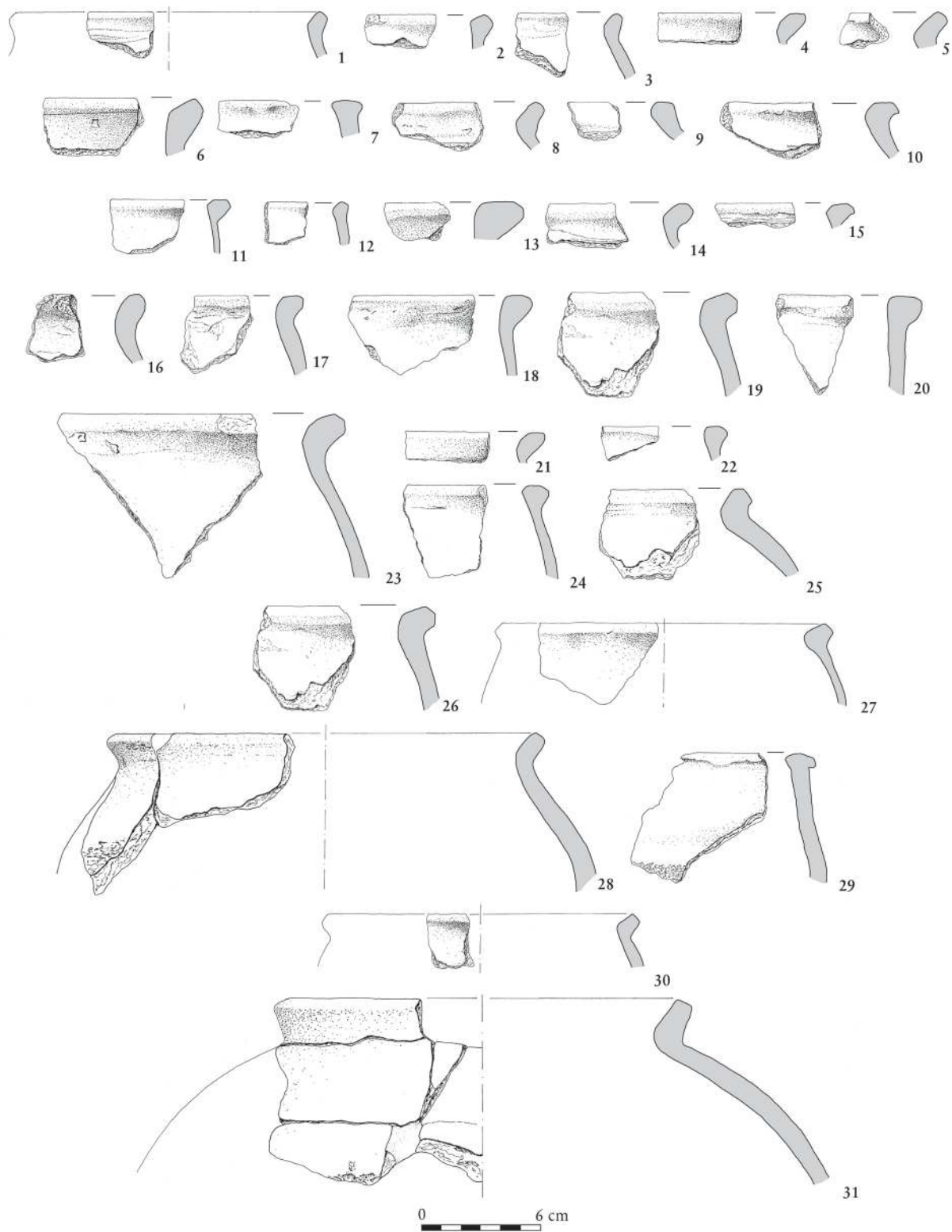
35 Por. np. Dąbrowska 1973; Dąbrowska 1997.

to, które rodzaje naczyń i kiedy trafiły do grobu. Kolejnym ograniczeniem jest kontekst odkrywanej na osadach ceramiki. Większość fragmentów naczyń pochodzi z warstwy kulturowej, która powstawała przez dziesięciolecia, a bardzo rzadko z zamkniętych, jednoczasowych depozytów. Wydaje się, że do rzetelnego opracowania ceramiki z osad kultury przeworskiej na północnym Mazowszu trzeba będzie zintensyfikować badania na nich. Nie chodzi tu jednak o przebadanie nawet większej ich liczby, lecz o rozpoznanie w większym zakresie tych, na których przeprowadzono już prace sondażowe.

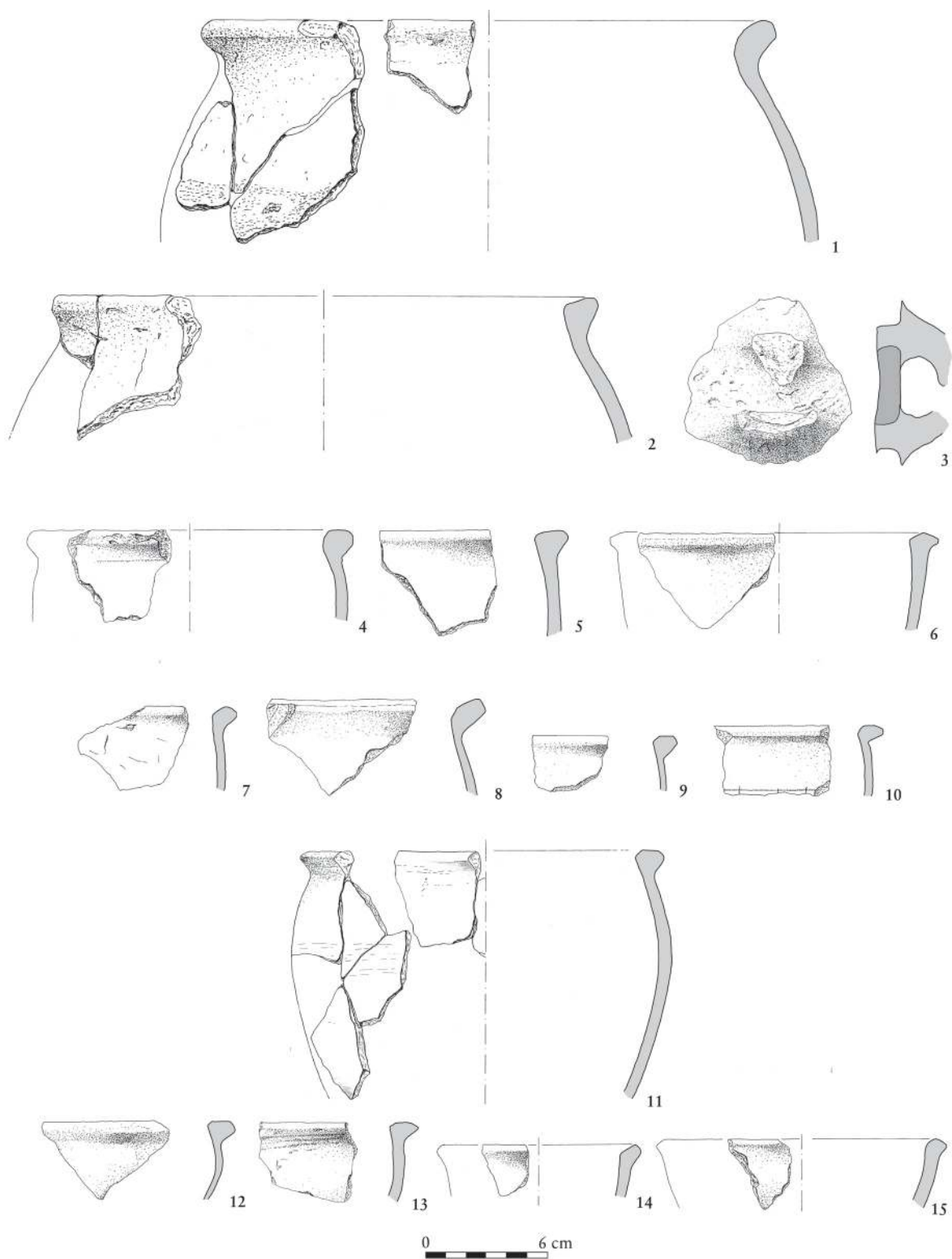
Taf. 1 Tomasze, Kr. Ostrołęka, Fdst. 4. Auswahl der Funde.

Tabl. 1 Tomasze, pow. ostrołęcki, stan. 4 – wybrane zabytki.

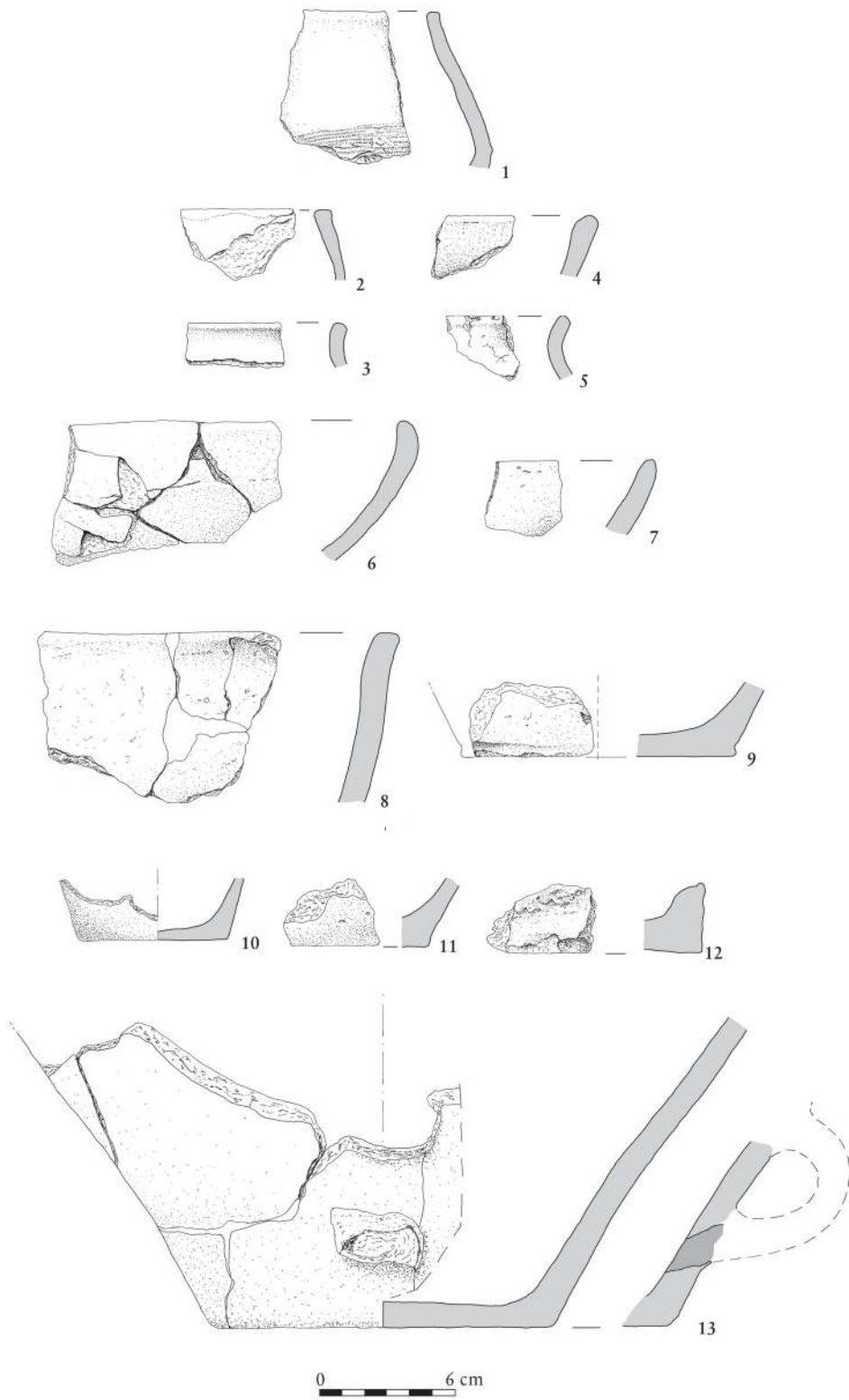
Taf. 2 Tomasz, Kr. Ostrołęka, Fdst. 4. Keramik aus dem Befund 17.

Tabl. 2 Tomasz, pow. ostrołęcki, stan. 4 – fragmenty naczyń z obiektu 17.

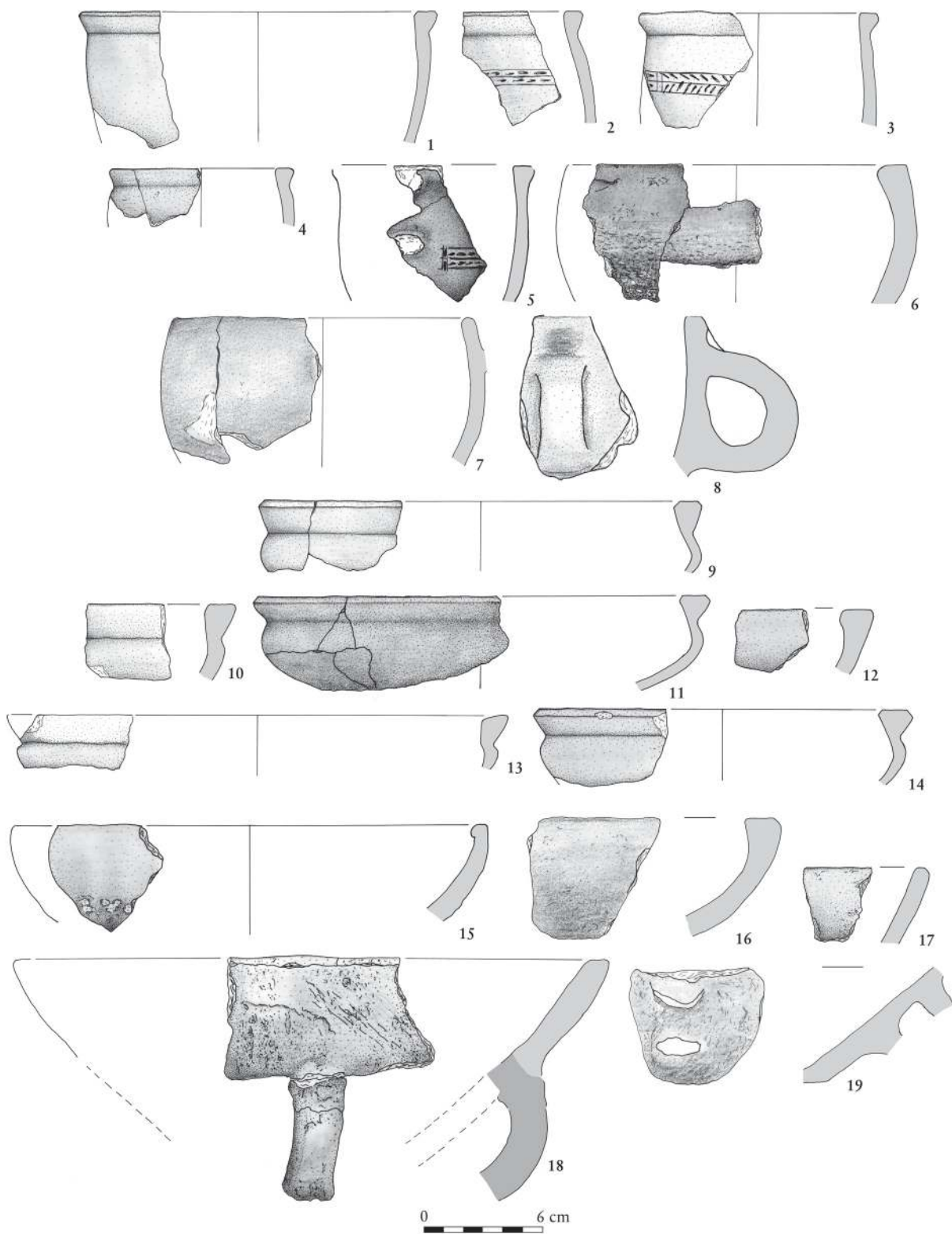
Taf. 3 Tomasze, Kr. Ostrołęka, Fdst. 4. Keramik aus dem Befund 17.

Tabl. 3 Tomasze, pow. ostrołęcki, stan. 4 – fragmenty naczyń z obiektu 17.

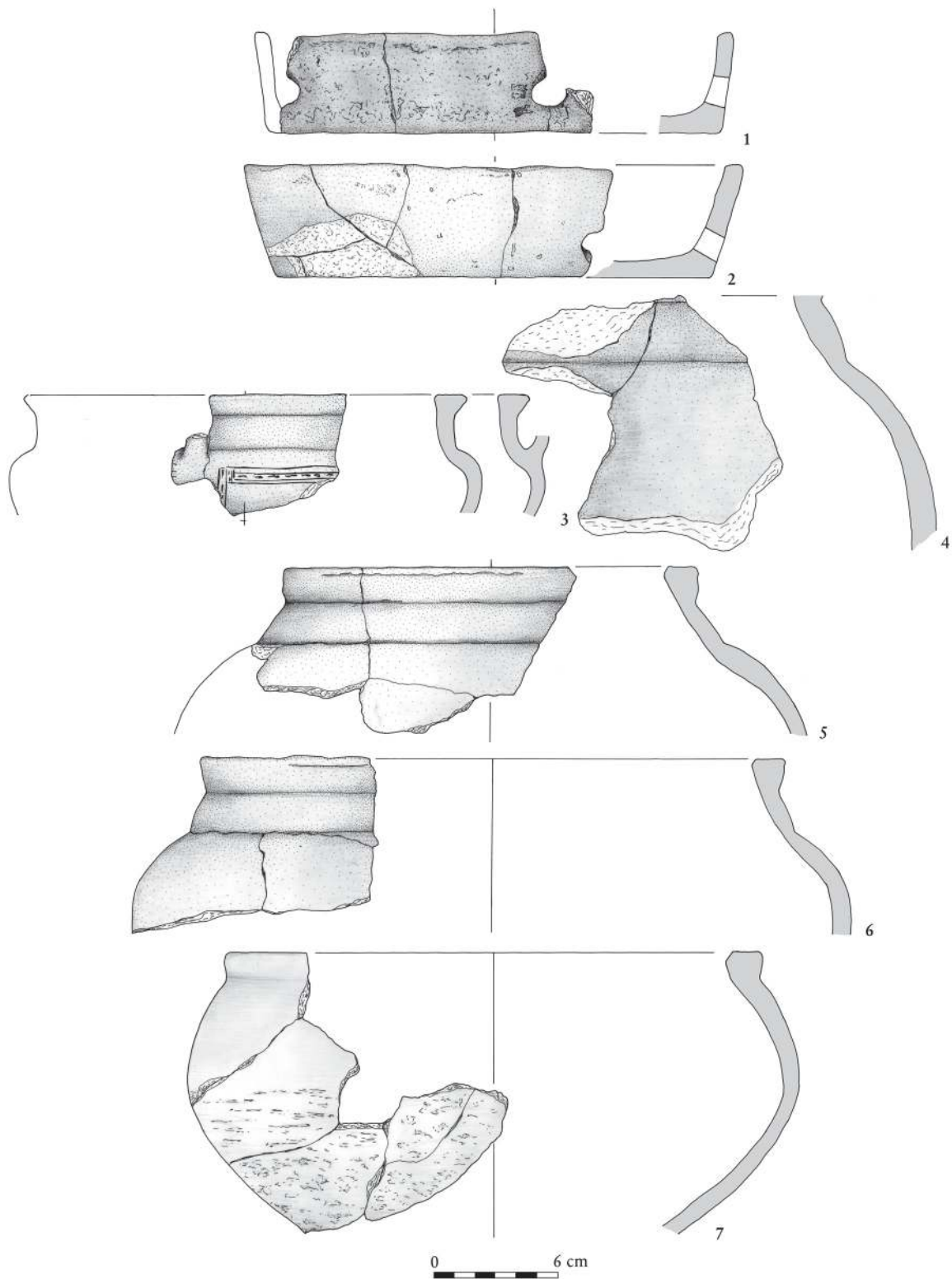
Taf. 4 Tomasz, Kr. Ostrołęka, Fdst. 4. Keramik aus dem Befund 17.

Tabl. 4 Tomasz, pow. ostrołęcki, stan. 4 – fragmenty naczyń z obiektu 17.

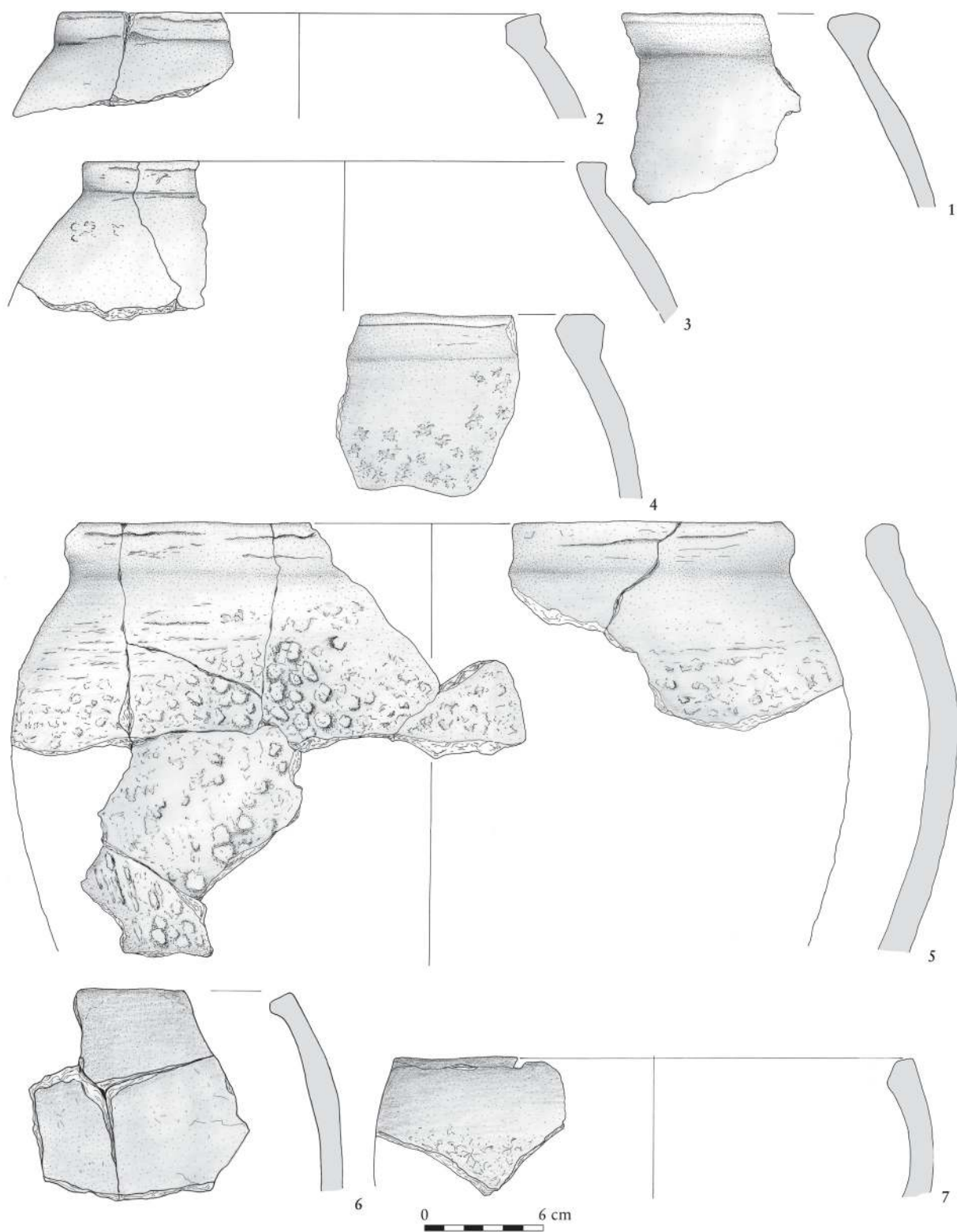
Taf. 5 Magnuszew Duży, Kr. Maków Mazowiecki, Fdst. 6. Keramikauswahl.

Tabl. 5 Magnuszew Duży, pow. makowski, stan. 6 – wybór fragmentów naczyń.

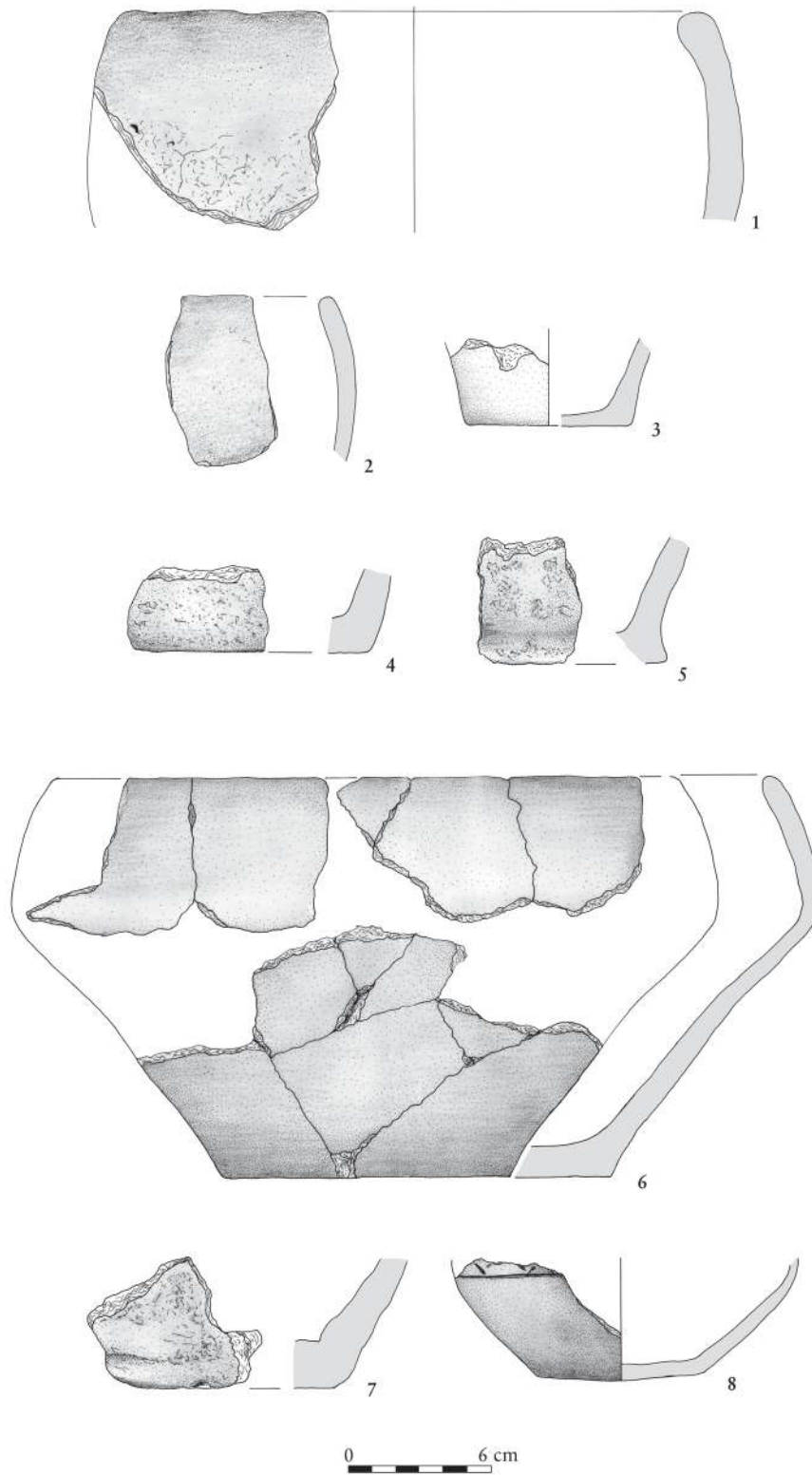
Taf. 6 Magnuszew Duży, Kr. Maków Mazowiecki, Fdst. 6. Keramikauswahl.

Tabl. 6 Magnuszew Duży, pow. makowski, stan. 6 – wybór fragmentów naczyń.

Taf. 7 Magnuszew Duży, Kr. Maków Mazowiecki, Fdst. 6. Keramikauswahl.

Tabl. 7 Magnuszew Duży, pow. makowski, stan. 6 – wybór fragmentów naczyń.

Taf. 8 Magnuszew Duży, Kr. Maków Mazowiecki, Fdst. 6. Keramikauswahl.

Tabl. 8 Magnuszew Duży, pow. makowski, stan. 6 – wybór fragmentów naczyń.

Bibliographie

Bibliografia

Andrzejowski 1989

Jacek Andrzejowski. „Zagadnienie kontynuacji cmentarzysk we wschodniej strefie kultury przeworskiej“. In *Kultura wielbarska w młodszym okresie rzymskim* 2. Hrsg. von J. Gurba und A. Kokowski. Lublin: Eigenverlag Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Katedra Archeologii, 1989, 103–125.

Babeş 1993

Mircea Babeş. *Die Poieneşti-Lukaşevka-Kultur: ein Beitrag zur Kulturgeschichte im Raum östlich der Karpaten in den letzten Jahrhunderten vor Christi Geburt*. Saarbrücker Beiträge zur Altertumskunde 30. Bonn: Habelt, 1993.

Becker 1961

Carl Johan Becker. *Føromersk jernalder: i Syd- og Midtjylland*. Nationalmuseets skrifter. Store Beretninger 6. København: Nationalmuseet, 1961.

Beckmann 1966

Bernhard Beckmann. „Studien über die Metallnadeln der römischen Kaiserzeit im freien Germanien“. *Saalburg-Jahrbuch* 23 (1966), 5–100.

Bienia und Żółkowski 1994

Mieczysław Bienia und Sławomir Żółkowski. „Badania ratownicze na stanowisku z młodszego okresu przedrzymskiego w Dobryniu Małym, stan. VII, gm. Zalesie, woj. Biała Podlaska“. In *Najważniejsze odkrycia archeologiczne w Polsce Środkowowschodniej w 1993 roku*. Hrsg. von M. Bienia. Biała Podlaska: Państwowa Służba Ochrony Zabytków. Oddział Biała Podlaska, 1994, 70–79.

Czarnecka 2012

Katarzyna Czarnecka. „Materiały z wielokulturowej osady i cmentarzyska kultury przeworskiej na stanowisku 1 i 2 w Oronnem, pow. garwoliński“. *Wiadomości Archeologiczne* 63 (2012), 115–144.

Dąbrowska 1973

Teresa Dąbrowska. „Cmentarzysko kultury przeworskiej w Karczewcu, pow. Węgrów“. *Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne* 2 (1973), 383–531.

Dąbrowska 1994

Teresa Dąbrowska. „Wpływy jastorfskie na kulturę przeworska w młodszym okresie przedrzymskim“. In *Kultura przeworska: Materiały z konferencji 1. Lubelskie materiały archeologiczne 8/1*. Hrsg. von J. Gurba. Lublin: Eigenverlag Wyd. Uniw. Marii Curie-Skłodowskiej, 1994, 71–88.

Dąbrowska 1997

Teresa Dąbrowska. *Kamieńczyk. Ein Gräberfeld der Przeworsk-Kultur in Ostmasowien*. Monumenta Archaeologica Barbarica 3. Kraków: Secesja. Wydawnictwo i Drukarnia, 1997.

Dąbrowska 2008

Teresa Dąbrowska. *Młodszy okres przedrzymski na Mazowszu i zachodnim Podlasiu. Zarys kulturowo-chronologiczny*. Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne 7. Warszawa: Państwowe Muzeum Archeologiczne, 2008.

Dąbrowska und Liana 1963

Teresa Dąbrowska und Teresa Liana. „Sprawozdanie z prac wykopaliskowych w Werbkowicach Kotorowie, pow. Hrubieszów, w 1960 roku“. *Wiadomości Archeologiczne* 29 (1963), 44–59.

Hvass 1985

Steen Hvass. *Hodde. Et vestjysk landsbysamfund fra ældre jernalder*. Arkæologiske Studier 7. København: Akademisk Forlag, 1985.

Kasprowicz 2004

Tomasz Kasprowicz. „Stanowisko kultury jastorfskiej w Wojnowie, gm. Murowana Goślina, woj. wielkopolskie“. In *Kultura jastorfska na Nizinie Wielkopolsko-Kujawskiej*. Hrsg. von H. Machajewski. Poznań: Stowarzyszenie Naukowe Archeologów Polskich, Oddz., 2004, 215–234.

Kasprowicz 2008

Tomasz Kasprowicz. „Osada i cmentarzysko ludności z okresu przedrzymskiego na stanowisku 284 (AUT 192) Poznań-Nowe Miasto“. In *Archeostrada Studia i materiały z badań wykopaliskowych na autostradzie A2 – odcinek wielkopolski t. 2*. Hrsg. von H. Machajewski und R. Pietrzak. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2008, 225–298.

Kobyliński und Szymański 2005

Zbigniew Kobyliński und Wojciech Szymański. „Pradziejowe i wczesnośredniowieczne osadnictwo w zespole kemów w Haćkach“. In *Haćki. Zespół przyrodniczo-archeologiczny na Równinie Bielskiej, Białowieża*. Hrsg. von J. B. Faliński, Z. Kobyliński und A. Ber. Białowieża und Warszawa: Eigenverlag Białowiejska Stacja Geobotaniczna Uniwersytetu Warszawskiego, 2005, 43–74.

Maciałowicz 2004

Andrzej Maciałowicz. „Dwie interesujące misy z cmentarzyska kultury przeworskiej w Suchodole, pow. sochaczewski – ślad kontaktów wzdłuż tzw. szlaku bastarneńskiego?“ *Barbaricum* 7 (2004), 43–60.

Makiewicz 1987

Tadeusz Makiewicz. „Znaczenie sakralne tzw. ‚pochówków psów‘ na terenie środkowoeuropejskiego Barbaricum“. *Folia Praehistorica Posnaniensia* 2 (1987), 236–277.

Makiewicz 1994

Tadeusz Makiewicz. „Jeszcze raz w kwestii znaczenia sakralnego tzw. grobów psów“. *Folia Archaeologica Posnaniensia* 6 (1994).

Mazurek 1994

Wojciech Mazurek. „Badania ratownicze na stanowisku z okresu przedrzymskiego w Wytucznie, stan. 5, woj. Chełm”. In *Najważniejsze odkrycia archeologiczne w Polsce Środkowowschodniej w 1993 roku*. Hrsg. von M. Bienia. Biała Podlaska: Państwowa Służba Ochrony Zabytków. Oddział Biała Podlaska, 1994, 80–85.

Mazurek 1996

Wojciech Mazurek. „Wyniki badań ratowniczych na stanowisku z okresu przedrzymskiego w Wytucznie, stan. 5, gm. Urszulin”. *Informator o Badaniach Archeologicznych w woj. Chełmskim w 1992–1993 roku* 7 (1996), 17–34.

Michałowski und Teska 2013

Andrzej Michałowski und Milena Teska. „Tradycja i nowe prądy w badaniach nad młodszym okresem przedrzymskim w Wielkopolsce”. *Folia Praehistorica Posnaniensia* 18 (2013), 197–216.

Natuniewicz-Sekuła 2006

Magdalena Natuniewicz-Sekuła. „Osady z okresu rzymskiego w Kołozębii i Poświętnem. Studium krytyczne wyników wykopalisk”. In *Pogranicze trzech światów. Kontakty kultur przeworskiej, wielbarskiej i bogaczewskiej w świetle materiałów z badań i poszukiwań archeologicznych*. Hrsg. von W. Nowakowski und A. Szela. Światowit. Supplement Series P: Prehistory and Middle Ages 14. Warszawa: Eigenverlag Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego, 2006, 115–144.

Nowakowski 2001

Wojciech Nowakowski. „Żelazne zapinki kuszowate z podwiniętą nóżką w europejskim Barbaricum”. *Wiadomości Archeologiczne* 54 (2001), 129–146.

Oporska 2006

Beata Oporska. „Cmentarzysko kultury przeworskiej z młodszego okresu przedrzymskiego w Tomaszach, pow. ostrołęcki”. In *Pogranicze trzech światów. Kontakty kultur przeworskiej, wielbarskiej i bogaczewskiej w świetle materiałów z badań i poszukiwań archeologicznych*. Hrsg. von W. Nowakowski und A. Szela. Światowit, Supplement Series P: Prehistory and Middle Ages 14. Warszawa: Eigenverlag Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego, 2006, 145–160.

Prochowicz 1998

Radosław Prochowicz. *Wielokulturowe stan. IV w Tomaszach, gm. Czerwin, woj. ostrołęcki – problem przynależności kulturowej i chronologicznych granic użytkowania*. Magisterarb. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego, 1998.

Prochowicz 1999

Radosław Prochowicz. „Krażki ze skorup naczyń na terenie kultury przeworskiej”. In *COMHLAN. Studia z archeologii okresu przedrzymskiego i rzymskiego w Europie Środkowej dedykowane Teresie Dąbrowskiej w 65. rocznicę urodzin*. Hrsg. von J. Andrzejewski. Warszawa: Fundacja Przyjaciół Instytutu Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego, 1999, 307–318.

Prochowicz 2001

Radosław Prochowicz. „Bałtowie nad Orzem? Zapinka z pełną pochewką z Tomaszów, st. 4”. In *Officina Archaeologica Optima. Studia ofiarowane Jerzemu Okuliczowi-Kozarynowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*. Hrsg. von W. Nowakowski und A. Szela. Światowit, Supplement Series P: Prehistory and Middle Ages 7. Warszawa: Eigenverlag Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego, 2001, 175–178.

Prochowicz 2006

Radosław Prochowicz. „Szpila holsztyńska ze stanowiska 4 w Tomaszach, pow. ostrołęcki”. *Wiadomości Archeologiczne* 58 (2006), 384–388.

Przewoźna-Armonowa 1983

Krystyna Przewoźna-Armonowa. „Osada z młodszego okresu przedrzymskiego w Kuninie, woj. Ostrołęka”. *Acta Universitatis Nicolai Copernici Archeologia* 7 (1983), 87–170.

Pyrgała 1972

Jerzy Pyrgała. *Mikroregion osadniczy między Wisłą a dolną Wkrą w okresie rzymskim*. Wrocław: Zakł. Narod. im. Ossolińskich, 1972.

Tomaszewska 1998

Izabela Tomaszewska. „Młodszy okres przedrzymski i okres wpływów rzymskich. Rezultaty ostatnich badań”. In *Osadnictwo pradziejowe i wczesnośredniowieczne w dolinie Słupianki pod Plockiem*. Hrsg. von M. Dulnicz und W. Szymański. Archeologia Mazowska i Podlasia. Studia i materiały. Warszawa: Eigenverlag Inst. Archeologii i Etnologii Polskiej Akad. Nauk, 1998, 65–93.

Watemborska 2008

Katarzyna Watemborska. *Materiały z osady kultury przeworskiej w Magnuszewie Dużym stan. 6 gm. Szelków, woj. mazowieckie*. Magisterarb. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego, 2008.

Woźniak und Poleska 1999

Zenon Woźniak und Paulina Poleska. „Zabytki typu jastorfskiego z zachodniej Małopolski”. In *Comblan. Studia z archeologii okresu przedrzymskiego i rzymskiego w Europie Środkowej dedykowane Teresie Dąbrowskiej w 65. rocznicę urodzin*. Hrsg. von J. Andrzejewski. Warszawa: Fundacja Przyjaciół Instytutu Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego, 1999, 379–394.

Abbildungsnachweis

Spis Rycin

1–2 Zeichnung R. Prochowicz. 3 Foto aus dem Archiv des Instituts für Archäologie der Universität Warschau. 4 Zeichnung A. Potoczny. 5 Foto P. Kobek, Archiv des Insti-

tuts für Archäologie der Universität Warschau. 6 Zeichnung R. Prochowicz. 7–9 Foto R. Prochowicz.

Tafelnachweis

Spis Tablic

1 1: Zeichnung A. Potoczny; 2–4: R. Prochowicz; 5: A. Żórawska. 2–4 Zeichnung R. Prochowicz. 5–8 Zeichnung K. Watemborska-Rakowska.

RADOŚLAW PROCHOWICZ

Kurator der Abteilung für Eisenzeit am Archäologischen Museum in Warschau. M. A. 1998 an der Universität Warschau. Forschungsinteressen: Eisenzeit im Barbaricum (insbesondere der Przeworsk- und Wielbark-Kultur); interkulturelle Beziehungen; Siedlungsarchäologie.

Radosław Prochowicz
Państwowe Muzeum Archeologiczne
Dział Epoki Żelaza
ul. Długa 52
00–241 Warszawa, Polen
E-Mail: r.prochowicz@wiadomosci-archeologiczne.pl

Anna Strobin

Keramik aus der Siedlung der Oksywie- und Wielbark-Kultur in Lipianki, Kr. Kwidzyn, Woiwodschaft Pommern

Ceramika z osady kultury oksywskiej i wielbarskiej w Lipiankach, pow. Kwidzyn, woj. pomorskie

Zusammenfassung

Die Fundstelle 3 in Lipianki liegt im Tal der unteren Weichsel in der Nähe von Kwidzyn. Während der großflächigen Rettungsgrabung im Jahr 2010 wurden insgesamt 1127 Gräber und Siedlungsbefunde von der jüngeren vorrömischen Eisenzeit bis zur Völkerwanderungszeit registriert. Die Untersuchung der zahlreichen Gefäßscherben zeigt eindeutig, dass die Siedlung in der Stufe A₂ der jüngeren vorrömischen Eisenzeit entstand. Bemerkenswert ist die Anwesenheit von keramischen Formen, die in der Przeworsk-Kultur beheimatet sind, was auf enge Verbindungen des Unterweichselgebietes zu dieser benachbarten Kulturzone verweist. Festzustellen ist dabei die Fortsetzung der ‚Oksywie‘-Stilistik bei der Keramik, die in die Übergangszeit zwischen der jüngeren vorrömischen Eisenzeit und der Römischen Kaiserzeit (A₃/B₁) datiert sowie bei einigen Gefäßen der Wielbark-Kultur.

Keywords: Pommern; Siedlung; Oksywie-Kultur; jüngere vorrömische Eisenzeit; frühe Römische Kaiserzeit.

Podsumowanie

Stanowisko nr 3 w Lipiankach położone jest w Dolinie Dolnej Wisły, w mikroregionie kwidzyńskim. W trakcie szeroko-płaszczyznowych ratowniczych prac archeologicznych prowadzonych w 2010 r. zarejestrowano 1127 obiektów osadniczych i sepulkralnych, datowanych od młodszego okresu przedrzymskiego po wędrówki ludów. Początki osady w Lipiankach należy umieścić na podstawie analizy ceramiki w fazie A₂ młodszego okresu przedrzymskiego. Uwagę zwraca obecność form naczyń powszechnie łączonych z warsztatem kultury przeworskiej, co wskazuje na wyraźne związki terenów Dolnego Powiśla i sąsiedniej kultury. Ceramika z obiektów datowanych na fazę przejściową (A₃/B₁) wskazuje na kontynuację stylistyki ‚oksywskiej‘; przeżywanie się tej tradycji widoczne jest także na niektórych naczyniach z okresu rzymskiego (kultura wielbarska).

Keywords: Pomorze; osada; kultura oksywaska; młodszy okres przedrzymski; wczesny okres rzymski.

Die Fundstelle 3 in Lipianki, Kr. Kwidzyn, liegt im Tal der Unteren Weichsel in der Nähe von Kwidzyn¹ auf einer inselartigen Geländeerhebung im Bereich einer Haffterrasse. Die Siedlung ist etwa 1 km östlich vom rechten Weichselufer und etwa 4 km westlich vom linken Ufer der Liwa entfernt. Es handelt sich um zwei große Flüsse, die in der Nähe von Kwidzyn parallel zueinander nach Norden fließen.²

Die durch einen Straßenbau veranlassten Rettungsgrabungen an der Fundstelle wurden von August bis Mitte Dezember 2010 unter der Leitung von Adam Ostasz und Zdzisława Ratajczyk vom Archäologischen Museum in Gdańsk durchgeführt. Auf der untersuchten Fläche von 259 a wurden 1127 Gräber und Siedlungsbefunde von der jüngeren vorrömischen Eisen- bis zur Völkerwanderungszeit sowie punktuelle Nachweise für mittelalterliche und neuzeitliche Besiedlung dokumentiert.

1 Keramik aus der jüngeren vorrömischen Eisenzeit

In 52 Befunden wurden 2454 Keramikfragmente der Oksywie-Kultur aus der jüngeren vorrömischen Eisenzeit entdeckt. Weitere 26 Befunde bargen 1996 Fragmente aus der Übergangsstufe zwischen der jüngeren vorrömischen Eisenzeit zur Römischen Kaiserzeit und aus der Römischen Kaiserzeit. Das keramische Material war stark zerscherbt, dennoch war es nach der Rekonstruktion möglich, über ein Dutzend Gefäßtypen zu bestimmen.

Die Töpfe mit abgerundetem, gerautem Bauch des Typs I.E³ stammen aus einer Grube (Ob. 920: Taf. 1. 3) und aus dem Hausbefund 938 (Taf. 2. 3). Auf den Gräberfeldern der Oksywie-Kultur sind solche Formen (meist aber mit glatten bzw. geglätteten Oberflächen) häufig anzutreffen, vorwiegend als Urnen in Inventaren aus den Stufen A₂ und A₃.⁴ Geraute Oberflächen gehören dagegen zu typischen Merkmalen der Töpfe, die aus den Grabkomplexen der Wielbark-Kultur stammen und der Gruppe I nach R. Wołagiewicz zugerechnet werden.⁵ Ein Indiz für eine längere Gebrauchszeit des

Stanowisko 3 w Lipiankach, pow. Kwidzyn, położone jest w Dolinie Dolnej Wisły, w mikroregionie kwidzyńskim.¹ Obiekt znajduje się na wyspowym wyniesieniu w obrębie terasy zalewowej doliny, która otacza go od zachodu, południa, wschodu i północy. Szczyt wyniesienia, na którym rozpościera się stanowisko archeologiczne, oddalony jest około 1 km na wschód od prawego brzegu Wisły i około 4 km na zachód od lewego brzegu rzeki Liwy; są to dwie główne rzeki płynące pod Kwidzynie równoległe na północ.²

Ratownicze prace archeologiczne na stanowisku prowadzone były od sierpnia do połowy grudnia 2010 roku. Do badań przeznaczono teren bezpośrednio zagrożony budową drogi. Pracami kierował mgr Adam Ostasz oraz Zdzisława Ratajczyk z Muzeum Archeologicznego w Gdańsku. Łącznie przebadano 259 arów i zarejestrowano 1127 obiektów osadniczych i sepulkralnych, datowanych od młodszego okresu przedrzymskiego po okres wędrówek ludów, oraz niewielką ilość materiałów datowanych na wczesne i późne średniowiecze i okres nowożytny.

1 Ceramika z młodszego okresu przedrzymskiego

W 52 obiektach osadowych znaleziono 2454 fragmenty ceramiki kultury oksywiejskiej z młodszego okresu przedrzymskiego, w kolejnych 26 obiektach odkryto 1996 fragmentów naczyń o chronologii określonej na fazę przejściową między młodszym okresem przedrzymskim a okresem rzymskim, a także na okres rzymski. Materiał ceramiczny charakteryzował się silnym rozdrobnieniem, przy czym po rekonstrukcji możliwe było określenie kilkunastu typów naczyń.

Garnki o baniastym, chropowacym brzuścu typu I.E³ pochodzą z jamy (ob. 920; tabl. 1. 3) i z obiektu mieszkalnego 938 (tabl. 2. 3). Na cmentarzyskach kultury oksywiejskiej analogiczne formy, z reguły jednak o powierzchniach gładkich lub wyświecanych, spotykane są licznie (zazwyczaj jako popielnice) w zespołach z faz A₂ i A₃.⁴ Chropowacenie brzuśców jest cechą typową dla garnków odkrywanych na nekropolach kultury wielbarkowej.

1 Kondracki 2009, 88–89, Abb. 16.

2 Wesołowski 2004, 38.

3 Typologiczne Gliederung der Keramik der Oksywie-Kultur: Strobin 2011.

4 Strobin 2011, 22, 62, Liste 5, Karte 3.

5 Klassifikation der Keramik der Wielbark-Kultur: Wołagiewicz 1993.

1 Kondracki 2009, 88–89, ryc. 16.

2 Wesołowski 2004, 38.

3 Klasyfikacja ceramiki kultury oksywiejskiej – Strobin 2011.

4 Strobin 2011, 22, 62, lista 5, mapa 3.

Typs I.E liefern einige Befunde aus der Übergangsstufe A₃–B₁.

Zu den großen Formen wurde auch ein dreigliedriges Gefäß mit umgekehrt birnenförmigem Profil und zylindrischem, kurzem Hals gerechnet, das aus einer Wirtschaftsgrube (Ob. 363) stammt (Taf. 3. 1). Derartige Exemplare sind in der Klassifikation der Keramik der Oksywie-Kultur als Töpfe vom Typ II.D–1 bezeichnet. Ihre Verbreitung weist einen klaren Schwerpunkt am rechten Ufer der Weichsel auf; mehrfach wurden sie auf dem Gräberfeld in Podwiesk, Kr. Chełmno⁶ belegt, zwei weitere Exemplare tauchen im naheliegenden Bystrzec (ehem. Weißhof) auf.⁷ In Grabinventaren der Oksywie-Kultur werden sie in die Stufe A₂ und in den Anfang der Stufe A₃ datiert. Zweifelsfrei bestehen morphologische Ähnlichkeiten mit den in der Przeworsk-Kultur üblichen, umgekehrt birnenförmigen Krügen mit stark ausladenden Rändern.⁸

Zur Gruppe der vasenförmigen Gefäße, vermutlich vom Typ V.B (mit abgerundetem Bauch), gehört ein streifenverziertes Stück aus dem Befund 375 (Taf. 4. 5). Es war vergesellschaftet mit einem Glättstein und einem Knochenglätter aus der Rippe eines Säugetieres (eines Pferdes?; Taf. 4. 6–7).⁹ Die Datierung solcher Formen umfasst die Zeit seit dem Beginn der jüngeren vorrömischen Eisenzeit bis zur Stufe A₃; ein Schwerpunkt deutet sich am Ende der Stufe A₁ und in der Stufe A₂ an. Die Verbreitung umfasste vor allem das Unterweichselgebiet, punktuelle Nachweise sind auch in Mittelpommern zu registrieren.¹⁰

Becher treten in der Siedlung in Lipianki zahlreich auf. Den Typ VI.B (Taf. 5. 1) mit abgerundetem Bauch und leicht abgesetztem Boden entdeckte man in einem sekundär vermischtem Inventar (Ob. 40), das aus einer Bronzefibel A.60,¹¹ einem Messer, einem Eisenhaken und zwei Glasperlen (vom Typ 40 und mutmaßlich vom Typ 349 nach Tempelmann-Maczyńska)¹² bestand (Taf. 5. 2–6). Zwei weitere (weitmündige) Becher vom

skiej i zaliczonych do grupy I wg R. Wołągiewicza.⁵ Na możliwość dłuższego używania typu I.E wskazują obiekty o chronologii przypadającej na fazę przejściową A₃–B₁.

Również do dużych form zaliczono trójczłonowe naczynie o brzuścu odwrotnie gruszkowatym i cylindrycznej, krótkiej szyjce, pochodzące z jamy gospodarczej (ob. 363; tabl. 3. 1). Analogiczne egzemplarze określone są w klasyfikacji ceramiki kultury oksywskiej jako garnki typu II.D–1. Ich rozprzestrzenienie związane jest przede wszystkim z prawobrzeżną Wisłą. Większą serię takich form odnotowano na cmentarzysku w Podwiesku, pow. Chełmno,⁶ a kolejne dwa egzemplarze w nieopodal położonym Bystrzcu, pow. Kwidzyn (d. Weißhof, Kr. Marienwerder).⁷ W materiale sepulkralnym kultury oksywskiej datowane są na fazę A₂ i początek fazy A₃. Bez wątpliwości kształt tych naczyń wskazuje na podobieństwo do powszechnych w kulturze przeworskiej dzbanów odwrotnie gruszkowatych, nawiązuje do nich także silnie wychylony na zewnątrz wylew o facetowanej krawędzi.⁸

Do naczyń wazowatych, najpewniej typu V.B o zaokrąglonym brzuścu, zaliczono egzemplarz zdobiony pasmem rytego ornamentu, odkryty w obiekcie mieszkalnym 375 (tabl. 4. 5) wraz z gładzikiem kamiennym i kościanym, wykonanym z żeber ssaka, być może konia (tabl. 4. 6–7).⁹ Datowanie tej formy jest szerokie i obejmuje czas od początków młodszego okresu przedrzymskiego aż po fazę A₃, choć najliczniej występuje ona u schyłku fazy A₁ i w fazie A₂. Rozprzestrzenienie opisywanych naczyń obejmuje głównie rejon dolnej Wisły, pojedyncze znaleziska znane są także z Pomorza Środkowego.¹⁰

Na osadzie w Lipiankach liczniej reprezentowane są kubki. Typ VI.B (tabl. 5. 1), o zaokrąglonym brzuścu i delikatnie wydzielonym dnie, odkryto w skupisku zabytków o niespójnej chronologii (ob. 40), pochodzącym ze zniszczonych zespołów. Poza ceramiką znalazły się tutaj: zapinka brązowa typu A.60,¹¹ nóż i haczyk z żelaza,

6 Vgl. Bokinić 2005.

7 Vgl. Heym 1961; Żórawska 2003.

8 Dąbrowska 1988, 28, 30, Taf. I 1; II 22; Strobin 2011, 25, 76, Liste 9a, Karte 4.

9 Die Auswertung der Tierknochen aus der Fundstelle in Lipianki: PD Dr. D. Makowiecki (Institut für Archäologie der Mikołaj-Kopernik-Universität Toruń).

10 Strobin 2011, 30–31, 62, Liste 22, Karte 7.

11 Almgren 1923.

12 Tempelmann-Maczyńska 1985, 18, 22, 29–31, 57–58, Taf. I. 40; 10. 349; 25, 53.

5 Klasyfikacja ceramiki kultury wielbarskiej – Wołągiewicz 1993.

6 Por. Bokinić 2005.

7 Por. Heym 1961; Żórawska 2003.

8 Dąbrowska 1988, 28, 30, tabl. I 1; II 22; Strobin 2011, 25, 76, lista 9a, mapa 4.

9 Analizę zwierzęcego materiału kostnego dla stanowiska w Lipiankach wykonał dr hab. Daniel Makowiecki (Instytut Archeologii, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu).

10 Strobin 2011, 30–31, 62, lista 22, mapa 7.

11 Almgren 1923.

besprochenem Typ entdeckte man in einer Wirtschaftsgrube (Ob. 737; Taf. 6. 3) und in einem Hausbefund (Ob. 1007; Taf. 7. 4). Die Datierung dieser Form umfasst die gesamte jüngere vorrömische Eisenzeit und Anfänge der Römischen Kaiserzeit, am häufigsten tritt sie aber in Fundverbänden der Stufen A₂ und A₃ auf. Zu den spätesten Nachweisen gehört ein fragmentarisch erhaltenes, ritzverziertes Stück aus dem Übergangszeitlichen Befund 938 (Taf. 2. 4). Die Verbreitung der behandelten Becher deckt sich mit dem räumlichen Vorkommen der Oksywie-Kultur.¹³

Die ebenfalls auf dem ganzen Gebiet der Oksywie-Kultur auftretenden, fassförmigen Becher vom Typ VI.C vertritt ein Exemplar aus dem Hausbefund 366 (Taf. 3. 2), in dem ein Eisenbarren (mit deutlichen Hackspuren an einem Ende), das Fragment eines Knochenpfriems und ein Wetzstein gefunden wurden (Taf. 3. 3–5). Die Becher von diesem Typ werden in die Stufen A₂ und A₃ der jüngeren vorrömischen Eisenzeit datiert.¹⁴ Ein blumentopfförmiges Stück vom Typ VI.J (Taf. 8. 1) stammt wiederum aus einer Fundkonzentration (Ob. 14: I: 1). Neben der sowohl vorrömischen als auch frühkaiserzeitlichen Keramik (Taf. 8. 2–3) befand sich hier ein halbkugeliges Spinnwirtel aus dem Kopf des Oberschenkelknochens eines Rindes (Taf. 8. 4). Die Becher vom Typ VI.J treten in der Oksywie-Kultur (hauptsächlich auf den Gräberfeldern östlich von der Weichsel)¹⁵ während der gesamten vorrömischen Eisenzeit auf. Analoge Formen erschienen in der Przeworsk-Kultur bereits in ihrer ältesten Stufe. Benutzt wurden sie auch in der Stufe A₂.¹⁶

Relativ zahlreich vertreten sind die Schalen. In Grabinventaren der Oksywie-Kultur kommen sie überwiegend in der Stufe A₂ vor, vereinzelt treten sie aber auch in früheren und späteren Kontexten auf. Ihr Verbreitungsgebiet beschränkt sich auf das rechte Weichselufer.¹⁷ Dem eiförmigen Typ VII.A wurde u. a. ein Exemplar aus dem Befund 984 (Taf. 7. 1) zugeordnet. In diesem Komplex stieß man auch auf eine zweite Schale (Taf. 7. 2), möglicherweise des analogen Typs bzw. mit verjüngtem unterem Teil (Typ VII.L), ferner auf Fragmente einer breitmündigen Fußschale vom Typ XbA nach R. Wołagiewicz (Taf. 7. 3).¹⁸ Die letztgenannte

a także dwa paciorki szklane typów 40 i przypuszczalnie 349 wg Tempelmann-Mączyńskiej (tabl. 5. 2–6).¹² Kolejne dwa kubki tego typu, ale szerokootworowe, odkryto w jamie gospodarczej ob. 737 (tabl. 6. 3) oraz w obiekcie mieszkalnym nr 1007 (tabl. 7. 4). Okres ich występowania jest szeroki, od fazy A₁ po fazę B₁, najczęściej jednak pojawiają się w grobach z fazy A₂ i A₃: ich rozprzestrzenienie obejmuje cały zasięg kultury oksywskiej.¹³ Na długie używanie wspomnianego typu wskazuje fragmentarycznie zachowana, jednoczłonowa forma o brzuścu zdobionym głębokimi liniami rytymi, pochodząca z obiektu 938 (tabl. 2. 4), datowanego na okres przejściowy między młodszym okresem przedrzymskim a okresem rzymskim.

Występujące na całym obszarze kultury oksywskiej kubki VI.C, o brzuścu beczułkowatym, reprezentowane są przez okaz z obiektu mieszkalnego 366 (tabl. 3. 2), w którym odkryto również żelazną sztabkę z wyraźnymi śladami odcinania na jednym z końców, fragment szydła kościanego oraz osełkę kamienną (tabl. 3. 3–5). Chronologia kubków tego typu przypada na fazy A₂ i A₃ młodszego okresu przedrzymskiego.¹⁴ Typ VI.J (tabl. 8. 1), o doniczkowatym kształcie brzuśca, pochodzi z kolejnego skupiska zabytków (ob. 14), zawierającego oprócz ceramiki datowanej na młodszy okres przedrzymski i okres wpływów rzymskich (tabl. 8. 2–3) także półkuliasty przęślik kościany, wykonany z głowy kości udowej bydła (tabl. 8. 4). W kulturze oksywskiej kubki VI.J notowane są przez cały młodszy okres przedrzymski. Znajdowane są głównie na cmentarzyskach położonych po prawej stronie Wisły.¹⁵ Analogiczne formy kubków powszechne są w ceramice kultury przeworskiej już od najstarszej fazy, przy czym ich używanie potwierdzone jest również w fazie następnej.¹⁶

Stosunkowo licznie reprezentowane są misy. W materiałach sepulkralnych kultury oksywskiej misy znane są przede wszystkim z fazy A₂, sporadycznie występują jednak zarówno we wcześniejszych jak i późniejszych zespołach, głównie na stanowiskach położonych na prawym brzegu Wisły.¹⁷ Do typu VII.A o tzw. jajowatym brzuścu zaliczono w Lipiankach okazy z kilku jam, w

13 Strobin 2011, 33, Liste 28, Karte 8.

14 Strobin 2011, 33–34, Liste 29, Karte 8.

15 Strobin 2011, 35, Liste 31, Karte 8.

16 Dąbrowska 1988, 28, 30, Beil. 3, tabl. I 17; vgl. auch Strobin 2011, 77–78.

17 Strobin 2011, 36–38, 63, Tabelle 3, Karte 9.

18 Wołagiewicz 1993, 16, 26, Liste 10b.

12 Tempelmann-Mączyńska 1985, 18, 22, 29–31, 57–58, tabl. 1. 40; 10. 349; 25, 53.

13 Strobin 2011, 33, lista 28, mapa 8.

14 Strobin 2011, 33–34, lista 29, mapa 8.

15 Strobin 2011, 35, lista 31, mapa 8.

16 Dąbrowska 1988, 28, 30, zest. 3, tabl. I 17; por. także Strobin 2011, 77–78.

17 Strobin 2011, 36–38, 63, tab. 3, mapa 9.

Form taucht in den Grabinventaren der Wielbark-Kultur in den Stufen B₂-C_{1b} auf, im behandelten Befund ist sie also eher sekundär niedergelegt. Fragmente von Schalen des Typs VII.A (Taf. 9. 3) bzw. VII.L (Taf. 10. 2) wurden in zwei Hausbefunden (Nr. 789 und 323) aus der ausgehenden jüngeren vorrömischen Eisenzeit und der Römischen Kaiserzeit entdeckt. Aus einem ähnlich datierten Hausbefund (Nr. 921) stammt eine Schale VII.G mit nahezu zylindrischem oberem und kegelförmigem unteren Teil (Taf. 11. 6). Dem blumentopfförmigen Typ VII.J wurde eine Schale zugeordnet, die in einem Ofen (Ob. 369; Taf. 4. 4) gefunden wurde. Ein doppelkonisches Exemplar aus dem Objekt 920 (Taf. 1. 5) gehört dem Typ VII.K an.

Im Befund 933 (Herdstelle) wurde Keramik geborgen, die anhand der morphologischen Merkmale in die Übergangsstufe A₃/B₁ zu setzen wäre. Aus diesem Befund stammt auch ein Miniaturgefäß vom Typ VIII.L (Taf. 2. 1) mit verjüngtem unteren Teil. Sehr ähnliche Exemplare werden hauptsächlich in der Stufe A₃ der jüngeren vorrömischen Eisenzeit registriert.¹⁹ Auf eine kontinuierliche Verwendung dieser Formen in der Römischen Kaiserzeit können die kleinen Becher vom Typ XIII.C nach R. Wołagiewicz hindeuten, die in den Grabkomplexen der Wielbark-Kultur in die Stufen B₁-B_{2a} datiert werden.²⁰

Eine besondere Gruppe bilden Siebgefäße und ihre Fragmente (Taf. 6. 2). Nur äußerst selten sind sie in Grabinventaren vertreten,²¹ viel häufiger kommen sie in den Siedlungen vor.²²

2 Mikromorphologie

Die Beschreibung der Gefäßmündungen stützt sich auf die üblichen Schemata, die für Siedlungskeramik der vorrömischen Eisenzeit und der Römischen Kaiserzeit ausgearbeitet worden sind (Taf. 12).²³ Ungefähr 50 % der Keramik aus der jüngeren vorrömischen Eisenzeit in Lipianki weist unfacettierte Ränder der Varianten a und b auf, die in der Regel an der Innenseite verdickt

tym z obiektu 984 (tabl. 7. 1). W tym zespole znalazła się także druga misa (tabl. 7. 2), być może analogicznego typu, lub o podciętej dolnej części brzuśca (typ VII.L), a także fragmenty pochodzące od szerokokotworowej misy na nóżce typu XbA wg R. Wołagiewicza (tabl. 7. 3).¹⁸ To ostatnie naczynie, na podstawie inwentarzy grobowych kultury wielbarskiej, datowane jest na fazy B₂-C_{1b} i znalazło się tu najpewniej na złożu wtórnym. Fragmenty mis typu VII.A (tabl. 9. 3) lub VII.L (tabl. 10. 2) odkryto także w dwóch obiektach mieszkalnych (ob. 789 i 323), datowanych na schyłek młodszego okresu przedrzymskiego i okres rzymski.

Z obiektu mieszkalnego nr 921, o analogicznej chronologii, pochodzi misa typu VII.G, o prawie cylindrycznej górnej części i stożkowej dolnej (tabl. 11. 6). Do typu VII.J – o brzuścu doniczkowatym – zaliczono misę odkrytą w piecu (ob. 369; tabl. 4. 4), a do typu VII.K egzemplarz o dwustożkowatym brzuścu z obiektu 920 (tabl. 1. 5).

Ceramika o cechach fazy przejściowej A₃/B₁, wraz z naczyniem miniaturowym o podciętej dolnej partii brzuśca typu VIII.L (tabl. 2. 1), znalazła się w obiekcie 933 (palenisko). Bardzo podobne okazy odnotowywane są głównie w fazie A₃ młodszego okresu przedrzymskiego.¹⁹ Na kontynuację takich form w okresie rzymskim wskazują pucharki typu XIII.C, datowane w zespołach grobowych kultury wielbarskiej na fazy B₁-B_{2a}.²⁰

Osobną grupę stanowią naczynia sitowate (tabl. 6. 2), tylko wyjątkowo reprezentowane w materiałach sepulkralnych,²¹ dużo powszechniejsze zaś na osadach.²²

2 Mikromorfologia

Przy opisie wylewów i brzegów przyjęto system stosowany dla ceramiki osadowej z okresu przedrzymskiego i wpływów rzymskich (tabl. 12).²³ Dla ceramiki z młodszego okresu przedrzymskiego w Lipiankach typowe są krawędzie niefacetowane odmiany a i b (50 %), z reguły pogrubione od strony wewnętrznej (36,5 %), najczęściej o wylewach wygiętych łukowato na zewnątrz

19 Strobin 2011, 41, Liste 50.

20 Wołagiewicz 1993, 18, 26, Liste 13C; Wiśniewska 2007, 121–122, Taf. V 2, 4, 8; Strobin 2011, 80.

21 Machajewski 2001, 18, Taf. VII 56/2.

22 Machajewski 1980, 28, Abb. 10. 11; Rogalski 2011, 97, Abb. 10. 1.

23 Machajewski und Pietrzak 2004, 94; Jurkiewicz und Machajewski 2012, 186.

18 Wołagiewicz 1993, 16, 26, lista 10b.

19 Strobin 2011, 41, lista 50.

20 Wołagiewicz 1993, 18, 26, lista 13C; Wiśniewska 2007, 121–122, tabl. V 2, 4, 8; Strobin 2011, 80.

21 Machajewski 2001, 18, tabl. VII 56/2.

22 Machajewski 1980, 28, ryc. 10. 11; Rogalski 2011, 97, ryc. 10. 1.

23 Machajewski i Pietrzak 2004, 94; Jurkiewicz i Machajewski 2012, 186.

sind (36,5 %). Die Mündungen sind meist ausgebogen (Untertyp 2–25 %), seltener schräg (Untertyp 4–13 %) oder zylinderförmig (Untertyp 1–7 %) gestaltet. Ins Auge fällt eine etwas geringere Häufigkeit von Rändern der Varianten c, d und e (jeweils mit dem Anteil von 13 % bis 15 %). Die Mündungen waren in diesen Fällen meist schräg gestaltet (Untertyp 4–30 %) bzw. ausgebogen (Untertyp 2–11 %), selten zylinderförmig geformt (Untertyp 1–2 %). Der Anteil der Ränder der Varianten a und b in den Objekten aus der jüngeren vorrömischen Eisenzeit, Römischen Kaiserzeit und aus der Übergangsstufe stellt sich ganz ähnlich dar,²⁴ sie sind aber seltener verdickt (ca. 30 %). Nicht so häufig sind hingegen profilierte Ränder präsent, namentlich im Fall der Varianten c und d, da der Anteil der Variante e verhältnismäßig hoch ist (über 18 %). Bemerkenswert ist, dass an den Fundstellen, wo ausschließlich die Keramik der Wielbark-Kultur entdeckt wurde, weiterhin die verdickten Ränder der Varianten a und b vertreten sind; den überwiegenden Anteil hat jedoch die unverdickte Ausprägung. Im Fundstoff wurden auch facettierte (Variante d) und von innen abgestrichene Ränder (Variante e) registriert. In der Fachliteratur wurde schon darauf hingewiesen, dass die oben genannten Merkmale der vorrömischen Eisenzeit bei der Siedlungskeramik der Wielbark-Kultur bis zum Übergang der Stufen B₁ und B₂ (und sogar später) spürbar sind.²⁵ Solche ‚archaischen‘ Merkmale (verdickte und profilierte Gefäßränder) wiesen in der Siedlung Lipianki einige Fragmente der Wielbark-Keramik auf, darunter dreigliedrige Terrinen (Typ IVA; Taf. 13. 3; 1. 1), scharf profilierte kleine Becher (Typ XIII A u. XIII A/B; Taf. 5. 8; 11. 3), S-förmige Miniaturgefäße (Typ XIV B; Taf. 16. 4) sowie unbestimmte Gefäßfragmente (Taf. 8. 5–6; 14. 1, 3; 13. 1–3; 15. 4).

Unter dem Material aus Befunden der jüngeren vorrömischen Eisenzeit dominieren flache Böden. Der Übergang des Bauches in den Boden ist am häufigsten bogenförmig gestaltet (z. B. Taf. 3. 2; 4. 3–4; 6. 3), viel seltener kommen Formen mit einem abgesetzten Boden (Taf. 5. 1) vor. Die letztgenannten treten in verschiedenen Abarten häufiger bei keramischen Formen aus der Römischen Kaiserzeit auf (Taf. 9. 7).

Die Henkel von Gefäßen der Oksywie-Kultur sind meist in der Mitte verjüngt (Taf. 7. 1), seltener sind Henkel mit rechteckigem Profil (Taf. 5. 1), nur sporadisch be-

(podtyp 2–25 %), rzadziej skośnych (podtyp 4–13 %) i cylindrycznych (podtyp 1–7 %). Zwraca uwagę nieco mniejsza frekwencja krawędzi odmian c, d i e, w zbliżonych proporcjach (od 13 % do 15 %), których wylewy uformowane były najczęściej skośnie (podtyp 4–30 %) lub łukowato (podtyp 2–11 %), rzadko cylindrycznie (podtyp 1–2 %). Wśród obiektów datowanych na młodszy okres przedrzymski, fazę przejściową i okres rzymski²⁴ udział krawędzi odmian a i b jest podobny. Nadal, choć mniej licznie, występują tendencje do ich pogrubiania (ok. 30 %). Mniej natomiast zanotowano brzegów profilowanych; dotyczy to odmian c i d, udział odmiany e jest bowiem znaczny (ponad 18 %). Podkreślić należy, że w obiektach, gdzie odkryto jedynie materiały ceramiczne kultury wielbarskiej, w dalszym ciągu występują pogrubione brzegi odmian a i b, choć zdecydowanie przeważają te pozbawione pogrubiania. Notuje się również krawędzie facetowane (odmiana d) i ścięte od wewnątrz (odmiana e). Na przeżywanie się wyżej wymienionych cech okresu przedrzymskiego w osadowej ceramice kultury wielbarskiej z wczesnego okresu rzymskiego po przełom faz B₁ i B₂, a nawet później, zwracano już uwagę w literaturze.²⁵ W przypadku osady w Lipiankach te ‚archaiczne‘ tradycje, wyrażające się w pogrubianiu i profilowaniu brzegów, zaobserwowano w określonych formach ceramiki wielbarskiej, m.in. na trójdzielnych wazach typu IVA (tabl. 13. 3; 1. 1), ostro profilowanych pucharkach typów XIII A (tabl. 5. 8) i XIII A/B (tabl. 11. 3), naczyńkach o esowatym profilu typu XIV B (tabl. 16. 4), a także na fragmentach naczyń (tabl. 8. 5–6; 14. 1, 3; 13. 1–3; 15. 4).

Wśród den w obiektach z młodszego okresu przedrzymskiego dominują te o podstawie płaskiej. Wśród nich najliczniej odnotowano formy łagodnie połączone z brzuścem (np. tabl. 3. 2; 4. 3–4; 6. 3), rzadziej zaobserwowano dna wydzielone (tabl. 5. 1). Te ostatnie są liczniejsze w materiałach z okresu rzymskiego (tabl. 9. 7).

Ucha naczyń zaliczonych do kultury oksywiejskiej są głównie przewężone w środku (tabl. 7. 1), mniej licznie występują ucha o zarysie prostokątnym (tabl. 5. 1), sporadycznie zaś spotyka się przewężone i facetowane (tabl. 7. 4). W okresie rzymskim tendencja ta zostaje utrzymana, przy czym najliczniejszy procent stanowią ucha przewężone w części środkowej.

24 Objekte Nr. 14, 337, 323, 744, 789, 920, 921, 933, 938, 963, 984.

25 Machajewski 1980, 23.

24 Obiekty nr 14, 337, 323, 744, 789, 920, 921, 933, 938, 963, 984.

25 Machajewski 1980, 23.

gegnert man verjüngten und facettierten Henkeln (Taf. 7. 4). Diese Tendenz blieb in der Kaiserzeit aufrechterhalten; die größte Gruppe bilden dabei Gefäße mit in der Mitte verjüngten Henkeln.

3 Verzierung der Gefäße

Die Menge der verzierten Gefäßfragmente, die in Befunden aus der jüngeren vorrömischen Eisenzeit und aus der Übergangsstufe zur Römischen Kaiserzeit entdeckt wurden, ist sehr gering und variiert um 2 % am jeweiligen Gesamtanteil. Auf dem Bauch sind vor allem tief eingeritzte, in der Regel diagonale, voneinander deutlich entfernte Linien (Taf. 2. 4) angebracht. In der Systematik der Gefäße der Oksywie-Kultur entspricht eine solche Verzierung dem Motiv B.1.d. In den Grabfunden kommt dieses Motiv zunächst auf den Bechern vor; ein Stück ist sicher in die Stufe A₂/A₃ datiert.²⁶ Ein so verziertes Gefäß war im Fundstoff aus Lipianki mit einer Fibel Kostrzewski Var. G vergesellschaftet, die zu den Leitfunden der Stufe A₂ gehört (Taf. 16. 2). Eine deutliche Entwicklung dieses Ornaments erfolgte in der Römischen Kaiserzeit, aus geritzten Linien schuf man damals viel kompliziertere Muster (Taf. 8. 2–3; 9. 6; 1. 2; 11. 4). Ein Teil von ihnen (Taf. 9. 7) wurde wohl mit Hilfe eines mehrzackigen Gerätes aus Hirschgeweih ausgeführt (Taf. 14. 2),²⁷ das in einer Grube der Wielbark-Kultur (Ob. 385) entdeckt wurde. Die anderen Verzierungsmotive kommen nur vereinzelt zum Vorschein. Als Motiv B.2.a wurde die Verzierung in Form eines schmalen, mit kurzen Einschnitten (Taf. 8. 1) bzw. Dreiecken (Taf. 13. 5) gefüllten Streifens am oberen Teil des Bauches bezeichnet. In der Oksywie-Kultur begegnet man derartig verzierten Gefäßen auf den Nekropolen am rechten Ufer der Weichsel und an ihrer Mündung, vor allem in der Stufe A₂ und (seltener) später.²⁸ Diese Verzierung gehört zu üblichen Motiven der Przeworsk-Kultur bereits in ihrem Entstehungshorizont, noch zahlreicher kommt sie jedoch in der Stufe A₂ zum Ausdruck.²⁹ Verzeichnet wurden ebenfalls Elemente des vielgestaltigen segmentären Motivs B.3 (Taf. 6. 1),³⁰ das

3 Zdobnictwo

Ilość ornamentowanych fragmentów naczyń odkrytych w obiektach z młodszego okresu przedrzymskiego i z fazy przejściowej do okresu rzymskiego jest bardzo niewielka i nieznacznie przekracza 2 %. Najczęściej brzusce pokrywano stosunkowo głębokimi liniami rytymi, w wyraźnych odstępach, z reguły w układzie diagonalnym (tabl. 2. 4). W systematyce naczyńowej kultury oksywskiej powyższe zdobienie odpowiada wątkowi B.1.d. W materiałach grobowych omawiany ornament występował na kubkach; jeden z nich można pewnie datować na fazę A₂/A₃.²⁶ W materiale z Lipianek naczynie tak dekorowane współwystąpiło z zapinką odmiany G, datowaną na fazę A₂ (tabl. 16. 2). Wyraźny rozwój tego zdobienia następuje jednak w ciągu okresu wpływów rzymskich; wówczas to linie ryte tworzą bardziej rozbudowane układy (tabl. 8. 2–3; 9. 6; 1. 2; 11. 4). Część z nich (tabl. 9. 7) mogła być wykonana za pomocą specjalnego, zaopatrzonego w ząbki narzędzia z poroża jelenia (tabl. 14. 2),²⁷ które odkryto w jamie gospodarczej (ob. 385). Pozostałe wątki pojawiają się tylko sporadycznie. Do wątku B.2.a zaliczono zdobienie w postaci wąskiego pasma umieszczonego w górnej partii brzusca, wypełnionego krótkimi nacięciami (tabl. 8. 1) lub trójkątami (tabl. 13. 5). W kulturze oksywskiej tak dekorowane naczynia spotykane są na nekropolach położonych na prawym brzegu Wisły i u jej ujścia, przede wszystkim w fazie A₂, natomiast rzadziej później.²⁸ Analogiczny ornament powszechny jest w ceramice kultury przeworskiej już od najstarszej fazy, częściej pojawia się jednak w fazie następnej.²⁹ Odnotowano także elementy bogato urozmaiconego wątku segmentowego B.3 (tabl. 6. 1),³⁰ typowego dla zdobnictwa ceramiki kultury oksywskiej w fazie A₃, znacznie mniej popularnego w fazie przejściowej A₃/B₁. Na kontynuację tego zdobienia w okresie rzymskim wskazuje motyw 'szachownicy' obecny na wazach kultury wielbarkskiej (por. tabl. 1. 1).³¹ Do wspomnianego wątku B.3 nawiązuje ornament wypełniony 'kopertą' umieszczony na naczyniu wazowatym (tabl. 4. 5). Zwraca jednak uwagę

26 Strobin 2011, 47, Liste 55.

27 Vgl. Wolanin u. a. 2012.

28 Strobin 2011, 48–49, Liste 56, Karte 12.

29 Marciniak 1957, Taf. XC; Dąbrowska 1988, 28–30, Taf. III 12, 40; vgl. auch Strobin 2011, 77–78.

30 Strobin 2011, 49–50, Liste 58, Karte 12; Strobin 2012.

26 Strobin 2011, 47, lista 55.

27 Por. Wolanin i in. 2012.

28 Strobin 2011, 48–49, lista 56, mapa 12.

29 Marciniak 1957, tabl. XC; Dąbrowska 1988, 28–30, tabl. III 12, 40; por. także Strobin 2011, 77–78.

30 Strobin 2011, 49–50, lista 58, mapa 12; Strobin 2012.

31 Wołagiewicz 1993, 20–21, 27; Wiśniewska 2007, 123, ryc. 3. 3–4; 7. 1; Strobin 2011, 81.

für das Musterspektrum der Oksywie-Kultur in der Stufe A₃ charakteristisch ist und (weniger häufig) auch in der Übergangsstufe A₃–B₁ anzutreffen war. Ein Indiz für die weitere Verwendung dieser Verzierung in der Römischen Kaiserzeit ist das Schachbrettmuster, das an vasenförmigen Gefäßen der Wielbark-Kultur (Taf. 1. 1) vorkommt.³¹ Eine Anknüpfung an das erwähnte Motiv B.3 stellt das Ornament am vasenförmigen Gefäß (Taf. 4. 5) dar, das ein ‚Kuvert‘ enthält. Bemerkenswert ist allerdings die schmale Breite des Streifens, die eher dem Musterspektrum der Przeworsk-Kultur eigen ist.³² Das umlaufende Tannenzweigornament über dem Bauchumbruch schmückt ein Fragment eines kleinen Gefäßes aus dem Befund 832 (Taf. 6. 8).

4 Zusammenfassung

Die Untersuchung der Keramik zeigt eindeutig, dass die Siedlung in Lipianki in der Stufe A₂ der jüngeren vorrömischen Eisenzeit bestand. Darauf verweist das Vorkommen von dreigliedrigen Gefäßen (Typ II.D–I) und vasenförmigen Formen vom Typ V.B, die Anwesenheit der Becher des Typs VI.B und VI.C, der Schalen, ferner die Verzierungsart der Gefäße (Motive B.1.d, B.2.a). Kennzeichnend für den Fundstoff der jüngeren vorrömischen Eisenzeit ist ein stärkerer Anteil facettierter Ränder der Varianten c und d sowie von innen abgestrichener (Variante e) bzw. verdickter Ränder. Die Häufigkeit der dünnwandigen, schwarzgeglätteten Keramik bleibt in allen relativchronologischen Stufen mehr oder weniger konstant und weist keine merklichen Unterschiede auf.³³ Die Datierung der Siedlung findet Bestätigung in spärlichen Metallfunden: Zwei Bronzefibeln (Taf. 16. 2; 7. 6) mit verdicktem, U-förmigem Bügel (Typ G nach J. Kostrzewski)³⁴ und einem ebenfalls bronzenem Exemplar, das an den Typ A.18a (Var. Altenburg nach Völling bzw. Typ 18a2 nach Demetz)³⁵ anknüpft (Taf. 7. 5). Das Vorkommen einiger Gefäßformen im örtlichen Material (Typen II.D–I, VI.J), die schwerpunktmäßig in der

stosunkowo niewielka szerokość pasma, bliższa zdobnictwu naczyń kultury przeworskiej.³² Dookolne pasmo jodełki nad załomem brzuśca ozdabia niewielki fragment małego naczynia z ob. 832 (tabl. 6. 8).

4 Podsumowanie

Na podstawie analizy ceramiki początku osady w Lipiankach należy umieścić w fazie A₂ młodszego okresu przedrzymskiego. Wskazują na to obecność naczyń trójczłonowych typu II.D–I oraz wazowatych typu V.B, kubków typów VI.B i VI.C oraz mis, a także zdobnictwo (wątki B.1.d, B.2.a). Materiał ceramiczny z młodszego okresu przedrzymskiego cechuje liczniejszy udział brzegów facetowanych odmiany c i d, ścinanych do wewnątrz (odmiana e) i tylko pogrubianych. Nie zaobserwowano natomiast wyraźnych różnic pomiędzy poszczególnymi okresami w ilości cienkościennych ceramiki o czarnych powierzchniach.³³ Datowanie osady potwierdzają znalezione zapinki z brązu o pogrubionym, wysoko wysklepionym kabląku typu G wg J. Kostrzewskiego (tabl. 16. 2; 7. 6),³⁴ oraz również brązowy egzemplarz, zbliżony do typu A.18a (tabl. 7. 5), war. Altenburg wg Th. Völlinga lub A.18a2 wg S. Demetza.³⁵ Obecność w materiale osadowym z młodszego okresu przedrzymskiego form naczyń (typy II.D–I, VI.J) powszechnych w kulturze przeworskiej poświadcza obserwowane już wcześniej w tym rejonie silniejsze związki z terenami sąsiedniej kultury.³⁶ Interesująco przedstawia się uchwycona w ceramice faza przejściowa, między młodszym okresem przedrzymskim i okresem rzymskim. Materiał ceramiczny z tych obiektów wskazuje na kontynuację stylistyki ‚oksywskiej‘, wyrażającej się w formach naczyń (garnki I.E, naczynie miniaturowe VIII.L), kontynuacji pogrubiania i profilowania krawędzi, a najpewniej także w zdobnictwie. Na przeżywanie się cech archaicznych w ceramice kultury wielbarskiej wskazują pogrubiane, ściśnane od wewnątrz, a także facetowane brzegi naczyń o formach wykonanych już w ‚nowej‘ stylistyce, oraz kon-

31 Wołagiewicz 1993, 20–21, 27; Wiśniewska 2007, 123, Abb. 3. 3–4; 7. 1; Strobin 2011, 81.

32 Marciniak 1957, 127–129, Taf. XCI; Dąbrowska 1988, 30–31, 35, Taf. IV 62; Dąbrowska 1997, 26, 67, Taf. XLIII 82/9, CLIII 335/21.

33 Die technologischen Merkmale der Keramik wurden im Folgenden wegen des spärlichen Umfangs des Textes nicht berücksichtigt.

34 Kostrzewski 1919; Typ J nach R. Beltz 1911.

35 Almgren 1923, 4, Taf. I 18; Völling 1995, 180–181, 183, Abb. 14–15; Demetz 1999, 117–118, Taf. 29. 2–6; 30. 1–3.

32 Marciniak 1957, 127–129, tabl. XCI; Dąbrowska 1988, 30–31, 35, tabl. IV 62; Dąbrowska 1997, 26, 67, tabl. XLIII 82/9, CLIII 335/21.

33 Ze względu na ograniczoną objętość tekstu kwestie techniczne ceramiki nie zostały omówione.

34 Kostrzewski 1919; typ J wg R. Beltza 1911.

35 Almgren 1923, 4, tabl. I 18; Völling 1995, 180–181, 183, ryc. 14–15; Demetz 1999, 117–118, tabl. 29. 2–6, 30. 1–3.

36 Por. Wołagiewicz 1981a, 156–158.

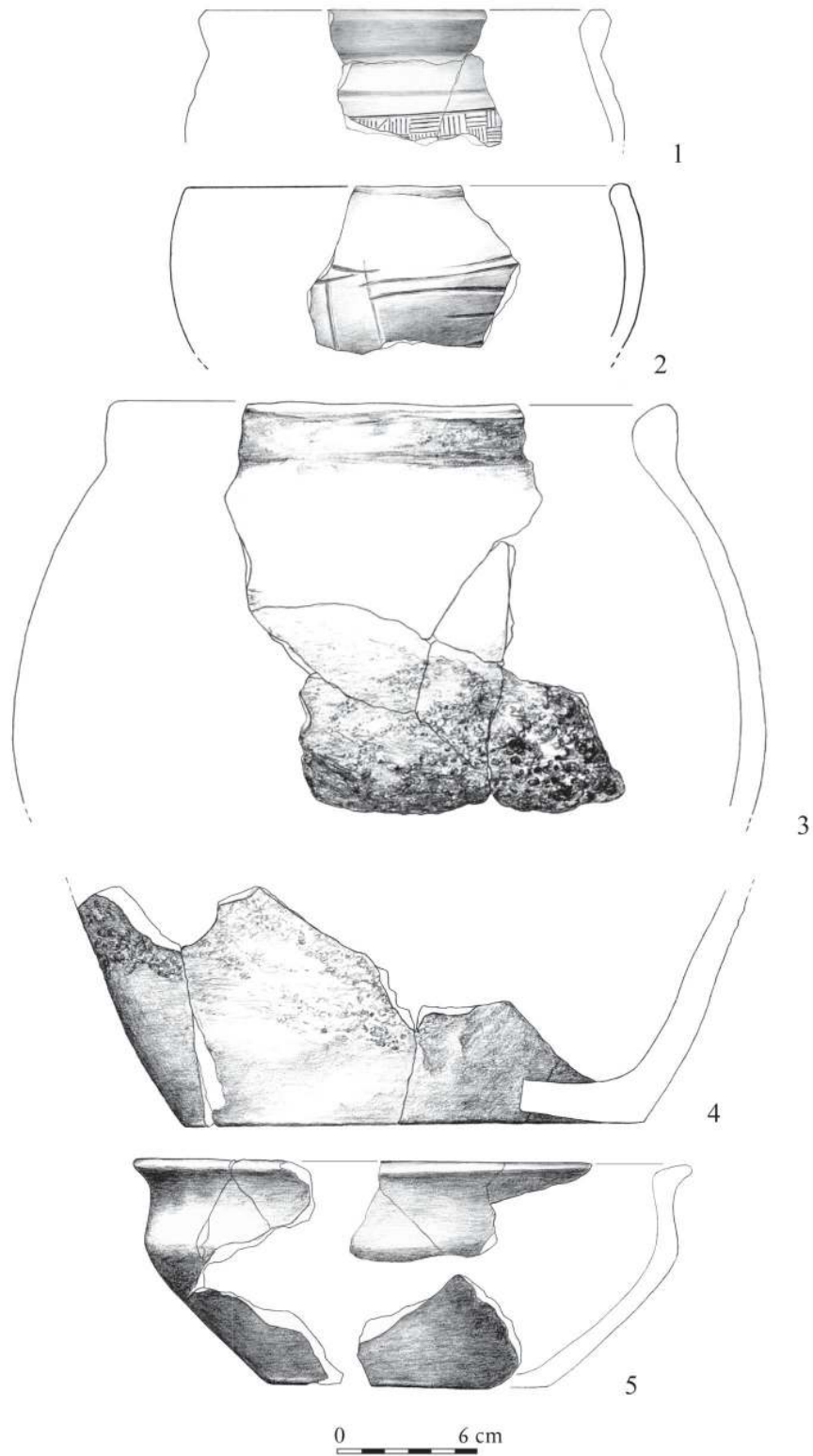
„Przeworsk-Kultur“ zum Vorschein kamen, liefert starke Indizien für enge Verbindungen zur benachbarten Kultur; darauf wurde schon in der Fachliteratur verwiesen.³⁶ Interessant ist die Anwesenheit von keramischen Formen, die in die Übergangsstufe zwischen der ausgehenden vorrömischen Eisenzeit und der Römischen Kaiserzeit zu setzen sind. Festzustellen ist dabei die Fortsetzung der „Oksywie“-Stilistik: Davon zeugen sowohl die Gefäßformen (Töpfe I.E, Miniaturgefäße VIII.L) und die Verdickung und Profilierung (Facettierung) der Ränder als auch die Details der Ornamentik. Die Überwindung der archaischen Merkmale im keramischen Siedlungsmaterial der Wielbark-Kultur bezeugen verdickte, von innen abgestrichene bzw. facettierte Gefäßränder, die eine mittlerweile „neue“ Stilistik vertreten, und der Fortbestand gewisser Zierelemente. Die lange Belegungsabfolge der in der sog. Zone A der Wielbark-Kultur gelegenen Siedlung in Lipianki (von der Stufe A₂ der jüngeren vorrömischen Eisenzeit bis zur Stufe D der Völkerwanderungszeit) stimmt mit den früheren chronologischen Feststellungen von R. Wołągiewicz fürs untere Weichselland überein.³⁷

tynuacja niektórych wątków zdobniczych. Długi czas użytkowania osady w Lipiankach (od fazy A₂ po fazę D), położonej w tzw. strefie A zasiedlenia ludności kultury wielbarskiej, zgodny jest z wcześniejszymi ustaleniami chronologicznymi R. Wołągiewicza dla Dolnego Powiśla.³⁷

36 Vgl. Wołągiewicz 1981a, 156–158.

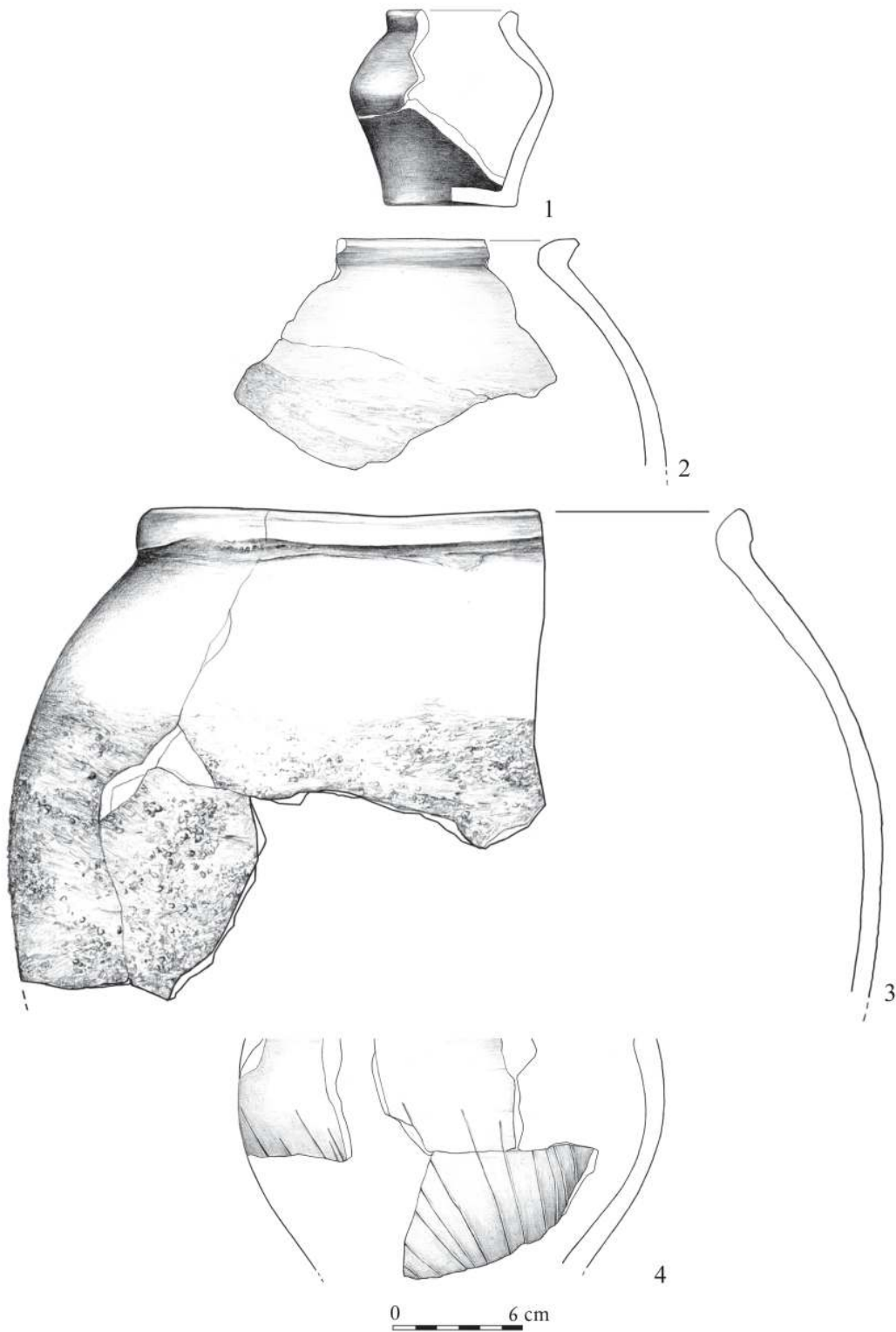
37 Vgl. Wołągiewicz 1981b, 84.

37 Por. Wołągiewicz 1981b, 84.

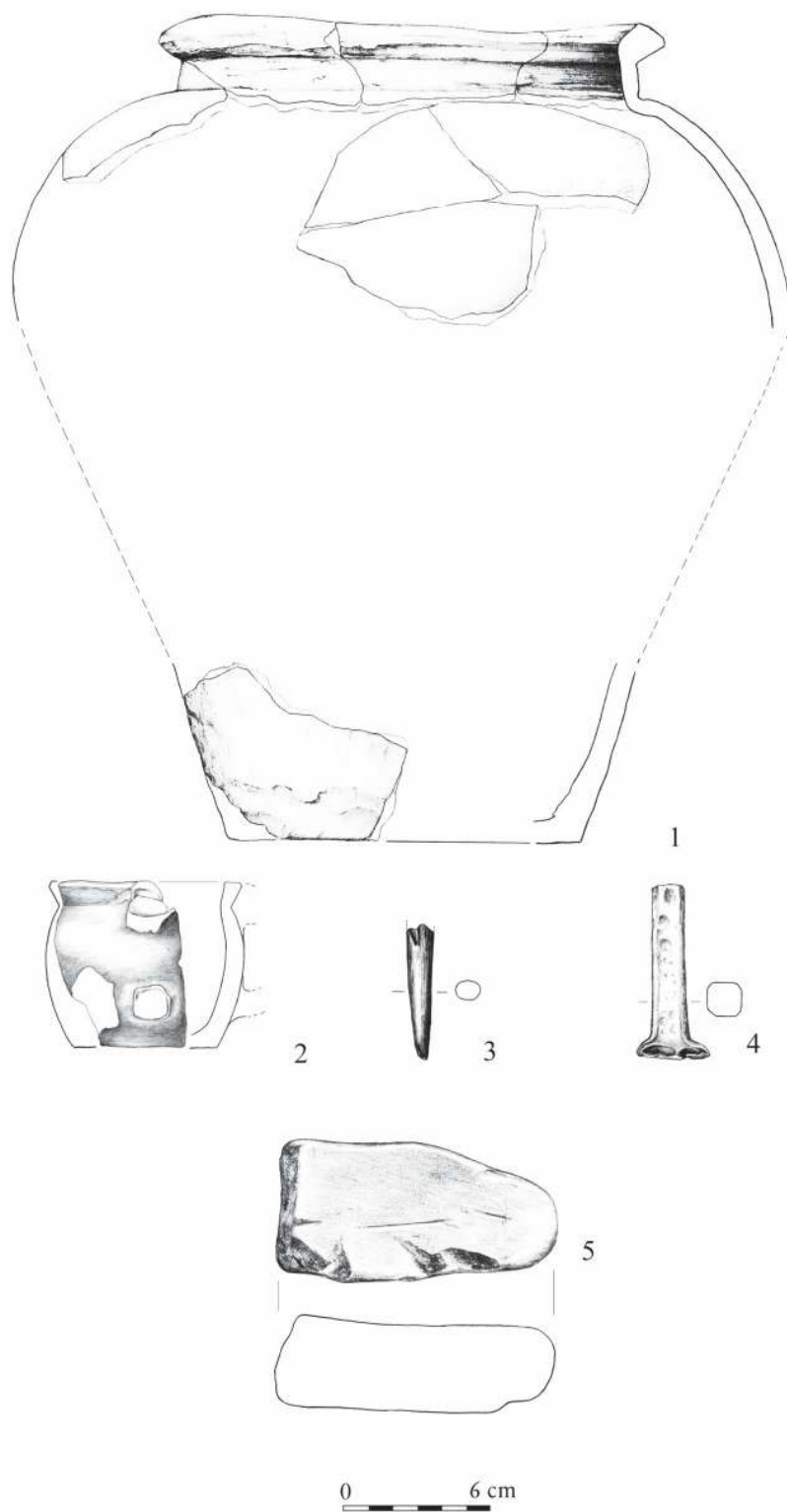
Taf. 1 Lipianki, Kr. Kwidzyn. Auswahl der Funde. 1-2: Befund 844; 3-5: Befund 920. 1-5: Ton.

Tabl. 1 Lipianki, pow. Kwidzyn. Wybór zabytków z obiektów 844 (1-2) i 920 (3-5). 1-5 - glina.

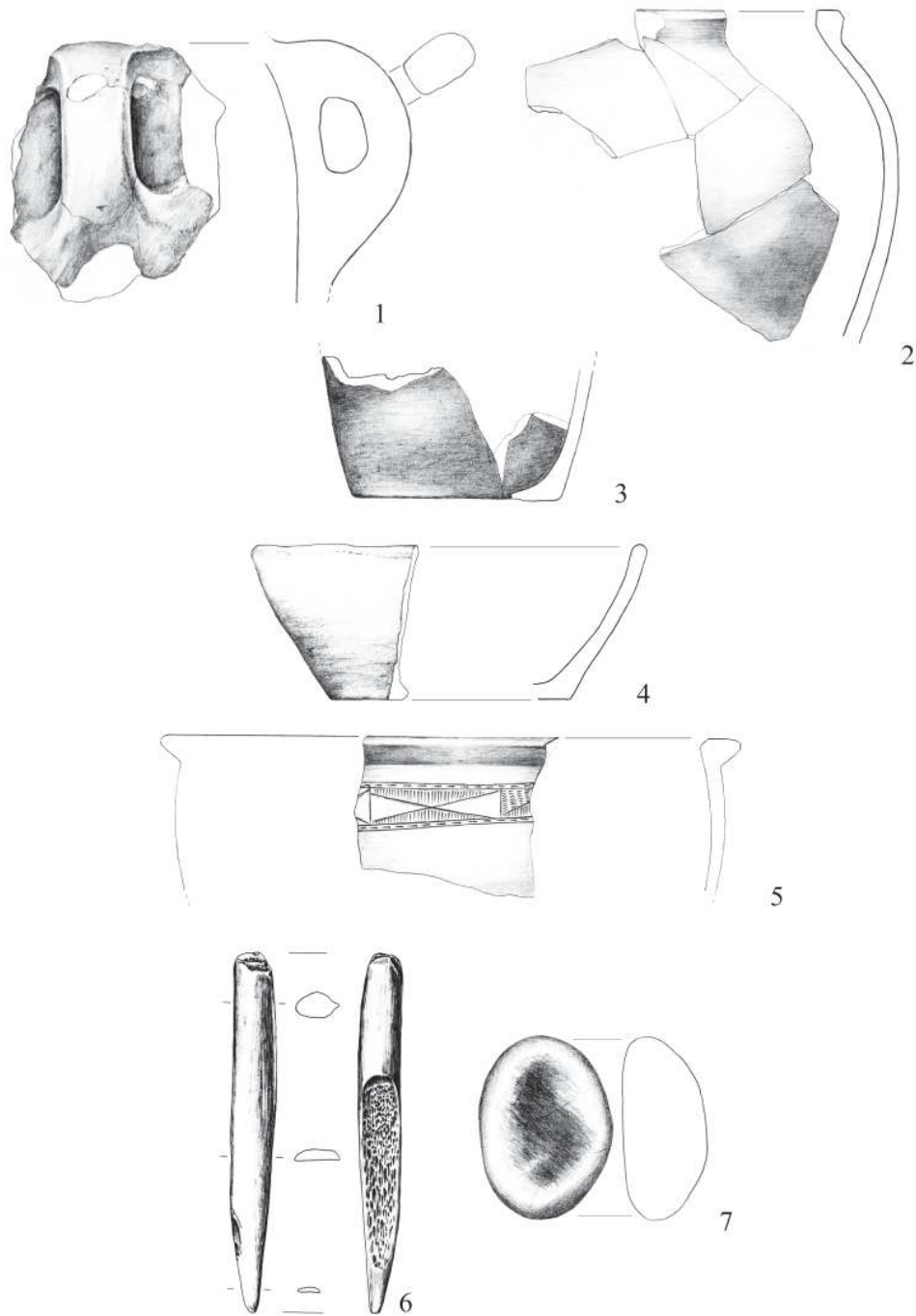
Taf. 2 Lipianki, Kr. Kwidzyn. Auswahl der Funde. 1: Befund 933; 2-4: Befund 938. 1-4: Ton.

Tabl. 2 Lipianki, pow. Kwidzyn. Wybór zabytków z obiektów 933 (1) i 938 (2-4). 1-4 – glina.

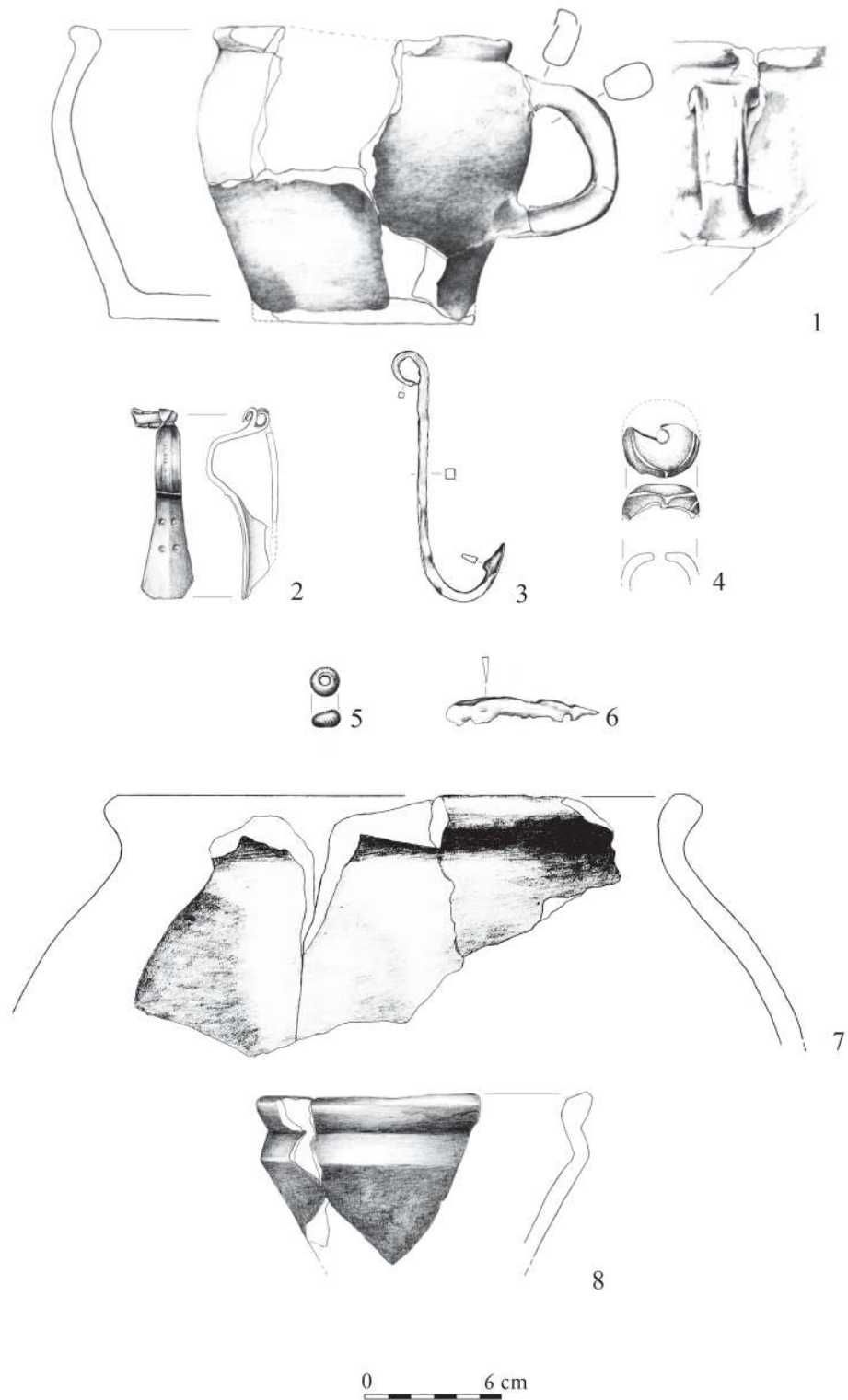
Taf. 3 Lipianki, Kr. Kwidzyn. Auswahl der Funde. 1: Befund 363; 2-5: Befund 366. 1-2: Ton; 4: Eisen; 3: Knochen; 5: Stein.

Tabl. 3 Lipianki, pow. Kwidzyn. Wybór zabytków z obiektów 363 (1) i 366 (2-5). 1-2 - glina, 4 - żelazo, 3 - kość, 5 - kamień.

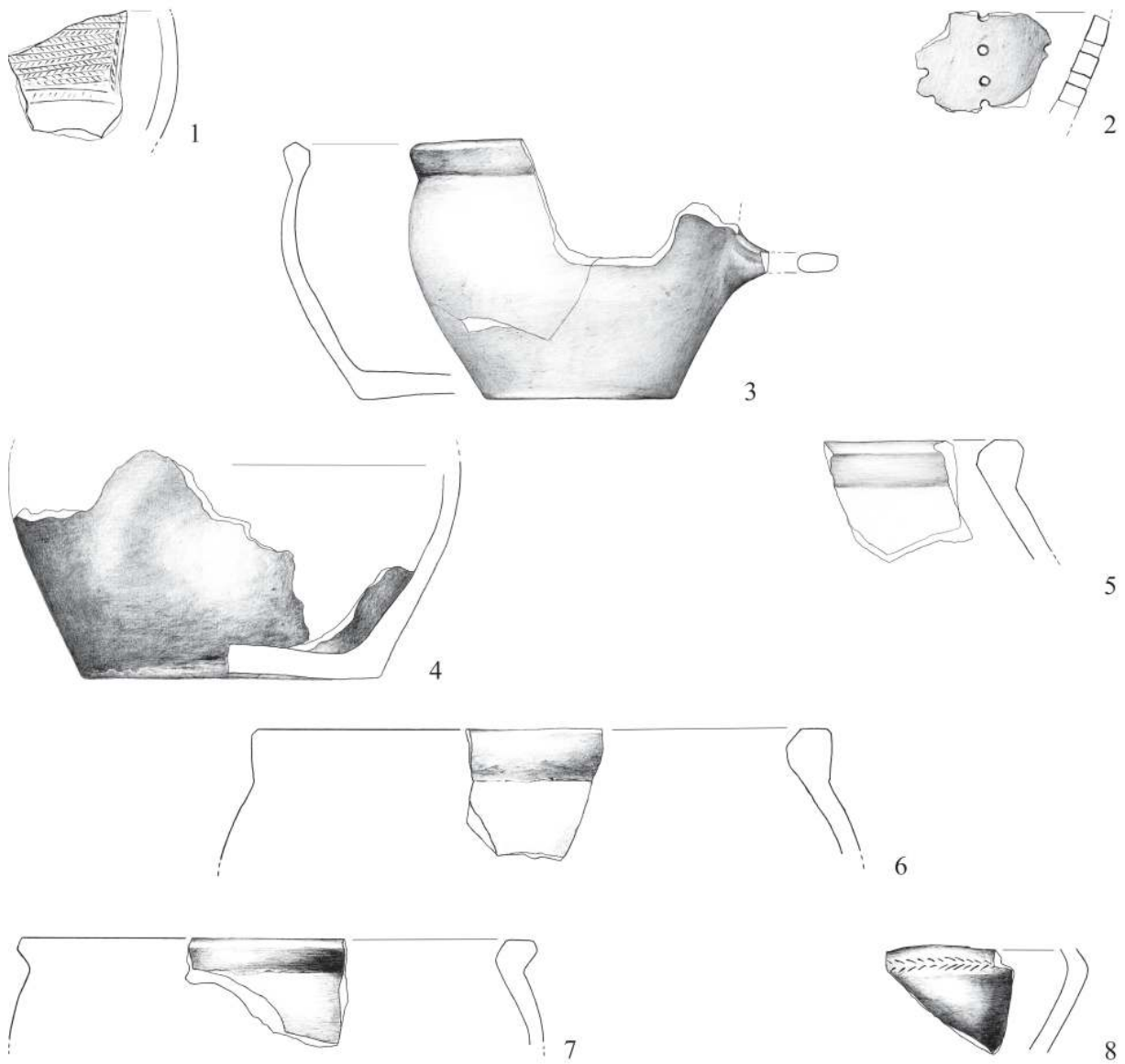
Taf. 4 Lipianki, Kr. Kwidzyn. Auswahl der Funde. 1-3: Befund 368; 4: Befund 369; 5-7: Befund 375. 1-5: Ton; 6: Knochen; 7: Stein.

Tabl. 4 Lipianki, pow. Kwidzyn. Wybór zabytków z obiektów 368 (1-3), 369 (4) i 375 (5-7). 1-5 - glina, 6 - kość, 7 - kamień.

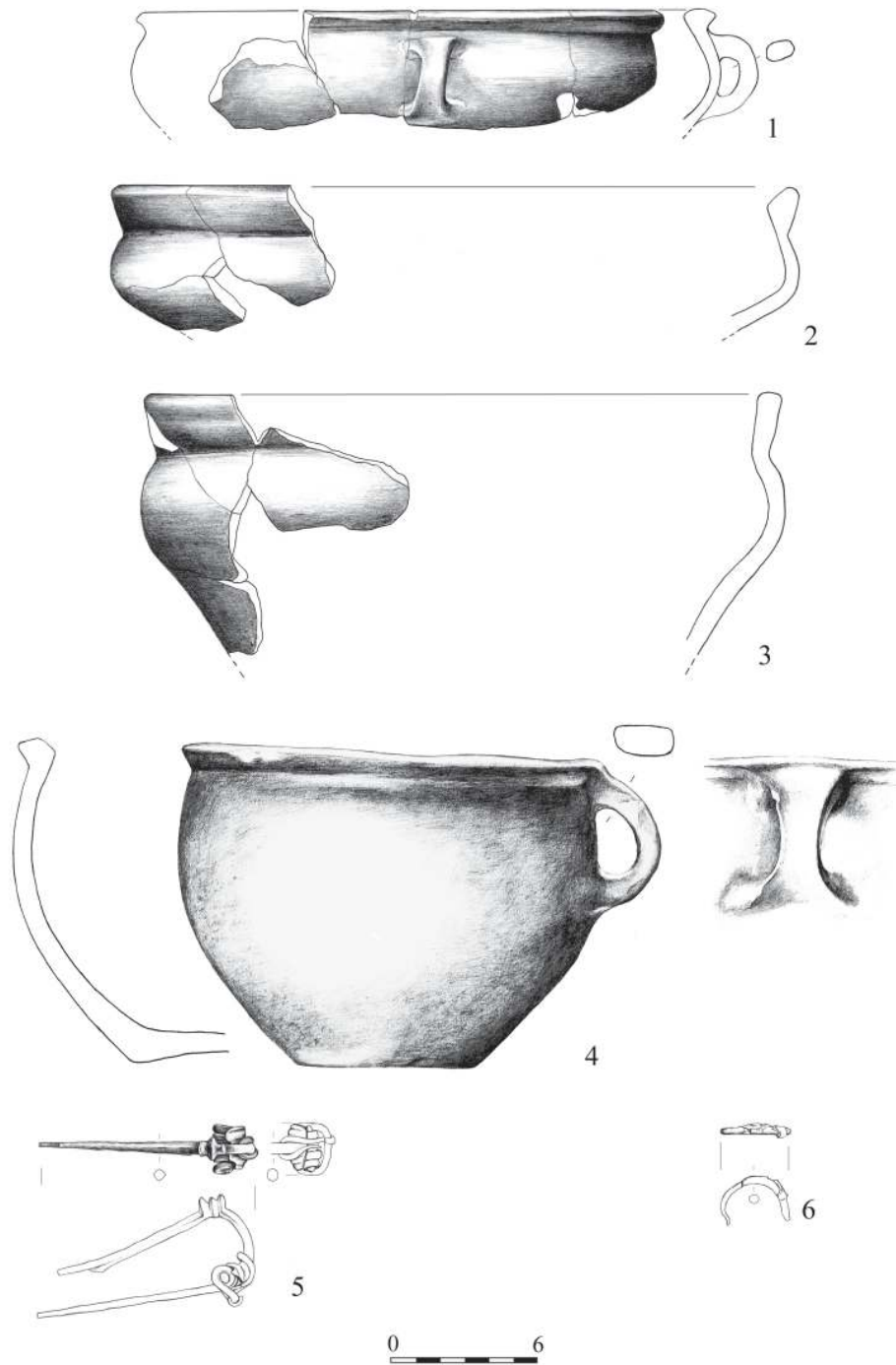
Taf. 5 Lipianki, Kr. Kwidzyn. Auswahl der Funde. 1–6: Befund 40; 7–8: Befund 173. 1, 7, 8: Ton; 2: Bronze; 3, 6: Eisen; 4–5: Glas.

Tabl. 5 Lipianki, pow. Kwidzyn. Wybór zabytków z obiektów 40 (1–6) i 173 (7–8). 1, 7, 8 – glina, 2 – brąz, 3, 6 – żelazo, 4–5 – szkło.

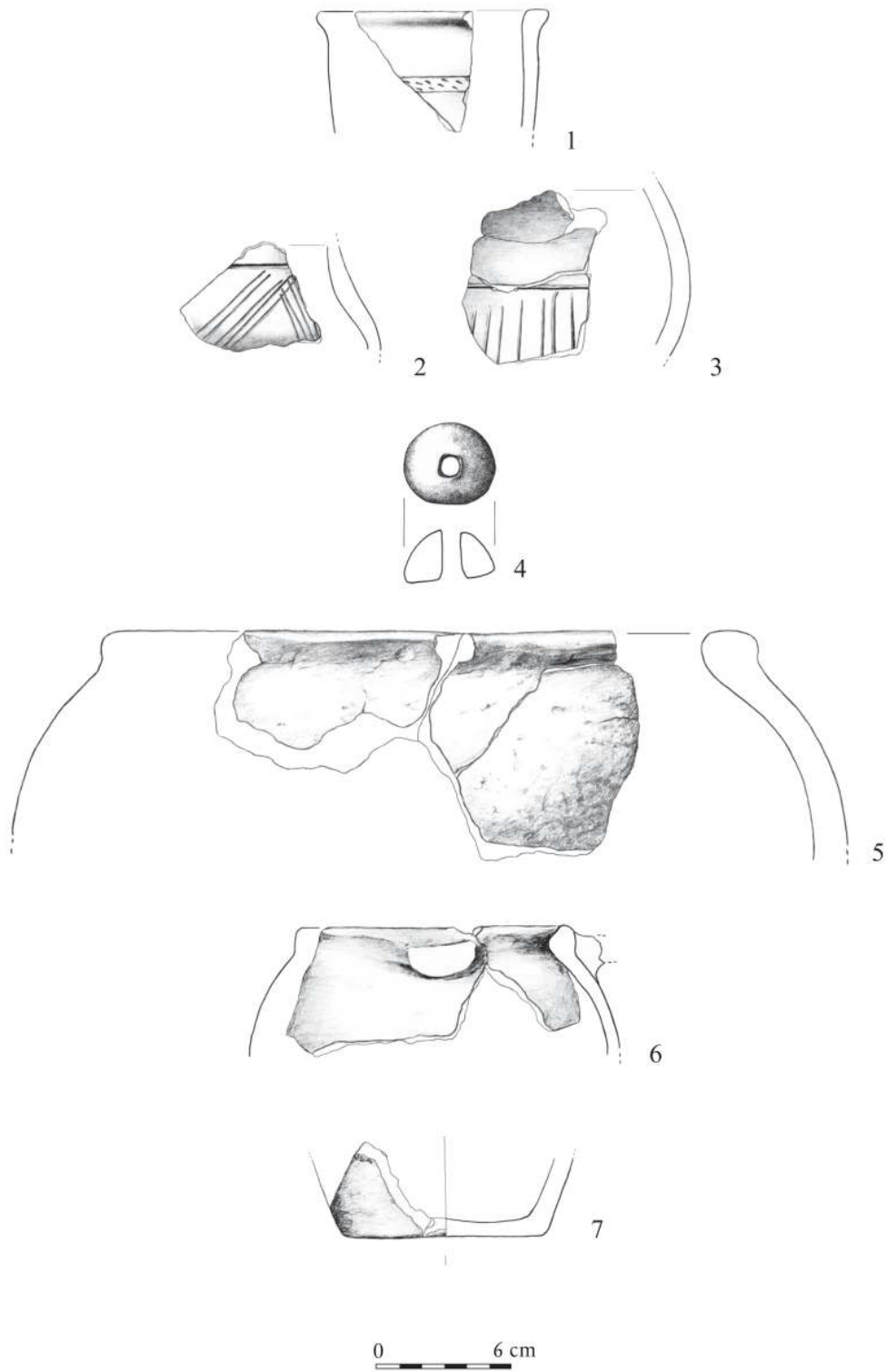
Taf. 6 Lipianki, Kr. Kwidzyn. Auswahl der Funde. 1: Befund 613; 2-4: Befund 737; 5: Befund 744; 6-8: Befund 832. 1-8: Ton.

Tabl. 6 Lipianki, pow. Kwidzyn. Wybór zabytków z obiektów 613 (1), 737 (2-4), 744 (5) i 832 (6-8). 1-8 - glina.

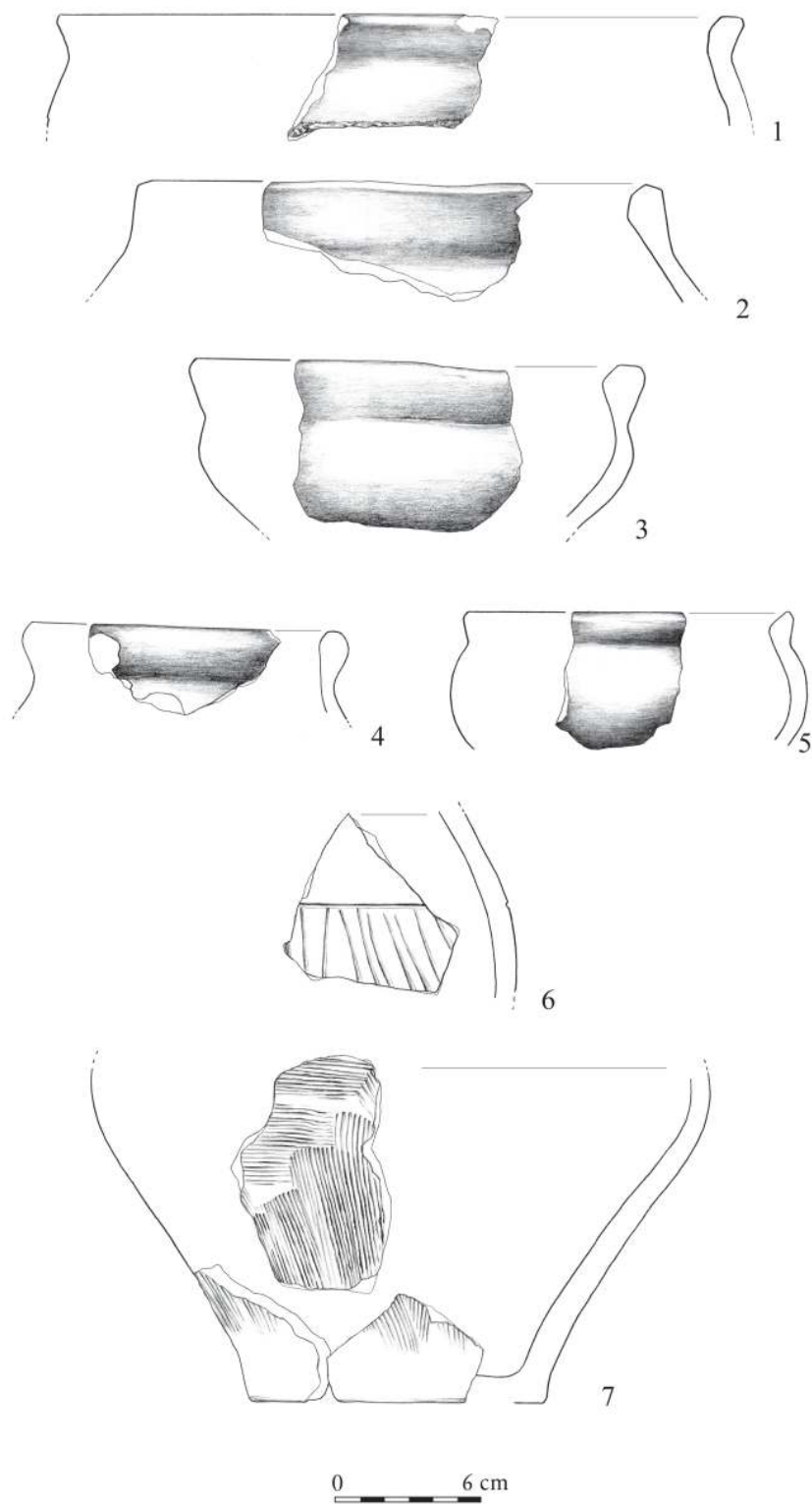
Taf. 7 Lipianki, Kr. Kwidzyn. Auswahl der Funde. 1-3: Befund 984; 4: Befund 1007; 5-6: Ar D14d. 1-4: Ton; 5-6: Bronze.

Tabl. 7 Lipianki, pow. Kwidzyn. Wybór zabytków z obiektów 984 (1-3), 1007 (4) i ara D14d (5-6). 1-4 - glina; 5-6 - brąz.

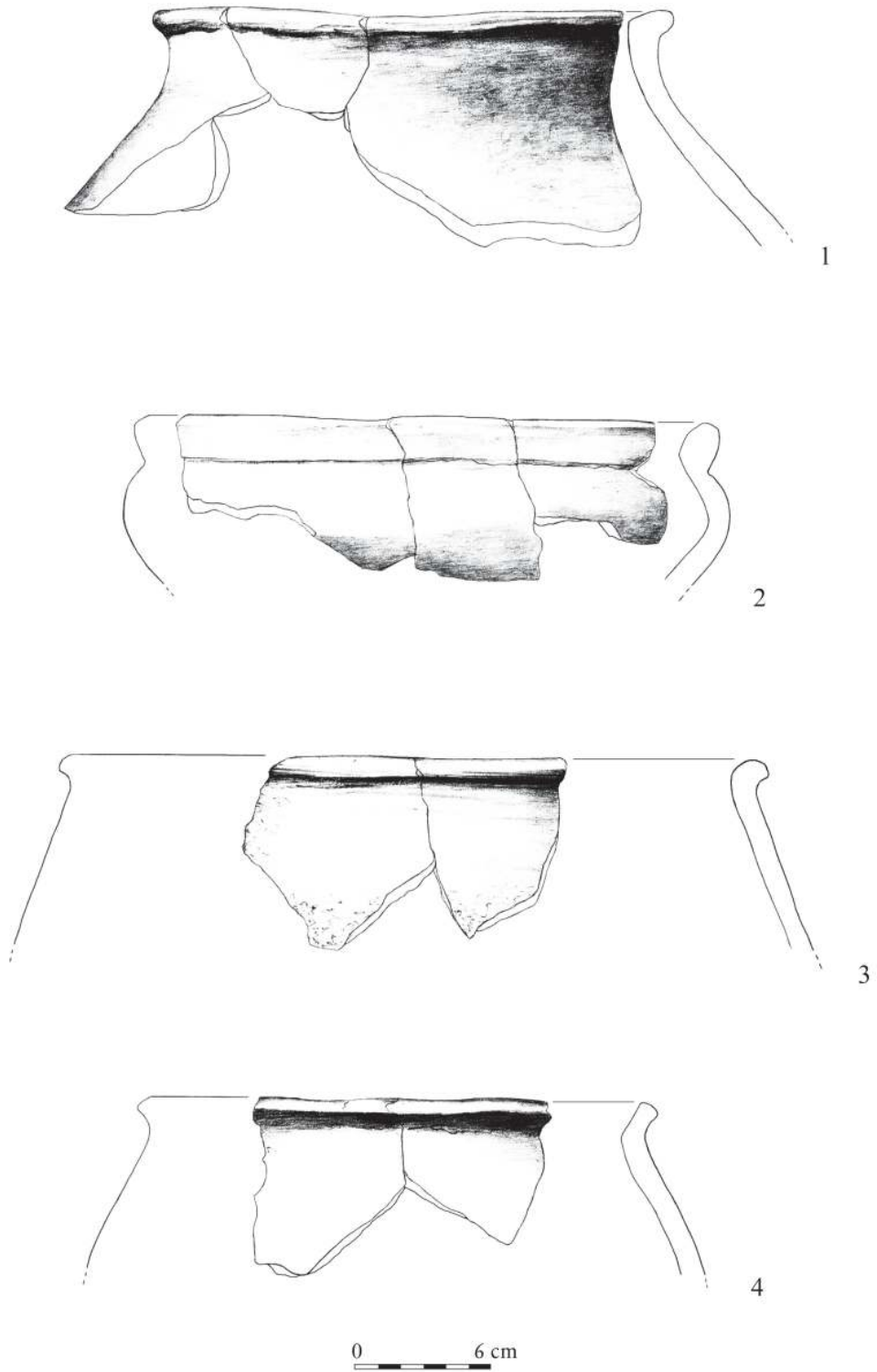
Taf. 8 Lipianki, Kr. Kwidzyn. Auswahl der Funde. 1-4: Befund 14; 5-7: Befund 18. 1-3, 5-7: Ton; 4: Knochen.

Tabl. 8 Lipianki, pow. Kwidzyn. Wybór zabytków z obiektów 14 (1-4) i 18 (5-7). 1-3, 5-7 - glina, 4 - kość.

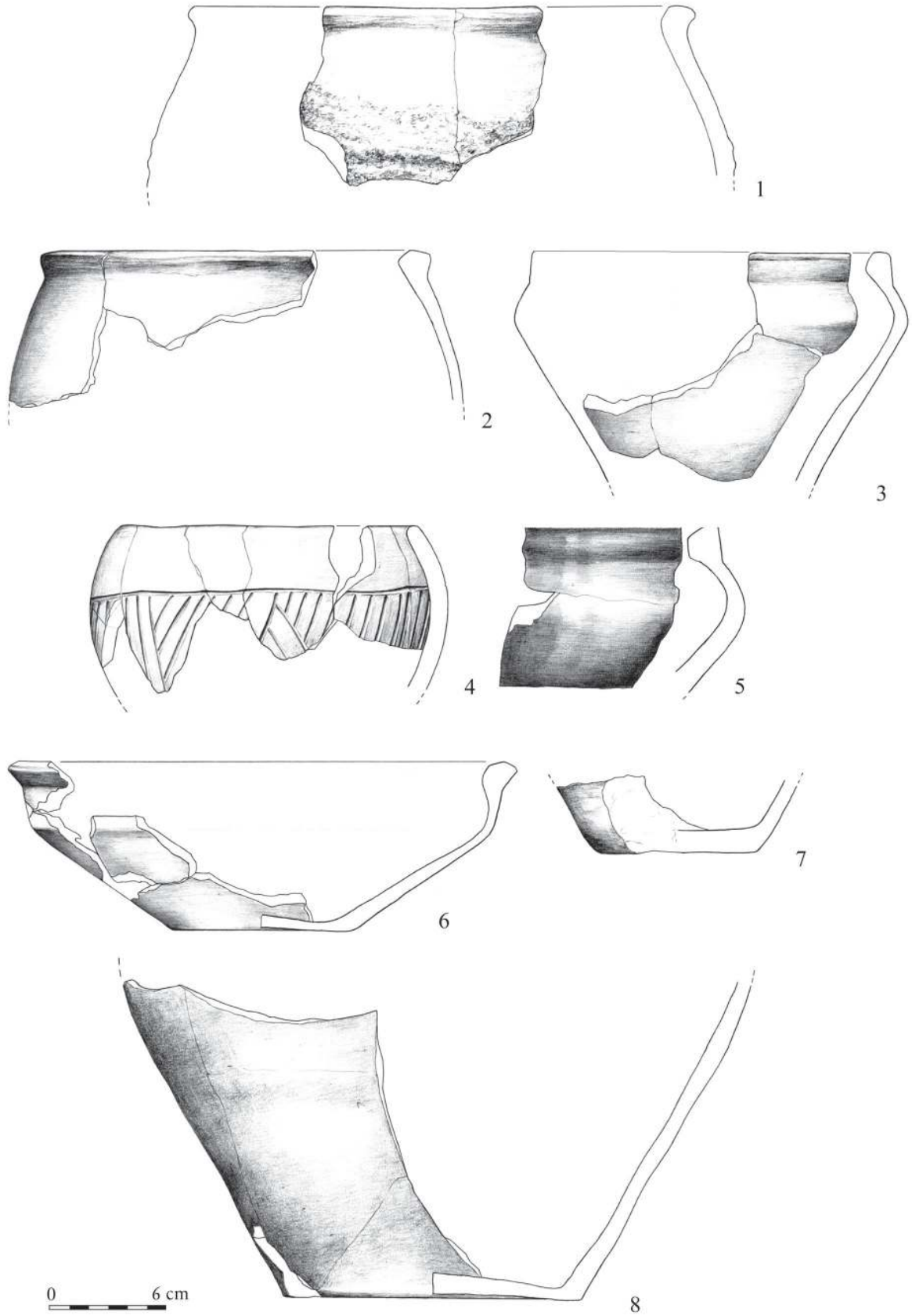
Taf. 9 Lipianki, Kr. Kwidzyn. Auswahl der Funde. 1-7: Befund 789. 1-7: Ton.

Tabl. 9 Lipianki, pow. Kwidzyn. Wybór zabytków z obiektu 789 (1-7). 1-7 - glina.

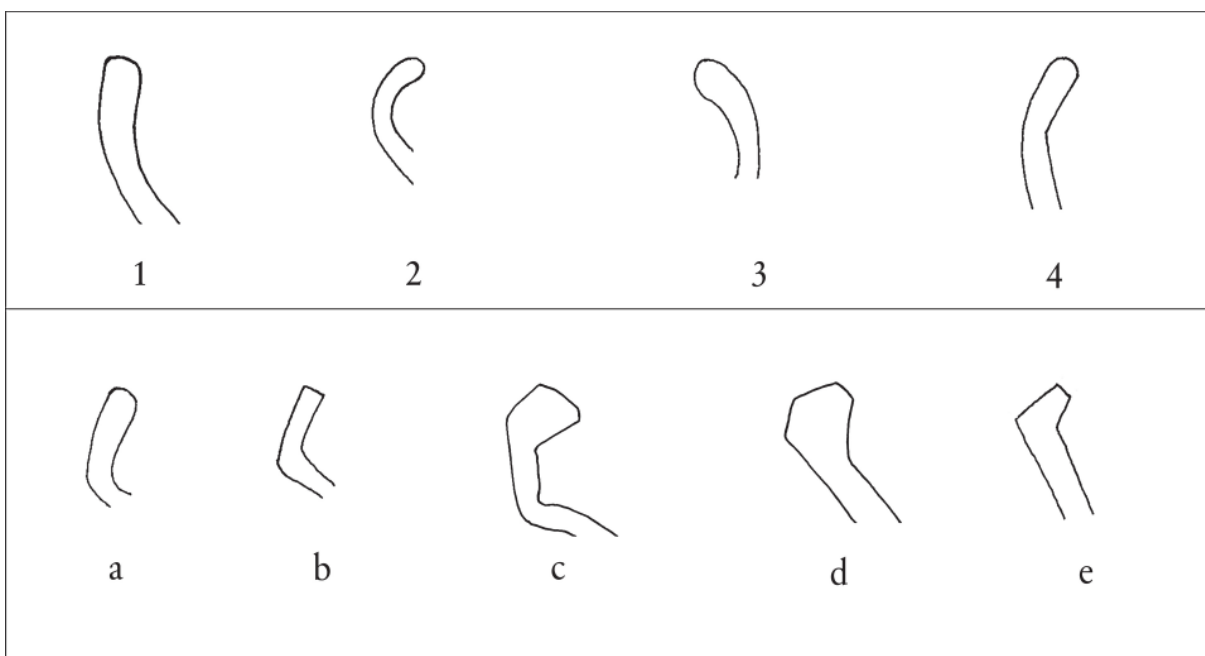
Taf. 10 Lipianki, Kr. Kwidzyn. Auswahl der Funde. 1-4: Befund 323. 1-4: Ton.

Tabl. 10 Lipianki, pow. Kwidzyn. Wybór zabytków z obiektu 323 (1-4). 1-4 - glina.

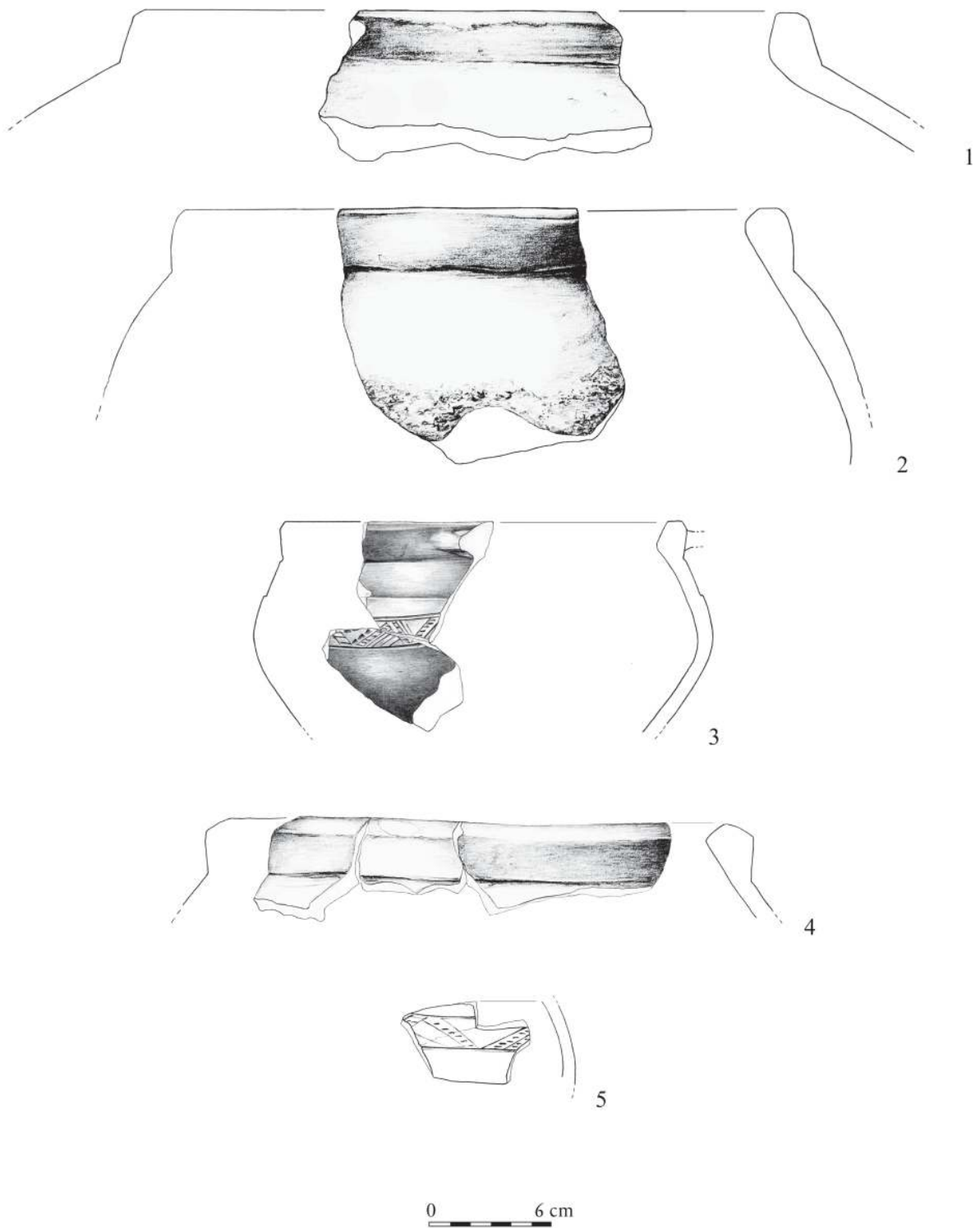
Taf. 11 Lipianki, Kr. Kwidzyn. Auswahl der Funde. 1-8: Befund 921. 1-8: Ton.

Tabl. 11 Lipianki, pow. Kwidzyn. Wybór zabytków z obiektu 921 (1-8). 1-8 - glina.

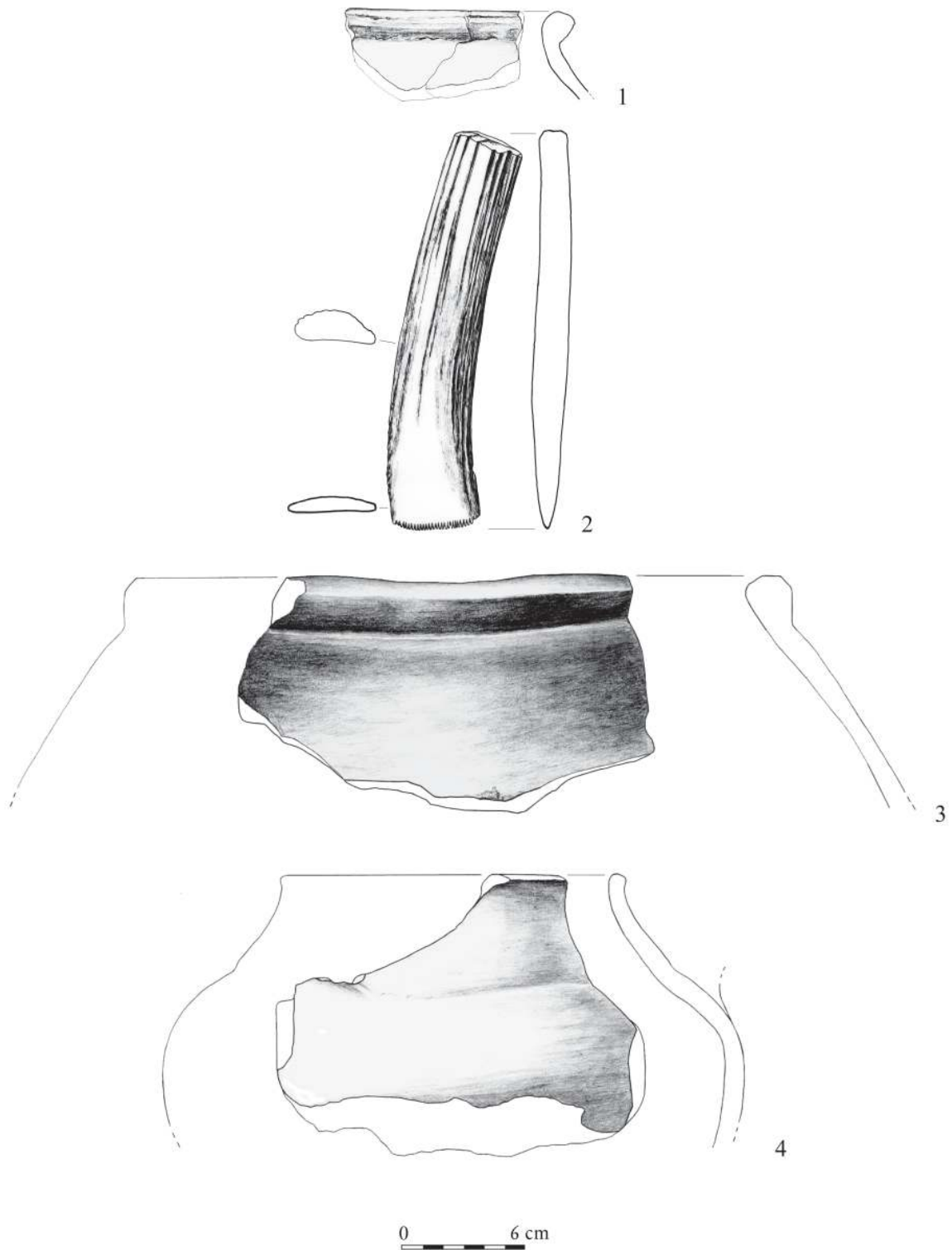
Taf. 12 Lipianki, Kr. Kwidzyn. Verschiedene Formen von Gefäßmündungen (Untertyp: 1-4) und -rändern (Variante: a-e). 1 – senkrecht, 2 – ausgebeugt, 3 – eingebogen, 4 – schräg nach außen gebogen; a – unverdickt bzw. verdickt, mit einem abgerundeten Rand, b – unverdickt bzw. verdickt, mit einem oben abgestrichenen Rand, c – verdickt und facettiert an der Außenseite, d – verdickt und facettiert an der Innenseite, e – verdickt und von innen abgestrichen.

Tabl. 12 Lipianki, pow. Kwidzyn, woj. pomorskie. Sposoby uformowania wylewów (podtyp: 1-4) i krawędzi (odmiana: a-e). 1 – pionowy, 2 – łukowato wygięty na zewnątrz, 3 – łukowato wygięty do wewnątrz, 4 – skośnie wychylony na zewnątrz; a – nie- lub pogrubiony o krawędzi zaokrąglonej, b – nie- lub pogrubiony o krawędzi ściętej górą, c – pogrubiony i facetowany od strony zewnętrznej, d – pogrubiony i facetowany od strony wewnętrznej, e – pogrubiony od wewnątrz ścięty.

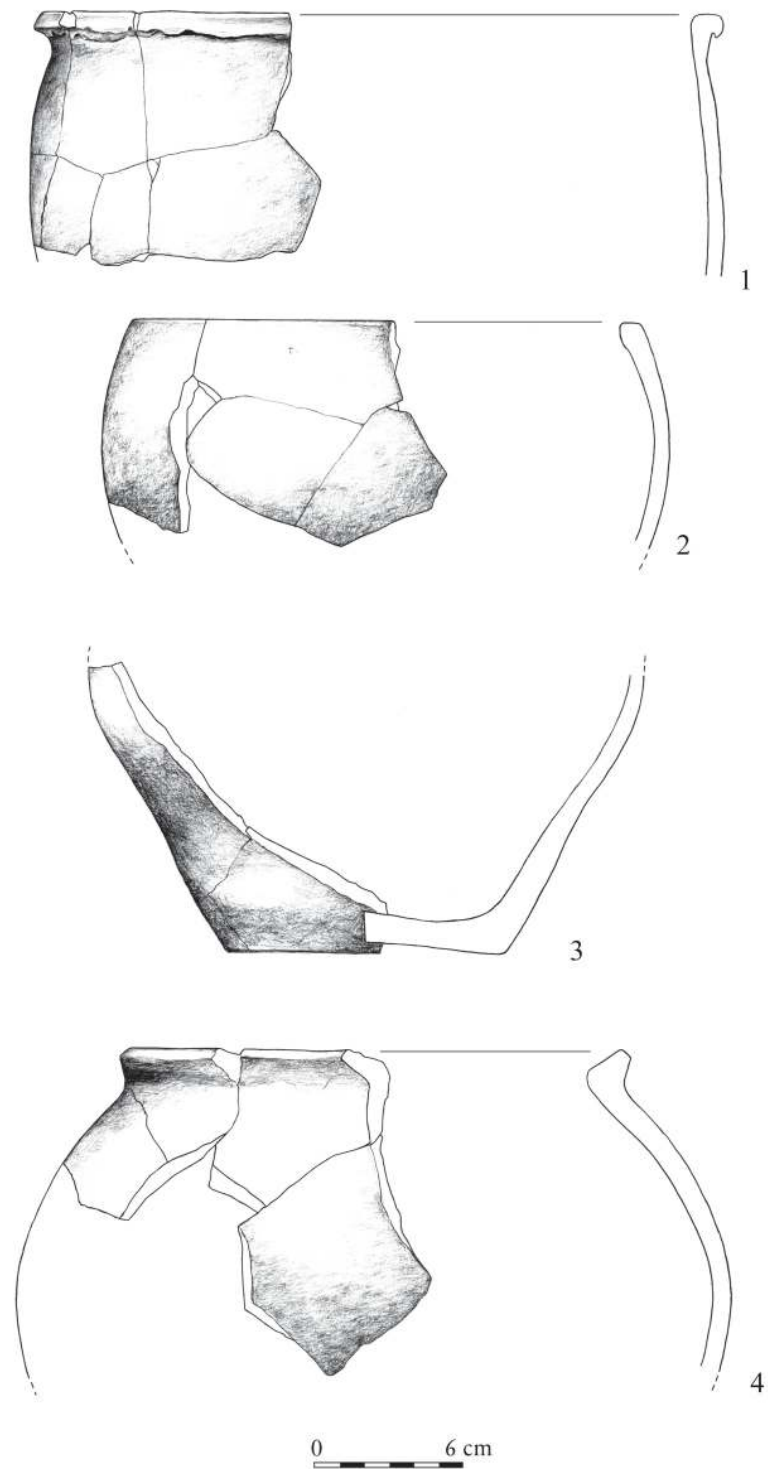
Taf. 13 Lipianki, Kr. Kwidzyn. Auswahl der Funde. 1-3: Befund 596; 4-5: Befund 607. 1-5: Ton.

Tabl. 13 Lipianki, pow. Kwidzyn. Wybór zabytków z obiektów 596 (1-3) i 607 (4-5). 1-5 - glina.

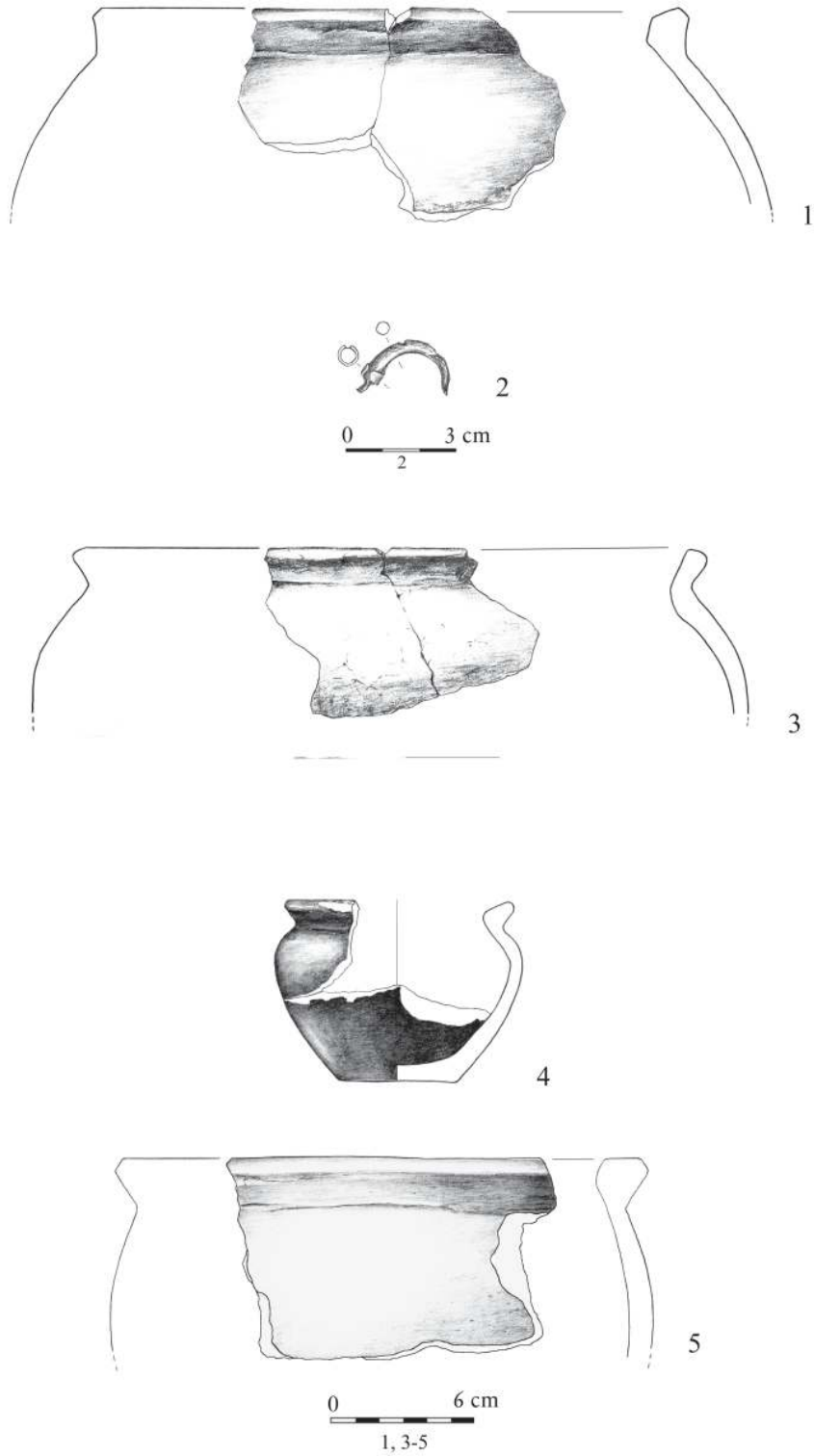
Taf. 14 Lipianki, Kr. Kwidzyn. Auswahl der Funde. 1-2: Befund 385; 3-4: Befund 398. 1, 3-4: Ton; 2: Geweih.

Tabl. 14 Lipianki, pow. Kwidzyn. Wybór zabytków z obiektów 385 (1-2) i 398 (3-4). 1, 3-4 - glina, 2 - poroże.

Taf. 15 Lipianki, Kr. Kwidzyn. Auswahl der Funde. 1: Befund 963; 2-4: Befund 966. 1-4: Ton.

Tabl. 15 Lipianki, pow. Kwidzyn. Wybór zabytków z obiektów 963 (1) i 966 (2-4). 1-4 - glina.

Taf. 16 Lipianki, Kr. Kwidzyn. Auswahl der Funde. 1: Befund 212; 2: Befund 223; 3-4: Befund 310; 5: Befund 337. 1, 3-5: Ton; 2: Bronze.

Tabl. 16 Lipianki, pow. Kwidzyn. Wybór zabytków z obiektów 212 (1), 223 (2), 310 (3-4) i 337 (5). 1, 3-5 - glina, 2 - brąz.

Bibliographie

Bibliografia

Almgren 1923

Oskar Almgren. *Studien über nordeuropäischen Fibelformen der ersten nachchristlichen Jahrhunderten mit Berücksichtigung der provinzialrömischen und südrussischen Formen*. Bd. 32. Mannus-Bibliothek. Leipzig; Kabitzsch, 1923.

Bokiniec 2005

Ewa Bokiniec. *Podwiesek Fundstelle 2. Ein Gräberfeld der Oksywie-Kultur im Kulmer Land*. Bd. 11. Monumenta Archaeologica Barbarica. Warszawa-Toruń: Eigenverlag Fundacja Przyjaciół Inst. Arch. Uniw. Warszawskiego, 2005.

Dąbrowska 1988

Teresa Dąbrowska. *Wczesne fazy kultury przeworskiej. Chronologia – zasięg – powiązania*. Warszawa: Państwowe Wydawn. Naukowe, 1988.

Dąbrowska 1997

Teresa Dąbrowska. *Kamieńczyk. Ein Gräberfeld der Przeworsk-Kultur in Ostmasowien*. Monumenta Archaeologica Barbarica. Kraków: Wydawnictwo i drukarnia 'Secesja', 1997.

Demetz 1999

Stefan Demetz. *Fibeln der spätlatène- und frühen römischen Kaiserzeit in den Alepnländern, Frühgeschichtliche und provinzialrömische Archäologie*. Frühgeschichtliche und provinzialrömische Archäologie. Rahden/Westf.: Marie Leidorf, 1999.

Heym 1961

Waldemar Heym. „Drei Spätlatènegräberfelder aus Westpreußen“. *Offa* 17/18 (1961), 143–170.

Jurkiewicz und Machajewski 2012

Beata Jurkiewicz und Henryk Machajewski. „Osadnictwo z młodszego okresu przedrzymskiego oraz późnego okresu rzymskiego i wczesnego okresu wędrówek ludów na stanowisku Janów Pomorski 1“. In *Janów Pomorski stan. 1. Wyniki ratowniczych badań archeologicznych w latach 2007–2008, T. 1 Od paleolitu do wczesnego okresu wędrówek ludów*. Hrsg. von M. Bogucki und M. F. Jagodziński. Studia nad Truso. Elbląg: Eigenverlag Muzeum Archeologiczno-Historyczne, 2012, 185–271.

Kondracki 2009

Jerzy Kondracki. *Geografia regionalna Polski*. Warszawa: Eigenverlag Wydawn. Naukowe PWN, 2009.

Kostrzewski 1919

Józef Kostrzewski. *Die ostgermanische Kultur der Spätlatènezeit*. Mannus-Bibliothek. Leipzig und Würzburg: Kabitzsch, 1919.

Machajewski 1980

Henryk Machajewski. „Osada z późnego okresu przedrzymskiego i rzymskiego w Rogowie (stan. 4), woj. Koszalin“. In *Studia i materiały do osadnictwa Pomorza Środkowego na przełomie er*. Hrsg. von Jan Żak. Koszalin: Eigenverlag Muzeum Okręgowe w Koszalinie, 1980, 7–58.

Machajewski 2001

Henryk Machajewski. *Wygoda. Ein Gräberfeld der Oksywie-Kultur in Westpommern*. Monumenta Archaeologica Barbarica. Warszawa: Eigenverlag Fundacja Przyjaciół Inst. Archeologii Uniw. Warszawskiego, 2001.

Machajewski und Pietrzak 2004

Henryk Machajewski und Ryszard Pietrzak. „Z badań nad ceramiką naczyniową okresu przedrzymskiego w Wielkopolsce“. In *Kultura jastorfska na Nizinie Wielkopolsko-Kujawskiej*. Hrsg. von H. Machajewski. Poznań: Stowarzyszenie Naukowe Archeologów Polskich, Oddz. w Poznaniu, 2004, 83–121.

Marciniak 1957

Józef Marciniak. „Cmentarzysko ciałopalne z okresu późnolatańskiego w Wilanowie koło Warszawy“. *Materiały Starożytne II* (1957), 7–174.

Rogalski 2011

Bartłomiej Rogalski. „Wyniki badań archeologicznych na stanowisku 30 w Warszkwie, pow. Sławno, woj. zachodniopomorskie“. *Materiały Zachodniopomorskie. Nowa Seria VI/VII*, 2009/2010 (2011), 87–120.

Strobin 2011

Anna Strobin. *Ceramika naczyniowa kultury oksywiekiej*. Gdańskie Studia Archeologiczne. Seria Monografie. Gdańsk: Inst. Archeologii Uniwersytetu Gdańskiego, 2011.

Strobin 2012

Anna Strobin. „Naczynia zdobione wążkiem bogato różnicowanym w kulturze oksywiekiej“. *Gdańskie Studia Archeologiczne* 2 (2012), 65–96.

Tempelmann-Mączyńska 1985

Magdalena Tempelmann-Mączyńska. *Die Perlen der römischen Kaiserzeit und der frühen Phase der Völkerwanderungszeit im mittel-europäischen Barbaricum*. Römisch-Germanische Forschungen. Mainz: Philipp von Zabern, 1985.

Völling 1995

Thomas Völling. „Studien zu Fibelformen der jüngeren vorrömischen Eisenzeit und ältesten römischen Kaiserzeit“. *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission* 75 (1995), 148–282.

Wesołowski 2004

Mariusz Wesołowski. „Położenie geograficzne Kwidzyna“. In *Kwidzyn. Dzieje miasta 1*. Hrsg. von K. Mikulski und J. Liguz. Kwidzyn: Eigenverlag Kwidzyńskie Centrum Kultury, 2004, 33–39.

Wiśniewska 2007

Anna Wiśniewska. „Uwagi na temat powiązań kultury oksywskiej i kultury wielbarskiej w świetle badań ceramiki grobowej“. In *Nowe materiały i interpretacje. Stan dyskusji na temat kultury wielbarskiej*. Hrsg. von M. Fudziński und H. Paner. Gdańsk: Eigenverlag Muzeum Archeologiczne w Gdańsku, 2007, 109–137.

Wołągiewicz 1981a

Ryszard Wołągiewicz. „Kultura oksywka i wielbarska“. In *Prähistoria ziem polskich V. Późny okres lateński i okres rzymski*. Hrsg. von J. Wielowiejski. Wrocław: Eigenverlag Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1981, 135–191.

Wołągiewicz 1981b

Ryszard Wołągiewicz. „Kultura wielbarska – problemy interpretacji etnicznej“. In *Problemy kultury wielbarskiej*. Hrsg. von T. Malinowski. Słupsk: Eigenverlag Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Słupsku, 1981, 79–106.

Wołągiewicz 1993

Ryszard Wołągiewicz. *Ceramika kultury wielbarskiej między Bałtykiem a Morzem Czarnym*. Szczecin: Eigenverlag Muzeum Narodowe, 1993.

Wolanin u. a. 2012

Piotr Wolanin, Henryk Machajewski, Alina Jaszewska und Anna Leciejewska. „Grzebykowe narzędzie kościane do zdobienia powierzchni naczyń z późnego okresu przedrzymskiego ze stanowiska nr 10 w Świętem, gm. Stargard Szczeciński“. In *Z najdawniejszych dziejów. Grzegorzowi Domańskiemu na pięćdziesięciolecie pracy naukowej*. Hrsg. von A. Jaszewska. Zielona Góra: Eigenverlag Wydawnictwo Fundacji Archeologicznej, 2012, 189–201.

Żórawska 2003

Aleksandra Żórawska. „Ocalałe i niepublikowane materiały z badań Waldemara Heyma w Bystrzcu, powiat kwidzyński (Weißhof, Kr. Marienwerder)“. *Wiadomości Archeologiczne* LVI (2002–2003) (2003), 229–281.

Tafelnachweis**Spis Tablic**

1–15 Zeichnung Katarzyna Ody.

ANNA STROBIN

Dr., geboren 1974, ist Wissenschaftliche Mitarbeiterin am Institut für Archäologie und Ethnologie an der Universität Danzig. MA 1998 und Dissertation 2004 an der Universität Łódź. Forschungsschwerpunkte: Vorrömische und Römische Eisenzeit in Mittel- und Nordeuropa; Archäologie Pommerns; Geschichte der Archäologie.

Dr Anna Strobin
Instytut Archeologii i Etnologii
Uniwersytet Gdański
Bielańska 5
80–851 Gdańsk, Polen
E-Mail: anna.strobin@ug.edu.pl

Bartłomiej Rogalski

Die Siedlungskeramik der Oksywie-Kultur in Westpommern

Ceramika osadowa kultury oksywskiej na Pomorzu Zachodnim

Zusammenfassung

Keramisches Siedlungsmaterial der Oksywie-Kultur in Westpommern, die dort bereits in der Phase A₂ erschien, macht einen stark inhomogenen Eindruck. Häufig sind einige stilistische Elemente spürbar, die noch in der Hallstatttradition der frühen vorrömischen Eisenzeit stehen. Die Durchsicht des Materials lässt die Vermutung zu, dass der ‚Latenisierungsprozess‘ in Westpommern nicht gleichmäßig verlief. Der Latène-Stil wurde vor allem im Bereich der Bestattungssitten adaptiert, wofür der schnelle und radikale Wandel der Begräbnisrituale spricht. Alltägliche Siedlungskeramik scheint hingegen eine Resistenz der damaligen Gemeinschaften gegen die Übernahme der neuen stilistischen Strömungen zu beweisen

Keywords: Oksywie-Kultur; Siedlungen; Keramik; Westpommern; jüngere vorrömische Eisenzeit.

Podsumowanie

Materiały osadowe kultury oksywskiej z Pomorza Zachodniego, pojawiające się tam od fazy A₂, wykazują się dużą heterogenicznością. Często występują tam formy wykazujące wyraźne stylistyczne nawiązania do starszej tradycji halsztackiej. Obecność tych cech należałoby taktować jako dowód na dwutorowość zjawiska ‚latenizacji‘ Pomorza Zachodniego. Proces ten radykalnie zmienił obrządek pogrzebowy na cmentarzyskach, natomiast na osadach, gdzie aż do fazy A₃, widoczne jest przeżywanie się stylu halsztackiego, musiał on przebiegać dużo wolniej i w mniejszym zakresie.

Keywords: Kultura oksywska; osady; ceramika; Pomorze Zachodnie; młodszy okres przedrzymski.

Ich möchte in diesem Beitrag eine kurze Charakteristik der Siedlungskeramik der Oksywie-Kultur vornehmen und die wichtigsten Forschungsfragen aufzählen. Im späten Abschnitt der vorrömischen Eisenzeit war die Oksywie-Kultur auch in den östlichen Gebieten Westpommerns (östlich von der Rega) verbreitet (Abb. 1).¹ Sie erschien hier in der Phase A₂ nach R. Wołągiewicz (Abb. 2). Zu betonen ist aber dabei, dass die Materialien (auch die Siedlungskeramik) dieser Kultur in dieser Region einen ausgesprochen heterogenen Charakter haben. Diese zu untersuchen ist eine der Hauptaufgaben, mit denen die heutige Forschung konfrontiert ist.²

I Der Forschungsstand zu den Siedlungen der Oksywie-Kultur in Westpommern

Die Siedlungen der vorrömischen Eisenzeit und der Römischen Kaiserzeit in Westpommern waren als Forschungsproblem lange Zeit kein Gegenstand des Interesses der Archäologie. Das einzige einschlägige Forschungsprojekt wurde im Rahmen der sog. ‚ekspedycja koszalińska‘ (‚Kösliner Expedition‘) des Instituts für Vor- und Frühgeschichte der Universität Poznań realisiert.³ Das Programm wurde in den späten 1960er Jahren von Prof. Wojciech Kòčka initiiert und dann in den 1980er und 1990er Jahren von Prof. Jan Żak, dem damaligen Direktor des Instituts, und seinen Schülern fortgesetzt. Im Rahmen des Projekts haben die Archäologen zuerst Geländebegehungen und anschließend systematische Ausgrabungen in ausgewählten Besiedlungskammern vorgenommen. Das Ziel war die Erkundung des Besiedlungsnetzes der vorrömischen Eisenzeit und der Römischen Kaiserzeit in den Tälern der westpommerschen Flüsse Mogilica, Parsęta und Wieprza. Das Projekt bleibt bis heute grundsätzlich das einzige, das der Untersuchung von Siedlungen gewidmet ist. Die zehn Jahre lang dauernden Forschungen führten zur Erschließung von vier separaten Besiedlungskammern (Abb. 3–6):⁴

1. Die Mikroregion von Wygoda, Kr. Białogard (Abb. 4–5). Die Mikroregion besteht aus einem Gräberfeld (Wygoda, Fdst. 6) und 4 Siedlungen von je ca.

W niniejszym tekście przedstawię krótką charakterystykę tytułowego zagadnienia, wymieniając jednocześnie najważniejsze problemy badawcze. Kultura oksywska w finalnym stadium okresu przedrzymskiego objęła swym zasięgiem także wschodnie partie (do rz. Regi) Pomorza Zachodniego (ryc. 1).¹ Obecnie wskazać można fazę A₂ (w ujęciu R. Wołągiewicza) jako moment pojawienia się najwcześniejszego osadnictwa kultury oksywskiej na Pomorzu Zachodnim (ryc. 2), należy jednak od razu podkreślić wybitnie heterogeniczny charakter materiałów tej kultury w regionie. Ową kulturową niejednorodność, czytelną także w materiałach z osad, uznać należy za jedno z wiodących zagadnień dla aktualnych badań.²

I Stan badań nad osadami kultury oksywskiej na Pomorzu Zachodnim

Osady z młodszego okresu przedrzymskiego i okresu wpływów rzymskich na Pomorzu Zachodnim długi czas nie stanowiły osobnego zagadnienia badawczego w archeologii regionu. Do dziś w zasadzie jedyny taki projekt badawczy realizowany był przez tzw. ‚ekspedycję koszalińską‘ Instytutu Prahistorii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.³ Program ten zainicjowany został w latach 1960-tych przez prof. Wojciecha Kòčkę, a realizowany był w latach 1980-tych i 1990-tych przez prof. Jana Żaka, ówczesnego dyrektora IP UAM, oraz jego uczniów. W ramach tegoż projektu przeprowadzono najpierw prospekcje terenowe, a następnie systematyczne badania wykopaliskowe wytypowanych mikroregionów osadniczych. Celem projektu było rozpoznanie sieci osadniczej z młodszego okresu przedrzymskiego i okresu wpływów rzymskich w dolinach rzek zachodniopomorskich – Mogilicy, Parsęty i Wieprzy. Jest to w zasadzie jedyny do dziś projekt poświęcony głównie badaniom osad. W ciągu ponad 10 lat badań terenowych rozpoznano cztery mikroregiony osadnicze (ryc. 3–6):⁴

1. Mikroregion okolic Wygody, pow. Białogard (ryc. 4–5). Mikroregion ten składa się z jednego cmentarzyska (Wygoda, stan. 6) i 4 osad (Wygoda, stan. 6A, B, C oraz Rzyszczewo, stan. 2).⁵ Wspomniane osady posiadają powierzchnię rzędu około 1 ha.

1 Rogalski 2010b, 588, Karte 6; Strobin 2011, Karte 1.

2 Rauchfuß und Rogalski 2006, 70–71; Rogalski 2007.

3 Rogalski 2010b, 57–58.

4 Rogalski 2010b, 58–61.

1 Rogalski 2010b, 588, mapa 6; Strobin 2011, mapa 1.

2 Rauchfuß i Rogalski 2006, 70–71; Rogalski 2007.

3 Rogalski 2010b, 57–58

4 Rogalski 2010b, 58–61.

5 Machajewski 1984; Machajewski 2001.

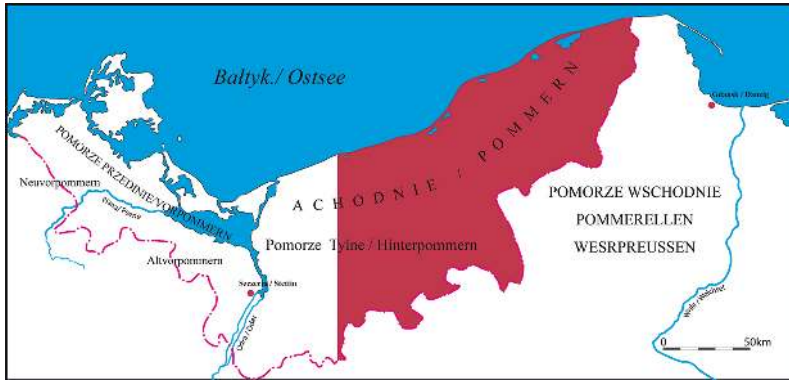

Abb. 1 Die Einflüsse der Oksywie-Kultur in Pomorze Zachodnie (Pommern) in den historischen Grenzen des Regions.

Ryc. 1 Zasięg kultury oksywskiej na Pomorzu Zachodnim w historycznych granicach regionu.

1 ha Größe (Wygoda, Fdst. 6A, B, C und Rzyszczewo, Fdst. 2).⁵

2. Die Mikroregion von Dębczyno, Kr. Białogard (Abb. 5). Hier befinden sich 4 Siedlungen (Dębczyno, Fdst. 53 und 22; Białogard, Fdst. 17; Rogowo, Fdst. 4) und zwei Gräberfelder: Rogowo, Fdst. 9 und Dębczyno, Fdst. 39.⁶

3. Die Mikroregion von Warszkowo, Kr. Sławno (Abb. 7). Die Mikroregion wird durch vier Siedlungen (Warszkowo Fdst. 26, 27, 30; Sławsko Fdst. 63) und ein Gräberfeld – Warszkowo Fdst. 4 gebildet.⁷

4. Die Mikroregion von Czarnowęsy (Abb. 5–6), die aus 13 Fundstellen besteht. Ein Gräberfeld (Fdst. 29) und eine Siedlung (Fdst. 42) wurden systematisch ausgegraben.⁸

Neben den oben genannten Fundstellen kann man noch zwei weitere Fundstellenkomplexe der Oksywie-Kultur in Westpommern nennen, die jedoch nicht im Rahmen des erwähnten Projekts der Universität Poznań entdeckt wurden (Abb. 3):

1. Die Mikroregion von Konikowo, Kr. Koszalin. Zu dieser Region gehören zwei Fundstellen: Das von G. Magdalinski im Jahre 1934 leider nur fragmentarisch publizierte Gräberfeld sowie die ebenfalls nur teilweise publizierte Siedlung in Konikowo,⁹ die 1970 durch das Regionalmuseum in Koszalin untersucht wurde.¹⁰

2. Die Mikroregion von Bylica, Kr. Sławno. Das Gräberfeld wird in der Literatur von D. Bohnsack (1938)

2. Mikroregion okolic Dębczyna, pow. Białogard (ryc. 5). Wskazać tu można 4 osady (Dębczyno, stan. 53 i 22; Białogard, stan. 17; Rogowo, stan. 4) oraz dwa cmentarzyska: Rogowo, stan. 9 i Dębczyno, stan. 39.⁶

3. Mikroregion okolic Warszkowa, pow. Sławno (ryc. 7) – grupujący cztery osady (Warszkowo, stan. 26, 27, 30; Sławsko, stan. 63) i jedno cmentarzysko – Warszkowo, stan. 4.⁷

4. Mikroregion okolic Czarnowęsów, pow. Białogard (ryc. 5–6), który składa się z 13 stanowisk, z których cmentarzysko (stan. 29) i osada (stan. 42) zbadane zostały wykopaliskowo.⁸

Poza wymienionymi wyżej kompleksami stanowisk wskazać można ponadto dwa inne mikroregiony osadnicze, których odkrycie nie wiązało się ze wspomnianym programem IP UAM (ryc. 3):

1. Mikroregion Konikowo, pow. Koszalin, definiowany przez cmentarzysko badane tu wykopaliskowo w 1934 r. przez G. Magdalinskiego (niestety fragmentarycznie opublikowane) i osadę w Konikowie,⁹ która z kolei badana była wykopaliskowo w 1970 przez archeologów z muzeum w Koszalinie.¹⁰ Także w tym przypadku brak pełnej publikacji stanowiska.

2. Mikroregion Bylica, pow. Sławno, który także składa się z cmentarzyska i osady. Cmentarzysko w literaturze wzmiankują krótko D. Bohnsack (1938) i D. von Kleist (1955).¹¹ W latach 1970-tych osada została częściowo

5 Machajewski 1984; Machajewski 2001.

6 Pawlak 1993; Rogalski 2010b, 58; Sikorski 1993; Kozłowska 1989/1990; Kòčka-Krenz, Machajewski und Strzyżewski 1976; Machajewski 1980; Machajewski 1981.

7 Kasprowicz 1992; Rogalski 2010b, 58–59; Rogalski 2010a; R. Wołagiewicz 1965.

8 Machajewski 1984; Machajewski 1987; Rogalski 2010b, 59.

9 Magdalinski 1934.

10 Lachowicz 1975, 92–95, Abb. 37–79.

6 Pawlak 1993; Rogalski 2010b, 58; Sikorski 1993; Kozłowska 1989/1990; Kòčka-Krenz, Machajewski i Strzyżewski 1976; Machajewski 1980; Machajewski 1981.

7 Kasprowicz 1992; Rogalski 2010b, 58–59; Rogalski 2010a; R. Wołagiewicz 1965.

8 Machajewski 1984; Machajewski 1987; Rogalski 2010b, 59.

9 Magdalinski 1934.

10 Lachowicz 1975, 92–95, ryc. 37–79.

11 Bohnsack 1938; Kleist 1955.

Bereich	Chronologische Systeme										Autoren
EUROPA	HALLSTATT	LA TÈNE								KAISERZEIT	H. Hildebrand (1874)
Westlatenisch		I			II		III				O. TISCHLER (1885)
		Ia	Ib	Ic	IIa	IIb	III				D. VIOLLIER (1911) F. R. Hodson (1964)
		frühe			mittlere		späte				P. REINECKE (1902)
Ostlatenisch	D	A	B	C	D						J. M. DE NAVARRO (1959); W. KRÄMER (1962); J. MEDUNA (1970)
		A	B ₁	B ₂	C ₁	C ₂	D ₁	D ₂			H. POLENZ (1971); Z. WOŹNIAK (1974)
	D ₁	D ₂	D ₃ /A	B ₁							H. ZÜRN (1952, 1970, 1974) H. MÜLLER-KARPE
Polen	D	Spätlatenezeit								frühe	J. KOSTRZEWSKI (1965) K. JAZOŹEWSKI (1967)
	(D)	frühe und mittlere			Vorrömische Eisenzeit		späte			B ₁	WOLAGIEWICZ
Nordeuropa und Skandinavien	VI Epoche Bronze	Vorrömische Eisenzeit									O. MONTELIUS (1896)
		jüngere							B ₁		H. J. EGGERS (1955) R. HÄCHMANN (1961) R. WOLAGIEWICZ (1968, 1970)
		ältere		jüngere		jüngste					
Jastorf-Bereich	Wessenstedt	Jast. a	Jast. b	Ripdorf	Jast. c	Seedorf					G. SCHWANTES (1935, 1950, 1958)
		Vorrömische Eisenzeit									H. HINGST (1959); H. KRUGER (1961); H. KEILING (1969, 1970)
		Ia	Ib	Ic	IIb	I II c 2	II d			O. HARK (1972); K. NUGLISCH; E. SCHRÖTER (1968) H. J. GOMOLKA (1973) C. H. BECKER (1961, 1962)	
Jütland	VI	a	I	b	II	III c		III c		C. H. BECKER (1961, 1962)	
Gotland	VI	ä A	ä B	y A	y B	y C	y D			E. NYLÉN (1955, 1963)	
La Tene Bereich		500-450 400-375 300-275 250-225 175-150 125-100 50pne 0-20 ne 40 ne									

Abb. 2 Die tabellarische Korrelation der Chronologie-Systeme der verschiedenen Regionen Europas.

Ryc. 2 Korelacja tabelaryczna systemów chronologicznych poszczególnych regionów Europy.

und D. von Kleist (1955) kurz erwähnt.¹¹ Die Siedlung wurde in den 1970er Jahren durch die Universität Poznań untersucht, bis heute sind aus diesen Grabungen nur einzelne Funde übriggeblieben.

Erwähnenswert sind noch einige Siedlungen, die ohne weiteres Besiedlungsumfeld bekannt sind: Głuszyno, Kr. Słupsk, Fdst. 1, binnen mehrerer Kampagnen systematisch ausgegraben,¹² sowie einzelne Fundstellen, die im Rahmen von Rettungsgrabungen untersucht worden sind (Dzierżęcino, Kr. Sławno, Fdst. 3 und Bogucino, Kr. Kołobrzeg, Fdst. 4).¹³

Die oben genannten Fundstellen spiegeln sicherlich nur unvollständig das Besiedlungsnetzwerk der jüngeren vorrömischen Eisenzeit in Westpommern wider; der Forschungsstand ist weiterhin als lückenhaft zu betrachten. Auch die Rettungsgrabungen, die zuletzt an zahlreichen Baumaßnahmen in der Region unternommen worden sind (z. B. die Umgehungsstraßen von Stargard

wo zbadana przez archeologów z UAM w Poznaniu, dziś znamy tylko pojedyncze zabytki ze stanowiska.

Na koniec wymienić należy osady kultury oksywskiej, które przebadano bez kontekstu mikroregionalnego. Na pierwszym miejscu plasuje się osada w Głuszynie, pow. Słupsk, stan. 1, objęta przez kilka sezonów systematycznymi wykopaliskami.¹² Poza tym wymienić należy osady badane ratowniczo: Dzierżęcino, pow. Sławno, stan. 3 i Bogucino, pow. Kołobrzeg, stan. 4.¹³

Wymienione stanowiska rzecz jasna nie odzwierciedlają rzeczywistego obrazu osadnictwa kultury oksywskiej na Pomorzu Zachodnim. Sieć osadnicza tej kultury na Pomorzu Zachodnim pozostaje nadal daleka od zadowalającego rozpoznania. Przeprowadzone w ostatnich latach badania archeologiczne związane z realizacją dużych inwestycji, np. obwodnic Stargardu i Słupska, dostarczyły niestety dość skąpych źródeł dla badań nad kulturą oksywską.

11 Bohnsack 1938; Kleist 1955.

12 Rogalski 2010a.

13 Strzyżewski und Żurawski 1973; Strzyżewski 1973.

12 Rogalski 2010a.

13 Strzyżewski i Żurawski 1973; Strzyżewski 1973.

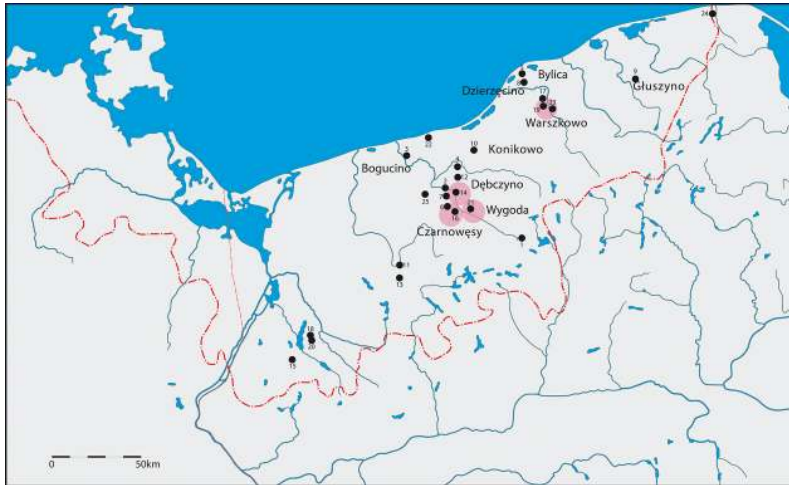

Abb. 3 Die Siedlungsmikroregionen (rot markiert) auf der Karte der Siedlungen der jüngeren vorrömischen Eisenzeit im Westpommern.

Ryc. 3 Mikroregiony osadnicze na tle lokalizacji osad z młodszego okresu przedrzymskiego na Pomorzu Zachodnim.

und Słupsk), haben nur spärliches Material der Oksywie-Kultur geliefert.

2 Siedlungskeramik als Forschungsquelle

Das Formspektrum der Gefäße aus den Siedlungen der Oksywie-Kultur im Westpommern ist überraschend klein. Unter 3500 Keramikfragmenten aus der Siedlung in Głuszyno, Kr. Słupsk, konnte man nur 7 vollständige Gefäßformen rekonstruieren.¹⁴ Das gleiche betrifft z. B. die Funde aus Bogucino, Kr. Kołobrzeg, Fdst. 4 (10 Gefäßformen von 3000 Fragmenten) und Rogowo, Kr. Białogard, Fdst. 4 (8 Gefäßformen von 3000 Fragmenten).¹⁵

In der polnischen Literatur sind zwei typologische Gliederungen der Keramik der Oksywie-Kultur vorhanden. Die Typologie von R. Wołągiewicz war eher als schematische Darstellung der charakteristischen Gefäßstypen und somit als Lehrbuch konzipiert (Abb. 8).¹⁶ Viel detaillierter ist die Gliederung von A. Strobin, die im Rahmen ihrer Dissertation unlängst publiziert wurde.¹⁷

Beide Arbeiten stützen sich auf Fundmaterial aus den Gräberfeldern. Vergleicht man aber die Siedlungskeramik der Oksywie-Kultur mit den Grabinventaren, stößt man sofort auf Schwierigkeiten bei der Kulturzuordnung der Siedlungskeramik. Der Großteil der Ware

2 Keramik z osad kultury oksywskiej jako materiał do badań i nośnik informacji

Mimo, że ceramika stanowi najczęstszą kategorię źródeł z osad kultury oksywskiej na Pomorzu Zachodnim, to spektrum form naczyń jest zaskakująco wąskie. Spośród 3500 fragmentów ceramiki z osady w Głuszynie, pow. Słupsk, stan. 1 można było zrekonstruować zaledwie 7 rodzajów naczyń.¹⁴ Analogiczna sytuacja zaistniała w przypadku m.in. osady w Bogucinie, pow. Kołobrzeg, stan. 4 (10 form naczyń wobec ogółem 3000 fragmentów ceramiki) i Rogowie, pow. Białogard, stan. 4 (8 form naczyń wobec 3000 fragmentów).¹⁵

W literaturze polskiej funkcjonują obecnie dwie typologie ceramiki kultury oksywskiej. Pierwsza, autorstwa R. Wołągiewicza (ryc. 8),¹⁶ jest w zamyśle krótką, syntetyczną prezentacją charakterystycznych form naczyń kultury oksywskiej. Druga, znacznie bardziej szczegółowa typologia autorstwa A. Strobin, przygotowana została w ramach dysertacji doktorskiej autorki.¹⁷

Wymienieni autorzy tworząc swe typologie bazowali na materiałach z cmentarzysk. Porównując materiały kultury oksywskiej z cmentarzysk z ceramiką z osad postawić można kilka pytań badawczych. Przede wszystkim należy podkreślić częste trudności dotyczące samej identyfikacji kulturowej ceramiki z osad na Pomorzu Zachodnim. Ceramika spotykana na osadach odznacza

14 Rogalski 2010a, 25–29.

15 Machajewski 1980, 12–14, 18–19, 21, 36, Abb. 5, 8–10, 16; Rogalski 2010b, 66; Strzyżewski 1973, 84, 86–87, Abb. 4.

16 R. Wołągiewicz 1981, 157–159.

17 Strobin 2011.

14 Rogalski 2010a, 25–29.

15 Machajewski 1980, 12–14, 18, 19, 21, 36, ryc. 5, 8–10, 16; Rogalski 2010b, 66; Strzyżewski 1973, 84, 86–87, ryc. 4.

16 R. Wołągiewicz 1981, 157–159.

17 Strobin 2011.

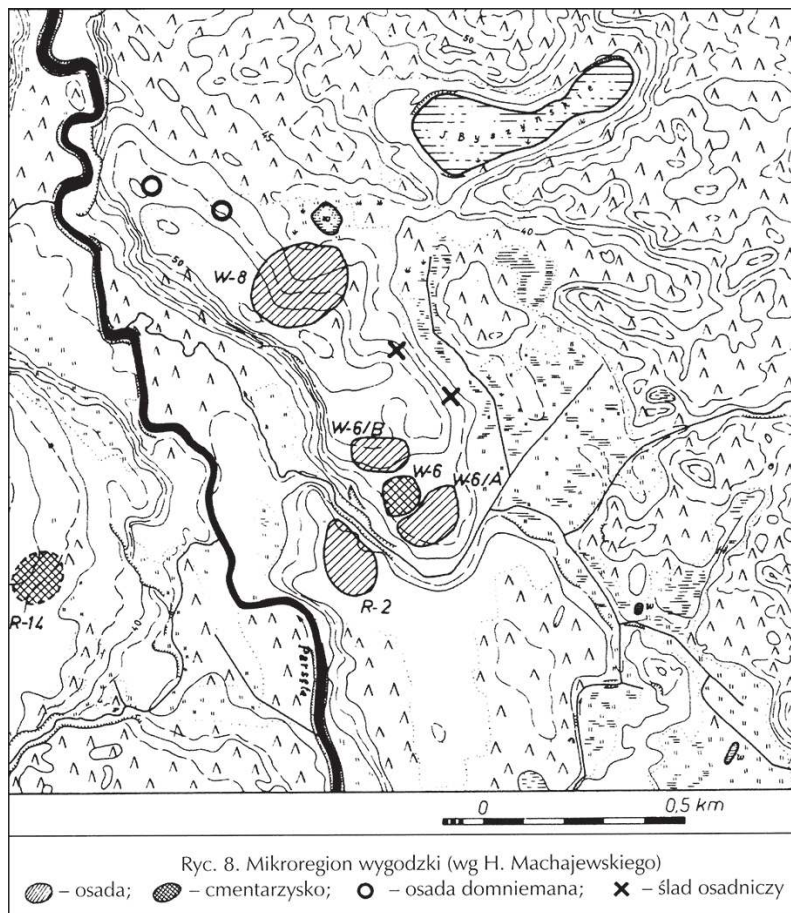

Abb. 4 Die Mikroregion von Wygoda.

Ryc. 4 Mikroregion osadniczy w okolicach Wygody.

ist stark fragmentiert, als Identifizierungskriterium wurden zunächst technologische Eigenschaften verwendet. Die technologischen Aspekte der westpommerschen Siedlungskeramik der Okywie- und Wielbark-Kultur wurden in den 1980er und 1990er Jahren als einer der Forschungsschwerpunkte des oben genannten Projekts der Universität Poznań betrachtet. Untersucht wurden vor allem die Härte der Keramikfragmente, Brennqualität, Magerung, Farbe und Oberflächenstruktur der Gefäße (Abb. 9), um eventuell ein festes statistisches Modell zu entwickeln, das die Siedlungskeramik der jüngeren vorrömischen Eisenzeit und der Römischen Kaiserzeit anhand der Technologie zu charakterisieren erlaubt.¹⁸ Diese Versuche waren leider erfolglos; die technologischen Eigenschaften der Siedlungskeramik der Okywie-Kultur sind mit dem Fundstoff aus der älteren Kaiserzeit vergleichbar. In der polnischen Literatur werden gelegentlich die Siedlungswaren aus der

się dużym rozdrobnieniem, co czyni z jej cech technologicznych główne kryterium klasyfikacji kulturowo-chronologicznej. Cechy te traktowane były w latach 1980-tych i 1990-tych jako osobny aspekt badawczy w ramach wspomnianego wcześniej projektu mikroregionalnego IP UAM w Poznaniu. Analizując ceramikę brano pod uwagę takie czynniki jak twardość ceramiki, jakość wypału, rodzaj domieszki, faktura i kolor powierzchni zewnętrznej i wewnętrznej (ryc. 9), tak, by ewentualnie zbudować stały statystyczny model mogący scharakteryzować ceramikę z osad młodszego okresu przedrzymskiego i okresu rzymskiego na Pomorzu.¹⁸ Próby te nie przyniosły większych sukcesów, cechy technologiczne ceramiki z osad kultury okywiejskiej są porównywalne z cechami występującymi w starszym okresie rzymskim. W literaturze polskiej traktuje się zresztą niekiedy ceramikę z młodszego okresu przedrzymskiego i okresu rzymskiego jako jedną serię materiałową.¹⁹

18 Rogalski 2010b, 66–67, 665, ryc. 46.

19 Por. np. Białogard, stan. 17 i Warszkowo, stan. 26 i 27; Kasprzowicz 1992, 42; Kozłowska 1989/1990, 110; Rogalski 2010b, 67.

18 Rogalski 2010b, 66–67, 665, Abb. 46.

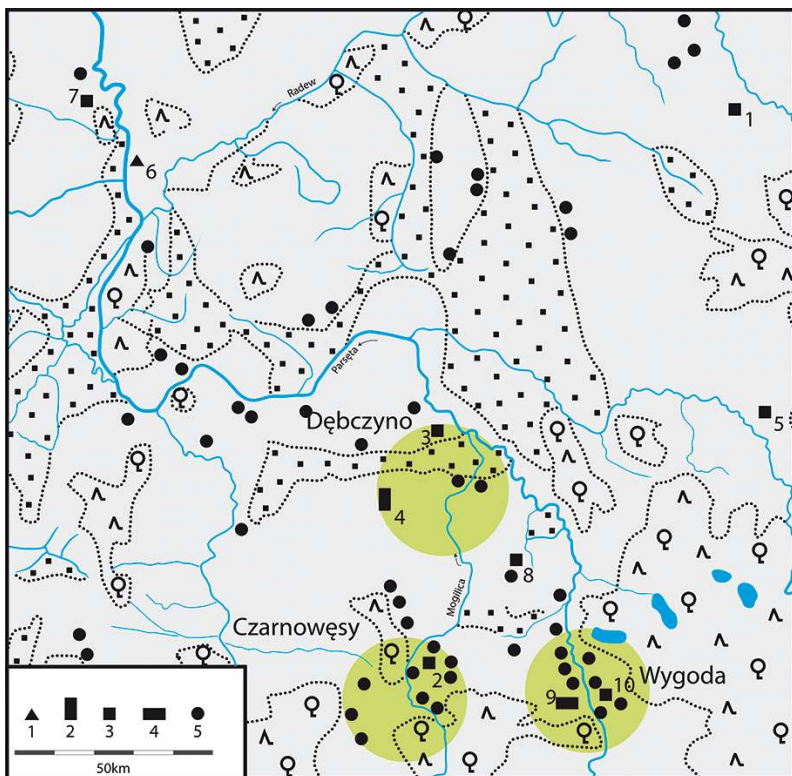

Abb. 5 Die Mikroregionen von Dębczyno, Wygoda und Czarnowęsy auf der archäologische Karte des Parsęta-Tals. Die graphische Bezeichnungen auf der Karte: Nr 2 und 3 – Gräberfelder der Oksywie Kultur, Nr 5 – die Siedlungen der Oksywie- und Wielbark-Kultur. Ryc. 5 Mikroregiony osadnicze w okolicach Dębczyna, Wygody i Czarnowęsów na tle osadnictwa w dolinie Parsęty. Nr 2 i 3 – cmentarzyska kultury oksywiejskiej, Nr 5 – osady kultury oksywiejskiej i wielbarkskiej.

vorrömischen Eisenzeit und Römischen Kaiserzeit als eine Fundserie betrachtet.¹⁹

Im vorrömischen Fundstoff überwiegen grobe, dickwandige (ca. 1 cm), hell- und dunkelbraune Keramikfragmente, die eine Granitgrus-Magerung (ca. 1–1,5 mm) aufweisen. Die Ränder sind normalerweise leicht verdickt und nach außen gebogen. Nur ca. 1–2 % der Keramik weist Verzierung auf. Allerdings wird auch die kaiserzeitliche Siedlungskeramik mit gleichen technologischen Merkmalen beschrieben (Abb. 14).²⁰ Die schwarzgeglättete, dünnwandige, facetierte Keramik, die als charakteristisch für die Oksywie-Stilistik behandelt wird (Abb. 13), macht in den Siedlungsbefunden nur einen kleinen Anteil (ca. 6 %) aus. Besondere Beachtung verdient also in diesem Zusammenhang die Siedlung in Czarnowęsy, Fdst. 42.²¹ Schwarzgeglättete Waren besitzen hier einen Anteil von ca. 40 % des Fundmaterials (Taf. 1. 1–7, 10).

Ceramika wyświecana, czarna, cienkościenna, facetowana o drobnej domieszce mineralnej, która w literaturze uważana jest za charakterystyczną dla kultury oksywiejskiej (ryc. 14) ma niewielki udział (zazwyczaj około 6 %) w inwentarzach z osad. Przeważa ceramika grubej roboty, barwy jasno- bądź ciemnobrunatnej o grubości ścianek około 1 cm i granulacji domieszki mineralnej rzędu 1–1,5 mm. Brzegi naczyń są zazwyczaj nieznacznie pogrubione i wychylone na zewnątrz. Zazwyczaj tylko około 1–2 % fragmentów jest ornamentowana. Ceramika osadowa z okresu wpływów rzymskich wykazuje zbliżoną charakterystykę (ryc. 13).²⁰ W kontekście powyższych danych jako swoisty fenomen traktować należy materiały z osady w Czarnowęsach, stan. 42 (niepublikowane badania prof. Henryka Machajewskiego).²¹ Typowa dla kultury oksywiejskiej ceramika cienkościenna, czarna, wygładzana i facetowana (tabl. 1. 1–7, 10) stanowiła tu aż około 40 %.

19 Vgl. beispielsweise Białogard, Fdst. 17 u. Warszkowo, Fdst. 26 u. 27: Kasprowicz 1992, 42; Kozłowska 1989/1990, 110; Rogalski 2010b, 67.

20 Rogalski 2010b, 66–67.

20 Rogalski 2010b, 66–67.

21 Unpubl. Grabungen von H. Machajewski. – Vgl. auch Machajewski 1987. 21 Machajewski 1987.

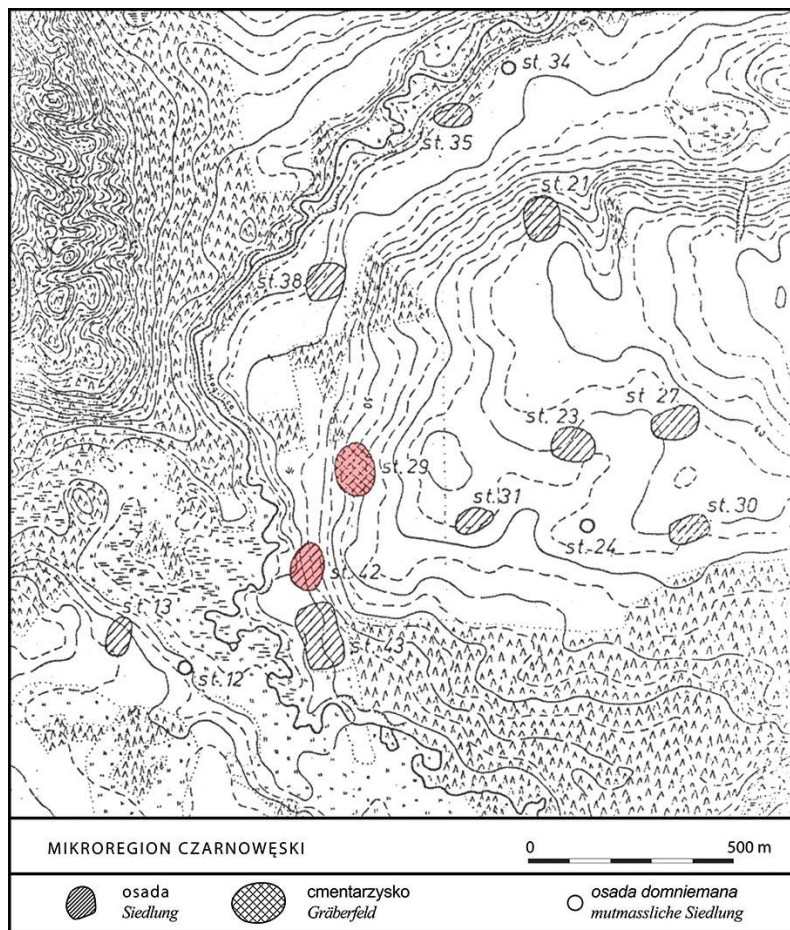

Abb. 6 Die Mikroregion von Czarnowęski mit zwei im Text genannten Fundstellen (rot markiert).

Ryc. 6 Mikroregion osadniczy w okolicach Czarnowęsów ze stanowiskami wymienionymi w tekście (kolor czerwony).

3 Untersuchungsergebnisse der Siedlungskeramik und Forschungsfragen

In der Siedlungskeramik tauchen nicht selten Formen auf, die in sepulkralen Fundkontexten der Oksywie-Kultur keine bzw. nur wenige Analogien haben. Dieser Unterschied im Gefäßrepertoire ergibt sich aus einer anderen Dynamik des ‚Laténisierungsprozesses‘ beim Siedlungsmaterial.²² Die Gräberfelder der Oksywie-Kultur erscheinen in Westpommern frühestens seit der Phase A₂, zuhauf aber in der Phase A₃ der vorrömischen Eisenzeit. Sie sind also ein kurzes, aber intensives Kulturphänomen (Abb. 10). In den Gräbern kommen neue, laténisierte Formen von Keramik, Schmuck und Bewaffnung vor, die Mehrheit der Gräberfelder wird zudem an neuen Plätzen gegründet.²³ Von den ca. 110 Gräberfeldern und Einzelgräbern der jüngeren vorrömischen

3 Wyniki analizy ceramiki z osad i postulaty badawcze.

Analizując ceramikę z osad kultury oksywiejskiej można wskazać formy, które nie mają dotąd analogii w materiałach z cmentarzysk. Ta różnica w repertuarze form naczyń wynika z odmiennej niż na cmentarzyskach dynamiki procesu ‚laténizacji‘, jakiej podlegały materiały z osad.²² Nekropole kultury oksywiejskiej funkcjonują na Pomorzu Zachodnim najwcześniej od fazy A₂, przeważnie jednak od fazy A₃ młodszego okresu przedrzymskiego jako krótki, lecz intensywny fenomen kulturowy (ryc. 10). W grobach pojawiają się nowe, zlatynizowane formy ceramiki, broni i ozdób, a ponadto większość cmentarzysk zakładana jest na nowych stanowiskach.²³ Spośród około 110 cmentarzysk i pojedynczych grobów z młodszego okresu przedrzymskiego, znanych dziś na Pomorzu Zachodnim, można wskazać zaledwie

²² Rogalski 2007, 147; Rogalski 2010b, 270–271.

²³ Rogalski 2010b, 269.

²² Rogalski 2007, 147; Rogalski 2010b, 270–271.

²³ Rogalski 2010b, 269.

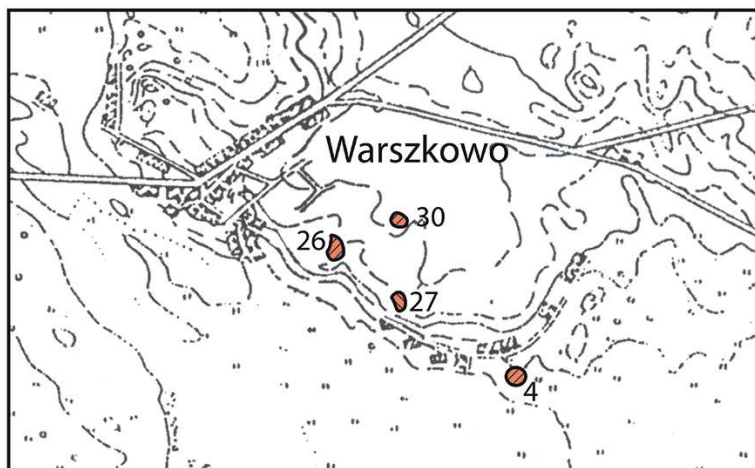

Abb. 7 Die Mikroregion von Warszkowo.
Ryc. 7 Mikroregion osadniczy w okolicach Warszkowa.

Eisenzeit, die heutzutage in Westpommern bekannt sind, kann man nur 14 Fundstellen anführen (Abb. 11), auf denen Gräber der Oksywie-Kultur zusammen mit früheren Bestattungen der Pommerschen Kultur bzw. in ihrer direkten Nachbarschaft vorkommen.

Ganz anders sieht dieser Aspekt im Fall der Siedlungen der Oksywie-Kultur aus (Abb. 12). Auf 11 von den insgesamt 25 bekannten Fundstellen ist der frühere Besiedlungshorizont der Pommerschen Kultur klar lesbar. Von besonderem Belang ist also die Analyse der Siedlungsware hinsichtlich ihrer Unterschiede zur Grabkeramik. Nach dem aktuellen Forschungsstand kann man sechs stilistische Elemente auflisten, die auf kontinuierliche Hallstatttraditionen in der jüngeren vorrömischen Eisenzeit verweisen könnten. Zu erwähnen sind zuerst vier Gefäßformen:²⁴

- Schalen mit einem bogen- bzw. kugelförmigen Profil (Taf. 2. 7)
- niedrige, zweigliedrige Schalen mit hohem, trichterförmigen Rand (Taf. 3. 11)
- niedrige Becher mit über dem Rand eingesetzten Wulsthenkel (Taf. 1. 9)
- bauchige, meist plastisch verzierte Gefäße mit niedrigem Hals und ausgebogenem Rand (Taf. 1. 8, 11; 2. 12).

Diese Formen haben zahlreiche Analogien auf den Fundstellen der Pommerschen Kultur der älteren vor-

14 Standorten, auf denen registriert wurde eine frühere Nutzung durch die pommerische Kultur, wobei Objekte der pommerischen Kultur unmittelbar im Umfeld der Nekropole der Oksywie-Kultur (Ryc. 11).

Zugabe der Kontinuität der Nutzung der Standorte sieht diametral anders aus im Falle der Siedlungen der Oksywie-Kultur (Ryc. 12). Unter den ca. 25 Siedlungen bis zu 11 Standorten zeigt ein früherer Nutzungszeitraum, verbunden mit der pommerischen Kultur. Gerade im Hinblick auf die Frage nach der Kontinuität der Besiedlung (bzw. nach dem Siedlungshorizont) zwischen dem älteren und dem jüngeren vorrömischen Zeitalter sollte man die Merkmale, die die Keramik der Siedlungen der Oksywie-Kultur von der Grabkeramik unterscheiden. Im derzeitigen Stadium der Forschung kann man 6 stilistische Elemente auflisten, die auf die Existenz der Tradition der Schichtkeramik des älteren vorrömischen Zeitalters in der Keramik der Siedlungen der Oksywie-Kultur hinweisen. Unter diesen 6 Elementen befinden sich 4 Gefäßformen:²⁴

- Teller mit gebogenem, kugelförmigen Profil (Taf. 2. 7)
- niedrige, zweigliedrige Teller mit hohem, trichterförmigen Rand (Taf. 3. 11)
- niedrige Tassen mit über dem Rand eingesetzten Wulsthenkel (Taf. 1. 9)
- bauchige, meist plastisch verzierte Gefäße mit niedrigem Hals und ausgebogenem Rand (Taf. 1. 8, 11; 2. 12).

24 Rogalski 2007, 143–144.

24 Rogalski 2007, 143–144.

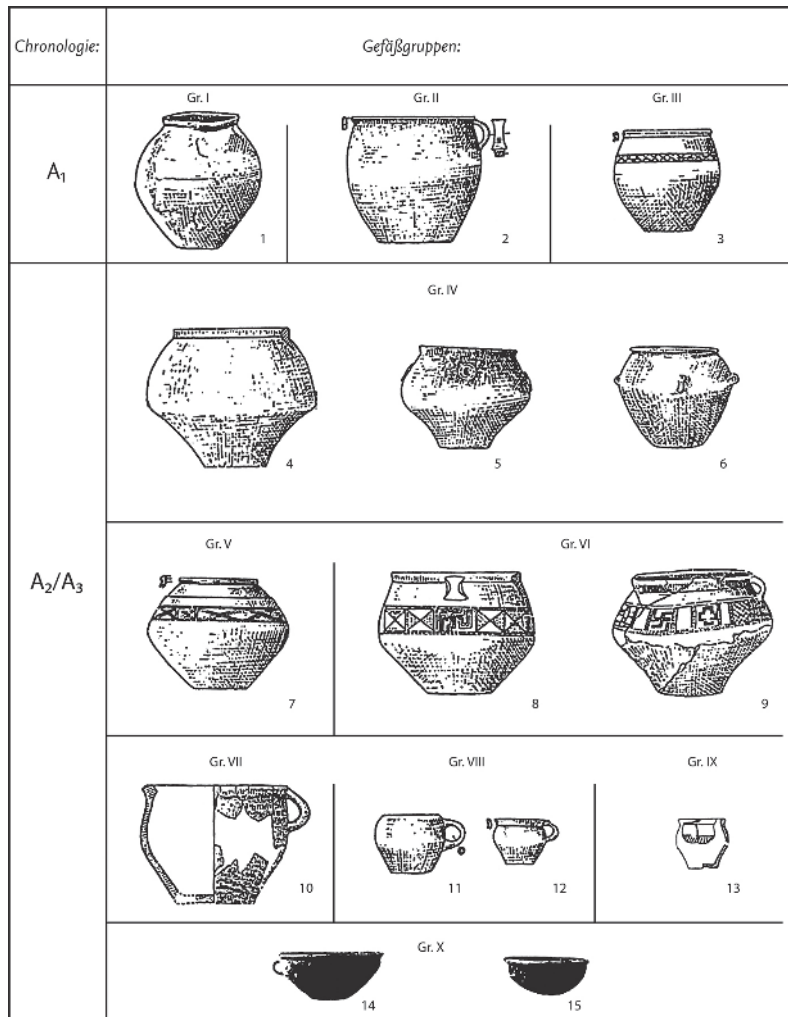

Abb. 8 Die Gefäßtypologie der Okseywie Kultur nach R. Wołgiewicz.

Ryc. 8 Schemat typologiczny ceramiki kultury okseywskiej wg R. Wołgiewicza.

römischen Eisenzeit in Westpommern. Die ersten drei Elemente (Schalen und Becher) sind sogar als stilistische Reminiszenz der Pommerschen Kultur zu betrachten. Bauchige Töpfe sind generell für die ältere vorrömische Eisenzeit in Westpommern charakteristisch; solche Formen tauchen auch in Inventaren der Jastorf-Kultur westlich des Flusses Rega auf.

Neben den Gefäßformen trägt auch die plastische Verzierung der Siedlungskeramik ein starkes Gepräge der älteren vorrömischen Eisenzeit.²⁵ Hier kann man zwei Verzierungsarten anführen:

- plastische, oft konische Knoten über der Schulter, besonders bei den Töpfen (Taf. 1. 11).
- Kerben und Fingereindrücke am Mündungsrand (Taf. 4. 21).

²⁵ Rogalski 2007, 144.

Wymienione formy posiadają liczne analogie na stanowiskach kultury pomorskiej na Pomorzu Zachodnim w starszym okresie przedrzymskim. Pierwsze trzy elementy stylistyczne (misy, wazy i kubki) uznać można za bezpośrednie dziedzictwo stylistyczne kultury pomorskiej. Czwarty z wymienionych typów naczyń (garnki) jest generalnie charakterystyczny dla starszego okresu przedrzymskiego na Pomorzu Zachodnim i spotykany także w inwentarzach kultury jastorfskiej na zachód od Regi.

Nie tylko wymienione formy naczyń, lecz także ornamentyka ceramiki osadowej kultury okseywskiej nosi silne piętno tradycji posthalsztackiej starszego okresu przedrzymskiego, odnosi się to zwłaszcza do zdobienia plastycznego.²⁵ Wymienić należy w tym miejscu dwa typy ornamentyki:

²⁵ Rogalski 2007, 144.

Nr.	Ortsname	Anzahl der Gräber	HaD3	A1	Aza	Azb	A3	Kaisz.
1	Buczok pow. Białogard	100-120			—————▶			
2	Czarnowesv. pow. Białogard, stan. 29	39				— — —▶		
3	Dębuczyno, pow. Białogard, stan. 39	28					————▶	
4	Długie, pow. Stargard Szczeciński	129	————▶					
5	Drawsko Poorskie, pow. Loco	65					————▶	
6	Dychlino, pow. Lębork	12-15			— — —▶	— — —▶	————▶	
7	Głobino, pow. Słupsk stan. 2	17			————▶			
8	Konikowo, pow. Koszalin	64?					————▶	
9	Kopaniewo, pow. Lębork	29?			————▶			
10	Kunowo, pow. Stargard Szczeciński, stan. 5	56	————▶					
11	Lubieszewo, pow. Gryfice	249	————▶					
12	Lubowidz, pow. Lębork, stan. i	39?					————▶	
13	Mierzym, pow. Koszalin	?					————▶	
14	Niemica, pow. Sławno	99					————▶	
15	Oleszno, pow. Drawsko Pomorskie	6-7			————▶			
16	Parsęcko, pow. Szczecinek	71+ 129			————▶			
17	Rogowo, pow. Białogard, stan. 9	39					————▶	
18	Stargard Szczeciński, pow. loco	8	————▶					
19	Warszkowo, pow. Sławno, stan. 4	239	— — —▶				————▶	
20	Wójcin, pow. Pwrzce	21	————▶					
21	Wygoda, pow. Białogard, stan. 6	151			————▶			
22	Zagórzycze, pow. Stargard Szczeciński	14?			————▶			

Abb. 10 Belegungsdauer der größten Gräberfelder in West- und Hinterpommern. Schwarz – Oksywie Kultur; Hellgrau – Jastorf Kultur; Mittelgrau – Pommersche Kultur.

Ryc. 10 Chronologia użytkowania ważniejszych cmentarzysk na Pomorzu Zachodnim. Czarny – kultura oksywska; jasnoszary – kultura jastorfska; ciemnoszary – kultura pomorska.

Abb. 11 Gräberfelder der Oksywie-Kultur mit Gräbern der Pommerschen Kultur (rot) und Fundstellen mit Gräberfeldern beider Kulturen (blau).

Ryc. 11 Cmentarzyska kultury oksywskiej, na których wystąpiły pochówki kultury pomorskiej (na czerwono) oraz stanowiska z cmentarzyskami obu kultur (na niebiesko).

Abb. 12 Siedlungen der Oksywie-Kultur mit Befunden der Pommerschen Kultur (rot).

Ryc. 12 Osady kultury oksywskiej, na których wystąpiły obiekty kultury pomorskiej (na czerwono).

Die oben genannten Waren und Verzierungselemente sind in manchen Inventaren mit Keramik mit latènoïden Merkmalen vergesellschaftet. Als Beispiel kann das Material von zwei Siedlungen der Oksywie-Kultur angeführt werden: Głuszyno, Kr. Słupsk, Fdst. 1 und Czarnowęsy, Kr. Białogard, Fdst. 42.²⁶

In Głuszyno haben 149 Befunde der Oksywie-Kultur zahlreiche Keramikfragmente mit den stilistischen Merkmalen der Pommerschen Kultur erbracht. Eine für die Pommersche Kultur typische Schale mit bogenförmigem Profil stammt aus der Wohngrube Befund 496 (Taf. 2. 7), wo sie mit einem Miniaturgefäß der Gruppe IX nach Wołągiewicz vergesellschaftet war (Taf. 2. 6). In der Wohngrube Befund 563 wurden u. a. drei ähnliche Schalen mit kugelförmigem Profil (Taf. 3. 2, 9, 14) und eine zweigliedrige Schale mit hohem Trichterrand (Taf. 3. 11) geborgen. Das Vorkommen kegelförmiger

- guzy plastyczne, często stożkowate, lokowane na załomie brzuśca, zwłaszcza w przypadku garnków (tabl. 1. 11).
- karbowanie lub odciski palców na krawędzi brzegu naczyń (tabl. 4. 21).

Wymienione wyżej formy naczyń i elementy zdobnicze spotykane są na osadach w zespołach razem z ceramiką o cechach zlatenizowanych. Jako przykład przytoczyć można materiały z dwóch osad kultury oksywskiej: Głuszyno, pow. Słupsk, stan. 1 i Czarnowęsy, pow. Białogard, stan. 42.²⁶

W Głuszynie 149 obiektów kultury oksywskiej dostarczyło licznej serii fragmentów ceramiki o czytelnym piętnie stylistycznym kultury pomorskiej. W inwentarzu ziemianki, ob. 496, wystąpiła m.in. typowa dla kultury

26 Głuszyno: Rogalski 2010a; Czarnowęsy: Machajewski 1987.

26 Głuszyno: Rogalski 2010a; Czarnowęsy: Machajewski 1987.

Abb. 13 Zwei Gefäße aus dem Gräberfeld in Buczek, pow. Białogard (Butzke, Kr. Belgard) – Beispiel der glatten, schwarzen, dünnwandigen und facettierten Keramik mit feiner Magerung, die in der Literatur als die charakteristische Merkmale der Oksywie-Stilistik gehalten wird.

Ryc. 13 Dwa naczynia z Buczka, pow. Białogard (Butzke, Kr. Belgars) jako przykład ceramiki czarnej, gładkiej, cienkościennej i o drobnej domieszce, która uznana jest w literaturze za typową dla kultury oksywskiej.

Schalen, die aber mit facettierten Rändern versehen wurden (Taf. 3. 9, 14), in diesem Befund ruft die Frage nach Dynamik und Ausmaß der Übernahme des latènoiden Stils hervor; sie sind zudem mit den für die Oksywie-Kultur typischen schwarzgeglätteten, facettierten, eiförmigen Töpfen vergesellschaftet (Taf. 3. 4, 7).

Das Fundmaterial der Wohngrube Befund 299 beinhaltete neben den klassischen Gefäßformen (Taf. 4. 1, 7; Terrine der Gruppe III und Miniaturgefäß der Gruppe IX) und Verzierungselementen (Taf. 4. 2–3, 20; Mäander- und Schachbrettmuster; Verzierung des Bodens) der Oksywie-Kultur auch ein Randfragment, das mit Fingereindrücken verziert wurde (Taf. 4. 21). Dieses Fragment ist sicherlich als Anklang an die Pommersche Kultur zu betrachten. Dafür spricht auch die Technologie: Die für die Oksywie-Kultur typischen Fragmente sind schwarzgeglättet, dünnwandig und enthalten eine feine Magerung. Das Fragment mit den Fingereindrücken entspricht hingegen technologisch (grobe Magerung, raue, dunkelbraune Oberfläche) der Charakteristik der Pommerschen Kultur.

Sehr interessant stellt sich das Fundmaterial aus der weiter im Westen gelegenen Siedlung in Czarnowęsy, Kr. Białogard, Fdst. 42 dar.²⁷ Der Anteil der facettierten Ware ist hier – wie schon früher erwähnt – überraschend hoch. Zahlreich treten auch Gefäßfragmente zutage, die deutliche Einflüsse der Pommerschen, aber auch der Jastorf-Kultur aufweisen. Im Befund 1 wurden neben einem eiförmigen, facettierten Topf der Gruppe I

27 Machajewski 1987.

Abb. 14 Siedlungskeramik aus Choszczno-Kwiatowo, Kr. Choszczno, Fundstelle 5 – Beispiele der frühkaiserzeitlichen Siedlungskeramik mit den technologischen Merkmalen, die auch dem breiten Spektrum der technologischen Einheiten der vörrömischen Siedlungskeramik entsprechen.

Ryc. 14 Wybór ceramiki z Choszczna-Kwiatowa, pow. Choszczno, stan. 5. Przykład ceramiki osadowej ze starszego okresu rzymskiego technologicznie odpowiadającej ceramice z osad z młodszego okresu przedrzymskiego.

pomorskiej misa o regularnie łukowatym profilu brzuśca (tabl. 2. 7) obok naczynia miniaturowego grupy IX wg R. Wołągiewicza (tabl. 2. 6). W innej ziemiance, ob. 563, odkryto m.in. trzy okazy analogicznych mis o kulistej formie brzuśca (tabl. 3. 2, 9, 14) i dwudzielną niską wazę o wysokim lejowatym wylewie (tabl. 3. 11). Obecność w tejże ziemiance mis o analogicznych, kulistych formach brzuśców, jednak o pogrubionych, facetowanych brzegach (tabl. 3. 9, 14), którym towarzyszą klasyczne dla kultury oksywskiej facetowane garnki jajowate o wyświecannej, czarnej powierzchni (tabl. 3. 4, 7), daje asumpt do dyskusji odnośnie przebiegu i skali procesu przejmowania zlatenizowanych wzorców kulturowych.

Materiał z trzeciej ziemianki z Głuszyna, ob. 299, zawierał obok okazów ceramiki typowej dla kultury oksywskiej tj. wazy grupy III (tabl. 4. 1) i naczynia miniaturowego grupy IX według R. Wołągiewicza (tabl. 4. 7) oraz równie typowego zdobnictwa w postaci motywów meandra, szachownicy, zdobienia dna (tabl. 4. 2–3, 20) także fragment wylewu zdobionego odciskami palców na krawędzi (tabl. 4. 21). Fragment ten, w przypadku znalezienia poza zespołem kultury oksywskiej, można by było zaklasyfikować jednoznacznie jako zabytek kultury pomorskiej. Wyróżnia się on także na polu technologii. Fragmenty odpowiadające stylistyce kultury oksywskiej z omawianego ob. 299 są czarne, wyświecane, cienkościenne i o drobnej domieszce. Fragment

nach Wołągiewicz (Taf. 1. 10) auch Fragmente von zwei schlanken Töpfen mit niedrigem Hals und ausgebo-gnem Rand geborgen (Taf. 1. 8, 11). Einer von ihnen ist plastisch mit einem konischen Knoten zwischen Hals und Schulter verziert (Taf. 1. 11). Solche Keramik hat zahlreiche Analogien in der Jastorf-Kultur in Westpom-mern, z. B. auf dem nahe liegenden Gräberfeld in Kar-lino, Kr. Białogard.²⁸ Aus dem gleichen Befund stammt auch ein trichterförmiger Becher mit hohem Wulsthen-kel (Taf. 1. 9), der wiederum der Stilistik der Pommer-schen Kultur entspricht.

Zusammenfassend muß man das Forschungsdefi-zit bezüglich der Siedlungen der Oksywie-Kultur be-tonen. Dennoch, das bisher gewonnene Material läßt die Vermutung zu, dass der ‚Laténisierungsprozess‘ in Westpommern nicht gleichmäßig verlief. Der Latène-Stil wurde vor allem im Bereich der Bestattungssitten adaptiert, wofür der schnelle und radikale Wandel der Begräbnisrituale spricht. Die Siedlungskeramik scheint hingegen eine Resistenz der damaligen Gemeinschaften gegen die Übernahme der neuen stilistischen Strömun-gen zu beweisen.

zdobiony odciskami palców odpowiada natomiast tech-nologicznie charakterystyce materiałów kultury pomor-skiej – posiada grubą domieszkę mineralną oraz szorstką, ciemnobrunatną powierzchnię.

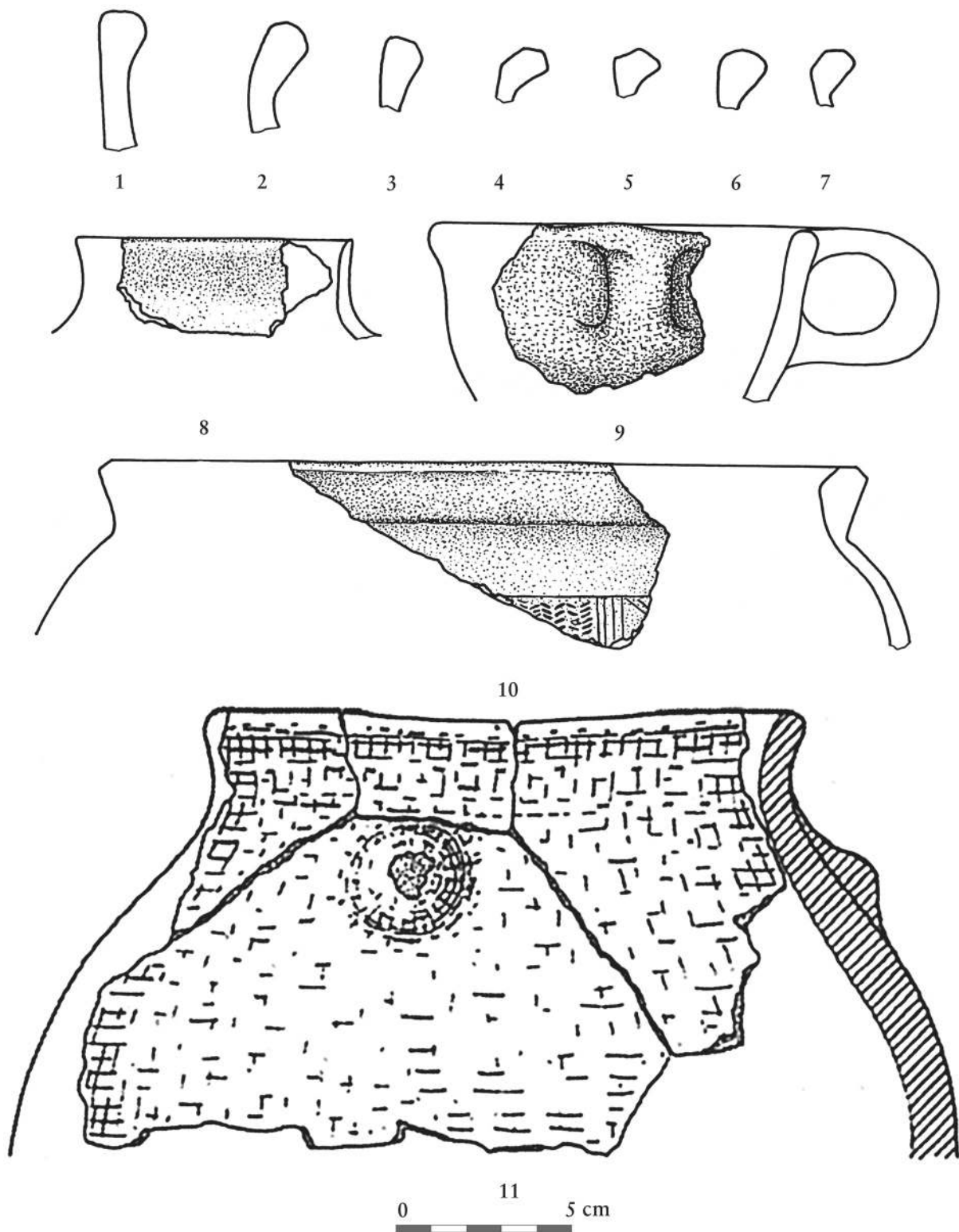
Niezwykle interesujący jest również materiał z bar-dziej na zachód położonej osady w Czarnowęsach, pow. Białogard, stan. 42.²⁷ Ceramika o facetowanych brze-gach, jak już wcześniej wspomniano, wystąpiła tutaj nie-spotykane licznie. Obok niej były obecne także okazy naczyń wykazujące wpływy tradycji kultury pomorskiej, ale również i jastorfskiej. W jamie, ob. 1, obok garn-ka jajowatego o facetowanym brzegu grupy I według R. Wołągiewicza (tabl. 1. 10) znaleziono także fragmenty dwóch smukłych garnków o niskich szyjach i wychylo-nych na zewnątrz wylewach (tabl. 1. 8, 11). Jeden z nich jest zdobiony plastycznie stożkowatymi guzami ponad załomem brzuśca, u nasady szyjki (tabl. 1. 11). Naczynia te posiadają liczne analogie w kulturze jastorfskiej na Po-morzu Zachodnim np. na nie tak odległym cmentarzy-sku w Karlinie, pow. Białogard.²⁸ Z tego samego objek-tu pochodzi ponadto kubek o lejowatej formie brzuśca i wałkowatym, wysoko osadzonym uchu (tabl. 1. 9), na-wiązujący do naczyń o zbliżonej formie, jakie znamy z materiałów kultury pomorskiej.

W podsumowaniu przede wszystkim uwypuklić na-leży zastój w badaniach nad osadami kultury oksywskiej. Pozyskany do tej pory materiał pozwala jednak posta-wić tezę o dwutorowym charakterze procesu latenizacji na Pomorzu Zachodnim. Osobno, a zarazem bardzo in-tensywnie, tradycja lateńska adoptowana była w sferze zwyczajów pogrzebowych, co rejestrujemy w szybkiej i radykalnej zmianie elementów obrządku. Ceramika z osad dowodzi natomiast, że te same społeczności Pomo-rza Zachodniego były zaskakująco zachowawcze wobec nowych prądów stylistycznych. Problematyka ta wyma-ga bezwzględnie dalszych studiów.

28 Machajewski 1999, 235–236, Abb. 1. 4.

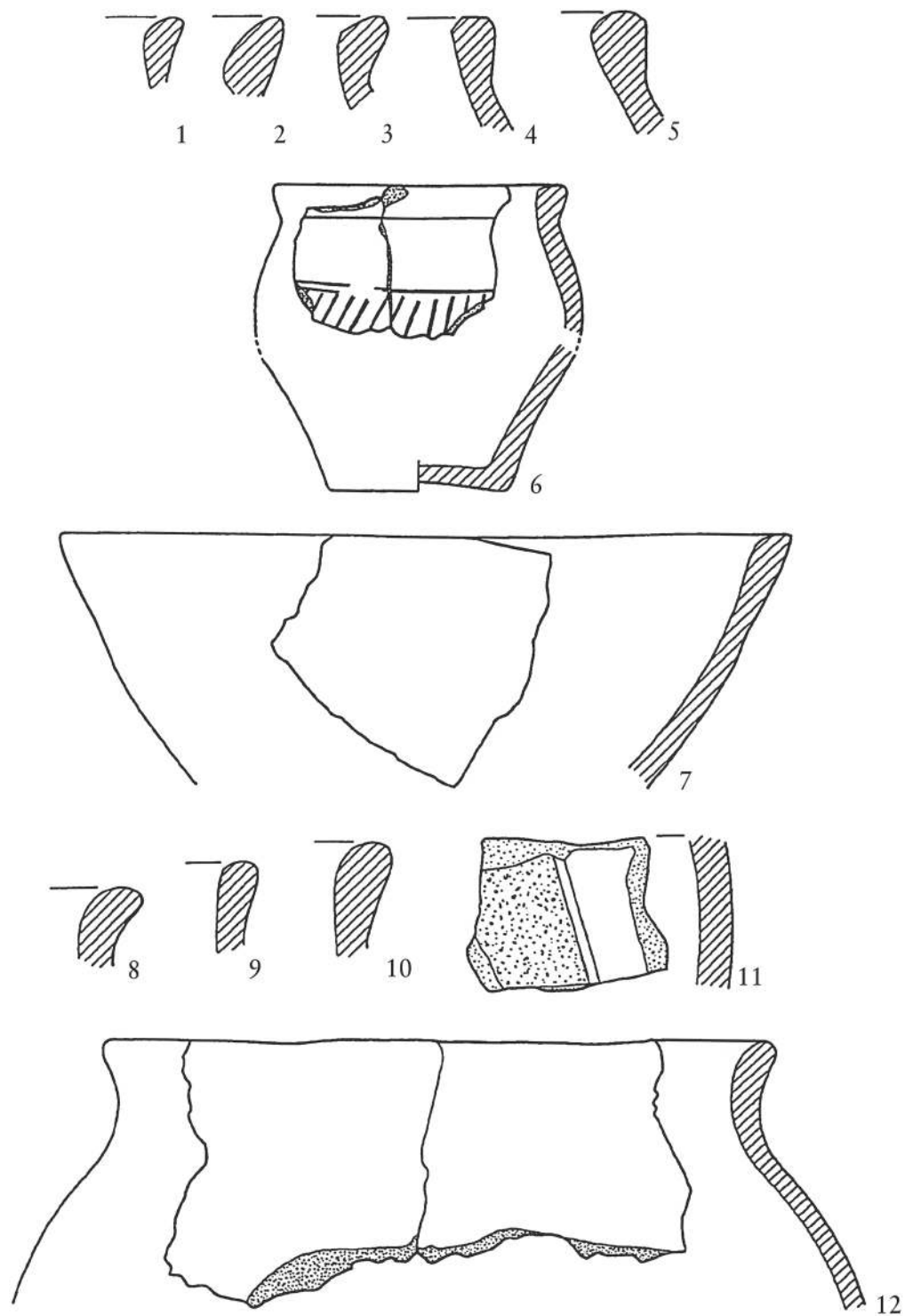
27 Machajewski 1987.

28 Machajewski 1999, 235–236, ryc. 1. 4.

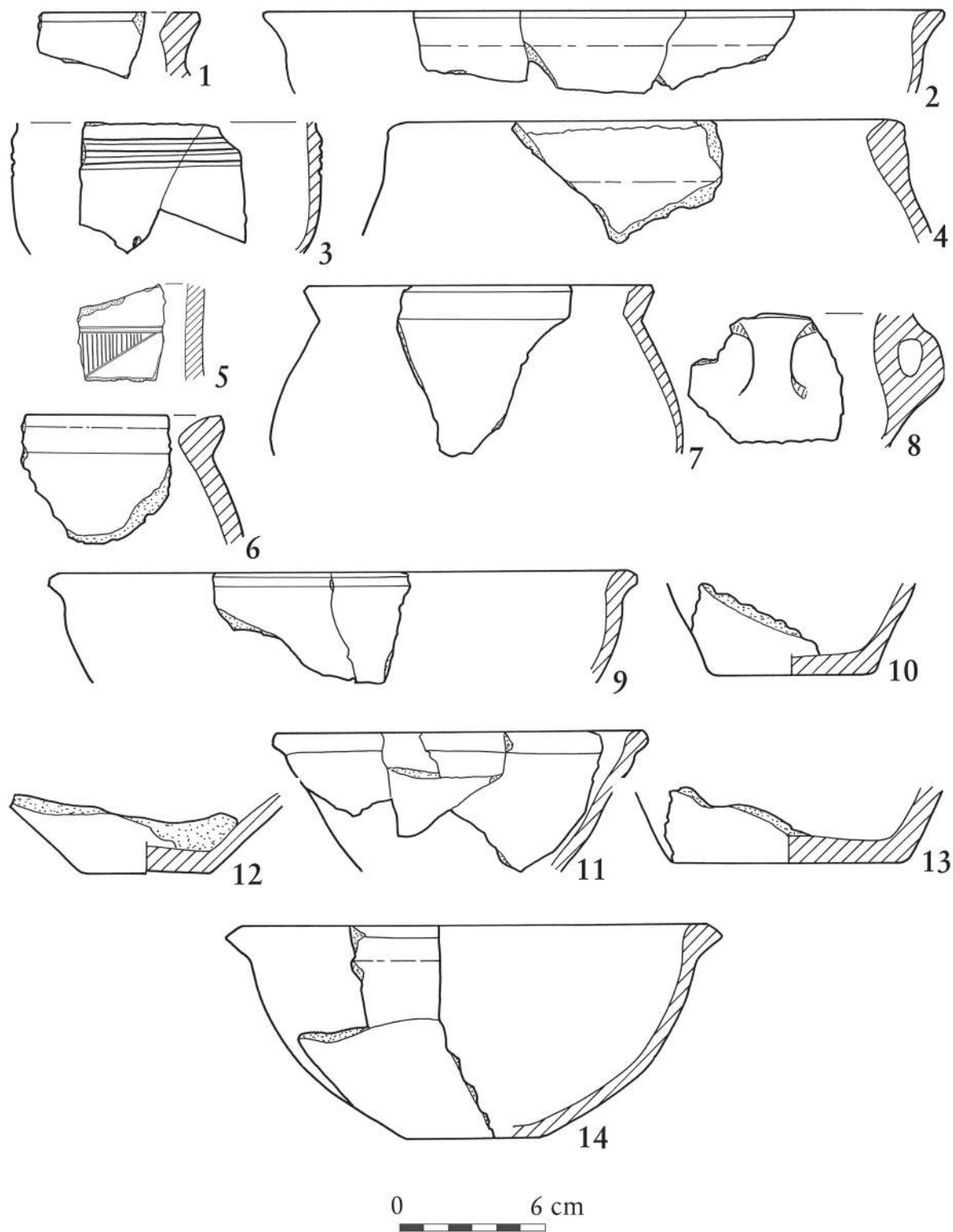
Taf. 1 Siedlung der Oksywie Kultur in Czarnowęsy, Kr. Białogard, Fndst. 42, Befund 1. Die Keramikserie aus diesem Befund bilden Fragmente mit reiner Hallstatt-Stilistik (8–9, 11), die man mit der Tradition der Pommerschen Kultur verbindet und Fragmente, die schon deutlich latenisierte stilistische Merkmale tragen (1–7, 10).

Tabl. 1 Czarnowęsy, pow. Białogard, stan. 42. ob. 1. Serię ceramiki z tego obiektu tworzą fragmenty o tradycji halszackiej (8–9, 11) oraz fragmenty naczyń o stylistyce już zlatenizowanej (1–7, 10).

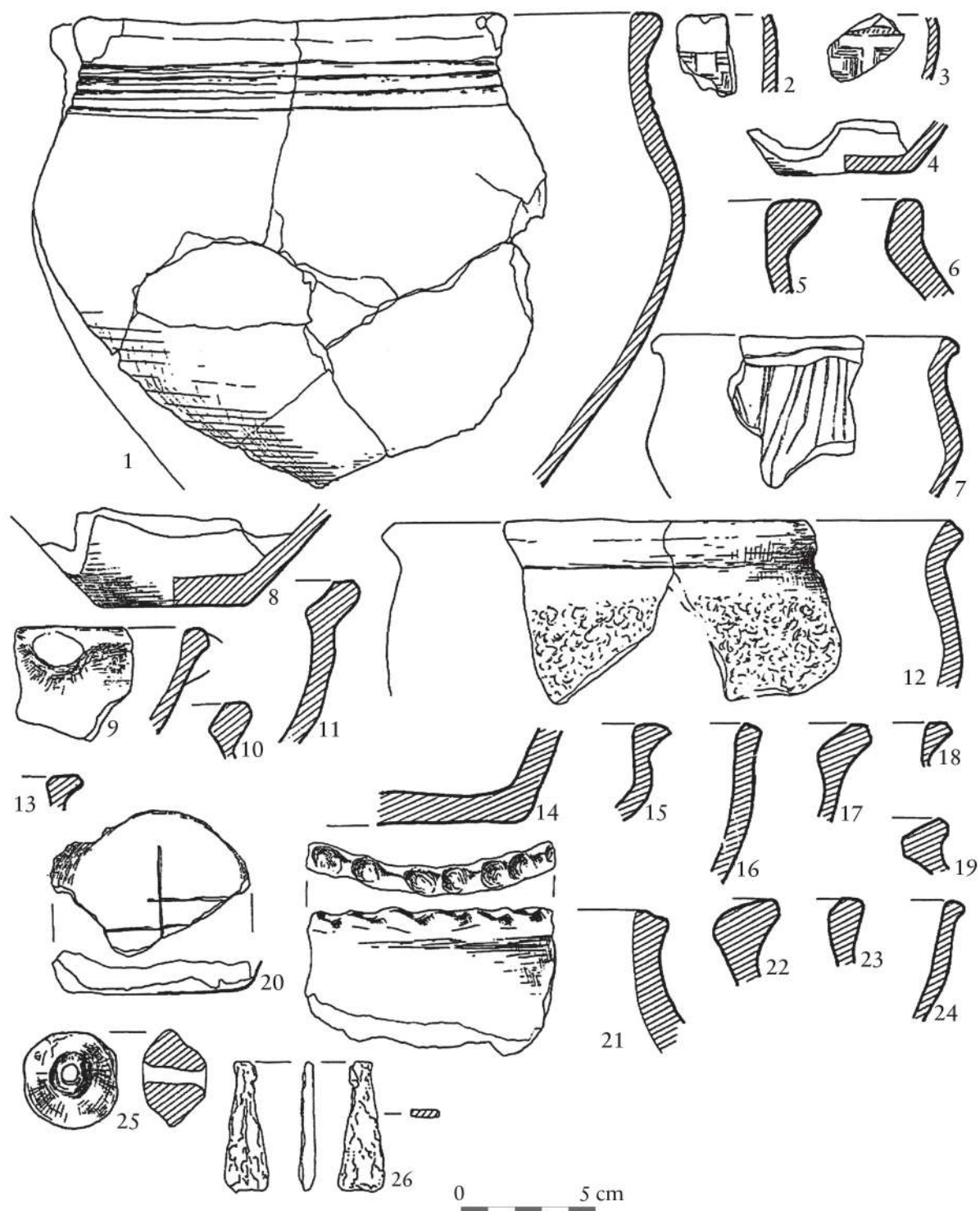
Taf. 2 Siedlung der Oksywie Kultur in Gluszyno, Kr. Słupsk, Fndst. 1. 1-7: Befund 496; 8-12: Befund 15. In beiden Befunden kommt die für die Oksywie Kultur typische latinisierte Keramik (1-6, 8-11) zusammen mit Gefäße vor, die die Tradition der älteren vörrömischen Eisenzeit repräsentieren (7, 12).

Tabl. 2 Gluszyno, pow. Słupsk, stan. 1. Ceramika kultury oksywskiej. 1-7: ob. 496; 8-12: ob. 15. W obu obiektach wystąpiły fragmenty naczyń kultury oksywskiej o cechach zlatinizowanych (1-6, 8-11) wraz z ceramiką o stylistyce starszego okresu przedrzymskiego (7, 12).

Taf. 3 Siedlung der Oksywie Kultur in Gluszyno, Kr. Słupsk, Fndst. 1, Befund 563. Der nächste Beispiel der oben genannten Kulturerscheinung. Unter den latensierten Keramikfragmente der Oksywie Kultur (1, 3-7) befinden sich die Schalen, die morphologisch der Tradition der Pommerschen Kultur entsprechen (2, 9, 11, 14).

Tabl. 3 Gluszyno, pow. Słupski, stan. 1, ob. 563. Kolejny przykład tego samego zjawiska kulturowego. Wraz z ceramiką już zlatenizowaną (1, 3-7) wystąpiły naczynia wciąż wykazujące tradycję kultury pomorskiej (2, 9, 11, 14).

Taf. 4 Siedlung der Oksywie Kultur in Gluszyno, Kr. Słupsk, Fndst. 1, Befund 299. 21: Randfragment, das mit Fingereindrücken verziert wurde – ein klassisches Element des Gefäßrepertoires der Pommerschen Kultur. Hier in der Keramikserie der Oksywie Kultur (1–19, 22–14).

Tabl. 4 Gluszyno, pow. Słupsk, stan. 1, ob. 299. 21: fragment wylewu zdobiony na krawędzi karbowaniem odciskami palców, jest to klasyczny element mikromorfologiczny naczyń kultury pomorskiej – tutaj w zespole ceramiki kultury oksywskiej (1–19, 22–14).

Bibliographie

Bibliografia

Bohnsack 1938

Dietrich Bohnsack. *Die Burgunden in Ostdeutschland und Polen während des letzten Jahrhunderts v. Chr.* Quellenschriften zur ost-deutschen Vor- und Frühgeschichte. Leipzig: Kabitzsch, 1938.

Kasprowicz 1992

Tomasz Kasprowicz. „Warszkowo, gmina Sławno, stan. 26 – ze studiów nad budownictwem młodszego okresu przedrzymskiego i okresu wpływów rzymskich na Pomorzu Środkowym“. *Dorzecze Zeszyt Archeologiczny* 1 (1992), 42–67.

Kleist 1955

Diether von Kleist. *Die Urgeschichtlichen Funde des Kreises Schlawe*. Bd. Hamburg. Beiheft zum Atlas der Urgeschichte. Eigenverlag Hamb. Museum f. Völkerkde. u. Vorgesch., 1955.

Kočka-Krenz, Machajewski und Strzyżewski 1976

Hanna Kočka-Krenz, Henryk Machajewski und Czesław Strzyżewski. „Sprawozdanie z badań wykopaliskowych na cmentarzysku z młodszego okresu przedrzymskiego i podokresu wczesnorzymskiego w Rogowie k. Białogardu w 1975 r.“ *Koszalińskie Zeszyty Muzealne* 6 (1976), 57–74.

Kozłowska 1989/1990

Dorota Kozłowska. „Osada z młodszego okresu przedrzymskiego i okresu wpływów rzymskich w Białogardzie, województwo koszalińskie“. *Materiały Zachodniopomorskie XXXV/VI* (1989/1990), 101–157.

Lachowicz 1975

Franciszek Lachowicz. „Podokres późnolateński i okres wpływów rzymskich (od 125 r. p.n.e. do 375 r. n.e.)“. In *Pradzieje Pomorza Środkowego*. Hrsg. von M. Sikora. Biblioteka Słupska. Koszalin: Eigenverlag Wydawn. Poznańskie, 1975, 87–121.

Machajewski 1980

Henryk Machajewski. „Osada z późnego okresu przedrzymskiego i rzymskiego w Rogowie (stan. 4), woj. Koszalin“. In *Studia i materiały do osadnictwa Pomorza Środkowego na przełomie er.* Hrsg. von J. Żak. Koszalin: Eigenverlag Muzeum Okręgowo w Koszalinie, 1980, 7–58.

Machajewski 1981

Henryk Machajewski. „Cmentarzysko ludności kultury oksywijskiej na stan. 39 w Dębczynie, woj. Koszalin“. *Koszalińskie Zeszyty Muzealne* 11 (1981), 23–44.

Machajewski 1984

Henryk Machajewski. „Sprawozdanie z badań nad skupiskiem osadniczym ludności z młodszego okresu przedrzymskiego i okresu wczesnorzymskiego w rejonie wsi Wygoda, woj. Koszalin“. *Koszalińskie Zeszyty Muzealne* 14 (1984), 15–27.

Machajewski 1987

Henryk Machajewski. *Badania ratowniczo – zabezpieczające na stanowisku 29 i 42 w Czarnowęszach, gm. Białogard, woj. Koszalin*. Unpublizierte Arbeit. Poznań, 1987.

Machajewski 1999

Henryk Machajewski. „Stosunki kulturowe w dorzeczu Parsęty w młodszym okresie przedrzymskim“. In *COMHLAN. Studia z archeologii okresu przedrzymskiego i rzymskiego w Europie Środkowej dedykowane Teresie Dąbrowskiej w 65. rocznicę urodzin*. Hrsg. von J. Andrzejowski. Warszawa: Eigenverlag Fundacja Przyjaciół Instytutu Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego, 1999, 233–245.

Machajewski 2001

Henryk Machajewski. *Wygoda. Ein Gräberfeld der Oksywie-Kultur in Westpommern*. Monumenta Archaeologica Barbarica IX. Warszawa: Eigenverlag Fundacja Przyjaciół Inst. Archeologii Uniw. Warszawskiego, 2001.

Magdalinski 1934

Georg Magdalinski. „Die drei Latènefriedhöfe von Konikow, Geritz und Mersin, Kreis Köslin (Pomm.)“ *Mannus* 26.1 (1934), 145–160.

Pawlak 1993

Paweł Pawlak. *Osada wielokulturowa w Dębczynie, gm. Białogard, woj. koszalińskie (stanowisko 53)*. Unpublizierte Magisterarbeit am Prähistorischen Institut der Universität Posen. Poznań, 1993.

Piskorski 1999

Jan M. Piskorski. „Pomorze Zachodnie: ziemia, ludzie, historia (zamiast wstępu)“. In *Pomorze Zachodnie poprzez wieki. Pommern im Wandel der Zeiten*. Hrsg. von J. M. Piskorski und W. Buchholz. Szczecin: Eigenverlag Zamek Książąt Pomorskich, 1999, 5–12.

Rauchfuß und Rogalski 2006

Björn Rauchfuß und Bartłomiej Rogalski. „Sytuacja osadnicza na Pomorzu Środkowym w dobie poprzedzającej uformowanie się kultury wielbarskiej“. In *Goci i ich sąsiedzi na Pomorzu Środkowym. Materiały z konferencji „Goci ich sąsiedzi na Pomorzu Środkowym“*. Koszalin 28–29 października 2005. Hrsg. von W. Nowakowski, J. Borkowski, A. Cieśliński und A. Kasprzak. *Koszalińskie Zeszyty Muzealne*, Seria A = *Studia Archaeologica Pomeranica*. Eigenverlag Muzeum w Koszalinie, 2006, 65–71.

Rogalski 2007

Bartłomiej Rogalski. „Styl halszacki w ceramice z osad z młodszego okresu przedrzymskiego z Pomorza Zachodniego“. In *Materiały z konferencji 30 listopada – 2 grudnia 2005*. Hrsg. von G. Nawrońska. XV Sesja Pomorzoznawcza. Elbląg: Eigenverlag Muzeum Archeologiczno-Historyczne, 2007, 141–150.

Rogalski 2010a

Bartłomiej Rogalski. „Osada ludności kultury oksywijskiej w Głuszynie, powiat Słupsk, stanowisko 1“. *Materiały Zachodniopomorskie IV/V* (2010), 21–73.

Rogalski 2010b

Bartłomiej Rogalski. *Przemiany kulturowe na Pomorzu Zachodnim i Przednim w młodszym okresie przedrzymskim (III–I w. p.n.e.)*. Biblioteka Naukowa Muzeum Narodowego w Szczecinie. Seria Archeologiczna. Szczecin: Eigenverlag Muzeum Narodowe, 2010.

Rogalski 2011

Bartłomiej Rogalski. „Wyniki badań archeologicznych na stanowisku 30 w Warszkwie, pow. Sławno, woj. zachodniopomorskie”. *Materiały Zachodniopomorskie. Nowa Seria VI/VII* (2011), 87–120.

Sikorski 1993

Andrzej Sikorski. „Dębczyno, stan. 22, gm. Białogard, woj. Koszalin (stanowisko wielokulturowe)”. *Folia Praehistorica Posnaniensia V* (1993), 91–114.

Strobin 2011

Anna Strobin. *Ceramika naczyniowa kultury oksywskiej*. Gdańskie Studia Archeologiczne. Seria Monografie. Gdańsk: Inst. Archeologii Uniwersytetu Gdańskiego, 2011.

Strzyżewski 1973

Czesław Strzyżewski. „Sprawozdanie z badań weryfikacyjnych i wykopaliskowych na terenie osady z okresów późnolateńskiego i wczesnorzymskiego w Bogucinie, pow. Kołobrzeg w latach 1970 – 1972”. *Koszalińskie Zeszyty Muzealne 3* (1973), 79–89.

Strzyżewski und Żurawski 1973

Czesław Strzyżewski und Zbigniew Żurawski. „Wstępne sprawozdanie z badań wykopaliskowych na stanowisku 3 w Dzierżęcinie, pow. Sławno w 1972 r”. *Koszalińskie Zeszyty Muzealne 3* (1973), 90–101.

M. D. Wołągiewicz 1960

Maria Danuta Wołągiewicz. „Wyniki badań ratunkowych na stanowisku produkcyjnym z okresu wpływów rzymskich w Choszczynie-Kwiatowie w 1960 r”. *Materiały Zachodniopomorskie VI* (1960), 75–95.

R. Wołągiewicz 1965

Ryszard Wołągiewicz. „Cmentarzysko z okresu późnolateńskiego i rzymskiego w Warszkwie, pow. Sławno”. *Materiały Zachodniopomorskie XI* (1965), 179–280.

R. Wołągiewicz 1979

Ryszard Wołągiewicz. „Kultura pomorska a kultura oksywiska”. In *Problemy kultury pomorskiej*. Hrsg. von T. Malinowski. Seria wydawnictw monograficznych. Koszalin: Eigenverlag Muzeum Okręgowe w Koszalinie, 1979, 33–69.

R. Wołągiewicz 1981

Ryszard Wołągiewicz. „Kultura oksywiska i wielbarska”. In *Praehistoria ziem polskich V. Późny okres lateński i okres rzymski*. Hrsg. von J. Wielowiejski. Wrocław: Eigenverlag Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1981, 135–191.

Abbildungsnachweis**Spis Rycin**

1 Piskorski 1999. 2 R. Wołągiewicz 1979, ryc. 1. 3 Rogalski 2010b, 583 mapa 1, 589. 4 Machajewski 1984, 17, ryc. 2 – z uzupełnieniami. 5 Machajewski 2001, 8, ryc. 2 – z uzupełnieniami. 6 Machajewski 1987, ryc. 2 – z uzupełnieniami. 7 Rogalski 2011, 104, ryc. 1. 2. 8 R. Wołągiewicz 1981, 140, tabl. XIX – z uzupełnieniami. 9 Rogalski 2010b, 655, ryc. 46.

10 Rogalski 2010b, tabela 1. 11 Rogalski 2010b, 584 mapa 2, 589–590 – z uzupełnieniami. 12 Rogalski 2010b, 583, mapa 1, 589 – z uzupełnieniami. 13 Zbiory Działu Archeologii Muzeum Narodowego w Szczecinie. 14 Zbiory Działu Archeologii Muzeum Narodowego w Szczecinie; M. D. Wołągiewicz 1960.

Tafelnachweis**Spis Tablic**

1 1–10: Machajewski 1987; 11: Machajewski 1999, 236, ryc. 1. 6. 2 Rogalski 2010a, tabl. IV. 1–7, V. 1–5. 3 Rogalski 2007, 145, ryc. 4. 4 Rogalski 2007, 146, ryc. 6.

BARTŁOMIEJ ROGALSKI

Dr., geboren 1974, ist Mitarbeiter am Nationalmuseum in Stettin. MA 1998 an der Adam-Mickiewicz-Universität Posen, Dissertation 2004 an der Universität Zielona Góra. Forschungsschwerpunkte: Vorrömische Eisenzeit in Westpommern; Römische Eisenzeit im Gebiet der Unteren Oder; interkulturelle Beziehungen im Ostseeraum.

Dr Bartłomiej Rogalski
Dział Archeologii Muzeum Narodowego w Szczecinie
ul. Staromłyńska 27
70-561 Szczecin, Polen
E-Mail: b.rogalski@muzeum.szczecin.pl

Vasile Iarmulschi, Octavian Munteanu

Hand-made Ceramics from the Lucașeuca II Settlement, 2nd–1st cal. B. C. Orhei District, Moldova

Ręcznie lepiona ceramika z osady Lukaševka II, II–I w. p.n.e. (region Orgiejów, Mołdawia)

Summary

The article describes and analyzes the hand-made pottery discovered at the settlement Lucașeuca II, belonging to the Poienești-Lucașeuca culture. The ceramic material was discovered during the excavations carried out by G. B. Fedorov, R. Vulpe and M. A. Romanovskaja in 1957–1959. Hand-made pottery constitutes about 96 % of the fragments recovered at Lucașeuca II. From the point of view of ceramic material, the pottery from the site could be divided in two groups: (i) coarse kitchen ceramics (designed for everyday food preparation and storage), and (ii) fine ceramics for serving meals. Receptacles made of coarse ceramics constitute 88 % of the total sample, while fine ceramics only 8 %.

Keywords: Lucașeuca II settlement; Poienești-Lucașeuca culture; hand-made pottery; coarse ceramics; fine ceramics.

Podsumowanie

Artykuł opisuje i analizuje ręcznie lepioną ceramikę z osady Lukaševka II, należąca do kultury Poienești-Lukaševka. Ceramikę tę znaleziono podczas wykopalisk prowadzonych przez G. B. Fedorowa, R. Vulpe i M. A. Romanowską w latach 1957–1959. Ceramika lepiona ręcznie stanowi około 96 % znalezionych fragmentów naczyń. Można ją podzielić na dwie grupy: (i) ceramikę kuchenną, wykonaną z gliny o gruboziarnistej domieszce (do użytku codziennego, przygotowywania i przechowywania żywności), oraz (ii) cienkościenną ceramikę kuchenną, wykonaną z gliny o drobnoziarnistej domieszce. Naczynia należące do pierwszej grupy to 88 % całości, a drugiej tylko 8 %.

Keywords: Osada Lukaševka II; kultura Poienești-Lukaševka; ceramika lepiona ręcznie; ceramika z gliny o gruboziarnistej domieszce; ceramika z gliny o drobnoziarnistej domieszce.

Among important archeological sites of the Late Pre-Roman Iron Age in the Prut-Dniester region one can include Poieniști-Lucașeuca-type settlement at Lucașeuca II, Orhei District. Located about 2 km west of the village on the first terrace of the river (Fig. 1),¹ the settlement first came to the attention of researchers during systematic excavations carried out by G. B. Fedorov, R. Vulpe, and M. A. Romanovskaja in 1957–1959.² As a result, three archaeological campaigns unveiled a surface of 513 m², discovering seven dwellings and many household complexes.³ At the same time, the site provided rich archaeological material, consisting of pottery, utensils, clothing accessories, and jewellery, which reflect different spheres of human life and activity in the region.

As in the case of other sites of the Poieniști-Lucașeuca type, the most numerous archaeological objects discovered at this settlement were clay vessels. However, most of the recovered ceramic material is fragmentary, which poses significant obstacles as to the reconstruction of forms. From the point of view of the production technique, one can divide the ceramics from Lucașeuca II, just like from all other sites of the Poieniști-Lucașeuca type, into two broad categories: (1) hand-made pottery, and (2) wheel-turned pottery. The ceramics that archeologists attribute to this culture is almost entirely made by hand, while the wheel-turned pottery consists usually of imported vessels. Taking into consideration the importance of this kind of material for the perception of the entire Poieniști-Lucașeuca culture (especially the hand-made category), in what follows we present and analyze the hand-made pottery discovered at the Lucașeuca II settlement.⁴ It represents about 96 % of all the potsherds recovered at Lucașeuca (Fig. 1).⁵

Within the handmade pottery we observe two groups: (i) kitchen ceramics from rough paste, intended for daily use, such as preparation and preservation of food, and (ii) ceramics from fine paste (intended for serving meals). The ceramics from rough paste, which rep-

Jednym z najważniejszych stanowisk archeologicznych z późnego okresu przedrzymskiego w regionie Prutu i Dniestru jest osada kultury Poieniști-Lukaševka w Lukaševce II (region Orgiejów). Położona jest około 2 km na zachód od wsi, na najniższej terasie rzeki¹ (ryc. 1), i została odkryta podczas systematycznie prowadzonych prac wykopaliskowych przez G. B. Fiedorowa, R. Vulpe i M. A. Romanowską w latach 1957–1959.² Trzy sezony badań archeologicznych objęły teren 513 m², wydobywając na światło dzienne siedem domostw i wiele kompleksów mieszkalnych.³ Stanowisko to dostarczyło również bogatego materiału archeologicznego, na który złożyła się ceramika, narzędzia, akcesoria ubioru i biżuteria, odzwierciedlające różne sfery ludzkiego życia i aktywności w badanym miejscu.

Podobnie do innych stanowisk kultury Poieniști-Lukaševka, najliczniejszą kategorią zabytków pozyskaną z tego stanowiska są naczynia gliniane. Trzeba jednak zaznaczyć, iż większość materiału jest zachowana tylko fragmentarycznie, co stwarza poważne problemy dla rekonstrukcji form. Z punktu widzenia technologii wytwarzania, ceramikę z Lukaševki II, tak jak ze wszystkich innych stanowisk kultury Poieniști-Lukaševka, można podzielić na dwie ogólne kategorie: (i) ceramikę wytwarzaną ręcznie i (ii) ceramikę toczoną na kole garncarskim. Wyroby przypisywane omawianej przez nas kulturze są niemal całkowicie wytwarzane ręcznie, natomiast ceramika toczona na kole jest zazwyczaj pochodzenia obcego. Mając na uwadze znaczenie tego typu pozostałości (zwłaszcza wyrobów ręcznych) dla percepcji całej kultury Poieniști-Lukaševka, proponujemy poniżej opis i analizę materiałów ze stanowiska w Lukaševce II.⁴ Co ważne, ceramika lepiąca ręcznie obejmuje około 96 % wszystkich fragmentów pozyskanych w Lukaševce⁵ (diagram 1).

Ceramika wykonana ręcznie obejmuje dwie grupy: (i) wyroby z gliny o gruboziarnistej domieszce, do użytku kuchennego, przygotowywania i przechowywania żywności (tzw. ceramika kuchenna), oraz (ii) wyroby z gliny o drobnoziarnistej domieszce (tzw. cerami-

1 Федоров 1960, 240.

2 Федоров 1960, 240.

3 Федоров 1960, 240–246; Романовская 1962, 293.

4 Unfortunately, the archaeological material recovered from the site was not fully preserved. While the majority of the find survived, a significant part of the discovered ceramics cannot be recovered. The pottery from the Lucașeuca II settlement is today at the Museum of History in Kishinev. Since 1957, the material has been moved from one location to another and some of the recovered remains have been lost in transportation.

5 Федоров 1960, 18.

1 Федоров 1960, 240.

2 Федоров 1960, 240.

3 Федоров 1960, 240–246; Романовская 1962, 293.

4 Niestety materiał archeologiczny pozyskany ze stanowiska nie został zabezpieczony w całości. Ceramika z Lukaševki II jest dziś przechowywana w Muzeum Historii w Kiszyniowie. Od roku 1957 do chwili obecnej materiał ten przechodził z rąk do rąk i jego część zagubiono w transporcie.

5 Федоров 1960, 18.

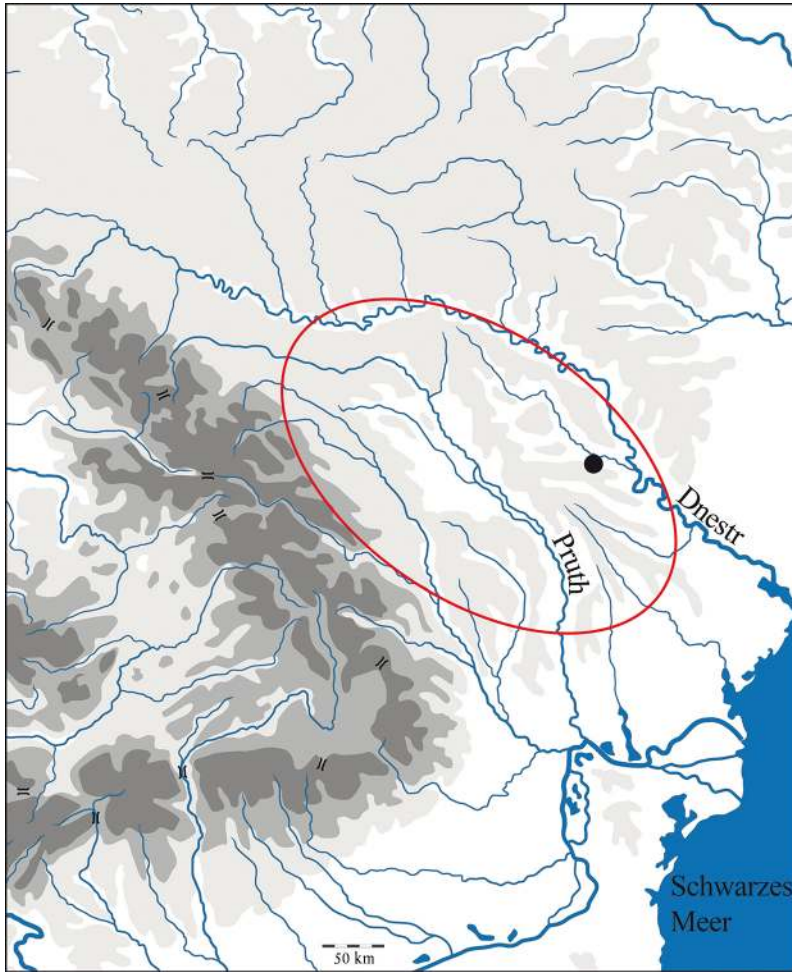

Fig. 1 Area of the Poieniști-Lucașeuca culture and location of the site Lucașeuca II.

Ryc. 1 Obszar występowania kultury Poieniști-Lukaševka i lokalizacja stanowiska Lukaševka II.

resent the majority of hand-made pottery, were made of crumbly and poorly mixed paste. Crushed shards, mixed and burned clay, more rarely gravel or sand, served as degreasers. Modelling is negligent, manifested by inadequacies and asymmetries in shape. Combustion is poor and uneven, and the vessels have different colours, brown-gray or yellowish-red on both sides and dark in the cross-section. The pottery in this group is quite fragmented, which poses difficulties in classification. Thus, with access to a very small number of whole vessels, we will try to present a typology of pottery from rough paste based on the analysis of upper parts of containers. Within the ceramics from rough paste we can distinguish the following types of vases: pots, bowls, dishes, miniature pots, strainers, foot cups, Dacian cups, and disks.

ka stołowa, do serwowania posiłków). Pierwsza, liczniejsza grupa wykonana jest ze źle wymieszanej i kruszącej się masy garncarskiej. Jako domieszki schudzającej używano rozdrobnionych fragmentów ceramiki, wymieszanej i palonej gliny, rzadziej żwiru lub piasku. Nie przykładano się do nadawania naczyniom starannych kształtów, co skutkowało nierównościami i brakiem symetrii. Wypalanie również było niestaranne i nierówne, na skutek czego naczynia mają różne kolory, brązowo-szare lub żółtawo-czerwone na powierzchniach, a ciemne w przełamie. Wyroby z tej grupy występują tylko we fragmentach, co utrudnia ich klasyfikację. Mając zatem do dyspozycji bardzo małą liczbę całych naczyń, postaramy się zaprezentować typologię ceramiki wykonanej z gliny o gruboziarnistej domieszce na podstawie górnych fragmentów tychże naczyń. Możemy wyróżnić następujące grupy naczyń: garnki, misy, naczynia miniaturowe, nieprofilowane misy, cedzaki/naczynia sitowate, pucharki na nóżkach, tzw. 'czasze dackie' oraz 'placki'.

I Kitchen ceramics from rough paste

I.1 Pots

This category of vessels is of great variety. If we take all the details into consideration, we can say that almost every ceramic piece has a different shape. On the general level, however, the pots from Lucașeuca II can be classified into three main types.

Type 1 (Pl. 1. 1–5) includes short sack-shaped vases, without necks, with straight or slightly inward lips. The majority of Type 1 pots lack ornament; only one vessel is decorated. A fragment of the vessel, discovered in the cultural layer, has on top of the pot a decoration in the form of an alveolate belt (Pl. 1. 5). In the space of the Poieniști-Lucașeuca culture such pots appeared at almost all the sites, including analogous discoveries at Davideni,⁶ Lunca Ciurei⁷ and Ulmu.⁸ As for the origin of this type of vessel in the cultural area we are dealing with, most specialists, making references to the findings of the Getae culture,⁹ characteristic of the East-Carpathian area during the previous period (6th–3rd cal. B. C.), consider it an autochthonous tradition.¹⁰ However, similar vessels are known in Northern Europe, more specifically in the area of Jastorf¹¹ and Przeworsk¹² cultures.

Type 2 (Pl. 1. 6–11) includes pots with roughly spheroidal body and a straight or flared outward lip. Sometimes the outer surface of the vessel is coated with slurry. Such pots appeared at almost every extensively researched site of the Poieniști-Lucașeuca type; among similar finds one can mention Orheiul Vechi,¹³ Ulmu¹⁴ and Borosești.¹⁵ Similar dishes, but without slurry, can also be encountered in the area of Getae culture, with examples found at several settlements, such as Saharna Mică,¹⁶ Horodca Mică¹⁷ and Potârca.¹⁸ At the same time, one can observe analogies for such vessels in the area of ‘Germanic’ Late Pre-Roman Iron Age cultures, both to

6 Babeș 1993, pl. 23. 17. 25–29.

7 Teodor 1987, fig. 14. 8.

8 Romanovskaja 1987, fig. 8. 3, 10.

9 Никулиця 1977, 110, fig. XII. 10; Vulpe 1953, 56–57, fig. 4. 4.

10 Федоров 1960, 38; Teodor 1967, 27; Romanovskaja 1987, 224.

11 Kleemann 1994, fig. 3. 2; Bücke 2007, pl. 2. 6; Hüser 2010, fig. 11. 2.

12 Dąbrowska 1997, pl. IV. 4; Machajewski and Pietrzak 2004, tab. XIII. 3.

13 Munteanu 2001, fig. 3. 1–2.

14 Romanovskaja 1987, fig. 10. 1–2.

15 Babeș 1993, pl. 18. 13.

16 Niculiță, Zanoci, and Arnăuț 2008, fig. 4. 8–9.

17 Munteanu and Iarmulski 2007, fig. 5. 2.

18 Niculiță, Matveev, and Potângă 1999, fig. 4. 2.

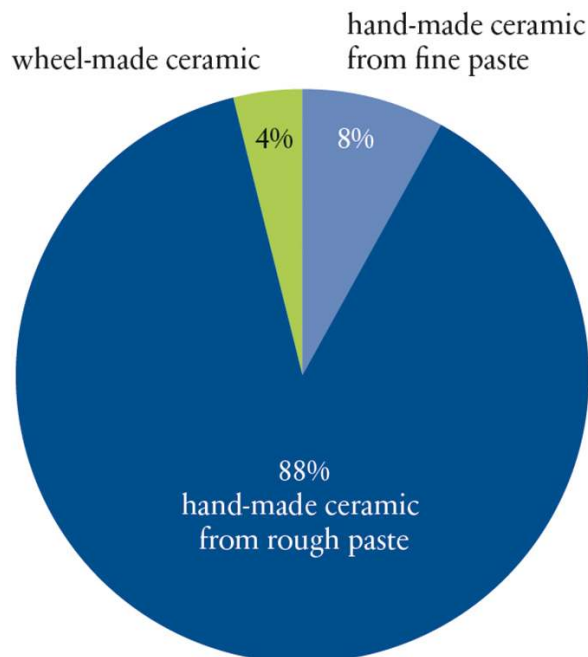

Fig. 2 Percentage of hand-made and wheel-made ceramics from Lucașeuca II Settlement.

Ryc. 2 Udział procentowy ceramiki ręcznie lepionej i toczonej na kole z osady Lukaševka II.

I Wyroby z gliny o gruboziarnistej

I.1 Garnki

Kategorię tę charakteryzuje ogromna różnorodność. Jeśli weźmiemy pod uwagę wszystkie szczegóły morfologiczne, możemy powiedzieć, że niemal każdy egzemplarz ma inny kształt. Da się tu jednak wyróżnić trzy główne typy:

Typ 1 (tabl. 1. 1–5) to niskie naczynia wazowate o kształcie workowatym, bez szyjki, o brzegu prostym lub lekko zagiętym do wewnątrz. Większość naczyń należących do tego typu nie posiada ozdób, z wyjątkiem jednego, ozdobionego w górnej części plastyczną nalepianą listwą z odciskami paznokciowymi (tabl. 1. 5). W kulturze Poieniști-Lukaševka garnki tego typu pojawiały się niemal na wszystkich badanych stanowiskach, np. w Davideni,⁶ Lunca Ciurei⁷ i Ulmu.⁸ Jeśli chodzi o pochodzenie tego typu naczyń, to większość ekspertów, biorąc pod uwagę znaleziska kultury Getów,⁹ charaktery-

6 Babeș 1993, tabl. 23, 17. 25–29.

7 Teodor 1987, ryc. 14. 8.

8 Romanovskaja 1987, ryc. 8. 3, 10.

9 Никулиця 1977, 110, ryc. XII 10; Vulpe 1953, 56–57, ryc. 4. 4.

the west and to the east of Oder. Among the discoveries we can mention pots from Phöben,¹⁹ Zeestow²⁰ and Wojnowo site 23.²¹

Type 3 (Pl. 1. 12; 2. 1) includes pots with a straight or slightly flaring lip and a globular body. The surface of the vessel is often coated with slurry. Such pots are common in Poieneşti-Lucaşeuca culture; among analogies one can mention vessels from Goroşovo,²² Orheiul Vechi²³ and Ulmu.²⁴ Importantly, analogies for such vessels are missing in the Getae cultural area, but can be found at sites of the Jastorf type in northern Germany, of which we can point to those from Hamburg Volksdorf²⁵ and Hamburg Marmsdorf, Fdpl. 682.²⁶

1.2 Bowls

Bowls from rough paste figure in smaller numbers at the Lucaşeuca II settlement. Depending on the shape of the lip, we distinguish two types of bowls.

Type 1 (Pl. 2. 2–3) includes vessels with a slightly flaring outward lip and clearly defined neck. The surface of the bowl is sometimes covered with slurry. Analogies for this type can be found at basically all carefully researched sites of Poieneşti-Lucaşeuca culture, such as Lozna Hlibicioc,²⁷ Ulmu²⁸ or Boroseşti.²⁹ However, similar cases in the area of Getae culture are not known; instead, analogies exist in Jastorf culture, specifically in the region of Brandenburg. Of the latter, we can cite examples from Waletersdorf³⁰ and Glienick 14³¹ and from the so-called ceramic group of Werbkowice-type,³² the cultural aspect of which is attributed to the movement of the Bastarnae to South-Eastern Europe.³³

Type 2 (Pl. 2. 4) consists of a single piece of a vessel found in the cultural layer of the site. The vessel had a straight lip and the neck is barely visible. On its lower body, the bowl is decorated with numerous alveolae.

stycznej dla obszaru Karpat Wschodnich w okresie poprzedzającym (VI–III w. p.n.e.), uznaje je za tradycję rodzimą.¹⁰ Zauważmy jednak także, że podobne naczynia znane są w Europie Północnej, konkretnie na terenach kultur jastorfskiej¹¹ i przeworskiej.¹²

Typ 2 (tabl. 1. 6–11) obejmuje garnki o mniej więcej esowatym kształcie i prostym lub lekko pogrubionym brzegu. Czasami powierzchnia naczyń jest chropowata. Naczynia tego typu występują na prawie każdym stanowisku kultury Poieneşti-Lucaşeuca – można tu wymienić Orchej Stary,¹³ Ulmu¹⁴ i Boroseşti.¹⁵ Dodajmy, że podobne naczynia, lecz bez chropowacenia, spotykamy w wielu osadach na obszarze kultury Getów, takich jak Saharna Mică,¹⁶ Horodca Mică,¹⁷ czy Potârca.¹⁸ Jednocześnie można zaobserwować analogiczne naczynia na obszarze „germańskich” kultur z późnej epoki żelaza, zarówno na zachód, jak i na wschód od Odry. Można tu wymienić Phöben,¹⁹ Zeestow²⁰ i Wojnowo (stan. 23).²¹

Typ 3 (tabl. 1. 12; 1. 1) obejmuje garnki o kulistym kształcie, z krótką, pionową lub lekko skośnie zachyloną szyjką i o prostej krawędzi. Powierzchnia często jest chropowata. W kulturze Poieneşti-Lucaşeuca występują one powszechnie, analogiczne naczynia znaleźć można wśród materiałów z Goroşova,²² Orcheja Starego²³ i Ulmu.²⁴ Istotne jest to, że analogii nie znajdziemy na obszarze kultury Getów, lecz występują one na stanowiskach kultury jastorfskiej w północnych Niemczech – wspomnijmy np. Hamburg Volksdorf²⁵ i Hamburg Marmsdorf.²⁶

19 Schwarzländer 1999, fig. 3. 6, 11.

20 Kleemann 1994, fig. 4. 1.

21 Kasprowicz 2004, fig. 6. 12–13.

22 Пачкова 1983, fig. 6. 19.

23 Postică and Munteanu 1999, fig. 12. 7.

24 Romanovskaja 1987, fig. 9. 11.

25 Bücke 2007, pl. 46. 158.

26 Hüser 2010, fig. 11. 3, 5.

27 Teodor 1992, fig. 13. 7.

28 Romanovskaja 1987, fig. 6. 18.

29 Babeş 1993, pl. 19. 67.

30 Brumlich and Meyer 2004, fig. 17, i.l.

31 Brumlich, Meyer, and Lychatz 2012, fig. 23.

32 Łuczkiwicz 2014, fig. 3. 3.

33 Dąbrowska 1994, 87; a critical view in: Łuczkiwicz 2014, 325.

10 Федоров 1960, 38; Teodor 1967, 27; Romanovskaja 1987, 224.

11 Kleemann 1994, ryc. 3. 2; Bücke 2007, tabl. 2, 6; Hüser 2010, ryc. 11. 2.

12 Dąbrowska 1997, tabl. IV, 4; Machajewski i Pietrzak 2004, tabl. XIII, 3.

13 Munteanu 2001, ryc. 3. 1–2.

14 Romanovskaja 1987, ryc. 10. 1–2.

15 Babeş 1993, tabl. 18. 13.

16 Niculiţă, Zanoci i Arnăut 2008, ryc. 4. 8–9.

17 Munteanu i Iarmulski 2007, ryc. 5. 2.

18 Niculiţă, Matveev i Potângă 1999, ryc. 4. 2.

19 Schwarzländer 1999, ryc. 3. 6, 11.

20 Kleemann 1994, ryc. 4. 1.

21 Kasprowicz 2004, ryc. 6. 12–13.

22 Пачкова 1983, ryc. 6. 19.

23 Postică i Munteanu 1999, ryc. 12. 7.

24 Romanovskaja 1987, ryc. 9. 11.

25 Bücke 2007, tabl. 46. 158.

26 Hüser 2010, ryc. 11. 3, 5.

In the area of Poienești-Lucașeuca culture similar vessels were found at Goroșovo³⁴ and Orheiul Vechi.³⁵ Analogies to such bowls are present in the so-called ceramic group of Werbkowice-type³⁶ and in Jastorf culture.³⁷

1.3 Dishes

Dishes from rough paste are weakly represented at Lucașeuca II, and not a single whole vessel of the type was found – only a few fragments of higher portions of vessels. These dishes have a pulled inside lip and a roughly conic body (Pl. 2. 5–6) and can be frequently encountered at the sites of Poienești-Lucașeuca-type, including similar findings at Lozna Hlibicioc,³⁸ Borniș³⁹ and Botoșana.⁴⁰ Analogous examples are known both in the area of Getae culture⁴¹ and at the sites of the Jastorf-type from the Brandenburg region, such as those from Zeestow⁴² or Spenge Lezinghausen.⁴³

1.4 Miniature Pots

A small group of miniature pots was also found at Lucașeuca II. They have flared lips, globular bodies, and straight bottoms (Pl. 2. 7). There is no certainty as to their function – it has been suggested that some may simply have been toys.⁴⁴ So far we have no analogies for these pots either in the Poienești-Lucașeuca cultural area, or in the cultural area of synchronous cultures of Central and Northern Europe. Instead, somewhat similar vases can be encountered frequently in Dacian culture.⁴⁵

1.5 Foot cups

The find at Lucașeuca II, specifically dwelling no. 4 and the cultural layer, contains several fragments of foot cups (Pl. 2. 8–10). They are small in size, with the diameter of the bottom of about 7–9 cm. The outer surface of

1.2 Misy

Wykonane z gliny o gruboziarnistej domieszce pojawiają się na stanowisku Lukaševki II mniej licznie. W zależności od kształtu wylewu wyróżniamy ich dwa typy.

Typ 1 (tabl. 2. 2–3) obejmuje naczynia z lekko rozszerzającym się wylewem i wyraźnie zaakcentowaną szyjką. Powierzchnia jest czasami chropowata. Analogiczne przykłady ceramiki tego typu znajdujemy właściwie na wszystkich stanowiskach kultury Poienești-Lukaševka, np. Lozna Hlibicioc,²⁷ Ulmu²⁸ i Boroșești.²⁹ Na obszarze kultury Getów nie stwierdzono podobnych przypadków, a analogiczne znaleziska występują na obszarze kultury jastorfskiej, zwłaszcza w Brandenburgii, np. w Waletsdorf³⁰ i Glienick 14,³¹ oraz w tzw. grupie czernicyńskiej (materiały ceramiczne typu Werbkowice³²), która łączona jest z migracją Bastarnów na południowy wschód Europy.³³

Typ 2 (tabl. 2. 4) to zaledwie jeden fragment naczynia, znaleziony w warstwie kulturowej stanowiska. Naczynie to miało prosto ścięty wylew i prawie niezauważalną szyjkę. Na dolnej części brzuśca widoczny jest ornament w postaci dołków paznokciowych. Na terenie kultury Poienești-Lukaševka podobne naczynia odkryto w Goroșovie³⁴ i Orcheju Starym.³⁵ Analogiczne przykłady znajdziemy też wśród ceramiki typu Werbkowice³⁶ i w kulturze jastorfskiej.³⁷

1.3 Nieprofilowane misy

Wykonane z gliny o gruboziarnistej domieszce są w osadzie Lukaševka II słabo reprezentowane. Nie odkryto ani jednego naczynia w całości, lecz tylko kilka fragmentów górnych części. Mają one brzegi zachylone do wewnątrz i mniej więcej zaokrąglony profil (tabl. 2. 5–6). Tego typu naczynia można spotkać na stanowiskach kultury Poienești-Lukaševka, np. w Lozna Hlibicioc,³⁸ Borniș³⁹

34 Пачкова 1983, fig. 8. 22.

35 Postică and Munteanu 1999, fig. 12. 4.

36 Łuczkiwicz 2014, fig. 6. 6.

37 Brandt 2005, fig. 11. 10.

38 Teodor 1992, fig. 4. 1; Teodor and Șadurschi 1980, fig. 9. 1, 3, 5.

39 Popovici 1981/1982, fig. 1. 9.

40 Teodor 1980, fig. 22. 4, 14.

41 Arnăut 2003, 73, fig. 46. 5; Niculiță, Teodor, and Zanoci 2002, 50, fig. 94. 3; Munteanu and Iarmulski 2007, 281, fig. 7. 3.

42 Kleemann 1994, 39, fig. 8.

43 Best 1997, fig. 2. 15.

44 Munteanu 1999, 215.

45 Crișan 1978, 107–108, fig. 38. 2; Ursachi 1995, pl. 267. 4.

27 Teodor 1992, ryc. 13. 7.

28 Romanovskaja 1987, ryc. 6. 18.

29 Babeș 1993, tabl. 19. 67.

30 Brumlich i Meyer 2004, ryc. 17, i.l.

31 Brumlich, Meyer i Lychatz 2012 ryc. 23.

32 Łuczkiwicz 2014, ryc. 3. 3.

33 Dąbrowska 1994, 87; krytycznie: Łuczkiwicz 2014, 325.

34 Пачкова 1983, ryc. 8. 22.

35 Postică i Munteanu 1999, ryc. 12. 4.

36 Łuczkiwicz 2014, ryc. 6. 6.

37 Brandt 2005, ryc. 11. 10.

38 Teodor 1992, ryc. 4. 1; Teodor i Șadurschi 1980, ryc. 9. 1, 3, 5.

39 Popovici 1981/1982, ryc. 1. 9.

the containers is usually lumpy with signs of polishing. Such vessels are common in Poieniști-Lucașeuca culture. Among analogous finds one can mention discoveries at Kruglik,⁴⁶ Lozna Hlibicioc⁴⁷ and Ulmu.⁴⁸ We find analogies to such containers both in the area of Getae culture – e.g. the findings in Cucorăni⁴⁹ or Huși Corni⁵⁰ – as well as in the Dacian cultural area.⁵¹

1.6 Strainers

Strainers also fall into the category of ceramics from rough paste (Pl. 3. 1–2). At Lucașeuca II, fragments of strainers appeared in dwelling no. 4. While whole vessels have not yet been discovered, we suppose that they had a conic shape, perforations being located throughout the body. Similar vessels were found on several settlements kindred to ours, e.g. Băiceni,⁵² Roșiori Dulcești⁵³ or Răducăneni.⁵⁴ One can also find analogies for this type of ceramics in the area of Getae culture, with corresponding vessels at Huși Corni⁵⁵ and Stolniceni,⁵⁶ as well as in the area of Jastorf culture, examples including Brandenburg (Berlin Wittenau),⁵⁷ the middle course of Elba (Ashausen),⁵⁸ and Greater Poland (Nowa Wieś),⁵⁹ (Murowana Goślina).⁶⁰

1.7 Dacian Cups

Small vases of conic shape, with rounded lips and flat bottoms, are also present at Lucașeuca. This type is very close to the so-called Dacian cups. Both items with a handle and without it were found (Pl. 3. 3–4). Being probably used for lighting,⁶¹ these types of vessels appear at the majority of researched sites of the Poieniști-Lucașeuca type. Among these we can mention those

i Botoșanie.⁴⁰ Podobne przykłady znane są także z terenu zarówno kultury Getów,⁴¹ jak i kultury jastorfskiej z Brandenburgii, np. z Zeestow⁴² czy Spenge Lezinghausen.⁴³

1.4 Naczynia miniaturowe

W Lucașevce II znaleziono też kilka naczyń miniaturowych (garnków lub garnuszków). Mają one wychylony na zewnątrz wylew, zaokrąglony brzusec i proste dno (tabl. 2. 7). Nie ma pewności co do ich przeznaczenia – sugerowano niekiedy, iż niektóre z nich to po prostu zabawki.⁴⁴ Dotychczas nie odnaleziono analogicznych przedmiotów ani na terenie kultury Poieniști-Lucașevka, ani na terenach równoległych czasowo kultur Europy Środkowej i Północnej. Jednak dosyć podobne formy można często spotkać w kulturze dackiej.⁴⁵

1.5 Pucharki na nóżkach

W Lucașevce II znaleziono wiele fragmentów tego typu naczyń, zwłaszcza w obiekcie mieszkalnym nr 4 i warstwie kulturowej (tabl. 2. 8–10). Są one nieduże, o średnicy dna około 7–9 cm. Zewnętrzna powierzchnia jest zazwyczaj szorstka i nosi ślady wygładzania. Naczynia tego typu w kulturze Poieniști-Lucașevka występują powszechnie; analogiczne znaleziska występują w Krugliku⁴⁶, Lozna Hlibicioc⁴⁷ i Ulmu.⁴⁸ Takie formy spotykamy też zarówno w kulturze Getów – np. w Cucorăni⁴⁹ i Huși Corni⁵⁰ – jak i na terenie kultury dackiej.⁵¹

1.6 Cedzaki/naczynia sitowate

Były również wykonywane z gliny o gruboziarnistej domieszce (tabl. 3. 1–2). W Lucașevce II fragmenty takich naczyń znaleziono w domostwie (obiekcie mieszkalnym) nr 4. Chociaż nie odkryto jeszcze całych naczyń,

46 Пачкова 1977, 32, fig. 5. 6.

47 Teodor 1992, 49, fig. 5. 8.

48 Munteanu 1999, fig. 9. 3.

49 Teodor 1975, 135, fig. 3 b.

50 Teodor 1981, 184, fig. 22. 7.

51 Crișan 1978, 131–132, fig. 58; Ursachi 1995, 157–158, pl. 59. 1.

52 László 1969, 78, fig. 18. 4.

53 Hânceanu 2006, 61–64, fig. 1–2; Hânceanu 2007, 278–279, fig. 2.

54 Babeș 1993, pl. 31. 44.

55 Teodor 1981, 182, fig. 29. 6.

56 Sârbu and Arnăuț 1995, 395, fig. 7. 17; Arnăuț 2003, 79.

57 Dehmlow 1970, 101, pl. 10. 1, 10.

58 Eger 1999, 172, pl. 163. 4; 165. 28 c5.

59 Machajewski and Pietrzak 2008, tab. 7. 8.

60 Kasprowicz 2004, 220, fig. 5. 2; Kasprowicz 2008, tab. 7. 7.

61 Crișan 1978, 128.

40 Teodor 1980, ryc. 22. 4.14.

41 Arnăuț 2003, 73, ryc. 46. 5; Niculiță, Teodor i Zanoci 2002, 50, ryc. 94. 3; Munteanu i Iarmulschi 2007, 281, ryc. 7. 3.

42 Kleemann 1994, 39, ryc. 8.

43 Best 1997, ryc. 2. 15.

44 Munteanu 1999, 215.

45 Crișan 1978, 107–108, ryc. 38. 2; Ursachi 1995, plansza 267. 4.

46 Пачкова 1977, 32, ryc. 5. 6.

47 Teodor 1992, 49, ryc. 5. 8.

48 Munteanu 1999, ryc. 9. 3.

49 Teodor 1975, 135, ryc. 3 b.

50 Teodor 1981, 184, ryc. 22. 7.

51 Crișan 1978, 131–132, ryc. 58; Ursachi 1995, 157–158, plansza 59. 1.

from Botoșana,⁶² Davideni⁶³ and Dolheștii Mari.⁶⁴ As the name of this type of vessels suggests, such cases are common in Dacian culture, e. g. from Sighișoara Wietenberg⁶⁵ or Brad.⁶⁶

1.8 Disks

Among the findings at Lucașeuca there are also the so-called disks. Their thickness does not exceed, as a rule, 1,5 cm, and their diameter ranges from 14 to 20 cm (Pl. 3. 5). They were burnt by oxidizing method, with the resultant pink-brown or brown-gray colour.⁶⁷ There is no certainty as to the function of such vessels: they may have served as lids⁶⁸ or baking trays.⁶⁹ In the area of Poieniști-Lucașeuca culture such vessels appear at most excavation sites; known examples include the findings from Botoșana,⁷⁰ Lunca Ciurei⁷¹ and Tîrpești.⁷² We know analogies for these vessels in the areas of Getae culture⁷³ and Jastorf culture.⁷⁴

2 Ceramics from fine paste

As for ceramics from fine paste, we should mention that it represents about 8 % of all the potsherds found⁷⁵ (Fig. 2). The vessels of this category were made from paste of relatively good quality, with fine grog as a degreaser. On some vessels there is also a slip, figuring as a metallic gloss, which results from polishing the pots before burning. The vessels of this category normally have colours of darker tone, with a wide range from gray-brown to black. The repertory of fine ceramics includes bowls and dishes.

przypuszczamy, że miały one kształt stożkowaty i perforację na całej powierzchni. Podobne przedmioty znaleziono w wielu podobnych osadach, np. Băiceni⁵², Roșiori Dulcești⁵³ czy Răducăneni.⁵⁴ Można znaleźć ich odpowiedniki w kulturze Getów, np. w Huși Corni⁵⁵ i Stolniceni⁵⁶, oraz w kulturze jastorfskiej (przykłady z Brandenburgii – Berlin Wittenau⁵⁷, środkowego biegu Elby – Ashausen⁵⁸ i Wielkopolski – Nowa Wieś⁵⁹, Murowana Goślina⁶⁰).

1.7 Czasze dackie

W Lukaševce znaleziono także małe doniczkowate naczynia, o prosto ściętym, niewyodrębnionym wylewie i płaskim dnie. Bardzo przypominają one tzw. czasze dackie. Występują naczynia z uchwytem i bez (tabl. 3. 3–4). Pojawiają się one na większości stanowisk kultury Poieniști-Lukaševka, a były używane prawdopodobnie jako lampy.⁶¹ Można tu wymienić stanowiska w Botoșanie,⁶² Davideni⁶³ i Dolheștii Mari.⁶⁴ Jak sugeruje nazwa tego typu naczyń, są one powszechne w kulturze dackiej, wspomnijmy np. stanowiska w Wietenbergu-Sighișoara (Segieszowie)⁶⁵ i Bradzie.⁶⁶

1.8 Placki

W Lukaševce znaleziono również tzw. „placki”. Ich grubość z reguły nie przekracza 1,5 cm, a średnica waha się od 14 do 20 cm (Tabela 3. 5). Wypalono je w atmosferze utleniającej, stąd mają kolor różowo-brązowy lub brązowo-szary.⁶⁷ Ich funkcja nie jest pewna, możliwe, że służyły jako pokrywki⁶⁸ lub tace do pieczenia.⁶⁹ Na terenie kultury Poieniști-Lukaševka są one bardzo popularne, na co wskazują przykładowo znaleziska ze stano-

62 Teodor 1980, 211 fig. 23. 6.

63 Babeș 1993, 70, pl. 23. 24.

64 Andronic 1994, 235, fig. 3. 5.

65 Andrițoiu and Rustoiu 1997, 90, fig. 45. 3.

66 Ursachi 1995, 161.

67 Munteanu 1999, 214.

68 Babeș 1993, 68; Munteanu 1999, 214; Arnăut 2003, 79.

69 Munteanu 1999, 214.

70 Teodor 1980, fig. 23. 13–15.

71 Babeș 1993, pl. 29. 59–60.

72 Babeș 1993, 68.

73 Arnăut 2003, 79, fig. 52. 1; Munteanu and Iarmulschi 2007, fig. 7. 9.

74 Dehmlow 1970, 102, pl. 5. 8.

75 Федоров 1960, 17.

52 László 1969, 78, ryc. 18. 4.

53 Hânceanu 2006, 61–64, ryc. 1–2; Hânceanu 2007, 278–279, ryc. 2.

54 Babeș 1993, tabl. 31. 44.

55 Teodor 1981, 182, ryc. 29. 6.

56 Sârbu i Arnăut 1995, 395, ryc. 7. 17; Arnăut 2003, 79.

57 Dehmlow 1970, 101, tabl. 10. 10. 1.

58 Eger 1999, 172, tabl. 163. 4; 165. 28.c5.

59 Machajewski i Pietrzak 2008, tabl. 7. 8.

60 Kasprovicz 2004, 220, ryc. 5. 2; Kasprovicz 2008, tabl. 7. 7.

61 Crișan 1978, 128.

62 Teodor 1980, 211, ryc. 23. 6.

63 Babeș 1993, 70, tabl. 23. 24.

64 Andronic 1994, 235, ryc. 3. 5.

65 Andrițoiu i Rustoiu 1997, 90, ryc. 45. 3.

66 Ursachi 1995, 161.

67 Munteanu 1999, 214.

68 Babeș 1993, 68; Munteanu 1999, 214; Arnăut 2003, 79.

69 Munteanu 1999, 214.

2.1 Bowls

The bowls have wide mouths and outward lips, often faceted. The shoulder is profiled, while the lower part is globular and the bottom is generally flat or concave (Pl. 3. 6–7). Analogies to such vessels were found at all excavated sites of Poieniști-Lucașeuca type, the most important of them being Poieniști,⁷⁶ Borosești,⁷⁷ Orheiul Vechi⁷⁸ and Lunca Ciurei.⁷⁹ Cases similar to fine-paste bowls from Lucașeuca II can be found in Jastorf culture, namely in Gubin⁸⁰ and Pomoria⁸¹ groups. Sporadically such vessels appear at the necropolises and settlements of the Jastorf type near Berlin.⁸²

2.2 Dishes

Dishes from fine paste are characterized by the outwardly flaring, thickened, and faceted lip, the lower part of the belly distinctly undercut, and a small bottom (Pl. 3. 8–12). Analogies for such vessels can be found on all extensively researched sites in the area of Poieniști-Lucașeuca culture, such as Dolheștii Mari,⁸³ Lunca Ciurei⁸⁴ and Poieniști.⁸⁵ They also appear at the necropolises of the Jastorf type, such as those at Schwiesel,⁸⁶ Luboszyce,⁸⁷ etc., but also at the cemeteries of the Przeworsk type at Wilanów,⁸⁸ Oblin,⁸⁹ etc.

The analysis of the material leads to the conclusion that the types of hand-made pottery from the Lucașeuca II settlement find perfect analogies first of all – and naturally so – at the sites of the same, Poieniști-Lucașeuca culture. As noted for other sites in recent studies, many of the described types find analogues in Getae culture, which developed in the area where Poieniști-Lucașeuca culture later emerged. However, some of the same types have sufficient similarities also in kindred cultures of Central and Northern Europe – Jastorf and Przeworsk.

wisk w Botoșanie,⁷⁰ Lunca Ciurei⁷¹ i Tîrpești.⁷² Podobne przedmioty znane są także na terenach kultury Getów⁷³ i kultury jastorfskiej.⁷⁴

2 Wyroby z gliny o drobnoziarnistej domieszce

Jeśli chodzi o ceramikę wykonaną z gliny drobnoziarnistej, stanowi ona 8 % wszystkich znalezionych fragmentów⁷⁵ (ryc. 2). Naczynia w tej kategorii wykonano z masy garncarskiej względnie dobrej jakości, a jako domieszki schudzającej używano szamotu. Powierzchnie niektórych naczyń są wyświecane, co jest efektem polewowania przed wypaleniem. Naczynia tego typu są z reguły ciemniejsze, o szerokim wachlarzu barw, od szarobrązowej do czarnej. W tej grupie technologicznej występują głównie różne typy mis.

2.1 Misy

Mają szerokie otwory, wylew wychylony na zewnątrz i często fasetowany. Górna część naczynia jest wyprofilowana, podczas gdy dolna część jest zaokrąglona, a dno najczęściej płaskie lub wklęsłe (tabl. 3. 6–7). Analogiczne egzemplarze znaleziono na wszystkich stanowiskach kultury Poieniști-Lucașevka, z których najważniejsze to Poieniști⁷⁶, Borosești⁷⁷, Orchej Stary⁷⁸ i Lunca Ciurei.⁷⁹ Również w kulturze jastorfskiej mamy przykłady podobnych naczyń, zarówno z obszaru grupy gubińskiej⁸⁰ jak i z zachodnich wybrzeży Bałtyku.⁸¹ Sporadycznie naczynia tego typu pojawiały się na cmentarzyskach i w osadach typu jastorfskiego z okolic Berlina.⁸²

76 Vulpe 1953; Babeș 1993.

77 Babeș 1993.

78 Postică and Munteanu 1999; Munteanu 2001.

79 Teodor 1987.

80 Domański 1975, pl. V e; VI m; 154, fig. 4 f.

81 Krüger 2011, fig. 11. 10, 16.

82 Reinbacher 1963, pl. 98–99; Kleemann 1994, fig. 5. 8; Schwarzländer 1999, pl. 4. 5.

83 Andronic 1994.

84 Teodor 1987.

85 Vulpe 1953; Babeș 1993.

86 Behrends 1968, pl. 58. 335.

87 Domański 1975, pl. V d; X c.

88 Marciniak 1957, pl. 5. 10.

89 Czarnecka 2007, pl. 11. 7.

70 Teodor 1980, ryc. 23. 13–15.

71 Babeș 1993, tabl. 29. 59–60.

72 Babeș 1993, 68.

73 Arnăut 2003, 79, ryc. 52. 1; Munteanu i Iarmulski 2007, ryc. 7. 9.

74 Dehmlow 1970, 102, tabl. 5. 8.

75 Федоров 1960, 17.

76 Vulpe 1953; Babeș 1993.

77 Babeș 1993.

78 Postică i Munteanu 1999; Munteanu 2001.

79 Teodor 1987.

80 Domański 1975, tabl. V e; VI m; 154, ryc. 4 f.

81 Krüger 2011, ryc. 11. 10, 16.

82 Reinbacher 1963, tabl. 98–99; Kleemann 1994, ryc. 5. 8; Schwarzländer 1999, tabl. 4. 5.

It is important to note that in some cases, certain types, such as, for example, pots of type 2 and so-called Dacian cups, have analogies only in autochthonous tradition. At the same time, pots of type 3 have no analogies in local contexts and appear only in Jastorf culture in Northern Germany. This has led to several hypotheses concerning the genesis and cultural links of the bearers of Poieniști-Lucașeuca culture. However, an attempt to deal with these problems competently would require more space and a more complex approach. In sum, a thorough investigation of the pottery from settlements of Poieniști-Lucașeuca culture has promising perspectives.

2.2 Misy nieprofilowane

Z gliny o drobnoziarnistej domieszce charakteryzuje kołnierzowaty, wychylony na zewnątrz, facetowany i czasami pogrubiony wylew; podcięty brzusek i małe dno (tabl. 3. 8–12). Znajdujemy analogiczne przykłady we wszystkich dobrze przebadanych stanowiskach na terenie kultury Poieniști-Lukaševka, takich jak Dolhești Mari,⁸³ Lunca Ciurei⁸⁴ czy Poieniști.⁸⁵ Zdarzają się także na cmentarzyskach kultury jastorfskiej, np. w Schwisssel,⁸⁶ Luboszycach⁸⁷ itd., a także na cmentarzyskach kultury przeworskiej, np. w Wilanowie⁸⁸ i Oblinie.⁸⁹

Analiza zaprezentowanego tu materiału prowadzi do wniosku, iż formy ręcznie wykonanej ceramiki znalezionej w osadzie Lukaševka II mają swoje analogie przede wszystkim – co naturalne – w stanowiskach kultury Poieniști-Lukaševka. Jak zauważono w odniesieniu do innych stanowisk w ostatnio opublikowanych pracach, wiele z opisanych tu typów ma odniesienia w kulturze Getów, wcześniej występującej na terenach, gdzie wytworzyła się kultura Poieniști-Lukaševka. Jednak niektóre z typów naczyń wykazują podobieństwo również do form ceramicznych z innych kultur Europy Środkowej i Północnej – kultur jastorfskiej i przeworskiej. Co ważne, niektóre typy naczyń, takie jak garnki typu 2 i tzw. czasze dackie, mają swoje analogie tylko w lokalnej tradycji. Z kolei garnki typu 3 nie mają analogii w kontekstach lokalnych i występują tylko w kulturze jastorfskiej w północnych Niemczech. Na tej podstawie sformułowano szereg hipotez dotyczących powstania i kulturowej przynależności nosicieli kultury Poieniști-Lukaševka. Wyjaśnienie tych kwestii wymaga bardziej obszernego studium i kompleksowego podejścia do problemu, ogólnie jednak stwierdzamy, iż gruntowne zbadanie ceramiki z osad kultury Poieniști-Lukaševka jest w tym względzie bardzo obiecujące.

83 Andronic 1994.

84 Teodor 1987.

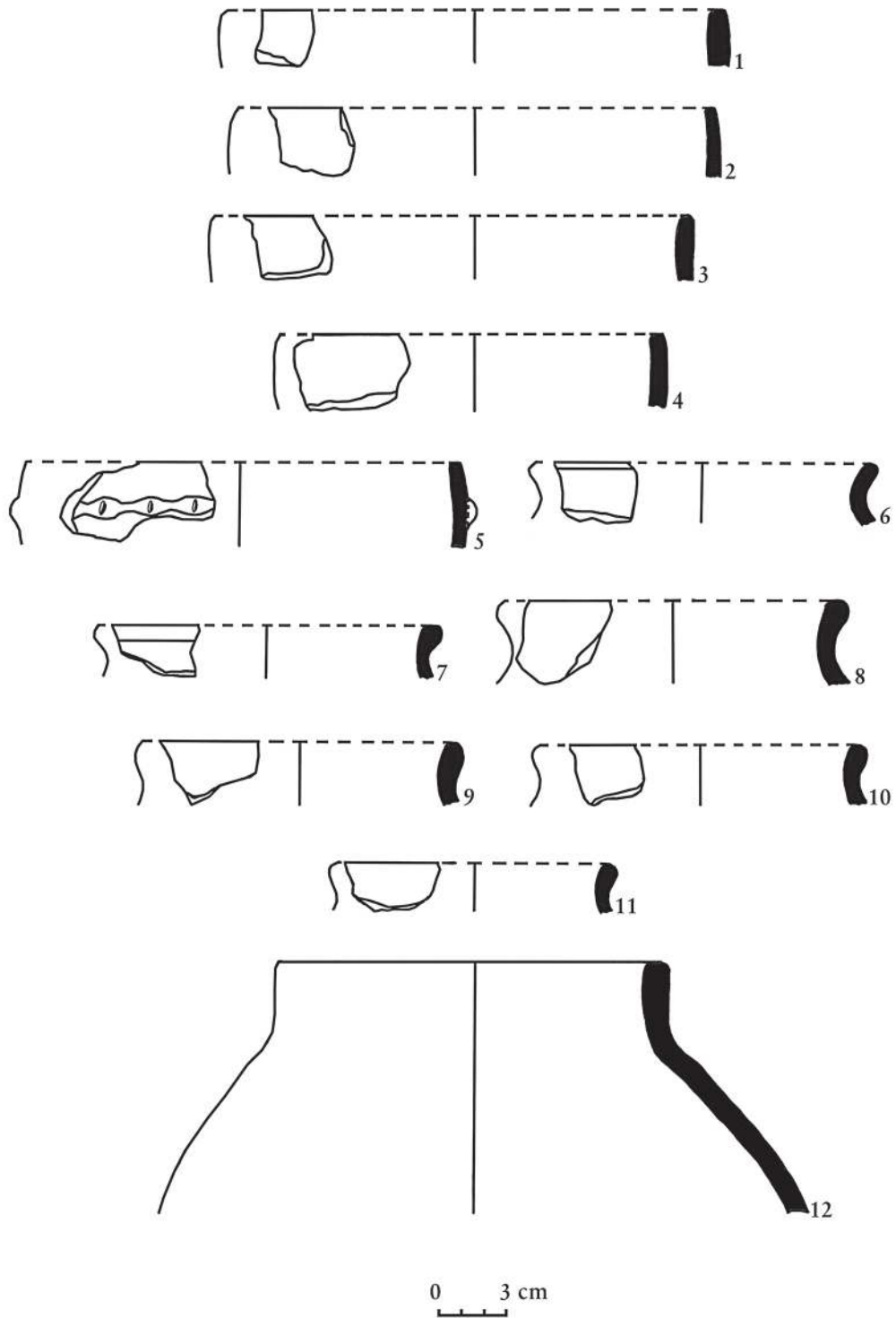
85 Vulpe 1953; Babeș 1993.

86 Behrends 1968, tabl. 58. 335.

87 Domański 1975, tabl. V d; X c.

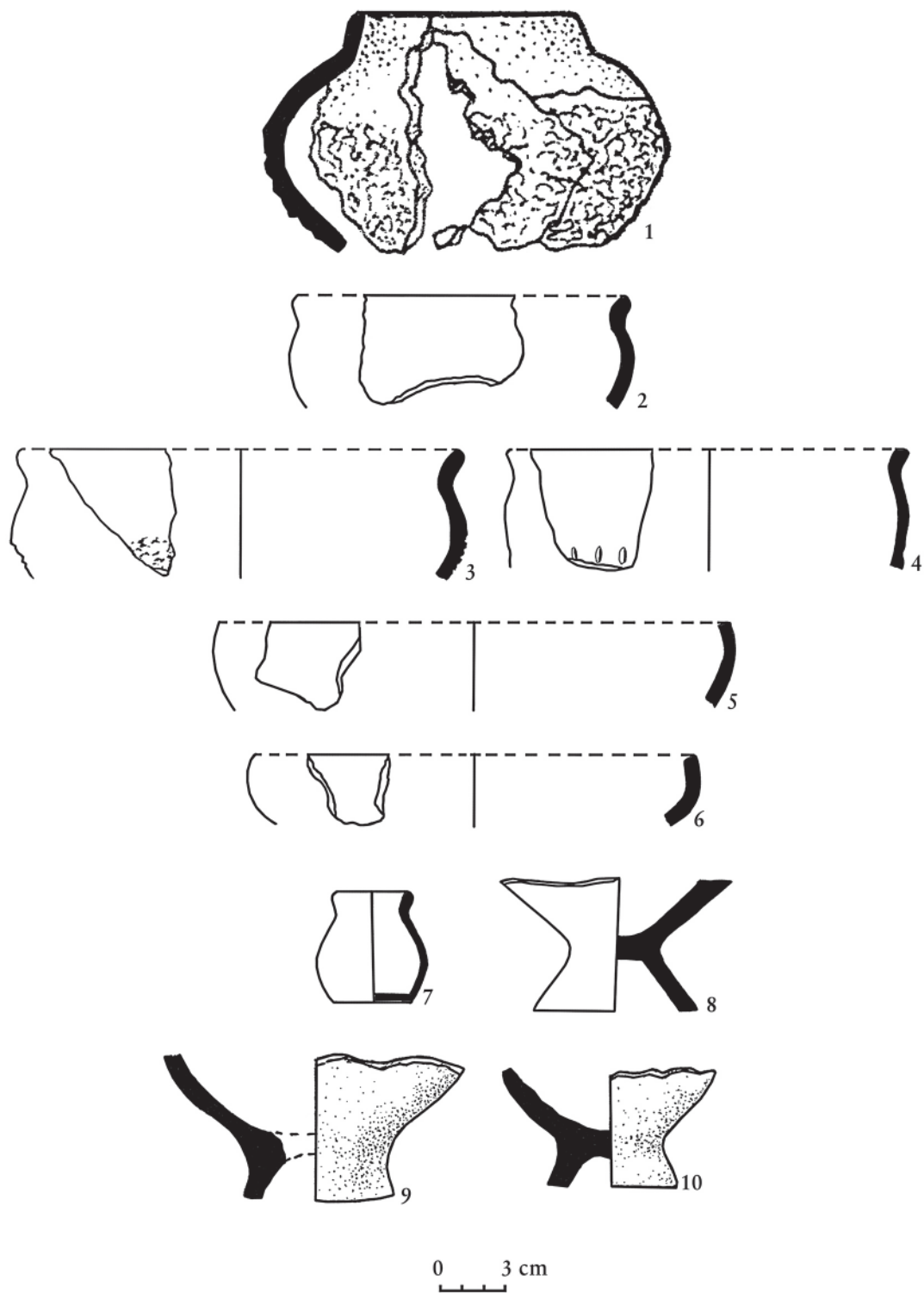
88 Marciniak 1957, tabl. 5. 10

89 Czarnecka 2007, tabl. LI 7.

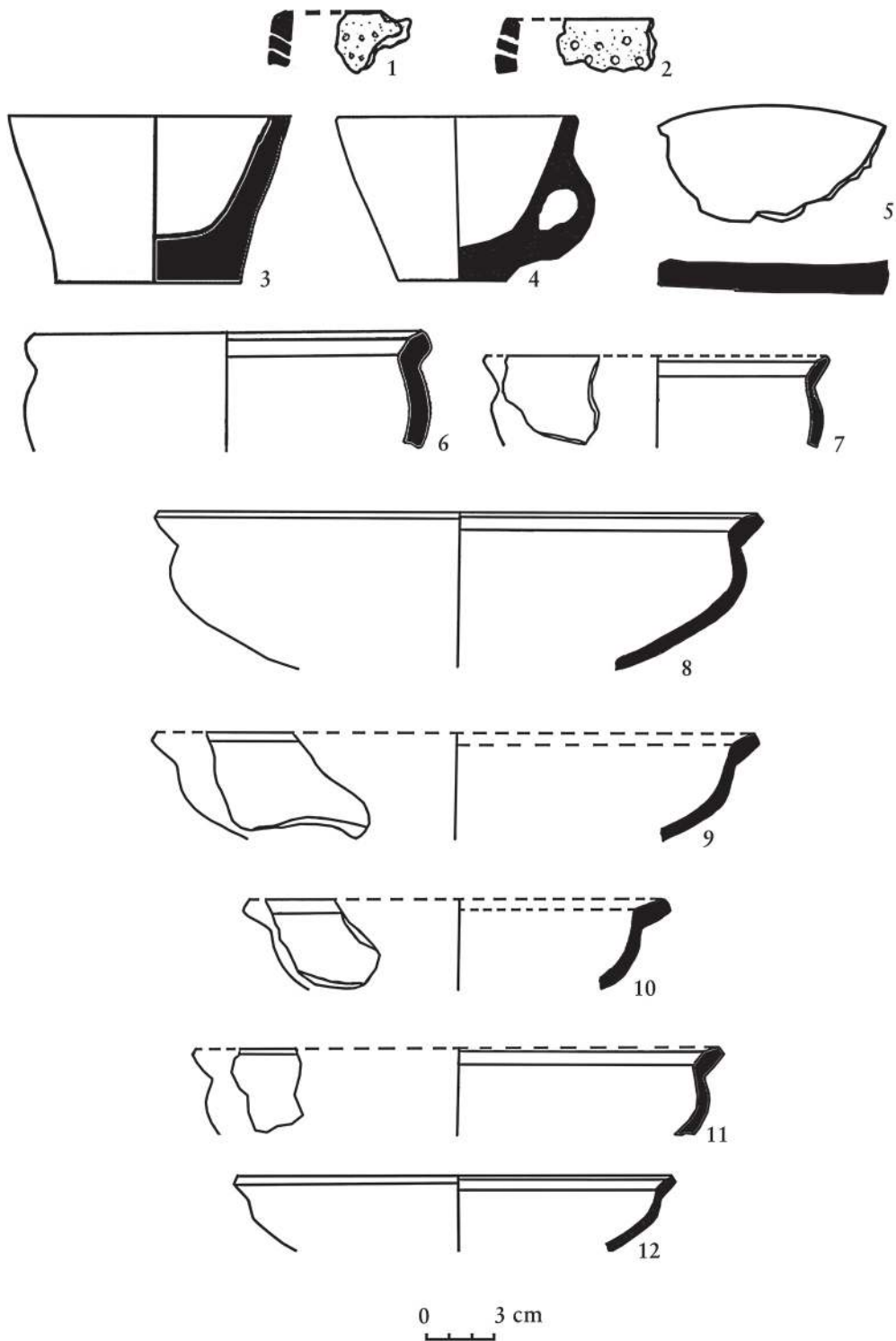
Pl. 1 Pots from rough paste. Type 1 (1-5), type 2 (6-11), and type 3 (12).

Tabl. 1 Garnki z gliny o gruboziarnistej domieszce. Typ 1 (1-5), typ 2 (6-11) i typ 3 (12).

Pl. 2 Pots from rough paste. Type 3 (1): bowls from rough paste. Type 1 (2-3) and type 2 (4): dishes from rough paste (5-6); miniature pots (7); foot cups from rough paste (8-10).

Tabl. 2 Garnki z gliny o gruboziarnistej domieszce. Typ 3 (1) – misy. Typ 1 (2-3) i 2 (4) – naczynia nieprofilowane (5-6); naczynia miniaturowe (7); pucharki na nóżkach (8-10).

Pl. 3 Strainers from rough paste (1–2); Dacian cups from rough paste (3–4); disk from rough paste (5); bowls from fine paste (6–7); dishes from fine paste (8–12).

Tabl. 3 Naczynia sitowate z gliny o gruboziarnistej domieszce (1–2); czasze dackie z gliny o gruboziarnistej domieszce (3–4); „placek” z gliny o gruboziarnistej domieszce (5); misy z gliny o drobnoziarnistej domieszce (6–7); misy nieprofilowane z gliny o drobnoziarnistej domieszce (8–12).

Bibliography

Bibliografia

Andrițoiu and Rustoiu 1997

Ioan Andrițoiu and Aurel Rustoiu. *Sighișoara-Wietenberg. Descoperirile preistorice și așezarea dacică*. Bibliotheca Thracologica. București: Eigenverlag Institutul Român de Thracologie, 1997.

Andronic 1994

Mugur Andronic. "Așezarea din sec. II-I î.Hr. de la Dolheștii Mari-Suceava". *Memoria Antiquitatis* (1994), 235–242.

Arnăut 2003

Tudor Arnăut. *Vestigii ale sec. VII–III a.Chr. în spațiul de la răsărit de Carpați*. Chișinău: Eigenverlag Univ. de Stat din Moldova, 2003.

Babeș 1993

Mircea Babeș. *Die Poienești-Lukaševka-Kultur: ein Beitrag zur Kulturgeschichte im Raum östlich der Karpaten in den letzten Jahrhunderten vor Christi Geburt*. Saarbrücker Beiträge zur Altertumskunde. Bonn: Habelt, 1993.

Behrends 1968

Rolf-Heiner Behrends. *Schwisel. Ein Urnengräberfeld der vorrömischen Eisenzeit aus Holstein*. Neumünster: Wachholtz, 1968.

Best 1997

Werner Best. "Ausschnitt einer ländlichen Siedlung des 2. Jahrhunderts vor Christus in Spenge-Lenzinghausen, Kreis Herford". In *Archäologische Beiträge zur Geschichte Westfalens*. Ed. by D. Bérenger. Festschrift für Klaus Günther = Internationale Archäologie, Studia Honoraria. Rahden/Westf.: Marie Leidorf, 1997, 165–172.

Brandt 2005

Jochen Brandt. "Eine Siedlung der jüngeren vorrömischen Eisenzeit in der Gemarkung Kölln, Lkr. Demmin". *Jahrbuch Bodendenkmalpflege in Mecklenburg-Vorpommern* 53 (2005), 47–74.

Brumlich and Meyer 2004

Markolf Brumlich and Michael Meyer. "Ofenanlagen der vorrömischen Eisenzeit bei Waltersdorf, Landkreis Dahme-Spreewald. Zugleich ein Beitrag zur frühen Eisenverhüttung". *Arbeitsberichte zur Bodendenkmalpflege in Brandenburg* 13 (2004), 167–196.

Brumlich, Meyer, and Lychatz 2012

Markolf Brumlich, Michael Meyer, and Bernd Lychatz. "Archäologische und metallurgische Untersuchungen zur latènezeitlichen Eisenverhüttung im nördlichen Mitteleuropa". *Prähistorische Zeitschrift* 87 (2012), 433–473.

Bücker 2007

Silvia Bücker. *Siedlungsfunde der jüngeren vorrömischen Eisenzeit aus Hamburg-Völkendorf*. Internationale Archäologie. Rahden/Westf.: Marie Leidorf, 2007.

Crișan 1978

Ion Horațiu Crișan. *Ziridava. Săpăturile de la 'Șanțul Mare' din anii 1960, 1961, 1962, 1964*. Arad: Eigenverlag Comitetul de Cultură și Educație Socialistă, 1978.

Czarnecka 2007

Katarzyna Czarnecka. *Oblin. Ein Gräberfeld der Przeworsk-Kultur in Südmasowien*. Monumenta Archaeologica Barbarica. Warszawa: Państwowe Muzeum Archeologiczne, 2007.

Dąbrowska 1994

Teresa Dąbrowska. "Wpływy jastorfskie na kulturę przeworska w młodszym okresie przedrzymskim". In *Kultura przeworska: Materiały z konferencji 1*. Ed. by J. Gurba. Lubelskie materiały archeologiczne. Lublin: Eigenverlag Wyd. Uniw. Marii Curie-Skłodowskiej, 1994, 71–88.

Dąbrowska 1997

Teresa Dąbrowska. *Kamieńczyk. Ein Gräberfeld der Przeworsk-Kultur in Ostmasowien*. Monumenta Archaeologica Barbarica. Kraków: Wydawnictwo, 1997.

Dehmlow 1970

Friedrich Dehmlow. "Die Siedlungsstelle der älteren Eisenzeit (Am Waidmannseck) in Berlin-Wittenau". *Ausgrabungen in Berlin. Forschungen und Funde zur Ur- und Frühgeschichte 1* (1970), 95–149.

Domański 1975

Grzegorz Domański. *Studia z dziejów środkowego Nadodrza w III-I wieku p.n.e.* Wrocław: Zakł. Narod. im. Ossolińskich, 1975.

Eger 1999

Christoph Eger. *Die jüngere vorrömische Eisen- und römische Kaiserzeit im Lubetal (Lüneburger Heide)*. Internationale Archäologie. Rahden/Westf.: Marie Leidorf, 1999.

Hânceanu 2006

George Dan Hânceanu. "Două strecurători bastarne din așezarea carpică de la Roșiori-Dulcești (jud. Neamț)". *Carpica* XXXV (2006), 61–64.

Hânceanu 2007

George Dan Hânceanu. "Ceramica bastarnă de la Roșiori-Dulcești". *Arheologia Moldovei* XXX (2007), 277–286.

Hüser 2010

Andreas Hüser. "Neue Ausgrabungen in Hamburg-Marmstorf, Fundplatz 68". *Hammaburg* N.F. 15 (2010), 63–98.

Kasprowicz 2004

Tomasz Kasprowicz. "Stanowisko kultury jastorfskiej w Wojnowie, gm. Murowana Goślina, woj.wielkopolskie". In *Kultura jastorfska na Nizinie Wielkopolsko-Kujawskiej*. Ed. by H. Machajewski. Poznań: Stowarzyszenie Naukowe Archeologów Polskich, Oddz., 2004, 215–234.

Kasprowicz 2008

Tomasz Kasprowicz. "Osada i cmentarzysko ludności z okresu przedrzymskiego na stanowisku 284 (AUT 192) Poznań-Nowe Miasto". In *Archeostrada Studia i materiały z badań wykopaliskowych na autostradzie A2 – odcinek wielkopolski t. II*. Ed. by H. Machajewski and R. Pietrzak. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2008, 225–298.

Kleemann 1994

Jörg Kleemann. *Eine Siedlung der vorrömischen Eisenzeit in Zeestow, Kr. Havelland*. Ed. by J. Kunow. Veröffentlichungen des Brandenburgischen Landesmuseums für Ur- und Frühgeschichte Potsdam. Potsdam: Hühig Verlagsgemeinschaft, 1994, 135–144.

Krüger 2011

Alexander Krüger. "Eisenzeitliche und frühslawische Siedlungreste vom Fundplatz Göslow 7 in Vorpommern". In *Der Peeneraum zwischen Frühgeschichte und Mittelalter. Archäologische Beiträge zur Siedlungs- und Wirtschaftsgeschichte des 8. bis 14. Jahrhunderts*. Ed. by F. Biermann. Studien zur Archäologie Europas 16. Bonn: Habelt, 2011, 31–70.

László 1969

Attila László. "Așezarea daco-getică de la Băiceni (sec. IV–II î.e.n.)". *Arheologia Moldovei* VI (1969), 65–90.

Łuczkiwicz 2014

Piotr Łuczkiwicz. "Fremde Ansiedler oder fremdwirkende Waren? 'Jastorf-Material' aus Ostpolen". In *Das Jastorf-Konzept und die vorrömische Eisenzeit im nördlichen Mitteleuropa. Beiträge der internationalen Tagung zum einhundertjährigen Jubiläum der Veröffentlichung 'Die ältesten Urnenfriedhöfe bei Uelzen und Lüneburg' durch Gustav Schwantes 18.–22.05.2011 in Bad Bevensen*. Ed. by J. Brandt and B. Rauchfuß. Veröffentlichungen des Helms-Museums, Archäologisches Museum Hamburg, Stadtmuseum Harburg. Hamburg: Archäologisches Museum Hamburg, 2014, 193–209.

Machajewski and Pietrzak 2004

Henryk Machajewski and Ryszard Pietrzak. "Z badań nad ceramiką naczyńową okresu przedrzymskiego w Wielkopolsce". In *Kultura jastorfska na Nizinie Wielkopolsko-Kujawskiej*. Ed. by H. Machajewski. Poznań: Stowarzyszenie Naukowe Archeologów Polskich, Oddz., 2004, 83–121.

Machajewski and Pietrzak 2008

Henryk Machajewski and Ryszard Pietrzak. "Osada ludności z okresu przedrzymskiego na stanowisku 278 (AUT 191) Poznań-Nowe Miasto". In *Poznań-Nowe Miasto. Źródła archeologiczne do studiów nad pradziejami i wczesnym średniowieczem dorzecza środkowej Warty*. Ed. by H. Machajewski and R. Pietrzak. Archeostrada. Studia i materiały z badań wykopaliskowych na autostradzie A2 – odcinek wielkopolski. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2008, 153–223.

Marciniak 1957

Józef Marciniak. "Cmentarzysko ciałopalne z okresu późnolateńskiego w Wilanowie koło Warszawy". *Materiały Starożytne* II (1957), 7–174.

Munteanu 1999

Octavian Munteanu. "Ceramica Poienești-Lucașeuca: o tipologie a recipientelor de uz comun". In *Studia in honorem Ion Niculiță. Omagiu cu prilejul împlinirii de 60 de ani*. Ed. by T. Arnăut, A. Zanoci, and S. Matveev. Chișinău: Cartdidact, 1999, 212–230.

Munteanu 2001

Octavian Munteanu. "Unele particularități ale așezării de tip Poienești-Lucașeuca la Orheiul Vechi". In *Studii de istorie antică. Omagiu profesorului I. Glodariu*. Ed. by G. Florea, G. Gheorghiu, E. Iaroslavski, and V. Crișan. Bibliotheca Musei Napocensis. Cluj-Napoca: Eigenverlag Muzeul National de Istorie a Transilvaniei, 2001, 43–56.

Munteanu and Iarmulschi 2007

Octavian Munteanu and Vasile Iarmulschi. "Preliminarii privind fortificația de la Horodca Mică?". *Tyragetia Serie Nouă* XVII (2007), 279–286.

Niculiță, Matveev, and Potângă 1999

Ion Niculiță, Sergiu Matveev, and Eugen Potângă. "Săpăturile arheologice de la cetatea getică Potârca din anul 1998". *Symposia Professorum. Seria Istorie* (1999), 8–10.

Niculiță, Teodor, and Zanoci 2002

Ion Niculiță, Silvia Teodor, and Aurel Zanoci. *Butuceni Monografie arheologică*. Bibliotheca Thracologica. București: Vavila Edinf, 2002.

Niculiță, Zanoci, and Arnăut 2008

Ion Niculiță, Aurel Zanoci, and Tudor Arnăut. "Construcții de suprafață din siturile de la Saharna". *Tyragetia Serie Nouă* XVII (2008), 51–78.

Popovici 1981/1982

Rodica Popovici. "Descoperirile din sec. III–II î.e.n. de la Borniș-Neamț". *Cercetări Istorie* 12/13 (1981/1982), 153–158.

Postică and Munteanu 1999

Gheorghe Postică and Octavian Munteanu. "Așezarea de tip Poienești-Lucașeuca de la Orheiul Vechi". *Cercetări arheologice în aria nord-tracă* III (1999), 457–494.

Reinbacher 1963

Erwin Reinbacher. *Börnicke. Ein ältereisenzeitlicher Urnenfriedhof im Havelland*. Schriften der Sektion für Vor- und Frühgeschichte. Berlin: Akademie-Verlag, 1963.

Romanovskaja 1987

Marina A. Romanovskaja. "Așezarea de la Ulmi. Săpăturile din anul 1960". *Arheologia Moldovei* XI (1987), 207–226.

Sârbu and Arnăut 1995

Valeriu Sârbu and Tudor Arnăut. "Incinta fortificată de la Stolniceni". *Cercetări arheologice în aria nord-tracă. Institutul Român de Tracologie, București* I (1995), 378–400.

Schwarzländer 1999

Silke Schwarzländer. "Eine mehrphasige Siedlung der vorrömischen Eisenzeit in Phöben, Landkreis Postdam-Mittelmark". *Offa* 56 (1999), 45–66.

Teodor 1967

Silvia Teodor. "Contribuții la cunoașterea ceramicii din sec. III–II î. e. n. din Moldova". *Studii și Cercetări de Istorie Veche* 18/1 (1967), 24–45.

Teodor 1975

Silvia Teodor. "Săpăturile de la Cucorâni". *Arheologia Moldovei* VIII (1975), 121–145.

Teodor 1980

Silvia Teodor. "Așezarea din epoca Latène de la Botoșana". *Studii și Cercetări de Istorie Veche* 31/2 (1980), 181–227.

Teodor 1981

Silvia Teodor. "Așezarea geto-dacică de la Huși-Corni". *Thracologica* 2 (1981), 169–195.

Teodor 1987

Silvia Teodor. "Cercetările arheologice de la Ciurea". *Arheologia Moldovei* XI (1987), 65–102.

Teodor 1992

Silvia Teodor. "Cercetările arheologice de la Lozna-Hlibicioc, jud. Botoșani". *Arheologia Moldovei* XV (1992), 64–69.

Teodor and Șadurschi 1980

Silvia Teodor and Paul Șadurschi. "Așezarea din cea de a doua epocă de la Lozna, jud., Botoșani". *Materiale și Cercetări Arheologice* XV (1980), 225–237.

Ursachi 1995

Vasile Ursachi. *Zargidava. Cetatea dacică de la Brad*. Bibliotheca thracologica. București: Eigenverlag Institutul Român de Tracologie, 1995.

Illustration credits

Spis Rycin

1–2 Iarmulschi/Munteanu.

Plate Credits

Spis Tablic

1–3 Iarmulschi/Munteanu.

VASILE IARMULSCHI

born 1984, is research assistant at the Institute of Cultural Heritage of the Academy of Sciences of Moldova, Chișinău. Dissertation 2014 at the Institute of Cultural Heritage of the Academy of Sciences of Moldova. Research focus: early Pre-Roman Iron Age; Poieniști-Lukasevka-culture; intercultural relations.

Vulpe 1953

Radu Vulpe. "Săpăturile de la Poieniști din 1949". *Materiale și Cercetări Arheologice* I (1953), 213–506.

Никудица 1977

Иван Тимофевич Никудица. *Геты IV-III д. н. е. в Дневстрорско-Карпатских землях*. Kishinev: Штиинца, 1977.

Пачкова 1977

Светлана Петровна Пачкова. "Поселение по близу села Круглик на Буковине". *Археология* 23 (1977), 24–34.

Пачкова 1983

Светлана Петровна Пачкова. "Археологические исследования многослойного поселения у с. Горшова Тернопольской области". In *Археологические памятники Среднего Поднепровья*. Ed. by A. T. Смиленко. Kiev: Наукова Думка, 1983, 4–55.

Романовская 1962

Мария Александровна Романовская. "Селище Лукашевка II". *Советская Археология Москва* 3 (1962), 293–298.

Федоров 1960

Георгий Борисович Федоров. *Население Прото-Дневстрорского междуречья в I т. н.э.* Материалы и Исследование по Археологии СССР. Moscow: Izad. Akad. Nauk SSSR, 1960.

Dr. Vasile Iarmulschi
Strada Nicolae Milescu Spătarul 1/2, ap. 45
Chișinău, MD-Moldova
E-Mail: vasile.iarmulschi@gmail.com

OCTAVIAN MUNTEANU

born 1967, is associate professor at the Ion Creangă Pedagogical State University in Chișinău. Dissertation 1995 at the Babeș-Bolyai University in Cluj. Research focus: Pre-Roman Iron Age; Poienești-Lukasevka-culture; intercultural relations.

Dr. Octavian Munteanu
Ion Creanga State Pedagogical University of Moldova
History and Geography Faculty
nr. 1 Ion Creanga street
Chișinău, MD-2069, Moldova
E-Mail: ocmunteanu@gmail.com

MICHAEL MEYER ist Professor für Prähistorische Archäologie an der Freien Universität Berlin und Sprecher des Exzellenzclusters 264 Topoi. Seine Arbeitsschwerpunkte sind die Archäologie der Jahrhunderte um Christi Geburt, Siedlungs- und Wirtschaftsarchäologie.

PIOTR ŁUCZKIEWICZ ist Leiter des Instituts für Archäologie der Maria Curie-Skłodowska Universität in Lublin und Privatdozent am Institut für Prähistorische Archäologie der Freien Universität Berlin. Seine Arbeitsschwerpunkte sind die jüngere vorrömische Eisenzeit in Mittel- und Südeuropa sowie interkulturelle Beziehungen zwischen Kelten, Germanen und balkanischen Völkern.

BJÖRN RAUCHFUSS ist wissenschaftlicher Mitarbeiter am Institut für Prähistorische Archäologie der Freien Universität Berlin. Seine Arbeitsschwerpunkte sind die vorrömische Eisenzeit in Mitteleuropa, speziell die norddeutsche Jastorf-Kultur und die Przeworsk-Kultur in Mitteldeutschland sowie archäologische Migrationsforschungen zur vorrömischen Eisenzeit in Mittel- und Osteuropa.

In der Reihe BERLIN STUDIES OF THE ANCIENT WORLD erscheinen Monographien und Sammelbände aller altertumswissenschaftlichen Disziplinen.

Die Publikationen gehen aus der Arbeit des Exzellenzclusters *Topoi. The Formation and Transformation of Space and Knowledge in Ancient Civilizations* hervor, einem Forschungsverbund der Freien Universität Berlin und der Humboldt-Universität zu Berlin sowie den Partnerinstitutionen Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften, Deutsches Archäologisches Institut, Max-Planck-Institut für Wissenschaftsgeschichte und Stiftung Preußischer Kulturbesitz.

Die Reihe ist Bestandteil der Publikationsplattform *Edition Topoi*. Alle Bände der Reihe sind elektronisch unter www.edition-topoi.org verfügbar.

50 BERLIN STUDIES OF
THE ANCIENT WORLD

www.edition-topoi.org

ISBN 978-3-9818369-1-2

9 783981 836912